JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Ljupčo Arsov, predsjednik, dr Vladimir Bakarić, Anka Berus, Rodoljub Čolaković, Aslan Fazlija, Miladin Gvozdenov, Slavko Janevski, Edvard Kardelj, Lazar Koliševski, Miha Marinko, dr Josip Mirnić, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, dr Mijat Šuković, dr Marko Šunjić, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Jovan Veselinov, Veljko Vlahović, Boris Ziherl, Mihajlo Zvicer, Drago Vukša, sekretar Odbora

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, dr Nikola Babić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, mr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Milan Matić, dr Josip Mirnić, Pero Morača, dr Ivan Perić, Miladin Perović, dr Branko Petranović, Milan Rakas, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
mr Milan B. Matić

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 2

Istraživanje, priprema za štampu,
napomene, hronologija i registri
Dragica Lazarević

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM DRUGI

AVGUST 1928 — MART 1935.

IZDAVAČKI CENTAR »KOMUNIST«, BEOGRAD
BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD, BEOGRAD
IZDAVAČKO-KNJIŽARSKO PODUZEĆE »NAPRIJED«, ZAGREB

BEOGRAD 1983.

PREDGOVOR

Objavljeni radovi Josipa Broza Tita u ovom tomu, kao i prilozi drugog karaktera osvjetljavaju život i stvaralački rad autora u vremenskom rasponu od druge polovine 1928. do prvih mjeseci 1935. To je razdoblje krupnih političko-ekonomskih promjena u zemlji i svijetu, apsolutističke diktature kralja Aleksandra u Jugoslaviji, velike svjetske ekonomske krize i pobjede fašizma u Njemačkoj.

Životni put Josipa Broza,koji je nerazdvojno vezan za njegovu praktično-političku djelatnost, dosljedno se odražava u njegovim djelima — i na njihovoj brojnosti i na sadržaju. Najmanje je sačuvano, a vjerovatno i najmanje napisano, u doba kada je Brozova ličnost bila sputana među zidinama zatvora i tamnica u kojima je proveo više od pola decenije. Mnogo je bogatija njegova pisana riječ iz samo sedmomjesečnog rada kao člana CKKPJ i Politbiroa u Beču, Hrvatskoj i Sloveniji. Ova bi djela bila svakako još brojnija da je Redakcija uspjela sakupiti sve što je u tom vremenu poteklo iz Titovog pera, a o čemu je saznanja crpla iz indirektnih izvora, na primjer iz zapisnika CKKPJ, prepiske pojedinih članova ovog foruma i dr.

U sadržaju Titovih djela veoma su primjetni elementi vremena, mjesta i uslova u kojima su stvarani.

Titovi radovi, kao i dokumenti o Titu iz prvih godina ovog perioda, iskazuju njegova shvatanja i gledišta na razne buržoaske institucije, čija je svrha bila fizičko i psihičko slamanje političkog protivnika. Istodobno, ona prikazuju njegovu odlučnost, principijelnost i dosljednost u borbi protiv reakcionarnog režima Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije. U tome je veoma beskompromisan i ne preza od posljedica. Uvijek mu je primarno da saopšti svoja shvatanja marksista i borca za novi društveni sistem, za budućnost klase kojoj pripada.

U pismu iz policijskog zatvora: *Drugovi!* ističe da će radije umrijeti nego pred policijom teretiti i denuncirati svoje drugove.

Riječi izgovorene na suđenju dočaravaju odlučnost borca: »Priznajem da sam član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, priznajem da sam radio na propagandi ideje komunizma, prikazivao sam proleterima sve nepravde koje im se čine. Ne priznajem, međutim, buržoaski sud, jer se smatram odgovornim samo svojoj Komunističkoj partiji.« On javno pred sudom kaže da je za Zakon o zaštiti države čuo, ali da ga nije čitao, jer

ga nije interesirao i da je to samo privremeni zakon. »Zakon nije donio narod . . . bilo bi zlo kad bi se Komunistička partija bojala jednog privremenog zakona . . . Ja držim da su prirodni zakoni viši od onih koje stvori jedna klasa da pritisne drugu. Ja sam za svoje ideale spreman žrtvovati i svoj život ... Ja mislim da mi je to društvo učinilo nepravdu, meni i radničkoj klasi. Ja sam djelo poduzeo čuvstvom čovječnosti i razdražen uvredama i postupkom tog društva, koje je po mom mišljenju osnovano na nepravednoj bazi . . .«

Upravo ovakvo držanje i britke Titove riječi izgovorene pred sudom i jugoslovenskom javnošću inspirirale su čak izvještača buržoaskog lista da napiše: »Njegovo lice ima nešto od onih fizionomija koje podsjećaju na čelik. Svijetlim očima gleda preko cvikera vrlo hladno, ali energično i mirno. Kod njega možda i neće biti njegovo držanje pred sudom samo poza, jer je zaista bio zbog svog uvjerenja dosta proganjan i osuđen na tamnicu . . .«

Radovi Josipa Broza Tita, nastali u drugoj polovini 1934, po izlasku sa robije, sastoje se od izvještaja koje je pisao CKKPJ o prilikama u Sloveniji i Hrvatskoj i o rezultatima svog rada u tim krajevima. Od izuzetne su važnosti *Izvještaj predstavnika zagrebačke organizacije* od 2. avgusta 1934. i *Dopuna* . . . U njima je dat detaljan opis Brozovog intenzivnog i opsežnog rada u Hrvatskoj i u Zagrebu neposredno poslije izlaska iz zatvora, njegova zapažanja o prilikama u hrvatskom selu, napori na formiranju i organiziranom radu partijskih rukovodstava i organizacija, na rješavanju spora među književnicima komunistima i lijevo orijentiranim piscima. Oni svjedoče o veoma raznovrsnoj i intenzivnoj djelatnosti ovog izuzetnog revolucionara, koji se samo za nekoliko mjeseci života na slobodi našao u centru svih političkih zbivanja. To je istovremeno i najraniji spis u kome se Josip Broz prvi put potpisuje pseudonimom Tito.

U ovim izvještajima, kao i u posebnom radu *Iz života komunista na robiji u Jugoslaviji* plastično se mogu sagledati ne samo uslovi robijanja komunista već i njihov napor da se robija pretvori u školu Partije, školu marksizma. I u ovim radovima, kao i u mnogim drugim u ovom tomu, izbijaju u prvi plan Titove misli o organiziranosti i čistoti Partije, o liku komunista kao revolucionara, beskompromisnog borca za prava radničke klase.

Najveći dio radova koji se objavljuje u ovom tomu potiče iz perioda jul 1934 — mart 1935, kada je Tito djelovao kao član Politbiroa CKKPJ. U njima se kao nit provlači težnja Josipa Broza da svoju revolucionarnu aktivnost obavlja neposredno u zemlji, da sve odluke koje se donose i instrukcije koje se iz rukovodstva daju komitetima i organizacijama za rad proističu iz stvarnog sagledavanja stanja na terenu, da neposredno proizlaze iz životnih potreba radničke klase i borbe komunista. Iz ovih spisa vidi se da je Tito u Beču, znači van zemlje, boravio samo kada je morao zbog neophodnosti rada u forumu, a da je uvijek, između ovih

sjednica, hrlio natrag u zemlju, neposredno organizirajući rad Partije i borbu radničke klase. To je bio, kako se iz ovih radova može sagledati, period konsolidacije i uspona Partije, sve masovnije političke i ekonomske borbe radničke klase, izražene u štrajkovima i drugim pokretima masa.

Upravo u ovim radovima Josipa Broza, a posebno u direktivama datim u ime CKKPJ Pokrajinskom komitetu KP Slovenije u više pisama dolaze do izražaja njegovi osnovni pogledi na ulogu i rad Partije, koji će se, po Titovom dolasku na čelo KPJ, pretvoriti u osnovnu snagu pokreta, postati rukovodstvo za akciju, snaga koja će dovesti do pobjedonosnog hoda socijalističke revolucije. To su ideje o povezanosti Partije sa masama, o beskompromisnosti komunista u borbi za prava radničke klase, o istovremenom procesu socijalnog i nacionalnog oslobađanja svih naroda Jugoslavije.

»Komunisti treba da budu vođe štrajka, ali ne izvana, već unutar mase... Ne smijemo se uljuljkivati raznim nadama da će odsad raditi za nas sami ti događaji. Naprotiv, baš sada moramo pokazati da smo dostojni članovi Komunističke partije, koja je sa ogromnim žrtvama od 1929. godine stekla među širokim radnim masama grada i sela velike simpatije. Na nama je sada da mi te simpatije i povjerenje opravdamo. I kako? Tako što ćemo neumorno raditi na okupljanju tih masa, što ćemo stvoriti moćnu Komunističku partiju koja će biti čvrsto povezana sa radnim masama i koja će ih moći povesti u borbu . . . Komunisti kao avangarda proletarijata ne poznaju nikakve zapreke i strah u svojoj borbi. Drugovi! Budite uvjereni da u ovaj čas stotine i stotine hiljada ugnjetenih i eksploatiranih gleda u nas. Oni očekuju od nas djela, a na nama je da te njihove nade opravdamo . . . Jedna od naših glavnih parola treba da bude oslobođenje sviju naroda Jugoslavije ispod velikosrpskog ugnjetavanja. Mi moramo stati na čelo nacionalno-oslobodilačkog pokreta . . .«

Djela Josipa Broza, koja se objavljuju u ovom tomu, otkrivaju jednu Titovu karakteristiku koja je svom snagom došla do izražaja tokom revolucije i cijelog njegovog revolucionarnog puta. To je briga o čovjeku, o komunistu, borcu, o porodicama onih koji su pali pred klasnim neprijateljem. Čak je u vrijeme najintenzivnije političke aktivnosti po izlasku sa robije, kako pokazuju njegovi pisani izvještaji, našao vremena ne samo da obiđe već da se svom snagom revolucionara založi za zbrinjavanje porodica uhapšenih i ubijenih komunista. O tome svjedoče njegov članak objavljen u »Proleteru« i njegov rad o komunistima na robiji. Pored pomenutih radova, u ovom tomu je jedan od najranijih Titovih spisa iz ovog perioda — *Sindikalni izvještaj iz Zagreba*, zatim članak u »Srpu i čekiću« *O Četvrtoj zemaljskoj konferenciji*, na čijem je organiziranju bio neposredno angažiran kao član Politbiroa CKKPJ. U ovom radu daje prikaz opštepolitičkog stanja u zemlji, kao i značaj konferencije za buduću djelatnost Partije. Među radovima objavljuje se i šest pisama koja nose potpis CKKPJ, a čiji je autor bio Josip Broz.

Sve ove radove autor je pisao u zemlji ili Beču gdje se u to vrijeme nalazio CKKPJ. U red prvih spisa rađenih u Moskvi, gdje je Tito po direktivi CKKPJ otišao u februaru 1935, spada autobiografija Josipa Broza — Fridriha Valtera, koja obuhvata period od rođenja do decembra 1934, kada je izabran za člana CKKPJ, odnosno člana Politbiroa. U razdoblju koje obuhvata ovaj tom Josip Broz je koristio pseudonime: Georgijević, Tito, Rudi i Valter.

U posebnom odjeljku ove knjige nalaze se prilozi, koji se prvenstveno odnose na hapšenje Josipa Broza i njegovo tamnovanje. Tu su uvršteni i zapisnici sa sjednica CKKPJ na kojima je Tito učestvovao ili na kojima se raspravljalo o njegovoj djelatnosti.

U Titovim djelima iz ovog izuzetno teškog ilegalnog perioda djelovanja KPJ sadržani su, kako je već istaknuto, njegovi pogledi na ulogu Partije, probleme njene izgradnje, kao i njenog mjesta i značaja u pokretanju i vođenju političke i ekonomske borbe radničke klase. U njima se osjeća Titova želja i čvrsta namjera da se cjelokupan rad Partije prenese u zemlju, da se kadrovi osamostale i da Partija, polazeći od konkretnih uslova i stanja u zemlji, preuzme u potpunosti na sebe odgovornost za borbu sopstvene radničke klase, za pobjedu revolucije u vlastitoj zemlji.

Dragica Lazarević

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA
avgust 1928—mart 1935.

[PISMO IZ POLICIJSKOG ZATVORA U ZAGREBU]

Drugovi![1]

U subotu u 12 časova noću uhapšen sam u Vinogradskoj cesti 46, kad sam htio da pođem na spavanje. Policijski agenti su me napali s leđa s uperenim pištoljima, tako da se nisam mogao ni maći. U policiji sam saznao da je još u subotu po podne izvršen pretres u toj kući i da su uhapšeni vlasnica stana i njen muž.[2] U ovom stanu nađeno je slijedeće: 26 knjiga *Karl Marx*, *Komunistički manifest*, bilteni CK, 9 primjeraka *Lenjinizma*, 4 ručne granate, 1 revolver i municija za vojničke puške.[3] Svim tim hoće mene da terete.

U zatvoru su me mučili; ne puštaju me ljekaru. Od subote (4. VIII) štrajkujem glađu i mnogo sam oslabio.[4]

Čuo sam da su uhapsili i moju ženu.[5]

I ostali su strašno zlostavljani.[6] Nikome se ne smije spolja donositi hrana.

Od mene se traži da kažem ko se osim mene nalazi u vođstvu Partije.

Kada su me pretresali, našli su kod mene nekoliko zabilježaka.[7] Prijete mi smrću i govore da ću biti prebačen u beogradsku »Glavnjaču«.[8]

Protestujte.

Radije ću umrijeti prije nego [pred policijom potvrditi lažna terećenja i denunciranja svojih drugova].*

Preduzmite i sve ostale mjere. Kažite M. da bi i on nešto mogao učiniti.[9]

Zbogom, drugovi!

Uskoro više neću moći da stojim, pošto sam mnogo oslabio...

Josip Broz

Napisano vjerovatno do 12. avgusta 1928. u policijskom zatvoru u Zagrebu.

ACKSKJ, Fond KI, 1928/73. *Prevod s njemačkog*

---

* Tekst u uglastim zagradama ispušten je iz pisma i označen tačkicama. Preuzet je iz Brozovog pisma, objavljenog u »Internationale Presse Korrespondenz«, 24. avgust 1928. — *Red.*

[PREDSTAVKA JOSIPA BROZA KRALJEVSKOM SUDBENOM STOLU U ZAGREBU]

Slavni sude!

Odustajem od ništovne žalbe, prijavljene dne 17. XI 1928, i *ostajem* samo kod pravnoga lijeka,[10]

Priziva,

koji sam također istoga datuma prijavio i koji sada izvađam. Budući da je ovaj priziv uperen proti odmjerenoj kazni, izjavljujem ujedno da ovim *nastupam kaznu.*

Za ublaženje kazne i za njezino spuštanje do minimuma odlučan je u konkretnom slučaju krivični zakon,[11] i to § 61 (šezdeset jedan). Ovaj pak ne uvjetuje takvo ublaženje o pretežnim olakotnim okolnostima, kako to traži hrv[atski] kazn[eni] postupak[12] u § 292, nego je dovoljno da se uopće »nađe olakšavajućih okolnosti«. Broj je, dakle, irelevantan, a napose nije potrebno da broj tih olakotnih okolnosti pretegne nad brojem otežavajućih.

Ovu razliku između obiju zakona nije uvažio presudni sud, jer da ju je uvažio, sišao bi u suđenju do najmanje mjere, a to je dvije godine, ili se bar ne bi tako od nje udaljio kao što je učinio sa dosuđenih 5 godina robije. Presudni sud uvažio je samo jednu olakotnu okolnost, a ta je djelomično priznanje. Međutim, ja sam položio potpuno priznanje; čovjeku koji je onako iskreno i otvoreno nastupio kao ja ne može se predbaciti s razlogom da je dio priznao a dio zatajio. Ja sam apsolutno sve priznao. Sud je zatim zaboravio uvažiti još jednu olakotnu okolnost, a to je *neporočnost.* Ja sam, doduše, bio osuđen po ogulinskom sudu[13], ali u času napadne osude ogulinska osuda nije još bila pravomoćna, dakle bio sam još neporočan. Da je ogulinska osuda po vis[okom] kr[aljevskom] stolu sedmorice uglavnom potvrđena uz sniženje kazne (od 7 na pet mjeseci)[14], doznao sam istom u prosincu, kada mi je ona po ogulinskom sudu intimirana*, dakle poslije napadane ove osude. Prema tome, u času izrečene napadnute osude bio sam neporočan.

* Od latinske riječi inter-mittere — prekinuti za neko vrijeme. — *Red.*

Ja mislim da sam na sud učinio dojam čovjeka koji nije ni pokvaren ni nevaljan, ili mi se bar to ne može nikako dokazati ni s razlogom predbaciti (protivno političko i društveno uvjerenje ne čini još čovjeka pokvarenim ili nevaljanim). A to je po § 59, točka 4. također olakotna okolnost, koju sud nije uvažio.

U konkretnome slučaju radi se o zločinu protiv države, protiv društva. Ja mislim da mi je to društvo učinilo nepravdu, meni i radničkoj klasi. Ja sam djelo poduzeo obuzet čuvstvom čovječnosti i razdražen uvredama i postupkom tog društva, koje je, po mojemu mišljenju, osnovano na nepravednoj bazi. Dakle, olakotna okolnost § 59, točka 5, koju opet presudni sud nije uvažio.

Ako se uzme, kao što sud uzima dokazanim, da je soba u Vinogradskoj cesti dulje vremena stajala pod policajnom paskom i da su bar kroz to vrijeme komunistički spisi' ostali u njoj neupotrebljeni, dakle da nisam s njima vršio propagandu kao što sam mogao — onda postoje olakotne okolnosti točke 5. i 6. § 59. kriv[ičnog] zak[ona]. Ako sud uzima dokazanim da sam ja metnuo bombe, a te bombe nisu nikako bile upotrebljene, onda opet spomenuta olakotna okolnost, koju sud nije nikako uvažio.

Sve te olakotne okolnosti dale su sudu podlogu da pravo iz § 61. kriv[ičnog] zak[ona] upotrebi u izdašnijoj mjeri nego li je to *in concreto** učinio.

Kažnjen sam po Zakonu o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi.[15] Poznato je da je to izniman zakon i kao takav je i priznat: donesen je *ad hoc*** i s priznatom javno namjerom da bi samo kratko vrijeme važio. Time se i opravdavala visina u njemu određenih kazni, koje su radi toga iznimno stroge. No taj zakon traje, eto, već osmu godinu (tek nedavno ukinut je i zamijenjen novim Zak[onom] o z[aštiti] j[avne] b[ezbjednosti] i por[etka] u državi)[16], dakle nije izniman ni kratkotrajan. Prema tome, nestalo je i opravdanja za njegovu strogost i za strogu primjenu u praksi. Da nije tog zakona, moje se djelo uopće ne bi moglo ni kazniti. Tek po takvome iznimnome zakonu dobilo je ono karakter kažnjivosti. Prestrogo je zato i nepravedno da me se po takvome zakonu kaznilo na 5 godina. Ima nade da će se prilike u svijetu i u našoj državi tako srediti da neće biti potrebno više takvih iznimnih zakona. Za 3—4 godine, dakle, vjerojatno neće važiti u našoj državi taj iznimni zakon. Kako će onda izgledati da ja sjedim još u tamnici na osnovu zakona koji bi tada bio ukinut i priznat tako suvišnim i nesavremenim? Nije, dakle, oportuno da me se tako kazni ni u skladu sa preventivnom svrhom kazne uopće.

Molim da veleslavni kr[aljevski] banski stol izvoli i to uvažiti: ja sam imao vrlo jaku podlogu za ništovnu žalbu. Ja sam od ove odustao

* Latinska riječ — u stvarnosti, u datom slučaju. — *Red.*

** Latinska riječ — samo za ovaj slučaj, samo za ovu priliku. — *Red.*

samo zato jer sam dva mjeseca i više čekao od dana proglašenja osude pa do dostave, a kad bih isto toliko i više čekao do rješenja stola sedmorice i do nove rasprave, izgubio bih toliko vremena uzalud u istražnome zatvoru. A kad sam već u zatvoru, onda želim da mi se zatvor računa u kaznu. Eto, samo zato nisam izveo prijavljenu ništ[ovnu] žalbu, ali da sam ustrajao na njoj, mislim da bih uspio. Evo argumenta: temelj postupka i osude jest činjenica da su u sobi u Vinogr[adskoj] cesti nađeni komunistički spisi i oružje. Samo ako se ta činjenica može dokazati, samo onda možemo — uz ostale uvjete — biti osuđeni. A ta činjenica nije dokazana. Sud navodi kao dokaz policijski pretres, ali je ovaj obavljen bez svjedoka odn[osno] *muških* svjedoka (sama osuda priznaje da su pretresu prisustvovale dvije žene, od kojih jedna 15-godišnja sluškinja sa sela), dakle, sasvim protivno imperativnome* propisu zakona i tadašnjeg Vidovdanskog ustava.[17] Pretres bez tih formalnosti ne samo da ne može nego i ne smije biti uvažen. Baš zato je zakon i odredio one formalnosti kao kautele** prema policiji, jednoj nesudbenoj vlasti (a zakon čak i za sudbeni pretres traži takve kautele!). Dakle, pretresa kao da nije ni bilo odn[osno] nije bilo i nema dokaza za spomenutu osnovnu činjenicu. A kad ju je sud uprkos tome uzeo dokazanim na temelju onakvog pretresa, onda je to bitna niština postupka. Dalje, još jedna bitna niština: suđen sam radi bomba i oružja. *Corpus delicti****. Po imperativnoj normi postupnika svaki *corpus delicti* mora biti predočen na glavnoj raspravi. A na ovoj nije bilo bomba (praznih bomba!) ni oružja. To priznaje i sama osuda odn[osno] protivno ne tvrdi. Nitko, ama nitko nije vidio te bombe i oružje radi kojih sam osuđen! Nije li to niština? Ovo, a i druge ništine vidjet će kr[aljevski] banski stol na prvi mah, pak će se sigurno i to uvažiti da osuda, koja bi inače radi niština u postupku morala sva pasti, ne može ostati sa tako visokom kaznom.

Molim da slavni sud izvoli ovaj pravni lijek priziva sa svim spisima podnijeti veleslavnome kr[aljevskom] banskome stolu, a ovaj molim da izvoli dosuđenu mi kazan sniziti odn[osno] ublažiti.

Josip Broz

---

* Od latinske riječi — imperativus — zapovijed, naredba, propis, zakon. — *Red.*

** Pravnički izraz — mjera predostrožnosti. — *Red.*

*** Pravnički izraz — predmet koji dokazuje krivicu. — *Red.*

Kr[aljevski] sudbeni stol u Zagrebu
Primlj[eno] 24/I 1929.
Broj I 3778/28.

Veleslavnome
Kr[aljevskom] *sudbenome*
stolu kao *kaznenome* sudu u Zagrebu

ODUSTAJA OD NIŠT[OVNE] ŽALBE
IZJAVA NASTUPA KAZNI i

IZVEDENJE PRIZIVA
Broza Josipa, sada u uzama
Kr[aljevskog] sudbenoga stola u
Zagrebu, brani ga

odvjetnik
dr Ivo Politeo, Zagreb, Dalmatinska ul. 4a

na I 3778/28
proti osudi od 14. XI 1928.
Dvopis

za Kr[aljevsko] drž[avno]
odvjetništvo

ACKSKJ, Zbirka Kraljevski sudbeni stol u Zagrebu, br. 21748 K-3/IV f.

ZAPISNIK O SASLUŠANJU JOSIPA BROZA[18]

sastavljen u upravi muške kaznione u Mariboru dana 12. 2. 1932. u smislu raspisa Ministarstva pravde od 30. 11. 1931. broj 138.946

Prisutni: upravnik Niko Vrabl, preglednik Anton Močnik.

Iz zatvora se dovodi osuđenik mat. br. 483 Josip Broz i na pitanje, zašto ne moli za uslovni otpust, izjavljuje:

»Po mojem mišljenju propisi o uslovnom otpuštanju za političke osuđenike se uopšte ne mogu primjenjivati, jer bi to značilo da se moraju odreći svojeg političkog uvjerenja.[19] U tom me potvrđuje takođe činjenica da Ministarstvo pravde do sad još nijednom političkom osuđeniku nije dozvolilo uslovnog otpusta, iako su za njega molili. Cilj uslovnog otpusta jeste da se uslovno otpušteni osuđenik popravi odnosno da bar pokaže volju da se popravi. Ja se pak svog političkog uvjerenja ne mogu odreći, uslijed čega niti ne molim za uslovni otpust.«

Pr. p. — Josip Broz
Anton Močnik
N. Vrabl

*V. Dedijer, Josip Broz Tito,
Prilozi za biografiju,
Beograd 1955, str. 209—210.*

[IZJAVA JOSIPA BROZA UPRAVI KAZNENOG ZAVODA U MARIBORU][20]

Prije 14 dana sam primio dva paketa sa hranom, i to jedan od Steve iz Tomaša, i jedan od šogorice iz Zagreba. Naime, prema novom kućnom redu možemo sada dobivati svakog mjeseca pakete do 5 kg težine. Paketi se mogu dobivati samo od rođaka. Ja sam tražio od Steve da mi nešto pošalje za jelo pošto je hrana sada slaba da [se ne može] izdržati.[21] Ne znam na osnovu čega, ali uprava mi je kazala da to nisu moji rođaci i da ne smijem od njih primati pakete, iako se vidi i zna da sam cijele moje robije i u Lepoglavi i ovdje u stalnoj prepisci jedino sa Stevom i Katicom.[22] Stevo mi je i u Lepoglavu slao katkad paket. Ja ne znam koja je razlika u tome što mi šalje Stevo Šabić, a ne Franjo ili Ferdinand Broz iz Tomaša?[23] Ako se tu samo radi o prezimenu a ne i o rodbinskim vezama, onda ću morati javiti da mi šalje koji od ostale dvojice bratića koji imaju i prezime moje. Isti je slučaj u Zagrebu, pa sam danas u tu svrhu napisao jedno pismo Katici Kličko, pa da ona tamo uredi tu stvar.[24] Naime, ovaj zadnji paket je izgleda poslala Katica, brata Lojzeka žena, a iznenadilo me zašto nije njegovo ime, pa mi daje znati, da je ona to poslala bez njegovog znanja, jer je već poznato da mi on nikad ništa ne piše. Uostalom, ja ću već to saznati.

Pisano u Mariboru 28. marta 1932.

MNOS, Uprava kaznenog zavoda, Maribor.

[STEVI ŠABIĆU]

Maribor, 8. maj 1932.

Dragi Stevo,

Primio sam Tvoj paket sa živ[otnim] namirnicama i pismo;[25] bilo je sve u redu, onako kako si u pismu naveo. Bio sam neobično obradovan kad sam vidio da si se odmah odazvao da mi pomogneš u ovom teškom stanju; tim više što vidim da si jedini Ti od sve moje rodbine koji najviše vodiš računa o meni. Što se tiče toga da mi i dalje šalješ svakog mjeseca ponešto za jelo — javljam Ti za sada ovo: paket mi nemoj slati tako dugo dokle Ti ne javim; za sada još nemam prava na paket, jer sam zajedno isti dan sa Tvojim paketom dobio i iz Zagreba jedan paket[26], tako da je svega skupa bilo 14 kg, pa su mi ono što je bilo iznad 5 kg zaračunali unaprijed. Osim toga, dobili su ponešto i moji prijatelji od svojih[27], tako da za sada pomalo imamo. Nego nešto drugo bih ja Tebe molio: prema onome što si mi poslao, vidio sam da si poneke stvari kupio, pa umjesto da mi kupuješ tamo, Ti mi radije pošalji jedno pedeset dinara, jer dozvoljavaju i ovdje mjesečno kupiti po prilici do 2 kg slanine, i slično. Osim toga, ja u zadnje vrijeme nemam ni dinara svoga novca, tako da nemam ni za poštarinu; morao sam za ovo pismo pozajmiti. Do pred kratko vrijeme imao sam stalno ponešto novaca, jer mi je Poljka[28] redovno slala, no u zadnje vrijeme mi ne šalje ništa. I obzirom na krizu na novčanom tržištu, kaže da ne može naći načina kako da mi pošalje, ali se nada da će naći nekakav put da [mi pošalje].

Prije kratkog vremena dobio sam od nje pismo i fotografiju Žarka.[29] Mali se toliko razvio da ga gotovo ne bih prepoznao. Inače, kaže da se dobro uči. Pisao mi je i on: pita me kada ću doći k njemu? Osim toga, poslao mi je neke svoje crteže. Uglavnom, njima je tamo dobro i to me prilično tješi.

Iz Tvoga pisma sam razabrao da ni kod vas na selu nije najbolje; mnogo bi me interesiralo kad bi Ti meni malo opširnije o tome pisao. Kad je kod vas tako loše, šta mora istom biti u siromašnijim krajevima: Zagorju, Liki itd. Iz ekonomskih časopisa vidimo da je stvoren neki zakon o razduženju seljaka.[30]

Kako moja ostala braća, Franjo i Ferdinand? Molim Te pitaj Marka da li njemu šta piše Joško, bivši Polakov mašinist? Ako slučajno

ideš u Vel[iko] Trojstvo, pozdravi tamo moje znance, a naročito Filipa Kranželića.

Javi mi također kakvi su kod vas ove godine izgledi za žetvu? Mislim da nije naškodila odviše duga zima? Za Srem, Posavinu itd. znamo da su strahovito nastradali od poplave. Tu je dakako posve isključena proljetna sjetva, što će još više pogoršati položaj seljaka iz tih pokrajina.

Mnogo mi pozdravi sve rođake i prijatelje. Kad budeš u Bjelovaru, onda pozdravi Jošku. Mnogo te srdačno pozdravlja

Tvoj Josip

Vladimir Dedijer, n. dj., str. 211—212.

UBIJSTVO DRUGA WEIGANDA[31]

Zagreb, maja 1934.

Drug Josip Weigand [Vajgand] bio je poznati radnički revolucionarni borac u Zagrebu. On je bio član naše Partije od 1919. g[odine] i igrao je vodeću ulogu naročito među željezničarima. On je bio jedan od vodećih drugova u željezničarskoj sekciji nezavisnog sindikata metalaca. Pa i poslije 1929. g[odine] drug Weigand bio je unatoč svih progona izabran kao radnički povjerenik u zagrebačkoj želj[ezničkoj] radionici. Bio je na čelu RSO[32] grupe u ref[ormističkom] savezu željezničara i u njegovoj upravi.[33] Osim toga, drug Weigand je bio stalni dopisnik »Proletera« u želj[ezničkoj] radioni i član Pokr[ajinskog] komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju.

Radi svoga rada i neslomljive borbe za interese željezničarskih radnika drug Weigand je bio vrlo često hapšen i početkom 1934. g[odine] otpušten sa posla iz želj[ezničke] radione. Kratko poslije toga bio je opet uhapšen. Policija je pokušavala da ga dovede u vezu sa grupom oko Marjana Stilinovića[34], uhapšenog u decembru 1933. Weigand nije nasjedao policijskim trikovima i prijetnjama i unatoč divljačkog zlostavljanja odlučno odbijao da potpisuje policijske zapisnike i da prizna da je član i funkcioner part[ijske] org[anizacije].

Poslije puštanja iz zatvora bio je protjeran iz Zagreba. Posla nije mogao dobiti nigdje. Solidarnost i protesti radnika želj[ezničke] radione ostali su ovaj puta bez uspjeha. Reformisti iz Rad[ničke] komore[35] i vođe URS-a izdajnički su odbijali da intervenišu u korist Weiganda, iako je on bio funkcioner njihovog saveza, a otpuštanje i progonstvo izazvano [je] njegovom djelatnošću kao radničkog povjerenika.

Početkom maja policija mu je ponovo došla u stan da ga ponovo hapsi.[36] Drug Weigand je na to zabarikadirao ulaz u svoj stan i pružio policiji oružani otpor. Pred njegovim stanom na ulici sakupila se masa svijeta. Teško ranjen policijskim hicima, videći da će podleći u toj neravnoj borbi, drug Weigand se popeo na ulični prozor i sakupljenom svijetu doviknuo: »Progone me zato jer sam komunist, jer sam radnik. Drugovi Stilinović i Saili, kojima će u junu biti suđenje pred beogradskim državnim sudom, nisu ništa krivi.[37] Ja sam radio kao komunist. Ja sam sastavio i umnožio letak 'Dokle su vas doveli, drugovi željezničari!' a ne Stilinović. Ja sam član PKKPJ, a ne Saili. Nema borbe bez žrtava. Njih je bilo i bit će, ali radnička je pobjeda neizbježna. Živila

Komunistička partija! Živila sovjetska vlast u zemljama Jugoslavije!« Poslije tih riječi drug Weigand se je kroz prozor bacio na pločnik. Teško ranjen mecima policijskih krvoloka i padom na pločnik drug Weigand je na putu u bolnicu umro.

Drug Weigand natjeran je bio na taj očajnički — i sa komunističkog stanovišta nepravilni — čin neprestanim progonima i terorom policije, poslodavca — države. Odgovornost za njegovu smrt pada i na ref[ormističke] vođe, koje nisu htjele niti prstom da maknu da bi pomogle progonjenom radničkom povjereniku samo zato jer su znale da je on komunist.

Žrtva druga Weiganda bila je nepotrebna. U očajanju, nemajući mogućnosti da pruži kruha svojoj porodici, stalno progonjen od policije kao divlja zvjerka, on se odlučio na nepromišljen čin. Ali i pri tome, nekoliko trenutaka prije svoje smrti, on je iskoristio da radnicima kaže nekoliko riječi klasne istine. On je poginuo sa poklikom na ustima. »Živila Kom[unistička] partija«.

Radnici, osobito drugovi iz želj[ezničke] radione, koji su imali nepokolebivo povjerenje u druga Weiganda, trebaju i pored ovog gubitka da nastave, pojačaju i dovedu do pobjede revolucionarnu borbu, koju je sa mnogo uspjeha vodio drug Weigand i za koju je on i svoju glavu dao.

»Proleter«, jul 1934, br. 4—5.

SINDIKALNI IZVJEŠTAJ IZ ZAGREBA[38]

Brojno stanje članstva sindikalnih organizacija[39]

1.	Savez privatnih namještenika	Sav[ska] ban[ovina]	2100	Zagreb	1200
2.	„ metalskih radnika	„ „	900	„	600
3.	„ živežarskih radnika	„ „	950	„	400
4.	„ drvodjelskih „	„ „	550	„	200
5.	„ šivačko-odjećnih „	„ „	1100	„	350
6.	„ brijačko-vlasuljarskih	„ „	400	„	190
7.	„ kožarsko-prerađivačkih	„ „	430	„	180
8.	„ građevinarskih	„ „	750	„	350
9.	„ monopolskih	„ „	300	„	180
10.	„ rudarskih	„ „	350	„	—
11.	„ kućnih pomoćnica	„ „	80	„	80
12.	Opći rad[nički] savez URS-a[40] slovenski	„ „	65	„	65
13.	Savez tramvajskih radnika	„ „	80	„	80
14.	Unija konobara	Savska banovina	300	„	126
15.	Ujedinjeni savez konobara, Beograd	„ „	110	„	70

Slobodni sindikati.[41]

1.	Savez bankovnih osig[uravajućih] ind[ustrijskih] namještenika	Sav[ska] ban[ovina]	800	Zagreb	600
2.	Savez grafičkih radnika	„ „	1800	„	1350
3.	„ apotekarskih radnika	„ „	60	„	50
4.	Ženevski savez konobara	„ „	300	„	200
5.	Organizacija konobarica	„ „	180	„	150
6.	Klub pomorskih strojara	„ „	80	„	—
7.	Savez ispitanih strojara	„ „	50	„	50
8.	„ dimnjačarskih pomoćn[ika]	„ „	150	„	60
9.	Opći radnički savez	„ „	1200	„	300
10.	Radnički strukovni savez	„ „	300	„	80
11.	Jug[oslovenski] nac[ionalni] radnički sindikat	„ „	600	„	
			13 885		

U posljednje vrijeme u komunikejima JNS[42] govori se o djelovanju nepolitičkih organizacija i pokazuje se težnja za prinudnim organizacijama. Prije kratkog vremena spreman je sa strane vlade prepad na URSSJ. Održana je jedna konferenca ref[ormističkih] vođa i izgleda

da su dali nove garancije o svome djelovanju. U samom URSSJ nastupila su cijepanja i neslaganja po pojedinim pitanjima. Prema razvoju situacije možemo očekivati da dođe do prinudnih sindikata ili glajhšaltiranja postojećih. U tom slučaju će vjerovatno ref[ormističke] vođe kao i 1929. g. jednom generalnom predstavkom izdejstvovati sebi sadanje položaje i uticaj u sindikatima. U samom HRSSJ odnosno pojedinim savezima situacija je različita od 1929. godine, i može se dogoditi ako se glajhšaltiraju sindikati da će se tražiti *izjave stručnih saveza ili pojedinaca.* Ovi događaji mogu uslijediti brzo, mada je za sada otklonjena opasnost za sindikate. No potrebno je, za taj slučaj, temeljito se pripremiti i zauzeti jedinstveni stav. Po tom pitanju pošaljite nam detaljna uputstva, da nas zatvaranje sindikata ne zateče nepripravne.

Izvještaj o radu RSO

Mi ćemo taj izvještaj podijeliti u dva perioda: na vrijeme prije januarske provale i poslije provale. Da se u kratkim potezima osvrnemo na sam početak rada RSO. Do godine 1932. uopće se nije ništa radilo na tom sektoru, kao ni u drugim sektorima (mislimo od 1929).

Sa izlaskom nekih drugova 1930, 1931, 1932. bačena je parola kom[unisti] u ref[ormističke] sindikate, ali mnogi drugovi nisu dugo htjeli da shvate potrebu ulaženja u ref[ormističke] sind[ikate] s obzirom na ranije upute po tom pitanju, tj. osnivanje naših sindikata, ako nema mogućnosti za legalne sindikate. Dakle, osnivanje ilegalnih sindikata, a što se u *praksi bez ikakvog legalnog pokrića* pokazalo neprovedivo, ali nakon uputa, koje su primljene u prvoj polovini 1932. god., počelo je ulaženje drugova u ref[ormističke] sindikate, i to teškom mukom i nakon dugog natezanja, jer su si mnogi drugovi zabili u glavu *da se nema šta raditi u tim sindikatima.* Neki su drugovi već prije te odluke ušli u ref[ormističke] sindikate, tj. 1931. i početkom 1932. i *odmah bacili parole o osnivanju frakcije i RSO* grupa, ali je to išlo vrlo teško, jer je većina drugova koji su ranije vedrili i oblačili u Nez[avisnim] sindikatima, i to sve stari funkcioneri, koji stalno *hoće da sjede na dvije stolice,* navodno se drže linije, ali kada se traži od njih odgovoran rad, koji je skopčan sa makar minimalnim žrtvama, onda oni nalaze stotinu smicalica, izgovora, da ne mogu da se prihvate tog rada.[43]

Početkom g[odine] 1932. počele su se formirati RSO grupe po nekim strukama: kod građevinara su bile osnovane 4 grupe po 5 ljudi sa podružničkom komisijom od 3 lica, koja bi trebala da stupi u vezu sa mjes[nom] sind[ikalnom] komisijom, ali uslijed labavog rada većine drugova ona nije predstavljala neki važniji faktor u toj struci. Neki su drugovi uzeli učestvovanja u sekcijskim i podružničkim upravama, ali su bili *onemogućavani od Vj. K.*[44] i drugova. Kod drvodjelaca je bilo počelo formiranje tih grupa i bile su formirane dvije grupe u sin[di-

katima] i jedna u preduzeću . . .* i koji kako su . . .** da imaju rukovodstvo sin[dikata] u svojim rukama. *Kod metalaca* je bila jedna grupa od 4 člana, sve mlađi i neiskusni drugovi, a pošto je *to Kula patriota*, to su oni bili onemogućavani u svakom radu kod te struke. Kožarci su osnovali dvije grupe. Šivači i tekstilci su se *branili od osnivanja RSO grupa*, jer su oni imali cijelo rukovodstvo u podružnici i pokrajinskim [odborima] u svojim rukama. Željezničari su svoj rad upravljali u sin[dikate] oko političke formacije i nisu htjeli da formiraju RSO. Kod privatnih namještenika nikako se nije moglo znati pravo stanje, ali bilo je tamo također nekoliko ljudi koji su bili povezani i vodili opoziciju i formirali RSO. Kod bankaraca su postojale dvije ili tri grupe, sa grafičarima nije bilo nikakve veze[45], kao ni sa ORS-om, a niti sa »Žutima«[46]. Najveća poteškoća je bila sa mjes[nom] sin[dikalnom] komisijom, koja bi rukovodila radom RSO i koordinirala rad RSO po pojedinim strukama. Stariji drugovi koji imadu rutine i iskustvo u sin[dikalnom] radu ili su trajni oportunisti, ili neće uopće da čuju o nekom organizovanju RSO, te je m[jesna] sin[dikalna] kom[isija] bila formirana oko 6 puta, ali ni jedna nije bila sposobna za rad, dok nije došla januarska provala, koja je onako slabo stanje još pogoršala, jer se sav rad kretao oko jednih te istih ljudi.

Poslije januarske provale[47] stanje se nije mnogo promijenilo. U nekim strukama počelo je sa jačim radom oko RSO, isto tako i po onim strukama u kojima imaju drugovi rukovodstvo u svojim rukama (poslije zadnjih uputa o sin[dikalnom] radu), ali sve je to još nezadovoljavajuće, jer ne postoji ni m[jesna] sin[dikalna] kom[isija] kao glavni rukovodilac RSO u mjestu. Sada je ona u formiranju i koliko će biti dobra, vidjet ćemo, ako opet ne nastupe stare poteškoće.

Ovo je stanje kakovo je bilo i kakovo jest, bez ikakva uljepšavanja ili pogoršavanja.

Javite da li ste primili izvještaj o radu RSO lanjske godine.

Sa drugarskim pozdravom

Pisano u Zagrebu
juna 1934.

ACKSKJ, Fond KI,
neregistrovana građa.

---

* Ime preduzeća ispušteno u tekstu. — *Red.*

** Praznina u tekstu. — *Red.*

IZVJEŠTAJ PREDSTAVNIKA ZAGREBAČKE ORGANIZACIJE

Formiranje M[jesnog] k[omiteta] i P[okrajinskog] s[ekretarijata] u Zagr[ebu][48]

Nakon moga izlaska sa robije došao sam u vezu sa nekim drugovima u Zagr[ebu], koji mi saopštiše da postoji odluka o mome odlasku u inostranstvo i da do tog vremena čekam mirno negdje u provinciji.[49] Misleći da će to uslijediti za kratko vrijeme, ja sam se ograničio na to da barem donekle upoznam prilike na selu. Otišao sam u Hrv[atsko] zagorje, gdje sam mogao zaista da vidim najstrašniju bijedu koja se dade zamisliti. Vratio sam se u Zagr[eb] i nastanio u Samoboru (jer u Zagr[eb] nisam mogao zbog izgona), od kuda sam mogao češće dolaziti u grad da se liječim i upoznam, ukoliko je [to] bilo moguće, organizaciono stanje i rad Partije. Nakon izvjesnog vremena sam uvidio da Part[ija] kao organizacija uopće ne postoji, nego da postoje pojedine grupe bez ikakve veze među sobom. Neki drugovi me uvjeravaše da se »radi«, to su bili uglavnom intelektualci, dočim drugovi radnici me opet uvjeravaše da se ništa ne radi. — To su bili većinom drugovi koji su došli sa robije[50] i koji su imali želju da uđu u rad, ali im se od pojedinaca govorilo da zbog konspirativnih razloga trebaju ostati izvan org[anizacije], jer da bi mogli provaliti org[anizaciju] i nehotice (organizaciju koja nije ni postojala). Razumije se da su to govorili obično intelektualci na koje su se ti drugovi obraćali. Treća kategorija »partijaca«, sa kojom sam došao u vezu, bili su moji stari znanci sa kojima sam nekada radio zajedno u Part[iji] i koji su bili tada aktivni, ali koji su sada svoju pasivnost prikrivali time što su kritikovali sve redom, i forume i pojedine intelektualce, govoreći da u forumima sjede intelektualci i da su provale u zemlji uslijedile od strane intelektualaca koji sjede u CK. Prema tome su izjavljivali da pod ovakvim uslovima neće da rade, jer bi ih se odmah provalilo. Mišljenje da u CK ili u blizini CK postoji provokator bilo je uopće prošireno manje-više kod svih drugova, pa i onih koji danas sačinjavaju pojedine forume.[51] To sam mišljenje izpočetka imao i ja dok nisam saznao od jednog druga da su u CK radnici u koje se može imati potpuno povjerenje,[52] ali sam zajedno sa drugovima sa robije odlučio da provjerim te glasine, da ispitam na koji način su se izvršile razne provale. Konačno sam se uvjerio da su neke provale bile čisto slučajne, a za koje se govorilo da potječu odozgo, dočim su samo neke ostale za nas u Zagr[ebu] do danas neobjašnjene.

Neki su drugovi smatrali da je potrebno, doduše, stvoriti org[anizaciju] i forume, ali da se sa CK poveže istom tada kada se bude znalo

da provale ne dolaze odozgo ili kada se otkrije provokator. No ja sam uspjeo da ih ubijedim u besmislenost takvog gledišta, jer ako će se u samoj zemlji raditi konspirativno, to je malo vjerojatnosti da se može org[anizacija] provaliti izvana.[53]

Odmah poslije Prvog maja sastali smo se nas petorica drugova (sva petorica sa robije)[54] da se dogovorimo o raznim pitanjima: stvaranje org[anizacije] i foruma, šta je uzrok tome kaotičnom stanju u Zagr[ebu], o C[rvenoj] p[omoći][55], o književničkim sporovima, o slabosti prijašnjih org[anizacija] i uzrocima toga (1932/33. postojale su dvije grupe: T. i B.)[56] i druga razna pitanja.

Privremeni MK bio je biran na tome sastanku i dobio je zadatak da odmah pristupi povezivanju pojedinih grupa i sređivanju mjesne org[anizacije]. Tu se govorilo i o potrebi osnivanja privremenog PS i odmah su određeni bili za to dvojica drugova, a treći se istom kasnije našao.[57] I u MK i u PS ušla su po dvojica drugova koji su bili na robiji.

Na tome sam sastanku mogao drugove obavijestiti o tome da CK sačinjavaju radnici u koje mogu imati potpuno povjerenje i da je potrebno suzbijati razna pričanja i rušenje autoriteta najvišeg part[ijskog] foruma, jer ako najviši part[ijski] forum nema autoriteta, jer mu se isti ruši odozdo, onda nema ni mogućnosti da se izgradi zdrava i jaka part[ijska] org[anizacija]. Drugovi su rado primili moju obavijest i mišljenje o CK i složili se sa mnom, jer su do tada bili neobaviješteni i pod uticajem raznih pričanja. Razumije se da ima raznih pitanja koja drugovi kritički posmatraju. Drugovi npr. zamjeravaju što CK odviše shematski postupa u svojim rezolucijama i direktivama, jer da ne poznaje dobro prilike u zemlji, da ne vodi računa o tome da li se može neka stvar sprovesti ili ne, jednom riječju — da ne poznaje teškoće na koje se nailazi kod rada u zemlji. A to je zbog toga što ako i dođe poneko od CK u zemlju, on biva krivo obaviješten, jer se obraća na ljude koji i sami ne rade ili su to obično intelektualci. Osim toga, zamjera se što CK podržava u zemlji mandatore[58], jer da se na taj način desavuira rad nižih part[ijskih] foruma. Smatraju da bi CK trebao sve part[ijske] direktive i što se tiče part[ijskog] rada da sprovađa preko postojećih foruma u zemlji. Kod posljednjeg slučaja treba se uzeti u obzir i to da zaista izgleda kao da CK ima veza sa masom pojedinaca, uglavnom intelektualaca, jer se često događa da se poneki takav »mandator« poziva na neko »više mjesto, odnosno forum« i onda prosto ignorira mjesne forume.

Sadanje stanje u Zagr[ebačkoj] org[anizaciji]

Povezivanje raznih divljih grupa napreduje vrlo dobro. Do pred mjesec dana org[anizacija] je brojila 19 ćel[ija], a prije 14 dana pronađena je i povezana sa org[anizacijom] jedna takva divlja org[anizacija] od 50

čl[anova], i to na Trešnjevki, u čisto radničkom centru. Naravno da će se morati postupiti vrlo oprezno i izvršiti reorganizaciju, jer drugovi računaju s time da bi se na taj način mogao uvući pokoji provokator, jer se može dogoditi da jednu takvu grupu organizira i policija. Najteže je sa željezničkom radionom, jer stari članovi neće da rade pošto se izgovaraju na provokaciju odozgo, ali se već uspjelo i mimo tih ljudi prodrijeti u tu radionicu i stvoriti će se org[anizacija] od novih ljudi.

Najviše poteškoća jeste sa pomanjkanjem sposobnih drugova, koji bi mogli vršiti funkcije u raznim nižim forumima; trebat će izvjesno vrijeme dok se ne izgrade mladi, odnosno novi drugovi.

Pokrajinski komitet

Stvarno je počeo funkcionisati oko polovine juna. On je naišao na dosta velike teškoće, i to su, uglavnom, pomanjkanje materijalnih sredstava, jer se bez toga ne može odvijati rad PS pošto je potrebno putovati u razna mjesta, bilo da se uspostavljaju org[anizacije] i veze ili sređuju već postojeće organizacije. Budžet od 2000 din., koliko je stavila Part[ija] odnosno CK na raspolaganje PS, jeste, po mišljenju drugova, daleko premalo, da bi taj forum mogao pravilno funkcionisati (a to je i moje gledište). Trebat će se na bilo koji način namaknuti potrebna sredstva. Pokrajinski [komitet] ima dosta težak zadatak baš s toga razloga što već dulje vremena nije postojao, pa će dosta teško ići sa uspostavljanjem veza i stvaranjem novih organizacija.

Crvena pomoć

C[rvena] p[omoć] kao organizacija u zemlji uopće i ne postoji. Ograničava se samo na sakupljanje, i to u vrlo skučenom krugu. Prema tome, sredstva koja naši sakupe daleko su neznatna a da [bi] udovoljila potrebama, koje su danas vrlo velike zbog mnogobrojnih žrtava reakcije. Ima u zemlji drugova i drugarica koji su podnijeli strahovite patnje, postali uslijed toga fizički nesposobni za rad, bar u prvo vrijeme izlaska [iz zatvora] i CP je u nemogućnosti da im pomogne — a isto tako i onima na robiji, a treba imati u vidu da je danas na robiji zaista nemoguća hrana. Drugovi smatraju da bi trebalo izvana odrediti stanovitu sumu za CP u zemlji. Tu se pozivaju na budžet do 1929. god[ine].[59] Postoji dosta rašireno mišljenje među radnicima da se i sada dobiva isti, ako ne još i veći budžet no što je to bio slučaj prije, ali da ga se potroši na emigraciju u inostranstvu.

Činjenica što se ne može davati pomoć nekim drugovima ili njihovim porodicama utiče vrlo loše ne samo na njih nego i na okolinu, u redovima radnika, koji onda vide u tome nehaj Partije, jer da ona ne

mari više za one ljude koje reakcija jednoć upropasti. Razumije se da se to ne da izbjeći, da se to događalo i prije, ali ovaj puta je to zauzelo takvog maha da će, po mome mišljenju, morati u tome pogledu nešto podnijeti, naime ako nema sredstava da se preko nižih foruma objasni članstvu, ukoliko to dopušta konspiracija, sa kakvim materijalnim sredstvima raspolaže centrala CP.

Sada se počelo u Zagr[ebu] nešto više raditi na organiziranju CP i do izvjesnog vremena će vjerojatno uspjeti stvoriti org[anizaciju] CP, barem u Zagr[ebu], samo ako će se znati iskoristiti sve mogućnosti koje postoje, jer imade masa simpatizera u građanskim redovima koji će za CP htjeti da dadu.

Po mome mišljenju, trebalo bi izraditi upute za osnivanje org[anizacija] CP u čitavoj zemlji i ostvariti ono što se počelo raditi još 1928. god[ine][60], jer će samo na taj način CP moći odgovoriti svojim zadaćama, ako će postojati kao organizacija.

Spor između soc[ijalnih] književnika[61]

Još dok sam bio na robiji dobio sam od drugova zadatak da dođem sa našim književnicima u vezu i da im izrazim nezadovoljstvo koje vlada među drugovima na robiji zbog trzavica koje vladaju u našoj socijalnoj literaturi.[62] Osim toga, da posredujem u pravcu izglađivanja tih trzavica. Tu moju namjeru saopštio sam na naprijed navedenom sastanku i MK je meni kasnije saopštio da nastupim kod tih književnika i u ime mjesne org[anizacije]. Najprije sam otišao kod urednika lista br[oj] 1 (Milan Durman, urednik »Književnika«) i saopštio mu mišljenje drugova na robiji i zahtjev mjesne org[anizacije] da se odmah prestane sa tom nedrugarskom polemikom, tj. da se u listu više ništa takvog ne štampa što bi moglo izazvati onu grupu oko lista br[oj] 2[63] [Miroslav Krleža, urednik »Danas«], odnosno časopisa (moram spomenuti da je u isto vrijeme i sam urednik lista br[oj] 1 Durman tražio mene da bih ja otišao i posredovao kod K[rleže] da on prestane sa napadima u svome časopisu) pa ma K[rleža] i dalje nastavio tu polemiku u svome časopisu. Poslije toga ja sam otišao do K[rleže], koji mi je opširno obrazlagao kako je došlo do tih međusobnih napadaja. On smatra da tu uopšte on nije kriv, jer da su počeli oni oko lista br[oj] 1 sa svojim člankom *Kuda ide Krleža*, a koga je napisao Herman [Bogomir], saradnik banovinskog lista u Novom Sadu.[64] On kaže da su »ti ljudi«, koji sarađuju u listu br[oj] 1 književni analfabeti, nesposobni i beskarakterni ljudi, koji su danas došli, a za neko će vrijeme otići u reakcionarne redove. On smatra da takvi ljudi nemaju prava njega nazivati renegatom ili otpadnikom, koji već preko 16 godina radi na našoj socijalnoj književnosti. Buni se što ti ljudi sada podlo izvlače neke njegove stihove, koje je pisao 1919. god[ine] i serviraju to kao da je on to sada napisao. On osporava većini tih ljudi

talenat i poznavanje marksizma, jer da oni unose samo zbrku u našu književnost. Ja sam mu saopštio gledište drugova, kako na robiji tako i vani, te zatražio da on više ne piše i odgovara listu br[oj] 1, iako je list br[oj] 1 posljednji napisao jedan članak u formi apela na K[rležu], a koji je, po mome mišljenju, završio nezgodno, jer je iz tog članka izgledalo da je tu ipak K[rleža] glavni krivac.[65] On mi je odgovorio da [neće] ništa da piše drugo nego samo historijat kako je došlo do tih polemika, ali bez komentara. No ja sam tražio da on i to ne štampa dok Partija ne donese o tome odluku. Poslije sam opet sazvao par saradnika u listu br[oj] 1, i to: D[urman], I[veković] i J[un] bili su prisutni, te sam njima saopštio gledište K[rleže] i zbog čega se on razbjesnio.[66] Oni priznaju da je to bio članak A.B.C. [Bogomir Herman], *Kuda ide Krleža*, dosta nezgodan, iako je bio tačan, ali da je taj članak štampan sa odobrenjem Partije. Na moje pitanje šta oni misle i da li će se pokoriti partijskoj odluci, koja će biti donesena o toj stvari, oni su odgovorili da će se pokoriti, da žele saradnju sa K[rležom], da smatraju za potrebu da se stvori jedna redakciona komisija, u kojoj bi bio K[rleža], i da on sam izabere koga hoće iz protivne strane, a u kojoj bi bio i predstavnik Partije. Sada sam ponovno imao sastanak sa K[rležom], a on mi je prije toga obećao da će pozvati par svojih saradnika, ali kad sam došao, našao sam njega samog, i nakon višesatnog razgovaranja i natezanja nisam postigao nikakav rezultat. Nije za saradnju sa tim ljudima, ne vjeruje da će se oni pokoravati part[ijskim] odlukama itd. Kad sam mu kazao da ja ipak konačno hoću znati šta on hoće i da li traži neku satisfakciju, on mi je dao onako indirektno znati da ne bi imao ništa protiv toga da se u listu br[oj] 1 napiše neka izjava. I jednim i drugim dao sam znati da će Part[ija] najenergičnije postupiti protiv onoga, pa ma ko to bio, koji će i dalje nastaviti sa takvim ispadima u našoj književnosti. Konkretna odluka po tome nije bila donesena niti saopštena, jer ako se donese odluka i saopšti, onda se mora znati kakve će se sankcije primijeniti protiv onoga koji tu odluku prekrši. Protiv donašanja te odluke sam bio ja, jer smatram da o tome treba donijeti odluku CK, jer jedanputa je već bila saopštena neka odluka, saopštena i prekršena, pa se kod toga i ostalo (mislim prije Stilinovićevog hapšenja), a na taj način se ruši samo autoritet Partije i izgleda sve skupa neozbiljno.[67]

Po mome mišljenju, CK treba o toj stvari čim prije donijeti u formi rezolucije jasnu odluku kojom bi se ubuduće onemogućivalo to književno natezanje, koje vrlo mnogo škodi pokretu, jer protivnici to iskorišćavaju, naročito klerikalci, koji već pišu o tome i u brošurama i u svojim novinama.[68] Naši simpatizeri u provinciji i drugovi ogorčeni su i pitaju se zašto ova svađa sada, u vrijeme kada su se sve protivničke sile ujedinile protiv nas.

Seljačko pitanje

Već u Zagorju sam vidio da Hrv[atska] selj[ačka] str[anka] kao organizacija uopće više ne postoji.[69] Seljaci su prepušteni sami sebi i u svom prkosu protiv režima prelaze u »križare«.[70] Popovi su razvili silnu propagandu među seljacima i isprsavaju se kao nacionalni borci. Ne idu seljaci, odnosno seljačka omladina u »križare« zbog toga što voli popove i što im vjeruje, nego iz prkosa što ih se silom tjera u »Jugosokol«[71], iz mržnje prema Beogradu. Jer ko nije ni u »križarima« ni u »Sokolu«, onda to znači da je antidržavni elemenat; režimu je mnogo milije da su seljaci pod uticajem popova, nego pod uticajem hrv[atskih] rev[olucionara][72] ili komunista. Razgovarajući sa tim seljacima i omladinom koja je kod »križara« vidio sam da ona nije tamo iz uvjerenja. Pitaju me svagdje: »Kada će se već početi? Hoće [li] Rusija skoro početi rat pa da nas spase?« itd. Siromaštvo je tako strašno da si čovjek, koji to sam ne vidi, ne može predstaviti i vjerovati. Osim Zagorja, bio sam i u okolici Bjelovara. Tamo sam došao u doticaj sa nekim prvacima Selj[ačke] bivše stranke. Ti su lično meni otprije poznati.[73] Oni smatraju da je potrebno stvarati ilegalan rev[olucionarni] selj[ački] pokret. Držati seljake na okupu i voditi razne akcije, stvoriti novo vodstvo od mladih lijevih elemenata i, što je vrlo karakteristično, oni priznaju da mogu to postignuti samo pomoću nas komunista i smatraju da je neophodno da se ta Hrv[atska] rev[olucionarna] stranka poveže sa Kom[unističkom] part[ijom] i vodi zajedničku borbu protivu srbijanskog imperijalizma, odnosno Beograda. Oni su tražili od mene da ja te njihove želje saopštim na mjerodavnim mjestima. Traže da bi im naša Partija omogućila poslati u Rusiju par vodećih ljudi, gdje bi se tačno o svemu sporazumilo. Nazovivodstvo oko »Evolucije«[74] ne priznaju, ali smatraju da se prema dr Mačeku treba postupati vrlo taktički, tj. da ga se izvuče ispod uticaja Trumbića, jer da je on još uvijek kod seljaka autoritet i kad bi se njega pokušalo eliminisati, da bi onda to izgledalo kao cijepanje. Ali ako će on nastaviti sporazumašku politiku, onda će se i njega pregaziti. Isto takvo gledište za Mačeka, koje mi je dao dr L[ebović] i ostali u Bjelovaru, dao mi je i dr I[veković Mladen] i ostali ljevičari u Zagrebu.[75] Oni u Bjelovaru rekoše po nekoliko puta da se mi zaista zauzmemo i učinimo nešto, a ne da ostane samo kod obećanja, jer sam obećao da ću ja sigurno uspjeti da se njihovo gledište kod naše Partije usvoji i da će oni o toj stvari dobiti skoro obavijesti. To sam ja radio onda kad još nisam znao da je Partija već u tom pravcu počela raditi. Istom kasnije sam se sastao sa onim seljakom [Dragom Bedekom] koji je bio poslat odavde natrag u zemlju da radi.[76] Razumije se da sam ga ja odmah poslao u Bjelovar i spojio sa tim ljudima.

U Zagrebu sam se sa dr I[veković Mladenom] sastao uglavnom zbog toga da govorim s njim o stvaranju glavnog seljačkog odbora.[77] On se je složio sa time i obećao mi da će o tome razgovarati sa nekim ljudima

za koje on smatra da su dobri revolucionari. Kod drugog sastanka on je kazao da je sa nekima razgovarao i da se oni slažu u pogledu stvaranja ilegalnih org[anizacija], ali da ne znaju kako je moguće neke legalne forme uzeti za okupljanje seljaka; oni smatraju da je to nemoguće i da treba glavno težište baciti na stvaranje ilegalnih org[anizacija]. Što se tiče formiranja glavnog odbora, kažu da je potrebno malo pričekati, pošto je sada Maček u Zagr[ebu] u bolnici[78], te da će se morati i sa njime sporazumijeti. Naime, neće njemu kazati direktno otkuda to dolazi, nego će se samo ispitati od njega kako misli o toj stvari. Osim toga, dr I[veković] mi kaže da je nezgodno što Kežman napada i baca dr Mačeka u isti koš sa Kovačevićem, da bi zbog taktičkih razloga trebalo sa time sada prestati.[79]

Sa onim seljakom sam održavao stalno veze, davao upute, dobavio mu nešto materijala: »Hr[vatski] put«,[80] i nešto toga što smo u Zagr[ebu] umnožili, upute za rad na selu itd. Konačno sam ga povezao sa Pokrajinskim [komitetom].

Bio sam i sa K., koji izdaje list br[oj] 3[81] i kad sam mu govorio o »Hr[vatskom] putu«, on je izrazio želju da taj list nabavim, jer bi želio da njegov časopis bude po mogućnosti u skladu sa pisanjem »Hrv[atskog] puta«, razumije se, ukoliko je to moguće. On »Hrv[atski] put« uopće još nije čitao. List br[oj] 3 je naišao na vrlo dobar prijem kod seljaka, ali je zato izazvao, naročito kod klerikalaca i fašista, silnu buru. Klerikalci su prosto pobjesnili i nazivaju ga slabo maskiranim komunističkim časopisom, koga moskovski plaćenici serviraju neobaviještenim seljacima.

Osjeća se jako pomanjkanje »Hrv[atskog] puta«, a naročito treba poslati u zemlju one brojeve u kojima se nalazi program.[82]

To su ukratko iznesene stvari kako zapravo stoje, a sitnija pitanja iznijeti ću još usmeno. Drugovi u Zagr[ebu] me ovlastiše kao svoga delegata, koji će moći drugovima izložiti usmeno šta oni žele i kakvo je po prilici stanje u Zagr[ebu]. Drugovi žele da sva ta pitanja čim prije urede, a ukoliko oni greše ili su neobaviješteni, da im se objasni, jer i oni žele da odnosi između CK i nižih foruma, odnosno članstva budu jasni i harmonični, jer samo na taj način može part[ijska] organizacija da se jača i masovno širi, kada se uklanjaju odmah nesporazumi. Moja je želja da se čim prije upoznam s izvjesnim stvarima ovdje vani i da po mogućnosti pripomognem drugovima kod sređivanja tih pitanja. Tu me rukovodi jedino želja da koristim Partiji.

[Beč] 2. avgust [19]34. Tito

ACKSKJ, Fond KI,
neregistrovana građa.

DOPUNA PRVOM IZVJEŠTAJU PREDSTAVNIKA ZAGREBAČKE ORGANIZACIJE[83]

1. *Stanje na robiji*

Ovdje iznašam ukratko, bez podrobnosti, stanje političkih robijaša i odnose među drugovima. Kad sam došao u februaru 1929. u Lepoglavu, našao sam tamo svega dvojicu političkih osuđenika: Šumanovca i Lopandića, dakle sa moja dva komlica[84] bilo nas je sada 5. Poslije izlaska Šumanovca u aprilu 1929. ostali smo nas četvorica, sve do februara ili marta 1930, kada je došao M. Pijade, Čaki, Grubor i Čipčić.[85] Svi mi nalazili smo se u samicama, ali smo se mogli dnevno sastajati, jer smo bili razmješteni po radionicama, a naročito sam ja mogao doći sa svakim u vezu, jer sam bio kao električar u kaznioničkoj centrali. Sa dolaskom Pijade počeli smo čitati i raditi teoretske marksističke stvari, jer je Pijade prevađao *Kapital*, te su mu bile dostupne sve te knjige.[86] U ljeto, čini mi se u junu ili julu 1930. godine, došla su dva transporta robijaša iz Mitrovice, među kojima je bilo naših 35—40 drugova.[87] Sa njihovim dolaskom naš se život donekle promijenio; trebalo je podnijeti razne mjere da bi život bio snošljiv, jer je među prispjelim drugovima bio veliki dio ili isključen ili pod istragom zbog svoga držanja na policiji i pred sudom.[88] Pošto su novodošli drugovi bili većim dijelom smješteni u Novoj zgradi, to smo im naredili da putem raporta traže premještaj u Staru zgradu, jer smo htjeli da budemo koncentrisani na jednom mjestu. To su učinili svi osim sedmorice, koji bilo da nisu htjeli ili ih nije uprava puštala.[89] Čim se ta koncentracija izvršila, pristupili smo formiranju organizacije, jer je to bilo krajnje nužno zbog zatrovanih prilika među drugovima koji su došli iz Mitrovice. Izabran je bio MK od 3 lica, u kojem sam bio i ja.[90] Mjesni komitet je sproveo istragu osječkih drugova i primio neke u organizaciju. Oni koji su bili isključeni u M[itrovici] ostali su i dalje izvan organizacije. Osim toga, MK je organizovao i prosvjetni rad putem kurseva itd.[91] Izvan organizacije bilo je po prilici 5 drugova. Ovdje je važno da spomenem da je među isključenima bio i Čolović: on je bio privremeno odnosno na 6 mjeseci isključen u Mitrovici zbog toga što je rovario, odnosno nije se pokorio jednoj odluci MK (radilo se o klečanju)[92] i osim toga napisao jedno nekonspirativno pismo (u tom slučaju provokatorsko pismo), koje je palo u ruke uprave. Kasnije, bilo je isključeno još nekoliko drugova, i to zbog toga što su protiv odluke MK da bjekstvo nema niko prava

organizovati bez znanja MK, to ipak potajno učinili. MK je za to saznao i dotične kaznio isključenjem.[93] Među isključenim bio je jedan član MK: Milorad Petrović, jer je on stalno stajao u vezi i pod uticajem isključenih [Čolović] i njima saopštavao odluke MK. Naime, ovdje se moram ispraviti: ova isključenja su se izvršila na konferenciji.[94] Na konferenciji je biran nov MK, jer je prijašnji bio samo privremeni, i on je poduzeo najoštrije mjere za održanje discipline. Odluke konferencije su tako razbjesnile neke drugove, kao npr. Čolovića i Boljevića, da su psovali Partiju i otišli samovoljno u Novu zgradu. Moram naglasiti da je baš u to vrijeme istekao Čoloviću rok da bude ponovno vraćen u Partiju, ali je na osnovu ovih ispada bio konačno isključen.

Do proljeća 1931. nije se ništa naročito dogodilo. Zgodnom taktikom organizacije nije došlo ni do kakvih sukoba sa upravom. Prosvjetni rad se prilično uspješno razvijao, a odnosi su bili prilično sređeni među drugovima. Moram spomenuti da sam ja još od 1930. godine u ljeto slobodno izlazio izvan kaznione, dakle već nakon nešto više [od] godinu dana mog robovanja, a to je bilo posve nenormalno, jer istom po isteku polovice kazne ima osuđenik pravo na »posredni odjel«.[95] No ja sam izlazio zbog toga što sam bio potreban kao električar, jer kazniona daje struju i privatnim kućama i drugo. Tadašnji upravnik kaznione Bohaček bio je moj ratni drug, a i [u] ropstvu smo bili zajedno, te mi je išao prilično naruku. Taj moj izlazak ja sam mogao vrlo dobro iskoristiti u korist org[anizacije] i donekle rada vani.[96]

U aprilu 1931. došlo je do prvog jačeg sukoba između nas i uprave, a radilo se o tome: [u] Lepogl[avu] je došao zapovjednik straže[97], neki balavi činovničić, koji je htio da izvede neke nove reforme, tj. da zavede red, jer je, po njegovom pričanju i pričanju učitelja Kostića, koji je bio režimski konfident u kaznioni, u kaznioni vladala prava anarhija, tj. kažnjenici su imali suviše »slobode«, a naročito politički. Jednog dana taj tip bacio je u podrum jednog našeg druga, koji je bio uz to i bolestan, ali ga kaznionički liječnik, po staroj praksi, nije priznao bolesnim, iako je imao 38 1/2 stupnjeva temperature. Zbog toga postupka mi smo stupili u protestni štrajk glađu, a nama su se pridružili i kriminalci u znak solidarnosti, jer je par njihovih bilo zbog iste stvari u podrumu. Kriminalaca je stupilo oko 1200, a to je bilo 98%. To je upravu zaprepastilo, i ona je odmah pozvala M. Pijade i Mijalkovića na pregovore, gdje se došlo odmah do sporazuma, tj. pušten je dotični drug, a isto tako i ostali iz podruma, zabranjeno je tučenje, koje je bio zaveo onaj tip[us] iz Beograda itd. Sada su postavili i kriminalci neke zahtjeve, koje smo mi poduprli, i uspjelo je. Uprava je sada zamolila Pijadu da umiri ljude u Staroj zgradi, a mene da idem umiriti Novu zgradu, jer u Novoj zgradi nisu htjeli vjerovati da je prestao štrajk, dok im nisam to ja usmeno saopštio[98], što je naravno kasnije imalo za posljedicu da sam ja bio po nalogu Ministar[stva] pravde bačen pod kaznu u Maribor. Naime, 14 dana poslije štrajka došao je načelnik Ministarstva i dao izvršiti

kod mene i Pijade lični pregled[99], a nakon toga 14 dana ja sam bio iznenada dignut i odveden u Maribor sa još trojicom drugova: Levi, Trajković i Čolović, jer su oni često imali u Novoj zgradi sukob sa stražarima.[100]

Kad smo došli u Maribor, našli smo tamo četvoricu drugova: Vujovića, Čolakovića, Kocmana i Butalu. Mi smo bili, razumije se, bačeni također u »samice«, jer su se i gornja četvorica nalazila već 17 mjeseci u samicama, a da im ni štrajk od 10 dana [nije] ništa pomogao.[101] Mi smo se kraj sve stroge paske i izolacije ipak sporazumijeli i jedinstveno i neprekidno protestovali zahtijevajući da nas dadu u zajedničku sobu, a to nam je nakon mjesec dana i uspjelo, jer se uprava bojala da će imati sada s nama malo više posla no što je bilo kod prvog štrajka.[102] Kad smo dobili zajedničku sobu, mi smo odmah stvorili organizaciju i prešli na prosvjetni rad, organizirali kurseve itd.[103] Na moj predlog i predlog druga Levija primljeni su bili, nakon dva mje[seca], drugovi Trajković i Čolović ponovo u organizaciju, razumije se pod uvjetom da prije priznaju svoje pogreške i izjave da će se ubuduće toga kloniti. Sa Čolovićem je uskoro opet bilo sto muka, pokušavalo ga se na različite načine ispraviti. U tome se naročito trsio drug Vujović, ali nije ništa koristilo i on je, videći da će opet biti isključen na konferenciji, dao jednu pismenu izjavu da istupa iz organizacije. Po njegovim izjavama prije i poslije, on je govorio da on ne smatra na robiji postojeće org[anizacije] organizacijama.

Dalji život i rad u Mariborskoj kaznioni je mislim poznat po izvještaju Vujovića i Čolakovića.[104]

Po izlasku sa robije druga V[ujovića] i Č[olakovića], te Kocmana i Butale došla su u kaznionu još četvorica drugova, i to najprije dva radnika iz Celja: jedan je bio suđen dvije godine, a jedan tri godine.[105] Par mjeseci poslije stigoše još dvojica staklarskih radnika iz Hrastnika. Za razliku od one prve dvojice, vrlo dobar elemenat tvorničkih radnika, koji su sa naročitim elanom učili teoretske stvari.

Oko 9. novembra [19]33. bili su iznenada dignuti i odvedeni u Mitrovicu, gdje su koncentrisani svi politički osuđenici[106], dočim sam ja još 5 dana morao ostati i nakon toga bio odveden u Ogulin, gdje sam izdržao još 4 mjeseca.

Po mome izlasku sa robije vidio sam se s drugom V[idakovićem][107] koji mi je pričao da su sada u Mitrovici vrlo zaoštrene prilike. Postoje dva fronta — radnici i intelektualci, radnike da vodi Kraš, a intelektualce O[gnjen] Prica. Uglavnom se tu, izgleda, ne radi o nekim principijelnim i ideološkim razmimoilaženjima, nego ličnim rivalitetima i, izgleda, o netaktičnom postupku druga Kr[aša], koji je u forumu i za koga kažu da stalno piše »poslanice« u kojima ponekad izazove svojim nezgodnim stilizacijama negodovanje kod intelektualaca.[108] Sada se to stanje po svoj prilici iz osnova promijenilo kada su 50-orica drugova premješteni u Lepoglavu, i to većina intelektualaca i jači radnici.[109]

Naše gledište na robiji je uvijek bilo da se organizacije u kaznionama smatraju sastavnim dijelom part[ijske] org[anizacije] vani i da se drže najtješnje veze sa tim org[anizacijama] na robiji. Da se drugovima odnosno org[anizacijama] dostavlja ilegalni materijal: part[ijske] rezolucije, razne odluke i literatura. To bi mnogo doprinijelo poboljšanju međusobnih odnosa na robiji, a, osim toga, i što je naročito važno, izgradnji drugova, koji bi po svom izlasku bili u toku stvari i lakše se snalazili u radu. Ja sam uspio uspostaviti sa Lepogl[avom] vrlo dobre veze, tako da je moguće dostavljati tamo materijal drugovima.

2. *Slučaj dr B[ožidara] A[džije]*

Prije tri mjeseca ja sam se slučajno sastao u uredništvu lista br. 1 [»Književnik«] sa dr B[ožidarom] A[džijom], koji je kasnije pričao da bi želio sa mnom razgovarati. Ja sam otišao do njega i on mi je izložio čitavu historiju svoju i uzroke sadašnjeg skretanja ulijevo. On je bivši soc[ijal]demokrat i urednik njihove revije [»Sloboda«], koja više ne izlazi.[110] Po njegovom mišljenju, 2. i 2 1/2 internacionala konačno se likvidirala, odnosno skrahirala.[111] Smatra da su ispravna sredstva i metode borbe Kom[unističke] partije. Kaže da neće više ništa imati zajedničkog sa vođama Jugosl[ovenske] soc[ijalističke] par[tije].[112] On je porušio tamo za sobom mostove i oni nemaju ni povjerenja više u njega. On kaže da si niko ne može predstaviti kakvih prljavština ima tamo. Kad sam ga pitao za [dr Mirka] Kusa Nikolajeva, rekao je da je uslijed toga što je bio otpušten iz službe pao u veliku bijedu, te da su ga konačno soc[ijal]patrioti upregli u svoja kola.

On se meni žali što se njega napada i dalje u našoj legalnoj literaturi, iako nema sada za to nikakvih povoda. Misli da mu se time kao hoće da kaže: za tebe nema mjesta kod nas. Kaže da nema nikakvih pretenzija, želi samo koristiti koliko je moguće raznim predavanjima itd. Ja sam mu kazao da se još sada odviše ne deklariše, da još održava po mogućnosti kakve veze sa svojim bivšim drugovima u soc[ijal]patriotskim ustanovama itd. Ujedno sam udesio i kod naših časopisa da ga se ne napada. On nama može dosta koristiti, samo ako ćemo taktično s njim postupati. Na mene je on učinio utisak poštena čovjeka koji će htjeti uraditi što se bude od njega tražilo.

3. *Sin druga H[ebranga]*

Još iz Lepoglave sam poduzimao korake da se sin druga H[ebranga] po mogućnosti pošalje van.[113] To je najveća želja druga H[ebranga] da mu se sin ne izgubi, nego da bude i od njega revolucionar. Prije 3 mjesec[a] ja sam bio kod sestre druga H[ebranga], i baš u to vri-

jeme bio je njegov sin u Zagr[ebu], tražio je posla, ali kojeg nigdje našao nije, pa je morao natrag u Slavoniju. Sestra druga H[ebranga] mi kaže da nema nikakve zapreke da dečko ide i molila me da ga se čim prije uzme, jer je u velikoj bijedi, pa postoji opasnost da postane lumpenproleter. Star je 17—18 godina. Mislim da ga se može poslati u školu.

4. *O ženi druga Gr[žetića]*[114]

Sastao sam se također sa drugaricom G[ržetić], ona se nalazi u Zagr[ebu], odnosno u neposrednoj blizini, tako da se može svakog časa doći do nje. Ona se nalazi u vrlo teškom položaju, bez posla i materijalnih sredstava, onemogućena od policije da si nađe u gradu zaradu. Ona želi da se je na svaki način pošalje van, ali pošto joj drugovi u Zagrebu ne znadu ništa konkretno kazati, to je ona uslijed toga prosto u zdvojnosti. Mislim da se i nju čim prije pošalje, odnosno da se preko drugova javi njoj o skorom odlasku, kako ne bi još učinila što nepromišljeno (slučaj [Adam] Weigand).[115]

5. *Porodica Oreškog*[116]

Isto tako potrebno je nešto poduzeti za drugaricu i dijete druga Oreškog. Ona se sada nalazi u Sljemenu kao bolničarka, ali njezino dijete živi u vrlo teškim uslovima. Naime, ono se nalazi kod svoje pijanice bake, koja zlo s njim postupa.

6. *Slučaj Weiganda*

Bio sam sa drugaricom Weigand, ispitao kod njegovih bližnjih drugova okolnosti i uzroke njegovom činu. Drugarica kaže da je on to učinio uslijed živčanog sloma, jer je već mjesec dana prije toga stalno vidio oko sebe neke konfidente i govorio ponekad čudne riječi. Ali da je i kod posve normalnog stanja on dao znati da će nešto učiniti, obično je to bilo poslije [i to naročito pošto] je vidio da ga soc[ijal]patrioti i fašisti hoće, ucjenjivajući ga zbog položaja u kojem se nalazio, da privuku u svoje redove. Drugarica kaže da je on bio čvrsto odlučio da ubije onog šefa radione, koji je bio tome svemu kriv i koji je bio najveći tiran u radioni. Kaže da je on tražio od Partije oružje u tu svrhu, ali da mu ga nisu dali, što ga je naročito razbjesnilo. Ona kaže da mu je u onom momentu kad je počinio taj čin sasvim poplavilo i iznakazilo se lice, ali kad je nju iskasapio nožem i onda počeo udarati sebe nožem u prsa i kad mu je potekla krv, onda je opet dobio boju i došao je k potpunoj svijesti, tako da je onaj svoj kom[unistički] govor održao u pot-

punoj svijesti. Policijsko tane ga je zadelo u desno rame, ali se tačno ne zna da li jedno više ili jedno niže, jer njegovu košulju je uzela policija i nije htjela vratiti.

Za njegovu drugaricu su sabrali željezničari priličnu svotu. No s obzirom na to što se natužila da njezin drug možda ne bi bio toga učinio da je imao normalne podrške sa strane partijskih drugova, to sam ja nastojao kod drugova da vode računa o njoj i o njezinom djetetu (ono je staro 9 godina), da joj se po mogućnosti nađe neko namještenje kao dvorkinja ili slično. To je naročito potrebno zbog toga što je drug Weigand imao ogroman autoritet i simpatije kod željezničara, pa, razumije se, sada oni gledaju da li se Partija interesira za nju i dijete; u protivnom slučaju to bi još više utjecalo na neraspoloženje željezničarskih radnika prema Partiji. Ja sam nju češće posjetio i obećao da će Partija voditi računa o njoj i njezinom djetetu, ali sam zatražio da ona ne da duška svome neraspoloženju prema pojedinim drugovima putem pričanja okolo itd. Ona se žalila da ju je drug d[r] A[nte] R[amljak] primio vrlo surovo i nije htio izvršiti neku stvar koju ga je molila.

7. *Spor među književnicima*

Sa strane studenata izrađena je bila jedna rezolucija ili, bolje reći, neki predlog o likvidiranju spora između književnika, a osim toga i mišljenje o tome kako bi se trebalo urediti izdavanje naše legalne literature i da se unese neki red kod naših izdavačkih preduzeća. Ja mislim da će se i tim pitanjima morati CK da pozabavi, jer se to tiče čitave zemlje, jer ta legalna literatura ima veliki značaj za apsorbiranje i skretanje raznih elemenata ulijevo, iz čijih se redova onda regrutuju partijski članovi. Nije to slučaj samo kod malograđana i seljaka nego kod radnika, jer ilegalna literatura teško prodire u šire mase.

Sva ta preduzeća treba da budu pod kontrolom Partije.

Tito

Pisano u Beču
sredinom avgusta 1934.

ACKSKJ, Fond Crvena pomoć Jugoslavije (CP), 1934/147.

[IZVODI IZ PISMA CENTRALNOG KOMITETA KPJ POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ HRVATSKE I SLAVONIJE][117]

II. *Štrajkovi i rad u sindikatima*

Pred svaku organizaciju trebalo bi postaviti pitanje da se komunisti moraju uključiti u pripreme i vođenje štrajkova i tarifnih sukoba, imajući u vidu akcije u posljednje vrijeme u Oroslavlju, Vinkovcima, Karlovcu, rudnicima Zagorja itd.[118] Konferencija je dužna da svim organizacijama objasni da su priprema, organizacija i rukovođenje neposrednom borbom radnika i seljaka najvažniji zadaci komunista. Nema, ne može da bude čak ni razgovora o osvajanju većine radničke klase, a takođe i ostvarivanju rukovodeće uloge proletarijata u borbi seljaka i ugnjetenih naroda sve do tog vremena dok komunistima ne pođe za rukom da u svakom štrajku, u svakom pokretu radnika, u svakom sukobu između ugnjetenih i ugnjetača odigraju rukovodeću ulogu.

U vezi s tim, trebalo bi postaviti pitanje o revolucionarnom radu u sindikatima. Stoga, po tom pitanju CK stavlja pred konferenciju[119] slijedeća tri glavna zadatka:

1. Razvijanje najistrajnijeg rada u sindikatima URS u vezi sa predstojećim kongresom URS.[120] Na taj kongres trebalo bi poslati više pristalica RSO, u svim sekcijama i na svim godišnjim skupovima izlagati članstvu kao direktivu za kongres naše predloge o razvoju borbe, suprotstavljati se reformističkim spiskovima i predlagati naše kandidate, našu liniju i naše zahtjeve.

2. Započeti sistematski rad RSO u organizacijama ORS-a.[121] Tamo gdje ORS među radnicima ima uticaja (rudnici u Zagorju, Oroslavlje itd.), naš glavni sindikalni rad moramo koncentrisati u sindikalne organizacije ORS-a.

3. Učvršćivanje opozicionih grupa u lokalnim organizacijama i osnivanje grupa u preduzećima. U vezi s tim skrećemo vam pažnju na odluke proširene sjednice CK od oktobra mjeseca 1933. godine.[122]

Pisano u Beču
u prvoj polovini avgusta 1934.

ACKSKJ, Fond CS1, 300.

PISMO TITA OD 13. SEPTEMBRA 1934.[123]

[Centralnom komitetu KPJ]

Dragi prijatelji!

Primio sam vaše upute i pisma za mene, i to duplo, jedno ovdje i jedno u Z[agrebu]. Ja sam se s ljudima povezao, upoznao se sa pripremama za (svadbu)[124] [pokrajinsku konferenciju] i dao upute. Za buduće rukovodstvo PK ovdje već sam se sporazumio, biti će novi ljudi, nekompromitovani, i to 3 radnika i 2 intelektualca. Sekretar [da] bude radnik. Ovi koji su bili do sada preći će: X. u RSO, a Y u agit[aciju] [i] prop[agandu].[125] Iako se još nisam upoznao tačno sa ovdašnjim prilikama, ipak se ne mogu složiti sa kritikom Gajića [Zora Nikolić].[126] On uopće stvara neraspoloženje kod ljudi, jer nije taktičan u saobraćaju sa drugovima: on svojim načinom kritikovanja dekuražira ljude, a ne daje podstreka. Tačno je da ovdje nije sve u redu, naročito raspodjela rada je slabo udešena, tako da onda ovdje 2—3 čovjeka sve rade, i, razumije se, na taj način se ne može rad pravilno razvijati. Tačno je i to da gotovo sve vode intelektualci i, usprkos njihovoj velikoj požrtvovanosti i odanosti stvari, oni nisu kadri stvoriti ovdje nešto solidnog, i to zbog toga što nemaju baze, nemaju radnika. Ovaj nedostatak će se sada na (svadbi) [konferenciji], po mom uvjerenju, odstraniti. Drugo, ovi ovdje i sami to vide, ali ne znaju prići k stvari. Nastojati ću da im pomognem. Ovdje još nisam bio sa radnicima, no poslije (svadbe) [konferencije] ću gledati da dođem s njima u vezu. Ova posljednja (provala) sa (c[entralnom] tehnikom) bila je čisto slučajna, radi jedne stare stvari, pa izgleda da će dotični za koji dan izaći.[127]

(Svadba) [konferencija] će biti ovdje bolje pripremljena nego u Z[a]g[re]bu, jer se materijal pretresao na okružnoj (svadbi)[128] i ja lično mnogo očekujem od pokrajinske (svadbe).[129] U subotu sam otišao u Z[a]g[re]b na svadbu, ali sam stigao prekasno, jer se još isti dan sve sretno svršilo. Na (svadbi) bio je samo Oskar. Ja sam razgovarao sa nekim drugovima o svadbi i o raznim drugim stvarima. Glede onog pisma sam također razgovarao i slučajno saznao od koga potječu te ideje.[130] Kad se vratim, govoriću o svemu tome usmeno. Po mome mišljenju i po izvještaju što sam ga dobio, organizacije i pokret u zadnje vrijeme dobro napreduju u Hrvatskoj i Z[a]g[re]bu. Šteta je što ne mogah biti sa Bistrim [Srđom Pricom] i sa onim iz PK i MK. Krivica je bila opasnost provale, a nisam mogao ostati dulje od 3 dana. Na povratku sam gotovo nadrljao, ali sam uspio zamesti trag.

Sa Janekom [Markom Zovkom] sam se dogovorio o svemu i ja ću pomoći uspostaviti [veze], pa da on opet ne treba putovati ovamo.[131]

Ovdje ima jedno važno pitanje. Naime radi se o (5) [Mihajlo Stipišić] iz (Zagreba) koga je jako kompromitovao u svome izvještaju (Diego).[132] On je sada u ilegalnosti, po nalogu MK, jer se drugovi boje da ne dođe do provale ako on padne. Drugovi traže dozvolu za njegov izlazak u (školu?), jer je to jedan od najboljih mlađih drugova u Zagrebu i bio je do sada u MK omladine. Drugovi smatraju da bi negativan odgovor CK vrlo loše uticao na organizaciju u Zagrebu, jer smatraju da tu nosi krivicu i CK, zbog toga što je dao napisati takav izvještaj. Moje je mišljenje da se toga mladića smjesta pošalje van, da ne padne, jer će u tom slučaju doći do vrlo nezgodnih odnosa između organizacije u (Zagrebu) i CK. Pošaljite podrobnije uputstvo za općinske izbore.[133]

Za koji dan šaljem opširniji izvještaj, jer sada na ovaj način se to ne da.

P.S. Prošlu šifru nisam mogao dulje od polovice otvoriti. Ja počnem podlogu sa svakim šestim brojem.

Zdravo
Tito

Pisano u Ljubljani.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/191.

PISMO TITA, BROJ 3, SEPTEMBAR 1934.[134]

[Centralnom komitetu KPJ]

Kad sam bio u Zagrebu sa namjerom da prisustvujem svadbi [Pokrajinskoj konferenciji KPJ], ja sam [se našao sa] delegat[ima] te svadbe [konferencije] predstavnikom oml[adine] i sind[ikalnog] pokreta.[135] Obojica mi rekoše da će, po njihovom mišljenju, ta svadba [konferencija] usprkos tome što je slabo bila pripravljena (bez rezol[ucija]), imati jakog uticaja i značaja za daljnji rad i org[anizacioni] razvitak. Naročito je jak utisak napravila svadba na pred[stavnika] oml[adine], koji je prvi puta prisustvovao nečem takvom, a to važi i za delegate izvana. Iz ovoga se već može vidjeti od kakvog će ogromnog značaja biti velika svadba [Zemaljska konferencija KPJ].[136] Slaba priprema sastoji se u tome što nije bio pripremljen materijal (rez[olucije] itd.) za svadbu, što su delegati iz provincije došli nepripremljeni i na taj način nisu mogli kritički posmatrati sam tok svadbe i dati pojedinim pitanjima svoja mišljenja. Dalje, izostali su delegati iz Vukovara, Osijeka i Karlovca,[137] dakle iz vrlo važnih industrijskih centara. Po mome mišljenju, krivnja je to što je bilo premalo vremena za pripremu. Ali uvjeren sam da će se to nadoknaditi aktivnijim radom novoga PK i na veliku svadbu doći potpuno spremljeni del[egati]. Iz izvještaja nekoliko del[egata] iz provincije, kao najprije iz Siska, vidjelo se da je Part[ija] uhvatila jakog korijena; tu Part[ija] ima oko 60 članova, a isto toliko i u okolnim selima, a to znači da tu imade dobrog rev[olucionarnog] materijala među radnicima i seljacima i da imade vrlo dobrog uslova za rad, i sada zavisi od agilnosti i sposobnosti novoga PK da se org[anizacioni] rad produlji i proširi po čitavoj pokrajini. Po mome mišljenju, Part[ija] će baš u toj pokrajini moći uhvatiti najjači korijen među seljacima i baš zbog toga će morati CK da u svakom pogledu što više pomogne PK u Zagrebu.

U Zagrebu org[anizacija] vrlo dobro napreduje. Omladina je uspjela prodrijeti u nekoja najvažnija preduzeća, kao npr. željezničku radionu.[138] Isto je tako u tome preduzeću uspjelo Part[iji] da aktivizira stare članove koji su sada pristali da rade. Tamo su se drugovi već pomalo oslobodili bojazni kod uvlačenja novih članova i aktiviziranja starih, no još su pomalo izbirljivi, jer, koliko sam mogao vidjeti, tamo ima još dosta veliki broj ljudi izvan org[anizacije] a koje bi se moglo i smjelo privući na rad.

Od del[egata] po sind[ikalnom] pitanju na svadbi dobio sam vrlo opširan izvještaj. Uzgred moram spomenuti da je to jedan vrlo sposoban i dobar drug. Kad stignem, govorit ćemo malo opširnije o tome, jer imam svoje gledište po pitanju stvaranja cen[tralnog] rukovodstva RSO [Revolucionarne sindikalne opozicije]. U njegovom izvještaju ima nekoliko vrlo interesantnih momenata. Na primjer, karakteristično je to, on kaže, da poslije svakog uspješnog štrajka u datom preduzeću radnici se zainteresiraju i dezinteresiraju za organizaciju, pošto prestaju biti članovi. Te se pojave dešavaju uglavnom u gradovima, dočim u provinciji to nije slučaj. On to objašnjava time što radnici u gradovima imadu pred očima uvijek velik broj nezaposlenih radnika, pa se boje zamjeriti poslodavcu, te da bi sačuvali u štrajku [stečene] rezultate oni napuštaju organizaciju umjesto da se još čvršće zbiju oko nje. Posljedica je, razumije se, ta da poslodavac opet pomalo uzima ono što je u štrajku morao dati. Ja bih rekao da je toj pojavi krivnja i to što poslije dobijenog štrajka sind[ikalne] org[anizacije] ne iskoriste i ne populariziraju dobivene rezultate, što se i one dezinteresiraju za ta preduzeća, mjesto da još više pojačaju svoj rad u njima. U provinciji je u tom pogledu bolje, npr. u O[ro]slavlju su radnici stupili najprije u jednom odjeljenju u štrajk, i kad bi izgledalo da bi štrajk mogao propasti, stupila su u štrajk i ostala odjeljenja. Tu su radnici pretežno seljaci. Kad je počela borba, dala je uprava preduzeća pozatvarati rukovodeći odbor. Sa proširenjem štrajka uprava je bila prisiljena da pregovara, što je prije odbijala. Pozvala je radnike da pošalju predstavnike na pregovore. Došli su svi radnici i odgovorili da oni ne pregovaraju prije no što se ne puste na slobodu uhapšeni drugovi, jer su to njihovi predstavnici, koji će pregovarati. Nije bilo druge, uprava je morala popustiti i drugovi [su] pušteni i štrajk uspio. Ali budnost radnika u tom preduzeću traje i dalje.

Ja se neću ovdje upuštati u sve detalje tog izvještaja, jer se od toga druga može dobiti još mnogo iscrpniji, u pismenoj formi. Spomenuti ću samo stvari koje su, po mom mišljenju, važnije i aktuelnije. Na primjer, Podružnica metalaca u Zagrebu izabrala je novu upravu i ušli su samo naši ljudi. Centrala je proglasila izbor neispravnim i postavila komesarijat, usprkos tome što je ogromna većina izabrala novu upravu. Jednog od članova te uprave hoće uopće da izbaci iz sindikata. Pitao me sada gorenavedeni del[egat] što da rade? Nekoji su mišljenja da načine kompromis sa centralom, pa da na taj način spasu toga druga od izbacivanja. Većina članstva je protiv toga kompromisa, jer smatra da taj provokatorski gest centrale znači istovremeno i kršenje najosnovnijih principa demokracije u sindikatima i dezavuiranje odluka članstva. Ja sam dao ovo moje gledište: ne prelaziti i praviti predloge za kompromis, jer bi to uticalo demoralizirajuće na članstvo, već kod članstva pojačati otpor i svijest za odbranu njegovih prava kao ind[ustrijskog] članstva. U slučaju da centrala ipak isključi toga člana, odmah

izdati sind[ikalni] legalni letak i najoštrije napasti birokratiju u centrali. Taj letak bi ujedno imao biti kao apel na članstvo, a protiv sind[ikalnih] birokrata, za odbranu članskih prava.[139] Uopće, i u ostalim savezima URS stoji pretežna većina članstva na ratnoj nozi s vrhovima, jer članovi već danas jasno vide da tome oportunističkom vodstvu nije stalo ni do borbe za radničke interese, ni do jačanja samih sindikata, jer čim se više jačaju, tim više idu ulijevo, a vođama je stalo do mira i plaćenih mjesta. Taj mi drug kaže da su već nekoji od tih kaponja izjavili kako ne bi imali ništa protiv toga da dođe do »Gleichschaltunga«*, jer će i na taj način spasiti mjesta, a nezadovoljni galamdžije biti lakše obuzdani.

O oblasnim konf[erencijama] URS i kongresu URS također smo govorili. Dnevni red obl[asnih] konf[erencija] jeste: 1. Izvještaj; 2. Besposlica i rad[nička] klasa; 3. Soc[ijalno] zakonodavstvo; 4. Rad[nička] štampa; 5. Kulturni i prosvjetni rad; 6. Razno. Dnevni red kongresa URS je: 1. Izvještaj; 2. Akcioni program; 3. Rad[nička] štampa; 4. Izmjena Statuta; 5. Razno.[140] Po svim tačkama dnevnog reda naši imadu određene referente i izgrađena gledišta o pojedinim pitanjima. Govorili smo i o besposlenima, kojih ima u Zagrebu preko 18 000, te se sporazumijeli da se smjesta formira odbor za besposlene sa zadatkom okupljanja i organizovanja demonstracija u zimu. Taj drug smatra da bi se ovaj put na napadaj policije moralo odgovoriti oružjem, jer će sigurno moći okupiti više hiljada besposlenih.

Bilo bi dobro da čim prije pošaljete podrobnije upute za općinske izbore. Ovdje stvari teku u znaku priprema. Ja pomalo dolazim u vezu s ljudima i nastojim za sada da se opet uspostave veze sa . . .** i ostale stvari. Koliko sam do sada mogao vidjeti, zadnje provale nisu bile rezultat provokacije, nego rezultat upravo nevjerovatne nekonspiracije i komoditeta.[141] Trudim se da im čim više turim u glavu potrebu konspiracije, jer su ovakve pojave prosto zločin prema Partiji.

Javite mi ako ima što za mene naročito i što bi možda trebalo za ovdje prije nego što odem.

Zdravo
Tito

P.S. Okruž[ne] svadbe [konferencije] održane su po svim mjestima sa vrlo dobrim rezultatima.

Pisano u Ljubljani
između 13. i 16. septembra 1934.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/205.

---

* »Gleichschaltung« — unificiranje, jednoobraznost. — *Red.*

** Ispuštena riječ i u originalu označena tačkicama. — *Red.*

IZVJEŠTAJ TITA[142]

[Centralnom komitetu KPJ]

Kad sam došao u Lj[ubljanu], povezao sam se sa Teh[ničarem], ali on nije došao na ugovoreno mjesto u vrijeme kada smo se bili dogovorili. Čekao sam dva dana u onom stanu gdje me on namjestio, ali vidjeći da nešto nije u redu, otišao sam u mjesto njegove rodbine i tu saznao da je pao.[143] Ja sam, doduše, imao još jednu javku,[144] ali nisam ju iskoristio jer nisam znao o čemu se zapravo radi; mislio sam da su hapšenja zauzela šire razmjere. Nije mi preostalo drugo nego da odem u Z[agreb], nadajući se da ću pomoću tamošnjih drugova moći dobiti veze i saznati o čemu se radi kod tih hapšenja. U Z[agrebu] sam se sastao sa Bistrim [Srđom Pricom], Janekom [Markom Zovkom], sekr[etarom] MK i čl[anom] PK, te sekr[etarom] oml[adine]. Sa sekr[etarom] MK sam govorio opširno u pogledu odnosa između CK i org[anizacije] u Z[agrebu]. Tom sam prilikom usmeno opširnije govorio o onim stvarima o kojima sam se ja i pismeno obratio drugovima u Z[agrebu]. Taj mi je drug tom prilikom kazao da su oni napisali jedno prilično oštro pismo CK-u i pristao je odmah na moj zahtjev da se to pismo ne pošalje u onoj formi, nego da se ispravi. Ja sam to pismo tražio da ga pročitam, ali mi je kazao da mi ga ne može tako brzo dostaviti, a meni se žurilo natrag u Sl[oveniju]. Ja sam to pismo kao i odgovor CK na njega dobio u Sl[oveniji] prije par dana, tj. 19. IX.[145] Šteta je da ga nisam dobio prije, jer bih prilikom mog drugog dolaska u Z[agreb] bio tu stvar bolje ispitao, jer se nisam nadao ni izdaleka da je napisano tako skandalozno. Prilikom mog drugog boravka u Z[agrebu] ja sam razgovarao sa jednim čovjekom i iz njegova razgovora vidio da je tu mnogo on imao udjela, jer je energično branio ono što je MK pisao u svome prijašnjem pismu glede toga da se od pojedinaca ne prave fetiši (konomzisanje . . . . . . itd.)*, dočim je sekretar MK odmah priznao da se oni možda varaju i da priznaje neispravnost toga gledišta. U kratkim crtama izložio mi je organizaciono stanje u mjestu i provinciji. U samom mjestu se organizacija vrlo dobro razvija. Uspjelo je prodrijeti u želj[ezničku] radionu, gdje su pristali: »stari« da ponovo rade, što je znak da je već uspjelo suzbiti ono nepovjerenje prema org[anizaciji] zbog prijašnjih provala. Isto tako, prodrlo se i u neka preduzeća gdje mi

* Vjerovatno je pogrešno otkucana riječ, priređivači nisu uspjeli da je odgonetnu. — *Red.*

do sada nismo imali ćelije. On je uopšte izjavio da je u zadnja 2—3 mjeseca postignut veliki uspjeh u unutarnjem part[ijskom] sređivanju i jačanju organizacije i podizanju autoriteta iste. Ja tom izvještaju tim više vjerujem što poznajem tog druga kao čovjeka koji ne daje baš tako neke optimističke izjave, odnosno izvještaje. Glede uvlačenja novih članova u Partiju i povezivanja divljih grupa još se uvijek nisu otresli starih mana, jer mi je taj drug kazao da još do danas nisu primili one grupe na Trešnjevki (50) u Part[iju]. On kaže da se ta grupa »splasnula« na jednog čovjeka, a time hoće da kaže da je samo jedan sposoban da bude član Part[ije].

Kad sam prvi put govorio sa Bistrim, kazao mi je da se njega ne bi trebalo uvlačiti u neke nove funkcije i da bi dapače bilo uputno da ga se oslobodi i ovih za izvjesno vrijeme i omogući da dođe malo ovdje gdje bi imao priliku da neke stvari prostudira, odnosno da se upozna sa raznim pitanjima. Time misli da kaže da dobije širi politički horizont itd. On smatra da bi to trajalo kojih mjesec dana, a to bi mu onda mnogo koristilo u daljnjem radu u zemlji. S obzirom na to što za njega znade tamo već mnogo ljudi, i to uglavnom oni koji ne bi trebali da znadu, bilo bi, po mome mišljenju, zaista dobro da ga se za neko vrijeme oslobodi te funkcije i odobri [mu] izlazak koji on traži.[146]

Drugi moj odlazak u Z[agreb] bio je u vezi sa konferencijom, ali sam na žalost stigao kasno. Krivnja za to nije na meni, jer sam otišao još isti dan čim sam dobio poruku. Kad sam došao tamo, saznao sam da se konf[erencija] već održava isti dan. Još isti dan navečer sam se slučajno našao sa sekr[etarom] oml[adine] MK, koji je bio kao delegat na konf[erenciji].[147] On mi je ukratko izložio tok konf[erencije] i rekao da je, usprkos svim nedostacima, na njega ta konf[erencija] učinila jak utisak i da je on lično taj dan mnogo profitirao. Isti slučaj je, po njegovom mišljenju, i sa ostalim delegatima iz provincije, jer se usprkos nemanju pismenih referata i rezolucija, ipak o svim važnijim pitanjima temeljito pretresalo. Šteta je samo što je konf[erencija] morala biti na brzu ruku završena uslijed nastupanja noći, jer se održavala vani. Po mome mišljenju, ta je konf[erencija] bila zbog toga manjkavo pripremljena što je bio dat kratak rok. Naročito je šteta što su manjkali delegati iz nekih vrlo važnih mjesta kao npr.: Vukovar, Osijek, Karlovac itd. Ako usporedimo sa onim u Sl[oveniji], onda je to imalo više karakter nekog aktiva ili slično.

Tog istog večera sastao sam se sa još jednim delegatom sind[ikata].[148] On je, po pričanju ostalih drugova, dao na konf[erenciji] vrlo dobar usmeni referat, odnosno izvještaj o sind[ikatu]. S njime [sam] razgovarao od deset navečer do tri sata ujutro o raznim pitanjima. Zadnjeg sata našeg razgovora bio je prisutan još jedan član Part[ije], koji radi u Savezu priv[atnih] namještenika. Po izvještaju tog sind[ikalnog] delegata, vidi se da je samo u tekstilnoj industriji dobra konjunktura, ali da baš tu ima najmanje org[anizovanih] radnika u sind[i-

katu]. Isto tako i uticaj Partije je slab, jer se još nije uspjelo prodrijeti u ta preduzeća, osim Oroslavlja. Inače, kod ostalih industrijskih grana nema izgleda za jaču djelatnost, odnosno za konjunkturu. Naprotiv, situacija se u većini ind[ustrijskih] grana pogoršava.

Štrajk u Oroslavlju vodili su naši i svršio se sa uspjehom.[149] Borba je nastala u jednom odjeljenju, i kad je izgledalo da će radnici podleći, stupila su i ostala odjeljenja u štrajk. Uprava je odmah u početku dala uhapsiti štrajkaški odbor i odbijala svake pregovore. Kasnije, kad su stupila i ostala odjeljenja u borbu, pristala je na pregovore i tražila da radnici pošalju svoje predstavnike. Radnici su odbili da pregovaraju tako dugo dok su njihovi drugovi u zatvoru i upravi nije ostalo drugo nego da kapitulira. Karakteristično je to što su tu gotovo sami seljaci, koji su stalno bili na okupu i dolazili na sastanke. Inače je borbenost i budnost radnika u tome preduzeću i dalje na visini.

Jedna stvar me iznenadila, a to je vrlo karakteristično, naime, on kaže da u većini slučajeva kad radnici uspiju u štrajku pobijediti, ostaju nakon toga pasivni prema organizaciji. Mnogi prosto otpadaju od organizacije. Tu pojavu on tumači time što se to događa obično u gradovima gdje imade ogroman broj besposlenih, koji stalno ugrožavaju one koji su u preduzećima. Prema tome, ti radnici koji steknu, recimo, u štrajku neke uspjehe, drže se grčevito za svoja mjesta, pa i pod cijenu napuštanja sind[ikalne] org[anizacije], samo da se ne zamjere poslodavcu. Ovo ima, s druge strane, taj rezultat da im poslodavac pomalo oduzima u borbi stečene tekovine. To znači da radnici nisu svjesni svoje snage u organizaciji. Nešto ima kod toga istine, naročito ako se usporedi sa, recimo, Oroslavljem, gdje radnici nemaju prilike vidjeti toliki broj nezaposlenih i gdje se oni i poslije štrajka drže vrlo dobro. No, po mome mišljenju, tu leži velika krivnja i na sindikatima, koji se poslije štrajka isto tako dezinteresuju i dovoljno ne iskorištavaju te uspjehe u svrhu daljnje agitacije među radnicima dotičnih preduzeća.

Između ostalih stvari izložio mi je i slučaj Podružnice metalaca u Z[agrebu]: ova Podružnica izabrala je na svojoj skupštini novu podružničku upravu, bezmalo jednoglasno; ta uprava se sastoji iz samih najboljih radnika, odnosno najborbenijih. Ali centrala u Beogradu graknula je na takav izbor i proglasila je tu skupštinu [nevažećom], a upravu podružnice suspendirala i postavila komesarijat. Jednog člana te podr[užničke] uprave hoće da izbaci uopće iz sindikata. Kod radnika vlada veliko ogorčenje zbog toga. Taj drug me je pitao šta da se radi u tom slučaju? Kod nekih drugova postoji mišljenje da se pokuša napraviti kompromis sa Beogr[adom], samo da se sačuva onaj drug u sindikatu. Kod toga kompromisa nastalo bi, po njegovom mišljenju, među radnicima razočaranje i postoji bojazan da bi zbog toga mnogi napustili organizaciju. Ja sam mu dao ove direktive: u ovom slučaju sa centrom u Beogr[adu] ne praviti kompromisa, pa ma oni toga druga i isključili. Ovdje je centrala grubo prekršila sind[ikalna] pravila, odnosno prega

zila prava članstva time što dezavuira mišljenje i želje članstva i hoće namjestiti svoje ljude. Drugo, izdati smjesta sind[ikalni] legalni letak, u kome se treba najenergičnije napasti centralu i tražiti da poštiva prava članstva. Kod radnika borbeno raspoloženje protiv sind[ikalne] birokratije ne lokalizirati, nego ga još i pojačati. Ja mislim da će se drugovi o tome složiti sa mnom, jer bi bilo, po mome mišljenju, pogrešno tražiti neko pomirenje sa birokratima sind[ikalnim], a članstvo time odbijati.

Rad RSO grupa je, po njegovom mišljenju, još uvijek prilično slab, a uzrok je, po njemu, to što još nema centralnog rukovodstva. Ni pokrajinskog rukovodstva za Hr[vatsku] još nema. Ovdje bi trebao CK pomoći da se formiraju ta rukovodstva. Sad se već po prilici znade koji ljudi bi tu mogli doći u obzir, i prosto izdati u tome pravcu direktive. Koliko sam ja mogao vidjeti, taj drug s kojim sam razgovarao bio bi vrlo dobar za centralno rukovodstvo, i u svakom pogledu pogodan za to.

Za kongres URS drugovi su se spremili, imaju određene drugove koji će istupiti po pojedinim tačkama dnevnoga reda, kako na oblasnoj tako i na zemaljskoj konf[erenciji] odnosno kongresu.

Dnevni red oblasne konf[erencije] jeste: 1. Izvještaj; 2. Besposlica i radnička klasa; 3. Soc[ijalno] zakonodavstvo; 4. Radnička štampa, 5. Kult[urno]-prosvj[etni] rad; 6. Razno. Dnevni red kongresa URS: 1. Izvještaj; 2. Akcioni program; 3. Radnička štampa; 4. Izmjena Statuta; 5. Razno. Drugovi rade na tome da se delegati biraju od članova, a ne da ih određuju reform[ističke] birokrate. Ja mislim da bi CK ipak trebao poslati drugovima neke upute za taj kongres. Moralo bi se drugove upozoriti na to da na kongresu više istupaju oni koji nisu poznati kao komunisti, dapače bilo bi dobro da se nađu takvi radnici koji su poznati kao socijalisti, ali po svojoj borbenosti kao lijevi, jer će reformisti svakako nastojati da onemoguće istup naših ljudi, pa i pod cijenu provokacije i denuncijacije na samom kongresu.[150]

Pretresali smo i pitanje besposlenih, kojih, po njegovom pričanju, ima u Z[agrebu] oko 18 000. On kaže da bi ove zime trebalo i moglo organizirati veće akcije, odnosno demonstracije nezaposlenih. On smatra da bi se za te svrhe trebalo pripremiti nešto i . . . . .* pa da se stupi i u borbu sa . . . . .* To kaže da je potrebno zbog toga da se ne dogodi opet kao 1933, kad je bilo okupljeno oko 4000 radnika i dali su se rasturiti bez borbe.[151] Ovaj put on računa da će se dati barem dvostruko toliko okupiti i povući na ulicu. Sporazumijeli smo se da se odmah formira odbor nezaposlenih, koji će imati zadatak okupljanje i pripremanje nezaposlenih za demonstracije.

Čuju se neke glasine o »*Gleichschaltungu*« [jednoobraznosti] sindikata i u vezi s time priča mi taj drug da već neke kaponje iz reform-

* U originalu umjesto odgovarajućih riječi stoji samo po pet tačkica. — *Red.*

[ističkih] redova izjavljuju kako bi to gotovo bilo i bolje, jer tada neće imati komunističke galamdžije mogućnosti da rovare po sindikatima. Time oni misle ovo: ostati će i dalje na svojim stolicama i neće biti opasnosti da izgube svoja mjesta, koja su im danas već prilično ugrožena uslijed sve jačeg nezadovoljstva sindikalnog članstva protiv njihove politike. Drugovi u Z[agrebu] misle da će do toga »*Gleichschaltunga*« teško doći. Režim oklijeva, izgleda, zbog loših iskustava koja su stečena »*Gleichschaltovanjem*« u Njemačkoj i Austriji.

Kod tog mog drugog boravka u Z[agrebu] nisam se sastao ni sa Bistrim ni sa sekretarom MK ili PK. Ugovoreni sastanak koji se imao održati u jednom stanu morali smo napustiti uslijed toga što je taj stan bio pod paskom, a ja sam morao hitno da otputujem u Sl[oveniju]. S Janekom sam bio i sporazumio se s njime glede veza u Sl[oveniji] i djelimično sam iste uspostavio.

Konferencija u Sl[oveniji]

Vrativši se poslije mog prvog boravka iz Z[agreba],ja sam odmah dobio direktnu vezu sa Levcom [Edvardom Kardeljem] koji mi je podnio izvještaj o pripremama konf[erencije]. Vidio sam odmah da se mora pustiti drugovima jedan dulji rok, tj. bila je određena najprije za 25. VII, ali pošto su se do 8. IX održale samo okr[užne] konf[erencije], to smo utvrdili rok za 16. IX. Do konf[erencije] sam se sastao svega dva puta sa samim Levcom i jedanputa sa Levcom i Kosom [Borisom Kidričem] zajedno.[152] Nastojao sam da iz njihovih izvještaja i raznih izjava upoznam i njih same i stanje Partije u Sl[oveniji]. Opazio sam da su ta dva druga, iako su intelektualci, vrlo sposobni, agilni i odani stvari. Da razumiju pravilno postaviti razna pitanja. Kos me prosto iznenadio svojim poznavanjem sindikalne politike i rada u preduzećima. Nedostatak je kod obojice taj — a to je uopšte karakteristika intelektualaca — da se sa svakim najmanjim uspjehom odviše oduševljavaju, precjenjuju ga, što ne vide razne mogućnosti koje se dadu iskoristiti za uvlačenje novih članova u org[anizaciju], što su se do sada ograničili većim dijelom na pisanje letaka, a to znači da su se trudili na taj način nadoknaditi ono što im je manjkalo u sitnom praktičnom radu: razumijevanje individualne agitacije, pronalaženje među radnicima novih ljudi, tj. stvaranje radničkog kadra u org[anizaciji], što je, naročito u Lj[ubljani], najslabija strana. Jedna osobina kod njih mi se naročito sviđa, koja nije baš česta kod intelektualaca, naime što su autokritični i što mogu podnositi kritiku — nema kod njih one bolesne osjetljivosti.

Usprkos svim tim nedostacima, oni su mnogo učinili na tome da je danas u Sl[oveniji] ipak stvorena baza za jačanje i stvaranje org[anizacije] gotovo po svim važnijim mjestima, da je konf[erencija] bila

prilično dobro priređena, koja će, po mome mišljenju, imati velikog značaja za daljnji razvitak part[ijske] org[anizacije] u Sl[oveniji].

Prije same P[okrajinske] konf[erencije] održane su mjesne i okr[užne] konf[erencije] u Rogaškoj Slatini, Ptuju, Celju, Trbovlju, Novom Mestu, Ljubljani, Jesenicama, Zagorju i Murskoj Soboti. U većinu tih mjesta poslani su i prisustvovali delegati PK. U Rogaškoj Slatini i Ptuju bio je sam Kos i pripremao tamošnje konf[erencije]. Prije tih konf[erencija] poslao je PK svim MK i OK upitne pole za pojedine ćelije, a isto tako i rezolucije.[153] Na P[okrajinsku] konf[erenciju] poslate su sve te njihove pole sa rez[olucijama] MK i OK, a i rezolucije nekih ćelija, tako da su one olakšale rad konf[erencije].

Na konf[erenciji] su prisustvovali delegati iz Murske Sobote, Celja, Zagorja, Bele Krajine, Novog Mesta, Jesenica i Ljubljane. Tri delegata nisu prisustvovala, iako su stigla u Lj[ubljanu], zbog toga što je nastala zbrka kod dočekivanja delegata. To su bili delegati iz Maribora (jer je tamo u zadnje vrijeme uhvaćena veza na željeznici i . . . . .)*, Rogaške Slatine i Ptuja. Dakle, iz vrlo važnih mjesta. Na konf[erenciji] je odlučeno da novi PK pozove te delegate naknadno i održi sa njima proširenu sjednicu.

Konf[erencija] je trebala početi u 8 sati navečer, ali uslijed toga što se čekalo na gorenavedenu trojicu delegata, koji nisu došli, počela je tek u 3 sata ujutro i trajala neprekidno do 6 sati navečer, tj. 18 sati. Sastav konf[erencije]: 6 radnika, 1 seljak, jedan intelektualac i tri člana PK. Delegati su bili većim dijelom stariji, sa višegodišnjim partijskim stažom.[154]

Dnevni red: 1. Izvještaj, org[anizaciono] pitanje; 2. Sindikalno pitanje; 3. Agitprop; 4. Nac[ionalno] pitanje i 5. Razno. Bili su izrađeni opširni referati po organizacionom, sindikalnom RSO, agitprop i nacionalnom pitanju.[155] Konf[erenciji] je predsjedavao delegat rudar. Delegat CK imao je prvi riječ i govorio ukratko o značaju i zadacima te konf[erencije]; poslije toga se prešlo na dnevni red. Sam tok konf[erencije] išao je ovako: izvještaj jednog člana PK o organiz[acionom] pitanju i diskusija, onda odmah izvještaj delegata o istom pitanju i diskusija, i onda zaključci na osnovu dobivenih rezultata i obih diskusija. Isto tako se postupilo i kod ostalih tačaka. Delegati su preko svakog očekivanja uzimali vrlo aktivnog učešća u diskusiji i izvještaji i primjedbe pojedinaca bili su vrlo interesantni. Delegati su više potcjenjivali nego precjenjivali rad i stanje organizacija u svojim mjestima. Najviše vremena se potrošilo na org[anizaciono] i sind[ikalno] pitanje, jer se moralo ulaziti u razne sitnice, koje su tokom diskusije izbijale na svjetlo. Pokazalo se na toj konf[erenciji] da je nivo part[ijskog] članstva vrlo nizak, i otuda slabo razvijanje part[ijske] org[anizacije] u Sl[oveniji]. Na

---

* Ispuštena riječ u originalu; umjesto nje stavljene su tačkice. — *Red.*

pr[imjer], delegat iz Celja izvještava o stanju preduzeća u kom on radi; kaže da u njegovom preduzeću ima RSO grupa od 3 člana. Ja mu postavljam pitanje u čemu se sastoji njihov rad, on kaže u tome što okupljaju oko sebe radnike. Tako, na primjer, ima u njegovom odjeljenju oko 20 radnika sa kojima se stalno dogovaraju o raznim pitanjima, a u konkretnom slučaju sada se dogovaraju o pripremanju štrajka.[156] Isto tako stoji u jednom drugom odjeljenju toga preduzeća, gdje ima isto takva jedna grupa oko 20 radnika na čelu sa jednim našim drugom. Znači, u tom preduzeću ima oko 40 radnika koji se mirne duše mogu uzeti kao članovi RSO; kad sam mu to kazao, on se začudio, jer je do tada mislio da je RSO neka strogo ilegalna sekta — a to nije osamljen slučaj.

Iz izvještaja delegata iz rudnika Zagorje i Trbovlje pokazalo se [da ima] mnogo nedostataka u radu tamošnjih drugova. Ja sam se prosto iznenadio kad sam vidio kako slabo se tamo napreduje i radi. Taj delegat se žali na oportunizam nekih članova OK i MK. Izgleda da su tamo zasjeli neki ljudi koji smatraju ćeliju kao neko sklonište za odmor poslije rada u rudnicima. Ti ljudi ne samo da sami ne rade nego koče rad na razvijanju kako part[ijske] organizacije tako i rev[olucionisanju] rudarskih radnika. Nije onda ni čudo što mogu neki fašisti da se plasiraju sa svojom demagogijom među radnicima i što mogu ponekad da uzmu inicijativu u svoje ruke. Konf[erencija] je donijela zaključak da se tamo izvrši reorganizacija kako OK tako i MK, i to na taj način da se uklone iz tih foruma oni ljudi koji koče rad, iako su stari članovi, a da se uvedu novi, mlađi i agilniji ljudi. Odlučeno je također da se tamošnjim drugovima uputi od strane PK i po mogućnosti od CK jedno pismo. Ovo posljednje pismo sam obećao ja napisati ovdje.[157] Konf[erencija] je također donijela odluke po pitanju idućeg štrajka u Trbovlju (što sam već i izvijestio).[158]

Još je gori slučaj sa Jesenicama. Relativno dobre nadnice tamošnjih radnika (40—50 i 60 din.) uspavale su radnike. I ne samo one nesvjesnije nego i one koji se smatraju komunistima. Tako ima tamo neki drug koji je neke direktive i letake spalio kad ih je dobio od PK. Dakle, on je pretvorio tamošnju organizaciju u krematoriju za part[ijsku] literaturu i direktive, i to sve zbog toga da se ne naruši njegov mir. Dok ovakvi ljudi stoje na čelu pojedinih organizacija, dotle nije ni čudo što Part[ija] tako slabo stoji u najvažnijim mjestima. Ovdje je nužno bezobzirno čišćenje, i konf[erencija] je donijela odluku da se takvi ljudi uklone i da se privuku novi ljudi na rad. U zadnje vrijeme se ipak počelo kretati i u tom mjestu nabolje, jer se povećao broj članova i stvoren je MK. Tu se nalazi jedan instruktor iz Lj[ubljane] koji gura ljude na rad.[159]

U preduzeću u Jesenicama se sprema neka redukcija u jednom odjeljenju i postoji opasnost otkaza tarifnog ugovora. Na osnovu izvještaja delegata, konf[erencija] je došla do zaključka da će biti lako tamo

prirediti štrajk, i to navalni, prije no što preduzeće izvede svoju namjeru. Odluka je da se taj štrajk izvede u isto vrijeme kad i u Trbovlju i Celju, i da se podnesu neki novi zahtjevi radnika, jer je konjunktura prilično dobra.[160]

Iz izvještaja delegata iz Lj[ubljane] se vidi da je u tom mjestu počeo rad da kreće sa mrtve tačke. Stvorene su u zadnjih par dana 3 nove ćelije u preduzećima. Velika krivnja da je u tom mjestu slabo leži na samom PK, koji je uopće napustio rad i kontrolu u tom mjestu i svu pažnju posvetio samo provinciji. Uostalom, on to i sam priznaje. Na konferenciji je dato u zadatak novom PK da svom snagom nastoji preko MK i OK stvoriti jaku mjesnu organizaciju, jer bez solidne part[ijske] baze u tom centru nije moguće da se pravilno razvija rad i jačaju organizacije u provinciji. Otuda i toliko česte provale što par kompromitovanih ljudi stalno juri i sve radi.[161]

Najbolje se radi, kako se moglo vidjeti iz izvještaja, u Beloj Krajini, među seljacima. Tamo ima nekoliko vrlo dobrih i sposobnih seljaka koji prednjače. Tu ima najviše ćelija po selima, a Partija ima među seljacima ogroman uticaj. Taj seljački delegat je tražio da se CK pobrine za jedan ilegalni i legalni seljački list za Sloveniju. Seljaci traže tamo da im se šalje čim više part[ijske] literature, ali taj delegat smatra da je neophodno potrebno izdati ilegalni seljački list, koji će biti popularno pisan, kao npr. »Hrv[atski] put«. Inače su oni tamo kadri organizovati razne akcije seljaka, što donekle već i čine. Potrebno će biti da se baš iz te pokrajine organizuje dopisivanje za part[ijsku] literaturu i list, ako će izlaziti.[162]

Part[ijska] organizacija u Novom Mestu također dobro radi. Ona naročito posvećuje svoju pažnju radu na selu. Delegat koji je bio iz tog mjesta na konf[erenciji] jeste jedan metalac i vrlo sposoban mlađi radnik. Imao sam želju da ga uvučem u PK, ali mu nije moguće ostaviti to mjesto zbog obiteljskih razloga.[163]

Ja se ovdje neću više upuštati u podrobnije izvještavanje, jer će se i onako dobiti sav materijal i izvještaj konf[erencije] od drugova, nego ću samo kazati nekoliko riječi kakav sam ja dobio utisak na konf[erenciji] za daljnju perspektivu rada i razvitka part[ijske] organizacije u Sl[oveniji]. Konf[erencija] je bila prilično na visini, s obzirom na uslove pod kojima je pripremana. Delegati su pokazali neobično živo zanimanje za sve probleme. Oni su izjavljivali tokom same konf[erencije] da će ona za njih biti od velike koristi. Tokom diskusije objašnjene su im mnoge stvari koje su im bile do tog vremena nejasne. Nekoji od njih su imali iluzije da je part[ijska] org[anizacija] u Sl[oveniji] brojčano mnogo jača. I baš to što su tu izašle na vidjelo slabe strane dosadašnjeg rada, razne greške i, što je vrlo važno, neaktivnost part[ijske] org[anizacije], dati će podstreka svima delegatima da ulože sve svoje sile na jačanju Part[ije], jer sada vide da Part[ija] nije neka stvar koja se auto-

matski stvara, nego da tu treba svaki pojedinac da uloži maksimum snage.

Po izjavama samih delegata, CK ima u Sl[oveniji] veliki autoritet; isto tako i PK. Tokom čitavog trajanja konf[erencije] nije bilo nikakvog napada ili kritike CK, iako sam ja tražio da drugovi kažu ako ima štagod. Jedinstvo Part[ije] u Sl[oveniji] je zaista potpuno.

Gotovo svi delegati, a to je navedeno većim dijelom i u svim rezolucijama, traže da se šalju instruktori, barem na kratko vrijeme u razna mjesta. Ljudi ne znaju da rade, ne znaju si pomoći kod rješavanja raznih pitanja. Oni pišu u svojim rezolucijama: »... pravimo mnogo grešaka, ali ih ne vidimo«. Nigdje nema osporavanja i bacanja krivice na drugoga, otvoreno priznaju svoje greške i traže da ih forumi pomognu ispraviti. Ovdje bi se moglo kazati: pa dobivaju literaturu. To je tačno, ali se baš zbog toga vidi da im treba živom riječju tumačiti stvari i razna pitanja. To je zbog toga što je njihov part[ijski] nivo vrlo nizak. Treba stvoriti kadrove aktiva putem kurseva u zemlji, i zato će se CK morati pobrinuti da pošalje instruktore. Imam jedno gledište o tom pitanju, naime: moglo bi se za te svrhe upotrebiti sposobnije part[ijske] članove koji dolaze sa robije. Oni su većinom besposleni, pa bi im se sa malim materijalnim sredstvima omogućilo da žive izvjesno vrijeme u stanovitim mjestima i rade na tim kursevima.

Prve tri tačke bile su temeljito prodiskutirane, ali je referat o nacionalnom pitanju bio svršen na brzu ruku, gotovo bez diskusije, jer su se delegati žurili na vlak u 6 sati. Zato će se taj referat umnožiti i poslati svima organizacijama da se upoznaju sa tim pitanjem.

Usprkos svim nedostacima, ipak je priprema i održanje ove konf[erencije] znak da se u zadnje vrijeme mnogo zakoračilo naprijed. Part[ija] ima svoju mrežu po čitavoj Sl[oveniji], iako je još slaba i brojčano i kvalitativno. Ali ova će konf[erencija] imati veliki uticaj na daljnji razvitak, ona je dala drugovima podstrek za daljnji rad. Ja sam uvjeren da ćemo u Sl[oveniji] imati u skorom vremenu podvostručeni broj članstva.

Sav materijal i referati sa te konf[erencije] biti će poslani CK-u u najkraće vrijeme, pa će se dobiti jasnija slika o stanju i potrebama part[ijske] org[anizacije] u Sloveniji!

Tito

Pisano u Beču
između 23. septembra i 4. oktobra 1934.

ACKSKJ, Fond CSI, 301.

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SLOVENIJU BR. 4/29. SEPTEMBAR 1934.[164]

Dragi drugovi,

S obzirom na to što još nismo primili od vas podroban izvještaj o samoj (1) i ostali materijal, to se ovdje ograničavamo samo na neka najhitnija pitanja o kojima nas je izvijestio Rudi [Josip Broz].

Glede predstojećeg štrajka u Trbovlju mi se slažemo sa odlukama (1) u pogledu ideološke i tehničke pripreme toga štrajka.[165] Imajući u vidu ogroman značaj koji će taj štrajk imati za buđenje borbenosti industrijskog proletarijata ne samo u Sloveniji nego i čitavoj zemlji, mi vas upozoravamo da odmah, bez odlaganja, poduzmete sve što je potrebno u pogledu pripreme toga štrajka. Pošaljite odmah upute Okružnom komitetu, odnosno Mjesnom komitetu, da smjesta stupi preko za to podesnih drugova u vezu kako sa socijaldemokratima tako i sa ostalim organizacijama, u kojima ima radnika, klerikalnim i nacionalnim[166] i da im ponude jedinstveni istup u toj borbi. Razumije se da morate izraditi konkretne zahtjeve i sve što je potrebno za vođenje borbe i nastojati da se radnici sa time upoznaju, jer će onda i njihove vođe biti prisiljene to prihvatiti. Potrebno je da pošaljete odmah jednog (2) u Trbovlje[167], koji treba da sa tamošnjim drugovima spremi sve što je potrebno. Nastojte da se odmah nabavi i pošalje drugovima dolje potreban (3)[168], jer će to biti mnogo zgodnije, da se ti poslovi obavljaju tamo, nego kod vas. Neka MK u Trbovlju već sada pripremi sve potrebno u vezi sa (3). Nastojte da na bilo koji način saznate što smjera uprava rudnika, jer je to vrlo važno za same pripreme i zauzimanje stava.

Slažemo se sa time da se akcioni štrajkaški odbor izabere legalno na zboru radnika. U taj odbor neka uđe samo jedan dobar komunist, a ostali neka budu najborbeniji radnici iz koje god bilo organizacije. Razumije se da morate i ovaj izbor prije pripremiti, tj. zna se već koji su se radnici držali i pokazali najbolje kod posljednjeg štrajka i sada nastojati da budu izabrani u taj odbor. Svi ostali komunisti treba da budu čim aktivniji, kako za vrijeme priprema tako i za vrijeme štrajka u agitaciji među radnicima. Komunisti treba da budu vođe toga štrajka, ali ne izvana, nego unutar masa.

Slažemo se i sa time da za vrijeme štrajka ostane jedan dio (oko 200) u rudnicima, a ostali da budu vani, da zaposjednu ulaze k rudnicima,

da demonstriraju itd. Potrebno je da se već sada radi među ženama i da ih se povede u demonstracije, a ne da se ograniči samo na to da nose jelo u rudnike itd.

Ispravna je odluka (1) da se u isto vrijeme organizuje štrajk u Celju i Jesenicama. Ali je potrebno već sada u većim preduzećima u ostalim mjestima (Hrastni[k], Rogaška Slatina, Velenje itd.) pripremiti solidarnosni štrajk, no koji treba svakako povezati sa najpotrebnijim zahtjevima radnika dotičnih preduzeća, tj. radnici kod stupanja u solidarnosni štrajk treba da podnesu svoje zahtjeve poslodavcima dotičnih preduzeća bilo za povišicu plata, poboljšanje uslova rada itd., već prema tome što ih najviše tišti.

Što se tiče materijalne pomoći u slučaju štrajka, CK je već poduzeo korake u tom pravcu. Isto tako će se putem štampe povesti kampanja i u inostranstvu, tako da štrajkujući radnici neće biti osamljeni u toj borbi. Pobrinite se vi s vaše strane da dobijemo već sada nekoliko rudarskih dopisa koji će biti objavljeni u međunarodnoj štampi, a o toku štrajka šaljite redovno izvještaje.

Nastojte da mobilišete u okolnim selima gdje će biti štrajk SNR-grupe[169], da one organizuju među seljacima sabiranje pomoći u naturi za štrajkujuće radnike.

Za vrijeme borbe će uprava možda dati pohapsiti štrajkaški odbor, ali to vas ne smije iznenaditi i smesti, pa [ćete] možda pristati da se vode pregovori sa onim ljudima koje će ona odrediti, nego vi ostanite dosljedni kod toga da se štrajkaški odbor pusti na slobodu i s njime pregovara. Razumije se da to ne znači da se sa time misli sasvim ukloniti obrtne povjerenike od tih pregovora; oni treba također da prisustvuju, ali će biti uklonjena opasnost da paktiraju ili popuštaju upravi preduzeća. U slučaju hapšenja akcionog odbora treba istaći njihovo puštanje kao neposredan zahtjev štrajkaša, i tako ekonomski štrajk pretvarati u politički.

Iste pripreme i sve ovo važi i za štrajkove u Celju i Jesenicama. Po izvještaju Rudija, uslovi za štrajk u Celju su vrlo dobri, tj. radnici su spremni na borbu. Potrebno je, prema tome, da i u Celje ode jedan (2)[170] i da se dogovori na licu mjesta s drugovima o pripremama. Izgleda da u tome preduzeću ima veliki broj radnika, koje treba odmah uvući u RSO, tj. ona stvarno već postoji, treba ih samo oformiti i izdati direktive za rad.

Javite nam odmah sve što ste već poduzeli u pravcu gorenavedenih priprema. Osim toga, potrebno će biti da nas čim češće i podrobnije izvještavate kako o pripremama tako i o samom štrajku.

Našu ocjenu i mišljenje o samoj (1) moći ćemo vam dati istom onda kada primimo od vas sav materijal. Prema tome, nastojte da nam ga čim prije pošaljete. Po izvještaju Rudija, mi vidimo da je (1) bila

prilično dobro pripremljena i da je pravilno shvatila svoje zadatke. Dužnost je sada (4) da utrostruči svoj rad na sprovođenju odluka te (1).

Za centralnog tehničara kod vas je CK odobrio po 1000 din. mjesečno, ali za sada to važi samo dva mjeseca, a kasnije će se vidjeti.

S drugarskim pozdravom

CK[KPJ]

Pisano u Beču
između 23. i 29. septembra 1934.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/203.

POKRAJINSKOM KOMITETU KPJ ZA SLOVENIJU[171]

11. oktobar 1934.

Dragi drugovi,

Posljednji događaji će vjerovatno imati jake posljedice ne samo na daljnji razvoj unutrašnje političke situacije nego i na vanjsku, tj. međunarodnu.[172] Baš ti najnoviji događaji sile nas da budemo spremni, to jest da radimo svim silama na ostvarenju odluka Pokr[ajinske] konf[erencije] i u duhu direktiva CK. Mi se ne smijemo dati smesti ili zavesti eventualnim krupnim političkim događajima, koji će se možda sada odigravati. Ne smijemo se uljuljkivati raznim nadama da će od sada za nas raditi sami ti događaji. Naprotiv, baš sada moramo pokazati da smo dostojni članovi Kom[unističke] partije, koja je sa ogromnim žrtvama od 1929. god[ine] stekla među širokim radnim masama grada i sela velike simpatije.[173] Na nama je sada da mi te simpatije i povjerenje opravdamo. I kako? Tako da ćemo neumorno raditi na okupljanju tih masa, da ćemo stvoriti moćnu Kom[unističku] partiju, koja će biti čvrsto povezana sa radnim masama i koja će ih moći povesti u borbu.

Više je nego sigurno da će se od sada pojačati teror: razna fašistička udruženja već [tru]be na okup i nama predstoji teška skušnja. Nas to ne smije zastrašiti. Komunisti kao avangarda proletarijata ne poznaju nikakve zapreke i strah u svojoj borbi. Drugovi! Budite uvjereni da u ovaj čas stotine i stotine tisuća ugnjetenih i eksploatiranih gleda u nas. Oni očekuju od nas djela, a na nama je da te njihove nade opravdamo.

Koji su sada naši zadaci? Hoćemo li se sada prepustiti politiziranju i komentiranju raznih krupnih događaja, ili ćemo neumorno raditi »sitni« rad, a koji zaista jedino može donijeti krupne rezultate? Ne politiziranje, nego pojačanje rada u duhu direktive CK i odluka P[okrajinske] konf[erencije]. Najnoviji događaji ne mijenjaju pravac našeg rada, nego nam nalažu da ga pojačamo. Opasnost [od] rata je velika. Šovinistička i na rat huškačka propaganda će se od sada sigurno razviti do krajnosti. Mi trebamo tu propagandu neumorno razbijati i da zapriječimo da se radni narod opet pretvori u slijepo oružje imperijalističkih zlikovaca.

Nacionalna borba i ugnjetavanje zauzeti će sada sigurno mnogo oštrije forme. Lica koja imadu namjesničku vlast poznata su kao krvoloci još iz god[ine] 1929.[174] Sve su to sami Srbijanci koji će u krvi gušiti

svaku borbu radnika. Ali mi tu ne smijemo ustuknuti, mi moramo organizirati (svaku borbu) i stati na [njeno] čelo.

Jedna od naših glavnih parola treba da bude oslobođenje sviju naroda Jugoslavije ispod velikosrpskog ugnjetavanja. Mi moramo stati na čelo nacionalnooslobodilačkog pokreta. PK u Sloveniji treba razviti najveću aktivnost za osnivanje SNR [Slovenskih nacionalno-revolucionarnih] grupa. On treba izdati i letak za Sloveniju o nacionalnom pitanju povodom tih najnovijih događaja i ne čekajući na proglas CK.[175] Osim toga, treba uputiti direktivno pismo povodom toga svim part[ijskim] organizacijama, i to čim prije. Treba dati SNR grupama tačne upute za rad u konkretnom slučaju.

Glede svakodnevnih tekućih borbi: Trbovlje, Celje itd. PK ne smije zanemarivati, nego, naprotiv, još pojačati svoju aktivnost na organiziranju tih borbi. U Trbovlju se pokazalo da su naši tamošnji drugovi svojom neaktivnošću i oportunističkim držanjem na jednom zboru rudara omogućili Pliberšeku da proturi svoj kompromisni predlog, koji su radnici bez otpora prihvatili, jer se od naših drugova nije niko našao da protestuje. Kod toga ne smije ostati. PK mora tu stvar energično uzeti u ruke, da se taj štrajk sprovede. Rudarima se hoće sniziti i onako mizerne nadnice, dok se gotovo svagdje u našoj zemlji [vode] napadni štrajkovi, koji se većinom svršavaju uspjehom. Ako kod toga ostane, onda neće pasti krivica na Pliberšeka, nego na nas, jer šutnja naših drugova znači odobravanje sa naše strane. Pošaljite tamo delegate i ujedno strogo ukorite držanje tamošnjih drugova.

PK treba da zatraži od sviju organizacija iz pokrajine da se šalju redovno izvještaji, jer inače on neće moći davati ni direktive za rad. Ti izvještaji neka se šalju čim češće. PK mora voditi strogo kontrolu nad radom sviju organizacija. Gotovo će biti mjesec dana od konf[erencije], pa bi bilo potrebno da izvršite pregled rada da vidimo šta se uradilo i koliko se napredovalo. Taj izvještaj pošaljite CK-u. Nemojte se brinuti o formi izvještaja, nego o [njegovoj] sadržini, neka odgovara stvarnom stanju.

R[udi]

Pisano u Ljubljani.

ACKSKJ, Zbirka CK Slovenije, I/70.

PISMO TITA BR. 2 OD 11. OKTOBRA 1934.

[Centralnom komitetu KPJ]

Dragi prijatelji!

Razgovarao sam o pripremanju štrajka u Trbovlju i saznao sam nekoje dosta nezgodne stvari. Naime, Pliberšek je dao sazvati zbor rudara na kome je izašao *s predlogom da se s upravom rudnika načini kompromis*, jer da i onako nema izgleda na neki uspjeh u slučaju štrajka. Drugim riječima, to znači pristati na sniženje nadnica. Na zboru je Pliberšek pitao prisutne: »A ko je protiv kompromisa?« Niko se nije izrazio protiv, iako su bili prisutni i naši drugovi. Razumije se, kad su *naši šutjeli*, šutjeli su i ostali radnici, jer su gledali u šutnji komunista znak odobravanja Pliberšekovih izlaganja o besmislici štrajka. Moram spomenuti i to da su svi naši drugovi, osim jednog, uključivši tu i (1)[176], pali u neko malodušje i gotovo nevjerovanje u borbenost radnika. Na tom zboru se samo jedan htio oduprijeti tom predlogu (to je naš čovjek), ali mu nisu dali govoriti. Ovdje smo već poduzeli mjere da se taj oportunistički stav naših ljudi ispravi. Oni su dobili oštar ukor. PK je izdao naređenje da na drugom zboru, koji će se održati u Zagorju, istupe naši ljudi protiv svakog kompromisa. Poduzete su mjere da se na taj zbor privuče čim više rudara iz Trbovlja. Poduzeta je akcija protiv tog kompromisnog predloga: izdaje se letak itd. Ukoliko ne bi do štrajka došlo oko 15. X, to će on neminovno izbiti već kod prve isplate, kad budu radnici imali opipljiv rezultat kompromisa, a u to me uvjeravaju svi drugovi. Dakle, uvjeren sam da će se onaj nekomunistički stav naših drugova tamo moći ispraviti, tim više što su već i sami uvidjeli svoje greške.

U Celju stvar dobro napreduje. Naši su tamo gospodari situacije. Izabran je akcioni odbor; naime, taj je odbor izabran od povjerenika, i to trojice, no to su, po pričanju drugova, vrlo dobri radnici. Jedan drug je na zboru iznio predlog da se taj odbor izabere bez učešća povjerenika, to j[est] od samih novih predstavnika radnika, ali su ipak radnici ostali kod toga da to budu povjerenici, jer njih štiti i zakon. U slučaju da taj odbor zataji, radnici će smjesta izabrati sebi drugi. Na toj skupštini je (2) potpuno zastupao sve što su naši, tj. RSO predlagali, pa i biranje odbora. Uopšte kažu da se vrlo dobro držao. Ja sam se ipak sporazumio sa drugovima da se na svaki način popuni taj odbor sa još 3 nova lica, i da to sprovedu [na] drugoj skupštini. PK je tamo poslao čovjeka, koji pomaže drugovima rukovoditi. Borbenost radnika je tamo na visini.

Dok ja to pišem, možda je štrajk već buknuo, ali je šteta što vam ne mogu javiti kako zapravo sada stvari stoje, jer ću se tek večeras naći sa ljudima i dobiti najnoviji izvještaj, pa ću vam odmah putem pošte javiti kako stvar sada stoji, kako u Trbovlju tako i u Celju.

Utjecaj konf[erencije] je već pokazao dobre rezultate: *u Jesenicama su već radnici od tada obustavili dva puta rad u preduzeću, pod inicijativom naših drugova.* Jedanput radi otpusta jednog radnika i jedanput radi premještenja petorice radnika u jedno drugo odjeljenje: oba puta su radnici pobijedili. Osjeća se uopće veća aktivnost među radnicima od strane part[ijskih] članova.

U *Novom Mestu* su štrajk organizovali i vodili naši drugovi.[177] Štrajk je bio u tekstilnom preduzeću u kojem je zaposleno oko 70—80 radnica. Štrajk je bio napadnog karaktera i *potpuno je uspio.* Postavljeni su bili zahtjevi za poboljšanjem plaća, isplatom neisplaćenih, već dulje vremena, prekovremenih satova, kolektivnim ugovorom itd., i sve se postiglo. Kad dobijem detaljne informacije, javit ću podrobnije, da se može o tome napisati članak. Simpatije su tamo za nas velike i sve govore da su taj štrajk organizirali komunisti i da je sve dobro. Interesantno je to da su i tu malograđani simpatizirali sa štrajkašima. U *Rušah[u]* su radnici otkazali kolektivni ugovor i također se spremaju na borbu. Podrobnije za sada još o tome ne znam, ali ću možda već danas saznati.[178]

Inače, ovdje u (3) [Ljubljani] stvar nije baš krenula mnogo nabolje. Sa tehnikom stoji vrlo slabo. Pokušat ću da nađem neko zgodno rješenje, tj. da dođe neko zgodno i sposobno lice pa da se već jedanput stvar uredi. Ovaj čovjek, koji je bio poslat da organizira kod (4) kanal, vratio se poslije više [od] mjesec dana natrag. On je bio u Austriji uhapšen, ali je nakon kratkog vremena bio pušten i dobio je namještenje. No on je to ostavio i otišao na granicu, gdje je došao u vezu sa *heimwerhovcima* i tu je uspio stvoriti *nekoliko* (5) [punktova] koje je trebalo povezati sa tamošnjom Part[ijom]. Njega su natrag prošvercovali baš ti vojnici. Kad dođem, predat ću te veze.[179] On kaže da se ti *vojnici tuže kako ne mogu dobiti vezu sa Part[ijom] i kako se među njima ništa ne radi.*

Sve što sam ovdje napisao, to je samo informacije radi, i dosta površno, a podrobnije ću napisati izvještaj gore.[180] Za sada je moja glavna pažnja posvećena onom prvom zadatku, no uzgred ipak nastojim da se zanimam i drugim stvarima. Ja sam napisao PK-u jedno pismo sa uputima, s obzirom na najnovije događaje. Bilo bi bolje da sam mogao prisustv[ovati] na sjed[nici] osobno,[181] ali je [to] u ov[aj] čas nemoguće. Javite se čim prije.

Zdravo
Tito

Pisano u Ljubljani.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/216.

SVIM POKRAJINSKIM KOMITETIMA KPJ I SKOJ-a

Okružnica br. 9
26. novembar 1934.

Direktive o osnivanju proleterske obrane[182]

Pooštrenjem terora u svim zemljama Jugoslavije vojno-fašistička diktatura velikosrpske buržoazije u borbi protiv rastuće revolucionarne borbene volje radnih i narodnih masa i nac[ional]revolucionarnog pokreta, pored organa nasilja: policije, žandarmerije, vojske i reakcionarnog pravosuđa, organizira oružane bande fašista, kao što su: Narodna obrana, četnici, Soko, kontrakomite, bojovnici, Jugoslovenska akcija, Zbor itd.[183] U isto vrijeme vojne vlasti daju policiji i opštinama velike količine oružja, pušaka i municije, sa kojima imaju da se oružaju spomenute organizacije i pristaše režima v[ojno]-f[ašističke] velikosrpske diktature u cilju slamanja i gušenja u krvi svakog masovnog otpora sa strane rev[olucionarnog] proletarijata, seljaštva i nac[ionalno]revolucionarnih elemenata ugnjetenih nacija.

Na osnovu iskustva Kompartije i SKOJ-a i nac[ional]revolucionarnih elemenata u borbi protiv fašista u Jugoslaviji, ranije organizovanih u ORJUN-i[184] i četnicima, kojima je sa potpunim uspjehom suprotstavljana proleterska obrana[185], naročito na osnovu iskustva u organizaciji i borbi revol[ucionarne] proleterske obrane u Dalmaciji, Sloveniji i Zagrebu za vrijeme terora jugofašista u godinama 1921—1926[186], CKKPJ i CKSKOJ-a smatraju da je neophodno potrebno osnivanje obrambenih četa u borbi protiv terora v[ojno]-f[ašističke] diktature velikosrpske buržoazije u cilju suprotstavljanja svakom teroru i pokušaju slamanja i razbijanja revolucionarne borbe radničke klase i oslobodilačke borbe ugnjetenih nacija u Jugoslaviji.

Kadar obrambenih četa

Obrambene čete ni u kom slučaju ne smiju biti drugo izdanje part[ijskih] i omladinskih organizacija. One moraju biti masovne organizacije sa specijalnom zadaćom borbe protiv fašističkog i režimskog terora. Razumije se, članovi Partije i SKOJ-a moraju biti vodeće jezgro u obrambenim četama. Dakle, članski kadar obrambenih četa mora biti [sastavljen] *pretežno* od ljudi izvan redova part[ijskih] i oml[adinskih] organizacija. Kadar obrambenih četa mora biti regrutovan iz redova svih proleterskih i nac[ional]-revolucionarnih elemenata u varoši i na

selu. Taj kadar nikako ne smije biti sastavljen jedino iz redova aktivista Kompartije, SKOJ-a i nac[ional]-revolucionarnih elemenata, već se mora formirati od zdravih, jakih i borbenih elemenata iz redova protivnika fašizma i v[ojno]-f[ašističke] diktature u Jugoslaviji. Kompartija, SKOJ i nac[ional]-revolucionarne grupe treba da uzmu inicijativu i da budu rukovodeće jezgro obrambenih četa; ali u iste moraju privlačiti sve opozicione borbene elemente iz redova organizovanih i neorganizovanih radnika, borbenih radnih seljaka, inteligencije, gradske sirotinje. Naročito podvlačimo značaj privlačenja proleterskih elemenata iz redova samih fašističkih, jer baš te redove buržoazija, tj. v[ojno]-f[ašistička] diktatura pokušava da zloupotrebi u svoje ciljeve. Kod toga naši drugovi moraju zgodnim načinom svoga postupka onemogućiti v[ojno]-f[ašističkoj] diktaturi regrutaciju oružanih bandi, kojima je cilj čuvanje i obrana vladavine v[ojno]-f[ašističke] diktature, slamanje uspješnih masovnih akcija borbenog proletarijata i nac[ionalno]oslobodilačkog pokreta, manifestacija, demonstracija, štrajkova itd., kao i ubijanje pojedinih istaknutih boraca.

S obzirom na nelegalnost obrambenih četa, potrebno je iskoristiti razne prilike i okolnosti i otimati iz redova fašističkih organizacija proleterske elemente i pridobijati ih za obr[ambene] čete.

Usporedno sa akcijom stvaranja što šire baze za regrutaciju kadra obr[ambenih] četa mora ići akcija za slabljenje već postojećih organizacija fašizma. Stvaranjem i razvijanjem unutrašnjeg rastrojstva i sukoba u krilu samih tih formacija treba ubrzati njihovo rasulo, spretno ubacivati vješte i provjerene borce baš u te organizacije u cilju osvajanja i ubjeđivanja proleterskih elemenata i njihovog pridobijanja za borbu proletarijata protiv fašizma i njegovog vodstva. Organizovanje povjerljive i obavještajne službe unutar tih fašističkih organizacija također je vrlo važan činilac u cilju obrane organizacije i akcija rev[olucionarnog] proletarijata, radnog seljaštva i ugnjetenih nacija.

Organizacione forme obrambenih četa

U svakoj varoši i u svakom selu, u svakom preduzeću gdje postoji organizacija Partije, SKOJ-a i nac[ionalno]-rev[olucionarnih] grupa i pojedini članovi ovih organizacija mora se organizirati obrambena četa. U velikim varošima i gradovima biće više četa podijeljenih po preduzećima, kvartovima, rajonu ili mahali. Svaka pojedina četa sastoji se od 6—12 boraca predvođenih od vodnika. U varošima sve čete stoje pod rukovodstvom trojice komandira izabranih na sastanku četnih vodnika. Rukovodstvo obr[ambenih] četa stoji u neposrednoj vezi sa mjesnim part[ijskim] rukovodstvom.

U rukovodstvu o[brambenih] č[eta] mora biti barem jedan član Partije ili SKOJ-a, koji će pred partijskim forumom odgovarati za rad i akcije o[brambenih] č[eta] i preko kojeg će part[ijsko] rukovodstvo davati svoje direktive.

U osnovi, obrambene čete moraju biti formirane po ugledu na vojne formacije: četa kao osnovna jedinica (6—12 ljudi); vod od više četa u manjoj varoši ili u gradskom kvartu (3—5 četa jedan vod); bataljon u gradovima gdje ima više vodova.

Rad i djelovanje čete u unutrašnjem radu strogo je konspirativno; ali, da bi se članovi čete mogli okupljati, sastajati, dogovarati, neophodno je potrebno da se osnivaju u svim mjestima razna legalna društva, čije članstvo može biti masovno; sportska, diletantska, planinarska udruženja, čitaonice, klubovi i slično.

Članstvo o[brambenih] č[eta] mora se, prema tome, sastajati pod vidom vježbi, utakmica i izleta, učenja itd. Osobito na selu se mogu organizovati obrambene čete pod maskom vježbi mladića koji se spremaju za vojsku. Razumije se da se mora očuvati stroga tajnost o pravim ciljevima udruženja i spriječiti da vlasti raspuste društvo još prije no što se je uspjelo organizovati četu.

Part[ijsko] rukovodstvo će preko rukovodstva o[brambenih] č[eta] i vodnika povjeravati obrambenim četama izvođenje pojedinih akcija obrambenog i napadnog karaktera, u isto vrijeme će brinuti o osposobljavanju obrambenih četa za vršenje agitacije i obavještajne službe; organizovati će sportske i kulturne priredbe, izlete i putovanja, organizovati će kurseve, biblioteke itd.

Akciona taktika

Obrambeni karakter o[brambenih] č[eta] nikako ne isključuje njihov ofanzivni karakter po osvještanom principu »napad je najbolja obrana«. Obrambena četa, budući sastavljena od borbenih radnika, seljaka i omladinaca, mora osigurati uspjeh svake akcije Partije, SKOJ-a i sindikata. Obrambene čete moraju braniti zborove i manifestacije radnika i seljaka od svakog pokušaja rasturanja i provokacije fašističkih organizacija. Obrambene čete moraju zaštititi mase radnika i seljaka na zborovima i manifestacijama od nasilnog rasturanja sa strane policije i žandarmerije i sprečavati paniku organizovanim otporom, ističući se u prvim redovima i ne dozvoljavajući da protivnik nasiljem, provokatorskim usklicima ili tučom izazove metež i nered. Obrambene čete treba da pojačavaju štrajkaške straže za vrijeme štrajkova, da vrše obavještenje štrajkbrehera o njihovoj proturadničkoj ulozi i da po potrebi upotrebe energičnije mjere sprečavanja lomljenja štrajkova od strane fašista i najmljenih štrajkbrehera. Obrambene čete trebaju aktivno i energično da intervenišu u borbi protiv egzekucije, izbacivanja radnika i sirotinje iz stanova; tuče radnika na policiji i svakog zlostavljanja istaknutih drugova. Osim toga obrambene čete imaju dužnost da razbijaju sastanke i manifestacije fašističkih organizacija upadicama, metežom i nasilnim rasturanjem, već prema prilikama i uslovima.

Uopće, obrambene čete moraju postati snažno i borbeno jezgro širokih masa, a u isto doba moraju biti ozbiljna opomena svim kolebljivim elementima u redovima fašističkih organizacija i dokaz da »svaka batina ima dva kraja«.

Oružanje i disciplina o[brambenih] č[eta]

Oružanje o[brambenih] č[eta] biti će individualno i prema prilikama, npr. komad gumene cijevi 35—40 cm, pojačane iznutra čeličnim užetom; bokser, kratka batina ili korbač; vatreno oružje treba izbjegavati; to ne znači da o[brambena] č[eta] ne smije imati i vatreno oružje, ali to mora biti samo u pripremi i na sigurno mjesto spremljeno, jer u akcijama o[brambenih] č[eta] mora se upotrebu vatrenog oružja izbjegavati. Jedino u krajnjem slučaju nužne obrane upotrebiti će se vatreno oružje (npr. napad fašista na stan društva ili rad[ničkih] organizacija itd.).

Iz konspirativnih razloga o[brambene] č[ete] neće imati uniforme [košulje ili slično] niti posebnih značaka.

Disciplina u o[brambenim] č[etama] mora biti savršena. O[brambene] č[ete] izabiru sporazumno svog vođu, komandira-vodnika i onda ga slušaju i u svemu se povjeravaju njegovim uputstvima. Vodnik i njegov zamjenik bira se na 6 mjeseci, a može biti ponovno izabran. Isto tako i rukovodstvo o[brambenih] č[eta].

Rukovodstvo o[brambenih] č[eta] bira se na 6 mjeseci na sastanku četnih komandira. Izbor komandira i rukovodstva o[brambenih] č[eta] je izvršan kad ga potvrdi mjesni partijski forum.

Iz razloga konspiracije članovi jedne čete sa članovima ostalih četa ne treba da budu upoznati; vezu između čete i čete, kao i rukovodstva održavaju komandiri ili njihovi zamjenici.

Organi Partije rukovoditi će radom o[brambenih] č[eta], i po svom nahođenju odobravati ili ne odobravati predloge komandira.

Pisano u Beču između
23. septembra i 19. oktobra 1934.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/123.

O DRUGU DENISOVU, 15. DECEMBAR 1934.[187]

Ovdje iznosim samo neke činjenice koje datiraju iz vremena mog pritvora 1928. godine i koje smatram dovoljnim za davanje pozitivne karakteristike o drugu o kome je ovdje riječ.

Sa drugom Denisovim lično sam se upoznao 1928. godine kada je policija pokrenula sudski postupak protiv mene[188], mada sam i prije toga znao za njega kao čovjeka koji, usprkos tome što se nalazi u državnoj službi, čini razne usluge našim uhapšenim drugovima. Kada su me doveli u istražni zatvor, drug Denisov je prvom zgodnom prilikom, kada je dežurao u mom odjeljenju, došao u moju ćeliju, rekao svoje ime i upitao: »Imam li šta da poručim na slobodu«. Morao sam hitno da pošaljem drugovima na slobodi neke podatke koji se odnose na raskrinkavanje poznatog provokatora, člana Komsomola »Seljaka«[189] [Nikole Petkovića] koji je tada zauzimao važan položaj. Ove podatke sam pismenim putem poslao preko druga Denisova i on je pedantno obavio ovaj posao. Kasnije, pošto mi je izrečena presuda[190], on je pripremao i najaktivnije pomagao moje bjekstvo; drug Denisov mi je u ćeliju donio alat za s'ruganje rešetke, stražario dok sam ja strugao i tako dalje. Kada je 1928. godine uhapšen drug Hebrang [Andrija][191], kod njega je pronađen kompromitujući materijal. Taj isti materijal je drug Denisov kasnije ukrao iz isljednikovog pisaćeg stola.

Ovdje sam, kao primjer, naveo samo neke činjenice, ali pored toga drug Denisov je učinio veliku korist time što je održavao vezu između nas zatvorenika u samom zatvoru, a takođe i između zatvorenika i drugova koji su se nalazili na slobodi.

Optužbe protiv druga Denisova da je radio za novac ne odgovaraju istini. U to sam se uvjerio kada sam mu jednom prilikom ponudio izvjesnu svotu novca tobože za cigarete. Odbio je taj novac s revoltom. Novac koji je on dobio na slobodi od drugova bio je za mene, namijenjen za podmićivanje nekih zatvorskih službenika. Taj novac on je htio u cjelosti da preda meni, ali sam ja uzeo samo jedan dio, dok sam preostali dio ostavio kod njega, jer je postojala opasnost da će on kod mene biti pronađen. Taj novac je on iskoristio prema mojim uputstvima za stvari za koje je bio i namijenjen.

Drug Denisov se već tada interesovao za radnički pokret. Ponekad je prilikom noćnih dežurstava satima stajao pored moje ćelije, gdje

sam mu tumačio radnički pokret i komunizam. Prema mojim uputstvima, počeo je prilično dobro da radi među ostalim zatvorskim žandarmima u cilju stvaranja grupe simpatizera.

Često mi je pričao o svojoj ranijoj službi u svojstvu žandarma; pored ostalog, ispričao mi je da su ga sumnjičili kao komunista, progonili ga zbog toga i najzad otpustili. Htio je da napusti i ovu službu i već je pronašao privatan posao, ali je na moj zahtjev odlučio da ostane: ukazao sam mu na korist koju može donijeti Partiji time što će održavati vezu između uhapšenih drugova, s jedne, i Partije, s druge strane.

Dakle, o drugu Denisovu mogu da dam samo najbolje mišljenje. Sve što je radio nije radio zbog lične koristi, već iz simpatija prema radničkom pokretu. U to sam se lično uvjerio. Tačno je jedino to da je drug Denisov u doba mog bjekstva bio politički potpuno neizgrađen. Živio je u sredini koja mu nije dopuštala da se razvija. Samo je veza s uhapšenim drugovima probudila u njemu proletera i želju da učestvuje u radu. Moje je mišljenje da ga treba primiti u Partiju i omogućiti mu da radi.

7 mart 1935.

Valter
sekretar CKKPJ

Pisano u Beču.

ACKSKJ, CPJ
nesignirana dokumentacija.

POKRAJINSKOM SEKRETARIJATU KPJ ZA SLOVENIJU BR. 3/22. JANUAR 1935.

Dragi drugovi,

Na osnovu izvještaja niza drugova, CK je riješio da vam se obrati ovim pismom.[192]

I. *Rad Partije poslije pokrajinske konferencije.* Na pokr[ajinskoj] konferenciji bilo je temeljito pretresano između ostaloga organizaciono pitanje part[ijske] organizacije u Sloveniji. Iz izvještaja delegata triju najvažnijih industrijskih centara: Trbovlja, Ljubljane i Jesenica, konstatovana je porazna činjenica, da su part[ijske] organizacije baš u tim industrijskim centrima, gdje je koncentrisano na hiljade radnika, i po broju i po aktivnosti najslabije. Konferencija je, kritikujući rad tih organizacija, oštro osudila nehaj i nesposobnost drugova, a u prvom redu part[ijskih] komiteta da prodru u mase i uvlače nove članove u organizaciju — osudila je sektaški karakter tih organizacija, njihovu pasivnost i neaktivnost kod pripremanja i provođenja raznih akcija itd. Na osnovu toga konferencija je stavila u dužnost novom PK da u najkraće vrijeme izvrši reorganizaciju u tim part[ijskim] organizacijama, da posveti najveću pažnju baš tim organizacijama u tim mjestima koje trebaju igrati vrlo važnu ulogu u štrajkaškim borbama ne samo za Sloveniju nego i za čitavu zemlju.

Nade CK i sviju delegata sa pokr[ajinske] konferencije da će se poslije njenog održanja poboljšati daljnji rad i pojačati part[ijska] organizacija u Sloveniji nisu se ispunile. Razumljivo je da su se rezultati te konferencije osjetili u nekim organizacijama, kao npr. u Jesenicama i Novom Mestu, ali su zato na drugom mjestu part[ijske] organizacije, kao npr. u Celju i Trbovlju, skrivile svojim lošim radom da nije došlo do štrajkova. One se nisu ni za dlaku krenule s mjesta poslije konferencije, nego se stanje još i pogoršalo.

II. *Štrajkovi i borbe u posljednje vrijeme.* Posljednji neuspjeh kod pripremanja štrajka u Trbovlju i Celju pokazao je da je stav koji je zauzela konferencija prema nekim organizacijama bio ispravan; da organizacija u Trbovlju nije dorasla svome zadatku. Kod pripremanja štrajkova u tim mjestima i neuspjeh u tome pokazao je da nije moguće organizovati i sprovoditi štrajkove samo iz centara, nego da je neophodan uslov za uspjeh sprovođenja takvih borbi imati u preduzeću part[ijske] ćelije, koje moraju okupiti oko sebe pristalice RSO. Uspjeh će biti tada

kad će te ćelije znati samostalno organizovati i voditi štrajkove. Da su npr. u Trbovlju part[ijske] ćelije bile samostalne i aktivne, a da i ne govorimo o part[ijskom] komitetu, zar bi se onda moglo dogoditi da sa uhapšenjem jednog ili dvojice drugova propadnu sve pripreme i da do borbe uopće i ne dođe, tako da poslodavac bez svakog otpora snizi rudarima već i onako snižene nadnice? Zar bi se moglo dogoditi da se Westen u Celju onako jeftino izvuče iz škripca usprkos tome što su se radnici pokazali prilično borbeni? Tko je član Partije, treba da bude svjestan toga da nosi veliku odgovornost i pred Partijom i pred radnicima, treba da bude svjestan toga da je on vojnik Partije i vođa radnika, da je dužan, bez obzira na posljedice za njega, učiniti sve da borba radnika bude uspješna. Izgovor pojedinih drugova da radnici nisu borbeni, da su plašljivi, nije tačan. Rudarski radnici u Trbovlju imaju lijepu prošlost za sobom, puno borbe i žrtava. Zar su sada to drugi ljudi? Ne, to su oni isti, još gore no ikada eksploatisani radnici, koji su 1934. god. zajedno s palim drugom Fakinom[193], herojem rudara, dali onako snažan otpor fašistima. Nisu radnici neborbeni, nego su naši partijci u revirima sada postali neaktivni i nesposobni da organizuju i vode borbu rudara. Nesposobnost i neaktivnost partijaca u Trbovlju izražava se u tome što oni nisu do danas uspjeli da obnove u revirima jednu jaku part[ijsku] organizaciju. U jednom industrijskom centru, gdje imade preko 4000 radnika, oni nisu bili kadri da stvore jednu organizaciju barem od 80—100 članova. Ovdje ne može biti izgovora ni na fluktuaciju radnika, ni na neproleterski elemenat. Ne može biti izgovora ni na to da su rudari dobro plaćeni, pa ih se zbog toga ne može privući u Partiju. Krivnja je ovdje jedino u tome da naši drugovi pravilno ne rukovode radom organizacija i borbama masa. U vezi sa pripremama i vođenjem ekonomskih borbi radničkih masa mi vam naročito podvlačimo da pojačate rad u postojećim sindikalnim organizacijama. Osobito što ovdje trebate imati u vidu jeste razbijanje uskog okvira rada RSO i stvaranje širokog masovnog opozicionalnog pokreta u reformističkim i klerikalnim sindikatima. Težište rada RSO treba prenijeti na vođenje akcija po inicijativi RSO, razvijajući borbe cjelokupnog radništva za akciono jedinstvo i jedinstvo sind[ikalnog] pokreta, a na prvom mjestu za stvaranje jedinstvenog saveza rudarskih radnika.

III. *Pitanje čišćenja u Trbovlju.* Odmah poslije pokr[ajinske] konferencije drugovi u OK isključili su iz organizacije zbog pasivnosti 16 članova od 24, koliko ih je svega bilo. Mi smatramo da je kod te čistke trebalo postupiti vrlo oprezno: nije se smjelo izbaciti ljude u masi, nego je trebalo povesti istragu za svakog pojedinca posebno, pa ako se pokazalo da je njegov ostanak štetan po Partiju, onda ga se naravno mora odstraniti iz organizacije. Mi smatramo da je mnogima od tih isključenih drugova bilo dovoljno dati manje kazne, dobro ih uputiti i pomoći im u radu, a onda ih dalje na radu provjeravati. Tim više što [za] neaktivnost pojedinih članova snose odgovornost u prvom redu

sami vodeći forumi MK ili OK. Mi znamo da je tamo bilo nekoliko starih »komunista«, koji su zadržali samo titulu, ali ništa nisu radili, nego, dapače, kočili i sabotirali rad u organizaciji. Takvim »komunistima« nema mjesta u Partiji, njih treba izbaciti. Da, mi trebamo čistiti naše organizacije od raznog balasta, ali zato moramo tim više nastojati da uvlačimo nove ljude u Partiju. Među radnicima ima odličnih proletera, koje treba pronaći i privući na part[ijski] rad i koji tek na part[ijskom] radu mogu pokazati koliko su dragocjeni za organizaciju. Svaki komunist mora biti budan posmatrač, da posmatra oko sebe radnike, da ispituje njihov karakter i mišljenje na taj način što će njima prilaziti i razgovarati sa njima o raznim pitanjima, kako onim koja se tiču života samih radnika u preduzeću tako i pitanjima političkog karaktera. Osim toga, naročito treba budno paziti na držanje pojedinih radnika u vrijeme štrajkova i drugih akcija. U takvim se zgodama najbolje može vidjeti borbenost i ustrajnost pojedinaca. K takvim radnicima treba tada prilaziti, ne žaliti ni truda ni vremena da ih se pridobije za Partiju.

IV. *Ljubljanska organizacija.* To što smo govorili o Trbovlju važi i za Ljubljanu. Ljubljana je glavni politički centar Slovenije. Tu je sjedište partijskog i SNR-pokreta. Koncentrisano je ovdje oko desetak krupnih preduzeća, ne računajući razna manja[194], a part[ijska] organizacija ima svega 2 tvorničke ćelije. Partija još ni do danas [nije] uspjela prodrijeti u većinu tvornica, gdje je zaposleno na stotine i hiljade radnika. Obraćamo vam naročitu pažnju na važnost stvaranja ćelija u »Saturnusu«, tvornici duhana, pivovari, kemijskoj tvornici itd. Tu, otkuda treba dati inicijativu za čitavu Sloveniju, Partija nema svoje baze, ona još gotovo ni nema u svojim redovima industr[ijskih] radnika. Zato dolazi u Ljubljani slabo do akcija i štrajkova, zato česte provale, jer se stalno ističu jedni te isti ljudi. Slaba organizacija, mali krug ljudi, nije kadar da iskoristi sve mogućnosti, da savlada sve zadatke, koji se stavljaju na jednu organizaciju, otkuda mora da se rukuje pokretom čitave zemlje. Drugovi se tuže da nema sposobnih funkcionera za razne part[ijske] forume, a otkuda će ih i biti? Zar postoje brojne ćelije, u kojima se vaspitava nov kadar i otkuda bi se mogli pojedini drugovi radnici uvlačiti u razne funkcije? Ne smije nam biti glavna briga da skrparite nekako MK ili OK — štab bez vojske ne vrijedi ništa — nego da organizujete ćelije u preduzećima, gdje ih još nema, jer samo pomoću ćelija ćete moći pokrenuti mase u akcije. Slaba organizacija može da izdaje nekako, s vremena na vrijeme, letake, ali je pitanje da li ti letaci prodiru u mase. Izdavanje letaka je znak da Partija nekako životari, ali vođenje akcija je znak da ona živi punim životom, da ima uticaj u masama, da ih vodi u borbama. Za slabost ljubljanske organizacije mi činimo odgovornim u prvom redu PK, jer on je bio dužan da nastoji oko toga da se ta organizacija čim više ojača, jer je to u interesu čitavog pokreta u Sloveniji.

V. *Rukovodstvo radom organizacija.* PK je trebao obezbijediti rad ćelija, MK i OK, da čim intenzivnije rade na jačanju organizacije.

On mora stalno tražiti računa o izvršenom i neizvršenom radu i kontrolisati rad part[ijskih] organizacija u svim mjestima. Za čim bržu i uspješniju aktivizaciju ćelija i organizacija neka PK čim prije izradi podrobne upute za rad svima OK i MK. Kao što mora OK i MK imati određeni plan rada, tako isto moraju to imati i ćelije. Zašto je nivo partijskog članstva još danas tako nizak? Zato što ćelije ne rade kako bi morale. Ćelijski sastanci ne održavaju se redovno, a ukoliko se i održavaju, to se na tim sastancima ne govori ono što je najvažnije i neophodno potrebno. Drugovi tu vole pričati o tome kako je sada u Rusiji lijepo, kako će valjda doći do rata pa će onda možda i kod nas buknuti revolucija i proletarijat zauzeti vlast itd. Kad se te teme iscrpu, ćelijski sastanci postanu dosadni, i onda se sve ređe i neredovnije ti sastanci održavaju. Ćelije moraju da se bave pitanjem o svakodnevnim interesima radnika i seljaka, one se moraju baviti pitanjem kako će gdje prodrijeti u koje preduzeće, stvoriti ćeliju i organizovati borbu radnika za poboljšanje njihovog položaja. Mnogo i mnogo iskrsava svakodnevno raznih, naoko sitnih pitanja, ali u stvari vrlo važnih, kojima se mora svaka ćelija baviti. Na taj način se zadobivaju simpatije radnika i seljaka, na taj način se priprema za konačnu borbu, a ne praznim pričanjem o svjetskoj politici. Ćelije moraju imati tačno izrađen plan o radu na pridobijanju novih članova. Svaki član ćelije treba dobiti određeno polje rada u tom pravcu, tj. u koje preduzeće ili selo on treba da prodre i organizuje i pronalazi nove članove. O tome radu on treba polagati računa pred svojom ćelijom, a ćelija pred rajonskim, mjesnim ili okružnim komitetom. Organizacije u pojedinim mjestima ne smiju se ograničiti samo na svoje mjesto ili užu okolinu, one moraju obuhvatiti sva obližnja mjesta i sela gdje još nema organizacija. U Partiju treba uvlačiti sve one drugove, komuniste, koji nisu isključeni iz Partije, ali se iz bilo kojeg razloga ne nalaze u Partiji, a voljni su da rade. Drugove koji dolaze iz zatvora i robije ne smije se izbjegavati, nego njih privući u Partiju na odgovarajući rad.

PK mora posvetiti naročitu pažnju organizacijama u industrijski najjačim centrima: Trbovlje, Maribor — naročito Maribor[195], koji je do sada bio stalno zanemaren. A on je najjači industr[ijski] centar poslije Trbovlja — Jesenice itd. Osim toga, PK mora na bilo koji način uhvatiti veze s onim krajevima i mjestima gdje su već postojale part[ijske] organizacije, ali su uslijed provale i izgubljene veze: u Savskoj dolini bilo je prije oko 100 članova[196], a sada uopće nemate nikakve veze. Tu morate poslati nekoga da pronađe veze i da se čim prije uspostave opet organizacije. Dalje, u Prevalju bio je prije OK sa oko 30 članova, a sada nemate veza. I tu poslati čovjeka da pronađe i uspostavi veze. U Logatcu je isti slučaj kao i u Savinskoj dolini: u Logatcu i okolini je također bilo oko 100 članova, ali je uslijed provale jedan dio članova uhapšen i osuđen, a drugi dio je izgubio veze s Partijom.[197] To nije tako daleko od Ljubljane — poslati čovjeka ili bilo preko koga pronaći

drugove i uspostaviti opet organizacije. Osim toga, postoje još mjesta sa industrijom kao npr. Kamnik, Kranj i Kočevje[198], gdje su prije bile organizacije, postoje još sada u tim mjestima part[ijski] članovi, ali je potrebno da ih se pronađe i pokrene na rad. Kod uspostavljanja tih veza treba uvijek poslati takvog čovjeka koji poznaje taj kraj i ljude i koji će moći najlakše da izvrši tu zadaću.

Vi ćete možda reći: lako je kritikovati i govoriti to i to treba učiniti onome koji ne poznaje teškoće, ali je teško izvršiti. Mi znamo sve teškoće na koje se u tom radu nailazi, znamo da vam je teško, ali mi ne kritikujemo kritike radi, nego zato da vam pomognemo. Ovom našom kritikom ne mislimo reći da cio vaš rad ne valja niti mi potcjenjujemo vaše napore u radu. Nas rukovodi jedino želja da vam pomognemo da part[ijska] organizacija u Sloveniji postane jaka, tako da će zbilja moći ispuniti svoje zadatke, zadatak vođe masa u borbi protiv kapitalističke eksploatacije i u borbi za konačni cilj.

Iz svega što smo ovdje napisali možete vidjeti da je potrebno uraditi za ozdravljenje i jačanje Partije u Sloveniji slijedeće:

1. *Trbovlje*

a) Ispitati slučaj isključenja u Trbovlju i povratiti natrag u Partiju drugove koji nisu zaslužili isključenje.

b) Ispitati uzroke i na kome je krivica da nije došlo do borbe povodom sniženja plata rudara.

c) Uputiti OK da u revirima aktiviziraju ćelije na taj način što će im dati upute i plan rada i stalno kontrolisati izvršenje datih uputa.

d) Uputiti komitete u revirima da se ozbiljno prihvate rada među rudarima za uvlačenje novih članova u Partiju. Kod toga treba naročito nastojati da se čim više borbenih žena-radnica privlači u Partiju.

e) Pogreške i krivicu zbog neuspjele pripreme štrajka u novembru treba na ćelijama prodiskutovati i donijeti rješenja i plan rada za pripreme novih borbi.

2. *Ljubljana*

a) Dati MK i OK u zadatak da se ozbiljno prihvate rada na jačanju ljubljanske organizacije na taj način što će sve partijce i ćelije pokrenuti na rad za prodiranje u preduzeća i stvaranje ćelija. Kod toga treba angažovati i one stare partijce koji se još smatraju komunistima, ali se ne nalaze u Partiji (npr. onih što su došli sa robije). Ti drugovi imadu poznanika i veza među radnicima i preko njih se mogu uspostaviti veze. Kod toga se mora paziti i na konspiraciju.

b) Organizovati samostalnu tehniku Partije i odvojiti je od omladinske. Za taj posao angažovati samo nekompromitovane drugove.

c) Voditi računa o najstrožoj konspiraciji, ne držati se linije najmanjeg otpora. Ta konspiracija mora biti takva da ne bude zapreka za razvitak i rad part[ijskih] organizacija. Kršitelje konspiracije strogo kažnjavati, udaljivati od toga rada, a u težim slučajevima isključivati.

3. Isto tako kao u Trbovlju i Ljubljani nastojati da se radi na jačanju part[ijskih] organizacija u Mariboru, Jesenicama i ostalim mjestima.

4. Nastojati čim prije uspostaviti veze sa svim mjestima koja smo naprijed naveli.

5. Poslati čim prije izvještaj o sadanjem stanju part[ijske] organizacije u Sloveniji, a i dalje trebate redovno slati izvještaje o tome što ste uradili, između ostaloga i o pitanjima o kojima vam mi ovdje pišemo.

O radu PK, metodama rada i odnosima među drugovima, CK će vam u najkraće vrijeme poslati opširne direktive. A dotle, treba da provedete ono što ste se dogovorili sa drugovima, koji su vas nedavno posjetili.

Drugarski vas pozdravlja

CK[KPJ]

ACKSKJ, Fond KI, 1935/28.

O IV ZEMALJSKOJ KONFERENCIJI KPJ[199]

U decembru 1934. godine održana je IV zemaljska konferencija KPJ. Na toj su konferenciji bile zastupljene ove pokrajine: Crna Gora, Srbija, Dalmacija, Hrvatska i Slovenija. Makedonski delegat nije došao iako je bio pozvan, dočim Vojvodina i Bosna nisu izabrale svoje delegate za tu konferenciju. Na dnevnom redu konferencije bile su ove tačke: izvještaj CK (Politička situacija — unutarnja i međunarodna), nacionalno i seljačko pitanje, borba protiv imperijalističkog rata i sindikalno pitanje.

Šest godina je prošlo od IV partijskog kongresa.[200] Naša je Partija prošla kroz teške kušnje, ali krvavoj vojno-fašističkoj diktaturi nije uspjelo uništiti našu Partiju, nego je usprkos svim udarcima i teroru ona danas snažnija no ikada. Mi ovdje nećemo iznašati pojedine odluke konferencije, jer to će sve biti izneseno bilo u brošurama, bilo u ostalim centralnim organima, nego ćemo ukratko istaknuti pojedine momente koji su imperativno zahtijevali održanje te konferencije.[201]

Četvrti partijski kongres bio je održan 1928. godine, u vrijeme jakih političkih pokreta unutar Jugoslavije. Naša Partija, koja se u to vrijeme istom počela konsolidirati, obračunavši sa obje frakcije, desnom i »lijevom«, našla se uoči šestojanuarske vojno-fašističke diktature još nepripremljena. Umjesto da se posveti organizacionom i agitacionom radu, povezujući se sa radnim masama grada i sela, ona je morala trošiti sve svoje snage gotovo cijelu 1928. i 1929. godinu na borbu, naročito protiv desne frakcije na čelu sa brojem 10[202], koja se okomila na Otvoreno pismo[203] i pokušala čak izazvati rascjep u Partiji. Već na IV kongresu manifestirano je jedinstvo Partije. Odluke i direktive donesene su u duhu Otvorenog pisma, ali, na žalost, sprovođenje tih odluka nije bilo pravilno. Sa strane novog partijskog rukovodstva činjene su često vrlo krupne greške. Na kraju, i to vodstvo[204], poslije ubistva Đ[ure] Đakovića[205], sašlo je sa linije Otvorenog pisma i raspalo se u grupaškim borbama.[206]

Dolaskom šestojanuarske vojno-fašističke diktature našla se naša Partija pred dilemom: ili prihvatiti borbu ili kapitulirati, kao što je to učinjeno 1921. godine donošenjem Obznane[207] i kao što su to učinile sve građanske partije čim je bila proglašena diktatura.[208] Razlika je sada bila ta što je 1921. Partija imala ogromne mase za sobom, ali nije imala boljševičkog jezgra — a o nesposobnosti rukovodstva da i ne

govorimo — dočim je sa dolaskom šestojanuarske diktature Partija imala do izvjesnog stepena izgrađeno boljševičko partijsko jezgro, odnosno aktiv, ali nije imala mase za sobom. Razumije se da nije bilo teško krvavoj vojno-fašističkoj diktaturi da našoj Partiji zada teške udarce kad se u borbi našao samo aktiv bez masa. U toj je borbi Partija pokazala divljenja vrijedan heroizam. Taj heroizam je do sada najsvjetlija tačka u historiji naše Partije, jer je partijski aktiv dokazao da ga ni smrt ni dugotrajne teške robije nisu kadre odvratiti od borbe za oslobođenje radničke klase.

Šest godina neprekidnih progona, terora, drakonskih osuda po državnim i ostalim sudovima — ima naša Partija iza sebe. Gotovo dvije i pol godine ostalo je partijsko članstvo u zemlji bez ikakve pomoći sa strane partijskog rukovodstva, koje se nalazilo u inostranstvu i tamo vodilo međusobne grupaške borbe. Trebalo je da interveniše KI, koja je učinila kraj tim grupaškim borbama na taj način što je imenovala novo, privremeno rukovodstvo. Dvije i pol godine sistematskog rada pod vodstvom CK — kojeg je KI u sredini 1932. naimenovala — trebalo je da se naša Partija izgradi do današnje svoje snage. Trebalo je dosta dugo vremena da se pohvataju prekinute veze između rukovodstva i članstva u zemlji. Novo rukovodstvo nalazilo se u dosta teškom položaju uslijed nepovjerenja članstva, koje je nastalo uslijed rada ili nerada prijašnjih rukovodstava, uslijed mnogobrojnih provokatora i špijuna, koji se uvukoše u Partiju i razne forume[209], uslijed raznih panikmahera i likvidatora koji to nepovjerenje još pojačaše. Ali ustrajnim sistematskim radom uspjelo se prebroditi sve te zapreke. U toku posljednje dvije godine uspjelo se ponovno izgraditi partijske organizacije gotovo u svim pokrajinama. Naravno da je to išlo teško, jer su često već donekle izgrađene organizacije pomoću raznih provokatora bile otkrivene i uništene. Uvijek je trebalo početi iznova. Kod davanja i sprovođenja raznih direktiva bilo je također dosta zapreka, jer su se kod pojedinih članova, a često i kod čitavih organizacija pojavljivala razna zastranjivanja i pogrešna gledišta, kao na pr[imjer], pitanje ulaska u reformističke sindikate, onda organizaciono pitanje po kojem su neki drugovi zastupali gledište da treba najprije izgraditi jake organizacije, pa tek onda stupati u akcije, umjesto da se organizacije izgrađuju i boljševiziraju u toku borbe za svakodnevne potrebe radnika i seljaka putem vođenja raznih akcija itd. Naročito je mnogo truda zadavalo suzbijanje sektaškog shvatanja part[ijskih] organizacija: strah pred uvlačenjem novih članova i aktiviziranje starih bila je često pojava koja još i danas nije sasma napuštena.

Neposredan značaj ove Zemaljske konferencije

Održavanje ove Zemaljske konferencije, i to još u samoj zemlji, dokazuje da je sav napor krvavog vojno-fašističkog režima bio uzaludan.

Partija je danas čvršća no ikada. Ovo potvrđuje i to što su od augusta do oktobra održane u svim pokrajinama gdje postoje organizacije mjesne, okružne i pokrajinske konferencije, bez i jedne provale. To takođe dokazuje da je uspjelo suzbiti ulazak provokatora u Partiju i, osim toga, boljim konspirativnim radom onemogućuju se te provale. Da će održanje te konferencije imati ogroman značaj za daljnji razvitak i boljševizaciju Partije, o tome nema sumnje, ali je važnost te konferencije tim veća što smo ju uspjeli održati u vrijeme kad je međunarodna politička situacija zaoštrena do krajnjih granica, kad je opasnost rata svakim danom sve veća. Potrebna je samo jedna mala iskra pa da zapali svjetski požar i da budu opet uvučeni milioni radnog naroda na klanicu. Sukob do koga je moglo doći povodom marseljskog atentata nije uklonjen, već samo odgođen, jer iskra koja je bila bačena marseljskim atentatom doduše je ugasnula, ali pepeo u kome je ona tinjala sadrži još mnogo takovih iskra i nimalo nije sigurno da će slijedeću uspjeti ugasnuti. Suprotnosti koje postoje između imperijalističkih sila jače su nego dobra volja raznih pacifista. Jedina realna sila koja ovo može da spriječi je Sovjetska Rusija i međunarodni proletarijat. Osim vanjskih zapletaja, nastale su poslije marseljskog atentata promjene i u unutarnjoj politici Jugoslavije. Režim se trsi da pokolebane temelje vojno-fašističke diktature podupre koncesijama i pridobijanjem raznih opozicionarnih vođa, pa da iste upregne u svoja imperijalistička i fašistička kola. Ovaj pokušaj nije do sada baš sasvim bio bez uspjeha. Nije isključeno da će režim poći do izvjesnog stepena u pravcu »demokratizacije«. To zavisi od toga ukoliko će uspjeti pridobiti opoziciju. Ne bude li mu to uspjelo, on se već unaprijed spremio stvaranjem jedinstva raznih fašističkih grupacija, koje bi mu imale poslužiti kao masovna baza za jedan još oštriji kurs no što je sada. U jednom i u drugom slučaju Komunistička partija mora biti spremna. Uspije li režimu pridobiti opoziciju, Partija mora razviti svu svoju snagu da istu raskrinka pred masama ugnjetenih naroda; dođe li do još oštrijeg kursa, Partija mora biti spremna da izdrži sve napade.

Zbog svega što smo naprijed iznijeli vidi se da su pred IV part[ijsku] konferenciju bila postavljena pitanja od ogromne važnosti, čije rješenje nije moglo čekati odlaganja. Po svim tim pitanjima konferencija je zauzela svoj stav i donijela zaključke. Ovdje je potrebno podvući to da su prvi put u historiji naše Partije svi zaključci doneseni jednoglasno. Na toj konferenciji jedinstvo Partije došlo je do potpunog izražaja. Dok su se prije obično vodile žučne borbe oko toga tko će biti u rukovodstvu Partije, na toj je konferenciji izabran CK jednoglasno. Otkuda ta jednodušnost? Otuda što je naša Partija ozdravila, otuda što je ona danas očišćena od raznog frakcionaškog balasta i može svu svoju snagu posvetiti jačanju i boljševizaciji svoga članstva, otuda što kod svakog člana CK, pa dalje kod svakog člana ćelije postoji jedna misao, a to je: stvoriti jaku boljševičku partiju, koja će biti sposobna da povede radne mase u borbu za konačno oslobođenje.

Osim gorenavedenih pitanja, konferencija je pretresala i pitanje osnivanja komunističkih partija Hrvatske i Slovenije; donesen je zaključak da se odmah pristupi pripremanju svega potrebnog za osnivanje tih partija, koje će ulaziti u [sastav] KPJ. Ovaj historijski zaključak konferencije imati će nesumnjivo ogromnog značaja za daljnji razvitak, jačanje i boljševizaciju ne samo Hrvatske i Slovenačke partije nego i čitave Partije Jugoslavije. O ovoj odluci biti će još govora u našem listu.

Mi imamo sada izrađene jasne direktive u svim pravcima partijskog rada; dužnost je sada sviju članova Partije da se s njima upoznaju, da ih usvoje i te direktive provode u djelo. Temelji Partije su sada čvrsto postavljeni, ali treba raditi i opet raditi da stvorimo jaku boljševičku partiju, koja će moći odoliti svim napadajima i u danom momentu preći u napad. Bojno vježbanje Partije biti će u borbi za svakodnevne interese radnika i seljaka.

»Srp i čekić«,
januar 1935, br. 1.

PISMO CENTRALNOG KOMITETA KPJ ZA MK I PK U ZAGREBU, 14. FEBRUARA 1935.[210]

I. *Omladina i partija*

Iz vaših i omladinskih pisama vidi se da su odnosi između vas i omladine sve gori i zategnutiji, što nas vrlo zabrinjava. Mislimo da nije potrebno naročito podvlačiti kakve bi sve posljedice mogli imati ako se u tom pravcu nastavi. A zato je potrebno, a mi ćemo i sami nastojati da kod omladine utičemo, učiniti sve što možete sa vaše strane da se to stanje popravi. Ali da bi se ubuduće uklonili takvi sukobi, potrebno je najprije ukloniti i uzroke koji dovode do njih i koji pothranjuju avangardističke tendence kod omladine. Mi ćemo se ovdje kritički osvrnuti na vaše pogreške u prošlosti i u odnosu prema omladini i pogreške koje ste činili po raznim pitanjima (demonstracije itd.), jer smatramo da su baš te pogreške mnogo doprinijele tome avangardizmu kod omladine.[211]

Prvo, vrlo važan uzrok jeste taj što se omladinska organizacija u vašem mjestu obnavljala gotovo bez ikakve pomoći sa vaše strane. Omladina se razvijala bez vaše kontrole, bez vaše političke i praktičke pomoći, i onda nije ni čudo da su u omladini nastala razna pogrešna shvatanja. Drugi uzrok jeste taj što su partijske organizacije, a naročito part[ijski] forumi u vašem mjestu zauzimali pogrešan i oportunistički stav kad se radilo o pripremanju nekih akcija (7. novembar itd.). Omladina je u tim slučajevima zauzimala ispravno stanovište, a Partija, koja je morala, kao avangarda radničke klase, da prednjači i daje primjer borbenosti, zauzela je po tim pitanjima oportunističko, pogrešno stanovište. Slabom, ili gotovo nikakvom brigom o omladini, onda raznim drugim pogreškama part[ijska] organizacija je sve više gubila ugled u očima omladine. Mi ne mislimo time opravdati razne greške koje čini omladina, njihova pogrešna shvatanja o ulozi koju ona igra u radničkom pokretu, nego vas samo upozoravamo na vaše propuste i greške, da ih ubuduće izbjegnete. Nesumnjivo je da omladinci u mnogim stvarima pretjeruju i njima je već u nekim pismima ukazivano na ta pretjerivanja i objašnjavano kakvu ulogu ima omladina u radničkom pokretu. Njoj je kazano i to da nije ona, nego Partija avangarda proletarijata. Ali omladina to teško razumije ako part[ijske] organizacije svojim djelima ne pokazuju da su one zaista avangarda proletarijata.

Odnosi između vas i omladine će se popraviti samo vašim ispravnim radom. Omladina mora osjetiti podršku sa vaše strane u svojim nastojanjima. Ona je borbena, puna elana i energije. Ona teži da svoju energiju i elan ispolji u raznim borbama i akcijama. Iskoristite, drugovi, tu borbenost omladine, kanalizirajte ju u pozitivnom pravcu. Ne kočite i ne tupite borbenost omladine, nego, naprotiv, dajte joj više inicijative, pronalazite nove načine borbe i rada za omladinu. Budite učitelji omladine i u njezinom praktičnom radu. Ne dezinteresovanost, nego puna briga i kontrola nad radom omladine mora biti pokazana sa vaše strane. Nemojte zaboraviti da je i omladina sastavni dio pokreta kojim rukuje samo Partija. Povežite se sa omladinom, od ćelije pa do PK putem predstavništva, jer ćete samo na taj način biti kadri uzgojiti dobre omladince i buduće partijce. Mi ćemo sa naše strane isto tako nastojati da vam pomognemo da se opet podigne autoritet part[ijske] organizacije kod omladine.

U zadnjem pismu br[oj] 3 od 19. I 35.[212] vi se žalite i kažete da vam omladina sjedi na vratu, da si neki vodeći drugovi kod omladine dozvoljavaju svašta itd. Mi ćemo svakako tu stvar ispitati i nastojati na drugarski način tim drugovima objasniti njihove greške i nedostatke. Ali pokažu li se i dalje nedisciplinirani, postupiti će se i prema njima kao prema svakom onom koji u redovima Partije ili omladine krši disciplinu. Nastojte i vi da tim drugovima na lijep, drugarski način objasnite njihove pogreške. Vaš nastup prema omladini ne smije da bude komandantski. Sve upute i direktive koje dajete omladini neka budu u najdrugarskijem tonu.

II. *Štrajkovi*

Sa zadovoljstvom možemo konstatovati da je i kod vas nastao prelom u pogledu štrajkaških borbi. Štrajkovi koji su nastali u posljednje vrijeme i koji svršiše sa uspjehom, naročito štrajk kod »Polaka« i politički štrajk u Oroslavlju[213], klasičan su primjer koji pobija tvrdnje koje su činili pojedini drugovi kod vas — da su radnici neborbeni i indiferentni. Toga pogrešnog gledišta pojedini drugovi, izgleda, još se ni danas nisu otresli. Mi smo vas već nekoliko puta upozoravali na tu krupnu pogrešku. Upućujemo vas na pismo br[oj] 8 od 30. X 34.[214] u kome se govori o neispravnosti takvog gledišta. Još prije 4 mjeseca izrazio se jedan drug kod vas da je u gradovima zato teško pokrenuti radnike u borbu, jer se zaposleni radnici boje konkurencije nezaposlenih koji stalno stoje pred kapijama fabrika. Štrajk kod »Polaka« pobija to gledište, jer se pokazala solidarnost nezaposlenih sa štrajkujućima. Ali ovo nije bio samo slučaj kod vas, takvih primjera ima u svim mjestima i u svim štrajkovima, koji se vode u posljednje vrijeme. Poznato nam je da su nekoji drugovi samo par dana prije štrajka kod »Polaka«

izjavljivali da su radnici toga preduzeća »neborbeni i indiferentni« i, evo, ti su radnici nakon par dana pokazali neobičnu borbenost i solidarnost u štrajku. Pogrešno je i gledište onog druga koji je odlazio u Varaždin da ispita prilike kod tekstilnih radnika i vrativši se izjavio da su tamošnji radnici sasma neborbeni, [i da se sa njima] ne može ništa učiniti. Okanite se, drugovi, tog oportunističkog gledišta. Tako govore socijalpatrioti, kao npr. uvodnik jednog od posljednjih brojeva z[a]g[re]b[ačkih] »Rad[ničkih] novina«.[215] Radnici ne mogu biti neborbeni kad se radi o njihovim interesima, ali ta njihova borbenost je latentna, koja ponekad dolazi do izražaja u spontanim borbama radnika. Tu borbenost treba uzbuditi, ukazujući neumorno radnicima put i način na koji oni mogu poboljšati svoj položaj. Ne očekivati spontane štrajkove, nego ih pripremati i organizovati, to je zadatak sviju komunista. Ne čekati da vas mase povedu u borbu, nego okupljajte, organizujte i vodite radnike u borbu.

Uspjehe štrajka, kao npr. kod »Polaka«,nije dovoljno samo iskoristiti da se radnici sindikalno organizuju, nego je potrebno da se ti uspjesi iskoriste i za to da se u dotičnom preduzeću i Partija organizaciono učvrsti. Da se stvaraju ćelije od najborbenijih radnika, kako za vrijeme tako i poslije borbe, jer će se budnost radnika za zaštitu stečenih poboljšanja samo tako moći uzdržati ako će u tim preduzećima postojati jake i moćne part[ijske] ćelije, koje će oko sebe okupiti pristalice R[evolucionarne] s[indikalne] o[pozicije] i radnike stalno pripremati za daljnje borbe.

Iz svih štrajkova morate izvući pouke za pripremanje budućih borbi. Moramo vas ovdje upozoriti na jedan dosta veliki nedostatak, koji se pokazao kod posljednjih štrajkova, a to je: sporost u pripremanju štrajkova solidarnosti. U tim slučajevima morate raditi brzo, tako da pokrenete čim brže radnike drugih preduzeća u štrajk solidarnosti, dok se još radnici izvjesnog preduzeća nalaze u borbi. To treba da se učini odmah još drugi ili treći dan, a ne čekati dok se štrajk već završi.

Jedan od osnovnih nedostataka i slabosti naše Partije jeste to što part[ijske] ćelije u preduzećima još uvijek nisu ono što bi zapravo one morale da budu, a to je: samostalni organizatori i vođe štrajkova i drugih akcija u industrijskim preduzećima. Ne čekati da PK ili MK izda direktive ili organizuje štrajk u preduzećima, nego ćelije, kao osnovne part[ijske] jedinice u preduzećima, imaju zadatak da to učine. One moraju razvijati punu inicijativnost kod pripremanja i vođenja borbe u preduzećima. Baš od samostalnosti i inicijative part[ijskih] ćelija zavisi uspjeh borbe u preduzećima. Od ćelija zavisi da li će štrajkovi iz solidarnosti izbiti na vrijeme u njihovim preduzećima. Upućujte part[ijsko] članstvo na tu samostalnost. Objasnite mu ogroman značaj aktivnosti, objasnite mu i veliku odgovornost koju ono snosi pred Partijom za svoj rad u preduzećima.

Za vrijeme svakog štrajka imajte uvijek u vidu odluke IV part[ijske] konferencije da se ekonomski štrajkovi pretvaraju u političke.[216] Tu mogućnost pretvaranja ekonomskih štrajkova u političke pruža i sam režim svojim terorom protiv štrajkujućih radnika. Protiv svakog akta nasilja treba pokrenuti ne samo radnike dotičnog preduzeća gdje se štrajkuje nego i radnike ostalih preduzeća. Kod takovih akcija treba pokretati u borbu svo radništvo, a naročito i besposlene, raznim parolama. Politički štrajk u Oroslavlju neka vam bude najbolji dokaz za to da se političkim štrajkovima dade mnogo postići, jer se uspješnom borbom protiv terora podiže kod radništva vjera u vlastitu snagu.

III. *Vaši neposredni zadaci*

1. Jedan od najvažnijih zadataka koji stoji sada pred vama jeste pripremanje i organizovanje masovnih štrajkova, tarifnih pokreta i raznih akcija radnika. Vi imate sada mogućnost, a to vam je štrajk svih tekstilnih radnika na vašem području. Jedan opći štrajk svih tekstilnih fabrika na području Hrvatske, u vezi sa njime i solidarnosni štrajkovi drugih preduzeća bili bi od ogromnog značaja. S jedne strane, time bi se dao jak podstrek radnicima u drugim pokrajinama Jugoslavije, a, s druge, opet bi silno porastao ugled radničke klase, odnosno naše Partije među seljaštvom i malograđanstvom. Ovo je naročito od velike važnosti sada kad se pripremaju opet parlamentarni izbori[217] i kada se vođe raznih »opozicionih« stranaka spremaju da se združe i na taj način lakše prevare radni narod sela i grada i potlačene nacije. U štrajkovima i akcijama radnika seljaštvo i potlačene nacije zadobiti će povjerenje u snagu rad[ničke] klase.

2. S obzirom na pripremanje štrajkova, vi trebate izdavati letake za čitavu pokrajinu, u kojima treba da objasnite radništvu kojim načinom će jedino ono biti kadro izvojštiti poboljšanje svojih uslova.

3. Za zakon o minimalnim nadnicama[218], na kome toliko [insistiraju] socijalisti, mi treba da odgovorimo: ne čekajte da se donese taj zakon, nego borba putem štrajkova i tarifnih pokreta u svakom preduzeću, za stvaranje kolektivnih ugovora, za povećanje nadnica i poboljšanje ostalih uslova radnika u preduzećima. Mi nismo protiv zakona o minimalnim nadnicama, ali mi nemamo iluzija da će taj zakon spasiti radnike od eksploatacije, naročito takav zakon koji bi eventualno bila buržoazija spremna da dade. I mi ćemo se boriti za zakon o minimalnim nadnicama, ali takav koji bi zaista bio na korist rad[ničke] klase, koji bi osigurao radnicima pravo slobode štrajka i tarifnih pokreta.

4. Osim toga, upozoravamo vas na direktive koje smo vam poslali u vezi akcije za međunarodni ženski dan (8. mart).[219] Za Prvi maj trebati će poslati u SSSR jednu delegaciju žena-radnica. O tome ćete dobiti još uputstva.[220]

5. O našem stavu prema parlamentarnim izborima šaljemo vam zasebnu direktivu.[221]

6. Javite nam jeste li pretresli pismo CK o pripremama za stvaranje PK Hrvatske.[222]

Potvrđujemo primitak vaših pisama: od MK, br[oj] 1 od 17. I, od PK, br[oj] 3 od 19. I i br[oj] 4 od 30. I.[223] Po pitanjima sarskog plebiscita[224] i [Sergeja] Kirova, poslati ćemo vam još obavještenja, ali vas upućujemo na »Biljten CK« br[oj] 1 i na »Proleter« br[oj] 1.[225]

Drugarski vas pozdravljamo,

CKKPJ

Pisano u Beču
između 5. i 14. februara 1935

ACKSKJ, Fond KI, 1935/60.

AUTOBIOGRAFIJA [BROZA JOSIPA VALTER-a][226]

Rođen sam 1893. godine u Hrvatskom zagorju, u Jugoslaviji.[227] Moj otac je bio seljak-srednjak, ali je već 1913. godine gotovo cijelo imanje bilo rasprodato zbog dugova bankama, pa je moj otac postao nadničar. Osim mene, u porodici su bili još četiri brata i dvije sestre, i svi su oni postali radnici.[228] Završio sam osnovnu školu (5 godina) i 2 godine građanske škole. Godine 1907. po sopstvenoj inicijativi stupio sam na izučavanje zanata u jednu bravarsko-mehaničarsku radionicu u gradu Sisku. Zanat sam završio 1910. god., kada sam postao samostalni bravar i mehaničarski radnik.[229] Čim sam završio učenje postao sam član socijalističkih sindikata.[230] U početku sam radio u jednoj fabrici mašina u Zagrebu. Zatim sam radio u fabrici mašina u Sloveniji, u Ljubljani.[231] Krajem 1911. go[dine] otišao sam u Čehoslovačku. U početku sam radio u jednoj fabrici za proizvodnju metala u Jince-Čenkovu i u gradu Plzenu u fabrici »Škoda«.[232] Dalje, radio sam u Njemačkoj u fabrici »Benc« (Manhajm) i u Austriji u fabrici »Dajmler« (fabrika automobila).

U jesen 1913. god. bio sam pozvan na odsluženje vojnog roka. Služio sam u 25. pješadijskom puku u Zagrebu.[233] Početkom avgusta 1914. god[ine] otišao sam na srpski front kao vodnik.[234] Na srpskom frontu bio sam do drugog odstupanja austrijske vojske u decembru 1914. god[ine]. Početkom januara 1915. prebačen sam u Galiciju na ruski front. Pao sam u rusko zarobljeništvo 12. aprila 1915. god. Ležao sam ranjen i bolestan 11 mjeseci u Uspenskom manastiru u gradu Svijažsku. Iz Svijažska preveden sam u grad Alatir, gdje se koncentrisao srpski dobrovoljački korpus za front u Dobrudži.[235] Zajedno sa 70 drugova odbio sam da idem na front. Preveli su nas u grad Ardatov i dodijelili na rad seljacima. Ja sam radio u selu Kalasjejevo kao mašinist u mlinu jednog kulaka. U jesen 1916. god. prebacili su me s ostalim ratnim zarobljenicima na Ural i rasporedili na rad u željeznici. Radio sam u gradu Kunguru na željeznici kao prevodilac i bio starešina ratnih zarobljenika. Ovdje sam se upoznao sa željezničarskim radnicima. U ljeto 1917. god. pobjegao sam sa ovog rada, jer sam bio podvrgnut surovim mjerama i kaznama zato što sam štitio interese radnika — ratnih zarobljenika. Pobjegao sam u Lenjingrad u junu i htio sam da se zaposlim u Putilovsk[i]m zavod[ima] i da radim u svojoj struci. Ali pošto su u junu bile velike demonstracije[236], u kojima sam i sam učestvovao, promijenio sam svoju odluku i pobjegao u Finsku s namjerom da

se prebacim preko granice. U Finskoj su me uhvatili, pa sam u Lenjingradu odležao tri nedjelje u zatvoru. Iz Lenjingrada poveli su me pod stražom nazad u Kungur, ali na putu sam opet pobjegao i otišao u Sibir putujući najviše pješke.*

U Sibir sam stigao novembra 1918. god.** Tada je već bila uspostavljena sovjetska vlast. Zbog slabog zdravlja, a po savjetu svojih drugova, otišao sam na rad u stepu. Otišao sam na rad u selo Mihajlovku, bogoljupska opština, omski srez. U selu Mihajlovka radio sam kao mašinist na parnoj vršalici seljaka: S. Škljarova i D. Tabačeka do avgusta 1918. god. Da ne bih bio mobiliziran od strane Čehoslovačkog ili Srpskog korpusa, prešao sam u kirgijski aul [selo], gdje sam radio kao mašinist u mlinu Kirgiza Isaija Džaksenbajeva do septembra 1920. god.

Već u proljeće 1918. god. podnio sam pismenu molbu za prijem u sovjetsko državljanstvo i za prijem u Partiju.[238] Za vrijeme Kolčakovog prevrata (udara Čehoslovačkog korpusa) ja sam ostao u stepi, pošto su svi putevi k Omsku bili odsječeni. Za vrijeme Kolčakove vlasti ja sam među seljacima vodio agitaciju protiv bijelih, pa su me tu smatrali za komunista.

Godine 1918. oženio sam se građankom P. D. Belousovom, kćerkom jednog seljaka iz sela Mihajlovke. Moja žena E. A. Nikolajevna[239] sada je član SKP(b) i instruktor šilovskog rajona.

Sa saglasnošću svojih drugova u Omsku, u septembru 1920. god. otputovao sam sa ženom u Jugoslaviju.

Član SKP(b) formalno nisam bio, mada sam radio kao agitator i održavao veze sa članovima Partije u Omsku[240], na primjer s Tarakanovom, monterom električne centrale u Omsku, i s nekim radnicima željezničke stanice.

Član KPJ postao sam 1920. god.[241] Po dolasku u Jugoslaviju radio sam u jednom preduzeću metalne industrije u Zagrebu; bio sam član revolucionarnih sindikata i član legalne Komunističke partije.[242] Kada je 1921. god. Partija bila zabranjena, otišao sam iz Zagreba i zaposlio se kao mašinist u jednom parnom mlinu u Bjelovaru. Tu sam radio do 1925. god[ine].

---

* Slijedi pasus koji je autor u originalu rukopisa izostavio, a isti glasi:

»U novembru mjesecu, kada sam došao u Omsk[237], bio sam već teško bolestan: bacao sam krv i... Drugovi su mi savjetovali da odem u neko selo ili aul, da radim u svojoj struci i da se liječim s pićem od prevrelog kobiljeg mlijeka i mlijekom. Otišao sam u selo Mihajlovka, bogoljupska opština, omski srez, gdje sam radio kao mašinist na parnoj vršalici. U proljeće 1918. god. ... «

** U originalu rukopisa pogrešno stoji 1918, a treba 1917. godine.

Pošto je Partija bila zabranjena, ja sam s nekim drugovima organizirao ilegalne komunističke organizacije u bjelovarskom okrugu, i bio sam član Okružnog komiteta. Godine 1923. prvi put su me žandarmi uhapsili i izbatinali zbog komunističke propagande.[243] Godine 1925. bio sam otpušten s posla zbog komunizma.[244] Poslije toga zaposlio sam se u Brodogradilištu u Kraljevici. Do mog dolaska u brodogradilištu nije bilo ni sindikalne ni partijske organizacije. Ja sam uskoro uspio da osnujem ćeliju koja je imala 15 članova, a zatim i sindikalnu organizaciju sa 150 članova. Uz pomoć ove partijske ćelije uspjeli smo da stvorimo ćelije u okrugu: u Hreljinu, Bakru, Sušaku itd. Osnovali smo Okružni komitet, čiji sam bio član. U jesen 1926. god. otišao sam u Srbiju i zaposlio se u fabrici vagona u Smederevskoj Palanci.[245] I ovdje mi je pošlo za rukom da osnujem partijsku ćeliju i sindikalnu organizaciju. Kao u brodogradilištu, i ovdje su me radnici izabrali za glavnog radničkog povjerenika. Ali, bez obzira na to, mene su izbacili iz fabrike kao opasnog komunista i agitatora. Otišao sam u Zagreb, gdje sam najprije radio u jednoj radionici, ali me je mjesna sindikalna organizacija metalskih radnika izabrala za svog sekretara. U maju 1927. god. bio sam izabran za sekretara Oblasnog odbora Saveza metalskih radnika za Hrvatsku, na kojoj dužnosti sam ostao do hapšenja 1928. god.[246]

Od jula 1927. god. bio sam sekretar Mjesnog komiteta Partije u Zagrebu. Uz pomoć nekih drugova, u jesen 1927. god. počeo sam da vodim borbu protiv desne i lijeve frakcije.[247] Ta naša borba završila se uspješno u martu 1928. god. na konferenciji mjesne partijske organizacije.[248] Još prije konferencije, u Mjesnom komitetu došlo je do rascjepa. Bilo je 5 članova. Ispostavilo se da su 3 člana bili frakcionaši, te sam ja s drugom Hebrangom izišao pred konferenciju sa svojim izvještajem, a ostala trojica sa svojim.[249] Na konferenciji sam dobio 29 glasova, a protivnici 2 glasa.[250] Ova konferencija je odlučila da zamoli Kominternu za intervenciju, i rezultat je bio *Otvoreno pismo* članovima KPJ.

U junu 1927. god. bio sam uhapšen, tučen i držan dva mjeseca u raznim zatvorima u Primorju i Lici. U jesen 1927. god. u vezi s ovim hapšenjem osuđen sam na 7 mjeseci zatvora, ali je odluka višeg suda po tom predmetu donesena 1928. god.[251] Prvog maja 1928. god. bio sam uhapšen i osuđen na tri nedjelje zatvora. Juna 1928. god. bio sam uhapšen, ali mi je pošlo za rukom da pobjegnem.[252] Petog avgusta 1928. god. bio sam opet uhapšen; pod istragom sam ostao 3 mjeseca i osuđen na 5 godina robije. Na robiji sam proveo ukupno 6 godina. U početku sam bio u Lepoglavi — 2 i pol godine, odakle sam kao organizator štrajka glađu prebačen u drugu kaznionicu, u Maribor.

Izašavši sa robije u martu 1934. god. odmah sam počeo raditi ilegalno i stvarati partijske organizacije. U julu 1934. god. CKKPJ

me je pozvao iz zemlje i kooptirao u Politbiro CKKPJ, a na IV partijskoj konferenciji, decembra 1934. god., bio sam izabran za člana CKKPJ.

Valter

Pisano u Moskvi
vjerovatno sredinom februara 1935.

ACKSKJ, Fond KI, nesignirana građa. *Prevod s ruskog*

PISMO CK KOMUNISTIMA U TRBOVLJU, HRASTNIKU I ZAGORJU[253]

25. februar 1935.

Dragi drugovi!

Rudarski proletarijat u vašim revirima imao je u zadnje vrijeme mnogo teških borbi za svoje svakodnevne zahtjeve. U tim borbama, koje su bile i političke protiv vojno-fašističkog režima, rudarski proletarijat je ponovno dokazao svoju revolucionarnu svijest i podigao borbenost radničke klase i u Sloveniji i u Jugoslaviji.

Vi trbovljanski komunisti ste vašim radom, vašom borbenošću i požrtvovanošću pomagali organizovanje tih borbi, vi ste ih vodili, i postigli vrlo lijepe uspjehe.

Ipak su se u tome radu kod vas pokazale razne pogreške i drugi nedostaci. Zbog toga CK smatra potrebnim da se ovim pismom obrati direktno vama. S tim što vas upozoravamo na te pogreške i nedostatke, mi se nadamo da ćete našu drugarsku kritiku pravilno razumjeti i sve učiniti da se teško stanje u revirima popravi.

U septembru mjesecu 1934. g[od]. održana je slovenska pokrajinska partijska konferencija, na kojoj se naročito pretresalo pitanje partijskih organizacija u revirima. Na tu konferenciju su trebala doći dva delegata iz rudarskih revira, i to jedan iz Trbovlja i jedan iz Zagorja. Došao je samo delegat iz Zagorja, a onoga iz Trbovlja nije bilo, iako se PK o tome tačno dogovorio sa MK u Trbovlju. Za taj teški propust nose veliku odgovornost vaši partijski forumi MK i OK, koji se nisu dovoljno brinuli za to. Konferencija je to oštro osudila. Delegat iz Zagorja je podnio izvještaj i o stanju u Trbovlju, ali on to nije mogao tako temeljito učiniti kao što bi to bilo moguće delegatu iz Trbovlja. Na osnovu njegova izvještaja konferencija je dobila približnu sliku o stanju u trbovljanskoj partijskoj organizaciji. Ona je oštro osudila njen rad i zaključila da se povede istraga i da se krivci takvoga stanja iz trbovljanske organizacije uklone.

Kod provođenja te odluke trbovljanski komitet napravio je još jednu veću grešku. Bez ikakove istrage on je od 24 člana isključio šesnaestoricu. Tako se nije smjelo postupati. Trebalo je isključiti samo one koji su štetili Partiji i pokretu. Trebalo je isključiti nepopravljive oportuniste koji ometaju svaki rad ili se hoće da kite svojom starom slavom.

Nije se smjelo isključiti one članove koji su bili samo pasivni, tim prije [jer] su za tu pasivnost krivi partijski komiteti jer nisu nastojali

da aktiviziraju te pasivne članove. Te članove je trebalo stalno pozivati na rad, trebalo ih je znati zainteresovati za razna pitanja. Nisu samo oni sami krivi za svoju pasivnost nego još u većoj mjeri rukovodni partijski organi u svakom mjestu.

CK je preko PK već poduzeo korake da se o tome isključivanju ponovno raspravi, da se u Partiju povrate svi oni koji to isključenje nisu zaslužili, odnosno svi oni koji hoće da rade u korist Partije. CK se nada da će svi oni drugovi koji budu primljeni natrag u Partiju dokazati svojim radom da se s njima od početka nepravilno postupalo. On se nada da će oni nastojati u svom budućem radu dati part[ijskom] pokretu što najviše mogu.

Kad su vam bile saopštene odluke konferencije, neki vaši vodeći drugovi su obećavali da će svim snagama nastojati da pogreške poprave. Ali, šta se dogodilo? Mjesto da se je stanje u organizaciji kod vas popravilo, ono se još više pogoršalo. Jedan od najboljih dokaza toga pogoršanja je neuspjeh u pripremanju štrajka povodom sniženja i onako niskih rudarskih nadnica novembra 1934. g[od]. Nedopustiva pogreška je na pr[imjer] vaše pasivno držanje na zboru, na kome su Pliberšek i Arh na tako rafiniran način izvršili izdaju rudarskih radnika. Na tom zboru su njih dvojica predlagala kompromis sa ravnateljstvom TPD (Trbovljanske premogokopne družbe). Njih dvojica su na tom zboru prevarila radnike time da je bolje pristati na 3% sniženja i da se to potvrdi kolektivnim ugovorom,nego stupiti u borbu u kojoj bi rudari izgubili 6%, kako je to uprava na početku namjeravala.

Mi znamo da i kod toga glavnu odgovornost nose vaši vodeći organi koji vam, kako izgleda, nisu dali uputstva kakovo stanovnište na tom zboru treba zauzeti. Usprkos tome, i vi sami ste morali imati više inicijative. Vi niste smjeli na tom zboru ćutati, već najoštrije istupiti protiv toga izdajstva. Ostali radnici su na tom zboru ćutali jer oni u vama gledaju svoje vođe. Vaše ćutanje je za njih značilo da vi odobravate predloge Pliberšeka i Arha. Među vama je bio samo jedan drug koji je htio govoriti, ali su mu reformisti spriječili govor zbog toga jer ga vi niste poduprli. To vaše suzdržavanje, drugovi, nije bilo komunističko! Vi ste morali svi kao jedan nastupiti protiv reformističkog predloga i radnici bi išli s vama. Sa malo većom aktivnošću da ste se za sve unaprijed pripremili, vi biste taj zbor lako pretvorili u moćan protest protiv namjera socijalpatriotskih vođa. Na tom zboru ste ih morali pred radnicima raskrinkati jer ih rudari i onako mrze kao izdajice. Međutim, vi ste vašim ćutanjem pripomogli protivnom da se socijalpatrioti ponovno učvrste na svojim pozicijama.

O toj stvari razgovarao je jedan član CK sa jednim vašim drugom iz Trbovlja, koji je izjavio da će [se] sve te pogreške dati brzo popraviti, da su rudari nezadovoljni, te neće pristati ni na kakvo sniženje nadnica itd. Tom prilikom je taj vaš drug čuo oštru kritiku i dobio direktive šta treba raditi ubuduće da se učinjene pogreške poprave, da se radnici

spreme za novu, uspješniju borbu. PK vam je isto tako davao direktive, slao vam ljude sa raznim direktivama itd. Ali sve to nije pomoglo, do štrajka nije došlo, rudarima su nadnice snižene.

Razumije se da je tome mnogo doprinijelo i stanje u vašoj organizaciji nakon isključenja. Tim veća odgovornost pada na vaše vodeće drugove. Vaši odbori nisu samostalni, nemaju vlastite inicijative, uvijek čekaju direktive od PK, čekaju da ih on gura. Oni su se tom prilikom pokazali potpuno nedorasli postavljenim zadacima.

Oni zaboravljaju ili ne vide da su oni sami najviša instanca u svom djelokrugu i da moraju upreći sami sve sile da dobro rasprave sva pitanja koja se tiču rudarskih radnika i da na tim pitanjima aktiviziraju ćelije. Vodeći drugovi bi morali za pripremu štrajka sve učiniti da bi do njega došlo, a ne čekati uvijek na direktive od PK i ne dati se zbuniti zbog zatvaranja dvojice-trojice drugova. Bolje je raditi, pa makar se pri tome i griješilo, nego ništa ne raditi iz straha pred pogreškama.

Drugovi! Vi vidite da ste u zadnje vrijeme činili teške pogreške. Vi te pogreške morate popravljati na taj način da od sada napregnete sve snage za pripremanje i organizovanje borbi rudarskih radnika. To što vam je Družba prošle jeseni otela, treba vi u najkraće vrijeme od nje da povratite. I ne samo to! Vi treba da organizujete takovu borbu koja će poboljšati mizerne životne uslove rudara. Ne smijete čekati da opet Družba napada. Ona će to opet učiniti prvom prilikom, jer zna da vi niste pripravni za borbu. Protiv onih izdajica koji su krivi za sniženje sadanjih nadnica vodite nepomirljivu borbu i raskrinkavajte ih pred rudarima.

Vaši zadaci

1. Kod vas je mnogo neorganizovanih radnika rudara. Mnogi neće da se organizuju radi toga jer su članski ulozi kod sindikalnih organizacija previsoki. Vodite borbu unutar same sindikalne organizacije protivu visokih članskih uloga. Mnogi se opet izgovaraju da neće da pristupe u sindikalnu organizaciju zbog toga jer je ona u rukama socijalpatriota. To je pogrešno! Razjasnite radnicima da je potrebno da se svi organizuju u savezu rudara, jer se jedino u njemu mogu uspješno boriti protiv sindikalne birokratije i izdajničke uloge koju vrše razni birokrati kao što su Arh i Pliberšek.

2. Sada je vrijeme kada se biraju radnički povjerenici i vaša je dužnost, drugovi, da napregnete sve snage da budu izabrani oni drugovi i radnici koji su se u raznim akcijama najbolje pokazali, na koje ne može uplivisati uprava rudnika, koji znaju štititi interese rudarskih radnika. Morate paziti da opet ne nasjednete Arhu i Pliberšeku, da ne budu izabrani takovi povjerenici koji ugađaju rudničkoj upravi.

3. Organizujte, drugovi, akcije besposlenih rudara, organizujte demonstracije besposlenih u vašem kraju i privlačite u te demonstracije naročito žene, koje su svoju borbenost toliko puta pokazale. Osim toga, organizujte pohode besposlenih iz vaših revira u Ljubljanu, da tamo pred državnim vlastima demonstriraju i traže pomoć za besposlene rudare.

4. IV part[ijska] konferencija, održana u decembru mjesecu 1934. g[od]., donijela je odluku da se obrazuje Komunistička part[ija] Slovenije, koja će biti i dalje u sastavu [KPJ]. Zato je potrebno da se i brojno stanje čitave organizacije u Sloveniji sasvim poveća, jer je to uslov za stvaranje Komunističke partije u Sloveniji. Vi kao najvažniji industrijski centar imate sada neposrednu dužnost da pojačate svu organizaciju, da ima najmanje 100—150 članova, i to u toku narednih par mjeseci. Da bi vam to bilo moguće, morate poboljšati cijeli sistem rada vaših ćelija i odbora, i to:

a) okupiti i aktivizirati sve stare članove koji sada nisu u organizaciji i koji hoće da rade;

b) pobrinuti se da organizujete u ćelije sve one radnike koji su se u raznim akcijama pokazali borbenim i koji sa nama simpatiziraju.

c) kod vas su dobre i borbene radničke žene, privucite što više žena u Partiju, a iskusnijim povjeravajte razne funkcije;

d) vaš dosadašnji rad među omladinom je bio slab. Pobrinite se za to da se organizuju omladinske ćelije. Vaša je dužnost da rukovodite i kontrolišete rad omladine.

5. Kontrola odbora nad radom ćelija:

a) ćelije se moraju redovno sastajati, na njima pretresati sva pitanja koja spadaju u njihov djelokrug;

b) ćelije moraju izraditi program rada, u njega mora ući: organizovanje novih part[ijskih] ćelija, obrazovanje omladinskih ćelija, okupljanje RSO, rad među ženama, rad među besposlenim itd.;

c) članovi MK odnosno OK moraju obilaziti ćelije, davati im instrukcije i pouke;

d) na sastancima ćelija se mora diskutovati o borbama i njihovim rezultatima u drugim krajevima države;

e) za podizanje političke izgrađenosti članova treba ćelijama davati što više materijala koji dobijate od PK i CK;

f) ćelije moraju svoj rad tako rasporediti da se može kontrolisati svaki član ćelije i da je svaki odgovoran pred ćelijom. Ćelija je odgovorna za svoj rad OK, PK i CK.

Drugovi! CK vas upozorava na odgovornost koju imate pred Partijom. Vi se nalazite u jednom od najvažnijih industrijskih centara cijele Jugoslavije. Vi treba da prednjačite u borbi radničke klase Jugoslavije. Vi se nalazite u pravoj proleterskoj sredini, koja je za našu Partiju

izvrstan materijal. Pronađite, otkrijte te drugove. Njih je na stotine u vašoj okolini. Privucite ih u Partiju. Revolucionirajte i pripremajte za borbu taj bijedni rudarski proletarijat, koji je tako strašno izrabljivan i koji mora sa tim mizernim nadnicama da se bori za životni opstanak.

Ugledajte se, drugovi, na junačke borbe koje vode rudarski radnici u Americi,[254] Poljskoj itd.[255] Ugledajte se na borbu koju vode tekstilni radnici u Zagrebu, Oroslavlju itd. Svuda vidite svijetle primjere solidarnosti i borbenosti. Pogledajte borbu dalmatinskih radnika[256] i svuda ćete vidjeti da su sve te borbe samo radi toga uspješne jer su ih komunisti pravilno organizovali. Probudite se, drugovi, iz vašeg mrtvila, pođite na rad! CK očekuje od vas da stupite u prve borbene redove naše, svaki dan sve moćnije Partije.

Drugarski vas pozdravlja

CKKPJ

Pisano u Beču
između 1. i 5. februara 1935.

Šta i kako da se radi,
(maj 1935), br. 6, str. 43—48.

IZ ŽIVOTA KOMUNISTA NA ROBIJI U JUGOSLAVIJI[257]

Iznašam ovdje jedan kratak odlomak iz mog susretaja i doživljaja sa M. Pijade i još nekim drugovima u Lepoglavskoj kaznioni. Želja mi je da bar približno opišem neke drugove, a naročito druga M. Pijade, koji već deset godina čami u kaznionama Jugoslavije. Govorim zato u kaznionama, jer je drug Pijade, zajedno sa još nekim drugovima, već dva puta bačen iz Mitrovice u Lepoglavu i, obratno, iz Lepoglave u Mitrovicu.[258] Ovo često prebacivanje iz kaznione u kaznionu vrši se zbog toga što režim smatra da su ti ljudi opasni po mir i poredak u kaznionama, ako su dulje vremena na jednom mjestu. Ta prebacivanja skopčana su sa raznim maltretiranjima, kako od strane žandara na putu tako i od strane uprave zavoda kamo drugovi dođu. Zbog takvih prebacivanja i maltretiranja izgubio je svoj mladi život drug Zlatko Šnajder.[259] Evo jednog primjera kako se drugove maltretira kod prevođenja iz zavoda u zavod: drug Pijade pričao mi je čim je došao prvi put u Lepoglavu: »Kad su nas u Mitrovici izveli u dvorište, žandari nam počeše prijetiti da će nas pobiti kao zečeve ako samo mrdnemo na putu. Na to ih je još huškao upravnik zavoda, poznati sadist i krvnik komunista u Mitrovici — Pušić. Žandari nas čitavim putem pratiše prijetnjama i psovkama. Dobili smo utisak, ja i moja tri druga, da se zaista žandari spremaju da nas pobiju i onda proglase da smo htjeli bježati. To je bilo u 'modi' 1929. i 1930. g[odine]. Kad smo stigli na stanicu u Lepoglavi, bila je tamna noć (do kaznione ima nekih 800 koraka). Žandari se postaviše iza nas, zaprijetiše da će odmah pucati čim vide kakav sumnjiv pokret. Tako mi prođosmo ovaj put u raspoloženju na smrt osuđenih, očekujući svaki čas da će planuti hici ili bodež u leđa.« To rade po nalogu sluge krvavoga režima, da na taj način prirede borcima radničke klase predsmrtne trenutke. M. Pijade došao je u Lepoglavu sa drugom Čakijem, Gruborom i Čipčićem. A do tada bilo nas je u Lepoglavi svega trojica komunista, jer mi smo bili suđeni prije dolaska vojno-fašističke diktature, a državni sud je slao sve u Mitrovicu.[260]

Dolazak druga M. Pijade nas je mnogo razveselio, a specijalno mene. Ja sam uspio da ga dobijem za rad u električnoj centrali kaznione, gdje sam i ja radio kao električar. Tu smo proveli zajedno sve do vremena kad sam bio i ja pod kaznu bačen u mariborsku kaznionu. Tu

sam imao prilike da upoznam karakter i život tog našeg druga, koji je 1925. osuđen na 20 godina robije[261], i to sve zbog ćefa režima, koji je u ono vrijeme mislio tom kaznom zaplašiti S[tjepana] Radića[262], kad je taj putovao po Evropi i pošao čak u Rusiju. Drugu Pijade bila je ta kazna kasnije skinuta na 12 godina (prošle godine suđen je između ostalih i on na dvije godine radi pjevanja rev[olucionarnih] pjesama, tako da ima svega da izdrži 14 godina robije). Drug Pijade ima sada oko 48 godina, ali izgleda mnogo stariji, zbog patnja koje je do sada pretrpio na robiji. Drug Pijade polazio je slikarsku akademiju u Münchenu još prije rata. Kasnije je kao umjetnik radio u Parizu, gdje je bio više gladan nego sit.[263] Za vrijeme svjetskog rata on se nalazio u Makedoniji, gdje je bio namješten u jednoj gimnaziji kao nastavnik crtanja i dapače zamjenjivao neko vrijeme upravitelja gimnazije. Čim je svršio rat, on napušta državnu službu, napušta slikarstvo i posvećuje se novinarstvu kao komunist.[264] Na prvom jugoslovenskom novinarskom kongresu u Sarajevu 1920. on je bio izabran kao prvi sekretar tog udruženja, koje se osnovalo na tom kongresu za čitavu SHS.[265] Oštro njegovo pero često pogađa protivnike radničke klase u SHS. On uređuje i neumorno sarađuje u raznim komunističkim listovima i časopisima. Poslije zabrane Partije i rev[olucionarne] štampe on i dalje radi, dok konačno nije bio uhapšen i 1925. g[odine] osuđen radi štampanja partijskog ilegalnog lista — na 20 godina robije.[266] Kad je došao na robiju on nije klonuo, on nije skrstio ruke. On je vidio šta manjka radničkoj klasi u Jugoslaviji, vidio je da je potrebno prevađati marksističku literaturu. Radničkoj klasi u Jugoslaviji trebala je marksistička naobrazba, to najveće oružje u borbi protiv buržoazije. On se bacio na rad. Uz pripomoć još jednog druga, on je preveo na naš jezik ogromno djelo Marksa »Kapital«, preveo je dalje »Bijedu filozofije« i još neke stvari.[267] Tim svojim djelima on je učinio ogromne usluge proletarijatu naše zemlje. On je dostojno vršio do sada svoju komunističku dužnost.

Drug Pijade se bavi i slikanjem na robiji.[268] Pošto je kazniona opkoljena visokim zidom, mi smo udesili tako da je on mogao slikati sa krova centrale, koji je ravan. Naslikao je nekoliko krasnih pejzaža. Kad je iscrpio vidokrug sa krova, onda je počeo da slika oblake, u čemu je zaista veliki umjetnik — to su mu najljepše slike. Kod mene u centrali je sa naročitom ljubavlju pazio mašine kad su bile u pogonu. Često je izražavao želju da bude radnik, metalac. Inače je još uvijek onaj stari borac. Na kakvu nepravdu sa strane uprave znade plamtiti bez obzira na disciplinsku kaznu koja ga čeka. Jednom prilikom je kaznionički učitelj, koji je inače i režimski špijun, a u kazanioni vrši i cenzuru pisama, zlostavljao jednog mladog druga zato što ovaj nije nešto po učiteljevoj volji napisao u pismu. Pijade je otišao da intervenira kod učitelja, kod [čega] je došlo do sukoba, jer je taj učo nazvao komuniste banditima. Učitelj je dao obojicu na raport. Kod raporta je upravitelj vidio da učitelj nema pravo, te je htio da kori samo onog radnika, na što je Pijade

protestirao i tražio da se i njega kazni. Razumije se, bilo mu je udovoljeno i on je bio bačen u »samicu«.

Na robiji još ima nekoliko drugova koji već 14 godina robuju. Dvojica od tih jesu drug Čaki i [Spasoje] Stejić, suđeni prvi na doživotnu robiju, a drugi na vješala, zbog pokušaja atentata na kralja 1921. g[odine], ali je i Stejić pomilovan na doživotnu robiju. Obojicu je režim uspio duševno uništiti strašnim mukama, najprije u policiji, gdje su ih u »Glavnjači« zvjerski mučili, a kasnije i na robiji. U Mitrovačkoj kaznioni bili su obojica 7 godina u teškim okovima i u strogim samicama. Mučeni i maltretirani i dalje u kaznioni ti heroji radničke klase postali su duševni bogalji. Ali u svijetlim momentima uvijek su oni stari oduševljeni borci, spremni da se svakog časa i dalje bore. I najstrašnijim mukama i dugotrajnim trpljenjem režim njih nije uspio slomiti. Drug Čaki je star oko 60 godina. Poznati i obljubljeni vođa i borac vojvođanskog proletarijata bio je on prije no što je pao na robiju. Svaki puta kada se na robiji vodila borba štrajkom glađu, drug Čaki je izdržao do kraja. Bilo je to u petnaestodnevnom štrajku glađu 1927. g[odine] u Mitrovici.[269] Onda kratak uspješni štrajk 1931. g[odine] u Lepoglavi[270], onda drugi šesnaestodnevni štrajk glađu u Lepoglavi 1931. g[odine].[271] Fizički i duševno iscrpljen taj je stari proleter volio radije poginuti u borbi nego da bude štrajkbreher ili da se da čak i od vlastitih drugova nagovoriti da jede, jer drugovi vodeći računa o njegovom stanju predložiše mu da ne štrajkuje.

Drug Stejić je već 14 godina u Mitrovici, njega režim ne prebacuje u druge zatvore, jer se je uvjerio da je uspio Stejića strašnim mukama, kroz niz godina, toliko umno onesposobiti da mu više nije opasan. Stejić je zaista postao umobolan, uslijed svih muka koje je morao da pretrpi. Na primjer, on stalno svakoga ubjeđuje kako je on pronašao jedan patent, po kome se može snijegom ložiti peć, tako da bude čovjeku upravo vruće u sobi. Osim toga patenta, on govori da je pronašao još nekoliko, da svi ti patenti polaze od snijega i od leda. Zašto drug Stejić stalno fantazira baš od snijega i od leda, nije li to karakteristično? Iz toga se da zaključiti kako strašno je on morao patiti kroz čitavih 7 godina, okovan u teške okove, koji su mu užasno iznakazili noge u studenoj samici gdje se ni u najvećoj zimi ne loži. Napola poludivši od svih patnja i studeni, u njegov se bolesni mozak uvrtila fiksna ideja da se može iz snijega i leda stvoriti toplota. Da je on mogao kraj svega toga ostati živ, uzrok je taj što drug Stejić posjeduje ogromnu fizičku snagu. Razumije se da je sada i fizički skršen, obolio je na skrofulozi itd. Od kada su počeli dolaziti mnogi drugovi komunisti na robiju, njegov je um pomalo opet oživio, naročito kad su drugovi uspjeli da ga dobiju u svoju sredinu. U stalnom saobraćaju sa drugovima on je počeo da se pomalo oporavlja, umno i fizički. Ali je poslije štrajkova drugova glađu opet bačen među kriminalce, jer režimu nije u interesu da poludjeli komunist opet ozdravi. Režim bi dapače volio da svi komunisti polude,

zato se toliko i trudi da drugovima čim više ogorča život, bilo moralnim ili fizičkim patnjama.

U ljeto 1931. došao je iz Mitrovačke kaznione u Lepoglavu jedan transport od 70 kažnjenika. Između tih bilo je 35 političkih, tj. komunista. Prebačeni su u Lepoglavu zbog pobune u Mitrovici radi smrdljive hrane i pokvarenog hljeba, [zbog] čega su mnogi teško oboljeli. Uprava zavoda je, u sporazumu sa Ministarstvom, izdvojila one za koje je mislila da su najopasniji i poslala u Lepoglavu. Na putu, u zatvorenim marvinskim vagonima, okovani i povezani jedan uz drugoga, drugovi su neprekidno pjevali revolucionarne pjesme. U svakoj većoj varoši, a naročito u Zagrebu, gdje je vlak dulje vremena stajao, orila se iz zaključanih vagona najljepša proleterska pjesma — »Internacionala«. Radnici na željezničkoj pruzi zastajali su i sa ozarenim licima slušali tu pjesmu, koju neustrašivo pjevaše osuđeni i okovani proleterski borci u vrijeme kada je vojno-fašistička diktatura najstrašnije bjesnila, kada je ubijala na desetke hrabrih boraca i kažnjavala na dugotrajnu robiju samo radi jedne takove pjesme. Žandari su bjesnili, grozili pucanjem, [zaletavali] se noževima na okovane drugove, koji su pjevali, ali naišli su na prijeteće oči okovanih Prometeja i moradoše ustuknuti.

Kad su ovi drugovi došli iz Mitrovice, naša mala grupica od 7 drugova, koliko nas je do tada bilo u Lepoglavi, mnogo se obradovala. Našli smo se opet zajedno, stari prijatelji i znanci iz rada i borbe napolju. Otcijepljeni jedni i drugi od vanjskog svijeta, svaki se ipak nadao da će nešto nova čuti. Prva pitanja bila su: da li Partija vani radi, da li je uspjela izdržati taj teški nalet vojno-faš[ističke] diktature itd. Ni dugotrajna robija ni muke nisu teške, sve se to gotovo sa lakoćom podnaša, kad čovjek zna da Partija dalje postoji, da radi, da nije pobijeđena, tj. uništena. Gotovo svi novodošli drugovi osuđeni su bili na dugotrajnu robiju. Drug Hebrang na 12 godina, Jelavić 10 god[ina], Boljević 12 god[ina], Solarić 10 god[ina], Petrović 12 god[ina], Grubor 12 god[ina], Levi 10 god[ina], Trajković 12 god[ina], Davidović 15 god[ina], Otokar Keršovani 10 god[ina], Aleksić 10 god[ina], M. Đorđević 12 god[ina], Đ. Pucar 8 god[ina] i drug Festini, koji je 1932. god[ine] umro za vrijeme štrajka glađu, a čiju smrt je uglavnom skrivio kaznionički doktor, također 8 godina.[272] Svi ostali drugovi suđeni su također najmanje na 5 godina robije. Kao kriterij za izricanje tih teških osuda služile su isključivo policijske optužbe; to najbolje dokazuje slučaj druga Hebranga. Drug Hebrang je bio uhapšen na ulici još u septembru 1928. Ali, pošto nisu našli kod njega ništa, nije ništa na policiji priznao, držali su ga u zatvoru do proljeća 1929. i onda ga predali državnom sudu. Državnom sudu je bila dovoljna optužba policije da je drug Hebrang opasan komunist i sud ga je osudio na 12 god[ina] robije. Jeste, drug Hebrang je bio zaista neumoran i iskren borac u redovima zagrebačkog proletarijata. Kao privatan namještenik, on je posvetio sve svoje slobodno vrijeme radničkom pokretu. Ozbiljan i neustrašiv, on je uživao velike simpa-

tije u rad[ničkom] pokretu u Zagrebu. I kao što je bio neustrašiv i neumoran u svom radu dok je bio na slobodi, takav je ostao i pred policijom, sudom i na robiji. Njegovo ponosno boljševičko držanje pred sudom doprinijelo je mnogo tome da je bio tako teško kažnjen. Zbog njegovog ponosnog boljševičkog držanja na robiji on je već nosio 3 mjeseca teške okove. Drug Hebrang je jedan od onih partijaca sa kojima se naša Partija može da ponosi. Takvi borci se danas odgajaju za našu Partiju.

Na robiji imade još mnogo izvrsnih drugova, koji će moći rad[ničkoj] klasi još mnogo da dadu. Drugi jedan primjer neustrašivosti pred neprijateljem rad[ničke] klase je drug Grubor, opančarski radnik. On se pred policijom dobro držao usprkos mučenju. Na sudu je ipak bio osuđen na 3 god[ine] robije, iako nije ništa priznao. Videći da je taj sud prosto jedna komedija i da se presude donašaju unaprijed po naređenju, drug Grubor je revoltirano počeo vikati revolucionarne, komunističke parole, zbog čega ga je odmah taj sud osudio još na 9 god[ina] robije, tako da je sada imao svega 12 godina. Mnoge i mnoge primjere boljševičke hrabrosti i istrajnosti pokazali su naši drugovi na robiji. Ja ću nastojati da drugom prilikom iznesem još neke primjere i događaje iz robijaškog života komunista u Jugoslaviji.

Pisano vjerovatno krajem
marta 1935. u Moskvi.

ACKSKJ, Fond KI, 1935/165.

n Schrei aus der Hölle jugoslawischer Gefängnisse.

Vor uns liegt ein zerknüllter, schmutziger Papierfetzen, beschrieben mit unregelmäßigen, zittrigen Buchstaben von erschöpfter Proletarierhand. Ein aus dem Zagreber Polizeigefängnis herausgeschmuggelter Brief des am 4. August verhafteten Sekretärs des Lederarbeiterverbandes Jugoslawiens, **Josip Broz**, ein Brief, der in seiner schlichten Einfachheit eine fürchterlichere Anklage des Kerkerregimes in Jugoslawien darstellt als spaltenlange Zeitungsartikel. Broz schreibt:

Genossen!

Am Samstag, den 4. August, um 12 Uhr nachts, wurde i Zagreb in der Vinogradska cesta, wo ich bei ... Been schlafen wollte, verhaftet. Die Polizeiagenten ... übermich hinterrücks mit vorgestreckten Revolvern, so daß ich überhaupt nicht rühren konnte. Auf der Polizei erch, daß schon Samstag nachmittags in jenem Hause eine Durchsuchung durchgeführt worden war und daß die Wohinhaberin und ihr Mann verhaftet wurden. In der Wohwurde angeblich „illegale kommunistische Literatur" ge..: außerdem vier alte aus der Kriegszeit stammende Granaten, ein Revolver und Munition! All das wollen sie mir zur Last legen. — Im Gefängnis hat man mich sehr ...rt: man läßt mich jetzt nicht zum Arzt. Ich habe ge... daß meine Frau und noch einige andere verhaftet wurden. ...ch die übrigen politischen Häftlinge werden entsetzlich ...ndelt. Niemandem darf von außen Essen gebracht werden. Von mir wird gefordert, daß ich hervorragende Arbeiter... ...onäre belaste. Die Agenten drohen mir mit dem Tode ...ehaupten, daß man mich in die Belgrader „Glavnjača" ...n werde.

...rotestiert und helft mir!

...h werde lieber sterben, bevor ich die von der Polizei ge...ten lügenhaften Belastungen und Denunzierungen meiner ...sen bestätige . . .

...bt wohl, Genossen!

...h werde bald nicht mehr stehen können, da ich sehr ge...cht bin . . .

Josip Broz.

FAKSIMIL PISMA JOSIPA BROZA IZ POLICIJSKOG ZATVORA U ZAGREBU, OBJAVLJENOG U ORGANU KOMINTERNE »INTERNATIONALE PRESSE KORRESPONDENZ«, 24. AVGUSTA 1924.

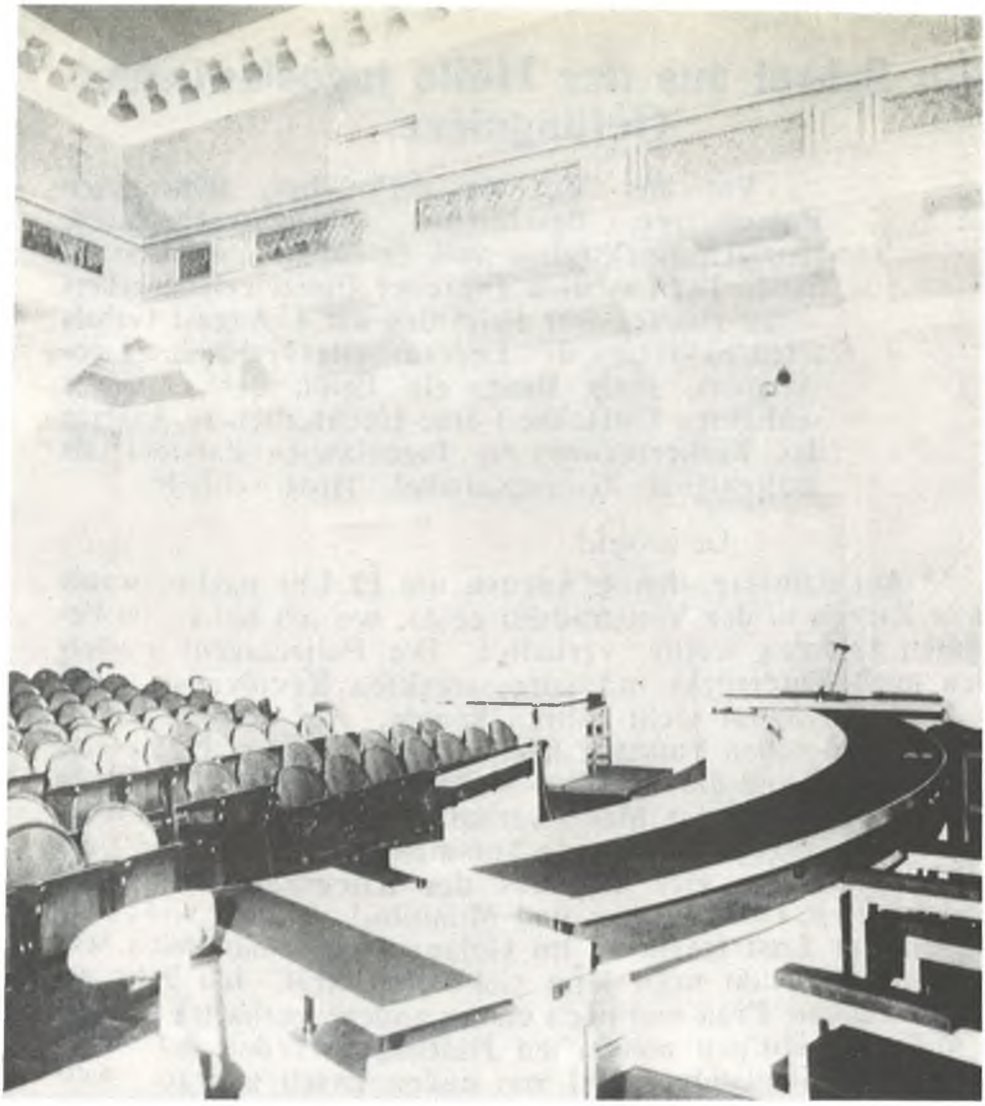

SOBA SUDBENOG STOLA U ZAGREBU U KOJOJ JE NOVEMBRA 1928. ODRŽAN SUDSKI PROCES JOSIPU BROZU

FAKSIMIL NOVINSKOG IZVJEŠTAJA O SUĐENJU JOSIPU BROZU
OBJAVLJEN U LISTU »NOVOSTI«, 8. NOVEMBRA 1928.

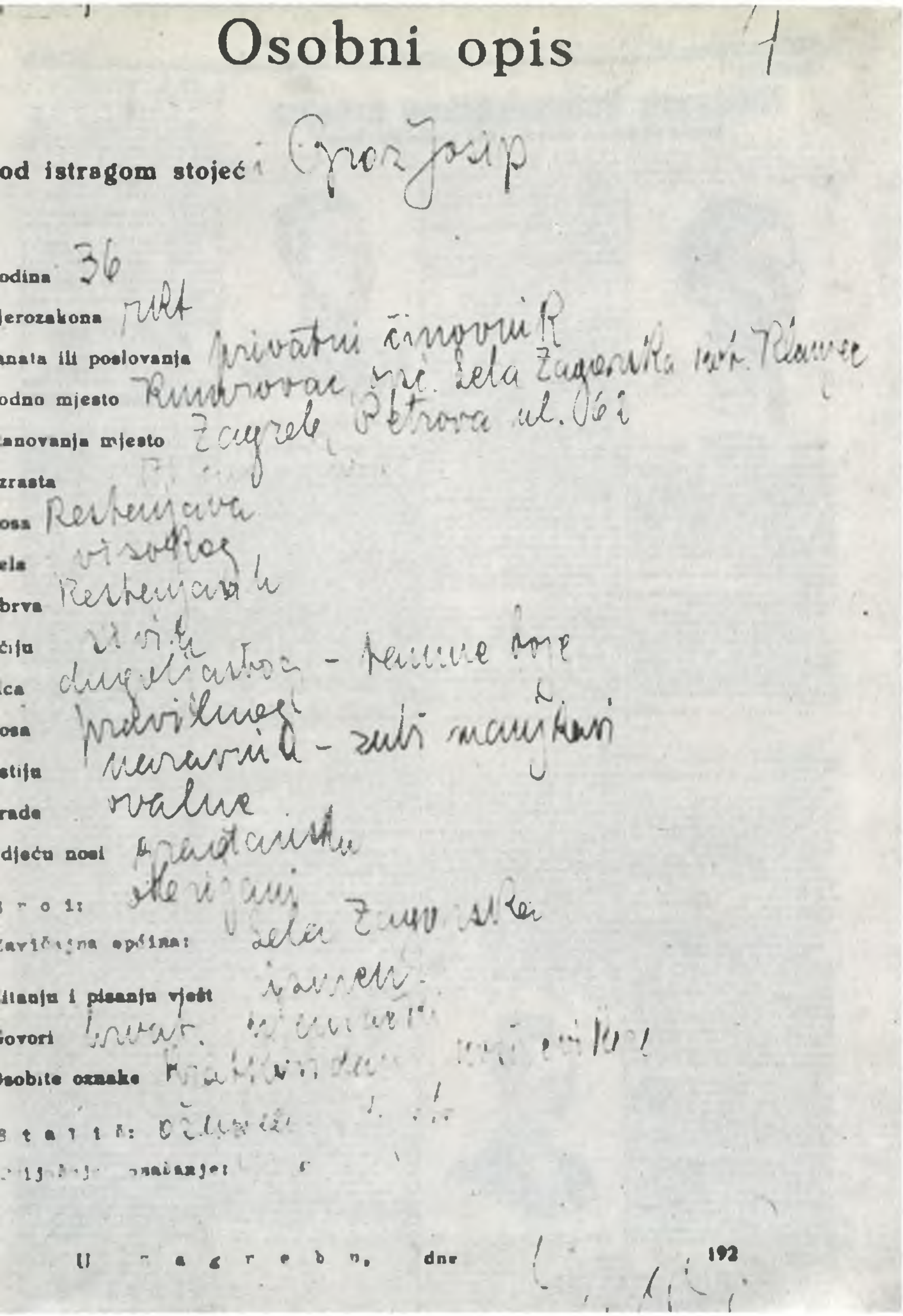

Osobni opis

od istragom stojeći: Broz Josip

odina: 36

jerozakona: rkt

anata ili poslovanja: privatni činovnik

odno mjesto: Kumrovac srez Zelina Zagorska

anovanja mjesto: Zagreb, Petrova ul. 96

zrasta

osa

ela: visokog

brva

čiju

ica

osa: pravilnog

stiju

rade

dječu nosi

r o j:

avičajna općina:

itanju i pisanju vješt

ovori: hrvat.

sobite oznake

t a l i š:

U Zagrebu, dne 192

FAKSIMIL EVIDENTNOG KARTONA JOSIPA BROZA IZ ZATVORA SUDBENOG STOLA U ZAGREBU OD 11. AVGUSTA 1928.

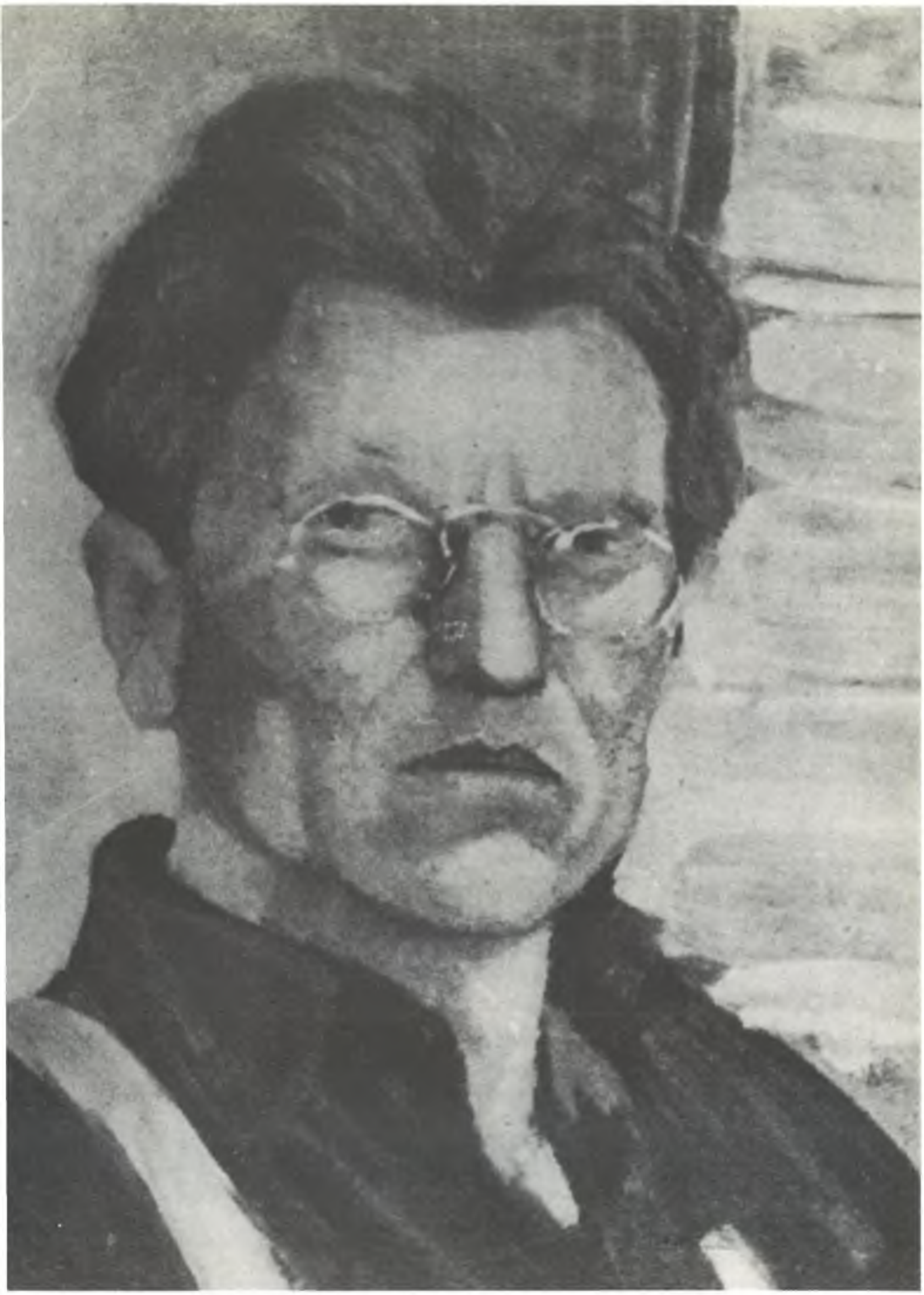

PORTRET JOSIPA BROZA (RAD MOŠE PIJADE U LEPOGLAVSKOJ KAZNIONI 1930)

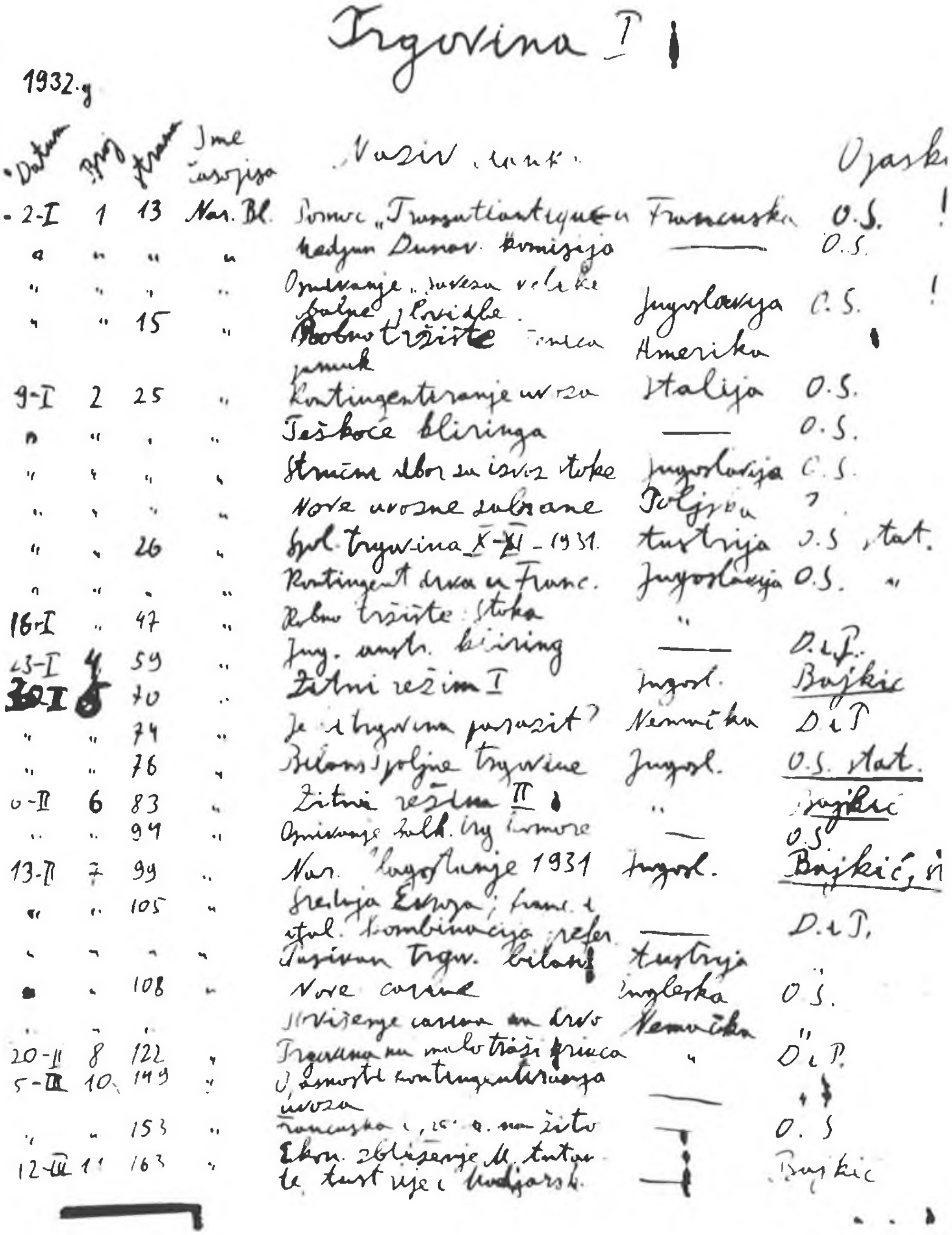

Trgovina I

1932. g

Datum	Broj	Strana	Ime časopisa	Naziv članka		Opaska
2-I	1	13	Nar. Bl.	Pomoć „Transatlantique"-u	Francuska	O.S. !
"	"	"	"	Kadgu Dunav. komisija	—	O.S.
"	"	"	"	Osnivanje „saveza velike obalne plovidbe"	Jugoslavija	O.S. !
"	"	15	"	Robno tržište: pamuk	Amerika	
9-I	2	25	"	Kontingentiranje uvoza	Italija	O.S.
"	"	"	"	Teškoće kliringa	—	O.S.
"	"	"	"	Stručni odbor za izvoz voće	Jugoslavija	O.S.
"	"	"	"	Nove uvozne zabrane	Poljska	?
"	"	26	"	Spol. trgovina X–XI – 1931.	Austrija	O.S., stat.
"	"	"	"	Kontingent drva u Franc.	Jugoslavija	O.S. "
16-I	"	47	"	Robno tržište: stoka	"	
23-I	4	59	"	Jug. austr. kliring	—	O. i P.
30-I	5	70	"	Žitni režim I	Jugosl.	Bajkić
"	"	74	"	Je li trgovina parazit?	Nemačka	O. i P.
"	"	76	"	Bilans spoljne trgovine	Jugosl.	O.S. stat.
6-II	6	83	"	Žitni režim II	"	Bajkić
"	"	94	"	Osnivanje balk. trg. komore	—	O.S.
13-II	7	99	"	Nar. blagostanje 1931	Jugosl.	Bajkić, [illegible]
"	"	105	"	Srednja Evropa; franc. i ital. kombinacija refer.	—	O. i P.
"	"	"	"	Pasivan trgov. bilans	Austrija	
"	"	108	"	Nove carine	Engleska	O.S.
"	"	"	"	Povišenje carina na drvo	Nemačka	"
20-II	8	122	"	Trgovina na malo troši [illegible]	"	O. i P.
5-III	10	149	"	O [illegible] kontingentiranja uvoza	—	"
"	"	153	"	Francuska i [illegible] na žito	—	O.S.
12-III	11	163	"	Ekon. zbliženje M. antante, Austrije i Madjarske	—	Bajkić

FAKSIMIL JEDNE STRANE BIBLIOGRAFIJE ČLANAKA O TRGOVINI IZ ČASOPISA »NARODNO BLAGOSTANJE«, KOJU JE RADIO JOSIP BROZ U MARIBORSKOJ TAMNICI 1932.

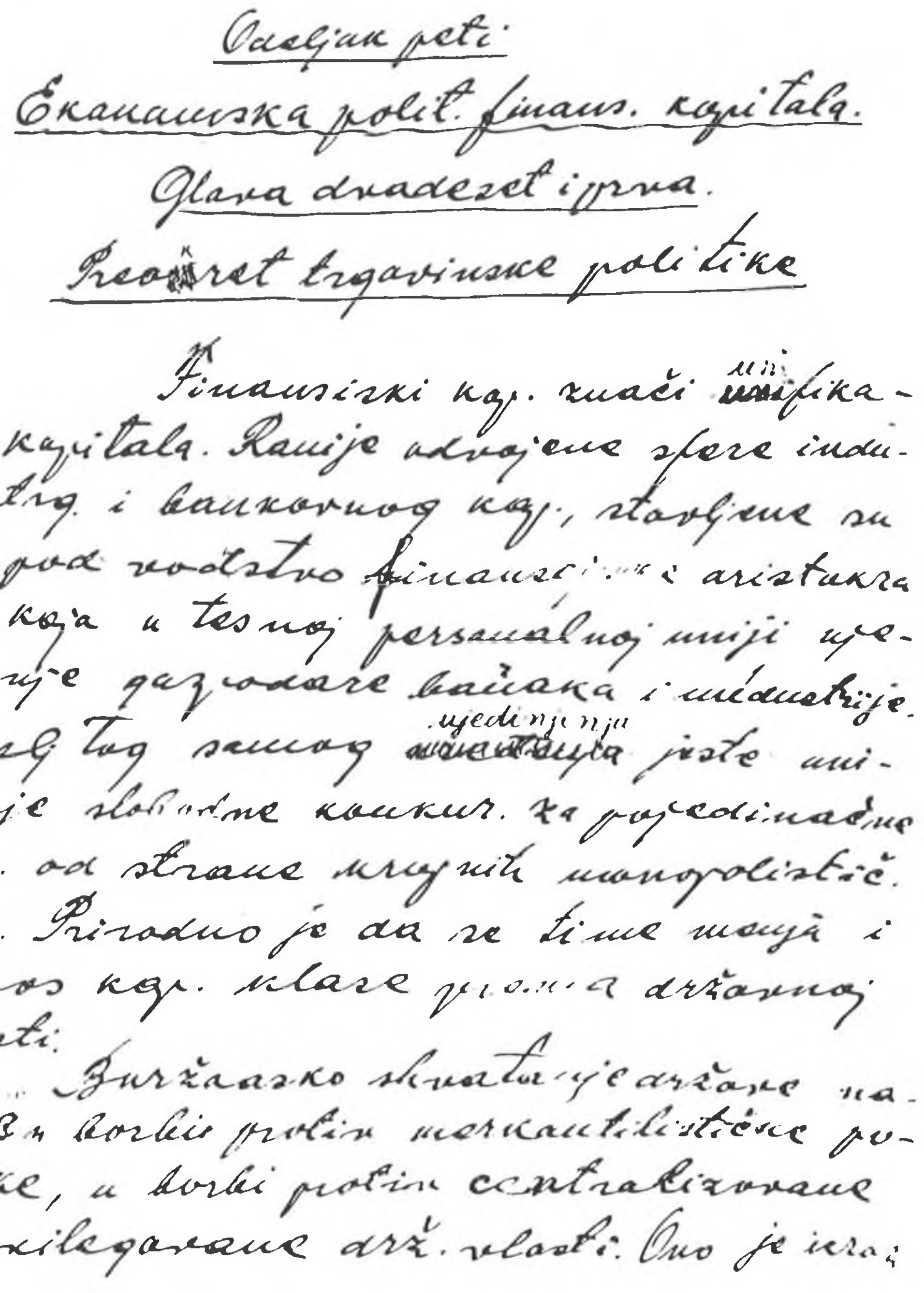

Odeljak peti:

Ekonomska polit. finans. kapitala.

Glava dvadeset i prva.

Preokret trgovinske politike

Finansijski kap. znači unifika-
kapitala. Ranije odvojene sfere indu-
strij. i bankovnog kap., stavljene su
pod vodstvo finansijske aristokra
koja u tesnoj personalnoj uniji uje-
dinjuje gazdovanje banaka i industrije.
...alj tog samog ujedinjenja jeste uni-
...je slobodne konkur. za pojedinačne
... od strane krupnih monopolistič.
... Prirodno je da se time menja i
...os kap. klase prema državnoj
...ti:
... Buržoasko shvatanje države na-
...u borbi protiv merkantilističke po-
...ke, u borbi protiv centralizovane
...vilegovane drž. vlasti. Ono je izra...

FAKSIMIL PREPISA JOSIPA BROZA IZ KNJIGE RUDOLFA HILFERDINGA: *FINANSIJSKI KAPITAL* RAĐEN U MARIBORSKOJ TAMNICI 1932—1933.

KRALJEVSKA BANSKA UPRAVA SAVSKE BANOVINE
OTSEK ZA DRŽAV. ZAŠTITU
Pov.II-D-2-br:21825/34.
29.juna 1934.
Zagreb.

Predmet: Broz Josip strojomehaničar -
komunista, podaci.-

Sresko načelstvo - Svima
Predstojništvo gradske policije - Svima
Komesaru pogr. i želj.policije -Svima
Komandantu savskog žand. puka - Zagreb

Broz Josip rodj.6.III.1892. u Kumrovcu, opć. Sela Zagorska, sreza Klanjec tamo i nadležan, sin Franje i Marije r. Javoršek, rkt, vere, oženjen sa Pelagijom r. Belousova, zanimanjem strojomehaničar bio dne 14.VII.1927. ovdje uapšen na zamolbu kotarskoga suda u Bakru zbog propagande komunizma i otpraćen u Bakar.Od tuda izručen je Okružnom sudu u Ogulinu, gde je osudom od 28.X.1927 broj - I - 462 osudjen po članu 2 stavka 1. Zakona o zaštiti države sa 5 mjeseci strogog zatvora.Ponovno je uapšen 1.V.1928. ovdje u Zagrebu radi smetanja javne skupštine, te je presudom od 2.maja 1928.Prs.broj:5024 sudjen sa 14 dana zatvora. 4.augusta 1928. uhićen je opet radi širenja kominuzma i posjedovanja komunističke literature, te nošenja oružja bez dozvole.Stajao je u vezi sa komunistima Andrijom Božičković i dr. sa kojima je održavao komunističke sastanke, širio komunističke letke i t.d. te je 12.augusta 1928. bio predan sudbenom stolu u Zagrebu, gde je osudom od 13.XI.1928.broj I-3778 na osnovu člana 1. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, bio osudjen na 5 godina robije, koju je kaznu ovršio.-

Njegova supruga Pelagija Belous rodom je ruskinja sa kojom se je vjenčao za vreme robstva u Rusiji.Boravila je ovdje sve do početka godine 1929., kada je pobjeglu natrag u Rusiju".-

Dostavlja se prednje na znanje i evidenciju, u slučaju da se pojavi na tamošnjoj teritoriji na rad i kretanje obratite naročitu pažnju.-

Po naredbi bana
Šef otseka:
[illegible]

Pov. No 1110 od 4.7. 1934

IZNESENO:
U PREDNIŠTVO STIGLO:
OTPREMLJENO:

FAKSIMIL POTJERNICE BANSKE UPRAVE SAVSKE BANOVINE ZA JOSIPOM BROZOM
OD 29. JUNA 1934.

RAZGOVOR JAKUBOVIČA I ŠPINERA S TITOM[273]

4. mart 1935.

Hagen, pravo ime [Kamilo Horvatin]. Poznajem ga odavno, od 1922. godine, ali ga poznajem samo prema kazivanju drugih, lično sam se, pak, upoznao i radio s njim 1926. godine[274], intelektualac. Bio je ranije nacionalrevolucionar i zbog atentata na namjesnika Hrvatske 1912. godine bio uhapšen i proveo u zatvoru dvije godine.[275]

Kada sam se upoznao s njim bio je član Hrvatskog oblasnog komiteta i urednik našeg partijskog lista »Borba«. Pripadao je lijevoj frakciji u kojoj su bili Cvijić, Rajko Jovanović i drugi, u vrijeme kada smo vodili borbu protiv ove frakcije. Imao sam susrete s njim prije toga i stoga mogu da dam njegovu karakteristiku prema tom periodu. Ranije njegovo ophođenje s radnicima nije bilo najbolje, posjedovao je nekakvu intelektualističku crtu, nije imao pravo partijsko ponašanje, i to je odbijalo ljude. Ljudi nisu mogli da daju svoju formulaciju, jer ih je on gledao sa visine. Zbog svog ponašanja nije se svidio radnicima. Iako je u toj frakciji bio sa Cvijićem [Đura Đuka] koji je 1928. godine proveo s nama tri sedmice u policiji[276], vidio sam da nije toliko jako zaražen »frakcionaštvom« kao ostali. Bio je veoma oprezan, pa je čak na jednom aktivu, gdje je vođena diskusija o frakcionaškoj borbi, priznao izvjesne greške, ali ne sve. Toliko zagriženi frakcionaš kao drugi on nije bio. Sada sam se upoznao s njim kada je kooptiran u CK umjesto Senjka [Ćopić Vladimir].[277] Valja reći da su kod njega još ostali poneki intelektualistički ostaci u ophođenju s radnicima. Što se tiče konspiracije — veoma je oprezan, nema povjerenja u ljude. Veoma je konspirativan, čak mislim da u konspiraciji suviše pretjeruje; ona kod njega prelazi u bojazan. Po mom ubjeđenju, napravio je veliki korak naprijed u svom ophođenju s ljudima, mada su još uvijek prisutni izvjesni ostaci takvog ponašanja sa visine. U Partiji je od 1919. godine.

ACKSKJ, nesignirana građa.

PRILOZI

DOKUMENT O HAPŠENJU I SUĐENJU JOSIPU BROZU, 1928—1929.

[ZAPISNIK O ZAPLIJENJENIM STVARIMA KOD JOSIPA BROZA] sastavljen na III stražarnici ovoga ravnateljstva, Ilica 105, dana 4. VIII t. g. u 24 sata

P. P.

Prigodom uhapšenja Josipa Broza pronađene su kod istoga u zapisniku navedene stvari kako slijedi:

1. Jedan dopis SRMI i OJ (Savez radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije) radnicima u podružnici Koprivnica.
2. Šest priznanica što je Broz primao ili izdavao novac.
3. Jedan blok raznih bilježaka, brojeva i slova.
4. Nekoliko araka istoga papira za zapisnike.
5. Jedan komad »Organizov[ani] radnik« od 2. VIII, br. 30.
6. Jedan komad »Borba« od 4. VIII, br. 45.
7. Jedan komad »Zaštita čovjeka« od 2. VIII, br. 1.
8. Jedan komad nacrta Zagreba.
9. Dvije uputničke priznanice (novčane) i dvije potvrde o isplati duga glaseće sve na ime Petar Kurtić, Podgora, Dalmacija.
10. Jedna potvrda o isplati duga na ime Petar Dogan koji je umro u bolnici prošlog mjeseca.
11. Jedan račun od [firme] »Braća Kralj« na ime N. Merkuša.
12. Jedna adresa [sa imenom] Šimun Hupert, Kaniška ul., Koprivnica.
13. Jedna bilješka da je primio 300 din. članarine od Kalina ili Kolina sa datumom od 5. VIII.
14. Jedna bilješka utrošena za akcije od 29. V, Panić.
15. Jedna punomoć od organizacije Saveza radnika metal[ne] industrije i obrta Jugoslavije.
16. Jedna punomoć od kožaraca u Zagrebu.
17. Jedna potvrda za Remića, a primio Georgijević.
18. Jedan samokres Browning sa 8 naboja.

Dovršeno.

Jerko Anzulović, v. r. — J. Broz, v. r.
Anton Štefulj, v. r.

U Zagrebu, 17. septembra 1928. — Za točan prepis:

[potpis nečitak]

ACKSKJ, Zbirka Kraljevski sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

ZAPISNIK O PRVOM SASLUŠANJU JOSIPA BROZA

sastavljen dne 5. augusta 1928. kod Kr. redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu

Prisutni potpisani

Bude pozvan iz uza Josip Broz, priv[atni] čin[ovnik], izučeni strojobravar, rođen u god. 1892. u Kumrovcu, opć[ina] Sela Zagorska, srez Klanjec, rkt., oženjen (žena Pelagija rođena Bjelousova), otac jednog djeteta, sin Franje i pok. Marije rođene Javoršek, stan Petrova ul. kbr. 62, koji iskazuje kako slijedi:

U Zagrebu nisam nego dvije godine, te sam prije toga bio u Beogradu, gdje sam radio kao strojomehaničar kod mehaničara Laze Markovića, i u Bjelovaru, tj. Sv. Trojstvu u paromlinu, gdje sam bio kao strojar. U Beogradu sam radio u god. 1926. i 1927[278], a u Bjelovaru od god. 1921. do 1925. U Sisku sam izučio [zanat] kod strojomehaničara Šašeka i Karasa u god. 1907.[279]

Vojništvo služio sam kod 25. dom[obranskog] p[ješadijskog] p[uka]. Unovačen sam u god. 1913. Kao vojnika zatekao me je rat u god. 1914, te sam najprije bio na Srpskom frontu, zatim na Ruskom u Galiciji, gdje sam kod Okna zapao ruskog ropstva u god. 1915.

U Rusiji ostao sam sve do konca god. 1920. Vratio sam se iz Sibirije u domovinu, u Zagreb. Vjenčao sam se u Omsku sa djevojkom Pelagijom Bjelousov u god. 1918. u crkvi za vrijeme vlade Kolčaka. Zatim, budući se taj brak priznavao nije sa strane boljševika, vjenčao sam se sudski u god. 1920. u Omsku. Za vrijeme vlade boljševika bio sam namješten nedaleko od Omska u jednom paromlinu, kao poslovođa mašinovođa, kasnije kao upravitelj. U kakvom dobrovoljačkom korpusu, kao množina našeg življa za vrijeme ruskog ropstva, nisam bio jer nisam ni htio. U crvenoj armiji nisam služio. Vratio sam se kući pod konac god. 1920. dobrovoljno i posredstvom njemačkog poslanstva [iz] Sibira, [za] Petrograd, Estoniju i luku Narva, zatim Štetin, te preko Njemačke i Austrije.

Sa sobom poveo sam i ženu Pelagiju Bjelousovu, te ona sada u Zagrebu zajedno s menom živi. Ona je namještena kod firme Bothe i Ehrmann, trgovina pokućstva u Ilici.

Ja sada kao strojomehaničar ne stojim u kondiciji, nego sam oblasni sekretar saveza radnika metalske industrije i obrta. Prije toga bio sam neko vrijeme sekretar saveza kožaraca šest mjeseci, a sada već neko

šest mjeseci ponovo kod metalaca, kao i prije u god. 1927. i to prije nego sam uhapšen bio radi komunističke propagande[280] uoči izbora,[281] te po Kr. sudbenom stolu u Ogulinu osuđen na 7 mjeseci zatvora, koju sam kaznu održao.[282]

Otac mi živi u Zdenčini, kao poljodjelac, imenom Franjo Broz. Od godine 1921. njega nisam vidio, dočim mi braća Karlo, živi u Kumrovcu, kao maloposjednik, a Martin kao željezn[ički] činovnik u Leita St. Miklošu, kod Bečkog Novog Mjesta.

Strukovno sam organizovan jur od god. 1920, kako sam se povratio iz Rusije.

Politički pripadam Savezu radnika i seljaka.[283] Aktivan sam u tom savezu tek uoči kakvih izbora.

Po ideji pripadam komunizmu. Za partijski rad CKKPJ ne znam ništa, te tko ga provodi. Isto ne znam za lica i rad Saveza komunističke omladine, tzv. SKOJ.[284]

Andriju Božičkovića ne poznajem, te ne znam prema tome njegova stana u Zagrebu. Ne poznajem ni Evu Koprivnjak, te prema tome nije poznat njen stan i ne znam gdje stanuje.

U stan Vinogradska cesta 46 uputio me je dne 4. augusta t.g. nepoznati, bolje obučeni mladić, kojega poznajem iz saveznih prostorija Ilica 49/I, no kojemu imena ne znam, navečer, kojega sam sastao na Pejačevićevu trgu ili Josipovcu. Ja sam tražio konak, a on me je uputio u Vinogradsku cestu 46, jer da tamo mogu noćiti, te sam išao.[285] Bilo je oko 1/2 12 h u noći. Kad sam ušao u kuću, koja se nalazi u dvorištu, a ulaz imade odostraga, sa istočne strane, i došao pred vrata označena mi stana, budem uhapšen po redar[stvenim] organima.[286]

Taj čovjek bude star oko 23—24 god., stas srednji, ne znam kakve boje vlasi, obrijan, tamno obučen.

Prigodom uhapšenja pronađen bi kod mene samokres, nabijen oštro, te sve one bilješke i stvari, koje su popisane u zapisniku od 4. augusta 1928. Na uzapčenim priznanicama moj je rukopis.[287]

Na 5 kom. priznanica sa potpisom Broz, Marija Simeoni, Urša Filipin, Georgijević isplatio sam na datume kako iste glase označene svote kao pomoć i u ime sekretarijata saveza metalaca. Na svim tim priznanicama moj je rukopis.

Pronađene dvije potvrde pisane olovkom, jedna vrhu 84 i 16 dinara, ukupno 100 dinara, a potpisane Panić, druga sa potpisom Georgijević, ne znam što znače i ne mogu se sjetiti. Tko bi bio Panić i Georgijević ne mogu znati, jer k meni kao sekretaru zalazi premnogo ljudi.

Peri Kurtiću bio sam dužan novaca, pak sam mu taj novac poslao, vrhu čega uputničke priznanice. Adresa Šimun Hupert, Kaniška ulica, Koprivnica, odnosi se na tamošnjeg jednog radničkog povjerenika.

Blok sa bilješkama naveden u zapisniku od 4. VIII t. g., a opisan sa raznim bilješkama brojeva i slova, pronađen u mene, odnosi se na moje privatne bilješke o unutarnjoj i vanjskoj polit[ičkoj] situaciji.

Samokres služio bi mi event[ualno] kod lične obrane, buduć putujem po vani kao namještenik sindikata. Dozvole nisam za nošenje imao, a da sam je tražio jamačno ne bih dobio.

Moram istaći da sam od 1. o. mj. prestao bitisati kao sekretar saveza metalaca, a s razloga što me je policija gonila.

Imao sam plaću 2000 dinara.

Za stan Vinogradska cesta kbr. 46 saznao sam kako sam iskazao, te sam se htio klonuti i begao od kuće u Petrovoj ulici jer sam znao da me organi redarstva traže.

Meni nije poznato tko je zalazio u taj stan prije mene, tj. ja nisam u stanu bio, nego se htio koju noć tamo skloniti.

Ne poznajem vlasnika stana Vinogradska cesta 46, a niti mi je znano da bi se tamo ročili sumnjivi ljudi, komunisti i tamo držali svoj aktiv za protuzakonitu štampu. Ne mogu znati tko je u stan donosio eksploziv, bombe, a niti tko bi bio vlasnik tamo pronađene municije za puške i samokrese, te samokresa, koji su predmeti tamo u jutro istoga dana, kako sam ja u noći htio ući u taj stan, i pronađene bile.

Franju Novoselića ne poznajem.

Dovršeno.

J. Broz, v.r.

Preslušani bude suočen sa Ignacom Koprivnjak, koji je brat Eve Koprivnjak, te Ignac Koprivnjak iskazuje:

Predočeni mi Josip Broz sasma je nepoznato lice, te ga ja u stanu dok sam se nalazio kod sestre Eve Koprivnjak, na Vinogradskoj cesti viđao nisam.

Dovršeno.

Dr Z. Bogičević, v. r.
kr. sreski pristav
Jul. Rimay, v. r.
kao perovođa

Ignac Koprivnjak, v. r. po
Jul. Rimayu

Zagreb, 12. augusta 1928.

Za točan prepis
[potpis nečitak]

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, II, proces Josipu Brozu Titu.

[ZAPISNIK O SUOČENJU JOSIPA BROZA SA EVOM KOPRIVNJAK]

sastavljen dne 6. avgusta 1928. kod Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu

P. P.

Dolazi predvedena Eva Koprivnjak, pritvorena radi protudržavne akcije, koja iskazuje na pitanja kao što slijedi:

Stan od kuhinje i sobe u Vinogradskoj cesti 46 držim već u najmu od godine 1917. Plaćam stanarinu 150 dinara.

Andrija Božičković došao je u moj stan na Vinogradskoj cesti 46 prije pet godina, kojega već poznajem od prije.

Nešto prije mjesec dana on je sporazumno sa mnom uzeo podstanare, ne znam što su mu platili, ali koji nisu stanovali u stanu, nego od zgode do zgode.

Dovršeno.

Dr Bogičević, v. r. kr. sreski pristav.	Eva Koprivnjak po Jul. Rimayu, v. r.

Preslušana bude suočena sa Josipom Brozom, te upitana da li poznaje to lice, te jednostavno odgovara da se ništa ne sjeća.

Josip Broz iskazuje da ne poznaje Evu Koprivnjak.

Dovršeno.

Dr Bogičević, v. r. kr. sreski pristav Jul. Rimay, v. r. kao perovođa	Eva Koprivnjak po M. Dukić, v. r. red. detektiv

AIHRPH, grupa XIX, dosije Josipa Broza Tita.

[IZVJEŠTAJ PREDSJEDNIČKOG UREDA KRALJEVSKOG REDARSTVENOG RAVNATELJSTVA MINISTRU UNUTRAŠNJIH DJELA O HAPŠENJU JOSIPA BROZA I DRUGOVA I PRETRESU STANA]

Ovo Kr[aljevsko] redarstveno ravnateljstvo dana 4. 8. o. g. imalo je da obavi jedno uredovanje kod Andrije Božičkovića, r[ođenog] g[odine] 1891. u Voćinu, srez Slatina, podvornika kod firme »Divota«, a koji stanuje u Vinogradskoj cesti kbr. 46. Tom zgodom pronađen je jedan samokres, četiri komada ručnih granata u obliku kruške, 5 komada kapisla za paljenje eksploziva, 16 komada naboja za vojničku pušku, 17 komada naboja za nađeni samokres, 9 komada brošura od Staljina *Osnovi lenjinizma*, 30 komada brošura Lenjin, *Karlo Marks*, rukopis izdanoga letka po Komunističkoj partiji Jugoslavije i Komun[ističkoj] omladini Jugoslavije nakon ubijstva Pavla Radića i dr Basaričeka, više biltena CKKPJ za juli 1928. šapirografirani.

Temeljem toga bili su smjesta pritvoreni Andrija Božičković i priležnica mu Eva Koprivnjak, koji preslušani tvrde da to nisu njihove stvari, već jednoga podstanara kojemu imena ne znaju, a koji da je došao po prilici prije 1 mjesec dana pitati ih je li bi bili voljni da prime u pohranu njegove pakete, a zato da će im platiti 300 dinara. Kod njega bila je također pronađena poslovna knjiga Franje Novoselića, r[ođenog] g[odine] 1907. u Retfali, Osijek, tipografskog strojara.

Kod kuće određena je zasjeda pa su tokom jučerašnjeg i današnjeg dana uhićeni: Ignac Koprivnjak, r[ođen] g[odine] 1897. u Mal[oj] Erpenji, opć[ina] Krapinske Toplice, srez Pregrada, rkt [rimokatolik], oženjen, radnik, zatim Josip Broz, r[ođen] g[odine] 1892. u Kumrovcu, opć[ina] Sela Zagorska, srez Klanjec, strojomehaničar, rkt [rimokatolik], oženjen, poznati komunist kod kojega je pronađen jedan samokres »Browning« sa 8 naboja, i konačno Franjo Novoselić.

To se izvješćuje Ministarstvu znanja radi time da ovo ravnateljstvo provodi energično dalje izvide, pa će nakon dovršenih izvida biti Ministarstvu podneseno detaljno izvješće.

Ravnatelj redarstva:
Zagreb, 6. augusta 1928. u.z.
Dr Vragović, v. r.

Broj: 8735-Prs. 1928.

Velikom županu zagrebačke oblasti u Zagrebu

Znanja radi. Ravnatelj redarstva:
u. z.
[potpis nečitak]

AIHRPH, grupa XIX, dosije Josipa Broza Tita.

[IZVJEŠTAJ TAMNIČARA ZATVORA SUDBENOG STOLA U ZAGREBU O PREUZIMANJU OPTUŽENIH UHAPŠENIKA JOSIPA BROZA I DRUGOVA]

Dne 11. kolovoza 1928. u 8 sati, prije podne primio sam predanih po Redarstvenom ravnateljstvu u Zagrebu radi zločinstva člana 1. Zakona o zaštiti države,unio sam ih u tamnički zapisnik pod br. 1088—1095 i metnuo sam ih po preduzetoj razgledbi u tamnicu pod br.

1. Božičković Andrija

Ime i prezime primljenog. Kod razgleda na tijelu nađeno je.

Rodno mjesto Voćin, općina ista, kotar Slatina

Doba 26 god.
Vjera rkt.
Stan: neoženjen — bez djece
Obitavalište: Zagreb, Vinogradska cesta 46
Zanimanje podvornik

2. Breyer Pavao;
3. Broz Josip;
4. Broz Pelagija;
5. Gačić Katica;
6. Koprivnjak Eva;
7. Koprivnjak Ignac;
8. Novoselić Franjo.

U Zagrebu, dne 11. kolovoza 1928.

Tamničar
[potpis nečitak]

AIHRPH, zaostavština B. Resimića, sign. 114 (original).

[EVIDENTNI KARTON JOSIPA BROZA IZ ZATVORA SUDBENOG STOLA U ZAGREBU]

Osobni opis

Pod istragom stojeći Broz Josip

Godina 36
Vjerozakona rkt
Zanata ili poslovanja privatni činovnik
Rodno mjesto Kumrovec, opć. Sela Zagorska, kot. Klanjec
Stanovanja mjesto Zagreb, Petrova ul. 62
Uzrasta 171 cm — visok
Kosa kestenjava
Čela visokog
Obrva kestenjavih
Očiju živih
Lica duguljastog — tamne boje
Nosa pravilnog
Ustiju naravnih — zubi manjkavi
Brade ovalne
Odjeću nosi građansku
Brci: obrijani
Zavičajna općina: Sela Zagorska
Čitanju i pisanju vješt pismen
Govori hrvat. njemački
Osobite oznake kratkovidan — nosi cvikere
Stališ: oženjen — dijete
Prijašnje ponašanje: neporočan

U Zagrebu, dne 11. kolovoza 1928.

potpis nečitak

AIHRPH, grupa XIX, dosije Josipa Broza Tita.

[KRIVIČNA PRIJAVA PREDSJEDNIČKOG UREDA KRALJEVSKOG REDARSTVENOG RAVNATELJSTVA PROTIV JOSIPA BROZA I DRUGOVA KRALJEVSKOM DRŽAVNOM ODVJETNIŠTVU]

Zagreb, 12. avgust 1928.

Dana 4. avgusta o. g. imalo je ovo Kr[aljevsko] redarstveno ravnateljstvo da obavi jedno uredovanje kod Andrije Božičković, st[an] Vinogradska cesta kbr. 46. Tom zgodom pronadeno je slijedeće: jedan samokres sistema »Buffalo«, kalibar 7,65 m/m., 4 komada njemačkih jajastih bomba, 16 komada naboja za vojničku pušku sistema »Manliher«, 5 komada upaljača za bombe, 19 komada naboja za samokres kal[ibra] 9 m/m., 2 tube s farbom za umnožanje, 9 komada brošura J. Staljin, *Osnovi lenjinizma*, izdanje KPJ, štampano latinicom (štampano u Beču), 30 komada knjiga Lenin, *Karl Marks*, predgovor napisao Bela Kun, izašla u Chicagu 1927, a izdana po Jugoslavenskoj radničkoj knjižari, množina biljtena CKKPJ za juli 1928 (šapirografirano), 16 komada brošura N. Tomin *Nad grobom agrarne reforme*, izdane 1926. u Beogradu po knjižari Bugarski, a kao 1. sveska Radničke biblioteke, rukopis pisan tintom izdanog komunističkog letka iza ubijstva Pavla Radića i dr Basaričeka u junu mjesecu o. g., 2 takova letka, 12 primjeraka »Cirkular Biroa CKSKOJ-a« od 4. 5. 28, Rezolucija Biroa CK SKOJ-a po otvorenom pismu Kominterne članovima KP i pismo EKKOI Centralnom komitetu SKOJ-a, primljeno 8. 5. 28. u 6 primjeraka, 1 primjerak *Plan rada Biroa CKSKOJ-a* od 1.3. 27. do 1. 6. 27. na 6 poluaraka, 1 primjerak *Rezolucija po ekonomsko sindikalnoj borbi* na četiri stranice s prilogom *Prilog rezoluciji po ekonomsko sindikalnoj borbi*, 1 primjerak *Uputstva za rad u frakcijama* na 2 poluarka, broj 28 od 27. juna o. g. lista »Privatni namještenik« i broj 29 od 6. jula o. g. naslovljeni na Danicu Horvatić, namještenu kod »Divote«, Samostanska ul[ica] 2, broj 31 od 20. jula o. g. naslovljen na Ginu Neumann, također tamo namještenu, broj 33 od 26. jula o. g. naslovljen na Ivu Lokar i broj 28 od 27. juna o. g. naslovljen na Ljubicu Mirth, takođe tamo namještene, broj 169 od 20. juna o. g. posebnog izdanja »Novosti«, broj 5 od 15. 7. o. g. lista »Novi pokret«, koji izlazi u Beogradu, broj 22888 od 5. juna o. g. lista »Neue Freie Presse«, večernje izdanje, koji izlazi u Beču, jedan primjerak — štampan — u martu o. g. »Fremden-Verkehrslokale für Buchdrucker« na 4 stranice, jedan primjerak »Tourenverzeichnis« štampan u aprilu 1926, izdan po »Buchdruckwerkstätte, G. m. b. H.« Berlin SW 61, Dreibundstrasse 5, primjerak broj 53 od 2. juna o. g. kom[unističkog] lista »Internationale Presse-Korrespondenz«, primjerak broj 3 od 2. aprila o. g. »Internationales Textilarbeiter-Bulletin«, koji

izlazi u Berlinu, 3 kuverte firme »Del-Ka« adresirane na tvornicu i prodaju obućarske robe »Divota«, Zagreb, sve iz Beča i jedna kuverta zagrebačke tvornice cipela naslovljena na »Divotu« dd. Zagreb, objava osječke divizijske oblasti od 30. novembra 1926, broj 5617 na Božičkovića, da je privremeno nesposoban, poslovna knjižica na Franjo Novoselić, tipografski strojar izdana 4. X 1926. po obrtnoj oblasti u Osijeku pod brojem 478—26, putnička legitimacija izdana po »Verband der deutschen Buchdrucker« u jula 1928. na Franju Novoselić, izdana 18. 7. 1928. u Berlinu po zagovoru Schweinitza. U istoj je navedeno da Novoselić dolazi iz Praga, jedna neodaslana dopisnica iz Aschaffenburga adresirana na Tereziju Novoselić, Osijek, Anina ul[ica] 35, dopisnica iz Maribora bez datuma pisana tintom po Novoseliću i adresirana na Franju Novoselić, Osijek I. Anina 35 u kojoj navađa da ju je zaboravio predati u Mariboru i da se nalazi u Grazu, a u Mariboru, da je skoro zakasnio na vlak. Ta karta nije bila na poštu predana. Dvije karte iz Osijeka na Dragutina Vebera, trgovca, Vinogradska cesta 46, iz Osijeka, i to jedna od neke Sonje, a druga od neke Antoniete, više kupona prijavnica i odjavnica za podstanare u Vinogradskoj cesti 46, samih radnika. Također je uzeta mala košarica za na trg u kojoj su bile bombe itd. pod krevetom i jedna smeđa kutija u kojoj su bile ostale pronađene stvari.

Biljteni bili su već u omotima složeni i na omotu olovkom zabilježeno kuda se imadu otpraviti, npr. Srbija, Bosna, Vojvodina, Makedonija, Crna Gora, SKOJ i jedan omot na njemu označeno »Biro«.

Prigodom uredovanja bili su prisutni: Dragica Vaclavek kao svjedokinja, koja je izjavila da su dnevno u stan Božičkovića dolazili mladi ljudi, najviše u jutro od 5—8 sati, poslije podne od 6—9 h. Uvijek su pitali za Evicu Koprivnjak, priležnicu Božičkovića. Ti ljudi su najvećma donašali ili odnašali razne pakete. Obzirom na u stanu pronađeno, posve razumljivo [i] komunističku literaturu.

Odmah na licu mjesta bila je upitana Koprivnjakova glede eksploziva i stvari, no ista nije htjela dati nikakvog odgovora. Pretres bio je obavljen u njezinoj prisutnosti, a bio je smjesta potražen i njezin muž i pronađen, koji je bio sav utučen! Od redar[stvenih] organa bili su prisutni nadzornik Jul. Rimay, te red[arstveni] detektivi Anton Štefulj, Danilo Dundović, Milan Rakić i Anton Golub.

Temeljem toga bili su odmah stavljeni u pritvor Andrija Božičković i priležnica mu Eva Koprivnjak, a u stanu bila je određena zasjeda te su red[arstveni] organi dobili nalog da se svaki onaj koji dođe u stan njihov odnosno tko bi za njih pitao predvede. Tako su bili predvedeni i stavljeni u pritvor slijedeći: Ignac Koprivnjak, Franjo Novoselić, Josip Broz, Pelagija Belousov udata (?) Broz, Pavao Breyer, Katica Gačić, koji se svi predaju u uze Kr[aljevskog] sudbenog stola daljega postupka radi . . .

. . . Dana 4. 8. o. g. u 23.30 h došao je Josip Broz u Vinogradsku cestu kbr. 46 u stan Božičkovića, te je bio uhićen. Smjesta obavljenim

pretresom kod njega pronađeno je: jedan samokres »Browning« s 8 naboja, dopis S[aveza] r[adnika] m[etalne] ind[ustrije] i o[brta] Jug[oslavije], podružnica Koprivnica od 29. 7. 28. broj 57 upravljen na Oblasni sekretarijat S[aveza] r[adnika] m[etalne] i[ndustrije] i o[brta] J[ugoslavije], Zagreb, 6 priznanica što je Broz primao ili izdao novac, jedan blok raznih bilježaka, nekoliko araka čistog papira (s kockama), broj 30 od 2. 8. o. g. »Organizovanog radnika«, broj 45. od 4. 8. 28. »Borbe«, broj 1. od 2. 8. 28. lista »Zaštita čovjeka«, jedan komad nacrta Zagreba, 2 uputničke priznanice na Peru Kurtića, Podgora, opć[ina] Makarska, i to jedna na 285 din[ara], od 13. 3. 28, a druga na 600 din[ara] od 13. 4. 28, jedna potvrda o isplati duga na ime Petar Dogan, koji je umro prošlog mjeseca u bolnici, na 100 din[ara], od 25. 3. 28. br[oj] 10470 tt. »Rekord« i jedan od 14. 4. o. g. br[oj] 11397 iste firme na isto ime, tj. na ime Pero Kurtić, na sto din[ara], od 28. 4. o. g. br[oj] 15319 za Kurtića od iste firme na 50 din[ara], i jedna potvrda iste firme na 200 din[ara] od 17. 3. 28. na Peru Dogana, jedan račun tt. knjigotiskara Braća Kralj na ime N. Merkuša, Zagreb, na svotu od 500 din[ara], od 3. 8. 28 za 1400 kom[ada] biračkih listina, na jednoj ceduljici adresa: Šimun Hupert, Koprivnica, Kaniška ulica, ceduljica da je 5. 8. primio od Kalina 300 din[ara] članarine, ceduljica olovkom pisana od 29. V. 28. potpisana po nekom Paniću, da je utrošeno za akcije 84 din[ara], u gotovom primio 16 din[ara], svega 100 din[ara], punomoć Saveza metalske industrije i obrta Jugoslavije od 14. 4. 28, punomoć Saveza kožaraca od 16. 2. 28, isto za Broza, jedna ceduljica od 27. V. 28. potpisana po Georgijeviću da je od Remića primio 14 din[ara] kao članarinu za januar 1928.

Dana 6. o. m. oko 9 h došao je u Vinogradsku cestu 46 Pavao Breyer i uputio se ravno prema vratima Božičkovićevog stana, a zapitan po red[arstvenom] detektivu Jerku Anzuloviću šta traži, odgovorio je da traži stan. Međutim, tamo stana nikakvoga nema. Upitan ponovo izjavio je da traži stan za gđu [gospođu] Hirš, suprugu Stjepana, koja je namještena kod tt Frković u Mesničkoj ulici, a sada je na dopustu. On da je svojedobno kod nje stanovao, pa da joj je htio kao znanac učiniti tu uslugu. Tvrdi da ne poznaje nikoga u kući. Upitan zašto nije pitao u prvom stanu — razizemlje — rekao je da se je zaletio. Upitan šta misli pod time, odgovorio je, da mu je jedan čovjek na jednoj novogradnji rekao da je stan niže. Smjesta je bio taj čovjek potraživan, no nije se mogao pronaći, dakle dokaz da je Breyer rekao neistinu. Kod njega premetačinom nije bilo ništa pronađeno.

Također je bila obavljena premetačina u stanu Stjepana Hirša, Ilica kbr. 128, I kat, kojega nije bilo kod kuće, jer se kao trg[ovački] putnik nalazi na putu po našoj državi, a obavljena premetačina ostala je bez uspjeha. Preslušana Elza Hirš poriče njegov navod i tvrdi da ju čudi izjava Breyerova.

Također je imala biti obavljena premetačina kod Stjepana Bogića, činovnika središnjeg ureda, st[an] Kapucinska ul[ica] 3, ali nije bila

obavljena, jer se isti nalazi od 1. 8. o. g. na putu u inozemstvu. Kod Boška Kovačevića, pekarskog pomoćnika, st[an] Trešnjevka iza kbr. 67 obavljena premetačina ostala je bez uspjeha. Kod Slavka Ferdera, tipografa, st[an] Ilica kbr. 115 također nije bilo ništa nađeno. Kod Mirka Bogića, trg[ovačkog] pomoćnika također nije bilo ništa pronađeno. Kod Aleksandra Kalina, zidarskog pomoćnika, st[an] Maksimirska cesta iza kbr. 96 također nije bilo ništa pronađeno. Tako isto ni kod Marije Simeoni, st[an] Jelenovac kbr. 34.

Kako je kod Božičkovića bila pronađena dopisnica Petra Kurtića, a i prigodom ličnog pretresa jedan letak izdan po Mjesnom komitetu KPJ s naslovom: *Drugovi radnici-ce i siromašni građani* nakon 20. 6. o. g., to je ustanovljeno da su kod nje[ga] na stanu kao podstanari Mijo Brezovnik, trgovački pomoćnik kod Kikinisa, i Mihovil Varga, krojački pomoćnik kod Prägera. Izjavila je stanodavka Katarina Kajtner, st[an] Krajiška ul[ica] 12/III da kod nje nema nekog Bugara, ali da je kod nje stanovao neki Rudolf Kreps, klesar, koji sada stalno boravi u Ljubljani kod klesarskog obrtnika Brezovnika. Taj da je ovdje radio na nekoj novogradnji, na kojoj da je Brezovnik preuzeo klesarske radnje. Kod nje stanovao je od 31. 7. 27. do 6. 1. 28. Spomenuti, kako je ustanovljeno, rođen je 1908. u Sofiji, neoženjen, bugarski podanik. Smjesta je o tome bila obaviještena policija u Ljubljani sa zamolbom da kod istoga obavi pretres i rezultat ovamo saopći.

Također je bilo zatraženo od redarstva u Koprivnici da se obavi pretres kod Šimuna Huperta, radnika u Koprivnici, zatim od policije u Osijeku, da se obavi pretres kod Novoselića i od policije u Makarskoj, da se obavi pretres kod Kurtića i ako se pronađe bilo kakav komunistički materijal, neka ga se ovamo preprati.

Redarstvo u Koprivnici javilo je da se tamo ne nalazi radnik Hupert već trgovac, pa je telefonski zatraženo da se kod njega obavi pretres i rezultat ovamo saopći.

Redarstvo u Osijeku dopisom od 8. 8. o. g. pov. broj 750 saopćilo je da se nije ništa sumnjiva pronašlo, a da su poznati kao istaknuti komunisti — imade tamo i brata Josipa, 19 god[ina] starog, krojačkog pomoćnika. Roditelji, a i brat njegov da su iskazali da je Franjo još u februaru mjesecu o. g. otputovao u inozemstvo, odakle se je javio jednom kartom i to iz Berlina. Gdje se sada nalazi, nije im poznato.

Uzevši sve u obzir vidljivo je da se je na Vinogradskoj cesti 46 u stanu Božičkovića rasturavao zabranjeni komunistički biljten, da su se letaci tamo umnožavali — kod njega nađene su i dvije tube farbe koje se upotrebljavaju za umnožavanje, u stan su dolazili razni ljudi, a među njima i poznati komunista Broz, koji je nakon ubijstva Radića izdao letak u ime sindikata u kojem poziva radništvo na štrajk, a koji je letak bio tada naslovu dostavljen, premda su funkcionari sindikata (Krndelj, Šalamun i dr.) izjavljivali da im o tome nije ništa poznato i

da to nije bilo na sjednici zaključeno nit da je bilo govora o tome.[288] Pripominje se da je Broz, kada je bio upitan tko je taj Georgijević[289], rekao da ne zna i da nam je (redarstvu) da njega imamo.

Pod ./. dostavljaju se prepisi saslušanih zapisnika: Josipa Broza, Dragice Vaclavek, Eve Koprivnjak, Ignaca Koprivnjaka, Katice Gačić, Franje Novoselića, Pelagije Belousov udate Broz, Pavla Breyera, Elze Hirš, Andrije Božičkovića, Boška Kovačevića, Milana Bogića, Mirka Bogića i Slavka Ferdera.

Istodobno predaju se u uze Kr[aljevskog] sudbenog stola daljega postupka radi slijedeći:

Božičković Andrija, r[ođen] g[odine] 1901. u Voćinu, srez Slatina, tamo i zavičajan, rkt [rimokatolik], neoženjen, sin Stjepana i Terezije, podvornik, st[an] Vinogradska cesta 46, koji je radi skitanja bio suđen sa 5 dana zatvora, dana 30. 6. 23. bio pod brojem 57386 uhićen radi raspačavanja zabranjenog lista »Hrvatski borac«, dana 9. 9. 23. pod brojem 78524 suđen radi sudjelovanja kod demonstracija na Jelačićevom trgu sa 8 dana zatvora i izgon iz Zagreba u trajanju od tri godine dana, koji mu je bio kasnije putem milosti oprošten.

Pavao Breyer, r[ođen] g[odine] 1904. u Križevcima, tamo i zavičajan, izraelita, sin Joše i Ivke, neoženjen, student prije medicine sada prava, st[an] Medulićeva ul[ica] 24, evidentiran je iz 1925. godine kao član kluba »Marksista«, dobiva redovito putem pošte iz Beča zabranjeni komunistički časopis »Balkansku federaciju«, koja se zaustavlja.

Pelagija Belousov, udata navodno za Broza, r[ođena] g[odine] 1904. u Mihajlovki, op[ćine] bogoljubovska, Omsk, pravoslavne vjere, kći Djenisa i Adarije. Ne može se iskazati nikakovim dokumentom da je s Josipom Broz vjenčana, a vjenčala se je navodno 1918. godine u Rusiji.[290]

Franjo Novoselić, r[ođen] g[odine] 1907. u Retfali, Osijek, tamo i zavičajan, rkt [rimokatolik], neoženjen, tipograf, sin Franje i Terezije, nestalnoga boravišta.

Katica Gačić, r[ođena] g[odine] 1908. u Korenici, tamo i zavičajna, rkt[rimokatolik], udata za Matiju, opančarskog pomoćnika, poznatog komunistu, kojega se već dulje vremena potražuje.

Koprivnjak Ignac, r[ođen] g[odine] 1897. u Maloj Erpenji, opć[ina] Krapinske Toplice, srez Pregrada, tamo i zavičajan, rkt [rimokatolik], oženjen, radnik, st[an] Vinogradska cesta 46, ali neprijavljen.

Koprivnjak Evica, r[ođena] g[odine] 1894. u Maloj Erpenji, srez Pregrada, tamo i zavičajna, rkt [rimokatolik], neudata, kućanica, st[an] Vinogradska cesta 46.

Broz Josip, r[ođen] g[odine] 1892. u Kumrovcu, opć[ina] Sela Zagorska, srez Klanjec, tamo i zavičajan, rkt [rimokatolik], oženjen (?), sin Franje i Marije, strojomehaničar, sekretar Saveza metalaca, koji

je poznat kao agilan komunista. Bio je 1927. uhićen i predan sudu u Bakru, te po Sudb[enom] stolu u Ogulinu osuđen po Zakonu o zaštiti države na jednu godinu dana, koju kazan do danas nije ovršio. Uhićen 1. maja o. g. pod brojem 5024 Prs. radi smetanja skupštine i predan u uze sudb[enog] stola 15. maja o. g. pod brojem 5028—Prs.

Pod ./. dostavljaju se sve pronađene stvari, kao i prepis zapisnika o komisijskom pregledu bomba itd. time da je zatraženo detaljno stručno mišljenje o istima.

Nakon dovršenoga postupka moli se sve ovamo prepratiti.

Ravnatelj redarstva:
u.z.
[potpis nečitljiv]

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

[IZVJEŠTAJ DETEKTIVA UPRAVE REDARSTVENOG RAVNATELJSTVA KRALJEVSKOM DRŽAVNOM ODVJETNIŠTVU O JOSIPU BROZU]

Potpisani red[arstveni] detektivi podnašamo ovo izvješće, da se ocrta zla ćud Josipa Broza, bivšeg sekretara saveza metalskih radnika u Zagrebu, koji je uhićen prigodom nadzora nad kućom broj 46, Vinogradska cesta, u kojoj su pronađene dne 4. avgusta 1928. bombe i samokres, te množina komunističke literature, a koja se je onda iz kuće rasturavala, buduć je Josip Broz nakon uhićenja pred potpisanim izrekao ovu prijetnju: Da sam imao samo 1 posto mogućnosti, ja bi bježao ili pucao.

Prigodom uhićenja Josipa Broza zaista je bio pronađen oštro nabijeni samokres sa metkom u cijevi, a nosio ga je u unutarnjem kaputnom džepu.

Napose pripominjemo da je Josip Broz sklon bijegu, te postoji bojazan da će isti prigodom sprovođenja po hodnicima Sudbenog stola k sucu istražitelju naći zgode za uskočenje. On je za vrijeme svog ropstva u Rusiji služio i poslije toga boljševicima. Bio je komesar jednog mlina u blizini grada Omsk.

U Zagrebu, dne 13. avgusta 1928.

Jerko Anzulović, v. r.
red. detektiv
Anton Štefulj, v. r.
red. detektiv

Zagreb, 14. augusta 1928.

Za točan prepis
[potpis nečitak]

AIHRPH, grupa XIX, dosije Josipa Broza Tita.

[NALOG KRALJEVSKOG DRŽAVNOG ODVJETNIŠTVA SUCU ISTRAŽITELJU ZA VOĐENJE SUDSKE ISTRAGE PROTIV OPTUŽENIH JOSIPA BROZA I DRUGOVA]

[Zagreb], 14. avgust [1928]

Dostavljam prijavu s prikazom da izvoli proti Andriji Božičkoviću, Evi Koprivnjak, Pavlu Breyeru, Pelagiji Broz rođ[enoj] Belousov, Franji Novoseliću, Katici Gačić, Ignacu Koprivnjaku i Josipu Brozu — povesti istragu — uz istodobno određenje istražnog zatvora temeljem § 171. 266. t. 2. 3. i 4. Kp — jer su temeljito sumnjivi da su tečajem god[ine] 1928. u Zagrebu u stanu Andrije Božičković i Eve Koprivnjak sakupljenu komunističku literaturu pakovali i raznašali a naročito »Biljten CKKPJ« (Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije). Zatim knjige *Osnovi lenjinizma,* Lenjin, *Karlo Marks* i dr., a osim toga prikupili i u istom stanu sakrili 2 samokresa sa 19 naboja, 3 magazina sa 16 naboja, 3 magazina sa 18 naboja, 4 bomba, dakle rasturavali knjige i novine, koje sadrže komunističku propagandu, a osim toga prikupili i prikrili oružje radi nasilne promjene sadanjeg političkog stanja u zemlji, što tvori učin zloč[instva] iz čl. 1. toč. 1. i 6. Zak[ona] o zašt[iti] drž[ave] kažnjivo za sve po čl. 2. al. I. istog Zakona.

Diljem istragu izvoli postupati po § 87 Kp te preslušati sve osobe koje prijava navodi.

Pod ./. dostavljaju se sva corp[us] delicti.

[potpis nečitljiv]

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

[INFORMACIJA FILIPA FILIPOVIĆA MILANU GORKIĆU O HAPŠENJU JOSIPA BROZA I DRUGOVA][291]

[Zagreb — Beč], 20. avgust 1928.

J. Broz je uhapšen 4. VIII. Osim sindikalnih funkcija, od Nove godine bio je zamjenik, a poslije Aprilske konferencije sekretar Mjesne partijske organizacije u Zagrebu.[292] Njegov gubitak teško će osjetiti i mjesna partijska organizacija, kao i partijski aparat.

Zbog istog slučaja uhapšena je njegova žena, jedan student, jedan reemigrant, i vlasnici stana (nepartijci). Njihova imena objavila je »Borba«.[293] Stan je služio kao partijsko skladište za literaturu, no zbog financijskih nemogućnosti da se za ostalo nabavi još jedan partijski stan, to je ovaj bio upotrebljavan i za drugo (umnožavanje letaka itd.). Računalo se s povećanom opasnošću provale i postojala je namjera da se stan promijeni, čim to bude moguće. Neposredni povod provale bio je taj da je kriminalna policija u okolici toga stana tragala za nekim ukradenim stvarima, pri tom je doznala da u dotičnu kuću zalazi više ljudi, i kod premetačine pronađene su stvari. J[osip] B[roz] sam išao je te noći spavati u taj stan zato jer je njegov dotadašnji stan došao pod policijsku pasku.[294]

O materijalu, koji je pronađen, i o držanju uhapšenih drugova govori priloženo originalno pismo B[roza], koje je iz policijskog zatvora prokrijumčareno.[295]

Svi uhapšeni predani su poslije nedjelju dana sudu, gdje se i sada nalaze.

Po nalogu Boškovića [Filipa Filipovića]
Marić[296]

ACKSKJ, Fond KI, neregistrovana građa.

[OPTUŽNICA DRŽAVNOG ODVJETNIŠTVA PROTIV JOSIPA BROZA I DRUGOVA]

Kr[aljevsko] državno odvjetništvo u Zagrebu tuži:

1) *Andriju Božičkovića* (14) 28 godina starog, rodom iz Voćina, rkt[rimokatoličke] vjere, neoženjenog, oca jednog djeteta, podvornika, neporočnog, pismenog,

2) *Evu Koprivnjak* (25) 34 godine staru, rodom iz Male Erpenje, rkt[rimokatoličke] vjere, udovicu, mater troje djece, kućanicu, neporočnu, nepismenu,

3) *Franju Novoselića* (15) 21 godinu starog, rodom iz Redfale, rkt[rimokatoličke] vjere, neoženjenog, tipografa, nestalna boravišta, neporočnog, pismenog,

4) *Josipa Broza* (20) 36 godina starog, rodom iz Kumrovca, rkt[rimokatoličke] vjere, oženjenog, oca jednog djeteta, priv[atnog] namještenika u Zagrebu, navodno neporočnog, pismenog,

5) *Ignaca Koprivnjaka* (16) 31 godine starog, rodom iz Male Erpenje, rkt[rimokatoličke) vjere, oženjenog, oca troje djece, radnika u Zagrebu, neporočnog, nepismenog,

6) *Pavla Breyera* (19) 25 godina starog, rodom iz Križevaca, židovske vjere, neoženjenog, pravnika u Zagrebu, neporočnog, pismenog,

I) da su tečajem mjeseca lipnja, srpnja i početkom kolovoza 1928. u Zagrebu, a naročito u tu svrhu u najmljenoj sobi stana Andrije Božičkovića i njegove priležnice Eve Koprivnjak na Vinogradskoj cesti br. 46 spremili:

a) 12 primjeraka cirkulara »Biroa CK (Centralnog komiteta) SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije)« od 4. 5. 1928, upućenog svim okružnim mjestima i rajonskim komitetima i sadržaje upute za rad u prosvjetnim i sportskim društvima,

b) 6 primjeraka rezolucije istog biroa »po Otvorenom pismu Kominterne (Komunističke internacionale) i pismu EKKOI (Egzekutivnog komiteta Komunističke omladinske internacionale) Centralnom komitetu SKOJ-a, primljene 8. 5. 1928, sa 4 glasa protiv 2, a sadržaje upute o radu prema direktivama EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale),

c) Plan rada izdan po birou CKSKOJ-a za razdoblje od 1. 3. 1927. do 1. 6. 1927., u svrhu »sprovođenja boljševizacije Saveza i lenjinističko podizanje nivoa članova Saveza« (na 6 poluaraka),

d) *Rezolucija po ekonomsko-sindikalnoj borbi* sa prilogom sadržaje upute za rad u sindikatima,

e) *Uputstva za rad u frakcijama* sadržavajući zadatke frakcija u sindikatima,

f) rukopis za komunistički letak povodom ubojstva Pavla Radića i dr Basaričeka,

g) broj 53. od 2. 6. 1928. komunističkog lista »Internationale Presse Korrespondenz« (Interpreko), koji sadržaje proglas na sve sekcije Komunističke internacionale, što sve sačinjava dio arhiva KPJ (Komunističke partije Jugoslavije) i njene Omladinske sekcije SKOJ (Saveza komunističke omladine Jugoslavije),

h) nekoliko stotina strojem pisanog, a šapirografom umnoženoga lista »Biljten CKKPJ« (Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije) od mjeseca jula 1928, koji sadržaje poziv komunistima da uđu u seljačke mase, u članku pod naslovom *Položaj u zemlji i zadaci Komunističke partije Jugoslavije*, zatim rezoluciju i popratno pismo Okružnog komiteta KPJ (Komunističke partije Jugoslavije) Beograd po *Otvorenom pismu* EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale), rezoluciju EKKI, rezoluciju Okružnog komiteta Subotice po Otvorenom pismu EKKI itd.

i) 9 primjeraka brošure Staljina *Osnovi lenjinizma*, izdane mjeseca jula 1927. po Komunističkoj partiji Jugoslavije u kojoj se izlaže stav Komunističke partije Rusije prema opoziciji komuniste Trockoga,

j) 30 primjeraka knjige Lenjina *Karlo Marks* sa predgovorom komuniste Bele Kuna, izdane po Jugosl[avenskoj] radničkoj knjižari u Chicagu god[ine] 1927, koja sadržaje propagandu komunističkih ideja, te taj »Biljten CKKPJ« spomenut pod h) u kom su objelodanjeni zaključci i objave pojedinih komunističkih foruma, određeni za publikaciju među članstvom ilegalne KPJ (Komunističke partije Jugoslavije) — brošura Staljina pod i) i knjige Lenjina pod j) koje sadržaju učenje i širenje komunizma, svrstali, slagali u omote a onda raspačavali na razne strane u državi ograncima SKOJ-a i rajonima u Zagrebu, te konačno spremili i sakrili:

k) jedan samokres sistema »Buffalo«,

l) 4 kom[ada] jajastih njemačkih bomba sa 5 frikcionih upaljača,

m) 19 kom[ada] naboja za samokres i 16 kom[ada] naboja za pušku,

dakle, kao članovi KPJ, koja ima za svrhu propagandu komunizma, rasturavali novine i knjige, koje sadržavaju komunističku propagandu i osim toga prikupili i prikrili oružje, municiju i bombe za taj cilj, a Andrija Božičković i Eva Koprivnjak osim toga izdali u podnajam sobu svog stana u svrhu raspačavanja gornje literature,

II) Josip Broz da si je tečajem god[ine] 1928. pribavio i nosio revolver bez odobrenja za to nadležne vlasti,

pa da su time počinili i to: svi činom pod I) zloč[in] iz člana 1. toč. 1, 2. i 6, Božičković i Eva Koprivnjak još i u točki 3. Zak[ona] o zaštiti države, a Josip Broz činom pod II) prekršaj člana 30. i 31. Zakona o držanju i nošenju oružja kažnjivo za sve po čl. 2. al. 1. Zak[ona] o zaštiti države, a Broz još osvrtom na § 35 kz (kaznenog zakona).

Predlažem stoga:

I) da bude glavna rasprava pred Kr(aljevskim) sudbenim stolom u Zagrebu (§ 47 kp [kaznenog postupka]).

II) da se na istu okrivljeni Božičković, Eva i Ignac Koprivnjak, Franjo Novoselić i Josip Broz predvedu, a Pavao Breyer pozove, te osim toga da se pozovu svjedoci: Julio Rimay (21), Milan Rakić (22), Jerko Anzulović (23), Antun Štefulj (24), Draga Vaclavek (26), Marica Barković (47), Mato Kunce (51), Elza Hirš (52).

III) da se na glavnoj raspravi pročitaju kao dokazala: prijava (11), sa prilozima i (12), zapisnik (53), preslušni zapisnici Slave Kunce (27), Ane Cajhen (37), Gertrude Supanić (38), Lovre Cesara (39), sva corpora delicti spomenuta u ovoj optužnici pod I. a-g), jedan »Biljten CKKPJ« pod h), brošura pod i) i knjiga pod j), dopis (46), zapisnik o očevidu (58), nalaz i mišljenje vještaka (60), te svjedožbe okrivljenih, koje predlažem da se do glavne rasprave dobave.

Obrazloženje

Prigodom premetačine obavljene po zagrebačkom redarstvu u stanu Andrije Božičkovića i njegove priležnice Eve Koprivnjak na Vinogradskoj cesti 46. nađena je u jednoj sobi u ormaru kutija sa raznim komunističkim spisima, knjigama i listovima. U istoj sobi nađena je i jedna košara sa oružjem, municijom i bombama pokrivena papirom i sakrivena.

Pomnijim ispitivanjem tih spisa vidilo se je da se radi isključivo o komunističkoj literaturi, te raznim spisima ilegalne Komunističke partije Jugoslavije (KPJ). U toj literaturi nađeni su spisi spomenuti pod toč. I. ove optužnice. Iz spisa a) — g) vidilo se je da spadaju u arhiv te ilegalne stranke i njenog ogranka Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ). U arhivu nađeno je raznih cirkulara i rezolucija SKOJ-a i KPJ, dapače u više primjeraka, što je služilo za upute članovima u pravcu agitacije ili kako se u Planu rada »za SKOJ navodi u svrhu sprovođenja boljševizacije Saveza i lenjinističkog podizanja nivoa članova saveza«.

Iz tog materijala proizlazi da SKOJ drži svoje sjednice, na kojima su primane neke od tih rezolucija, pisma i upute, dakle da djeluje i da se sav taj rad kod nas ravna prema uputama Komunističke internacionale i njenog EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale) u Moskvi.

Iz njega se opet zaključuje da KPJ i njen SKOJ stoje bilo u direktnoj bilo indirektnoj vezi s tom moskovskom međunarodnom organizacijom. To dokazuje plan rada CKSKOJ-a, spomenut pod toč. c), rezolucija pod d) i »uputstva« pod e) ove optužnice. Naročito to potvrđuje pronađena množina »Biljtena CKKPJ« za juli 1928 (sl. h optužnice), određenog za raspačavanje — koji je bio djelomično već upakovan u omote sa stanovitim odredištima kao »Srbija SKOJ«, »Bosna SKOJ«, »Vojvodina SKOJ«, »Makedonija«, »Crna Gora«, »Biro« itd. Tu su se našle i dvije tube boje za šapirograf, na kome je Biljten bio umnožavan. Biljten kao organ Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CKKPJ) objelodanjuje razne službene objave i pozive — ovdješnih komunističkih foruma za mjesec juli o.g. kao i stav njihov prema Otvorenom pismu EKKI, tj. Izvršnom komitetu Komunističke internacionale u Moskvi od 13. 4. 1928, koje je nađeno kod okrivljenog Josipa Broza, a u kom moskovska Internacionala oštro kritikuje spor, koji je nastao među članovima KPJ, i poziva ih da ju ne cijepaju, već neka se dadu na propagandistički rad u masama. Tog broja »Biljtena« nađeno je nekoliko stotina primjeraka, što dokazuje da on periodički — vjerojatno mjesečno — izlazi u velikoj nakladi i da je određen za raspačavanje.

Osim »Biljtena« nađeno je 30 komada knjiga *Karlo Marks* od Lenjina sa predgovorom Bele Kuna (izdanje 1927) u kojoj se tumači komunistički karakter Marksove nauke i daju direktive za komunistički rad, te oko 9 primjeraka brošure *Osnovi lenjinizma* izdane u našem prevodu KPJ u god[ini] 1937 (štampano nepoznato gdje) od predsjednika Sovjetske Unije i generalnog sekretara Komunističke partije Rusije J. Staljina.

U toj se brošuri izlaže spor većine ruske Komunističke partije sa opozicijom Trockoga i drugova i ističe stanovište službenih krugova. Prema množini knjiga i brošura mora se zaključiti da su i ove bile određene za raspačavanje, tim više što su kod Josipa Broza nađene i bilješke o tome.

Sve ovo dokazuje da KPJ, odnosno njen zagrebački ogranak, i SKOJ, tj. njegova sekcija u Zagrebu, djeluje aktivno, a da su te ilegalne organizacije u stanu Božičkovića i Koprivnjakove imale jedno od svojih skrovišta djelomično za pohranu jednog dijela svog arhiva, a djelomično za razašiljanje »Biljtena« Komunističke partije i komunističkih knjiga, vršeći na taj način komunističku propagandu. Taj posao mogli su pak vršiti samo članovi te partije i Saveza, jer druga lica obzirom na ilegalnost tih organizacija ne mogu biti dosta pouzdana.

Prema kazivanjima svjedoka, ukućana, dolazili i odlazili su u Božičkovićev stan dnevno razni ljudi, najviše rano u jutro i kasno u večer, te donosili i odnosili neke pakete, što razjašnjuje nalaz tolikog materijala iste vrsti. Jasno je bilo da sav taj posao nisu obavljali Božičković i Koprivnjakova sami, već da su imali pomagače, pa je redarstvo — uhitivši ovu dvojicu — postavilo zasjedu, da vidi tko onamo dolazi. Na

taj način uhićeni su Josip Broz, Ignac Koprivnjak, Franjo Novoselić i Pavao Breyer. Josip Broz došuljao se je onamo jedne noći oko 1/2 12 sati, oboružan oštro nabitim revolverom. Uhićen, rekao je da se po prvi put u životu ondje nalazi, ali iz načina njegovog kretanja po dvorištu vidilo se je da je tamo domaći i da je sa Božičkovićem od prije poznat, akoprem jedan i drugi to poznanstvo taje. Osobnom premetačinom kod Broza nađene su među ostalim, osim samokresa »Browning« sa 8 naboja, razne priznanice (6) na primljen ili izdan novac, jedan blok sa bilješkama, dvije uputničke priznanice (285 d[inara] i 600 d[inara]) i dvije potvrde o isplati duga (100 d[inara] i 50 d[inara]), koje glase na ime Petar Kurtić, bilješka o primitku 300 d[inara] članarine od nekog Kaline, dvije punomoći, jedna Saveza kožaraca, a druga Saveza metalaca, a u njegovom stanu nađeno je među ostalim otvoreno pismo »Izvršnog komiteta Komunističke internacionale« u Moskvi, o kom je govor u napredspomenutom »Biljtenu«. U tom moskovskom pismu predbacuje se ponajprije Komunističkoj partiji Jugoslavije da je u poslijeratnim godinama imala na desetke hiljada svojih pristaša i oko 60 poslanika u parlamentu, pa da je sada spala vlastitom krivnjom na 3000 članova. U ovim vremenima morala je ta partija da bude stožerom svega što je živo i sposobno za borbu u Jugoslaviji. Taj zadatak nije Partija izvršila iz raznih uzroka, akoprem je živjela pod boljim uslovima negoli Komunistička partija Bugarske, koja je u masama zadržala veći utjecaj. Uzrok tome je frakcionaštvo u vodećim krugovima Komunističke partije Jugoslavije. Ističe pogreške pojedinih funkcionara u Partiji označujući ih brojevima (1, 2, 3, 4). Posljedica tih svađa u vodstvu bila je sabotaža odluka Kominterne, te je sva djelatnost vodstva spala na skolastična mudrovanja i podvaljivanje pojedinih frakcija. Međusobnom takovom borbom paralizovano je vodstvo, jer se je svaki frakcijski vođa postavljao nad Partijom. Iznaša prekršaje partijske discipline i demoralizaciju u vodstvu akoprem su mase Partije zahtijevale jedinstvo. Poručuje da pristaša i vodstvo idu u mase, da ih organizuju i propaguju svoje ideje, pa tako stvore jednu masovnu organizaciju sposobnu za rad. Upitan Broz što traži kod Božičkovića, rekao je da je upućen ovamo po nepoznatom čovjeku, jer da se je htio skloniti pred progonom policije.

Iza toga došao je u stan Božičkovića Pavao Breyer uputivši se ravno prema vratima Božičkovićeva stana, a upitan što traži, rekao je da traži stan, akoprem ga tamo nema i akoprem Breyer nikog u toj kući ne pozna. Kasnije je izjavio da traži stan za Elzu Hirš, a da ga je neki nepoznati čovjek na jednoj novogradnji uputio da ide ovamo. Odmah su redar[stveni] organi potražili tog čovjeka zajedno sa Breyerom, no uzaludno.

Istodobno uhićen je Ignac Koprivnjak, brat Evin, koji je kroz dulje u zadnje vrijeme stanovao kod nje, te Franjo Novoselić, koji je stanovao u iznajmljenoj sobi, a čija je poslovna knjižica, legitimacije i korespondencija nađena među komunističkim spisima u ormaru Božičkovićeve sobe. Koprivnjak i Novoselić poznavali su se, jer su stanovali

zajedno sa obitelji Božičković. Jedan i drugi poriču svako sudjelovanje u akciji oko propagiranja komunizma i vele da o pronađenom materijalu ništa ne znadu.

Rezultat sudske istrage dade se reasumirati kako slijedi:

Andrija Božičković brani se da su neki nepoznati ljudi najmili mjeseca lipnja o. g. kod njega jednu sobu za 300 d[inara] mjesečno, a u koju su donosili i odnosili razne pakete. Imena tih ljudi navodno ne zna, [niti] šta su činili u sobi i šta su nosili u omotima. Za komunističke spise ne zna, a isto tako ni za oružje ni municiju. Nepoznati podstanari da su mu naložili da ne smije pakete otvarati ni gledati upozorivši ga da će onamo dolaziti i drugi ljudi, koji će donašati omote. Tako je i bilo. Ti su ljudi doista dolazili noseći omote u razno doba dana, a i na večer oko pol 11 sati, kad je bio on u krevetu. To je bilo mjeseca jula o.g. kad je k njima doselio Novoselić, koga je jedan od nepoznatih podstanara doveo da tamo spava. Podstanari nisu kod njega stanovali, te nije vidio ništa od pronađenih spisa ni oružja, tek je vjerojatno da su sve to donijeli onamo oni ljudi koji su tamo zalazili.

Eva Koprivnjak brani se saglasno sa Božičkovićem, u pogledu najma sobe po nepoznatoj dvojici, koji su donosili pakete, a koji da su obično noću dolazili i odlazili, kad je ona već bila u krevetu. Pošto je sa Božičkovićem i djecom spavala u kuhinji, ne zna za sadržaj paketa u ormaru a niti za košaru i njen sadržaj. Podstanari nisu bili prijavljeni redarstvu na vlastitu želju. Ta dvojica donijela su jednom 2 paketa, a preko dana bili su u sobi, ali ne zna što su radili. Na večer, kad su odlazili, da su odnijeli i pakete sa sobom. Za vrijeme Novoselićeva boravka kod njih spavala je ona sa svojim priležnikom u toj sobi uz Novoselića kroz 2 noći. Ona se brani da ne zna šta se je tu radilo, jer da nije pismena. Pronađeni materijal bio je u ormaru upakovan, a ne zna tko ga je onamo donio. Njen priležnik je Novoseliću govorio »prijatelj«.

Već iz same ove obrane vidi se da se ista ne može održati. Naročito je nevjerojatno da ovi stanodavci ne bi znali po imenu ili bar po pobližim oznakama svoje tajnovite podstanare, već ih na taj način svojom obranom hoće da zaštite od daljnih progona vlasti.

Franjo Novoselić se brani da je došao u Zagreb iz Maribora, te je na Jelačićevom trgu sreo nepoznatog čovjeka kog je upitao za konak, a taj da ga je odveo u Vinogradsku cestu 46. k Božičkoviću. Taj nepoznati se je udaljio, a Novoselić je dočekao gospodare, koji su mu dozvolili noćenje u iznajmljenoj sobi, gdje je spavao 4 noći, sve dokle nije bio uhićen.

Od toga je dvije noći spavao u sobi sa Božičkovićem, a kasnije im se je pridružila i Eva. Za košaru, u kojoj su bile bombe nađene, čini mu se da ju je rabila Eva Koprivnjakova, jer ju je vidio u njezinim rukama.

Josip Broz, oblasni sekretar metalskih radnika, radi komunističke propagande po Kr[aljevskom] sudb[enom] stolu u Ogulinu već presuđen

na 7 mjeseci zatvora, komunista po uvjerenju, brani se da je skrivajući se pred policijom tražio siguran konak. Upućen od nepoznatog čovjeka pošao je u Vinogradsku cestu br. 46. jer da mu je taj nepoznati rekao da je on najmio taj stan, ali da redovno ne spava tamo. Broz se je uputio onamo, te je u dvorištu uhićen. Priznaje da je neovlašteno nosio pronađeni revolver, koji je bio oštro nabit.

Ignac Koprivnjak priznaje da je u svem noćio kod sestre Eve u zadnje vrijeme 2 do 4 puta, znade da je i Novoselić tamo spavao, s kojim je razgovarao. Poriče da bi za ono što se je dešavalo u stanu Božičkovića uopće znao.

Pavao Breyer brani se da se je na dan svog uhićenja sastao sa Elzom Hirš, koja da mu je rekla da traži za se stan od 3 sobe. On je došao u Vinogradsku 46. i tamo zašao u donje dvorište, jer da ga je tamo uputio neki nepoznati čovjek, gdje da će dobiti stan. U to je bio uhićen. Poriče svaku vezu sa Božičkovićem i drugovima. Svi ovi se dakle okrivljenici uglavnome brane da ne znadu za pronađeni komunistički materijal ništa i svaljuju svi krivnju na neke nepoznate i neustanovljive osobe.

Iz iskaza svjedoka, koji će se niže navesti, slijedi da je ta obrana, akoprem već sama po sebi nevjerojatna, u tom pogledu naročito izmišljena i lažna.

Svjedok Julije Rimay opisuje na koji način je pronađen taj materijal i oružje. Vlasnici stana na razne upite redarstva nisu htjeli uopće odgovoriti. Kod Božičkovića nađen je pretresom jedan komunistički letak, a među komunističkom literaturom pronađena je radnička knjiga Novoselića. Na upit iskazao je Božičković da nema pojma kako je ta knjiga došla u njegov stan, da kod njega nitko ne stanuje kao podstanar, jer da je on iznajmio svoj stan samo kao depot dvojici nepoznatih ljudi, koji su možda te komunističke spise onamo pohranili. Uslijed postavljene zasjede uhićen je Josip Broz, kod kojega je pronađena bilježnica o rasturavanju baš onakove literature koja je pronađena u stanu Božičkovićevom. Ignac Koprivnjak je kazao da o svemu nema pojma, ali da je prigodno spavao kod svoje sestre zajedno sa nekim mladićem, s kojim je govorio njemački, a to je bio Novoselić. Dva dana poslije Broza uhićen je na isti način Pavao Breyer.

Svjedok Milan Rakić iskazuje da su detektivi prigodom pretresa u sobi našli u jednoj otvorenoj kišti spise, među njima i »Biljten«, te nekoliko paketa omotnog papira adresirano na Južnu Srbiju i drugamo, te razne komunističke brošure. Pod krevetom nađena je jedna košara, koje je sadržaj bio pokriven papirom, pod kojim su bile bombe, municija i revolver.

Redarstveni detektivi Jerko Anzulović i Antun Štefulj iskazuju da su oni bili u zasjedi nakon uhićenja Božičkovića i da se je 4. 8.o.g. u pol 12 sati noću prišuljao stanu Božičkovićevom jedan čovjek, koji

je dobro poznavao situaciju u tom dvorištu, idući stubama uza zid, tako da ga na lancu privezani pas nije mogao dohvatiti, te se okrenuo prema prozoru Božičkovićeva stana. Zadržan po organima bio je pretražen, te je kod njega nađen među ostalim jedan oštro nabijeni samokres, razne priznanice i sve ono što je naprijed navedeno. Bio je to Josip Broz. Na isti način uhićen je i Pavao Breyer koji je kod Božičkovića navodno tražio stan za Elzu Hirš. Tvrdio je, naime, da ga je tamo uputio neki nepoznati čovjek sa novogradnje, kojega su redari odmah iza uhićenja potražili ali ga nisu mogli naći.

Svjedokinja Draga Vaclavek (26), kućevlasnica, iskazuje da je često motrila sumnjivo kretanje kod njezinih stanara Božičkovićevih i vidjela zalaziti tamo neke ljude u svako doba dana dapače i noći, koji su donašali i odnašali neke pakete. Njoj je sve to bilo sumnjivo imajući u vidu da njezini stanari u stanu imadu jedva prostora za stanovanje. Jednom je vidjela Ljubicu Koprivnjak, kćerku Evinu, da nosi omotni papir u stan. Noću se je više puta čula lupa, a ti sumnjivi ljudi dolazili su i onda onamo kad njenih stanara nije bilo kod kuće.

Svjedokinja Marica Barković, služavka Drage Vaclavek, iskazuje da je nastupila službu kod gospođe Vaclavek 1. 7. 1928. i da je već drugi dan opazila da dolaze i odlaze neki ljudi u stan Božičkovićev. Ona točno prepoznaje Josipa Broza, koji je onamo zalazio, prepoznaje Novoselića, koji je tamo stanovao, a koji bi morao poznavati i druge osobe, koje su tamo zalazile. Za Ignaca Koprivnjaka kaže da ga poznaje odande, jer je stanovao kod svoje sestre Eve gotovo mjesec dana.

Svj[edok] Mato Kunce (51) iskazuje da obrana Ignaca Koprivnjaka nije istinita, jer on nije spavao kod Kuncea, kako se brani, već kod svoje sestre Eve.

Svj[edokinja] Elza Hirš (52) iskazuje da se je 6. 8. 1928. srela sa Pavlom Breyerom u Ilici, te mu je u razgovoru mimogredce saopćila da traži stan od 2 sobe, ako on što sazna, neka joj javi. Nije mu rekla da joj ide tražiti stan, a Breyer joj toga nije ni obećao. Čitav razgovor bio je slučajan i trajao svega oko 2 minuta. Čudi se da je išao Breyer tražiti stan za nju, jer ga ona za to nije izričito molila.

Prema tim se iskazima vidi da je stan Božičkovićev bio ne samo skrovište za naprijed navedenu komunističku literaturu i oružje, već da se je odande to raspačavalo na rajone u Zagrebu i na odredišta u državi i time vršila komunistička propaganda. Ovo potvrđuje i odnosna bilješka nađena kod Broza u bloku. Tako stoji tamo npr.:

»R. I. 25 B. br. 6. — 25 Le———«
»R. III. 20 kom. B. br. 6—20 Le———«
»R. IV. 45 k. B. br. 6—34 Le———«
»R. V. 30 k. B. br. 6. — 19 Le———3 k. Mar.«
»Vojv. 90 k. B. br. 6. i 10 br. 5— 8 Le———«
»Bos. 90 k. B. br. 6. i 10 br. 5. — 80 Le———«

»Srb. 130 k. B. br. 6.—28 br. 4. i 22 br. 4.—150 Le———«
»Crn. G. 50 k. B. br. 6.—50 Le———«
»Mak. ——— 50 k. B. br. 6—48 Le———«
»Oml. 80 k. B. br. 6—100 L———«
»Zagr. 120 B. br. 6. —98 Le ——— 24 komad. Karl Mrk«.

Ne može se uvažiti obrana okrivljenika specijalno još i s ovih razloga:

Božičković i Koprivnjakova iznajmili su svoju sobu nepoznatım podstanarima, obzirom na to da ni jedan od podnajamnika nije tu stanovao, uz nerazmjerno visoku najamninu.

Božičkoviću bilo je navodno naročito zabranjeno pogledavati u donešeni materijal. Na osnovu toga morali su on i Eva znati ili bar zaključiti da se tu radi o kažnjivom djelu, tim više što su kod Božičkovića nađena dva najnovija letka KPJ, izdana kratko iza 20. lipnja 1928. U njemu se pozivaju seljaci da sa oružjem u ruci ustanu i bore za svoje oslobođenje, a radnici da stupe u generalni protestni štrajk i izađu u masama na ulicu. Isključeno je da Božičković i Eva Koprivnjak nisu znali za sve ono što se kod njih zbiva, jer je to u tako malom stanu kao što je njihov nemoguće posve sakriti. Štoviše, oboje su spavali u toj sobi neko vrijeme zajedno sa Novoselićem, a među materijalom nađena je Božičkovićeva vojna objava za koju on navodno ne zna kako je onamo došla.

Ponašanje njihovo nakon uhićenja daje opravdana razloga sumnji da su bili upućeni u sve što se tamo zbivalo. Na upit redar[stvenog] organa ima li podstanara, rekao je Božičković da nema, već da je iznajmio stan samo kao depot dvojici nepoznatih ljudi. Ti ljudi dolazili su k njima noću (vidi iskaz Eve Koprivnjak). Novoselića primili su na stan kao navodno posve nepoznatog čovjeka i dozvolili mu da spava u iznajmljenoj sobi, što inače ne bi bilo moguće bez sporazuma iznajmitelja.

Obrana Josipa Broza je neistinita, ako se uvaže okolnosti pod kojima je on došao u donje dvorište Vinogradske ceste i u koje doba noći. Ono pak što je kod njega nađeno ukazuje na to da je on glavni organizator — ili barem jedan od njih — čitave ove akcije, koja se je vodila iz tog skrovišta. On prima i izdaje novac (vid. priznanice). On je funkcionar i punomoćnik Saveza kožaraca u Zagrebu, čije komunističko djelovanje je ovaj Kr[aljevski] sudbeni stol u svojoj pravomoćnoj osudi I. 722—27. već utvrdio, a ujedno i Saveza metalaca SRMI i OJ [Savez radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije] (vid. punomoći). Kod njega je nađeno Otvoreno pismo EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale), o kojem je govor u »Biljtenu«, a i on ga spominje u svojim bilješkama. Njemu šalje odbjegli (u Argentinu) komunista Petar Kurtić novac, koji je svojevremeno u Zagrebu stanovao kod Božičkovića, a iz bilješke koje su kod njega u bloku nađene slijedi da je isti agilan član ilegalne KPJ i da radi u tom pokretu u pravcu širenja komunizma razašiljanjem inkriminirane literature. Konačno ga

svjedokinja Marica Barković nesumnjivo utvrđuje i poznaje kao redovnog posjetnika Božičkovićevog. Sve okolnosti, osobito pak u savezu sa iskazom Barkovićke utvrđuju ne samo neistinitost njegove obrane, već i vezu njega sa Božičkovićem i raspačavanjem tamo pohranjene literature, kod kojeg raspačavanja je on bio glavni akter.

Novoselić sam priznaje da se je zadržavao kod Božičkovića i noćio tamo. Štoviše, u materijalu koji je pronađen kod Božičkovića nađeno je neosporno njegovih predmeta, kao neodaslanih razglednica, a i takovih na njega adresiranih. Osim toga i njegova poslovna knjiga i legitimacija iz Njemačke.

Novoselića je svj[edokinja] Marica Barković vidila tamo u društvu nekog dotle neustanovljenog čovjeka, koji je svaki dan onamo dolazio. Iz ovoga slijedi da je Novoselić bio ne samo upućen u čitavu tu akciju već da je u njoj i aktivno sudjelovao.

Za Ignaca Koprivnjaka ustanovili su svj[edokinja] Marica Barković i Mato Kunce da je on kroz mjesec dana spavao u stanu na Vinogradskoj cesti i u sobi gdje je stajao materijal, mada on to poriče; uvaži li se da je razgovarao sa Novoselićem, isključeno je da ne bi znao što se je događalo u stanu Božičkovića, jednako kao i ostali okrivljenici. Svu tu akciju raspačavanja nisu ni mogli pojedinci voditi, već ih je moralo biti više, pa je među njima bio i Koprivnjak.

Pavla Breyera obrana da je tražio stan za Elzu Hirš je naivna, jer ga Elza Hirš nije izričito ni zatražila za to, a niti je po drugim znacima to kanio činiti, jer ne bi bio banuo izravno u Vinogradsku cestu 46, a pogotovo ne bi za nju tražio stan u suterenu. Odmah iza uhićenja tražen je na bližnjoj novogradnji ovaj čovjek koji ga je navodno uputio na Vinogradsku cestu 46. da traži informacije o stanu, no taj nije nađen.

Neistinitost njegove obrane proizlazi iz nemogućnosti njezine. Naročito upada da [je] o položaju stana Božičkovićevog bio orijentiran, što prema spisu priloženim fotografijama nije bila laka stvar.

Osim toga, dolazi Breyeru redovno poštom iz Beča na točnu njegovu adresu ilegalni komunistički časopis »La Fédération Balkanique« (dn. br. 45), što opet dokazuje da je on ili naručio taj časopis ili da stoji sa izdavačima kao komunista u vezi. Na taj način daje se njegova obrana shvatiti, jer tajeći sve, neće da bude doveden u nepriliku da oda cio pothvat i sve njegove sudionike.

Iz ovoga što je do sada izloženo vidi se da KPJ doista postoji jednako kao i njen ogranak SKOJ i da je ta organizacija u zadnje vrijeme vrlo aktivna, što dokazuju spisi spomenuti pod a) b) c) d) e), »Biljten«, a naročito strojem pisani i šapirografom množeni leci, koji su pronađeni kod Božičkovića, u kojima ovdašnja KP poziva da radni »narod grada i sela sa oružjem u ruci ustane u borbu za svoje oslobođenje« i proglasi »radničko-seljačku republiku«, a građani da izađu svi »na ulicu«. S time u savezu dade se protumačiti i nalaz oružja, municije i bomba u

Božičkovićevom skrovištu, jer bi komuniste — koristeći se sa uzbuđenjem duhova poslije događaja od 20. lipnja — nastojale da oružjem izazovu zabunu i metež, a možda i pobunu, pa da onda stanu provoditi svoje ciljeve.

Pronađene bombe predane su nadzorniku Pirotehničkog odjeljenja artiljer[ijske] radionice u Zagrebu, koji je dao svoje stručno mišljenje o valjanosti i snazi tih bomba, a koje će se mišljenje na raspravi pročitati.

Na osnovu toga može se sa sigurnošću ustvrditi da je obrana svih okrivljenika neistinita, te je iskazima svjedoka u savezu sa pronađenim materijalom dovoljno dokazano da su okrivljeni kao pristaše KPJ odnosno SKOJ-a pohranili i sakrili arhiv te municiju i eksploziv, a Božičković i Koprivnjakova da su u tu svrhu iznajmili jednu sobu svog stana, odakle su razašiljali komunističko-propagandističku literaturu, pa time širili komunizam, dok su bombe i eksploziv pohranili za slučaj kakve pobune.

Uslijed toga ukazuje se ova optužnica opravdanom i na zakonu osnovanom.

Kr[aljevsko] državno odvjetništvo

U Zagrebu, dne 6. X. 1928.

Kr[aljevski] državni odvjetnik
[potpis nečitljiv]

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

[ZAPISNIK O VIJEĆANJU NA GLAVNOJ SUDSKOJ RASPRAVI PROTIV JOSIPA BROZA I DRUGOVA]

[Zagreb], 6. novembra 1928.

sastavljen u glavnoj raspravi protiv Andrije Božičkovića i dr. radi zl[očina] iz čl. 1. t. 1, 2, 3. i 6. Zak[ona] o zašt[iti] države

Prisutni:

Predsjedatelj: Svetozar Tomić, potpredsjednik Kr[aljevskog] sudb[enog] stola.

I votant:	Dr Ivo Puck,	kr[aljevski]	sudb[eni]	viječ[nik]	I. r[eda]
II „	Janko Nežić	„	„	„	„
III „	Julio Maican	„	„	„	„
IV „	Dr Đuro Kosier	„	„	„	II. „

Perovođa: Zvonko Turina

a) Predmet vijećanja je predlog D. o. da se pročitaju iskazi nepristupivših svjedoka Mate Kuncea i Marice Barković.

I votant.

Glasujem da se udovolji predlog D. o.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

b) Predmet vijećanja je predlog D. o. da se za prisegnuće svjedoka Lovre Cesara ostavi i u . . .

I votant:

Glasujem da se udovolji predlog D. o.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

c) Predmet vijećanja je da li da se Lovro Cesar zaprisegne i da li da se preslušaju kao svjedoci Mijo Tomačić i Pavao Jug.

I votant:

Glasujem da se Lovro Cesar ne zaprisegne, te Mijo Tomačić i Pavao Jug preslušaju kao svjedoci.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te je tako stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

d) Predmet vijećanja je predlog D.o. da se nepristupivša svjedokinja Elza Hirš predvede.

I votant:

Glasujem da se Elza Hirš predvede za 9. XI 1928.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

e) Predmet vijećanja je ponašanje Josipa Broza počinjenog u raspravnoj dvorani.

I votant:

Glasujem da se prepis zapisnika i u . . .* o činu Josipa Broza počinjenog u raspravnoj dvorani nakon dovršenja rasprave dostavi D. o. na predlog, pošto ovaj sud vidi u tom njegovom postupku kažnjivo djelo.

II, III i IV votant i predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

f) Predmet vijećanja je stvaranje osude.

I votant:

Glasujem 1) da se osuda stegne samo na predmet pismene optužbe ukoliko se tiče Josipa Broza i pridrži tužitelju neka samostalno progoni krivca radi pridošlog čina, na koji je optužnica proširena na gl[avnoj] raspravi, jer se radi toga čina ne može osuda izreći obzirom na to što nema konkretiziranih čina u proširenoj optužnici, te je potrebno brižljivije pripraviti se, tim više što je tokom gl[avne] rasprave izbilo da je optuženi Josip Broz već suđen, ali nepravomoćno, po Kr[aljevskom] sudb[enom] stolu u Ogulinu radi komunističke propagande, radi koje se sada ponovno traži progon;

2) da se ovaj sud na temelju § 60. k[aznenog] p[ostupka] izjavi nenadležnim glede činu Josipa Broza navedenog pod II pisane optužnice, jer za suđenje takvih prekršaja nije nadležan sud, već politička vlast.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

1) O krivnji.

I votant:

Glasujem da se Josip Broz, Franjo Novoselić i Andrija Božičković proglase krivim, i to:

1) Josip Broz

---

* U originalu ispuštena riječ — *Red.*

što je

A) bio organizovani član KPJ te kao takav dijelom spremio, a dijelom po neustanovljenim ortacima dao spremiti tečajem ljeta 1928. u [Vinogradskoj cesti], u jednu sobu stana Andrije Božičkovića i njegove priležnice Eve Koprivnjak, koju je u tu svrhu naročito iznajmio, komunističku literaturu, koju je odande sam rasturao i dao rasturati po nepoznatim ortacima, a od koje je u tom stanu pronađeno:

a) 12 primjeraka cirkulara »Biroa CKSKOJ-a« od 4. 5. 1928. upućen svim okružnim mjestima i rajonskim komitetima i sadržaje upute za rad u prosvjetnim i športskim društvima,

b) 6 primjeraka rezolucije istog biroa »po otvorenom pismu Kominterne i pismu EKKI Centralnom komitetu SKOJ-a, primljene 8. 5. 1928. sa 4 glasa protiv 2, a sadržaje upute o radu prema direktivama EKKI,

c) Plan rada izdan po Birou CKSKOJ-a za razdoblje od 1. 3. 1927. do 1. 6. 1927, u svrhu »sprovođenja boljševizacije Saveza i lenjinističkoga podizanja nivoa članova Saveza« (na 6 poluaraka),

d) »*Rezolucija po ekonomsko-sindikalnoj borbi*« sa prilogom sadržaje upute za rad u sindikatima,

e) *Uputstva za rad u frakcijama* sadržavajući zadatke frakcija u sindikatima,

f) broj 53. od 2. 6. 1928. komunističkog lista »Internationale Presse Korrespondenz« (Interpreko), koji sadržaje proglas na sve sekcije Komunističke internacionale, što sve sačinjava dio arhiva KPJ i njene Omladinske sekcije SKOJ,

g) nekoliko stotina strojem pisanoga, a šapirografom umnoženoga lista »Biljten CKKPJ« od mjeseca jula 1928, koji sadržaje poziv komunistima da uđu u seljačke mase u članku pod naslovom *Položaj u zemlji i zadaci Komunističke partije Jugoslavije*, zatim rezoluciju i popratno pismo Okružnog komiteta KPJ Beograd po *Otvorenom pismu* EKKI, rezoluciju EKKI, rezoluciju Okružnog komiteta Subotice po Otvorenom pismu EKKI itd.,

h) 9 primjeraka brošure Staljina *Osnovi lenjinizma*, izdane mjeseca jula 1927. po Komunističkoj partiji Jugoslavije u kojoj se izlaže stav Komunističke partije Rusije prema opoziciji komuniste Trockoga,

i) 30 primjeraka knjige Lenjina *Karlo Marks* sa predgovorom komuniste Bele Kuna, izdane po Jugoslavenskoj radničkoj knjižari u Chicagu godine 1927, koja sadržaje propagandu komunističkih ideja.

B) u isto vrijeme dao spremiti, spremio i sakrio u komunističke svrhe u sobu pod A) označenom

a) jedan samokres sistema »Buffalo«,

b) 4 komada jajastih njemačkih bomba sa 5 frikcionih upaljača,

c) 19 komada naboja za samokres i 16 komada naboja za pušku, dakle, kao član KPJ, koja ima za svrhu propagandu komunizma, rasturava novine i knjige, koje sadržavaju komunističku propagandu i osim toga prikupio i prikrio oružje, municiju i bombe za taj cilj,

pa je time počinio zl[očin] iz člana 1. točke 1. 2. i 6. Zak[ona] o zaštiti države.

2) Franjo Novoselić, što je tečajem 1927. u Osijeku kao član ilegalne komunističke organizacije SKOJ-a vršio propagandu komunizma u ćelijama na taj način što je prisustvovao sjednicama tih ćelija i sticao nove simpatizere za tu organizaciju u svrhu da ta organizacija oružanom rukom silovito zahvati političku vlast u državi, dakle organizovao i postao članom takvog udruženja koje ima za svrhu propagandu komunizma i nasilja prema državnim vlastima predviđenim Ustavom, te nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti,

pa je time počinio zl[očin] iz čl. 1. točka 1. i 2. Zak[ona] o zašt[iti] države.

3) Andrija Božičković, što je u lipnju i srpnju do 4. augusta 1928. u Zagrebu izdao u podnajam sobu stana svoga i svoje priležnice Eve Koprivnjak na Vinogradskoj 46 organizovanom članu KPJ Josipu Brozu u svrhu da isti u sobu sprema i odande rastura, kako je to doista i činio pomoću svojih nepoznatih ortaka, komunističku literaturu, od koje je u sobi pronađena literatura navedena pod I. A), tj. što je izdao u podzakup svoju sobu za rasturanje komunističke literature sa ciljem ostvarenja onoga što je izloženo u čl. 1. toč. 1. i 2. Zak[ona] o zašt[iti] države, znajući, da će se soba u tu svrhu upotrebiti,

pa je time počinio zl[očin] iz čl. 1. toč. 3. Zak[ona] o zašt[iti] države,

a naprotiv, da se po § 250 t. 3 k[aznenog] p[ostupka] Andrija Božičković, Eva Koprivnjak, Franjo Novoselić, Ignac Koprivnjak i Pavao Breyer odriješe od optužbe da su kao organizovani članovi KPJ tečajem lipnja, srpnja i početkom kolovoza 1928. u Zagrebu spremili i prikupili literaturu komunističkog sadržaja navedenu pod I. A), te osim toga prikupili i prikrili oružje i eksploziv naveden pod I. B), pa da su time počinili zločin iz čl. 1. toč. 1, 2, i 6, a Eva Koprivnjak još i zl[očin] iz čl. 1. t. 3. Zak[ona] o zašt[iti] države kažnjivo po čl. 2. al. I istog zakona.

Razlozi

Policiji je stigla prijava da u stan A[ndrije] Božičkovića ulazi neobično veliki broj ljudi pod večer i noću, te je policija obavila u stanu A[ndrije] Božičkovića premetačinu i pronašla svu pod I. A) navedenu literaturu, te oružje i municiju navedenu pod I. B).

Nakon toga bila je postavljena zasjeda te uhićeni J. Broz, F. Novoselić, I. Koprivnjak, te P. Breyer.

Na temelju uvida u literaturu, žurnalistiku i korespondenciju, izvedenog na gl[avnoj] raspravi, uvjerio sam se da je sadržaj te literature komunistički i ima da posluži propagandi komunizma.

Iz nalaza i mišljenja vještaka proizlazi pak da su bombe u intaktnom stanju, samo da su zapaljači iz opreznosti skinuti i pronađeni...

Josip Broz priznao je da je sobu najmio, da je u sobi noćio samo par noći, priznao je da je pronađena kom[unistička] literatura donošena po njegovim ortacima, priznao je da su po njegovim ortacima u paketima otpravljani spisi, novine i brošure kom[unističkog] sadržaja, priznao je da je po policiji pronađena literatura i korespondencija u toj sobi tek ostatak od one koja je na opisani način u svrhu kom[unističke] propagande po njemu i njegovim drugovima rasturena i rasturavana, a on je time rukovodio. Ovo je priznanje poduprto iskazom D. Vaclavek i M. Barković.

Pošto uzimam izvan svake sumnje utvrđenim, pročitanjem na raspravi materijala i literature, koja je se u stanu Božičkovićevom našla, da je ista komunističkog sadržaja i da joj je svrha kom[unistička] propaganda, te pošto iz gornjeg logično proizlazi da je na opisani način J. Broz širio i rasturivao kom[unističku] literaturu, to sam u tom njegovom činjenju vidio zl[očin] iz čl. 1. toč. 1. i 2. Zak[ona] o zašt[iti] države.

Josip Broz poriče da je imao znanja o pronađenim bombama i municiji, te drži da ih je policija podmetnula.

Iz razloga jer je J. Broz već ranije suđen po sudb[enom] stolu u Ogulinu radi kom[unističke] propagande; iz razloga jer je J. Broz izjavio na raspravi da je oduševljeni komunista koji ne bi žalio i svoj život žrtvovati za realizaciju partijskih ideala, a ti su, kako sam kaže, da Kom[unistička] partija u danom času osvoji silom političku vlast u državi; iz razloga jer je Josip Broz obnašao neko vrijeme službu tajnika kožaraca u Z[a]g[re]bu, koja je organizacija osudom broj I. 722/27. utvrđena kao čista komunistička, koja stoji u vezi sa III internacionalom i Moskvom, iz razloga jer je sobu u kojoj su pronađene bombe držao u najam Broz, te da je tu sobu polazio bilo sam, bilo po neust[anovljenim] ortacima, iz tih razloga leži u naravi stvari da je on sam unio bilo dao unijeti, osim kom[unističke] literature, još i ono drugo što je potrebno za realizaciju partijskog programa, a to je oružje. Obrana njegova da je bombe podmetnula policija pada obzirom na činjenicu da je policija pronašla i literaturu i bombe istodobno u stanu A. Božičkovića, i to u prisustvu E. Koprivnjak, Vaclavek i M. Barković, a E. Koprivnjak je priznala da je bombe policija pronašla u njenom prisustvu.

Na temelju razloženog, a na osnovu svog slobodnog sudačkog uvjerenja, uzimam uglavljenim da je Broz bilo donio, bilo dao donijeti bombe i ostalo oružje u gore istaknutu sobu, te ga prikrio u gore spomenutoj sobi, te sam u tom njegovom činjenju vidio zl[očin] iz čl. 1. t. 6. Zak[ona] o zašt[iti] države.

F. Novoselić ne priznaje se krivim, te tvrdi da nije imao znanje niti o literaturi niti o bombama. Priznao je da je komunista, da je član jedne kom[unističke] ćelije u Osijeku, te da je u Osijeku polazio sastanke, koji su bili škola kom[unističke] omladine, i u kojoj se je omladina vaspitala na koji će se način realizirati program Kom[unističke] partije, te da se je učilo da je program Kom[unističke] partije »osvajanje političke vlasti u državi silom«, priznao je da su ti sastanci imali svrhu kom[unističke] propagande, te da je dakle i sam sudjelovao na opisani način u širenju komunizma. Priznao je, nadalje, da se koncem srpnja vratio iz Njemačke u Zgb [Zagreb], te da ga je Broz uputio u stan A. Božičkovića.

Ovo priznanje potkrepljeno je okolnošću da se je on kao uvjereni komunista sastao u Zgb[Zagrebu] sa Brozom, a da ga je ovaj primio u svojoj sobi, te držim da je Novoselić tim svojim činjenjem počinio zl[očin] iz čl. 1. i 2. Zak[ona] o zašt[iti] države.

Što se pak tiče sudjelovanja Franje Novoselića u rasturanju kom[unističke] literature u svrhe propagandističke, to se na osnovu onoga što je na raspravi na površinu izbilo nisam mogao uvjeriti u njegovoj krivnji, jer njegova obrana nije ničim povučena. Isto tako držim da nije ničim povučena obrana Novoselića da nije imao znanja o oružju i bombama, te ga je tih točaka pisane optužnice valjalo riješiti od optužbe radi pomanjkanja dokazala.

Andrija Božičković poriče svaku krivnju, te iskazuje da nije znao ni za bombe ni za literaturu. Priznaje da je sobu iznajmio Brozu, koga već godinu dana poznaje. Poriče da je poznavao ljude koji su k njemu dolazili, poriče da je znao da su to komunisti, poriče da je znao u koju svrhu treba Broz tu sobu.

Uvaživ da je Božičković poznavao Broza već godinu dana, da ga je upoznao s njim komunista Kurtić, uvaživ da je Broz komunistički orijentisani radnik, koji se je i bavio organizacijom KPJ, te da je Božičković tome i takovome Brozu iznajmio sobu i uvaživ da je Božičković i pred policijom i pred sucem istražiteljem tajio ime zakupnika sobe, iz čega slijedi da je znao tko je Broz, a ta okolnost govori da se je Božičković i te kako osjećao kriv; uočiv da je redarstvo u stanu Božičkovićevom našlo literaturu na ormaru, na stolu i u sobi rastresenu; uvaživ da Božičković tvrdi da mu je Broz zabranio gledati u ormar, a to mu je moralo biti sumnjivo; uvaživ da su ljudi zalazili u sobu, donosili i iznosili pakete i poslije 6 sati, kada je on bio kod kuće; uvaživ da je Božičković pismen čovjek; uvaživ da je protivno zdravom razumu da bi Broz iznajmio sobu koja je bila doprt komunističke literature i prenoćište njegovih zamišljenika kao nepouzdan čovjek, a koja okolnost svjedoči da je Božičković znao u koju svrhu iznajmljuje sobu, jer se je time ogriješio o zl[očin] iz čl. 1. toč. 3 Zak[ona] o zašt[iti] države, to ga je valjalo i krivim proglasiti.

A. Božičković optužen je sa Evom Koprivnjak, da su imali znanja o bombama i oružju. Iz provedene istrage i gl[avne] rasprave proizlazi.

da je Božičković spavao zajedno sa E. Koprivnjak u sobi Brozu iznajmljenoj. E. Koprivnjak tvrdi da nije zadnje dane pospremala sobu, pa da prema tome nije ni zagledala pod krevet, te da ne zna ni čitati ni pisati.

Pošto ova obrana: Božičković da nije znao za bombe, a Eva Koprivnjak da nije znala za literaturu niti za bombe ničim povučena nije, valjalo je Evu Koprivnjak u cijelosti, a A. Božičkovića od dijela osude koja mu upisuje u grijeh da je znao za oružje i bombe od optužbe riješiti.

Ignac Koprivnjak se brani da je došao na rad u Zgb [Zagreb], te je stanovao kod E. Koprivnjak. Poriče da mu je bilo poznato o literaturi i bombama.

Pošto je I. Koprivnjak na mene [ostavio] utisak čovjeka koji je došao da radom svojih ruku [svoj položaj] popravi, to ga je valjalo u cjelosti od optužbe riješiti.

Pavao Breyer poriče svaku krivnju. On priznaje da je uhapšen u dvorištu stana A. Božičkovića jer da je zatražio stan za gospođu Elzu Hirš, te da ga je jedan čovjek na novogradnji uputio neka ide na Vinogradsku 46, poriče da je primao »Balkansku federaciju«, što odgovara istini, jer je policija zadržava.

Na temelju razloženog nisam mogao crpsti uvjerenje o upisanoj krivnji, jer njegova obrana ničim nije porušena, pa ga je valjalo riješiti.

II votant:

Što se tiče optuženog Božičkovića ima istina priličan broj indicija koje upućuju na to da je on mogao znati u koju svrhu se upotrebljava soba (čl. 2. al. II. Zak[ona] o zašt[iti] države), ali pitanje ne leži u tome, već u tome da li je u času izdavanja sobe znao na šta će se soba upotrebiti (toč. 3. čl. 1. Z[akona] o z[aštiti] d[ržave]). Samo izdavanje sobe poznatom komunisti nije dovoljno za učin predviđen u čl. 1. t. 3. spomenutog zakona, jer inače bi potpadao pod udar toga zakona svaki onaj koji izdaje stanove osobi za koju znade da je komunista.

U konkretnom slučaju oba tuženika Broz i Božičković tvrde da je Božičković izdao sobu u najam Brozu u svrhu da Broz ili koji njegovi znanac spava katkada u toj sobi.

Ali sve indicije koje upućuju na to da je Božičković makar i naknadno doznao za svrhu u koju se soba upotrebljavala, nisu još dovoljne da me uvjere o njegovoj krivnji niti glede čina iz čl. 2. al. 2. Z[akona] o z[aštiti] d[ržave] počinjenog time što nije stvar prijavio vlastima, kad je i ako je naknadno saznao za svrhu sobe, a još manje o krivnji glede čina iz čl. 1. t. 3. Z[akona] o z[aštiti] d[ržave], jer sve te indicije skupa još uvijek dopuštaju mogućnost da nije znao da se iz njegove sobe vodi aktivna komunistička propaganda.

Božičković poriče bez protudokaza da je komunista; da je znao da je Broz komunista, da je prije kućnog pretresa znao da se u sobi

nalazi komunistička literatura i odande rasturava i da se u sobi nalazi pod krevetom u pokrivenom cekeru oružje, bombe, municija itd.

Činjenica što su razne osobe donašale i iznašale razne pakete, kadgod i noću, dakle možda u tami, nisu siguran protudokaz kad se znade da Božičković nije bio neprekidno kod kuće i da je noću u tami mogao spavati i ne vidjeti da li tko što nosi. Iako je vrlo vjerojatno više puta vidio nošenje paketa, nije moralo to biti ni toliko napadno za njega, koji je znao da će više njih dolaziti u sobu na spavanje, pa nije ništa neobično što ti ljudi nose sa sobom pakete.

Sam svjedok detektiv Rakić iskazao je uglavnom da je prigodom kućnog pretresa našao komunističku literaturu u nezaključanom ormaru i što taj svjedok dalje navodi da je komunistička literatura bila i svuda po sobi porazbacana, čak i po podu, nije to dovoljan dokaz za to da je Božičković morao znati za obstajanje te literature u sobi, jer je svjedok izoliran pa nije sigurno da je to tako bilo jer je kućni pretres obavljen završno bez sastava zapisnika na licu mjesta o tome što je i gdje je što pronađeno i, napokon, jer je nevjerojatno da je komunistička literatura bila po sobi svuda porazbacana kad bi djeca u stanu mogla koji komad odnijeti na ulicu i tako otkriti mjesto čuvanja. Bit će prije da su doista mogli biti po sobi porazbacani kojekakvi papiri, ali su to prije bili popisi bez ikakvog interesa ili vrijednosti nego koji drugi, pa je sve što je nađeno skupljeno i bačeno u hrpi na krevet. Tako je i knjižica suoptuženog Novoselića i vojna objava Božičkovića na redarstvu nađena među tom hrpom komunističke literature, a da se pravo nije moglo doznati da li su ta dva dokumenta još u sobi ležala među tom literaturom, dok letak nađen u džepu Božičkovića također je nesiguran indicij za njegovu krivnju.

To isto što za literaturu vrijedi u pogledu Božičkovića i za bombe i oružje koje je pronađeno pod krevetom.

Radi svega toga glasujem u pomanjkanju dovoljnih dokaza da se Božičković temeljem § 250 t. 3. k[aznenog] p[ostupka] riješi i od ove točke optužnice, dok se u ostalim i glede ostalih optuženika pridružujem glasu I votanta.

III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude glede krivnje Andrije Božičkovića stvoren većinom glasova, a glede ostalih optuženih jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

2) O kazni.

I votant:

Uvaživši kao otegotno kod Broza veću opasnost sa zlim djelom skopčanu i jer je bio kolovođa i podbodač, a kao olakotno djelomično priznanje; kod Franje Novoselića kao olakotno priznanje, a kao otegotno ništa, a kod Andrije Božičkovića dobro vladanje prije učinjenog djela, a kao otegotno ništa, glasujem da se kazne, i to:

1) Josip Broz po čl. 2. al. I. Zak[ona] o zašt[iti] države na kaznu robije od 5 (pet) godina.

2) Franjo Novoselić po čl. 2. al. I. Zak[ona] o zašt[iti] države na kazan robije od 3 (tri) godine.

3) Andrija Božičković po čl. 2. al. I. Zak[ona] o zašt[iti] države na kazan robije od 2 (dvije) godine.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

3) O troškovima i takse.

I votant:

Glasujem da Josip Broz, Franjo Novoselić i Andrija Božičković po § 330 k[aznenog] p[ostupka] snose solidarno troškove kazn[enog] postupka, istražnog zatvora i ovrhe kazni svaki za sebe, koji se troškovi po § 332. k[aznenog] p[ostupka] proglašuju neutjerivima, te da plate po t. br. 193. T[aksenog] z[akona] taksu na osudu, zatim da Eva Koprivnjak, Ignac Koprivnjak i Pavao Breyer plate po t. br. 193. T[aksenog] z[akona] polovinu takse na osudu u iznosu od 75 din. za svakoga.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

4) O corp[us] delicti.

I votant:

Glasujem da se predmeti krivičnog djela, tj. 2 samokresa, naboji i bombe, te pod I. A navedena literatura po čl. 2. al. I. Z[akona] o z[aštiti] d[ržave] konfiskuju.

II, III i IV votant, te predsjedatelj glasuju kao I votant, te tako bude stvoren jednoglasan zaključak prema glasu I votanta.

Izvedba osude povjerena je I votantu dr Ivi Pucku.

Dovršeno

Predsjedatelj S. Tomić	Perovođa Z. Turina

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

[ZAPISNIK SA GLAVNE SUDSKE RASPRAVE PROTIV JOSIPA BROZA I DRUGOVA]

Zagreb, 6. novembar 1928.

Sastavljen kod Kr. sudb. stola u Zagrebu o glavnoj raspravi vrhu optužnice podnešene po Kr. drž. odvjetništvu kao tužitelju proti Andrije Božičkovića i dr. radi prest. čl. 1. toč. 1, 2, 3, 6. Zakona o zaštiti države i čl. 30. i 31. Zakona o držanju i nošenju oružja

Prisutni:

Svetozar Tomić
potpredsjednik Kr. sudb. stola
ujedno predsjedatelj. Državni odvjetnik: r. dr Ivo Marochino

I votant: dr Ivo Pack, Kr. sudb. viječ. I r.	Privatni tužitelj: Zastupnik priv. tužitelja:
II votant: Janko Nežić Kr. sudb. viječ. I r.	Branitelj optuženika: dr Ivo Politeo Privatni učesnik:
III votant: Julio Maican Kr. sudb. viječ. I r.	Zastupnik priv. učesnika: Perovođa: Zvonko Turina
IV votant: dr Đuro Kosier Kr. sudb. viječ. II r.	Optuženici: u ovosudnim uzama osim Pavla Breyera.

Predsjedatelj otvara glavnu raspravu u 1/2 9 sati do podne koja je po § 219. k.p. javna.

Perovođa oglašuje stvar.

Iz ovosudnih uza budu predvedeni Andrija Božičković, Eva Koprivnjak, Franjo Novoselić, Josip Broz i Ignac Koprivnjak, a na slobodi se nalazeći optuženi Pavao Breyer je također pristupio. Svi optuženi odgovaraju na generalija kao u istrazi.

Čita se optužnica.

Predsjedatelj opominje optužene u smislu § 231 k.p. na iskaz istine, a na to budu iz dvorane udaljeni svi optuženi osim Andrije Božičkovića.

Andrija Božičković, razumije optužnicu, ne ćuti se krivim, te iskazuje:

Ja sam rođen u Voćinu, gdje sam svršio 5 razreda pučke škole, zatim sam bio u Voćinu 5 godina listonoša. Tada sam pošao u Osijek, gdje sam bio 1 godinu podvornik kod »Kroatije«. Tada sam godine 1922. došao u Zagreb, gdje sam bio 6 mjeseci radnik u tvornici »Jeka«, ali sam to mjesto izgubio, kada sam bio uhićen, jer sam tada bio član Hrvatske omladine. Tada sam dobio izgon iz grada Zagreba, te sam pošao u Bjelovar, gdje sam bio 1 mjesec, a kako mi je onda bio dignut izgon, vratio sam se u Zagreb. Koncem 1924. postao sam raznosač peciva Ljudevita Osvečkoga na Trešnjevki, te sam imao procente, i to 7 1/2 din. od 100 komada prodanog peciva, te sam iz početka zasluživao 50 din. na dan, a kasnije po 25 din. na dan. Oko 3 mjeseca prije uhićenja sam dobio mjesto podvornika kod »Divote«, te sam imao 1000 din. plaće na mjesec, pa sam tako zajedno sa novcem koji sam zaslužio za prodano pecivo imao mjesečno oko 2000 din. Sa Evom Koprivnjak sam se upoznao godine 1924, te sam odonda živio s njome u priležništvu i imam s njome 1 dijete. Stanovao sam u njenom stanu na Vinogradskoj 46. Taj stan se sastoji od kuhinje i sobe. U sobi su bila 2 kreveta, jedan uz drugi, a u kuhinji je također bio jedan krevet za sklopiti. Ja nisam član Komunističke partije Jugoslavije, te nisam komunista. Kritičnoga dana, kad sam bio uhićen, došao sam kući, te tamo već našao detektive, te sam kroz njih saznao da su u mome stanu nađene bombe i komunistička literatura. Sa Brozom me je upoznao Kurtić, te sam ja njemu uznajmio sobu, i to u lipnju ove godine poslije 20, oko 21. i 22. Kad je on sobu uzeo, kazao je da će doći spavati samo katkad, a koji put da će poslati koga svoga. On mi je za jedan mjesec platio 300 din., a poslije nije. Za cijelo vrijeme je Broz došao 4 puta spavati. Ja sam mislio da je on tu sobu najmio za svoje prijatelje. Ja sam svako jutro od kuće već u 4 sata ujutro otišao, vratio se samo na objed, onda pošao na posao, te sam se kući vratio oko 7 sati na večer, umoran, pa sam tada pošao spavati. U sobu koju je iznajmio Broz su koji puta dolazili neki ljudi, ali ne često. Ja nisam prisustvovao premetačini, jer je ona obavljena prije nego sam ja bio doveden kući. U kutiji u kojoj se sada nalaze corp. delicti je bilo 21 par neparnih cipela koje sam ja dobio od 'Divote' u svrhu da ih moja priležnica proda na sajmištu. Kako je u tu kutiju došla komunistička literatura ne znam, ali držim da ju je policija podmetnula. Moja vojna objava nije među tom literaturom nađena već uzeta od moje žene na policiji, a ja sam joj tu objavu dao prigodom pretresa.

Predsjedatelj predočuje Andriji Božičkoviću protuslovlje između njegovog današnjeg iskaza i iskaza u istrazi.

Andrija Božičković: Ja sam iz početka htio zaštititi Broza, jer sam držao da to nije tako ozbiljna stvar, ali nakon što sam primio optužnicu i vidio radi čega me državni odvjetnik optužuje, odlučio sam kazati istinu. Kad je mene detektiv kritičnoga dana, kada sam bio uhićen, doveo kući, vidio sam da su detektivi istresli cipele iz kutije na krevet, a u kutiju metnuli svu literaturu i oružje. Gdje se je nalazila komunistička

literatura i oružje ne znam. Ja sam Brozu iznajmio sa sobom i ormar koji se u sobi nalazio. To je ormar sa pretincima za rublje i odjelom za odjela, te taj ormar nije imao ključa. Ja sam jednom u tom ormaru vidio 2 paketa, zamotana u bijelom pak-papiru. Kad god su oni ljudi dolazili u sobu, kazali su da ih šalje Broz.

Predsjedatelj predočuje Andriji Božičkoviću omote od pak-papira sa adresom SKOJ Srbija, SKOJ Vojvodina itd.

Andrija Božičković: One pakete koje sam ja u ormaru vidio bili su kao predočeni mi omoti od pak-papira. Oni paketi su bili špagom vezani.

Predsjedatelj predočuje Andriji Božičkoviću da je u njegovom džepu nađen letak KPJ, izdan poslije 20. lipnja 1928.

Andrija Božičković: Ja sam taj letak dobio od nepoznatog čovjeka na ulici.

D.O.: Kako dugo su cipele od »Divote« bile u vašem stanu?

Andrija Božičković: Te cipele sam dobio po prilici 3 tjedna pred hapšenjem.

D.O.: Tko je donio pakete koje ste vi vidjeli u ormaru?

Andrija Božičković: Ne znam.

D.O.: Da li je Novoselić kada je došao u vaš stan kazao da ga je poslao Broz?

Andrija Božičković: Franjo Novoselić je došao u stan dne 31. srpnja 1928. te je kazao da ga je Broz poslao. Uopće svi ljudi koji su dolazili kazali su da ih šalje Broz. Dne 31. srpnja 1928. mi je Broz ujutro kazao da će poslati po podne jednog čovjeka, te je doista pod večer došao Franjo Novoselić. Što se tiče Ignaca Koprivnjaka, on je kod nas spavao samo 2 noći, i to u sobi. Ja sam sa Evom Koprivnjak također spavao u sobi, ali samo onda kad nije nitko u sobi spavao. Iznimka je bila sa Franjom Novoselićem, jer smo ja i Eva Koprivnjak također spavali u sobi na jednom krevetu, dok je Franjo Novoselić spavao na drugom

II votant: Od kad poznate Broza, te da li vam je poznato da se on bavi komunizmom i komunističkom propagandom, te da je bio već suđen po Zakonu o zaštiti države po Kr. sudb. stolu u Ogulinu sa 7 mjeseci?

Andrija Božičković: Ja poznam Broza već godinu dana, a upoznao me je, kako sam već kazao, Kurtić. Ja nisam znao da je Broz komunista, da se bavi komunističkom propagandom, a nisam ni znao da je Broz već suđen po Zakonu o zaštiti države. Kurtić nije kod mene stanovao. Za Broza sam samo znao da je tajnik metalaca.

Predsjedatelj predočuje Andriji Božičkoviću da je svjedok Lovro Cesar pred sucem istražiteljem iskazao da je prigodom jedne ovrhe kod Božičkovića vidio nekoliko bomba i revolver, još u februaru 1928.

Andrija Božičković: To nije istina, kod mene nije uopće bila nikada sudbena ovrha, a Cesar je valjda od policije potplaćen.

D.O. predočuje Andriji Božičkoviću adrese na omotima od pak--papira i pita ga da li je on te adrese pisao, odnosno da li znade tko ih je pisao.

Andrija Božičković: Ja te adrese nisam pisao, ne znam tko ih je pisao, pa uopće ni ne znam što je to SKOJ, jer nisam komunista, a niti sam se time zanimao.

D.O.: Šta je to Kominterna?

Andrija Božičković: Ne znam.

D.O.: Kod vas je nađen »Biljten«, Plan rada CKSKOJ-a od 1. 3. 1928. — 1. 8. 1928. Kako je to došlo k vama?

Andrija Božičković: Ne znam o tom ništa.

D.O.: Zašto ste na policiji i pred sucem istražiteljem drugačije iskazivali nego danas?

Andrija Božičković: Ja sam htio zaštititi Broza, jer sam mislio da se radi o nekoj krađi.

Branitelj: Koga ste našli u stanu onoga dana kad je u vašem stanu obavljena premetačina?

Andrija Božičković: Samo detektive.

Branitelj: Da li je bio i Rimay u sobi i kako je premetačina provedena?

Andrija Božičković: Kad sam ja došao kući, detektivi su sav materijal metnuli na krevet, a onda u smeđu kutiju iz koje su istresli cipele. To su onda odnijeli na auto i odvezli na policiju. Zapečatili nisu ništa. Detektivi su u sobi napravili zapisnik o premetačini, ali ga ja nisam potpisao, jer se to nije od mene ni tražilo. Detektivi mi također nisu kazali da se mogu protiviti premetačini. Jedan me je detektiv dapače i udario kad sam došao u sobu, ali imena tome detektivu ne znam.

Predsjedatelj određuje da se čita prijava redarstva, iskaz Andrije Božičkovića pred redarstvom i pred sucem istražiteljem.

D.O.: Da li vam je Broz rekao da je najmio sobu da u nju spremi neke pakete?

Andrija Božičković: Nije.

D.O.: Da li ste vidjeli navečer nositi neke ljude pakete u sobu, te da li poznate te ljude?

Andrija Božičković: Ja sam vidio ljude kako nose pakete u sobu, te su također i pakete odnašali, ali ja ne znam imena ni prezimena tim ljudima. Nisam obraćao pažnje na to što su mi ti ljudi kazali da ne smijem gledati šta je u paketima, jer sam mislio da to oni čine zato jer se boje da bi im moglo što iz njih uzmanjkati.

Predsjedatelj u 1 sat po podne prekida raspravu i određuje nastavak u 4 sata po podne. Andrija Božičković bude odveden u uze.

Nastavljeno 6. novembra 1928. u 4 sati po podne.

Predsjedatelj određuje da se iz ovosudnih uza predvedu Andrija Božičković i Eva Koprivnjak.

Eva Koprivnjak razumije optužnicu, ne osjeća se krivom, te iskazuje:

Ja sam se upoznala sa Andrijom Božičkovićem u godini 1924. te sam s njime živila u priležništvu. Stanovali smo na Vinogradskoj 46, te smo imali stan od sobe i kuhinje. Ja sam sa Andrijom Božičkovićem prodavala pecivo, te smo prodali 300—400. Sobu sa 2 kreveta i ormarom smo iznajmili Brozu, koji je kazao da će samo par puta doći, te je u svemu spavao 2—3 noći. Franjo Novoselić je također spavao 2—3 puta, a moj brat Ignac Koprivnjak isto toliko. Znadem da su u onu sobu zalazili neki ljudi, donosili i odnosili neke pakete, ali što je u tim paketima bilo ne znam. Ti su paketi bili zamotani u bijelom pak-papiru, a nisu bili vezani špagom. Ja ne znam šta su ti ljudi radili, te ne znam kako se ti ljudi zovu. Ja nisam znala da se u ormaru nalaze spisi, a pod krevetom bombe. Kad god sam ja gledala u ormar, nisam tamo vidjela nikakvih paketa. Ja i Andrija Božičković spavali smo redovito u kuhinji, samo par puta smo spavali u sobi. To je bilo kad sam ja prala veš, pa je u kuhinji bilo jako vruće. Tako smo spavali u sobi i onda kad je kod nas spavao i Franjo Novoselić. Ja u sobi nisam nikada našla papir. Oni ljudi su kazali da se u pakete ne smije zagledavati.

D.O: Tko sprema sobu?

Eva Koprivnjak: Ja sam spremala sobu, ali zadnjih 3—4 dana nisam uopće spremala ni mela, nego sam istresla tepihe od vreća. Kod premetačine nađeno je u ormaru nekoliko paketa, čini mi se 5—6, a pod krevetom jedna košara sa bombama, revolverom i patronama. Košara u kojoj je nađeno oružje nije moje vlasništvo. Ja imam dvije košare za trg. Od ovih je jedna bez ručka, a druga ima kožnate ručke. Kod premetačine nije mi uručena nikakva odluka, te mi detektivi nisu kazali da se mogu premetačini protiviti. Detektivi su sve što su pronašli metnuli na jednu hrpu na krevetu.

Branitelj: Da li je šta Novoselić sa sobom donio?

Eva Koprivnjak: Jeste, donio je neke stvari u naprtnjači.

Branitelj: Je li vam Andrija Božičković šta dao kad je bio uhićen?

Eva Koprivnjak: Dao mi je neku objavu za vojsku, koju su mi kasnije na policiji oduzeli.

Predsjedatelj određuje da se čita iskaz Eve Koprivnjak pred redarstvom i pred sucem istražiteljem.

Eva Koprivnjak: Krivo je ubilježeno da sam ja pred policijom kazala da sam vidjela neke pakete u ormaru.

Iz ovosudskih uza bude predveden Franjo Novoselić.

Franjo Novoselić razumije optužnicu, ne osjeća se krivim, te iskazuje:

Ja sam rođen u Retfali. Svršio sam 4 razreda pučke škole i 3 realke, a zatim sam pošao na grafički zanat u Osijeku, te sam tamo bio i oslobođen. Godine 1926. nisam mogao dobiti posla u Osijeku, pa sam pošao u Bruck i Graz. Kako ni tamo nisam dobio posla, vratio sam se u Osijek i tamo radio do 1928. Tada sam izgubio posao, pa sam ponovno pošao u inostranstvo, jer sam mislio da ću gdje vani dobiti zaposlenje. Putovao sam preko Austrije i Čehoslovačke u Njemačku. U Berlinu sam bio do sredine jula. Tada sam pošao u Lajpcig, zatim u Wien, te sam 4 dana prije uapšenja doputovao u Zagreb. Iste večeri sastao sam slučajno Broza, koji me je uputio do jednoga čovjeka, te me je taj čovjek odveo u stan Božičkovićev. Broza sam upoznao 1926. godine. Ime i prezime čovjeka na koga me je Broz uputio neću kazati, da taj čovjek nema radi mene neugodnosti. U stanu Božičkovićevom našao sam samo djecu, dok su Božičković i Eva Koprivnjak kasnije došli. Božičkoviću sam kazao da me je Broz poslao. Kod Božičkovića sam spavao 4 noći, a platio mu nisam ništa. Spavao sam u sobi na jednom krevetu, dok je na drugom krevetu spavao Andrija Božičković. Za ono vrijeme dok sam ja kod njega noćivao, s njim je spavala Eva Koprivnjak 1 ili dva puta. Ja sam znao da je Josip Broz komunista. Ja sam komunistički omladinac.

Predsjedatelj: Gdje vam je pasoš?

Franjo Novoselić: Pasoš koji mi je izdala policija u Osijeku mi je na putu između Maribora i Zagreba nestao. Navečer sam dolazio kući oko 8 ili 1/2 9 sati i odonda do ujutro nisam izlazio. Vrata su bila uvijek nezaključana. Ja o pronađenoj literaturi i bombama ne znam ništa. Ne stoji navod prijave da su moje razglednice i poslovna knjiga nađene među pronađenom literaturom, već je to policija podmetnula.

D.O.: Što je to SKOJ, da li ta organizacija postoji i gdje, te koja je zadaća SKOJ-a?

Franjo Novoselić: SKOJ je kratica za Savez komunističke omladine Jugoslavije, koja organizacija kao ilegalna postoji. Zadaća je te organizacije da vaspita mlade radnike u borbenom duhu, da se oslobode od kapitalističkog jarma.

D.O.: Na koji se način vaspitaju, ima li SKOJ novine, te da li se održavaju sjednice?

Franjo Novoselić: Na koji se način vrši to vaspitanje neću kazati. SKOJ imade novine »Mladi boljševik«. SKOJ obdržava sjednice, te sam i ja sudjelovao u sjednicama godine 1927. u Osijeku.

D.O.: Da li ste sa Brozom razgovarali o SKOJ-u?

Franjo Novoselić: Nisam.

D.O.: O čemu ste razgovarali sa Božičkovićem?

Franjo Novoselić: O sasma privatnim stvarima.

Predsjedatelj: Da li je Broz za vrijeme dok ste vi kod Božičkovića stanovali tamo dolazio?

Franjo Novoselić: Nije.

Predsjedatelj u 6 sati prekida glavnu raspravu i određuje nastavak dne 7. XI 1928. u 9 sati do podne. Andrija Božičković, Eva Koprivnjak i Franjo Novoselić budu odvedeni u uze.

Nastavljeno dne 7. XI. 1928. u 9 sati do podne.

Predsjedatelj određuje da se iz uza predvedu Andrija Božičković, Eva Koprivnjak i Franjo Novoselić.

D.O.: Da li zadatak oslobođenja od kapitalističkog jarma imadu i druge partije, možda socijalistička?

Franjo Novoselić: Socijalisti žele mirnim putem, a SKOJ silom da dobije političku vlast.

D.O: I radi toga ste išli u SKOJ?

Franjo Novoselić: Jest.

D.O.: Da li ste i sada član SKOJ-a, te u čemu se je sastojao vaš rad u SKOJ-u?

Franjo Novoselić: Sada više nisam član SKOJ-a, a kada sam bio, nisam bio nikakav funkcionar već običan član.

D.O.: Kakve dužnosti ima član?

Franjo Novoselić: Dužnost svakog člana je da se vaspita u školi, da postane komunista, te da se bori protiv kapitalizma.

D.O.: Što se uči u toj školi?

Franjo Novoselić: Vaspita se mlade radnike i seljake prosvjetno i revolucionarno da u odlučnom momentu budu pripravni i na čelu akcija, jer je dokazano u svim borbama da omladina ima važnu ulogu.

Predsjedatelj: Kakva je to škola, tko je učitelj, te gdje se obdržava?

Franjo Novoselić: Ta škola jesu sjednice SKOJ-a a gdje se one održavaju neću reći. Ja sam kroz cijelu 1927. prisustvovao tim sjednicama.

Predsjedatelj: Kakvi su odnosi između SKOJ-a i KPJ?

Franjo Novoselić: SKOJ je sekcija KPJ, te se i šalje Partiji izvještaj.

Predsjedatelj: Koliko je ljudi prisustvovalo sjednicama?

Franjo Novoselić: Sjednice su se obavljale po ćelijama, naime svaka ćelija drži sama sjednice. U ćeliji je uvijek samo 5—6 ljudi.

Predsjedatelj: Kakav je predmet vaspitanja?

Franjo Novoselić: Prosvjetni i revolucionarni.

Predsjedatelj: Kakav prosvjetni, kakav revolucionarni?

Franjo Novoselić: Čitale su se knjige i brošure i o njima debatiralo. Što se tiče revolucionarnog pravca vaspitanja, učilo se kako da pograbimo silom političku vlast.

Predsjedatelj: Jesu li pronađene bombe s time u savezu?

Franjo Novoselić: Nisu.

Predsjedatelj: Je li vam poznat Zakon o zaštiti države, te da li ste znali da vašim postupkom dolazite u sukob sa tim zakonom?

Franjo Novoselić: Meni je poznat taj zakon, te sam znao da svojim postupkom griješim protiv toga zakona, ali me to nije ništa priječilo, jer mi taj zakon ne priznajemo.

II votant: Iz kojih redova je pročelnik ćelija?

Franjo Novoselić: Onaj tko je najobrazovaniji biva izabran za pročelnika, a izabiru ga članovi ćelije.

Predsjedatelj: Da li je dužnost člana ćelije tražiti simpatizere?

Franjo Novoselić: Jest, ali ja nisam, jer sam imao drugi zadatak.

Predsjedatelj: Da li vam je ćelija platila put?

Franjo Novoselić: Nije. Na put sam išao novcem koji sam prištedio, a kad mi ga je ponestalo, vratio sam se natrag.

Branitelj: Da li ste član grafičara?

Franjo Novoselić: Jest, ja sam član toga saveza, koji je internacionalno organizovan. Kad članovi našeg saveza dolaze u inozemstvo, dobivaju putnu potporu, bolesničku potporu, te ako se radi u inozemstvu 26 tjedana, onda i u slučaju neuposlenosti neuposleničku potporu, te sam i ja u inozemstvu dobivao bolesničku potporu.

Predsjedatelj određuje da se iz ovosudnih uza predvede Josip Broz.

Josip Broz razumije optužnicu te iskazuje:

Ja se ne ćutim krivim i ako priznajem ono što me tuži D.O.; jer ne smatram ovaj [sud] kompetentnim već samo sud Partije. Priznajem da sam član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, priznajem da sam radio na širenju komunističkih ideja i propagirao komunizam, te prikazivao kakva se nepravda čini proletarijatu od buržoazije, sve to na konferencijama i sjednicama, te u razgovoru sa pojedincima. Ne mogu kazati gdje su se te konferencije održavale. To sam sve činio odonda kad je Komunistička partija god[ine] 1921. bila raspuštena i prešla iz legalnosti u ilegalnost.

Predsjedatelj: Je li vam poznat Zakon o zaštiti države i jeste li znali da taj zakon zabranjuje svaku komunističku propagandu?

Josip Broz: *Ja Zakon o zaštiti države nisam čitao, ali sam bio svjestan da svojim činom griješim protiv toga zakona. Ja držim da su prirodni zakoni viši od onih koje stvori jedna klasa da pritisne drugu. Ja sam za svoje ideale spreman žrtvovati i svoj život.*

Predsjedatelj: Šta znate o bombama i pronađenoj literaturi?

Josip Broz: *Ja sam Andriju Božičkovića upoznao prije 10 mjeseci, a upoznao me je Kurtić. Kurtiću sam naime bio dužan 2000 din., te je on kazao da taj novac dam Božičkoviću, koji će njemu [Kurtiću] poslati novac u Dalmaciju, kamo je on bio izgnan. Ja sam u junu 1928. iznajmio kod Božičkovića sobu dijelom za sebe, a dijelom za svoje drugove koji dođu u Zagreb, a policija ih progoni. Platio sam mu za juni i juli 300 din. U toj sobi sam ja prespavao 3—4 puta. K njemu sam slao razne ljude da prenoće, ali imena tih ljudi neću kazati. Ja sam znao za komunističku literaturu koja je pronađena, znao sam da su je donijeli moji drugovi, kojima imena neću kazati, ali nisam znao da je ta literatura donesena baš u stan Božičkovićev, ali to dozvoljavam, već je ona mogla biti donesena i kamo drugamo. Da je ta literatura bila spremljena baš u stan Božičkovićev saznao sam tek onda kad ju je policija premetačinom tamo našla. Ja ne vjerujem da su bombe u istoj sobi pronađene, ja ih nisam donio, te nisam za njih znao, te su one valjda podmetnute. Ja i moji drugovi nismo ništa u Božičkovićevom stanu radili, te Božičković nema s nama ništa. Istina je da sam ja Franju Novoselića poslao Božičkoviću par dana prije uapšenja. S njime sam se slučajno sastao, pa mi je on pripovijedao da se vratio iz Njemačke, te sam ga ja onda uputio Božičkoviću. Ja priznajem da su moji drugovi slali komunističku literaturu i to pouzdanim putem i po pouzdanim ljudima, a ja sam rukovodio otpravkom tog materijala.*

Predsjedatelj: Šta znače bilješke u vašem notesu, na primjer R I. 25 B?

Josip Broz: *To su znakovi za slanje komunističke literature, te ja priznajem da je pronađena literatura tek dio one koja je po meni i mojim drugovima u svrhu komunističke propagande rasturena i rasturivana, i to u omotima jednakim onima koje je policija pronašla.*

D.O.: Šta znači 26 L, 80 L?

Josip Broz: *To su znakovi za knjigu Osnovi lenjinizma, koja se je knjiga slala na sve strane, ali otkuda to, ja nisam znao.*

D.O.: Što znači R I., R II., B,?

Josip Broz: *Ne mogu kazati.*

D.O.: Da li vam je šta poznato o rezolucijama Biroa CKSKOJ-a?

Josip Broz: *Meni o SKOJ-u nije ništa poznato, premda je SKOJ vezan sa Partijom. Znadem da SKOJ dobiva i »Biljten« CKKPJ.*

D.O.: Kakve su to priznanice koje su kod vas pronađene?

Josip Broz: *Ja sam bio tajnik metalaca, pa se priznanice koje su kod mene nađene tiču sindikata, naime ili su to priznanice za članarinu koju sam ubrao, ili na novac koji je davao sindikat kao pripomoć ženama čiji su muževi u zatvoru.*

Predsjedatelj: Kako ste bili uhićeni?

Josip Broz: *One noći kad sam bio uhićen kazao mi je jedan čovjek, za koga držim da je konfident policije, neka dođem u Vinogradsku 46. Ja sam pošao tamo i bio uhićen. Nije istina da je policija kod mene pronašla pismo EKKI, već ga je ona meni podvalila.*

D.O.: Šta znače bilješke »Stav Partijskog vodstva po događajima i politič. stavu SDU«, »Reorganizacija ćelija i rajona«?

Josip Broz: *To su bilješke o onom o čemu sam imao govoriti na konferencijama KPJ.*

Predsjedatelj: Kakve ste škole završili?

Josip Broz: *Svršio sam 4 pučke i 2 razreda građanske škole, te zatim pošao na zanat. Kad sam svršio zanat pošao sam u inostranstvo, a onda u rat, te sam pao u rusko zarobljeništvo. Kad sam se god. 1919. vratio*[297] *natrag, bio sam 4 godine strojar u Bjelovaru, zatim na brodogradilištu u Kraljevici, u Beogradu i Zagrebu, ali sam uvijek bio otpušten radi radničkog pokreta. Ja sam komunista, te sam širio komunističku ideju: naime, ako će buržoaska klasa i dalje pljačkati narod, da se silom osvoji politička vlast. Sila se silom suzbija. Ja držim da je bombe podmetnula policija.*

Predsjedatelj: Da li KPJ stoji u pismenoj vezi sa Moskvom?

Josip Broz: *Jest, mi stojimo u pismenoj vezi sa Moskvom, jer smo mi njihova organizacija.*

Predsjedatelj: Da li vam je poznato o letacima poslije 20. juna o.g. u kojima se poziva narod na ustanak?

Josip Broz: *Ti su mi letaci poznati, no tko ih je sastavio neću kazati. Ja ih nisam pisao.*

D.O.: Jeste li bili tučeni?

Josip Broz: *Ja sam već sucu istražitelju kazao da sam bio od detektiva Anzulovića tako čvrsto svezan da su mi ruke pomodrile.*

D.O.: Zašto ste nosili sobom revolver?

Josip Broz: *Ja sam nosio nabijen revolver radi svoje obrane, a dozvole za nj nisam imao. Na policiji me je Rimay udario šakom po glavi, a onda stolicom u prsa, te me je i ozljedio, a kad sam tražio liječnika, nisu mi ga dali.*

Predsjedatelj: Jeste li Božičkoviću kazali da ćete se sami prijaviti?

Josip Broz: *Jesam.*

Branitelj: Da li policija progoni i takve članove sindikata koji su pristaše građanskih stranaka?

Josip Broz: *Jest, policija progoni takve ljude.*

Branitelj: Da li policija progoni i radnike samo radi sumnji komunizma?

Josip Broz: *Jest.*

Branitelj: Jeste li u stan Božičkovićev upućivali i takve radnike koje je policija progonila, a nisu komunisti?

Josip Broz: *Jest.*

Branitelj: Je li kod Božičkovića bio šapirograf i pisaći stroj?

Josip Broz: *Nije.*

Branitelj: Kako je obavljena kod vas premetačina?

Josip Broz: *Premetačina je bila obavljena bez svjedoka, te ja nisam bio upozoren da se mogu premetačini protiviti.*

Predsjedatelj: Da li su Božičković i Eva Koprivnjak znali za materijal koji je pronađen?

Josip Broz: *Nisu.*

Predsjedatelj određuje da se čitaju iskazi Josipa Broza pred redarstvom i pred sucem istražiteljem.

Predsjedatelj nakon što su ti iskazi pročitani određuje da se dovede iz uza Ignac Koprivnjak.

Ignac Koprivnjak iskazuje:

Optužnicu sam razumio, ali se ne ćutim krivim. Ja nisam uopće išao u školu, pa ne znam ni čitati ni pisati. Ja živim u Zagorju sa ženom i djecom, pa dolazim koji puta u Zagreb da zaradim nešto. U Zagorju imam 1 i 1/2 rali zemlje. U Zagreb sam došao od kuće 8 dana prije uhićenja. Za tih tjedan dana radio sam kod zidara, a spavao sam 2—3 noći kod kuma Kuncea, a 2—3 noći kod moje sestre Eve Koprivnjak. Kod sestre sam spavao u kuhinji, a sestra, Andrija Božičković i Franjo Novoselić u sobi. Ja sam odlazio od kuće ujutro, a vraćao se oko 6—1/2 7 sati po podne. Za vrijeme dok sam ja spavao kod sestre nisam u sobu uopće zalazio, te nisam čuo da bi tko noću dolazio u kuću. Također ne mogu kazati da li je za to vrijeme moja sestra spremala sobu. Ja o pronađenoj literaturi i bombama ne znam ništa.

Pavao Breyer iskazuje:

Razumio sam optužnicu, ali se ne ćutim krivim. Ja o cijeloj stvari ne znam ništa, te ne poznajem niti jednoga od optuženih. Kritičnoga jutra sreo sam Elzu Hirš, koju sam otprije poznavao. U razgovoru mi je ona kazala da traži stan, te da li moguće ja znam za kakav stan. Ja sam joj kazao da ne znam, ali da ću joj javiti ako za nj doznam. Pošao sam dalje Ilicom i zaokrenuo u Vinogradsku cestu. Tamo mi je jedan radnik na novogradnji kazao neka idem do jedne kuće sa ogradom, u dvorište u kojem [se nalazi] pas, te neka tamo pitam jednog čovjeka za stan. Ja sam u dvorište te kuće prošao dvorištem do kuće koja leži nešto niže te sam u dvorištu bio uhićen. Obavljen je odmah pretres lični, ali nije ništa nađeno. Ja sam kazao detektivu da me je jedan čovjek na novogradnji tamo uputio, ali taj detektiv nije htio toga čovjeka tražiti. Nije istina da ja redovito dobivam »La Fédération Balcanique«, te sam ja taj list prvi puta vidio kod suca istražitelja.

D.O.: Da li ste . . . organizovani član kojega kluba?

Pavao Breyer: Nisam.

Predsjedatelj određuje da se čita iskaz Pavla Breyera pred sucem istražiteljem, te on bude pročitan.

Predsjedatelj u 1 sat prekida raspravu i određuje nastavak u 4 sata po podne.

Nastavljeno 7. XI 1928. u 4 1/4 h po podne. Iz ovosudnih uza budu dovedeni svi optuženi, Pavao Breyer je također pristupio.

Branitelj: Jeste li vi član kluba marksista?

Pavao Breyer: Nisam, ali ga poznam po izborima za Japol*.

Branitelj: Koliko dobiva taj klub glasova na izborima?

Pavao Breyer: Manje od 100.

Branitelj: Koliko je kanditata na listama?

Pavao Breyer: 30 kandidata i 18 predlagača.

Bude pozvana svjedokinja Draga Vaclavek i opomenuta u smislu § 232. k.p.

Draga Vaclavek odgovara na generalije kao u istrazi, zaprisegnuta iskazuje:

Moja majka je vlasnica kuće na Vinogradskoj c[esti] 46. Od optuženih poznajem Andriju Božičkovića i Evu Koprivnjak. Ja stanujem u prizemlju, a Andrija Božičković i Eva Koprivnjak u suterenu. Moja majka im je zabranila držati podstanare. Ja sam često vidjela dolaziti neki muškarac, ali Eva Koprivnjak je kazala da nema nikoga. Ovi su dolazili obično oko 6—1/2 7 sati na večer. Jedanput je jedan došao sa 2 velike košare u 11 sati u noći. To je bilo po prilici mjesec dana prije uapšenja Božičkovića. Drugi puta opet su 4 muškarca donijela 2 veća i 2 manja paketa u pak-papiru zamotana i svezana sa špagom. Eva Koprivnjak je kazala da k njoj nitko ne dolazi.

Bude pozvan svjedok Julije Rimay, koji odgovara na generalije kao u istrazi, te bude opomenut u smislu § 232. k.p.

Julije Rimay zaprisegnut iskazuje:

Ja sam dobio nalog da pođem u Vinogradsku br[oj] 46, jer da su tamo pronađene neke bombe. U stanu sam našao Evu Koprivnjak, dok je Andrija Božičković doveden kasnije po detektivu Firštu iz radnje. Sav zaplijenjeni materijal bio je već na krevetu metnut, pa sam ja onda diktirao zapisnik o nalazu. Eva Koprivnjak mi je kazala na moje pitanje da su bombe i literatura pred njom pronađene.

Eva Koprivnjak: To je istina.

---

* Priređivač nije uspio da razriješi ovu skraćenicu. — *Red.*

Josip Broz: Možda je to još prije po jednom konfidentu policije podmetnuto.

Julije Rimay: Eva Koprivnjak mi je kazala da je kod nje stanovao jedan mladić. Premetačina je obavljena u povodu prijave koja je stigla kriminalnom odsjeku, da u stan Božičkovića ulaze i izlaze razni ljudi sa nekim paketima, pa kako je i majka Eve Koprivnjak poznata kradljivka, koja ima izgon iz Zagreba, to je najprije postojala sumnja da se radi o nekoj krađi. Među literaturom i spisima na krevetu našao sam razne karte adresirane na Franju Novoselića, a i njegovu poslovnu knjigu.

Franjo Novoselić: Ja sam to sve imao u jednoj kuverti na stolu, pa je moguće da se je to izmiješalo prigodom premetačine.

Julije Rimay: To je moguće.

Branitelj: Da li je kuća na Vinogradskoj 46 bila par dana pod paskom?

Julije Rimay: Jest.

Predsjedatelj određuje da se čita iskaz Julija Rimaya pred sucem istražiteljem, te isti bude pročitan.

Bude pozvan svjedok Milan Rakić, koji odgovara na generalije kao u istrazi, i bude opomenut po § 232. k.p.

Milan Rakić, zaprisegnut, iskazuje:

Ja i detektiv Golub doznali smo da neki ljudi noću donose i odnose pakete na Vinogradskoj 46. Jedne subote prije podne smo mi dvojica obavili pretres stana Andrije Božičkovića i Eve Koprivnjak. Kod kuće je bila samo Eva Koprivnjak. Kod pretresa bila je još pomenuta kućevlasnica i jedna 16-godišnja djevojka. Komunistička literatura i spisi bili su u ormaru, na ormaru i po stolu i uopće po cijeloj sobi. Pod desnim krevetom našao sam jednu košaru pokritu tvrdim papirom. Unutra sam našao bombe i municiju. Eva Koprivnjak, koja je bila u sobi, kazala je da ne zna ništa. U sobi je još bila kućevlasnica. Mi smo sav pronađeni materijal metnuli na postelju, na jednu hrpu. Na stoliću u sobi je bilo knjiga, a da li je tamo bila i poslovna knjiga Novoselića, ne mogu kazati. Razglednice adresirane na Franju Novoselića našli smo, čini mi se, na stoliću. U sobi je bila također i Novoselićeva naprtnjača. Meni se je ta soba na prvi pogled činila kao neka kancelarija. Ja sam tada, budući da sam vidio da se radi o komunističkom materijalu, telefonski obavijestio dr Bogićevića, koji je poslao Julija Rimaya i još četvoricu detektiva, koji su tada preuzeli uredovanje.

Franjo Novoselić: Na stoliću su bili samo romani.

Predsjedatelj: Da li su u sobi bile kakve cipele?

Milan Rakić: Bile su neke cipele, ali se ne sjećam gdje. Kutija, koja je kod suda, bila je, čini mi se, kraj ormara.

Branitelj: Da li ste već prije nad tom kućom vršili pasku?

Milan Rakić: Nismo, bar koliko je meni poznato.

Predsjedatelj određuje da se čita iskaz Milana Rakića pred sucem istražiteljem, te taj bude pročitan.

Bude pozvan Antun Štefulj, koji odgovara na generalije kao u istrazi, te bude opomenut po § 232. k.p.

Antun Štefulj, zaprisegnut, iskazuje:

Ja sam u stan Božičkov[ićev] došao sa Rimayem. Ja i detektiv Anzulović bili smo određeni da držimo zasjedu, te uhitimo svakoga tko dođe u stan Božičkovićev. Broz je bio uhićen oko 1/2 12 u noći. Ja sam baš pošao da pregledam vrt, te je u dvorištu ostao Anzulović. Čuo sam da me Anzulović zove, pa sam se vratio natrag i našao Broza gdje stoji pred Anzulovićem. Kod njega smo pronašli nabijen revolver. Što je drugo kod njega pronađeno navedeno je u zapisniku u pretresu. Drugi dan prije podne došao je u isto dvorište optuženi Pavao Breyer i pošao direktno prema stanu Andrije Božičkovića, te smo ga mi u hodniku uhitili.

Pavao Breyer: Nije istina da sam ja uhićen u hodniku. Uhićen sam na dvorištu.

Antun Štefulj: Broz je prigodom uhićenja kazao da je imao 1 posto mogućnosti da bi ili pobjegao ili pucao.

Josip Broz: To nije istina.

Bude pozvan svjedok Jerko Anzulović, koji opomenut po § 232. k.p. odgovara na generalije kao u istrazi.

Jerko Anzulović, zaprisegnut, iskazuje:

Ja sam dobio nalog za zasjedu. Oko 1/2 12 sati u noći je Štefulj otišao pregledati vrt. Ja sam ostao u zasjedi, te sam vidio gdje jedan čovjek ide dvorištem uza zid prema stanu Božičkovićevom, pa kad je uhvatio za kvaku, pozvao sam ga u ime zakona da digne ruke gore, što je on i učinio. Pozvao [sam] Štefulja, te smo mi tada pretražili Broza i kod njega našli nabijen revolver, pa je on kazao da je imao samo 1 posto mogućnosti da bi ili pucao ili pobjegao. Breyera smo uhitili drugi dan prije podne, kadno je došao do stana Božičkovićevog. On je kazao da ga je jedan čovjek sa novogradnje uputio, i da on traži stan za Elzu Hirš. Ja sam [sa] Breyerom pošao tražiti toga čovjeka, ali ga nisam našao. Breyer je uhićen u hodniku.

Predsjedatelj u 6 sati prekida raspravu i određuje nastavak 8. XI 1928. u 9 sati do podne, a optuženi [su] odvedeni natrag u uze.

Nastavljeno dne 8. XI 1928. u 9 sati prije podne. Iz ovosudnih uza budu predvedeni svi optuženi osim Pavla Breyera, koji se iz slobode brani i koji je također pristupio.

Uslijed zamolbe Kr. red. ravnateljstva u Zagrebu da se nepristupivši svjedoci Marica Barković i Mato Kunce predvedu izjavljuje detektiv

Antun Štefulj da je redarstvo potražilo spomenute svjedoke, da njihovi stanovi stoje pod naznačenim adresama, ali da su ti svjedoci pred 2 dana nestali, te ih se ne može naći.

D.O. predlaže da se čitaju predušni zapisnici svjedoka Mate Kunca i Marice Barković.

Branitelj slaže se s tim predlogom.

Sud nakon vijećanja stvara zaključak da se pročitaju predušni zapisnici svjedoka Mate Kunca i Marice Barković, te oni budu pročitani.

Bude pozvan svjedok Lovro Cesar, koji odgovara na generalije kao u istrazi. Bude opomenut u smislu § 232 k.p.

D.O. predlaže da se svjedok Lovro Cesar ne zaprisegne, te da se njegovo zaprisegnuće ostavi i u . . .*

Branitelj predlaže da se Lovro Cesar zaprisegne.

Sud stvara zaključak da se svjedok Lovro Cesar za sada ne zaprisegne.

Lovro Cesar iskazuje:

U veljači ove godine imao sam sa oficijalom Tomašićem i podvornikom Jugom obaviti ovrhu kod Milana Vučkovića i Andrije Božičkovića. Ovrhu smo obavili kod Milana Vučkovića, te sam ja kod njega vidio bombe, revolver i 8 patrona. Poslije otkrića bombe kod Božičkovića me je oficijal Tomašić uvjerio da smo bombe vidjeli kod Božičkovića, pa sam ja tako iskazao pred sucem istražiteljem, a kasnije, pregledavši spise, uvjerio sam se, to nije bilo kod Božičkovića već kod Vučkovića. Kod Božičkovića uopće nismo bili na ovrsi. Ono što sam ja iskazao pred sucem istražiteljem za Božičkovića vrijedi za Milana Vučkovića, Vinogradska 3.

Sud stvara zaključak da se Lovro Cesar ne zaprisegne i da se preslušaju Mija Tomašić i Pavao Jug.

Bude pozvan Mijo Tomašić, opomenut u smislu § 232 k.p. koji odgovara na generalije: 56 god., rodom iz Varaždina, oficijel Kr. kot. suda Zgb, oženjen, petoro djece, neporočan, u rodu sa optuženima nije.

Mijo Tomašić, zaprisegnut, iskazuje:

Sjećam se da sam jednom ove godine bio na ovrsi zajedno sa Cesarom, no ne znam ništa o tome da bi mi vidjeli kakve bombe. Meni je Cesar pripovijedao o nekom revolveru, a ne o bombama. Da li smo tada obavili 2 ovrhe ili 1 ne znam.

Bude pozvan svjedok Pavao Jug, koji odgovara na generalije: 42 god. rodom iz Pušce Bistre, rkt, oženjen, podvornik Kr. kot. suda I Zgb, Svetice 1 *a*, neporočan, u rodu sa optuženima nije. Bude opomenut po § 232. k.p.

---

* U originalu nedostaje dio teksta. — *Red.*

Pavao Jug, zaprisegnut, iskazuje:

Ja se sjećam da sam bio sa Cesarom i Tomašićem na jednoj ovrsi na Vinogradskoj cesti, te da je Cesar u ormaru pronašao jedan revolver i kazao da će to prijaviti. O bombama ne znam ništa. Kuća u kojoj smo mi tu ovrhu obavljali je bila u dvorištu, te smo mi ulazili kroz kućnu vežu kuće, koja se je u istom dvorištu gradila, ali uz cestu.

D. O. predlaže da se predvede svjedokinja Elza Hirš.

Sud stvara zaključak da se Elza Hirš predvede za 9. XI 1928.

Predsjedatelj u 1/2 1 sat prekida raspravu i određuje nastavak dne 9. XI 1928. u 9 sati do podne, a optuženi odvedu natrag u uze.

Nastavljeno dne 9. XI 1928. u 9 sati do podne. Iz uza budu predvedeni svi optuženi osim Pavla Breyera, koji se brani iz slobode, te koji je također pristupio.

Pristupa svjedokinja Elza Hirš, koja odgovara na generalije kao u istrazi. Bude opomenuta po § 232. k.p.

Elza Hirš, zaprisegnuta, iskazuje:

Ja sam se jednog ponedjeljka ovog ljeta srela sa optuženim Breyerom, te sam mu među ostalim u razgovoru kazala da tražim stan, te ako on dozna za koji stan, neka mi javi.

Čitaju se spisi predloženi u optužnici, te nakon što su isti pročitani predsjedatelj proglašuje dokazni postupak dovršenim, te daje riječ D.O.

D.O. traži što strožu kazan, te proširuje optužnicu za F. Novoselića i J. Broza kako slijedi:

III. *Franjo Novoselić*, da je tečajem 1927. u Osijeku kao član ilegalne komunističke organizacije SKOJ-a vršio propagandu komunizma u ćelijama na taj način što je prisustvovao sjednicama tih ćelija i sticao simpatizere za tu organizaciju u svrhu da ta organizacija oružanom rukom silovito zahvati političku vlast u državi, dakle organizovao i postao članom takvog udruženja koje ima za svrhu propagandu komunizma i nasilje prema državnim vlastima predviđenim Ustavom, te nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti.

IV. *Josip Broz*, da je tečajem god. 1921. do 1928. u Zagrebu i drugim mjestima kao član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije vršio propagandu komunizma na taj način što je organizovao članove te Partije, držao rajonske i mjesne konferencije o temama »Stav Partijskog vodstva po događajima i politič. stavu SDK«, »Reorganizacija ćelija i rajona«, »Jačanje Komunističke partije u Engleskoj, Njemačkoj itd.«, »Stav Komunističke partije po tim događajima (Nettunske konvencije)«, »Otvoreno pismo EKKI«, »Novi kurs partijske politike i jačanje partije« i širio njima komunističke ideje u svrhu navedenu gore pod III, dakle organizovao i postao članom takvog udruženja koje ima

za svrhu propagandu komunizma i za nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti, pa da su time počinili, i to Franjo Novoselić činom pod III. zl. iz čl. 1. točka 1. i 2. Zak. o zaštiti države, a Josip Broz činom pod IV. zl. iz čl. 1. t. 1. i 2. Zak. o zaštiti države.

Zatim odustaje D.O. od točke f) iz I. optužnice.

Nakon što je D.O. završio svoj govor, daje predsjedatelj riječ branitelju.

Branitelj protivi se proširenju optužnice jer je optužnica proširena nakon dovršenog dokaznog postupka, te traži odrešenje, odnosno u slučaju kondemnatorne osude što blažu kaznu. Za vrijeme svoga govora je branitelj bio 2 puta pozvan po predsjedatelju da se drži stvari, jer je opetovano zastranio i udaljio se od stvari.

Nakon toga što je branitelj svršio svoj jednosatni govor predsjedatelj pita optužene imadu li još što reći. Od svih optuženih samo Josip Broz kaže da će govoriti o svome predživotu i da će tako razjasniti kako je došlo do toga da je postao komunista.

Predsjedatelj primjećuje da je optuženi Josip Broz o svome predživotu već ranije saslušan koliko je bilo potrebno i da sada tome nema više mjesta.

U to je stao Josip Broz protestirati, a tomu se protestu pridružio i branitelj, pa kako su obojica istodobno govorili uzbuđenim glasom, nisu se mogle razabrati dalje Brozove riječi, ali iz njegovih riječi se ipak razabralo da mu se mora dozvoliti da brani svoje komunističke ideje.

Na to je predsjedatelj oduzeo Brozu riječ, prekinuo o tom svaku daljnu diskusiju, proglasio raspravu zaglavljenom i odredio da će se osuda proglasiti u srijedu dne 14. XI 1928. u 10 sati.

Branitelj prijavljuje ništavnu žaobu.

D.O. traži riječ, koju mu predsjedatelj ne da, jer je rasprava dovršena.

Nakon svega toga, pošto je predsjedatelj odredio stražarima da odvedu optužene iz dvorane. optuženi Josip Broz stao je protestirati, okrenuo se prema općinstvu, koga je dvorana bila puna, te povikao: »Živila Komunistička partija Jugoslavije« i »Ovdje vlada policijski duh«, i još neke riječi koje se u metežu nisu mogle dobro razabrati.

Nastavljeno 14. XI 1928. u 10 sati do podne. Iz uza budu predvedeni optuženi, dok je na slobodi se nalazeći Pavao Breyer također pristupio.

Predsjedatelj proglašuje slijedeće zaključke suda:

1) da se prepis zapisnika in fine o činu Josipa Broza počinjenog u raspravnoj dvorani nakon dovršene rasprave dostavi D.O. na predlog, pošto ovaj sud vidi u tom njegovom postupku kažnjivo djelo;

2) da se osuda stegne samo na predmet pismene optužbe, ukoliko se tiče Josipa Broza, i pridrži tužitelju neka samostalno progoni krivca radi pridošlog čina, na koji je optužnica proširena na glavnoj raspravi, jer se radi toga čina ne može izreći osuda obzirom na to što nema konkretiziranih čina u proširenoj optužnici, te je potrebno brižljivije pripraviti se, tim više što je tokom glavne rasprave izbilo da je optuženi Josip Broz već suđen, ali nepravomoćno, po Kr. sudbenom stolu u Ogulinu radi komunističke propagande u prošlosti, radi koje se sada ponovno traži progon;

3) da se ovaj sud na temelju § 60. k.p. izjavljuje nenadležnim glede čina Josipa Broza navedenog pod II. pisane optužnice, jer za suđenje takvih prekršaja nije nadležan sud, već politička vlast;

a zatim proglašuje osudu zajedno sa razlozima, te nakon toga upućuje Josipa Broza, Franju Novoselića i Andriju Božičkovića na pravne lijekove koji im po zakonu na raspoložbi stoje.

D.O. je sa osudom, ukoliko se tiče Josipa Broza, Franje Novoselića i Andrije Božičkovića, zadovoljan, dok glede Eve i Ignaca Koprivnjaka te Pavla Breyera uzima trodnevni rok za razmišljanje, ali pristaje da se Ignac i Eva Koprivnjak uz uvjete § 182 k.p. puste na slobodu, odnosno preprate Kr. redarstvenom ravnateljstvu u Zagrebu.

Josip Broz, *Franjo Novoselić* i *Andrija Božičković* prepuštaju odluku svome branitelju.

Branitelj uzima trodnevni rok za razmišljanje glede kondemnatornog dijela osude.

Predsjedatelj određuje da se optuženi odvedu u uze, te Josip Broz izlazeći iz dvorane viče: »Živila Komunistička partija Jugoslavije, živila III internacionala.«

Dovršeno time da je tamničaru izdan shodan nalog glede puštanja na slobodu odnosno prepratnje redarstvu Ignaca i Eve Koprivnjak.

Predsjedatelj:
S. Tomić

Perovođa:
Zvonko Turina

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

[PRESUDA KRALJEVSKOG SUDBENOG STOLA U ZAGREBU JOSIPU BROZU I DRUGOVIMA]

Zagreb, 14. novembar 1928.

U ime Njegova Veličanstva Kralja!

Kr[aljevski] sudbeni stol u Zagrebu danas, 14. studena 1928, pod predsjedanjem Kr[aljevskog] potpredsjednika Sud[benog] stola Svetozara Tomića, u prisutnosti kr[aljevskog] sudbenog vjećnika I raz[reda] dr Ivana Packa, kr[aljevskog] sud[benog] vjećnika I raz[reda] Janka Nežića, kr[aljevskog] sudb[enog] vjećnika I raz[reda] Julija Maicena i kr[aljevskog] sudb[enog] vjećnika II razr[eda] dr Đure Kosiera kao sudaca i Zvonka Turina kao perovođe, vrhu optužbe Kr[aljevskog] državnog odvjetništva protiv Josipa Broza i drugova radi zločina iz čl. 1. tač. 1, 2, 3, 6. Zak[ona] o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, od 2. 8. 1921. i prekršaj čl. 30. i 31. Zak[ona] o držanju i nošenju oružja, podignute optužnicom na 6. 10. 1928. br. I. 4112/28. nakon odredbenom od 18. 10. 1928. I. 3738/28. naređene i u prisutnosti kr[aljevskog] drž[avnog] odvjetnika zamjen[ika] dr Ivana Marochina, optuženika Josipa Broza, Franje Novoselića, Andrije Božičkovića, Eve Koprivnjak, Ignaca Koprivnjaka i Pavla Breyera, branitelja dr Ive Politea, dne 6, 7. i 8. studena 1928. obdržavane glavne rasprave, na temelju po tužitelju stavljena predloga da se sudi po optužnici, i to proširenoj na glavnoj raspravi optužbi, sudio jest:

I. Josip Broz, 36 god[ina] star, rodom iz Kumrovca, rkt [rimokatolik], oženjen, otac jednog djeteta, priv[atni] namještenik u Zagrebu, po Kr[aljevskom] sudbenom stolu u Ogulinu god[ine] 1927. po Zak[onu] o zašt[iti] države sa 7 mjeseci nepravomoćno suđen, pismen.

II. Franjo Novoselić, 21 god[inu] star, rodom iz Retfale, rkt[rimokatolik], neoženjen, tipograf, nestalna boravišta, neporočan, pismen.

III. Andrija Božičković, 28 god[ina] star, rodom iz Voćina, rkt[rimokatolik], neoženjen, otac jednog djeteta, podvornik, neporočan, pismen.

Krivi sud, i to:

1. Josip Broz

I. što je A) bio organizirani član KPJ (Komunističke partije Jugoslavije), te kao takav dijelom sam sve spremio, a dijelom po neustanovljenim ortacima dao spremiti tečajem ljeta 1928. godine u Zagrebu u jednu sobu stana Andrije Božičkovića i njegove priležnice Eve Koprivnjak, koju je u

tu svrhu naročito iznajmio, komunističku literaturu, koju je odande sam rasturao i dao rasturati po nepoznatim ortacima, a od koje je u tom stanu pronađeno:

a) 12 primjeraka cirkulara »Biroa CK (Centralnog komiteta) SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije)« od 4. 5. 1928, upućenog svim okružnim mjestima i rajonskim komitetima i sadržaje upute za rad u prosvjetnim i u sportskim društvima,

b) 6 primjeraka rezolucije istoga biroa »po Otvorenom pismu Kominterne« (Komunističke internacionale) i pismu EKKOI (Egzekutivnog komiteta Komunističke omladinske internacionale) Centralnom komitetu SKOJ-a, primjene 8. 5. 1928, sa 4 glasa protiv 2, a sadržaje upute o radu prema direktivama EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale),

c) Plan rada izdan po Birou CKSKOJ-a za razdoblje od 1. 3. 1927. do 1. 6. 1927, u svrhu »sprovođenja boljševizacije Saveza i lenjinističkog podizanja nivoa članova Saveza« (na 6 poluaraka),

d) »Rezolucija po ekonomsko-sindikalnoj borbi« *sa prilogom sadržaje uputu za rad u sindikatima,*

e) Uputstva za rad u frakcijama *sadržavajući zadatke frakcija u sindikatima,*

f) rukopis za komunistički letak povodom ubijstva Pavla Radića i dr Basaričeka,

g) broj 53. od 2. 6. 1928. komunističkog lista »Internationale Presse Korrespondenz« (Interpreko), koji sadržaje proglas na sve sekcije Komunističke internacionale, što sve sačinjava dio arhiva KPJ (Komunističke partije Jugoslavije) i njene Omladinske sekcije SKOJ (Saveza komunističke omladine Jugoslavije),

h) nekoliko stotina strojom pisanoga, a šapirografom umnoženoga lista »Biljten CKKPJ« (Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije) od mjeseca jula 1928, koji sadržaje poziv komunistima da uđu u seljačke mase, u članku pod naslovom Položaj u zemlji i zadaci Komunističke partije, *zatim rezoluciju i popratno pismo Okružnog komiteta KPJ (Komunističke partije Jugoslavije) Beograd po* Otvorenom pismu *EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale), rezoluciju EKKI, rezoluciju Okružnog komiteta Subotice po Otvorenom pismu EKKI itd.*

i) 9 primjeraka brošure Staljina Osnovi lenjinizma, *izdane mjeseca jula 1927 po Komunističkoj partiji Jugoslavije u kojoj se izlaže stav Komunističke partije Rusije prema opoziciji komunista Trockog.*

j) 30 primjeraka knjige Lenjina Karlo Marks *sa predgovorom komuniste Bele Kuna, izdane po Jugoslovenskoj radničkoj knjižari u Chicagu god[ine] 1927, koja sadržaje propagandu komunističkih ideja.*

B) U isto vrijeme dao spremiti, spremio i sakrio u komunističke svrhe u sobi [pod] A) označenoj:

a) 1 samokres sistema »Buffalo«,

b) 4 komada jajastih njemačkih bomba sa 5 frikcionih upaljača,

c) 19 komada naboja za samokres i 16 komada naboja za pušku, dakle kao član KPJ, koja ima za svrhu propagandu komunizma, rasturao novine i knjige, koje sadržaju komunističku propagandu i osim toga prikupio i prikrio oružje, municiju i bombe za taj cilj,

pa je time počinio zločin čl. 1. tač. 1, 2. i 6. Zak[ona] o zašti[ti] jav[ne] bezbed[nosti] i poretka u državi.

2. Franjo Novoselić, što je tečajem god[ine] 1927. u Osijeku, kao član ilegalne komunističke organizacije SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije) vršio propagandu komunizma u ćelijama na taj način, što je prisustvovao sjednicama tih ćelija i sticao nove simpatizere za tu organizaciju, da ta organizacija oružanom rukom silovito zahvati političku vlast u državi, dakle organizovao i postao članom takovog udruženja, koje ima za svrhu propagandu komunizma i nasilje prema državnim vlastima predviđenim ustavom te nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti,

pa je time počinio zločin iz čl. 1. toč. 1. i 2. Zak[ona] o zašt[iti] javne bezbednosti i poretka u državi.

3. Andrija Božičković, što je u lipnju i srpnju do 4. avgusta 1928. u Zagrebu izdao u podnajam sobu stana svoga i svoje priležnice Eve Koprivnjak na Vinogradskoj cesti br. 46 organiziranom članu KPJ Josipu Brozu u svrhu da isti u sobu sprema i odande rasturava, kako je to doista i činio pomoću svojih nepoznatih ortaka, komunističku literaturu, od koje je u sobi pronađena literatura navedena pod I.—A, tj. što je izdao u podzakup svoju sobu za rasturanje komunističke literature sa ciljem ostvarenja onoga što je izloženo u članu 1, toč. 1. i 2. Zak[ona] o zašt[iti] javne bezbednosti i poretka u državi, znajući da će se soba u te svrhe upotrebiti,

pa je time počinio zločin iz čl. 1. toč. 1. 3. Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bez[bednosti] i poretka u državi, te se toga radi osuđuju, i to:

1) Josip Broz po čl. 2, al. 1 Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bez[bednosti] i poretka u državi na kazan robije u trajanju od 5 [pet] godina.

2) Franjo Novoselić po čl. 2, al. 1 Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bez[bednosti] u državi na kazan robije na tri [3] godine.

3) Andrija Božičković po članu 2. al. 1 Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bez[bednosti] i poretka u državi, na kazan robije u trajanju od 2 (dve) godine , zatim da po § 330. k[aznenog] p[ostupka] snose solidarno troškove kaznenog postupka, dâ troškove istražnog zatvora i ovrhe kazni svaki za sebe, koji se troškovi po § 332. k[aznenog] p[ostupka] proglašuju neutjerivima, nadalje po taks[i] br. 193 plate svaki taksu za osudu dok se predmeti krivičnog dela, tj. 2 samokresa, naboji i bombe te pod I. A — navedena literatura po čl. 2, al. 1 Zak[ona] o [zaštiti] jav[ne] bez[bednosti] i poretka u državi konfisciraju.

Naprotiv se Eva Koprivnjak, 34 god. stara, rodom iz Male Erpenje, rkt. vjere, udovica, mati troje djece, kućanica, neporočna, nepismena.

Ignac Koprivnjak, 33 god. star, rodom iz Male Erpenje, rkt. oženjen, otac troje djece, radnik u Zagrebu, neporočan, nepismen,

Pavao Breyer, 25 god. star, rodom iz Križevaca, mojs. vjere, neoženjen, pravnik u Zagrebu, neporočan, pismen,

te Andrija Božičković, te Franjo Novoselić po § 250, toč. 3 k[aznenog] p[ostupka] odrešuju od optužbe da su kao organizirani članovi KPJ tečajem lipnja, srpnja i početkom kolovoza 1928. u Zagrebu spremili i prikupili literaturu komunističkog sadržaja navedenu pod I. A., te osim toga prikupili i prikrili oružje i eksploziv naveden pod I. B., pa da su time počinili zločin iz čl. 1, toč. 1, 2, i 6. Z[akona] o zaš[titi] javn[e] bezb[ednosti] i poretka u državi, a Eva Koprivnjak još i zločina iz čl. 1. toč. 3. istog zakona kažnjivo po čl. 2, al. 1. toga zakona, dok se Eva Koprivnjak, Ignac Koprivnjak i Pavao Breyer osuđuju da po tak[-[si] br. 193 t.z. plate polovicu takse na osudu, tj. svaki 75 din.

Razlozi

Okrivljeni Andrija Božičković stanovao je sa svojom priležnicom Evom Koprivnjak i njezinim dvoje djece na Vinogradskoj cesti br. 46 u jednoj sobi i u jednoj kuhinji. Kako su ukućani spomenute kuće opazili da u stan Andrije Božičkovića u zadnje vrijeme ulazi za taj mali stan neobično veliki broj stranih ljudi, koji su većim dijelom pohađali taj stan poslije 6 sati uvečer i noću, to je ta pojava po sebi neobična postala ukućanima sumnjivom, te je stvar bila prijavljena policiji.

Policija je bacila u pogledu te prijave pažnju na tu kuću, te je dne 4. 8. 1928. poduzela po svojim organima Milanu Rakiću i Golubu premetačinu u stanu Andrije Božičkovića. Premetačina je učinjena u prisutnosti priležnice Andrije Božičkovića Eve Koprivnjak, te u prisustvu svjedoka Dragice Vaclavek i Marice Barković, a urodila je neobičnim rezultatom jer su spomenuti red[arstveni] organi pronašli u sobi svu pod I. A) u dispozitivu osude označenu literaturu, novine i korespondenciju, koja je već na prvi pogled, kako veli svjedok M. Rakić, dala mu poznati da služi komunističkoj propagandi. Istodobno uz spomenutu literaturu pronađena je u istoj sobi pod krevetom košara i u košari oružje, municija i bombe navedeno pod I. B.

Obzirom [na u] uvodu spomenutu prijavu, te rečene izjave ukućana, prirodno je da je policija bila mišljenja da svu tu literaturu nije mogao u sobu dopremiti sam Andrija Božičković, pa je u cilju da se domogne njegovih ortaka postavila zasjedu, koja je urodila time da su uhapšeni Josip Broz, Franjo Novoselić, Ignac Koprivnjak i Pavao Breyer, jer ih je redarstvo zateklo kad su bili došli da pohode stan Andrije Božičkovića.

Na temelju ovoga stanja stvari podiglo je Kr[aljevsko] drž[avno] odvjetništvo protiv Andrije Božičkovića i [njegovih] drugova optužnicu.

Na glavnoj raspravi, koja je po optužbi uslijedila, iznesena je sva ta literatura, koja je pronađena u stanu Andrije Božičkovića, te je ovaj sud na glavnoj raspravi sve te spise i novine pročitao i knjige pregledao i na temelju na ovaj način spomenutog uvida u literaturu, žurnalistiku i korespondenciju, koja je u dispozitivu ove osude pod I. A) točno navedena, došao ovaj presudni sud do jedino mogućeg i logičnog zaključka da je sadržaj te literature komunistički, te da ima da posluži propagandi komunizma.

Iz nalaza i mnijenja vještaka vrhu pregledanja pronađenog oružja, bomba i municija, proizlazi da su bombe u intaktnom stanju, da su iz opreznosti zapaljači skinuti sa istih i pronađeni separirani, te da u tom stanju bombe nisu bile kadre eksplodirati, uslijed čega proizlazi da je onaj koji ih je sakrio pod krevet znao da ne stavlja u pogiblje ljude koji spavaju u krevetu i stanuju u sobi.

Sudbeno na odgovornost pozvan Josip Broz izjavljuje da je on bio onaj koji je u mjesecu lipnju o.g. iznajmio u govoru stojeću sobu od Andrije Božičkovića. Okrivljeni Josip Broz priznao je da je tu sobu iznajmio dijelom za sebe a dijelom za svoje drugove istomišljenike, i za ine svoje poznate koji se progone po policiji, priznao je da je u toj sobi noćio tek par noći jer da ima svoj redoviti stan u Petrovoj ulici. Dozvolio je da je po redarstvu pronađena komunistička literatura donesena u tu sobu po njegovim ortacima, čija imena nije htio na opetovana pitanja suda izdati, priznao je da su kroz to vrijeme po njegovim drugovima u paketima otpravljani spisi, novine i brošure komunističkog sadržaja na sve četiri strane naše domovine — naravno pouzdanim putem po pouzdanim ljudima, priznao je da je taj materijal otpravljan u povojima, tj. omotima jednakima onim koji su u sobi zaostali i po policiji pronađeni, a koji su mu na raspravi predočeni, te koji su na sebi imali još uvijek adres »SKOJ (Savez komunističke omladine Jugoslavije) Crna Gora«, »SKOJ Srbija«, »SKOJ Vojvodina« i »SKOJ Makedonija«, dakle otvoreno priznaje da je rukovodio otpravkom tog materijala itd. Priznaje da je po policiji pronađena literatura i korespondencija tek ostatak od one koja je na opisani način u svrhu komunističke propagande po njemu i njegovim drugovima za to vrijeme rasturena i rasturivana.

Ovo priznanje okrivljenoga Josipa Broza proizlazi potvrđeno prije svega iskazom Andrije Božičkovića, koji je prvobitno, a što je za njegovu krivnju vrlo značajno, pred policijom i pred sucem istražiteljem tajio ime zakupnika sobe, dok je na raspravi priznao da je sobu u kojoj su nađene bombe i komunistička literatura izdao u podnajam okrivljenom Josipu Brozu.

Konačno, ovo izravno i decidirano priznanje okrivljenoga Josipa Broza izlazi poduprto i potvrđeno, te potkrijepljeno iskazom svjedoka

Dragice Vaclavek i Marice Barković, od kojih je prva na raspravi preslušana, a druge je iskaz na raspravi pročitan, jer ove svjedokinje tvrde da su razni nepoznati ljudi kroz zadnjih mjesec dana ulazili i izlazili iz stana Andrije Božičkovića, te da su ti ljudi nosili i raznosili razne pakete umotane u papir. Konačno, ovo priznanje okrivljenoga Josipa Broza izlazi u cjelosti poduprto rezultatom po redarstvu u stanu Andrije Božičkovića provedene premetačine.

Pošto je ovaj sud izvan svake sumnje uzeo utvrđenim, pročitavši na raspravi materijal i literaturu, koju je policija u stanu Božičkovića našla, da je ista komunističkog sadržaja, te da joj je svrha komunistička propaganda, te pošto iz gornjeg logično proizlazi da je na opisani način okrivljeni Josip Broz širio i rasturivao ovu komunističku literaturu i žurnalistiku u svrhu komunističke propagande, to je ovaj sud u ocrtanom njegovom činjenju vidio sve kriterije zločina, označenog u čl. 1. toč. 1. i 2. Zak[ona] o jav[noj] bez[bednosti] i poretka u državi, te ga je dosljedno tome proglasio krivim, kako je to u dispozitivu osude rečeno.

Okrivljeni Josip Broz poriče da je imao znanja o pronađenim bombama, oružju i municiji, poriče da je on to oružje prikupio i u sobi prikrio, te drži da ga je policija podmetnula. Iz razloga jer je Josip Broz već suđen po Kr[aljevskom] sudbenom stolu u Ogulinu radi zloč[instva] ozn[a]č[enog] u čl. 1. Zak[ona] o jav[noj] bez[bednosti] i poretka u državi, i s razloga jer je Josip Broz na glavnoj raspravi otvoreno izjavio da je oduševljeni komunista, koji ne bi žalio ni svoj život žrtvovati za realiziranje komunističkog programa i partijskih ideala, a ti su, kako sam kaže, da Komunistička partija, u danom času, silom otme u državi političku vlast, i s razloga jer je Josip Broz po vlastitom priznanju obnašao neko vrijeme službu tajnika kožaraca u Zagrebu, koja je organizacija pravomoćnom osudom Kr[aljevskog] sudbenog stola u Zagrebu br. I. 722/27. utvrđena kao čisto komunistička organizacija, koja stoji u direktnoj vezi sa Trećom internacionalom u Moskvi, te odande prima uputstva za svoje djelovanje, s razloga jer je sobu, u kojoj su pronađene bombe, držao u najmu okrivljeni Josip Broz i on tu sobu, oboružan nabijenim samokresom, polazio za to vrijeme sam, bilo sa svojim do sada neustanovljenim ortacima, i s tih razloga leži u naravi stvari da je on bilo sam unio, bilo dao unijeti u tu sobu osim komunističke literature još i ono drugo što je bilo potrebno za realizaciju partijskog programa, a to je oružje, u ovom slučaju u sobi pod krevetom pronađene bombe, revolveri i municija.

Obrana okrivljenoga Josipa Broza da je bombe podmetnula policija pada obzirom na činjenicu da je policija pronašla i literaturu i bombe istodobno u stanu Andrije Božičkovića, i to u prisustvu Eve Koprivnjak, Dragice Vaclavek i Marice Barković. Da je ova obrana Josipa Broza lažna i zlobno ishitrena, te dogovorena, vidi se iz okolnosti te što je i Andrija Božičković na raspravi ustvrdio da i on drži da je komunističku literaturu podmetnula policija. Ova je ali njegova obrana porušena na najznačajniji način, jer je drugooptužena Eva Koprivnjak, dakle priležnica Andrije

Božičkovića, na raspravi lojalno priznala da je policija u njenoj prisutnosti pronašla i literaturu i bombe u sobi Josipa Broza, a ovaj je iskaz Eve Koprivnjak potkrijepljen iskazom Dragice Vaclavek, Marice Barković, te iskazom svjedoka Milana Rakića.

Temeljem razloženoga uzima ovaj sud snagom svog slobodnog sudačkog uvjerenja uglavljeno: da je okrivljeni Josip Broz bilo donio, bilo dao donijeti bombe i ostalo oružje, u goreistaknutu svrhu, te ga prikrio u gorespomenutoj sobi, koja je služila njemu i njegovim drugovima kao sastajalište i poslovnica za rasturanje te literature i žurnalistike, pa ga je dosljedno tome proglasio krivim zločina označenog u čl. 1. toč. 6. Zak[ona] o jav[noj] bez[bednosti] i poretka u državi.

Okrivljeni Franjo Novoselić ne priznaje se krivim. On tvrdi da nije imao znanja niti o literaturi niti o bombama. On je na raspravi priznao da je komunista, da je član jedne komunističke ćelije u Osijeku, te da je u Osijeku polazio sastanke, koji su bili škola komunističke omladine u kojoj se omladina obrazovala ili, kako on veli, »vaspitala« na koji način će se realizirati program Komunističke partije, priznaje da se na tim sastancima učilo da je program Komunističke partije »osvojenje političke vlasti u državi silom«. Prem opetovano pozvan na raspravi da navede gdje su se ti sastanci obdržavali, nije htio da navede ime učitelja te škole, priznaje da su ti sastanci imali svrhu komunističke propagande, na kojoj je i on sam radio, priznaje, dakle, da je tečajem god. 1927. u Osijeku sudjelovao, na opisani način, sam na širenju komunističke propagande. Novoselić priznaje, nadalje, da je krajem mjeseca jula ove godine stigao u Zagreb iz Berlina i Leipziga, te da se u Zagrebu još iste večeri sastao sa Josipom Brozom, koga je od prije već dobro poznavao, priznaje da ga je Broz otputio u stan Božičkovićev, te da ga je Božičković primio u kuću, priznao je da je u sobi u kojoj su pronađene bombe i komunistička literatura stanovao 4 dana i noći, ali poriče da je znao za ovu komunističku literaturu i bombe.

Pošto je priznanje optuženog Franje Novoselića podano na glavnoj raspravi, da je on na gorespomenuti način širio komunističku literaturu u Osijeku god. 1927. potkrijepljeno i okolnošću što je ovom istragom nedvoumno dokazano da se on kao uvjereni i aktivni komunista u Zagrebu sastao sa Josipom Brozom, da ga je Josip Broz primio u svoju od Božičkovića iznajmljenu sobu, a koju je okolnost Broz na raspravi potvrdio, to izlazi ovo decidirano priznanje Franje Novoselića, baš ovim okolnostima i potvrđeno i potkrijepljeno, pa otpada prigovor obrane da bi krivnja njegova bila u smislu proširene optužnice bazirana samo na njegovom priznanju, jer kako iz rečenog proizlazi, to priznanje nije ostalo osamljeno.

Temeljem razloženoga ovaj sud drži, izvan svake dvojbe uglavljenim, da se okrivljeni Franjo Novoselić ovim svojim postupkom ogrešio o ustanovu člana 1. toč. 1. i 2. Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bezbed[nosti] i poretka u državi, koji izrično zabranjuje svaku propagandu

komunizma i postajanje članom koje komunističke ilegalne organizacije, u povodu čega je ovaj sud okrivljenog Franju Novoselića u smislu proširene optužnice krivim proglasio.

Što se pak tiče sudjelovanja Franje Novoselića u rasturanju komunističke literature u svrhe propagandističke, a koje se sudjelovanje upisuje u grijeh Franji Novoseliću pisanom optužnicom, nije se ovaj sud na temelju onoga što je u istrazi i na raspravi na površinu izbilo mogao uvjeriti o krivnji njegovoj, i to iz razloga jer ovaj sud drži da topogledna obrana Franje Novoselića ničim porušena nije.

Optuženi Franjo Novoselić tvrdi da je uselio u stan Andrije Božičkovića 4 dana prije uhićenja, no poriče da je donosio literaturu u taj stan, te da je sudjelovao kod rasturanja te literature, pa ako se uvaži da nije ničim dokazano da je ta literatura baš u ta 4 dana zadnja rasturivana, mora se priznati da nema dokaza niti o tome da bi on, tj. Novoselić, donio bar jedan dio literature u stan Božičkovića, niti o tome da je on sudjelovao pri rasturanju iste, koje se moglo dešavati i provoditi po Brozu i njegovim ortacima i prije dolaska Franje Novoselića u stan. Isto tako drži ovaj sud da nije ničim oborena obrana Franje Novoselića kad on tvrdi da nije imao znanja o oružju i bombama. Obzirom na razloženo stanje stvari, morao je sud Franju Novoselića od odnosnih točaka pisane optužnice u cjelosti radi pomanjkanja dokaza riješiti.

Optuženi Andrija Božičković sudbeno na odgovornost pozvan poriče svaku krivnju. On iskazuje u svoju obranu da nije imao znanja niti o komunističkoj literaturi, koja se nalazila u njegovom stanu, niti o bombama koje su pronađene pod njegovim bračnim krevetima. Andrija Božičković tvrdi da je Broza poznavao već godinu dana, a da mu je iznajmio sobu u mjesecu lipnju, te navodi da mu je Broz rekao da on neće stanovati u toj sobi, i da će samo katkada noćiti u njoj i da će je trebati za svoje prijatelje. Andrija Božičković poriče da je komunista, poriče da je poznavao ljude koji su dolazili u njegov stan, poriče da je znao da su to komunisti. Poriče da je znao u koju svrhu treba Broz tu sobu, te poriče da je znao da Broz i njegovi drugovi rasturaju iz te sobe komunističku literaturu i žurnalistiku u svrhu propagande i konačno poriče da je imao znanja o oružju i bombama.

Uvaživ ovaj sud neosporenu okolnost da je Božičković Josipa Broza poznavao već preko godinu dana, a koju okolnost su obojica na raspravi dozvolili, uvaživ da je Josip Broz u Zagrebu i okolici u radničkim krugovima poznat kao komunistički orijentirani radnik, koji je obavljao službu tajnika u zadruzi kožaraca, a koja je utvrđeno komunistička, kako je to naprijed istaknuto, pa jer se je još i suviše toga okrivljeni Josip Broz bavio organizacijom Komunističke partije i ćelija u Zagrebu i u zemlji, kako je to Josip Broz na raspravi otvoreno priznao, uvaživ činjenicu da je Božičković svoju sobu iznajmio nikom drugom već baš tome i takovome Josipu Brozu, za koga je Božičković znao da ima svoj stan u Petrovoj ulici i koga je Božičković upoznao preko ko-

muniste Kurtića, koji je iz Zagreba protjeran radi širenja komunizma, uvaživ da je Božičković — što je vrlo značajno — prvobitno tajio i pred policijom i pred sucem istražiteljem da je sobu iznajmio Brozu, iz čega slijedi, dakle, da je znao tko je Broz, pa je imao naročitog razloga tu okolnost zatajiti, a koja okolnost baš govori da se Božičković osjećao i te kako kriv, jer je poznavao Broza i jer je znao u koju je svrhu Broz tu sobu iznajmio i u koju je svrhu ona služila, uvaživ činjenicu da je u stanu Božičkovića dne 4. 8. o. g. redarstvo pronašlo, i to u sobi koju je iznajmio Josip Broz, a u kojoj je istodobno i po vlastitom priznanju noćivao i optuženi Božičković, komunističku literaturu i žurnalistiku na ormaru, u ormaru i u sobi rastrešenu, kako to tvrdi svjedok Milan Rakić, uvaživ činjenicu da je Andrija Božičković ovu sobu iznajmio notornom komunističkom agitatoru kojega je poznavao već preko godinu dana, uvaživ da Andrija Božičković tvrdi da mu je Broz zabranio da gleda u ormar, što mu je po sebi moralo biti sumnjivo, uvaživ da je Božičković čovjek pismen, pa je morao na prvi pogled u sobi znati o čemu se radi, tim više što su razni ljudi i poslije 6 sati u tu sobu zalazili i tamo poslovali, te razne pakete iznosili, dakle u vrijeme kad se on prema vlastitom priznanju kod kuće nalazio. Uvaživ da je Andrija Božičković pismen čovjek, te da apsolutno ne čini utisak jednog manuelnog radnika već očito jednog »komunističkog intelektualca«, uvaživ da se protivi zdravom razumu da bi Broz iznajmio sobu, koja ima biti prema njegovom priznanju depot komunističke literature i povjerljive korespondencije, te koja ima biti ostajalište i prenoćište njegovih ortaka i sumišljenika, a čija imena on neće da izda, te koja je soba, kako izlazi ovim procesom dokazano, bila poslovnica za rasturanje komunističke literature u svrhu komunističke propagande,da bi ju iznajmio kod čovjeka nepoznata i nepouzdana ili kod čovjeka koji bi svakim časom stvar mogao prijaviti policiji, što bi se i nesumnjivo dogodilo obzirom na strogost zakona, kad taj čovjek, tj. Božičković ne bi bio sumišljenik Josipa Broza, a koja okolnost baš bjelodano svjedoči da je Božičković znao u koju svrhu iznajmljuje Brozu sobu i kojoj svrsi soba služi. Uvaživ da je Božičković dnevno u tu sobu ulazio, jer je to jedina soba njegova stana i u njoj često noćivao, uvaživ da je svjedok Milan Rakić ustvrdio da je odmah čim je bacio pogled na literaturu i novine, koju je u sobi na ormaru i po sobi rastrešenu pronašao, znao da je ista komunističke naravi, a što nije moglo izbeći i ostati sakrivenim Andriji Božičkoviću, iz čega logično slijedi da je Božičković tim što je sobu iznajmio i trpio u svom stanu njegovo i njegovih drugova goreopisano djelovanje ogrešio se o čl. 1. toč. 3. Zak[ona] o jav[noj] bezb[ednosti] i poretka u državi, pa ga je ovaj sud, jer je stekao na temelju razloženoga [uvjerenje] o njegovoj krivnji, dosljedno tome i proglasio krivim kako je to u dispozitivu osude rečeno.

Okrivljeni Andrija Božičković je optužen zajedno sa svojom priležnicom Evom Koprivnjak da su oni imali znanja o oružju i bombama,

koje su pod krevetom u sobi po Brozu najmljenoj [nađene]. Iz provedene istrage i rezultata glavne rasprave doduše izlazi utvrđeno da je Andrija Božičković zajedno sa Evom Koprivnjak spavao u sobi Brozu iznajmljenoj, dakle na krevetu pod kojim su pronađene bombe.

Oboje priležnika poriču da su imali znanja da su oružje i bombe pod krevetom sakrivene. Eva Koprivnjak tvrdi da zadnjih dana nije niti spremala sobu, pa prema tome nije ni zagledala pod krevet, a da je i pogledala i vidila bi samo košaru, jer su bombe, revolver i municija pronađene u košari pokriveni papirom.

Osim toga Eva Koprivnjak tvrdi da je sobu iznajmio Brozu njen priležnik Andrija Božičković, te da se ona o tom nije dalje brinula. Ona tvrdi da ne zna ni čitati ni pisati, pa nije mogla znati kakovi se spisi u sobi u ormaru i na ormaru nalaze. Pošto ova obrana Andrije Božičkovića da nije znao za bombe i Eve Koprivnjak da nije znala za literaturu i bombe ničim porušena nije, i jer niti u istrazi niti na raspravi protivno dokazano nije, to je ovaj sud, pošto nije isključeno da je Broz bombe dao dopremiti i prikriti u sobi i bez znanja najmodavca i možda i u zadnji čas, Evu Koprivnjak u cjelosti, a Andriju Božičkovića od onoga dijela optužnice koja mu upisuje u grijeh da je znao za oružje i bombe, od optužbe u pomanjkanju dokazala riješio.

Ignac Koprivnjak brani se tim što tvrdi da je došao u Zagreb na rad, te je stanovao kod svoje sestre Eve Koprivnjak. Poriče da mu je bilo poznato što o literaturi i bombama.

Pošto je Ignac Koprivnjak učinio na sud utisak jednog [čovjeka] koji je došao u Zagreb da radom tih svojih ruku popravi egzistenciju svoju i svoje porodice, te čovjeka koji ne odaje nipošto niti sklonosti niti duševne sposobnosti da se bavi komunističkom propagandom, te pošto obrana njegova nije ničim porušena, to ga je ovaj sud od optužbe u cjelosti riješio.

Konačno optuženi Pavao Breyer sudbeno na odgovornost pozvan poriče svaku krivnju. On priznaje da je uhapšen u dvorištu stana Andrije Božičkovića, ali tvrdi da je on samo slučajno kritičnog dana došao u stan optuženoga Andrije Božičkovića, jer je tražio stan za gospođu Elzu Hirš, pa ga je jedan čovjek na novogradnji u Vinogradskoj cesti uputio da neka ide u Vinogradsku cestu br. 46, jer da će tamo naći čovjeka koji će mu kazati gdje se nalazi odgovarajući stan, i u tom času da je uapšen. Tako se brani okrivljeni Breyer. Iz policijske prijave proizlazi da je Breyer dobivao i »Balkansku federaciju« iz Beča, na svoje ime, list zabranjen i komunistički nastrojen. To bi imali biti dokazi u smislu tužbe da je Pavao Breyer jedan od ortaka Josipa Broza u rasturanju komunističke literature. Okrivljeni Breyer poriče da je on naručio »Balkansku federaciju« te tvrdi da je ne dobiva, što odgovara istini, jer ju policija zadržava.

Na temelju razloženoga nije ovaj sud mogao crpsti uvjerenje o krivnji optuženoga Pavla Breyera u smislu optužnice, jer njegova obrana nije porušena, pa ga je od optužbe u cjelosti riješio.

Kazan je odmjerena po članu 2, al. 1. Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bez[bednosti] i poretka u državi, uvaživši kod Josipa Broza kao dvije otegotne okolnosti veću opasnost, sa zlim djelom skopčano i jer je bio kolovođa, a kao olakotno djelomično priznanje § 59. i 60. kriv[ičnog] zak[ona].

Kod Franje Novoselića kao olakotno priznanje, a kao otegotno ništa, a kod Andrije Božičkovića dobro vladanje prije učinjenog djela, kao otegotno ništa, pa se prema tome odmjerena kazan ukazuje krivnji primjernom.

Ostali dio osude temelji se na §§ 330. i 332. k[aznenog] p[ostupka], te na T. br. 193 t[aksenog] z[akona].

Kr[aljevski]
sudbeni stol

Predsjedatelj: Perovoda:
Tomić, v. r. Zvonko Turina, v. r.

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

[IZVJEŠTAJ PREDSJEDNIČKOG UREDA KRALJEVSKOG REDARSTVENOG RAVNATELJSTVA MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH DELA O IZRICANJU SUDSKIH PRESUDA JOSIPU BROZU I DRUGOVIMA]

Savezno s ovostranim izvještajem od 27. VIII 1928. broj 9274. Prs. u kaznenom predmetu protiv Andrije Božičkovića i drug. izvješćuje se da je danas proglašena kod Kr[aljevskog] sudbenog stola osuda kojom se Josip Broz osuđuje po Zakonu o zaštiti države na kaznu robije u trajanju od pet godina, Franjo Novoselić na kaznu robije u trajanju od tri godine i Andrija Božičković na kaznu robije u trajanju od dvije godine, dok su Eva Koprivnjak i student Pavao Breyer riješeni od optužbe.

U Zagrebu, 14. novembra 1928.

Ravnatelj redarstva:
Dr Vragović, v. r.

Broj 12965. Prs. 1928.

Velikom županu zagrebačke oblasti u Zagrebu
Na znanje.

Ravnatelj redarstva:
Dr Vragović, v. r.

AIHRPH, grupa XIX, dosije Josipa Broza Tita.

NASTAVAK KOMUNISTIČKOG PROCESA

Završeno preslušavanje optuženih — Kako je uhapšen Broz i Breyer

Jučer je nastavljen komunistički proces u velikoj dvorani zagrebačkog Sudbenog stola. Nakon što je završeno preslušavanje optuženoga Novoselića, doveden je u dvoranu

Josip Broz,

svakako najinteresantnija ličnost u ovom procesu.

Njegovo lice ima nešto od onih fizionomija koje podsjećaju na čelik. Svijetlim očima gleda preko cvikera vrlo hladno, ali energično i mirno. Kod njega možda i neće biti njegovo držanje pred sudom samo poza, jer je zaista bio već zbog svoga uvjerenja dosta proganjan i osuđen na tamnicu. Brojni slušatelji su očito poznavali ovu nepopustljivost Brozovoga uvjerenja, jer je kod njegovog ispitivanja vladala u sudnici velika šutnja i pažnja.

Na upit predsjedatelja smatra li se krivim odgovara:

— Jesam kriv prema onomu kako tumači optužnica, ali uistinu nisam kriv.

Predsjedatelj: Recite nam onda u čemu se smatrate krivim?

Optuženi Broz: Priznajem da sam član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, priznajem da sam radio na propagandi ideje komunizma, prikazivao sam proleterima sve nepravde koje im se čine. Ne priznajem međutim buržoaski sud, jer se smatram odgovornim samo svojoj Komunističkoj partiji.

Predsjedatelj: Je li vam poznat Zakon o zaštiti države?

Broz: Čuo sam za njega, ali ga nisam čitao jer me nije interesirao.

Predsjedatelj: Taj zakon zabranjuje svaku komunističku propagandu. To valjda znate?

Broz: To znam, ali je to privremeni samo zakon.

Predsjedatelj: Sada je taj zakon na snazi kao i svaki drugi. Po njemu se dolazi u Lepoglavu, tko ga prekrši. Zakon je donio narod protiv vas komunista, koji ga po njegovom mišljenju trujete i koji se želi obraniti od vaše razorne akcije.

Broz: Znam to, zakon nije donio narod, ali ja se ne bojim. Bilo bi zlo kad bi se Komunistička partija bojala jednoga privremenoga zakona.

Predsjedatelj: Vi ovako samo tvrdoglavo žrtvujete svoje mlade živote, a da ništa ne koristite.

Broz: Jest, ja sam pripravan i da trpim.

Predsjedatelj: Pripovijedajte nam kako ste stanovali kod optuženoga Božičkovića na Vinogradskoj cesti.

Broz: Ja sam uzeo taj stan, ne toliko za sebe koliko za druge. Svega sam spavao tamo nekoliko puta, dva ili tri put. Priznajem da sam onamo slao razne ljude, ali svakako ne mogu reći tko je to sve bio. Bili su to nekad moji drugovi, koje je gonila policija ili nisu imali stana, a nekad sam slao i one koje pobliže nisam poznavao.

Predsjedatelj: Jeste li znali da u onom stanu ima zabranjena literatura i letaci, koje je policija kod premetačine pronašla?

Broz: Znao sam da je tamo nađena i da je donašana i odnašana po mojim drugovima. Svakako kad je to tamo nađeno onda je naše. Stan sam uzeo od mjeseca lipnja, a ne prije, kako se to tvrdi.

Predsjedatelj: Hoćete li nam kazati, jeste li onamo poslali optuženoga Novoselića?

Broz: Jest, Novoselića sam poslao, dok se za Ignaca Koprivnjaka ne sjećam.

Predsjedatelj: Priznajete li da su vaši drugovi iz onoga stana slali sličnu literaturu i letake kakvi su tamo nađeni?

Broz: Priznajem da su moji drugovi slali, ali što i kamo, ja ne znam. Ono što sam ja radio, odnosno, za[š]to sam znao da se razašilje, zabilježeno je u notesu koji je kod suda.

Predsjedatelj: A kako su vas uapsili?

Broz: Kako je poznato, nekoliko dana prije pobjegao sam policiji, kad me je prvi put uhvatila. Kritične noći mora da sam bio izdan po kakvom konfidentu. Mene je naime one noći na Pejačevićevom trgu upozorio jedan čovjek, kojega pak tek površno poznajem iz sindikata, da neka odmah dođem u Vinogradsku cestu, jer da me tamo drugovi trebaju. Ja sam to poslušao, iako sa svoje strane nisam imao nikakvog razloga da one noći idem tamo na sastanak ili na spavanje. Čim sam došao, policija me je, nalazeći se u zasjedi, uapsila.

Predsjedatelj: Je li kod vas nađeno Otvoreno pismo komunističke centrale, koje je inkriminirano?

Broz: To pismo nisam ja pisao i ono mi je podmetnuto.

Nakon toga se razvija mala diskusija između optuženoga i državnog tužitelja dr Marochina, prigodom koje Broz kaže da su i seljaci u srcu svome za komunizam, samo se to boje javno izraziti.

Predsjedatelj: Kažite nam nešto o vašem životu.

Broz: Ja sam po zanimanju strojevni mehaničar. Radio sam u Švajcarskoj, Austriji i Njemačkoj; kao svi drugi morao sam otići u svjetskom

ratu na klaonicu i god. 1915. bio sam zarobljen u Rusiji, gdje sam ostao šest godina. Tamo sam se u Omsku i oženio i 1921. vratio se u Jugoslaviju. Radio sam na nekoliko mjesta, u Zagrebu, na brodogradilištu u Kraljevici, u Beogradu, ali obično sam izgubio mjesto, jer sam radio u radničkom pokretu. Tako sam konačno došao za tajnika u Savez radnika metalaca i bio kroz 6 mjeseci privremeno tajnik Saveza kožaraca. Dalje kaže da Komunistička partija ne kani nasiljem mijenjati režim, ali ako buržoazija neće htjeti uviditi svoju krivnju radi pljačkanja proletarijata, onda će se upotrebiti protiv nje sila.

Predsjedatelj: A kako si vi tumačite nalaz bomba u vašem stanu u Vinogradskoj cesti?

Broz: Ono što sam učinio, ja sam priznao, pa vjerujte, da kad bih znao za ove bombe, da se ne bih bojao ni priznati. Policija je očito trebala da opravda prolivenu krv za vrijeme lipanjskih demonstracija pa je trebalo krivnju prebaciti na koga drugoga i podvalila one bombe u stan Božičkovića. Ja to ne mogu stalno tvrditi, ali sumnjam da je tako.

Predsjedatelj: Ali, vidite, Božičković se je branio time da je i ona literatura i letaci podmetnuta po policiji u njegov stan, a vi sada priznajete da je to bilo vaše i da ste za to znali. Da nije možda tako i sa bombama?

Broz: Ja se ne bojim kazne, ja bih priznao i bombe, ali o njima nisam zaista ništa znao.

Predsjedatelj: Jeste li vi pisali onaj letak za ustanak radnika i seljaka za vrijeme lipanjskih nemira?

Broz: Da letak postoji, to sam znao, ali ga nisam pisao. Tko ga je pisao, neću da kažem.

Predsjedatelj: Ali u policijskoj prijavi se kaže da ste vi rekli da bi kod uapšenja sve postrijeljali da ste stigli.

Broz: Ja sam nosio revolver za svoju ličnu obranu i puka je izmišljotina da sam se onako grozio: mene su odveli na stražarnicu u Ilici, iako je tamo bilo 6 redara oko mene, tako su mi čvrsto stezali ruke da su mi pomodrile. Kasnije na policiji kod suočenja sa Evicom Koprivnjak, nadzornik detektiva udario me je šakom u lice, a kad nisam htio potpisati zapisnik stolcem u prsa, da sam imao dvije rane. Kad sam tražio liječnički pregled, nisu mi dali. Ja sam bio uvrijeđen zbog ovakovog ponižavanja mene kao čovjeka, a što policija radi znam stoga što sam noću u ćeliji čuo životinjsko urlikanje zbog tučenja drugih.

Predsjedatelj: Je li Božičković znao za onu literaturu u sobi?

Broz: Meni je žao da nevini ljudi stradaju. Božičković nije znao ništa, dapače kad sam ja uzimao stan rekao sam mu neka ne dira u naše stvari, jer to na njega ne spada.

Zatim je preslušan optuženi

Ignac Koprivnjak,

rodom iz Zagorja. U selu Marija Bednja ima obitelj. On je radio neko vrijeme u Zagrebu kod novogradnje i otišao na selo. Od kuće se je vratio osam dana prije svoga uapšenja kod Božičkovića, kod kojega je, odnosno svoje sestre Evice, spavao tri ili četiri noći, a dvije noći kod poznatog Kon . . . * Ja banbadava sedim, rekao je Koprivnjak. Na dalnja ispitivanja predsjedatelja veli da ne zna ni čitati ni pisati, da nije nikoga vidio dolaziti u stan Božičkovića, osim Novoselića. Koprivnjak je spavao u kuhinji s djetetom, a Božičković, Evica Koprivnjak i Novoselić u sobi na bračnim krevetima.

Optuženi Pavao Breyer, pravnik,

na pitanje oseća li se krivim, veli da ne i pridodaje:

Neprestano mi se imputira komunizam i nije isključeno da ću zbog toga zaista postati komunista. Dalje pripovijeda kako je u ponedjeljak, kad je uapšen oko 9 sati ujutro, išao Ilicom u namjeri da ide nekomu postolaru na Selskoj cesti. Nedaleko [od] kavane Medulić sreo je gđu Hirš, koju dobro poznaje od prije, i u slučajnom razgovoru mu je ona rekla ako sazna gdje za kakav zgodan stan da joj to javi. On je na putu za Selsku cestu vidio na uglu novogradnju koja se je dovršavala i pitao jednog radnika je li se tu možda iznajmljuje već i stan. Radnik ga je uputio da pođe malo dalje Vinogradskom cestom, jer da se tamo nešto iznajmljuje. Tu je čitajući prilijepljenu ceduljicu za stan čuo od slučajnog prolaznika da se dalje, gore u kući pred kojom je ograda i veliki pas, iznajmljuje stan. Pošao je tamo ne sluteći ništa i bio uapšen. Sva tumačenja detektivu nisu koristila.

Predsjedatelj: Policija kaže da ste vi organizovani član Kluba marksista i da ste primali zabranjeni list »Fédération Balcanique«?

Breyer: Nikad nisam bio član kakvog kluba, niti se bavim politikom, niti sam ikad vidio taj list, osim na stolu suca istražitelja.

Predsjedatelj: Pa kako si onda tumačite da je na pošti plijenjen taj list slan na vašu adresu?

Optuženi: To si ja ne mogu protumačiti, ali znam da su neki moji poznati dobivali protiv svoga znanja i narudžba komunističke listove.

Predsjedatelj u 12 i pol odgađa raspravu na poslije podne u 4 sata.

Poslijepodnevna rasprava je nastavljena preslušavanjem svjedokinje Drage Vaclavek,

kućevlasnice Vinogradska 46, u kojoj su stanovali Božičković i Koprivnjakova. Pripovijeda da je vidjela da Koprivnjakovoj u posljednje

* Priređivač nije uspio razriješiti ovu riječ. — *Red.*

vrijeme češće dolaze ljudi, pa i po noći, te ju je pitala da li opet drži »cimerhere«, ali je ona to poricala. Vidjela je da je jednom jedan čovjek noću došao sa dva velika kovčega. Kako izgleda, ne zna. To je bilo mjesec dana prije njihova uapšenja. Nakon toga su došla četvorica noću.

Predsjedatelj: Da li ste ih poznali?

Svjedokinja: Ne. To će znati Koprivnjakova.

Predsjedatelj: Vi imate ljuta psa, pa kako nije lajao?

Svjedokinja: To i mene čudi. Prije je bio miran, ali je sad ljut.

Optuženi Božičković upada: Da, prije je bio miran, a sad ga slabo hrani, pa je ljut *(buran smijeh)*.

Daljnji je svjedok Julije Rimay, nadzornik detektiva.

Zaprisegnut prikazuje kako je policija jednog dana dobila anonimnu obavijest da se u kući br. 46 na Vinogradskoj cesti sastaju sumnjivi ljudi, koji donašaju i odnašaju neke pakete. Kako je majka Eve Koprivnjak bila kriminalno kažnjavana i dobila izgon, a Božičković bio upleten u ubistvo Galovićevo, to se je nad kućom počeo voditi nadzor, a jednog dana su unutra ušli detektivi i proveli premetačinu. Bila je prisutna Eva Koprivnjakova. Nađena je literatura i bombe, što je sve u njenoj prisutnosti pometano na krevet. Ona je govorila da ništa ne zna kako je to došlo u njen stan.

Predsjedatelj: Da li je tako, Eva?

Opt[užena] Koprivnjakova: Jest, tako je.

Predsjedatelj: Pred vama su izvadili iz ormara?

Koprivnjakova: Jest.

Predsjedatelj prema Brozu: Onda, vidite, otpada vaša tvrdnja da je bombe mogla podmetnuti policija.

Broz (*smeteno*)*:* Ja ne znam ... kako je ... ali se brzo snalazi i dodaje. Možda — dva, tri dana prije ...

Predsjedatelj: Ali, idite, idite ...

Dolazi do prepirke između svjedoka i optuženog Broza i svjedok veli da Broz prije nije nosio cviker, nego sada.

Čita se zapisnik o provedenoj premetačini u stanu Koprivnjakove, te opet dolazi do prepirke između optuženog i svjedoka, koji prikazuje kako je Broz s nabijenim revolverom prilikom premetačine u Ilici 49 skočio sa prvog kata u dvorište.

Dr[žavni] odvjetnik prema Brozu: A zašto vi nosite nabijeni revolver?

Opt[uženi] Broz: Za nužnu obranu.

Drž[avni] odvjetnik: Ali od koga: tko će vas dirati?

Opt[uženi] Broz: Ja idem i u provinciju, pa moguće bi mi život bio ugrožen od političkih protivnika.

Drž[avni] odvjetnik: I vi biste pucali?

Opt[uženi] Broz: Pa bih, ako bi trebalo!

Slijedeći svjedok bio je Milan Rakić, detektiv, koji iskazuje o policijskoj premetačini i njenom rezultatu suglasno s predašnjim svjedokom.

Rasprava se nastavlja danas u 9 sati prije podne.

»*Novosti*«,
8. studeni 1928, br. 316.

»BOMBAŠKA« AFERA PRED SUDOM

Policijska zločinstva i pakovanja. — Još jedan primjer »nezavisnosti sudova«.

6. o. mj. započela je glavna rasprava pred zagrebačkim Sudbenim stolom protiv radnika i intelektualaca, koji su pohapšeni povodom tzv. »bombaške afere«. Policija je naime u vrijeme iza atentata od 20. lipnja, kad su u Zagrebu bile poznate krvave demonstracije, napravila pretres u stanu radnika Božičkovića i, kako policija tvrdi, pronašla dvije bombe i revolver i još mnogo komunističke ilegalne literature. Kod toga je pohapšeno više radnika i intelektualaca i sad su na optuženičku klupu izvedeni petorica.

Optuženi Božičković, koji je bio samo stanodavac opt. Broza kaže na raspravi da uopće nije komunista, nego hrvatski radnik i da je stan iznajmio Brozu jer ga je poznavao kao poštena čovjeka. O bombama ništa ne zna i ne vjeruje da bi on sa svojim djetetom smio spavati na krevetu ispod koga su bombe. Priznaje da su pod njegovim krevetom bili paketi njegovih podstanara, ali ne zna je li u njima bila komunistička literatura. Policija je pravila premetačinu bez njegova prisustva, a kad su njega doveli u stan bila je cijela kuća i dvorište puno detektiva i on je vidio da su detektivi bez njegovog znanja otvorili sanduk gdje su stajale cipele i u *sanduk metali neke papire.* Detektivi su ga za vrijeme preslušanja šamarali i držali mu revolver pod nosom.

Najinteresantnije su izjave Broza. On priznaje da je član Komunističke partije. Ne priznaje se krivim, jer ne priznaje buržoaskog suda, za njega je samo njegova Partija kompetentna da prosuđuje njegova djela. Ne priznaje Zakon o zaštiti države, niti on može zapriječiti borbu proletarijata za svoje oslobođenje.

U njegovoj je bilježnici nađen popis komunističke ilegalne literature, pa ga predsjednik pita da li se to odnosi na literaturu nađenu u stanu Božičkovića. On na to neće da odgovori, jer ima te literature i na drugim mjestima. Predsjednik na to formulira za zapisnik: »Vi ste komunističke ideje širili propagandom, aktivnim radom, partijskim konferencijama i sjednicama, na kojima ste učestvovali i ilegalnom literaturom i u tome ste radu zauzimali odlučno i odlično mjesto.« Optuženi na to odgovara: »Da.«

O bombama Broz ne zna ništa, nego smatra da ih je policija podmetnula, da bi iza atentata od 20. juna izazvala zabunu i metež. Komunisti nisu tako glupi da misle da bi sa dvije bombe mogli uništiti kapi-

talizam i ne bi te bombe držali zajedno sa ilegalnom literaturom. Spominje zagrebačke demonstracije, na kojima je policija ubila 3 radnika, i njezina podmetanja da su komunisti organizovali demonstracije.

Ovdje sad padaju dvije izjave predsjednika suda, koje ne bacaju nimalo lijepo svjetlo na naše sudstvo. Predsjednik izjavljuje da su možda komunisti ubili ona 3 radnika na zagrebačkim demonstracijama i ograđuje se od govora da je policija zločinačka i da vrši podmetanja. Ovo je posljednje rečeno kad je Broz kazivao kako su ga detektivi za vrijeme preslušanja tukli stolicom i šakom.

Kad se sjetimo zvjerstva glavnjače koja su postala poznata i u stranom svijetu, kad znademo da je baš nedavno beogradska policija izgubila parnicu, što ju je optužio jedan Beograđanin, da su jednu ženu zatvorili kao bludnicu jer se nije htjela podati sinu jednog policijskog činovnika, kad znademo da su vršena ubistva u policijskim zatvorima o kojima nije ni istraga povedena, kad znademo da su ljudi nevini i od suda riješeni priznavali pred policijskim torturama najgora djela (Jozef Mojzeš) i kad znademo da ovim žrtvama policijskih zvjerstava niko nije dao odštete, premda je dokazano da su mučeni, a o ubijenim da i ne govorimo: onda bi sud o ovim nepravdama i bezakonjima barem trebao da šuti, a ne da prema ovim žrtvama, koje je policija gazeći sve zakone upropastila, *uzimlje u obranu one koji gaze zakone.* Da policija vrši podmetanja o tome imamo primjera i u našoj buržoaskoj štampi, a ta se podmetanja vrše i kod internacionalne policije. Poznato je u Engleskoj tzv. Zinovjevo pismo za koje je sam bivši engleski premijer Mac-Donald priznao da ga je policija podmetnula.

Bezakonja koja vrši policija nekažnjiva su kod naših sudova, za sva dokazana ubistva, mučenja i podmetanja još niko od policije nije bio kažnjen. To su naši »nezavisni sudovi« kod kojih se suci smjenjuju, ako sude po zakonu, kao ono kod špijunske afere u Novom Sadu.

Ostali optuženi nisu komunisti i ne izjavljuju ništa značajnije. Rasprava se nastavlja.

»Borba«,
11. novembar 1928, br. 82.

»BOMBAŠKA« AFERA PRED SUDOM

Nečuven postupak suda, koji još jednom pokazuje da se je naše sudstvo srozalo na ekspozituru policije

U nastavku rasprave protiv Josipa Broza i drugova preslušavani su ostali optuženi i svjedoci. Iz cijelog ovog preslušavanja vidi se da nijedan optuženi osim Broza nema nikakove veze sa nađenom ilegalnom komunističkom literaturom. Što se tiče bomba, rasprava je javno dokazala da nijedan optuženi nije s njima u vezi nego da ih je po svoj prilici policija podmetnula.

Poslije svršenog ispitivanja uzimlje riječ državni tužilac Marochino, koji pored svega toga smatra da su svi optuženi krivi za djelo komunizma i zahtijeva da ih se najstrože kazni po Zakonu o zaštiti države, što znači da za njih zahtijeva kaznu smrti ili 20 godina robije. Štoviše, zahtijeva da se optužnica još i proširi, i to protiv Franje Novoselića, da je tokom 1927. u Osijeku kao član ilegalne komunističke organizacije SKOJ-a vršio propagandu komunizma u ćelijama na taj način što je prisustvovao sjednicama tih ćelija i sticao nove simpatizere za tu organizaciju u svrhu da ta organizacija oboružanom rukom silovito zahvati političku vlast u državi, dakle organizirao i postao članom takvog udruženja koje ima za svrhu propagandu komunizma i nasilje prema državnim vlastima predviđenim ustavom, tj. nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti, pa je time počinio zločin iz čl. 1. točka 1. i 2. Zakona o zaštiti države.

Nadalje g. dr Marochino *proširuje optužnicu i protiv Josipa Broza* da je tokom 1921. do 1928. u Zagrebu i drugim mjestima kao član ilegalne komunističke stranke Jugoslavije vršio propagandu komunizma na taj način što je organizirao članove te stranke, držao rajonske mjesne konferencije o temama: »Stav partijskog vodstva o događajima i političkom stavu SDK«, »Reorganizacija ćelija i rajona«, »Jačanje komunističke stranke u Engleskoj i Njemačkoj itd.«, »Stav komunističke stranke o Nettunskim konvencijama«, »Otvoreno pismo EKKI«, »Novi kurs partijske politike i jačanje Partije« i širio na njima komunističke ideje, pa je time počinio zločin iz čl. 1. točka 1. i 2. Zakona o zaštiti države kažnjivo po istom paragrafu, i to osvrtak na paragraf 68. i 69. srp. kaz. zakona.

Poslije državnog tužioca uzimlje riječ branitelj g. dr Ivo Politeo. On najprije konstatuje namjeru policije da prikaže javnosti kako se tu radi o ogromnim količinama bomba i oružja. Na putu od policije do

suda spao je taj broj bomba na četiri. Kad je u Božičkovićev stan doletilo 16 detektiva, mi smo očekivali da će na svakog otpasti po 4 bombe, a dogodilo se obratno. Državni odvjetnik je stavio u optužnici bombe na posljedno mjesto, dok je na prvo mjesto stavio — čemu policija nije posvećivala toliku pažnju baš kao bombama — komunističku literaturu.

Čemu ovaj progon? Činjenički temelj cijelog ovog procesa je pretres, odnosno ono što je prilikom pretresa nađeno. Ispitujući opravdanost optužbe i odgovarajući na pitanje da li je istina ono što se u optužbi inkriminira, mi moramo poći iz ishodišta pretresa. Bez ispravnosti toga pretresa nema suđenja. Pa kad bi taj pretres i bio ispravan, to još ne znači da su optuženi krivi, ali znači da je ispravnost ovog pretresa glavna osnova njihove krivnje. Međutim, mi nemamo potrebnog dokaza da je doista na licu mjesta nađeno oružje. Prije nego što se jedan pretres obavi, imaju se obaviti neke formalnosti, koje predviđa i Ustav, koji veli da je stan nepovrediv i dopušta izuzetke samo u nekim slučajevima. Analogno tome naš kazneni postupnik, prema kojem moraju biti uvijek prisutna dva građanina kao svjedoci, jer sigurnosne vlasti, koje igraju u procesu ulogu prijavitelja, ne mogu ujedno igrati i ulogu svjedoka. Svih ovih formalnosti nije se držalo u konkretnom slučaju. Nije Koprivnjakovoj predložen pismeni zaključak redarstva, niti su pozvana dva građanina, dakle nije bilo potrebnih garancija da će biti pretres u redu obavljen. Naprotiv, pretres je obavljen u prisutnosti Koprivnjakove i jedne 16-godišnje djevojčice. Čuli ste detektiva Rakića na sudu kad je kazao da je radio po Ustavu, pa onda prosudite kako organi vlasti poznaju Ustav.

Gospodo suci! Ne smijete da kažete: u onom je stanu pronađena ona literatura i ono oružje, jer pretres nije obavljen po zakonskim propisima, pa kad bi optuženi i priznali, a oni to ne priznaju, vi ne smijete suditi pod ovakovim okolnostima. Prije svega, pretres su obavili detektivi ne političkog nego kriminalnog redarstva, jer se mislilo da se tu radi o krađi, a ne o političkoj stvari. Rimay, kad je došao na lice mjesta, našao je sve stvari rastresene po postelji i tako se moglo dogoditi da je Novoselićeva radna knjižica dospjela među komunističku literaturu. Ta je knjižica tamo zapala manipulacijom policije.

Ja bih, slavni sude, uzdajući se u vašu objektivnost i u poslovanje zakona u ovo vrijeme, kad mi znademo da je egzekutiva daleko od vršenja zakonskih propisa, kad samovolji egzekutive nema granica, kad egzekutiva nema nad sobom nikakve kontrole, koju demokratski principi propisuju, mogao završiti, jer bih rekao: nema te činjenične baze za suđenje i suvišno je da se ostalo pretresa. Ipak iz opreza, koji mora svaki branitelj imati, ja ću se ipak osvrnuti na ono što je izbilo tokom procesa. Moram da se protivim proširenju optužnice s razloga što je to izneseno nakon dokaznog postupka, pa ni obrana ni optuženi nemaju prilike da se brane.

Poslije toga dr Politeo razlaže cio tok rasprave i iznosi mnoga bezakonja policijske vlasti. Kad je htio da govori i o nasiljima prema štrajkujućim radnicima u Bizjakovoj tvornici keksa, predsjednik mu je zabranio da o tome govori.

Poslije govora branitelja g. dr Politea, pita predsjednik senata optužene, da li imaju još štogod reći. Božičković i Koprivnjakova nemaju ništa da kažu. Kad je Broz počeo govoriti o tome zašto je postao komunista, oduzima mu predsjednik riječ. Branitelj g. dr Politeo traži riječ da uloži ništovnu žaobu, ali mu je predsjednik ne daje, a tako isto ni zastupnik javne optužbe g. dr Marochino, na što ustaje optuženi Broz i dovikuje predsjedniku:

»To je najbolji dokaz, da i ovdje vlada policijski duh! Živjela Komunistička partija! Živjela svjetska revolucija!«

Među stražarima je nastalo komešanje, a tako isto i među publikom, na što predsjednik zaključuje raspravu s time da će se osuda proglasiti u srijedu prije podne.

Ovaj nečuveni postupak suda, gdje se zabranjuje posljednja riječ optuženima, jedinstven je slučaj u historiji sudstva. I najreakcionarniji sudovi morali su to dozvoliti. U parnici protiv mađarskih komunista Szanta i drugova, mađarski je sud dozvolio zadnju riječ optuženima, premda su je oni iskoristili u agitacione svrhe.

Mi smo već zadnji put iznijeli kako su naši sudovi potpuno režimski a ne zakonski, jer pred bezakonjima policije [sud] uzimlje u obranu one koji gaze zakone, a sad vidimo da se je potpuno srozao na slugu policije, jer i on krši propise parbenog postupka. Šta se još sve neće doživjeti pod režimom nasilja i bezakonja, kad se ni među sucima ne može da nađe nijedan, koji bi javno protestirao protiv ovoga srozavanja sudstva.

»Borba«,
15. novembar 1928, br. 84.

JURISTIČKI ŠKANDAL NON PLUS ULTRA

Povodom komunističkog procesa protiv Broza i drugova

U zakonu o kaznenom postupku točno su određena prava i dužnosti svakog pojedinog lica: suda, državnog odvjetnika, branitelja i optuženog; precizno i točno za svaki stadij procesa. Svaka povreda bilo prava bilo dužnosti vuče za sobom ništetnost postupka.

Jedno od fundamentalnih prava optuženog je pravo obrane; pravo da iznese sve što može, ima i zna u svoju obranu.

Razumljivo, o njegovu se kožu pazari.

Formalni dio tog njegovog prava jeste da poslije plaedoyera državnog odvjetnika i svog branitelja iznese svoju obranu.

Po pozitivnom (opstojećem) zakonu optuženom svagda, ma kakvi bili govori državnog odvjetnika i branitelja, pripada *završna riječ.*

To je isključivo pravo optuženog, i nitko mu to ne može oduzeti. Ako je to pravo optuženom oduzeto, počinjena je u procesu ništetnost, i to takove vrste koja za sobom vuče *apsolutnu* ništetnost čitavog procesa sve do istrage, tj. glavne rasprave kao da nije ni bilo; mora se provesti *nova* rasprava pred *novim* senatom.

To je vademecum svih buržoaskih profesora i teoretičara jurista. Oduzeti to pravo optuženom, znači po njima uvesti *inkviziciju.*

Prevesti to u naš tipični shs [srpsko-hrvatsko-slovenački] genre znači: *prvi nastup Glavnjače na sudu.* (Vid. brošuru: Rajko Jovanović, *Glavnjača kao sistem*, Zagreb 1928, cijena 4 din.)

Da vidite kako je »stidljivo« nastupila u ovom procesu. Tko je malo pratio cio proces, mogao je to i očekivati. Jer cijela ta glavna rasprava bila je niz prostačkih i bezobraznih uvreda za optužene. Npr. predsjedatelj rasprave imputira Evi Koprivnjak da spava sa svojim sustanarima u *jednom* krevetu. Svjedok Rimay, detektiv, apodiktički tvrdi (a zna se i zašto) da je majka optuženog Koprivnjaka obični *tat*, koju vodi u evidenciji zagrebačko redarstvo. A majka Koprivnjaka je sijeda starica, koja još u životu nije prešla granicu svog zagorskog sela! Državni odvjetnik naziva obranu Breyera drzovitom itd., itd.

Razumljivo je da su svi reporteri buržoaskih novina prešli preko tih »finesa«, a naročito preko škandala, koji se je dogodio na koncu. I za njih je to bilo malo odviše.

Kad je predsjedatelj iza govora branitelja dr Politea pitao optužene imadu li štogod da iznesu u svoju obranu, ustao je Broz. Kao od bronca izdjelana statua. Mrki, jaki glas prijeti u sudnici.

Broz: Gospodine predsjedniče, hoću da govorim . . . Predsjedatelj: Nemate što govoriti . . . Broz (jače): Ali ja *hoću* da govorim, to je moje *pravo!* . . . Hoću da kažem, kako i zašto sam postao komunista, hoću da govorim o svom predživotu! . . . Hoću da se branim! Predsjedatelj: Rasprava je dovršena. *Ne dam* nikome riječi! Branitelj dr Politeo: Rasprava nije dovršena. Optuženi ima pravo da govori. Predsjedatelj: Nitko nema prava da govori . . . Branitelj: To je pravo optuženog. Ulažem *ništovnu žaobu.* Predsjedatelj: *Samo uložite* . . . Broz (viče): To pokazuje kakov je i *ovdje* poredak! U sudnici komešanje i uzrujanost. Svi su poustajali. Stražari zabezeknuti, ne znaju kuda će ruke, kuda puške. Drž[avni] odvjetnik kuša spasiti situaciju: Treba ga disciplinski kazniti! Senat u neprilici. Državni odvjetnik nastavlja sa spašavanjem, traži riječ od predsjedatelja, da replicira na govor branitelja. Predsjedatelj je pogođen, ne može se natrag i izjavljuje da je rasprava dovršena. Broz viče punim glasom: *Da živi Komunistička partija Jugoslavije! Da živi borba proletera!* Predsjedatelj nalaže prisutnim stražarima: odvedite ih! Stražari čas čekaju da se snađu i idu, idu . . . a Broz *vodi* . . .

Dogodio se, dakle, škandal. Zakon je povrijeđen. Branitelj je uložio ništovnu žaobu. A hoće li i državni odvjetnik uložiti ništovnu žaobu? I njemu nije dano govoriti. I ona će putovati, iza proglašenja osude, na stol sedmorice. Hoće li vrhovni sud ukinuti osudu i škandalozni raspravni postupak? Da se je nešto slična dogodilo u procesu Anđelinović ili Paskijević, sigurno bi ukinuo! No ovo je *komunistički* proces. A komunisti su gadovi, koji nas hoće da bace u zrak! To je ona prokleta sekta Koprivnjak, koja spava po deset u jednom krevetu . . .

I čovjek se pita na koncu: *čemu* ta komedija, koja se zove istraga i glavna rasprava, čemu tih 5 ljudi, koji se zovu senat, oko zelenog stola, na povišenom mjestu, među svijećama i raspetim čovjekom, koji je pred hiljadu devet stotina i dvadeset i osam godina na isti takav način obješen?

Čemu branitelj, kad *ne* smije da brani nego mora da misli onako, kako misli slavni sud?

Zar nije u stvari isto, kao da je neki žandar odredio: Brozu 20, jer se usudio misliti drugačije nego mislim ja, Njegovo Veličanstvo Žandar; Koprivnjaku pet, jer ima pet članova obitelji, koje mora da uzdržava sa 33 din. (trideset i tri dinara) dnevne zarade; a Evi? No Evi samo jednu godinu, jer ima jedan krevet, jednu sobu, jednog muža, a ne stanuje u palači, recimo njegove preuzvišenosti nadbiskupa zagrebačkog, i ne plaća za stan dvije hiljade i pol dinara mjesečno (33 din. nadnica!).

To bi bilo prirodno, gospodin žandar pali i žari. Ali ne ide to tako, gospodo! Mi se ne osvećujemo, kazna nije osveta. Mi smo ljudi kulturni, puni civilizacije, mi imamo — Zakon! Naši očevi nisu bili govedari i konjokradice, mi imamo kulturne ustanove: aps i Lepoglavu. I tamo ćemo mi Broza i svu tu kompaniju štakora, što donosi kugu.

Tamo ćemo mi njih desinficirati i *odgojiti!* Jer mi smo *humani*. Broz će dobiti ćeliju s 2 m^2 zraka, Koprivnjak besplatan stan i hranu, a obojica — popa. A ovo malo istrage i rasprave, to je vic, komedija, igra mačke i miša, karijera i orden, Lepoglava i tuberkuloza.

Hoće li doći do ponovne rasprave. Vjerojatno. No to nije važno. To znači nove muke, novi istražni zatvor od 2 do 3 mjeseca. Doći će novi ljudi i dozvolit će isto. Jer: klasni zakon i klasna pravda ne može biti drugo no što jeste: klasni zakon i klasna pravda. Popularno rečeno u jeziku proletarijata SHS: prvi nastup glavnjače na sudu!

»*Borba*«,
15. novembar 1928, br. 84.

OSUDA U »BOMBAŠKOJ« AFERI

Klasna pravda buržoazije nad radničkom klasom. — Nakon nečuvenog sudskog skandala sud izriče klasnu osudu

Rasprava protiv Broza i drugova pokazala je jasno klasni buržoaski karakter našega sudstva i svo srozavanje sudova na obične ekspoziture policije. I do sad je bilo jasno da sud ne smije osuditi policiju ni za najgore zločine i gaženja zakona od njezine strane, ali je to sud do sada pokrivao kojekakvim juridičkim formalnostima. Međutim, na ovom procesu *sud je sam pogazio pravne propise*, ne davši optuženicima posljednje riječi i oduzevši pravo ulaganja ništovne žaobe branitelju sa riječima: »Samo vi uložite«. Sud je dakle ovdje istupio kao obično oruđe klasne vladavine i krvavog režima, koga prema radnicima ne vežu nikakvi propisi. Naivčine iz pravničkih redova, koje još vjeruju u »nezavisnost« sudova, očekivale su da će zbog povrede sudskih propisa, nedavanjem posljednje riječi optuženima, cijela rasprava biti proglašena ništavnom i započeti novi proces, kao što bi trebalo po pravnim uredbama. Međutim, kao što je bilo očekivati, sud je donio osudu i nije se ni osvrnuo na nečuveni skandal, koji je zabilježila i buržoaska javnost. Do sad je u slučajevima policijskih nasilja uvijek sud bio na strani onih koji gaze zakone, a sad *i sud sam gazi nekažnjeno propise parbenog postupka.*

Poslije svega toga jasno je kako je ispala osuda i da je ona već unaprijed bila određena za ove siromašne radnike.

Klasna pravda izriče ovu *osudu:*

Josip Broz, privatni namještenik, u Ogulinu već osuđen 1927. po Zakonu o zaštiti države, po čl. 2, alineja 1. Zakona o zaštiti države na *kaznu robije u trajanju od pet godina*, što je kao organizirani član komunističke stranke iznajmio kod Božičkovića jednu sobu, odakle je raspačavao sam i po nepoznatim ortacima komunističku literaturu, nadalje što je za provođenje komunističkih ciljeva prikupio i prekrio četiri njemačke bombe jajastog oblika, jedan revolver sa municijom, pa je time počinio zločin iz čl. 1. točka 1, 2. i 6. Zakona o zaštiti države.

Franjo Novoselić, tipograf, po članu 2, alineja 1. Zakona o zaštiti države na *kaznu robije u trajanju od tri godine*, što je u Osijeku kao član ilegalne organizacije SKOJ-a vršio propagandu komunizma na taj

način što je prisustvovao sjednicama ćelija i tamo propagirao komunističke ciljeve, pa je počinio zločin iz čl. 1. točka 1. i 2. Zakona o zaštiti države.

Andrija Božičković, podvornik, po čl. 2. Zakona o zaštiti države na *dvije godine robije*, što je organiziranom komunisti Brozu iznajmio sobu da odatle rastura komunističku literaturu, pa je time počinio zločin iz čl. 1. Zakona o zaštiti države.

Međutim se *Eva Koprivnjak*, *Ignac Koprivnjak i Pavao Breyer rješavaju od optužbe*, ali se osuđuju da plate polovinu takse na osudu.

Zatim je pročitano opširno obrazloženje osude. Sva tri osuđena uzela su tri dana za razmišljanje, dok se zastupnik javne optužbe g. dr Marochino zadovoljio sa osudom Božičkovića, Broza i Novoselića, dok je glede odrješujuće osude Breyera, Eve i Ignaca Koprivnjak uzeo trodnevni rok za razmišljanje.

Kako se *dr Marochino* nije protivio predlogu branitelja g. dr *Politea* da se *Ignac i Eva Koprivnjak puste na slobodu*, to su njih dvoje odmah pušteni iz istražnog zatvora, dok se *Breyer* i onako iz slobode branio.

Osuđen je dakle Broz i zbog bombi za koje se nije nikako moglo dokazati da pripadaju njemu, a na raspravi je izišlo vrlo vjerojatnim da ih je podmetnula policija. Osuđen je na 5 godina robije za komunističko *uvjerenje*, bez ikakvih dokazanih djela, i to po Zakonu o zaštiti države, za koji i njegovi tvorci kažu da više ne vrijedi. U nas je sud uveo u praksu da sudi uvjerenja a ne djela.

Za ostale optužene jasno je i iz same rasprave da su potpuno nevini i da nisu imali nikakve veze s komunizmom, ali su osuđeni samo zato jer su siromašni radnici, koji žive od 30 dinara dnevno i u takvoj bijedi su prinuđeni da iznajmljuju sobu u kojoj i sami stanuju. *Andrija Božičković*, koji je hrvatski radnik i već zbog toga nema nikakve veze sa komunizmom, osuđen je samo zato što je radnik, jer je buržoaziji svejedno hrvatski ili kakov drugi, glavno je da je radnik. Jer svaki je radnik za buržoaziju zločinac, prema kome se može postupati preko svih zakona.

A riješeni moraju da plate polovinu troškova. Radnici koji svojim radom izdržavaju sve te buržuje i korupcionaše moraju još od svojih bijednih nadnica da plaćaju i ove nečuvene sudske komedije. Hapse ih samo zato što su radnici i za to hapšenje moraju još i da plate.

Ali vara se buržoazija da će ovom sudskom Glavnjačom uništiti borbu radnog naroda. Policijska Glavnjača sa svojim 10-godišnjim krvavim režimom nad radničkom klasom nije mogla da zaustavi klasnu borbu proletarijata, pa neće moći ni sudska Glavnjača. Radnici su nekažnjeno ubijani u zatvorima i na ulici, mučeni najnečuvenijim mukama po raznim jugoslavenskim glavnjačama, pa sve to nije moglo

slomiti borbe radničke klase protiv krvave i zločinačke jugoslavenske buržoazije.

Jer iz krvi nevino ubijenih žrtava niču hiljade novih boraca, a godine robije, dosuđene od klasnog suda, samo su podstrek za još žešću klasnu borbu.

Da živi nepomirljiva klasna borba radnika i seljaka protiv krvave i zločinačke jugoslavenske buržoazije!

»Borba«,
17. novembar 1928, br. 85.

[RJEŠENJE KRALJEVSKOG BANSKOG STOLA U ZAGREBU SUDBENOM STOLU O PRAVOSNAŽNOSTI PRESUDE JOSIPU BROZU I DRUGOVIMA]

Zagreb, 21. februar 1929.

U ime Njegova Veličanstva Kralja!

Kr[aljevski] banski stol danas, 21. veljače 1929. pod predsjedavanjem vijećnika Kr[aljevskog] banskoga stola Stjepana Sedelija, u prisutnosti vijećnika Kr[aljevskog] banskoga stola Leona Kaurića, Ivana Jankovića, Tome Silvestra i Vase Mikašinovića kao sudaca i vijećničkog tajnika Kr[aljevskog] banskoga stola dr Eisenhita Marka kao perovođe, saslušavši zamjenika kr[aljevskog] državnog nadodvjetnika Stevana Breberina, u kaznenom predmetu proti Josipu Brozu i drug[ova] radi zločinstva označ[enih] u Zakonu o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi uslijed pravodobno prijavljenog, no prekasno izvedenog priziva opt[uženog] Josipa Broza, te pravodobno prijavljenog i izvedenog priziva opt[uženih] Novoselića Franje i Božičkovića Andrije radi izreke o kazni proti osudi Kr[aljevskog] sudbenog stola u Zagrebu od 14. studenoga 1928. broj I. 3778/1928. kojom je izrečeno:

1) Josip Broz, 36 god. star, rodom iz Kumrovca, rkt[rimokatoličke] vjere, oženjen, otac jednog djeteta, privatni namještenik u Zagrebu, po Kr[aljevskom] sudbenom stolu u Ogulinu godine 1927. po Zakonu o zaštiti države sa 7 mjeseci nepravomoćno suđen, pismen.

2) Franjo Novoselić, 21 g[odinu] star iz Retfale, rkt[rimokatoličke] vjere, neoženjen, tipograf, nestalna boravišta, neporočan, pismen.

3) Andrija Božičković, 28 g[odina] star, rodom iz Voćina, rkt[rimokatoličke] vjere, neoženjen, otac jednog djeteta, podvornik, neporočan, pismen.

Krivi su:

1) Josip Broz, I. što je A) bio organizirani član KPJ (Komunističke partije Jugoslavije), te kao takav dijelom sam spremio, a dijelom po neustanovljenim ortacima dao spremati tečajem ljeta 1928. u Zagrebu u jednu sobu stana Andrije Božičkovića i njegove priležnice Eve Koprivnjak, koju je u tu svrhu iznajmio, komunističku literaturu, koju je odande sam rasturao i dao rasturati po nepoznatim ortacima, od koje je u tom stanu pronađeno a) 12 primjeraka cirkulara »Biroa CK (Centralnog komiteta) SKOJ (Saveza komunističke omladine Jugoslavije) od 4. 5. 1928, upućenog svim okružnim mjestima i rajonskim komitetima i sadržaje upute za

rad u prosvjetnim i športskim društvima, b) 6 primjeraka rezolucije istoga Biroa po Otvorenom pismu Kominterne (Komunističke internacionale) i pismu EKKOI (Egzekutivnog komiteta Komunističke omladinske internacionale) Centralnom komitetu SKOJ-a, primljene 8. 5. 1928. sa 4 glasa protiv 2, a sadržaje upute o radu prema direktivama EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale),

c) Plan rada izdan po birou CKSKOJ-a za razdoblje od 1. 3. 1927. do 1. 6. 1927. u svrhu »sprovodenja boljševizacije Saveza i lenjinističkog podizanja nivoa članova Saveza« (na 6 poluaraka),

d) Rezolucija po ekonomsko-sindikalnoj borbi sa prilogom sadržaje upute za rad u sindikatima,

e) Uputstva za rad u frakcijama sadržavajući zadatke frakcije u sindikatima,

f) broj 53, od 2. 6. 1928. komunističkog lista »Internationale Presse Korrespondenz« (»Interpreko«), koji sadržaje proglas na sve sekcije Komunističke omladine Jugoslavije,

g) nekoliko stotina strojem pisanog i šapirografom umnoženog lista »Biljten CKKPJ« (Centralnog [komiteta] Komunističke partije Jugoslavije) od mjeseca jula 1928, koji sadržaje poziv komunistima da uđu u seljačke maše u čl. pod naslovom »Položaj u zemlji i zadaci Komunističke partije Jugoslavije, zatim rezolucija i popratno pismo« Okružnog komiteta KPJ (Komunističke partije Jugoslavije) Beograd po Otvorenom pismu *EKKI (Egzekutivnog komiteta Komunističke internacionale), rezolucija EKKI, rezolucija Okružnog komiteta Subotice po Otvorenom pismu EKKI itd.*,

h) 9 primjeraka brošure Staljina »Osnovi lenjinizma«, *izdana mjeseca jula 1927. po Komunističkoj partiji Jugoslavije u kojoj se izlaže stav Komunističke partije Rusije prema opoziciji komuniste Trockoga i 30 primjeraka knjige Lenjina* »Karl Marks« *sa predgovorom komuniste Bele Kuna izdane po Jugoslavenskoj radničkoj knjižari u Chicagu g[odine] 1927, koja sadržaje propagandu komunističkih ideja,*

B) u isto vrijeme dao spremiti, spremio i sakrio u komunističke svrhe u sobi pod A) označenoj a) jedan samokres sistema »Buffalo«,

b) 4 komada jajastih njemačkih bomba sa 5 frikcionih upaljača,

c) 19 komada naboja za samokres i 16 komada naboja za pušku,

dakle kao član KPJ, koja ima za svrhu propagandu komunizma, rasturao novine i knjige, koje sadržaje komunističku propagandu i osim toga prikupio i prikrio oružje, municiju i bombe za taj cilj, pa je time počinio zločin iz člana 1. toč. 1. 2 i 6. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.

2) Franjo Novoselić, što je tečajem 1927. g[odine] u Osijeku kao član ilegalne komunističke organizacije SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije) vršio propagandu komunizma u ćelijama na taj

način što je prisustvovao sjednicama tih ćelija i sticao nove simpatizere za tu organizaciju u svrhu da ta organizacija oružanom rukom silovito zahvati političku vlast u državi, dakle organizovao i postao članom takvog udruženja koje ima za svrhu propagandu komunizma i nasilje prema državnim vlastima predviđenim Ustavom, te nelegalno i neparlamentarno prigrabljivanje vlasti, pa je time počinio zločin iz člana 1. toč. 1. i 2. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi.

3) Andrija Božičković što je u lipnju i srpnju do 4. augusta 1928. u Zagrebu izdao u podnajam sobu stana svoga i svoje priležnice Eve Koprivnjak na Vinogradskoj c[esti] br. 46 organiziranom članu KPJ-a Brozu Josipu u svrhu da isti u sobu sprema i odande rasturava, kako je to doista i činio pomoću svojih nepoznatih ortaka, komunističku literaturu, od koje je u sobi pronađena literatura navedena pod I. A), to jest što je izdao u podzakup svoju sobu za rasturanje komunističke literature sa ciljem ostvarenja onoga što je izloženo u članu 1. toč. 1. i 2. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, znajući da će se soba u te svrhe upotrebiti, pa je time počinio zločin iz čl. 1. toč. 3. Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bezbednosti i poretka u državi, te se toga radi osuđuje, i to:

1) Broz Josip po članu 2, al. 1. Zak[ona] o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi na kazan robije u trajanju od 5 godina (pet godina).

2) Novoselić Franjo po čl. 2, al. 1. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi na kazan robije u trajanju od 3 (tri) godine.

3) Božičković Andrija po čl. 1, al. 1. Zak[ona] o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi na kazan robije od 2 (dvije) godine, zatim da po § 330 kp. snose solidarno troškove kazn[enog] postupka, a troškove istražnog zatvora i ovrhe kazni za sebe, koji se troškovi po § 332. kp[kaznenog postupka] proglašuju neutjerivima, nadalje da po Tb. 193 t[aksenog] z[akona] plate svaki taksu na osudu, dok se predmeti krivičnog djela, tj. dva samokresa, naboji i bombe, te pod I. A) navedene literature po čl. 2, al. 1. Zak[ona] o zašt[iti] javne bezbednosti i poretka u državi konfisciraju. Naprotiv se Koprivnjak Eva, 34 g[odine] stara, rodom iz Male Erpenje, rkt[rimokatolik], udovica, mati troje djece, kućanica, neporočna, nepismena, Koprivnjak Ignac, 33 god[ine], rodom iz Male Erpenje, rkt[rimokatolik], oženjen, otac troje djece, radnik, u Zagrebu, neporočan, nepismen, Breyer Pavao, 25 god[ina], rodom iz Križevaca, mojsijeve vjere, neoženjen, pravnik u Zagrebu, neporočan, pismen, te Božičković Andrija, Novoselić Franjo po § 250 t. 3. kp[kaznenog postupka] odrešuju od optužbe da su kao organizirani čl[anovi] KPJ tečajem lipnja, srpnja i početkom kolovoza 1928. u Zagrebu spremili i prikupili literaturu komunističkog sadržaja navedenu pod I. A), te osim toga prikupili i prikrili oružje i eksploziv naveden pod I-B, pa da su time počinili zločin iz čl. 1, t. 1. 2. i 6, Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, a Koprivnjak Eva još zločin iz čl. 1, toč. 3. istoga zakona, kažnjiv po čl. 2, al. 1. toga zakona, dok se

Koprivnjak Eva, Koprivnjak Ignac i Breyer Pavao osuđuju da po Tb. 193 t[aksenog] zakona plate polovinu takse na osudu, tj. 75 din[ara] vidjev *da je po prvom sudu odmjerena kazan prema ličnoj krivnji optuženog Broza Josipa primjerna*, a glede opt[uženih] Novoselića Franje i Božičkovića Andrije prestrogom se ukazuje, obnašao je po § 289, 290. i 292. kp[kaznenog postupka] *priziv optuženoga Broza Josipa otputiti, te u tom dijelu osudu prvoga suda potvrditi*, dočim priziv Novoselića Franje i Božičkovića Andrije uvažiti, te im kazan smanjiti, i to Novoselić Franji na dvije god[ine] robije a Božičkoviću Andriji na jednu godinu dana zatvora.

O tom se obavješćuje taj Kr[aljevski] sudbeni stol uz povratak izvješća od 30. januara 1928. br. I. 3778/28. ovamo podnesenih spisa na dalnje zakonito uredovanje.

Kovačić, v. r.
Stilinović, v. r.

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

TAMNOVANJE JOSIPA BROZA U LEPOGLAVI I MARIBORU I U OGULINSKOM ZATVORU, FEBRUAR 1929 — MART 1934.

[IZVOD IZ IZVJEŠTAJA dr ILIJE JELIĆA MINISTARSTVU PRAVDE O POLOŽAJU OSUĐENIKA KOMUNISTA U KAZNENOM ZAVODU U LEPOGLAVI]

Beograd, 13. mart 1931.

Po naređenju gospodina ministra pravde od 9. marta 1931. godine pov. br. 144, otišao sam 11. o. m. u Kazneni zavod u Lepoglavi i posle svestranog pregleda svih zavodskih prostorija i usmenog ispita zavodskih činovnika našao:

Da su navodi u izjavi odbeglog robijaša Almažana Jovana[298] utoliko tačni ukoliko se odnose na fakat da se u lepoglavskom zavodu nalaze komunisti dr Levi i Moša Pijade i da je komunist Broz doista zaposlen u zavodskoj električnoj centrali. Inače se drugi navodi nisu mogli ničim utvrditi. Izvršenim pretresom nad Levijem i Mošom Pijade nije ništa nađeno ni od novaca niti od drugih stvari čije bi unošenje i držanje bilo zabranjeno u zavodu. Broz radi u zavodskoj centrali već duže od dve godine i njegovo je držanje, po izjavi uprave, bilo do sada ispravno, ali sam ipak naredio da ga sa toga posla smeni i uputi na neki drugi posao čije je obavljanje skopčano sa manje opasnosti po red i bezbednost u zavodu.

Sastanci sa osuđenicima se drže u određeno vreme i na određenom mestu i prostorijama, i to uvek u prisustvu pouzdanog činovnika i van odeljenja u kojima osuđenici rade i žive. Zato je isključena svaka mogućnost da neovlašćena lica mogu razgledati odeljenja zavoda i dolaziti u neposredni dodir sa komunistima, a još manje dodavati ovima novac i pisma.

Sva osuđenička prepiska prolazi kroz ruke učitelja Kostića, koji je i kao činovnik i kao nacionalni radnik u svemu ispravan i pouzdan. Ali je i pored sve njegove obazrivosti i nastojanja cele uprave mogućno da osuđenici i pošalju i dobiju nepregledano pismo preko nekoliko zavodskih čuvara koji su ili notorne pijanice ili tako nesavesni i nepouzdani službenici da im se nikakva dužnost ne sme poveriri.

Dr Ilija M. Jelić

Arhiv Jugoslavije [AJ],
Fond Ministarstva pravde [MP]
pov. fasc. 14-156-33.

[RJEŠENJE MINISTARSTVA PRAVDE O PREMJEŠTAJU OSUĐENIKA KOMUNISTA JOSIPA BROZA I DRUGOVA IZ KAZNENOG ZAVODA U LEPOGLAVI U KAZNENI ZAVOD U MARIBORU]

Beograd, 30. april 1931.

Na osnovu § 7 II od[eljka] Zak[ona] o izvršavanju kazni lišenja slobode, a uvažavajući razloge upravnika Kaznenog zavoda u Lepoglavi izložene u predstavci od 10. marta 1931. god., priloženoj u aktu pov. br. 174

Rešavam

Da se osuđenici: dr Levi, Trajković, Čolović i Broz, radi izdržavanja kazne premeste iz Kaznenog zavoda u Lepoglavi u Kazneni zavod u Mariboru.[299]

O ovome se izveštavaju uprave Kaznenog zavoda u Lepoglavi i Mariboru s tim da uprava Kaznenog zavoda u Lepoglavi *odmah* izvrši ovo rešenje starajući se o potpunom osiguranju transporta osuđenika, a uprava Kaznenog zavoda u Mariboru da sprovedene osuđenike iz Lepoglave primi i smesti, kao i da na njih obrati naročitu pažnju s obzirom na to što su ovi osuđenici premešteni iz Lepoglave kao opasni za red i bezbednost u zavodu.

Referent . . . .
Sv. L. Lazarević

Ministar pravde
D. Ljotić

AJ, Fond MP,
pov. fasc. 14-156-33.

[IZVJEŠTAJ UPRAVE KAZNENOG ZAVODA U LEPOGLAVI MINISTARSTVU PRAVDE O TRANSPORTOVANJU OSUĐENIKA KOMUNISTA JOSIPA BROZA I DRUGOVA U MARIBOR]

Uprava zavoda ima čast izvestiti Ministarstvo da su ovozavodski osuđenici dr Salamon Levi, Stevan Čolović, Jovan Trajković i Josip Broz, prema rešenju gospodina ministra pravde, pov. broj 174/31, juče 7. t. meseca sprovedeni iz ovoga zavoda na da[lj]nje izdržavanje kazne u Kazneni zavod u Maribor.

Uprava kaznenog zavoda

U Lepoglavi, dne 8. maja 1931. god.

Upravnik
Dr Bohaček

AJ, Fond MP, fasc. 78-110-31.

[IZVODI IZ PISMA DR SALAMONA LEVIJA RODOLJUBU ČOLAKOVIĆU][300]

[Kazneni zavod Maribor, maj 1931]

Dragi druže, odgovaram ti za sada samo na pitanja koja si mi postavio i na ono što smatram da će tebe i druga Rada najviše interesovati. Usput ti javljam da nemam papira za pisanje...

... Kada smo nas 16+2 stigli u Lepoglavu, našli smo tamo drugove (Broz, Moša, Grubor, I. Milutinović, Jelenc, Antun Čipčić, Čaki, Lopandić). Poslije su došli u Zagrebu osuđeni slijedeći drugovi: Kovačević, *Koren*, *Puncer*, Rokov Diego, *Smolčec*, Stevo *Aleksić*, *Mihaković*, *Mucić*, *Novak*, *Glinšek*[301]. Podvučeni su već pušteni na slobodu.

Poslije je stigao Ljubo Dolić iz Maribora, M. Mijalković, Stilinović i Fridman iz Mitrovice i Šnajder iz Zenice.[302] Šnajder je bolestan, ima dizenteriju, izgleda vrlo slabo. Leži u bolnici. N. Petrović je još u Zenici.

Moša je uredio prvu svesku *Kapitala* i dobio od Ministarstva dozvolu da ga pošalje bratu u Beograd, ali da ga ne smije štampati. To je on i učinio.[303]

U Lepoglavi smo vodili dvije akcije. Jednu protestnu (jedan dan štrajk) radi toga što je upravnik gurnuo Festinija. Drugu akciju smo vodili radi toga što je zapovjednik straže bacio u podrum Ljubljankića. Zahtjevi su bili da Ljubljankića odmah raskuju i oslobode podruma i da imamo pravo u slučaju bolesti na privatnog liječnika, za vlastiti novac. Štrajk je trajao 1 i pol dan i bio je potpuno uspješan.[304] Svi su se izvrsno držali, jedino je *Ljubo Dolić* bio štrajkbreher. On je iz naše sredine isključen i od svih drugova bojkotovan.

Stanje je u Lepoglavi ovako. U Novoj zgradi je veća strogoća nego u Staroj. Ja sam bio u Novoj.[305] Nas osam drugova smo imali skupnu sobu. Bili smo sami, imali smo časopise i marksističku literaturu. Novine nismo imali, ali smo bili sasvim u toku pol[itičkih] događaja. Pušenje je tamo *svima* dozvoljeno. Neki drugovi u Novoj zgradi rade, pa su po samicama, a oni koji su u skupnoj ne rade ništa. Imali smo 2 sata šetnje dnevno.

U Staroj zgradi imaju drugovi veće slobode, ali oni rade po radionicama. Neki imaju skupnu, a neki su po samicama. U posljednje je vrijeme stigao Otokar Keršovani (10) u Staru zgradu. Lopandić je došao iz Čreta nazad u Staru zgradu. Oporavlja se malo.[306]

Naša organizacija u Lepoglavi bila je vrlo jaka i vrlo čvrsta. Smatramo da smo radi toga nekolicina nas (4) po nalogu Ministarstva poslani ovamo. Mislimo da će još nekoje možda slati u Zenicu ili drugdje. Onda će valjda iz Mitrovice poslati neke u Lepoglavu i ovamo.

U Zagrebu u ženskoj kaznioni — gdje se nalaze naše neke drugarice (Katica Govorušić i još neke) — bio je takođe jedan štrajk radi kruha. *Štrajk je bio uspješan.*[307]

U Požarevcu se nalaze mnogi naši mlađi drugovi, a i drugarice (Anka Kordić). Tamo imaju veće slobode jer se tamo nalaze samo oni naši drugovi koji su suđeni na zatvor.[308]

Kako vidite, drugovi, borbe se vode po svima kaznionama sa uspjehom ili neuspjehom. Trebalo bi voditi borbu zajednički u svim kaznionama za politički režim, ali nama u Lepoglavi nije bilo moguće da to organizujemo. Samo toliko znamo da će ovog ljeta po svim kaznionama biti vođene borbe za poboljšanje režima.[309] Trebalo bi da se i mi dogovoimno i pripremimo za to. Druga Radu poveži odmah sa drugom Brozom. Ovo stanje ovdje je užasno, da takovo nije ni u Mitrovici a kamoli u Lepoglavi. Kada imadnem više papira javiću vam sve što vas bude interesovalo. Samo stavljajte pitanja . . .

. . . Potrebno bi bilo da se povežemo što čvršće. Rade neka drži dobru vezu sa Brozom. Mislim da bi bilo potrebno da upotrebljavamo pseudonime i da pišemo iskrivljenim rukopisom.

AJ, Fond MP,
pov. fasc. 9-5-31.

[PISMO STEVE ŠABIĆA JOSIPU BROZU][310]

[Ciglena], 10. mart 1932.

Dragi Joža! Konačno ipak primih i od Tebe vijesti; mislio sam da Te već nema među živima. — Veseli me mnogo da su moje misli postale lažne; a ne samo mene, nego i sve naše rođake, koji su također držali da si nas ostavio zauvijek itd. — Mnogo me veseli da se ne dosađuješ, da ipak imadeš dovoljno duševne hrane; no ni mi na slobodi nemamo baš sve što bismo htjeli i želili; odnosno što bismo trebali, da se lično usavršavamo; no ipak dosta je i ovo što imademo na raspolaganju itd. itd. — Mnogo me veseli da [su] Poljka [Pelagija] i mali Žarko dobro — oni su potpunoma osigurani u svakom pogledu. Ja sam Ti poslao ovih dana jedan paket u kojem imade 2 kg slanine, 2 kg salame, nekoliko siraca i jedan kruh. Ovako ću Ti svaki mjesec poslati tako, da o tome ne vodi[š] računa — gladovati nećeš ni u kojem slučaju. Ja sam već govorio sa svima našima rođacima o tome, pa smo se suglasili jednodušno da ćemo Te hraniti, pa makar kako teško bilo; tj. makar kakove razmjere kriza zauzela[311] — toliko ćemo još zaraditi da i Tebe prehranimo itd. — Da li Tvoji ostali drugovi što dobijaju od svojih? Javi mi da znadem, te eventualno da i njima što pomognemo u hrani.[312] Ja znadem da ćete vi svi to dijeliti, pa mislim da vam neće dosta biti, pa bih vam poslao svaki mjesec oko 10 kg. O tome mi javi čim prije kartom, da znadem. Svi naši — Ferdo, Franjo, Marko, Joža i ostali još uvijek po starom; životarimo, mučimo se sa punom nadom i vjerom za skori boljitak. Joža je upravo ovih dana došao kući — osjeća se potpunoma dobro i mnogo Te pozdravlja. — Ja se pak borim poljoprivredom, gnjavim se i mučim kao svi poljoprivrednici — koristi nikakove; toliko da živim nekako itd. — U ovim prilikama uvijek sa ženidbom odgađam, — čekam bolja vremena itd. Mnogo naših seljaka pada pod stečaj — oko 50—60% već ove godine neće moći podmiriti porez i daće — sve je prezaduženo itd.[313] — Toliko ukratko — poslije malo opširnije, kada mi se javiš. — Sada sam i bolestan — influenca, pa ću završiti.

Svi Te mnogo, mnogo pozdravljaju, a napose Te pozdravlja iskreno tvoj Stevo.

V. Dedijer, Josip Broz Tito — Prilozi za biografiju, str. 210—211.

[UPRAVA KAZNENOG ZAVODA U MARIBORU TRAŽI OD UPRAVE POLICIJE U ZAGREBU PODATKE O KATICI BROZ]

Ovdašnji osuđenik Broz Josip, rođen godine 1892. u Klanjcu, zavičajno mjesto Zagorska Sela, oženjen, mehaničar i privatni namještenik iz Zagreba, Petrova cesta br. 60, osuđen od Sudbenog stola u Zagrebu 14. XI 1928, pod I 3778/28. zbog zločinstva pod čl. 1, tač. 1, 2. i 6. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi na 5 godina robije. Kaznu izdržava sada u muškoj kaznionici u Mariboru.

Broz Josip je 14. ov. mj. primio paket sa hranom od neke Broz Katice u Zagrebu, Selska cesta.

Pošto Broz Josip među svojim srodnicima nije naveo nikakvu Broz Katicu kao svoju rođaku, čast mi je zamoliti da ispitate i potpisanu upravu obavijestite ko je Broz Katica iz Zagreba, Selska cesta, da li je s Brozom Josipom u srodstvu i kakav interes ona ima u tome da mu šalje pakete.

Dopuštam sebi napomenu da Broz Josip dobija pisma i da ih i sam više puta piše na adresu: Kličko Katica u Zagrebu, Podgorska cesta br. 23.

Upravnik:
Vrabl, s. r.

ACKZK Slovenije,
Zbirka Policijski komesarijat
Maribor.

Prevod sa slovenačkog

[UPRAVA KAZNENOG ZAVODA U MARIBORU TRAŽI OD ŽANDARMERIJSKE STANICE U BJELOVARU PODATKE O STEVI ŠABIĆU]

Ovdašnji osuđenik Broz Josip, rođen godine 1892. u Klanjcu, zavičajno mjesto Zagorska Sela, katoličke vjere, oženjen, mehaničar i privatni namještenik iz Zagreba, Petrova cesta br. 60, osuđen od Sudbenog stola u Zagrebu 14/XI 1928, pod I 3778/28. zbog zločinstva po čl. 1, tač. 1, 2. i 6. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi na 5 godina robije. Kaznu izdržava sada u muškoj kaznionici u Mariboru.

Broz Josip je 14. o. mj. primio paket sa hranom od Stjepana Šabića, natporučnika u penz., Ciglena, pošta Severin kod Bjelovara; od njega je primio i pismo, koje u prepisu prilažem.

Izvolite izvideti i obavijestiti nas da li je Stjepan Šabić kakav srodnik osuđenika Broza Josipa i kakav interes on ima u tome da se zanima za sudbinu ovdašnjih osuđenika-komunista i da je spreman on sam i drugi da šalju Brozu Josipu i drugim ovdašnjim osuđenicima--komunistima pakete sa hranom.

Upravnik:
Vrabl, s. r.

ACKZK Slovenije,
Zbirka Policijski komesarijat
Maribor.

Prevod sa slovenačkog

[IZVJEŠTAJ UPRAVE POLICIJE U ZAGREBU UPRAVI KAZNENOG ZAVODA U MARIBORU O KATICI BROZ I KATICI KLIČKO]

Zagreb, 19. april 1932.

U rješenju tamošnjeg dopisa od 16. marta t. g. Štev. 1406/1932. saopćuje se, nakon povedenih izvida, slijedeće:

Broz Katica, kućanica, stan Selska cesta kbr. 112a izjavila je prilikom preslušanja da je šogorica Broz Josipa, koji se nalazi kod naslova na izdržavanju kazne. Priznaje da je godine 1931. u mjesecu novembru poslala Broz Josipu jedan paket sa jestvinom, a istovremeno da mu je pisala jedan list, u kojem mu opisuje svoje prilike, kao i o njegovoj ženi, koja se sa svojim djetetom nalazi u bjekstvu u Rusiji. Od Broza Josipa da nije primila nikakvog odgovora, pa mu radi toga kasnije više nije pisala.

U ovouredskoj evidenciji protiv Broz Katice ništa otegotnog ne predleži. Pretres obavljen u njezinom stanu ostao je negativan.

Kličko Katica, kućanica, stan Podgorska cesta kbr. 23 izjavila je da se je upoznala sa Broz Josipom u vremenu kad je zajedno sa njegovom ženom bila namještena kao radnica kod tvornice »Bothe i Ehrmann« u Zagrebu. Priznaje da stoji sa Broz Josipom u korespondenciji, te da mu je u mjesecu decembru 1931. godine poslala jedan paket u kojem je bio jedan jastuk i nešto jestvine, kao i nekoje druge stvari, koje Broz Josip pohranjuje kod nje. Nadalje izjavljuje imenovana da posjeduje još nešto odijela, rublja, kao i posteljine, koje su vlasništvo Broz Josipa, i koje će mu vratiti onda kada će biti pušten iz zatvora.

Broz Josip da joj je pisao iz kaznione o svom životu i radu, te da joj je javio da je od svoje žene koja se nalazi u Rusiji dobio list u kojem mu ona saopštuje da joj ide dobro i da se ne treba ništa bojati. Kličko Katica izjavljuje da je ove listove uništila i da će Brozu čim se vrati iz zatvora uručiti sve njegove stvari, budući neće imati s njime nikakvog posla više.

Kod Broz Katice* obavljen je pretres, koji je ostao po svom rezultatu negativan.

U ovdašnjoj evidenciji zabilježeno je da je [ona] dne 1. VIII 1929. godine sa svojim drugovima napustila posao kod »Slavonija« d. d. u

* Treba: Kod Kličko Katice

tvornici »Bothe i Ehrmanna« tobože s razloga da ide svom drugu Korošecu na sprovod, a u stvari da time manifestira za komunistički praznik. Radi toga bila je sa posla otpuštena.

Za upravnika policije
policijski savjetnik:
[potpis nečitak]

ACKZK Slovenije
Zbirka Policijski
komesarijat Maribor.

[IZVOD IZ SASLUŠANJA DR MAKSIMILIJANA BOHAČEKA, UPRAVNIKA LEPOGLAVSKE KAZNIONICE, O NJEGOVOM ODNOSU PREMA JOSIPU BROZU][314]

[Maribor], 3. maj 1932.

. . .

9) Zašto ste dozvolili osuđeniku Brozu Josipu — komunisti da se u zavodu i van zavoda kreće slobodno i da radi u električnoj centrali.

Ja sam osuđenika Broza Josipa po dolasku u ovaj zavod zatekao u električnoj centrali na radu, a nisam ga ja tu postavio. Kako je on bio vrlo dobar i ispravan radenik kod centrale, ja sam ga tu i ostavio na radu. Ovo može potvrditi mašinist Zuber.

U zavodu se je kretao sam i obavljao opravke na električnom postrojenju ili je pak sa njim bio ložač Horvat Ivan.

Napolju izvan zavoda obavljao je tako isto opravke u pratnji ložača Horvata, a ne sam.

Išao je i kod hotelijerke Fidlerice da opravlja električno postrojenje, ali uvek u pratnji ložača Horvata.

Broz nije nikada bio nikakav posrednik između mene i komunista zbog prestanka njihovog štrajka niti je meni poznat kakav štrajk u kojem je Broz posredovao.

Ja Josipa Broza poznajem još iz rata, jer smo bili zajedno u ropstvu u Rusiji, ali zato on nije imao nikakve naročite privilegije.

Broz nije imao nikakve greške, a bio je tuberkulozan, pa sam ga ja zato i ostavio tamo gdje sam ga zatekao kad sam u Lepoglavu iz Zagreba došao.

Nemam ništa više da kažem po ovim stvarima za koje ste me pitali a sve je zapisano kao što sam kazao . . .

Na pokazano ću se zakleti.

Dr Maksimilijan Bohaček, s. r.
Saslušao ga i overava
izaslanik Ministra pravde
načelnik,
N. Miljković, s. r.

AJ, Fond MP, fasc. 265-1-35.

[IZVJEŠTAJ UPRAVNIKA KAZNENOG ZAVODA U MARIBORU MINISTARSTVU PRAVDE O POLOŽAJU OSUĐENIKA KOMUNISTA]

O zaštiti komunista

U mariborskoj kaznionici sada ima 10 komunista, od kojih se 3 (Ljevaković[315] Ivan, Mlinarič Valentin i Dečak Vinko) nalaze na izdržavanju kazne u samicama, dok je ostalih 7 (Čolaković Rodoljub, Vujović Radomir, Butala Jakob, Trajković Jovan, Čolović Stevan, Broz Josip, Levi Salamon) od 7. juna 1931. u skupnoj sobi, ali su i oni ranije bili izolovani u samicama.

Sa osuđenim komunistima se postupa isto kao i sa svim ostalim osuđenicima. Prije svega, propisan im je rad, i to su zaposleni: Čolaković Rodoljub od 3/I 1931. kao pisar, Butala Jakob od 1. aprila 1931. kao krojač u posebnoj samici, da bi bio odvojen od drugih, a svi ostali osuđenici su zaposleni ručnim lijepljenjem papirnih kesa i onda kad za druge osuđenike nema dovoljno papira. Poslovođa knjigoveznice Filipović Miroslav imao je nalog da mora da zaposli osuđenike komuniste u izradi papirnih vrećica čak i tada kada nema dovoljno papira za druge osuđenike.

Pošto osuđenici komunisti u skupnoj sobi nisu u mjesecu februaru 1932. izradili propisanu količinu papirnih kesa, upravnik kaznionice ih je kaznio tako što im u mjesecu martu 1932. nije dozvolio nikakvu kupovinu dodatne hrane za privatan novac, kako se to predviđa čl. 66. kućnog reda. Zbog toga je Vujović Radomir došao da se žali gospodinu načelniku. Navedena zabrana kupovine dodatne hrane u mjesecu martu 1932. vidi se iz ovd. br. 1040/32. pod rednim br. 64 (Trajković), 65 (Levi), 67 (Vujović), 68 (Čolović) i 69 (Broz).

Do 17/I 1932. izdržavao je kaznu u mariborskom zavodu i osuđenik komunist Kocman Josip, izučeni obućar, koji je i u zavodu bio zaposlen kao obućar, a radio je u samici, odvojen od ostalih osuđenika obućara.

Kad je za osuđenika komunista Broza Josipa došao paket sa hranom od Stjepana Šabića, natporučnika u penz., i gotovo istovremeno od Broz Katice iz Zagreba, upravniku se to učinilo sumnjivo, pa je zbog toga zatražio obavještenja o oba pošiljaoca, uslijed čega je došlo do duže prepiske sa žandarmerijskom stanicom u Bjelovaru i s upravom policije u Zagrebu (vid. ovd. br. 1407/32, 1505/32, 1755/32, 2015/32, 2276/32).

Pored redovne straže u kazničkoj zgradi i u kazničkom dvorištu, u posebnim prilikama, kada uprava gradske policije u Mariboru izvijesti da se pripremaju kakve komunističke manifestacije ili demonstracije, postavljaju se posebne straže i izvan zidina kaznionice. Tako je učinjeno proletos u noći između 5. i 6. marta, 6. i 7. marta i 7. i 8. marta i između 13. i 14. marta 1932. povodom dopisa uprave gradske policije u Mariboru dostavljenog s tim u vezi pod pov. br. 540/4 od 4/III 1932 (ovd. br. 12000/32). Izvan zidina kaznionice straže su i ranije postavljane već nekoliko puta, jednom uz saradnju i policijskih detektiva.

Iz toga se vidi da se s osuđenicima komunistima ne postupa blaže nego s ostalim osuđenicima, već prije strože.

Odlučno negiram da sam osuđenika Milenkovića Mihajla ikada nagovarao da srpski osuđenici počnu štrajk glađu da bi time izdejstvovali premještaj u drugu kaznionicu. Nije mi poznato ništa ni o tome da bi mu eventualno neko drugi nešto slično sugerirao. Sa Milenkovićem uopšte nisam nikad govorio u četiri oka, već uvijek samo u prisustvu stražara prilikom obilazaka u samici, dok je još bio tamo, a kasnije na raportu odnosno u radionici. Ako je Milenković želio da dâ nešto na zapisnik, upućivao sam ga pisaru Farkašu.

Kad sam krajem mjeseca maja obilazio osuđenike u samicama, došao sam i do osuđenika komunista Ljevakovića, koji mi je na pitanje šta trenutno radi odgovorio da je upravo završio prvi dio svojih sjećanja iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici pod naslovom *Prvi sat pod tamničkim krovom. Humoristička priča.* Zahtijevao sam da mi preda taj rukopis što je on i učinio. U njemu on opisuje svoj dolazak u kaznionicu u Sremskoj Mitrovici i utisak koji su na njega učinili prvi stražari s kojima se sreo. Ta Ljevakovićeva sveska se i sada još nalazi u mom pisaćem stolu.

Na dan 7. juna 1932. je stražar Bunjac Stevan dao pod br. 2776/32. na zapisnik da je zamjenik upravnika Šlander Anton u školi za stražare u mjesecu februaru 1932. rekao da su preko Dunava, tj. u Beogradu, svi lopovi i kradu; dalje, da stražari tvrde da zamjenik upravnika Šlander šalje svome tastu u Beč jaja, meso i ribu. Na to je Šlander Anton dao svoju izjavu 9. juna, koja je priložena spisu br. 2776/32, u kojoj tvrdi da nikad nikuda nije slao jaja, meso ili ribu koje je dobijao od kaznionice po Uredbi br. 5296. S tim u vezi vidjeti i zapisnik sa sveštenikom Zavadlalom Pavlom, ovd. br. 2940/32, uz predstavku stražara Ferjančiča Miroslava br. 2951/32.

Na dan 7. juna 1932. Bunjac je pod br. 2777/32. dao na zapisnik da su kaznionski stražari pričali da upravnik krade iz uprave, odnosno da je slušao da u kaznionici svi »uzimaju«.

Tvrdio je isto tako da je stražar-zvaničnik Strlič Edvard govorio protiv kralja.

Oba zapisnika, br. 2776/32. i 2777/32, dostavio sam Državnom tužilaštvu u Mariboru 8/VI 1932. s predlogom da se povede krivični postupak protiv stražara Bunjca Števana po § 302 k. z. (§ 313/2 k. z.).

Okružni sud u Mariboru je 13/VI 1932. pod Kzp. X 667/32 obavijestio upravu kaznionice da je protiv Bunjca Stevana poveo prethodnu istragu zbog prestupa po §§ 302, 313/2 k. z. (br. 2902/32).

Stražar Strlič Edvard dobio je prepis zapisnika sa Bunjcem Stevanom i pozvan je od strane upravnika da sudski goni Števana Bunjca odnosno druge počinioce zbog izjave o kralju koja mu se pripisuje. Strlič Edvard je pokazao upravniku dopis advokata dr Müllera Fera od 10/VI 1932, u kome ovaj Strliču potvrđuje da je prihvatio zastupanje u 2 krivične stvari zbog klevete, i to protiv Renčelja Antona i protiv Bajca Franca, sa uputstvom da protiv te dvojice povede postupak pred sudom jer su o Strliču širili neistinite tvrdnje.

U vezi s pritužbom osuđenika Rabrenovića Mihajla protiv desetara Stebiha Franca upućujem na ovdašnji zapisnik i rješenje od 14/XI 1931, br. 4985/31, koje u prepisu prilažem.

Pošto su se pojedini osuđenici već više puta žalili da su kaznioničke britve za brijanje loše, a pošto nema novca za nabavku novih britava, ja sam raznim osuđenicima koji su za to molili dozvolio nabavku britve ili aparata za brijanje za njihov privatni novac, tako da sada imaju pribor za brijanje npr. Bračko, Jelen, Topić, Paternost, Čolaković, Valeskini i drugi.

Tako sam i osuđeniku Milenkoviću Mihajlu na njegovu molbu na raportu 6/IV 1932. dozvolio kupovinu britve, koja mu je predata na osnovu njegove molbe od 11. maja 1932.

U subotu 4. juna 1932. došao je u upravnikovu kancelariju stražar Bunjac da javi da je upravo oduzeo od osuđenika Milenkovića britvu, koju je našao u njegovoj ćeliji, jer on zna da uprava kaznionice u Sremskoj Mitrovici nije dozvoljavala britve, već samo aparate za brijanje. Saopštio sam mu da je Milenković na raportu dobio dozvolu za britvu. Bunjac je rekao da osuđenik Milenković namjerava da britvom napadne stražare. Na moju napomenu da zato svaki stražar ima bajonet i eventualno revolver odnosno pušku, odgovorio je da je čuo da Milenković priprema pobunu. Na to sam mu naredio neka to javi naredniku i neka slijedećeg dana dovede osuđenika Milenkovića zbog toga na raport.

Sutradan, tj. u nedjelju 5. juna 1932, stražar Bunjac je doveo na raport osuđenika Milenkovića i pritvorenika Steinbergera. Pošto je

stražar Bunjac iznio razne nove optužbe protiv Milenkovića, a ovaj protiv stražara Bunjca, nisam mogao na osnovu usmenog raporta odmah da donesem odluku, već sam naredio da se slijedećeg dana, tj. u ponedjeljak 6. juna, prijava stražara Bunjca i izjave osuđenika uzmu na zapisnik. Vidjeti zapisnik pod br. 2744/32.

U Mariboru, 17. juna 1932.

Upravnik:
Vrabl

ACKZK Slovenije
Zbirka Policijski komesarijat
Maribor.

Prevod sa slovenačkog

[IZVJEŠTAJ ZAMJENIKA UPRAVNIKA LEPOGLAVSKE KAZNIONICE MINISTARSTVU PRAVDE O POLOŽAJU OSUĐENIKA KOMUNISTA 1930—1932]

Lepoglava, 17. oktobar 1932.

Prema naređenju Ministarstva pravde broj 101691 od 11. t. m. čast mi je podneti sledeći izveštaj: ja sam u lepoglavski kazneni zavod došao meseca januara 1930. god. Prvo vreme upotrebio sam na upoznavanje prilika u zavodu, i među prvim mojim opažanjima bilo je to opažanje da su osuđenici komunisti u zavodu imali vrlo veliku slobodu kretanja i da je kontrola nad njima bila vrlo slaba. Oni su se po zavodu, kao što sam gore naveo, kretali bez pratnje stražara, tako da su bili u čestom i neposrednom dodiru sa ostalim kažnjenicima, te su mogli svoje ideje širiti i među njima. Štaviše, oni su u zavodu bili i na takvim mestima gde po mome shvatanju nisu smeli ni trebali biti. Npr. trojica komunista — Broz, Šunić[316] i Pijade radili su u električnoj centrali i imali su slobodu kretanja. Pored toga što su imali slobodu kretanja po zavodu, a Broz i van zavoda delimičnu slobodu kretanja, i što su mogli usmeno i neposredno širiti svoje ideje među osuđenicima kriminalcima, oni su po zavodu rasturali letke komunističke sadržine. Ta je akcija vođena u dosta velikom stilu, tako da su oni imali i dosta veliki broj pristalica osuđenika kriminalaca, koji su ih u slučaju štrajka ili kakvog protesta iz solidarnosti sa njima uvek pomagali.[317] Da je stanje u tom pogledu u zavodu bilo tako najbolji je dokaz i taj što su za letke komunističke sadržine, koji su u to doba po zavodu išli od ruku do ruku, kažnjeni osuđenik komunist Davidović sa 5 godina robije, a osuđenik kriminalac Grmušić sa godinu i po dana robije.[318] Za dokaz toga prilaže se overeni prepis osude Banskog stola u Zagrebu. Pored toga za dokaz o tome kakvo je stanje u pogledu komunističke akcije bilo u to doba u zavodu svedoči i overeni izvod pisma komuniste Levija, koje je pisao iz Mariborskog kaznenog zavoda odmah po premeštenju iz ovoga zavoda u Maribor u leto 1931. godine. To pismo uhvaćeno je i ono je u svoje vreme dostavljeno upravi ovog zavoda na odgovornost. Takvo stanje bilo je u zgradama zavoda. Napolju, u slobodnjačkom odeljenju u to vreme bio je komunista osuđenik Dimitrije Lopandić — glavni saučesnik u ubijstvu pok. Draškovića koga je g. Bohaček, bivši upravnik, još 13. juna 1926. pustio u slobodnjačko odeljenje. On je kao slobodnjak radio izvesno vreme u slobodnjačkom odeljenju, a zatim je bio dugo vremena pisar u Pahinskom, pa je docnije opet vraćen u slobodnjačko odeljenje. Kako je on u slobodnjačkom odeljenju bio pod vrlo slabim nadzorom, to nije isključeno da je on preko komunista Broza, koji je

takođe imao delimičnu slobodu kretanja van zavoda, a koji je bio u zgradi, održavao vezu između komunista u zgradi i komunista u slobodi — spoljnih. Takvo stanje bilo je nesnosno i tome je se moralo stati na put jer su komunisti bili uzeli toliko maha u zavodu da su oni vodili kontrolu nad upravom zavoda umesto da uprava vodi kontrolu nad njima. Došlo je se bilo dotle da se tako reći ni jedan komunist nije smeo kazniti, jer su oni odmah pretili štrajkom i isti izvodili, u čemu su ih delimično pomagali i ostali osuđenici kriminalci. Tako su u proleće 1931. godine, kada je jedan njihov drug komunist bio kažnjen tamnim zatvorom, stupili u štrajk koji je trajao dva do tri dana. U tome štrajku sudelovao je u znak solidarnosti sa njima i dosta veliki broj kriminalaca.[319] Štrajk se svršio pošto je po njihovoj izjavi uprava primila njihove zahteve. To je komunist Broz, koji je u to vreme bio posrednik između upravnika zavoda i komunista u Staroj zgradi i Novoj zgradi, rekao komunistima u Novoj zgradi. On je pri završetku štrajka po odobrenju upravnika zavoda kao pregovarač došao u Novu zgradu i komunistima saopštio da je uprava primila njihove zahteve i da oni počnu primati hranu. Na to su komunisti u Novoj zgradi počeli vikati: »Živeo drug Broz«, tako da je to odjekivalo po Novoj zgradi. Odmah posle toga ja sam predložio ondašnjem upravniku g. Bohačeku da se to više ne sme i ne može podnositi i da se tome mora stati na put, jer se ne sme dozvoliti da oni budu kao neka vrsta povlaštenih osuđenika i da vršljaju i rade po zavodu tako reći bez kontrole šta hoće. Tražio sam da se i prema njima kao i prema ostalima osuđenicima primenjuje zakon i da se svaki postavi na svoje mesto. U toku vremena to je se počelo unekoliko i primenjivati i oni su postepeno prebacivani iz Stare zgrade u samice jednoga krila u Novoj zgradi . . .[320]

V. d. upravnika,
zamenik,
B. Spasojević

AJ, Fond MP,
pov. fasc. 13-7-33.

[IZVOD IZ IZVJEŠTAJA RODOLJUBA ČOLAKOVIĆA PREDSTAVNIŠTVU KPJ PRI KOMINTERNI: POLOŽAJ DRUGOVA U TAMNICAMA I STAV PARTIJSKOG RUKOVODSTVA PREMA NJIMA][321]

[Beč, januar 1933]

... A sad, kakav je život naših ljudi po raznim tamnicama? Moram napomenuti ovo: do 6. I 1929. bilo je u našim tamnicama malo komunista, pored sve naše vike na bijeli teror. U Sr. Mitrovici 9, u Lepoglavi 4, u Zenici 3, u Požarevcu ne znam koliko je bilo, ali znam sigurno da je bila jedna grupa omladinaca.[322] U Sr. Mitrovici bilo je od 1927. g[odine] relativno najbolje, jer nam je uspjelo da 11-dnevnim štrajkom glađu izvojujemo »političko odjeljenje«.[323] Više šetnje, duhan, kuhanje čaja i kafe, oslobođenje od prinudnog rada i marksistička literatura. Odatle smo razjureni 1930, u februaru. Otjeran sam u Maribor, gdje je bilo vrlo malo naših, tako da meni život naših drugova u našoj najvećoj tamnici, Sr[emskoj] Mitrovici, nije izbliže poznat. Ali najprije nekoliko riječi o Mariboru.

Dopraćen s Vujovićem R[adomirom] i Dolićem u februaru 1930. zatekli [smo] još 6 drugova iz Dalmacije i Slovenije. Poslije [su] došla još 4 omladinca.[324] Režim: samica, sat šetnje dnevno bez razgovora; rad: pravljenje »štanicli«; bez grijanja, bez svjetla, bez kupovanja hrane ili primanja paketa; hrana kao za svinje. U septembru 1930. štrajk glađu. Većina drugova, zapravo, svi, osim Vujovića i Čolakovića malakšu, ali ipak smo dobili svjetlo i više knjiga. U maju 1931. dolaze iz Lepoglave: Broz, Levi, Čolović, Trajković. Presijom na upravnika dobijamo zajedničku sobu. U međuvremenu je došlo 9 drugova, a ostala u zajedničkoj sobi osmorica, i to: Broz, Vujović R[adomir], Levi, Čolović, Kocman, Butala, Trajković, Čolaković. Prinudno smo rad radili, ali za većinu je to bio takav rad da je ostajalo dosta vremena za učenje. Odmah je mjesna tamn[ička] org[anizacija] izradila plan rada. Stvorili smo naš tamnički univerzitet, kome smo dali ime »Univerzitet Đure Đakovića«, jer je drug Đuro u blizini Maribora sahranjen. Postavili smo kao svoj cilj: iskoristiti literaturu kojom smo raspolagali, te teorijsko i praktično znanje i polit[ičko] iskustvo pojedinih drugova, pa na taj način slati iz tamnice ljude koji će odmah moći kao partijci da aktivno rade, sad još bogatiji i teorijskim znanjem i iskustvom stečenim u borbi. Predmeti: Marksova ekonomska teorija, *Anti-Diring*, *Država i revolucija*. To se prelazilo zajednički na kursu. Svake nedjelje poslije podne referat. Tu je pređeno: Istorija KPJ od 1919. do 1930 (Vujović — Levi — Broz), zatim niz referata o raznim teorijskim i političkim pitanji-

ma: o teoriji i praksi; seljačko pitanje u Jug[oslaviji], o nacionalnom pitanju, Partija i mase, o individualnom teroru, o pjatiljetci; zapleti na Dalekom istoku i mogućnost imperijalističke intervencije protiv SSSR, o vrijednosti i obliku vrijednosti, o akumulaciji kapitala, o proleterskoj književnosti; istorija njemačke soc[ijalne] demokratije (Bebel–Mering), o istorijskom materijalizmu, o dijalektici itd. itd.; zatim niz referata o unutrašnjoj polit[ičkoj] situaciji, ukoliko smo raspolagali materijalom. Poslije svakog referata razvijala se diskusija, koja je nekad trajala i po 10 sati. Prvi maj, Oktobar, omladinsku nedjelju, 1. avgust, proslavljali smo držanjem prigodnih referata i pjevanjem revol[ucionarnih] pjesama. S drugovima Kocmanom i Butalom rađeno je organizaciono i sindikalno pitanje, jer su oni imali uskoro da izađu, a za kontrolu održano je nekoliko zajedničkih organizacionih diskusija. Osim toga, svaki je drug radio i po jedan strani jezik. Većina njemački i ruski. Radilo se s najvećim oduševljenjem i voljom. Trudili smo se da naše izgrađivanje bude kolektivno, da niko ne bude ostavljen sam sebi. Uz to je Vujović, čije su zasluge za naš rad u kružoku neocjenjive, završavao i dotjeravao prevod *Anti-Diringa*, a Čolaković prevodio *Finansijski kapital* (Hilferding).

Ekonomska zajednica bila je uzorna, a part[ijska] organiz[acija] uživala je autoritet i povjerenje sviju bez razlike, čak i onog druga koji je svojom krivicom iz nje morao da istupi. Međusobni odnosi bili su relativno dobri. Do manjih sukoba dolazilo je češće, većih sukoba bilo je vrlo malo. Njih smo rješavali na zajedničkim sastancima trudeći se pri tom da pojedince koji su ih izazvali natjeramo na priznanje i samoosudu. Ostataka intelektualstva i sitnoburžoaskih elemenata ima u nama svima, ali zajedničkim nastojanjem i drugarskom kritikom uspijevali smo da sve to nije kočilo glavni cilj koji smo [sebi] postavili.

U zimu 1931. dopušteno nam je [bilo] da kupimo peć i da za svoj novac nabavljamo ugalj. Novi kućni red od januara 1932. omogućio je primanje paketa (5 kg mjesečno). Dotle je to bilo zabranjeno u Mariboru, gdje je važio austrijski zakon. U Mariboru nije bila dozvoljena marksistička literatura osim Bauera i Hilferdinga, ali nama je pošlo za rukom da tu literaturu nabavimo, tako da su drugovi snabdjeveni za barem godinu dana. U januaru 1932. izašao je iz Maribora Jože Kocman (3 god[ine]), sad živi u Kraljevcu kod Varaždina; u julu 1932. Jakob Butala (3 1/2), živi u Gracu (Gradac) kod Črnomelja. U maju su došla 2 slovenska druga[325], a 26. X izašli su Čolaković i Vujović R[adomir]. Tako se danas nalaze u Mariboru: Broz, izlazi u novembru 1933, ali ima da izdrži 4 1/2 mjeseca u Ogulinu; Dečak, izlazi u oktobru 1933; Mlinarić, decembar 1933. plus godina dana prinudnog rada u St. Gradišci; Levi 1940; Trajković 1941; Čolović 1934. CP funkcionisala vrlo traljavo. Čuo sam u Zagrebu i Beogradu da je sad nešto

bolje. Prema točnim obavještenjima, položaj mariborskih drugova nije se za ova 3 mjeseca ni u kom pogledu izmijenio . . .

Pisano u Beču, januara 1933.
Prevedeno u Moskvi na ruski jezik
juna 1933.

ACKSKJ, Fond KI,
neregistrovana građa.

SAVEZ PLANINARSKIH DRUŠTAVA
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

HRVATSKO
PLANINARSKO
DRUŠTVO

Br. 12105.

Članska iskaznica

Gosp. Josip Broz
elektrotehn.
Samobor

član je Hrvatskog Planinarskog Društva

Tajnik

Vlastoručni potpis:
Josip Broz

o za 193 godinu

4

Potvrda vlasti za 193 godinu

5

FAKSIMIL ČLANSKE KARTE HRVATSKOG PLANINARSKOG DRUŠTVA NA IME JOSIPA BROZA SA KOJOM JE JULA 1934. ILEGALNO OTPUTOVAO U BEČ

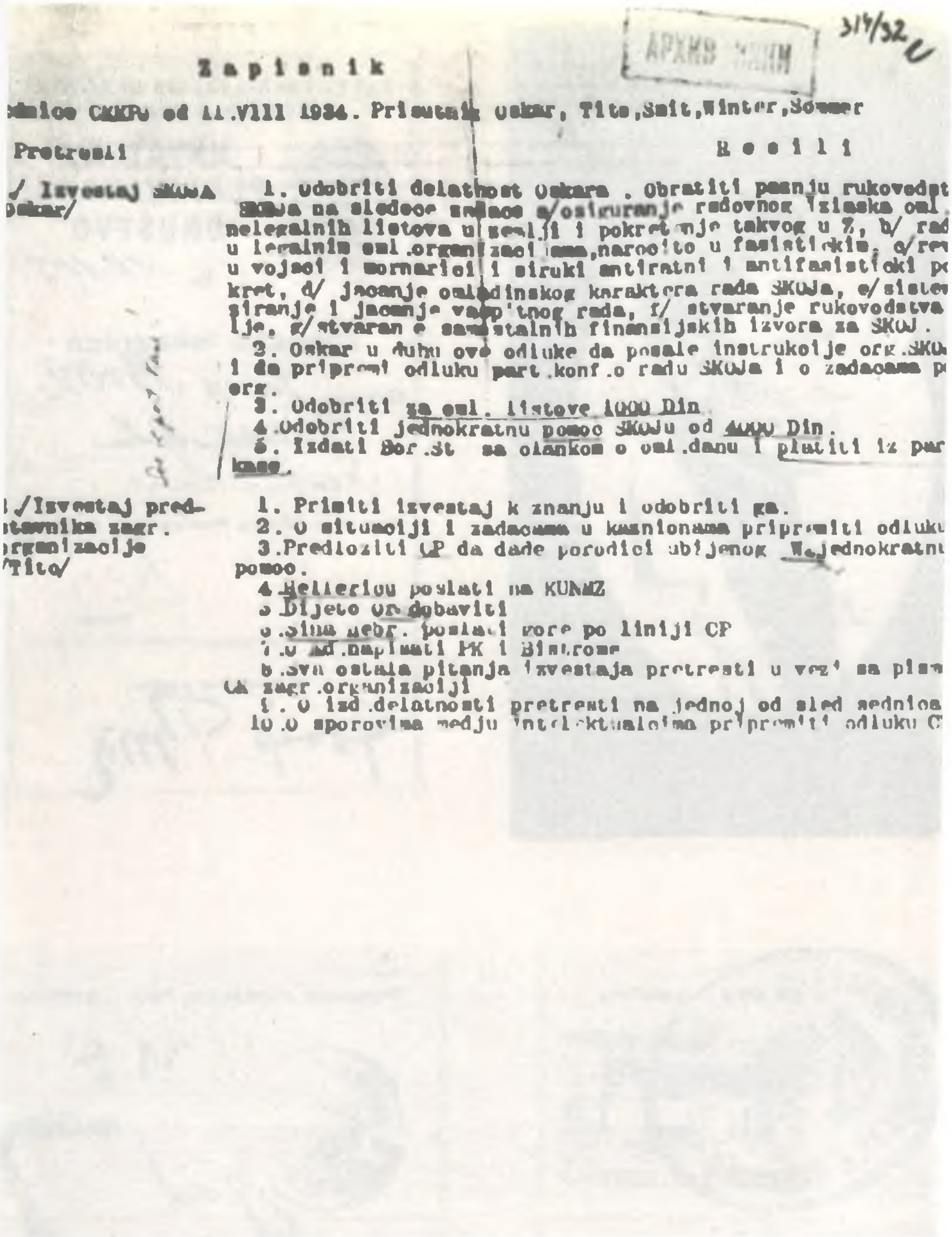

АРХИВ ЦК СКЈ 314/32

Zapisnik

sednice CKKPJ od 11.VIII 1934. Prisutni: Oskar, Tito, Smit, Winter, Sommer

Pretresli	Rešili
1/ Izvestaj SKOJA /Oskar/	1. Odobriti delatnost Oskara. Obratiti paznju rukovodst SKOJa na sledece zadace a/osiguranje redovnog izlaska oml. nelegalnih listova u zemlji i pokretanje takvog u Z, b/ rad u legalnim oml. organizacijama, narocito u fasistickim, c/rev u vojsci i mornarici i siruki antiratni i antifasisticki pokret, d/ jacanje omladinskog karaktera rada SKOJa, e/sistem siranje i jacanje vaspitnog rada, f/ stvaranje rukovodstva lje, g/stvaranje samostalnih finansijskih izvora za SKOJ.
	2. Oskar u duhu ove odluke da posalje instrukcije org. SKOJ i da pripremi odluku part. konf. o radu SKOJa i o zadacama p org.
	3. Odobriti za oml. listove 1000 Din.
	4. Odobriti jednokratnu pomoc SKOJu od 4000 Din.
	5. Izdati Bor. St. sa clankom o oml. danu i platiti iz par kase.
2/Izvestaj predstavnika zagr. organizacije /Tito/	1. Primiti izvestaj k znanju i odobriti ga.
	2. O situaciji i zadacama u kaznionama pripremiti odluku
	3. Predloziti CP da dade porodici ubijenog W. jednokratnu pomoc.
	4. Hellericu poslati na KUNMZ
	5. Dijete ... dobaviti
	6. Sina ... poslati gore po liniji CP
	7. O ... napisati PK i Bistrome
	8. Sva ostala pitanja izvestaja pretresti u vezi sa plen. CK zagr. organizaciji
	9. O izd. delatnosti pretresti na jednoj od sled. sednica
	10. O sporovima medju intelektualcima pripremiti odluku C...

FAKSIMIL ZAPISNIKA SJEDNICE CKKPJ OD 11. AVGUSTA 1934.

...vom izvještaju pretstavnika zagrebačke organizacije.

...na robiji.

...c iznesem ukratko, bez podrobnosti stanje političkih robijaša i odnose
...drugovima. Kada sam došao u februaru 1929 u Lepoglavu, našao sam tamo sve-
...cu političkih osudjenika: Šumanovca i Lopandića, dakle sa mojim 3 komuni-
...ista je bilo 5. Poslije izlaska Šumanovca u aprilu 1929 ostali smo naša
...a sve do februara ili marta 1930. Kada je došao M. Pijade, Caki, Grubor i
...vi mi nalazili smo se u samicama, ali smo se mogli dnevno sastajati, jer
... razmješteni po radionicama, a naročito sam ja mogao doći sa svakim u
... sam bio kao električar u kaznioničkoj centrali. Sa dolaskom Pijade po-
... čitati i raditi teoretske marksističke stvari, jer je Pijade prevadjao
...", te su mu bile dozvoljene sve te knjige. U ljetu, čini mi se u junu ili
...0 godine došla su dva transporta robijaša iz Mitrovice, medju kojima je
...ih 38–40 drugova. Sa njihovim dolaskom naš se život donekle promjenio,
...je podnijeti razne mjere da bi život bio snošljiv, jer je medju pridošlo-
...ovima bio veliki dio ili isključen ili pod istragom zbog svoga držanja
...iji i pred sudom. Pošto su novodošli drugovi bili vječim dijelom smješte
...oj zgradi, to smo im naredili, da putem raporta traže premještaj u staru
...er smo htjeli da budemo skoncentrisani na jednom mjestu. To su učinili
... sedmorice, koji bilo da nijesu htjeli ili ih nije uprava pustila. Čim
...ncentracija izvršila pristupili smo formiranju organizacije, jer je to
...jne nužno zbog raztrovanih prilika medju drugovima, koji su došli iz
...e. Izabran je bio M.K. od 3 lica u kojem sam bio i ja. M.K. je sproveo
... osječkih drugova i primio neke u organizaciju. Oni koji su bili isklju
... ostali su i dalje izvan organizacije. Osim toga M.K. je organizovao
...etni rad putem kurseva itd. Izvan organizacije bilo je po prilici ... dru
...je je važno da spomenem, da je medju isključenima bio i Colosio, on je
...remeno odnosno na 6 mjes. isključen u Mitrovici zbog toga što je revan
...šno nije se pokorio jednoj odluci M.K. (radilo se o klečanju) i osim to
...egovu drugaricu su sabrali željezničari priličnu svotu. No s obzirom
... se natužila da njezin drug možda ne bi bio toga učinio ga je imao
... podrška sa strane partijskih drugova, to sam ja nastojao kod drugo-
...de računa o njoj i o njezinom djetetu (ono je staro 9 godina), da joj
...gućnosti na je neko namještenje kao dvorkinja ili slično. To je na ro-
...robno zbog toga što je drug ... ima ogromni autoritet i simpa-
...željezničara, pa, razumije se, sada ovi gledaju, da li se partija intere
...nju i dijete, i u protivnom slučaju to bi još više utjecalo na ner...
... željezničkih radnika prema partiji. Ja sam nju često posjetio i o...
... Partija voditi računa o njoj i njezinom djetetu, ali sam zatražio da
... dušku svome neraspoloženju prema pojedinim drugovima putem pričanja
...d. Ona se žalila da ju je ... primio vrlo suhovo i nije htio iz-
...eku stvar, koju ga je molila.

...pos medju književnicima.

...strane studenata izradjena je bila jedna rezolucija ili, bolje re-
...dlog o likvidiranju spora izmedju književnika, a osim toga i mišlj...
...me kako bi se trebalo urediti izdavanje naše legalne literature i
...ese neki red kod naših izdavačkih preduzeća. Ja mislim da će se i tim
...a morati CK da pozabavi, jer se to tiče citave zemlje, jer ta legalna
...ra ima veliki značaj za absorbiranje i skretanje raznih elemenata u
...z čijih se redova onda rekrutuju partijski članovi. Nije to slučaj
... malogradjana i seljaka, nego kod radnika, jer ilegalna literatura tes...
...reu šire mase.
...ta preduzeća trebaju da budu pod kontrolom Partije.

TITO

FAKSIMIL DOPUNE PRVOM IZVJEŠTAJU PREDSTAVNIKA ZAGREBAČKE ORGANIZACIJE
TITA OD PRVE POLOVINE AVGUSTA 1934.

ZGRADA U KOJOJ JE 16. SEPTEMBRA 1934. ODRŽANA POKRAJINSKA KONFERENCIJA KPJ ZA SLOVENIJU UZ PRISUSTVO DELEGATA CKKPJ TITA

Izvestaj Tita.

Kad sam dosao u Lj. povezao sam se sa Teh., ali on nije dosao na ugovoreno
u vreme kada smo se bili dogovorili. Cekao sam dva dana u onom stanu gde me
sstic, ali videci da nesto nije u redu otisac sam u mjesto njegove rodbine i
ao da je pao. Ja sam doduse imao jes jednu javku ali nisam ju iskoristio jer
nao o cemu se zapravo radi, mislic sam da su hapsenja zauzela sirih razmera.
preostalo drugo nego da odem u Z., nadajuci se da cu pomocu tamosnjih dru-
ai dobiti veze i saznati o cemu se radi kod tih hapsenja. U Z. sam se sastao
tim, Janekom, sekr. MK i cl. PK te sekr. Oml. Sa sekr. MK sam govorio opsir-
gledu odnosa izmedju CK i org. u Z. Tom sam prilikom usmeno opsirnije govo-
nim stvarima o kojima sam se ja i pismeno obratio na drugove u Z. Taj mi je
i prilikom kazao da su oni napisali jedno prilicno ostro pismo na CK i pris-
odmah na moj zahtev da se to pismo ne posalje u onoj formi, nego da se is-
a sam to pismo trazio da ga procitam, ali mi je kazao da mi ga ne moze tako
taviti, a meni se zurili natrag u Sl. Ja sam to pismo kao i odgovor CK na
dobio u Sl. prije par dana t.j. 19.IX. Steta je da ga nisam dobio prije,
prilikom mog drugog dolaska u Z. bio tu stvar bolje ispitao, jer se nisam
iz daleka da je napisano tako skandalozno. Prilikom mog drugog boravka u
m razgovarao sa jednim covjekom i iz njegova razgovora vidio da je tu mno-
ao udjela, jer je energicno branio ono sto je MK pisao u svome prijasnjem
ede toga da se iz pojedinaca ne prave fetisi (konomzisanje .... itd.)
sekretar MK odmah priznao da se oni mozda varaju i da priznaje neisprava
a gledista. Ukratko mi je u kratkim crtama izlozio organizaciono stanje u
provinciji. U samom mestu se organizacija vrlo dobro razvija. Uspelo je
u zelj, radionicu, gde su pristali "stari" da ponovno rade, sto je znak da
spelo suzbiti ono nepoverenje prema org. zbog prijasnjih pravala. Isto tako
se i u neka preduzeca gde mi do sada nismo imali celije. On je uopste izja-
u zadnja 2-3 meseca postignut velik uspeh u unutarnjem part. sredjivanju
organizacije i podizanju autoriteta iste. Ja tom izvestaju tim vise veru-
poznajem xxxxx tog druga kao coveka koji ne daje bas tako neke optimisticke
odnosno izvestaje. Glede uvlacenja novih clanova u partiju i povezivanja
grupa jos se uvijek nisu otrcsli starih mana, jer mi je taj drug kazao da
nas nisu primili one grupe na Tresnjevki (50) u part. On kaze da se ta gru-
mula" na jednog coveka, a time hoce da kaze da je samo jedan sposoban da
part.
d sam prvi put govorio sa Bistrim kazao mi je da se njega nebi trebalo uv-
neke nove funkcije i da bi dapace bilo uputno da ga se oslobodi i ovih za
vreme i omoguci da dodje malo ovdje gde bi imao priliku da neke stvari pro-
odnosno da se upozna sa raznim pitanjima. Time misli da kaze, da dobije si-
oki horizont itd. On smatra da bi to trajalo kojih mesec dana, a to bi mu
o koristilo u daljnjem radu u zemlji. S obzirom nato sto za njega znade ta-
ogo ljudi, i to u glavnom oni koji nebi trebali da znadu, bilo bi, po mo-
nje, zaista dobro da ga se za neko vreme oslobodi te funkcije i odobri iz-
i on trazi.
ugi moj odlazak u Z. bio je u vezi sa konferencijom, ali sam nazalost sti-
, Krivnja zato nije na meni, jer ja sam otisao jos isti dan cim sam dobio
ad sam dosao tamo saznao sam da se konf. vec odrzava isti dan. Jos isti
r sam se slucajno nasao sa sekr. Oml. MK, koji je bio kao delegat na konf.
ukratko izlozio tok konf. i kaze da uprkos svih svih nedostataka na njega
. ucinila jak utisak i da je on licno taj dan mnogo profitirao. Isti slu-
njegovom misljenju, i sa ostalim delegatima iz provincije, jer se upr-
ja pismenih referata i rezolucija, ipak po svim vaznijim pitanjima teme-
resalo. Steta je samo sto je konf. morala biti na brzu ruku zavrsena us-
anja noci, jer se odrzavala vani. Po mome misljenju ta je konf. bila zbog
[illegible] pripremljena, sto je bio dat kratak rok. Narocito je steta sto su manj-
ati iz nekih vrlo vaznih mesta kao na pr.: Vukovar, Osjek, Karlovac itd.
imo sa onim u Sl. onda je to imalo vise karakter nekog aktiva ili slicno.
istog vecera sastao sam se sa jos jednim delegatom sind. On je, po pri-
lih drugova, dao na konf. jedan vrlo dobar usmeni referat, odnosno izves-
. S njime razgovarao od 10 navecer do tri sata ujutro po raznim pitanjima.
naseg razgovora bio je prisutan jos jedan clan part., koji radi u sa-
namestenika. Po izvestaju tog sind. delegata vidi se da je samo u teks-
ustriji, dobra konjuktura, ali da bas tu ima najmanje org. radnika u sind.

FAKSIMIL TITOVOG IZVJEŠTAJA CKKPJ OD KRAJA SEPTEMBRA 1934.

1.

Броз-Иосип Тито. Автобиография Вальтера. (Югославия)

Родился 1893 г. в Хорватском Загорье. Отец мой был крестьянин-середняк, но уже 1903 г. вследствие задолженности в банках было распродано почти все хозяйство, и мой отец стал батраком. Кроме меня было в семье еще 4 брата и 2 сестры и все они стали рабочими. Я кончил основную школу (5 классов) и 3 года учился ... 1907 г. я поступил учиться ... слесарно-механической ... в городе Сисак ... мастерской. 1910 г. я кончил учебу и стал самостоятельным слесарем и механиком. Сразу как начал учиться я организовался в социалистические профсоюзы. Работал сначала на машиностроительном заводе в гор. Загребе, потом работал на машиностроительном заводе в Любляне. Потом 1911 г. уехал в Чехословакию. Сначала работал на одном металлическом заводе в Инженерии и в гор. Пльзене на заводе „Шкода". Дальше работал в Германии на заводе „Бенц" в Мангейме, в Австрии на заводе „Даймлер" (автомобильный завод)

8 —172

[illegible]рестовок, просидевши 3 месяца под[illegible]
следованием был приговорен на 5 лет
[ка]торги. На каторги седел всего 6 лет.
[Сн]ачала сидел в Лепоглаве, где за забастовку
[и г]олодовкой меня как организатора бросили
[в] другую каторгу, в Марибор.

Вышедши в марту 1934 г. из каторги
сразу начал в партийную работу и созда[-]
[ни]е партийных организаций. В июле 1934 г. Ц.К.
[К.П.Ю.] вызвал меня из [illegible] в Заграничное
[Бюро] и в [illegible] Ц.К. а на IV. партийной (декабря 1934 г.)
[кон]ференции был выбран членом Ц.К.К.П.Ю.

Вальтер

FAKSIMIL PRVE I POSLJEDNJE STRANICE AUTOBIOGRAFIJE JOSIPA BROZA VALTERA
PISANE U MOSKVI FEBRUARA 1935.

„Šta i kako da se radi“

broj 6.

Direktive o osnivanju Proleterske Obrane.

(Odluka CK KPJ.)

Pooštrenjem terora u svim zemljama Jugoslavije, vojn(fašistička diktatura veliko-srpske buržoazije u borbi proti rastuće revolucionarne borbene volje radnih i narodnih mas i nac. revolucionarnog pokreta, pored organa nasilja: poli ij(žandarmerije, vojske i reakcionarnog pravosudja, organizuj oružane bande fašista, kao što su: „Narodna Obrana“, „Če nici“, „Soko“, „Kontrakomite“, „Bojovnici“, „Jugoslovensk Akcija“, „Zbor“ i t. d. U isto vrijeme vojne vlasti davaj policiji i opštinama velike količine oružja, pušaka i municij(sa kojima imaju da se oružaju spomenute organizacije i pr staše režima v. f. velikosrpske diktature u cilju slamanj i gušenja u krvi svakog masovnog otpora sa strane re proletarijata seljaštva i nac. revolucionarnih elemenata ugnj(tenih nacija.

Na osnovu iskustva kompartije i SKOJ-a i nac. revolu cionarnih elemeanta u borbi protiv fašista u Jugoslavij ranije organizovanih u Orjuni i Četnicima, kojima je sa po punim uspjehom suprostavljana proleterska obrana, naročit na osnovu iskustva u organizaciji i borbi revol. proletersk obrane u Dalmaciji, Sloveniji i Zagrebu za vreme teror jugofašista u godinama 1921.—1926., CK KPJ i CK SKOJ-

FAKSIMIL DIREKTIVA O OSNIVANJU PROLETERSKE OBRANE OD 26. NOVEMBRA 1934. KOJE JE PISAO TITO I NASLOVNA STRANA ZBORNIKA CKKPJ U KOME SU ONE OBJAVLJENE

[IZVOD IZ IZVJEŠTAJA RADOMIRA VUJOVIĆA CENTRALNOM KOMITETU KPJ O POLOŽAJU OSUĐENIKA KOMUNISTA U TAMNICAMA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE]

[Beč], 4. septembar 1933.

Pre izlaska iz kaznione sporazumeli smo se s drugovima B[rozom] i L[evijem] da Rodzenko (Rodoljub Čolaković) što pre ide gore u školu, a ja da ostanem nekoliko meseci u zemlji radi upoznavanja sa opštim stanjem i sa stanjem našeg pokreta, kao i radi organizovanja veza s kaznionama. Drugovi s kojima smo imali vezu smatrali su da u datoj situaciji ne možemo osobito raditi u zemlji a da ne budemo brzo otkriveni. Odmah po izlasku saopšteno nam je da se rukovodstvo složilo s planom. Na osnovu toga je Rodzenko emigrirao već u januaru.

Budući da je on podneo pismeni izveštaj o stanju u kaznionama, naročito u M[ariboru], ja ovde samo podvlačim da naši drugovi još uvek očekuju da će im P[artija] pomoći u organizovanju jedne opšte akcije svih *polit[ičkih] kažnjenika za izvojevanje političkog režima* i da će uopšte organizovati veze s njima i osigurati im moralnu i materijalnu potporu.

Po izlasku krajem oktobra 1932. bio sam sproveden u svoje mesto[326], odakle se nisam smeo kretati bez policijskog odobrenja. U mestu nisam zatekao nikakvu org[anizaciju], a saznao sam da ni u B[eo]g[ra]du ne postoji P[artija] otkako je provaljen Panta[327], nego da pored grupe br. 1 (Sime Markovića) koja izdaje svoj bilten pod p[artijskom] firmom[328] postoji još jedna divlja grupa koja izdaje list »Udarnik«.[329]

Međutim, u mestu je postojalo nekoliko drugova, delimice bivših članova P[artije] i om[ladine], koji su imali vezu sa Zabelom, dok sa drugaricama u kaznioni nije bilo nikakve veze. U Zabelu se moglo dostaviti nešto literature (npr. *Država i revolucija* i materijal koji je izdala grupa »Udarnik«), a drugovima je ukazivana i materijalna pomoć od priloga koji su sakupljani u mestu; paketi o Božiću i Uskrsu i pomoć za put pri izlasku (pakete su dobivale i žene, jer je to išlo s dozvolom uprave). Pred moj polazak veza sa Zabelom je izgubljena, ali to nije od velikog značaja s obzirom na to da se sada nalazi tamo samo Pavle Gregorić. Svi su ostali već izdržali kaznu, a Državni sud je počeo da šalje u Mitrovicu sve, pa i one koji su osuđeni na zatvor. Mnogo je važnije iskoristiti postojeće mogućnosti da se dođe u vezu sa ženama, s jedne strane što je njihov položaj težak (u junu morale su da štrajkuju glađu), a s druge jer među njima postoji razdor: odvojene su u dve sobe, jer je bilo među njima tuče.[330]

Da se ne bih ponovno vraćao na pitanje kazniona, napominjem da sam održavao veze i s Mariborom, gde ima 6 drugova.[331] Te veze mogu se u svako doba obnoviti. Sem toga, moguće su (ili već postoje) veze s Mitrovicom, Lepoglavom i St[arom] Gradiškom. Dakle, s gledišta veza s kaznionama, izgledi za dobru pripremu opšte akcije za politički režim dosta su povoljni.

ACKSKJ, Fond KI, 1933/229.

[IZVJEŠTAJ UPRAVNIKA KAZNENOG ZAVODA U MARIBORU UPRAVI KAZNENOG ZAVODA U SREMSKOJ MITROVICI O LITERATURI OSUĐENIKA KOMUNISTA]

U vezi Vašeg akta od 23. januara 1934. g., a na zahtjev Trajkovića Jovana da mu se pošalju u Kazneni zavod u Mariboru zaostale knjige i rukopisi, čast mi je izvijestiti Vas:

Prilikom premještanja ovdašnjih osuđenika komunista u Sremsku Mitrovicu njihove se stvari nije moglo istovremeno otposlati, pošto još nije bio dovršen drveni sanduk, kojeg je naručio osuđenik Levi i u kojem su ovi predmeti poslati.

Prije odašiljanja sve su se knjige popisale, i taj spisak je priložen dopisu ove uprave br. 5177/33. od 22. XI 1933. Među knjigama koje je imao Trajković bilo je nađeno nekoliko knjiga i teka — vlasništvo osuđenika komunista Broza Josipa. Te su knjige bile izručene Brozu Josipu, kad je dne 14. XI 1933. bio otpušten iz ove kaznione.

Od knjiga koje reklamira Trajković nalaze se u magacinu mariborske kaznione:

Petri, *Handbuch der Fremdwörter*,
Živanović, *Politička istorija Srbije*,
Petrović, *Gramatika ruskog jezika.*

Te knjige nisu vlasništvo osuđenika Trajkovića, nego bivših ovdašnjih osuđenika Čolakovića i Vujovića, od kojih ih je Trajković dobio bez znanja i odobrenja upravnika protivno čl. 33. i 34. kućnoga reda. Radi toga te knjige nisu bile otposlane sa Trajkovićevim stvarima nego će se prodati u korist potporne blagajne.

Knjige: Beltov, *Pitanje monističkog shvatanja istorije*, Behterov, *Refleksologija*, Maretić, *Hrvatska gramatika* i džepna biblioteka se ovdje ne nalaze, te će to sigurno biti one knjige koje je kao svoje vlasništvo odnio Broz.

U Mariboru, dne 27. januara 1934.

Upravnik:
Vrabl

ACKZK Slovenije,
Zbirka Policijski komesarijat
Maribor.

[KAZNENI LIST JOSIPA BROZA IZ OKRUŽNOG SUDA U OGULINU]

Ogulin, 7. maj 1934.

1. Porodično i rođeno ime (nadimak ako ga ima) — *Broz Josip*
2. Mjesto, zemlja, dan, mjesec i godina rođenja — *Kumrovec, Jugoslavija, 41 god.*
3. Državljanin, zemlja, srez — *Kraljevina Jugoslavija, srez Klanjec, Savska banovina*
4. Vjeroispovjest — *rkt.* [rimokatolička]
5. Porodično stanje — *oženjen, žena Poljka [Pelagija], otac jednog djeteta*
   a) neoženjen — neudata
   b) oženjen — udata
   v) udovac — udovica
   g) sudski rastavljen — razveden
6. Zanimanje — *mehaničar*
7. Školsko obrazovanje: a) ne zna čitati ni pisati, b) zna čitati i pisati, v) zna čitati, ali ne zna pisati, g) ima više školsko obrazovanje — *pismen*
8. Imovinsko stanje — *bez imovine, zadruga ne postoji*
   a) nema imovine
   b) ima nešto imanja
   v) imućan je
9. Da li je kažnjen i koliko puta osuđivan
   a) zbog prestupa
   b) zbog zločinstva
10. Dan kojim je izdržao posljednju kaznu
11. Osuda suda prvog stepena, datum i broj — *br. I. 462/1927. od 28. oktobra 1928.*
12. Osuda višeg stepena, datum i broj — *br. 5385 od 31. oktobra 1928.*
13. Uslovna osuda, datum i broj
14. Krivično djelo (kratak opis čina, zakonska oznaka), zločin iz čl. 1. Zak[ona] o zašt[iti] jav[ne] bezb[ednosti] i poretka u državi.

15. Pravosnažno izrečena kazna — *5 mjeseci zatvora*
16. Sporedne kazne — *mjere bezbjednosti*
17. Posljednje boravište — *Zagreb*
18. Osobiti osobni znaci
19. Porodično i rođeno ime roditelja (djevojačko porodično ime matere) — *Franjo Broz*
20. Započinjanje kazne — *15. XI 1933, svršetak kazne — 12. III 1934.*
21. Uslovni otpust
22. Pomilovanje
23. Izmjena presude ponavljanjem kaz[nenog] postupka
24. Izmjena presude zahtjevom za zaštitu zakona
25. Ranije kazne

Sud koji je izrekao presudu	Datum presude	Oznaka spisa	Krivično djelo	Kazna	Mjere bezbjednosti

26. Napomene: Osuđenik je presuđen na 5 mjeseci zatvora u koju mu se kaznu ima uračunati izdržani pritvor i istražni zatvor od 16. VII do 19. VIII 1927. A kod ovog okružnog suda je nastavio vršiti kaznu dne 15. XI 1933, a ovršio dne 12. III 1934.

Predsjednik
Povrzanović, v. r.

ACKSKJ, Zbirka Kr. sudbeni stol u Zagrebu, proces Josipu Brozu Titu.

[POTJERNICA KRALJEVSKE BANSKE UPRAVE SAVSKE BANOVINE ZA JOSIPOM BROZOM]

Zagreb, 29. jun 1934.

Predmet: Broz Josip, strojomehaničar — komunist, podaci

Sresko načelstvo — Svima
Predstojništvo gradske policije — Svima
Komesaru pogr. i želj. policije — Svima
Komandantu savskog žand. puka — Zagreb

Broz Josip, rođen 6. III 1892. u Kumrovcu, opć. Sela Zagorska, sreza Klanjec, tamo i nadležan, sin Franje i Marije, r. Javoršek, rkt. vjere, oženjen sa Pelagijom, r. Belousova, zanimanjem strojomehaničar, bio dne 14. VII 1927. ovdje uhapšen na zamolbu kotarskoga suda u Bakru zbog propagande komunizma i otpraćen u Bakar. Otuda izručen je Okružnom sudu u Ogulinu, gdje je osudom od 28. X 1927. broj I-462 osuđen po članu 2. stavka 1. Zakona o zaštiti države sa 5 mjeseci strogog zatvora. Ponovo je uhapšen 1. V 1928. ovdje u Zagrebu radi smetanja javne skupštine, te je presudom od 2. maja 1928. Prs. broj: 5024 suđen sa 14 dana zatvora. Četvrtog avgusta 1928. uhićen je opet radi širenja komunizma i posjedovanja komunističke literature, te nošenja oružja bez dozvole. Stajao je u vezi sa komunistima Andrijom Božičkovićem i dr. sa kojima je održavao komunističke sastanke, širio komunističke letke itd., te je 12. avgusta 1928. bio predan Sudbenom stolu u Zagrebu, gdje je osudom od 13. XI 1928. broj I-3778 na osnovu člana 1. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi bio osuđen na 5 godina robije, koju je kaznu ovršio.

Njegova supruga Pelagija Belousova rodom je Ruskinja sa kojom se je vjenčao za vrijeme ropstva u Rusiji. Boravila je ovdje sve do početka godine 1929. »kada je pobjegla natrag u Rusiju«.

Dostavlja se prednje na znanje i evidenciju; u slučaju da se pojavi na tamošnjoj teritoriji, na rad i kretanje obratite naročitu pažnju.

Po naredbi bana
Šef odsjeka:
[potpis nečitak]

AIHRPH, grupa XIX, dosije J. Broza Tita.

DOKUMENTI KPJ O RADU JOSIPA BROZA TITA

[ZAPISNIK SJEDNICE CKKPJ OD 11. JULA 1934]

Prisutni:	Šmit [Blagoje Parović], Winter [Vladimir Ćopić], Sommer [Milan Gorkić]
Pretresli:	*Riješili:*
1. Zamjena Wintera u CK	1. Ne složiti se sa predlogom Gregora [Grgur Vujović] i BLS[332] da na mjesto Wintera u CK dođe Gregor[333]. Moliti BLS da se za taj posao odmah pošalje drug Petrovski [Kamilo Horvatin]. 2. Poslati o tome telegram BLS-u i kratko pismeno obrazloženje. 3. Pitanje zamjene Petrovskog kao upravnika sektora KUNMZ[334] kao i pitanje daljnjeg rada Gregora riješiti u sporazumu sa BLS po dolasku Wintera gore.
2. Pismo PK o org[anizacionim] zadaćama Partije	1. Složiti se sa pismom PK o org[anizacionim] zadaćama našeg pokreta. 2. Sommer i Šmit da na osnovu tog pisma kao i najnovijih izvještaja odozdo sastave instruktivan članak o neposred[nim] zadaćama. 3. Sommer da pripremi projekt odgovora na pismo PK. 4. Kooptirati u *CK Br[oza] [Josipa] i Jelku [Adolfa Muka].* 5. Pozvati napolje Bistrog [Srđu Pricu] radi organizovanja sastava i rada unutarnjeg biroa CK.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/139.

[ZAPISNIK SJEDNICE CKKPJ OD 12. JULA 1934]

Prisutni:	Winter [Vladimir Ćopić], Šmit [Blagoje Parović], Sommer [Milan Gorkić]
Pretresli:	*Riješili:*
1. Priprema part[ijske] konferencije	1. Odrediti ovaj dnevni red: 1. Izvještaj o radu CK — Sommer, 2. Pouke iz 1929–32. g. — Šmit, 3. Borba protiv fašizma — Petrovski [Kamilo Horvatin], 4. Borba protiv rata i antiratni rad — Br[oz] ili Jelka [Adolf Muk], 5. Boljševizacija Partije i pitanje kadra — Winter, 6. Sind[ikalni] rad — Heller [Ivan Gržetić], 7. Izbori.
	2. Referenti se utvrđuju prethodno. Konačno određivanje referenata odložiti do izjašnjenja detalja o provođenju konf[erencije].
	3. Sommer da izradi projekt po 1. tački, Šmit po šestoj, Winter po trećoj i petoj, Sommer po četvrtoj.
	4. Za pripremu tražiti odozdo odmah izv[ještaj] po RSO-radu od sviju komiteta i podatke o stanju kadrova.
	5. Projekte štampati do kraja jula u zasebnom broju *Šta i kako [da se radi]*[335] *u* formi odluka CK, saopštivši OK da su to projekti.
	6. Sommer da napiše opšte pismo svima OK o provođenju obl[asnih] konf[erencija]. Šmit k tome zasebno pismo za Srbiju i zasebno za Vojvodinu. Winter zasebno za Hrvatsku, Sommer zasebno za Dalmaciju i Crnu Goru, Oskar za Sloveniju . . .

ACKSKJ, Fond KI, 1934/175.

[ZAPISNIK SJEDNICE CKKPJ OD 11. AVGUSTA 1934]

Prisutni: Oskar [Karlo Hudomal], Tito, Šmit [Blagoje Parović], Winter [Vladimir Ćopić], Sommer [Milan Gorkić]

Pretresli:	*Riješili:*
1) Izvještaj SKOJ-a (Oskar)	1. Odobriti djelatnost Oskara. Obratiti pažnju rukovodstva SKOJ-a na slijedeće zadaće: a) osiguranje redovnog izlaska oml[adinskih] nelegalnih listova u zemlji i pokretanje takvog u Z[agrebu], b) rad u legalnim oml[adinskim] organizacijama, naročito u fašističkim, c) rev[olucionarni] rad u vojsci i mornarici i široki antiratni i antifašistički pokret, d) jačanje omladinskog karaktera rada SKOJ-a, e) sistematiziranje i jačanje vaspitnog rada, f) stvaranje rukovodstva dolje, g) stvaranje samostalnih financijskih izvora za SKOJ. 2. Oskar u duhu ove odluke da pošalje instrukcije org[anizacijama] SKOJ-a i da pripremi odluku part[ijske] konf[erencije] o radu SKOJ-a i o zadaćama part[ijske] org[anizacije]. 3. Odobriti *za oml[adinske] listove 1000 din.* 4. Odobriti jednokratnu *pomoć SKOJ-u* od 4000 din. 5. Izdati »Bor[beni] St[udent]« sa člankom o o[mladinskom] danu i *platiti iz part[ijske] kase.*
1) Izvještaj predstavnika zagr[ebačke] organizacije (Tito)	1. Primiti izvještaj k znanju i odobriti ga. 2. O situaciji i zadaćama u kaznionama pripremiti odluku CK. 3. Predložiti CP da dade porodici ubijenog *W*[eiganda] jednokratnu pomoć. 4. Helerićku [Anku Gržetić] poslati na KUNMZ. 5. Dijete Or[eškog] dobaviti. 6. *Sina Hebr*[*anga*] poslati gore po liniji CP.

7. O *Adž*[iji Božidaru] napisati PK i Bistrome [Srđa Prica].
8. Sva ostala pitanja izvještaja pretresti u vezi sa pismom CK zagr[ebačkoj] organizaciji.
9. O izd[avačkoj] djelatnosti pretresti na jednoj od slijed[ećih] sjednica.
10. O sporovima među intelektualcima pripremiti odluku CK.

ACKSKJ, Fond KI 1934.

[IZVOD IZ ZAPISNIKA SJEDNICE CKKPJ OD 13. AVGUSTA 1934]

Prisutni:	Tito, Oskar [Karl Hudomal], Winter [Vladimir Ćopić], Šmit [Blagoje Parović] i Sommer [Milan Gorkić]
Pretresli:	*Riješili:*
1. Delegacija CK na part[ijsku] konf[erenciju]	1. Poslati Wintera, Šmita i Oskara.
2. Predlozi za biranje delegacije KPJ na VII k[on]g[re]s KI[336]	1. Poslati dvojicu iz CK, a trojicu iz organizacija: Srb[ije], Hrv[atske] i Slov[enije]. 2. Delegate iz org[anizacija] utvrditi tek u vezi sa sprovođenjem kon[ferencije]. 3. Iz CK poslati jednog koji će biti na konferenciji, i Tita. 4. Delegaciju da izabere kon[ferencija]. 5. Sa savjetodavnim glasom predložiti Riharda [Prežihov Voranc] radi slov[enačkog] savetovanja i Oskara [Karl Hudomal] kao predstavnika SKOJ-a. 6. U slučaju nemogućnosti sprovođenja konf[erencije], poslati 2 druga iz organizacija, Tita, Šmita i Wintera. 7. U slučaju provale konf[erencije] poslati Tita i Sommera. 8. Moliti KI da našoj Partiji dade tri mjesta u rukovodećim organima KI: člana IO, zamjenika i člana IKK. Predložiti trojicu drugova: Winter, Šmit i Sommer.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/171.

[ZAPISNIK SJEDNICE CKKPJ OD 23. AVGUSTA 1934]

Prisutni:	Tito, Šmit [Blagoje Parović], Sommer [Milan Gorkić]
Pretresli:	*Riješili:*
1. Izvještaj PK za Hrv[atsku] i Slav[oniju]	1. Primiti projekt odgovora. 2. Odobriti za zaruke [konferenciju] još 2000 din.
2. Sindikalni izvještaj iz Hrvatske i Slavonije	1. Primiti odgovor sa primljenim dopunama. Šmit da ih unese.
3. Izvještaj PK Slovenije o štrajkovima u Trbovlju	1. Poslati im odmah polit[ički] odgovor. 2. Odobriti sastav PK do zaruka [konferencije]. 3. Odobriti za jednog člana PK 800 din. mjesečno za 3 mjeseca. 4. Odobriti PK za Sloveniju 1000 din. kao vanrednu pomoć za povećane rashode u toku štrajka. 5. Telegrafisati u RGI[337] sa molbom vanredne pomoći za štrajkaše. 6. Poslati odmah izvještaj u RGI o toku štrajka. 7. Napisati o tome Helleru. 8. Napisati članak za međuštampu.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/179.

[ZAPISNIK SJEDNICE CKKPJ OD 23. SEPTEMBRA 1934]

Prisutni:	Tito, Hagen [Kamilo Horvatin], Šmit [Blagoje Parović], Sommer [Milan Gorkić] i Lenz [Alfred Bergman].
Pretresli:	*Riješili:*
1. Part[ijska] konf[erencija]	1. U vezi s odlaganjem k[on]g[re]sa KI odložiti održavanje part[ijske] konf[erencije]. 2. Sve mjere u vezi s tim prepustiti drugovima Sommeru, Titu plus Lenzu. 3. Provesti pokrajinsku konf[erenciju] u mjestu Željezara [Ivan Marić].* 4. Oskara [Karl Hudomal] pozvati da odmah izađe. 5. Jelku [Adolf Muk] pozvati da odmah izađe.
2. Izvještaj sa unut[rašnje] srb[ijanske] konf[erencije][338]	1. Šmit [Blagoje Parović] da napiše izvještaj do utorka, koji će se pretresti na jednoj od idućih sjednica. 2. Odobriti rješenje da Vorak [Mehmed Kurto] odmah izađe i poslati zbog bolesti gore. 3. Hitno urgirati dolazak Grigorjeva [Mihailo Bumbulović] i Šmita [Đorđe Mitrović] (sa KUNMZ-a). 4. Odobriti 2000 din. za tehničara u B[eogradu] do decembra. 5. Odobriti za put 5 studenata iz Srb[ije] 2500 din. 6. Odobriti Marku emigraciju. 7. Šmit [Blagoje Parović] da napiše pismo za Vojvodinu. 8. Javiti Janeku [Marko Zovko] i Gojku [Veselin Masleša] da jedan dio osuđenika iz Mitrovice preuzme na sebe odgovornost za pjevanje i time

* U Splitu.

smanji broj ponovo osuđenih.* Ko da preuzme odgovornost, prepustiti drugovima na robiji da se posavjetuju sa advokatom, preporučivši im da odaberu drugove, koji su manje važni za part[ijski] rad.

3. Izvještaj sa slov[enačke] part[ijske] konf[erencije]

1. Tito da napiše izvještaj o konf[erenciji] i pretresti ga na idućoj sjednici.

2. Poslati gore telegram za fin[ancijsku] pomoć štrajku rudara, koji će uskoro početi u Trbovlju.

3. Do utorka Tito i Sommer da pripreme pismo o zadacima u vezi sa predstojećim štrajkom.

4. Odobriti c[entralnom] tehničaru u Lj[ubljani] fin[ancijsku] pomoć za 2 mjeseca po 1000 din.

5. Odobriti emigraciju provaljenog člana MKSKOJ-a u Z[agrebu] i poslati ga u školu.

6. Janek da ode u B[eo]g[ra]d i instruiše centr[alnog] tehničara.[339]

ACKSKJ, Fond KI, 1934/199.

* Imaju se u vidu demonstracije osuđenika komunista, izvedene u sremsko-mitrovačkoj tamnici 2, 3. i 4. marta 1934. zbog maltretiranja od zavodskog osoblja i nerješavanja njihovih zahtjeva za boljim uslovima života. Zbog pjevanja revolucionarnih pjesama tokom demonstracija i izbacivanja političkih parola, uprava je protiv 26 političkih osuđenika podnijela tužbu državnom tužiocu Državnog suda za zaštitu države. Suđenje je održano od 13. do 15. juna iste godine u prostorijama tamnice, kada su 22 osuđenika komunista osuđena na po dvije dodatne godine robije, a Radivoje Davidović na 3 godine. — *Red.*

[ZAPISNIK SJEDNICE CKKPJ OD 25. SEPTEMBRA 1934]

Prisutni:	Tito, Hagen [Kamilo Horvatin], Šmit [Blagoje Parović], Sommer [Milan Gorkić]
Pretresli:	*Riješili:*
1. Tr[eurisi]ć	1. Saopštiti PK Dalm[acije] da T-ć [Josip Treurisić] nije isključen. Odluku o njegovom držanju donijeti tek poslije njegovog saslušanja kad izađe.
2. Marjan Stilinović	1. Predložiti MK-u Z[a]g[re]b da ispita držanje Stilinovića na sudu i policiji i podnese CK-u predlog o kazni.
3. Projekt odluke po izvještaju	1. Primiti sa primljenim izmjenama. 2. Pouke iz 1929—31. odvojiti u zasebnu kratku rezoluciju.
4. Sadržaj 5. br. »*Šta i kako [da se radi]*	1. Djelatnost KPJ u svjetlu izvještaja organizacija — Sommer. 2. Za boljševičku politiku kadrova — Sommer. 3. Kako komunisti treba da se drže na policiji i na sudu — Hagen. 4. Pravila konspiracije — Šmit. 5. Dužnosti komunista u zatvoru i u kaznionama — Tito.
5. Pismo PK-u za Sloveniju povodom priprema novog štrajka u Trbovlju	1. Tito i Sommer da odrediguju pismo.

AĆKSKJ, Fond KI, 1934/202.

[IZVOD IZ ZAPISNIKA SJEDNICE CKKPJ OD 1. OKTOBRA 1934]

Prisutni:	Tito, Hagen [Kamilo Horvatin], Šmit [Blagoje Parović], Vlado [Karlo Luter] i Sommer [Milan Gorkić]
Pretresli:	*Riješili:*
1. Projekt odluke o radu u sindikatima	1. Primiti. Tito i Šmit glasaju protiv formulacije da se frakcije stvaraju u sindikatima, nego insistiraju na formulaciji da se frakcije stvaraju u RSO--grupama.
2. Projekt odluke o radu na selu i [među]nac[ionalno] ugnjetenim masama	1. Hagen da dovrši do četvrtka.
3. Projekt odluke o anitimil[itarističkom] radu	1. Tito da dovrši.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/209.

[IZVOD IZ ZAPISNIKA SJEDNICE CKKPJ OD 4. OKTOBRA 1934]

Prisutni:	Tito, Šmit [Blagoje Parović], Hagen [Kamilo Horvatin], Vlado [Karlo Luter] i Sommer [Milan Gorkić]
Pretresli:	*Riješili:*
1. Projekt rezolucije po agr[arno]-selj-[ačkom] pitanju	1. Primiti.
2. Izvještaj predstavnika CK na slovenskoj pokrajinskoj konferenciji	1. Odobriti djelatnost Tita. 2. Poslije primitka materijala sa konferencije na osnovi današnje diskusije poslati PK-u opširno političko pismo. 3. Istražiti rad trb[ovljanske] i jeseničke org[anizacije] i na osnovi toga poslati članovima tih org[anizaci]ja pismo CK. 4. Delegat CK da razgovara sa PK u duhu današnje diskusije.

ACKSKJ, Fond KI, 1934/210.

[IZVOD IZ IZVJEŠTAJA KARLA HUDOMALA, PREDSTAVNIKA CKKPJ NA POKRAJINSKOJ PARTIJSKOJ KONFERENCIJI ZA HRVATSKU I SLAVONIJU]

Stanje partijske organizacije u Hrvatskoj[340]

Svi pokušaji obnavljanja partijske organizacije u Hrvatskoj poslije 1929. završili su obično poslije dvo-tro-mjesečnog rada sa provalom. Poslije svake provale nastupilo je nekolikomjesečno mrtvilo, kojem su pomagali naročito panikeri iz intelektualnih krugova, koji su pronosili razne glasine kako je CK kriv za svaku provalu, jer se tobože u CK nalazi provokator i zato nema nikakvog smisla ni započeti rad dok se sve to ne raščisti. Jedan dio tih panikmahera unosio je te glasine svjesno da time opravda svoj kukavičluk, da opravda svoj nerad. Drugi dio bivših članova i simpatizera nasjedao je tima glasinama, što je mnogo otežavalo zdravim i solidnim elementima da pokrenu rad na obnovi part[ijske] organizacije u Hrvatskoj. Svemu tome pomogla je i nepravilna politika prijašnjih rukovodstava i greške pojedinih instruktora koji su radili u Hrvatskoj. Nepovjerenje prema CK postojalo je i u rukovodećim organima z[a]g[re]b[ačke] organizacije sve do danas. Tek sa izlaskom druga Tita i ponovnog vraćanja na mjesto, gdje je drugovima razjasnio da su z[a]g[re]b[ački] drugovi i u tom broju i drug Tito neosnovano sumnjali u rukovodstvo i tvrdili da u inostranstvu u CK rade neki neodgovorni inteligenti, koji nemaju pojma što se radi u zemlji, jer ne rade u zemlji nego samo pokatkada naprave nekolikodnevne ekskurzije i na osnovu toga pišu i neke apstraktne neostvarljive direktive, prestalo je nepovjerenje i danas se može reći da je to nepovjerenje u osnovi barem u rukovodećim krugovima (u nizovima među članstvom toga u tolikoj mjeri nije ni bilo) likvidirano. U tome radu, na likvidaciji tog nepovjerenja nekoliko je zasluga druga Tita. Ali to ne znači da se CK sada može na tome zaustaviti, tj. zadovoljiti se. U nekojem slučaju z[a]g[re]b[ačkoj] organizaciji treba posvetiti što više pažnje, dati joj svestranu pomoć dajući joj najbolje ljude da bi razbili posljednje ostatke nepovjerenja i fakat stvarali organizaciju koja će moći da izvrši zadaće koje stoje pred part[ijskom] org[anizacijom] u Z[a]g[re]b[u], kao jedne od rukovodećih organizacija, ne samo u Hrvatskoj nego za cijelu Jugoslaviju. Ovo podvlačim radi toga jer se donedavno nije dovoljno pažnje posvećivalo part[ijskoj] org[anizaciji] u Hrvatskoj. Ja ovdje ne mislim na papirnate instrukcije, jer tih je bilo prilično mnogo poslato u z[a]g[re]b[ačku] organizaciju, nego treba i živih instruktora i to najboljih.

Na najvažnija mjesta treba dati najviše i najbolje snage i najviše pomoći, i to *svestrane* pomoći. U tom pravcu treba da djeluje i teh[nički] aparat.

Današnji PK Part[ije] je[341] prvi PK posle 1929. godine, koji je u roku od 2—3 mjeseca uspostavio veze u pokrajini sa Siskom, Vukovarom, Varaždinom, Križevcima, Oroslavljem, Karlovcem, Banjalukom i nekim drugim mjestima. To su potvrdili i delegati na pokrajinskoj konf[erenciji].[342] Pojedine organizacije tih mjesta tražile su mnogo puta vezu, ali ako su se i povezali, što je bio vrlo rijedak slučaj, nisu ništa drugog dobili od prijašnjih »PK« nego obećanja.

Pisano u Beču, oktobra 1934.

ACKSKJ, Fond KI, Profinterna, neregistrovana građa.

[IZVOD IZ PROTOKOLA IV KONFERENCIJE KPJ]

Sjednica od 24. decembra 1934. — Početak u 1/2 9 sati prije podne

Prisutni: Iz Hrvatske: Dragić [Franjo Kralj], Satler [Drago Marušić] i Frost [Drago Bedek]; iz Slovenije: Martin [Ivan Maček] i Amzel [Boris Kidrič]; iz Dalmacije: Markić; iz Crne Gore: Ribarević [Risto Lekić]; u ime CK: Mirković [Kamilo Horvatin], Andrić [Blagoje Parović], Oskar! [Karl Hudomal]

Mirković: U ime CK otvara IV partkonferenciju i pozdravlja delegate. Ukazuje na internacionalnu i unutarnju situaciju u kojoj se konferencija sastaje i na njen ogroman značaj. Potcrtava herojsku borbu, koju je Partija vodila protiv v[ojno]f[ašističke] diktature. Spominje žrtve koje je Partija u toj borbi dala i poziva prisutne da im odaju čast ustajanjem. Ukazuje na teške političke pogreške u prošlosti i na zločinačku frakcijsku i grupašku borbu, koja je razjedala Partiju. Podvlači ulogu Kominterne i partijskog aktiva u zemlji, koji su spasili Partiju. Ukazuje na prelom u radu i unutarnjem životu Partije poslije 1932. i podvlačeći da je Partija u osnovnom obnovljena, govori da ima niz velikih slabosti, nedostataka i pogrešaka u radu Partije u cjelosti, tako i u radu CK. Zadaća je konferencije da kritički razmotri sav rad, da dade jasni pravac i perspektivu Partiji, proletarijatu i borbi ugnjetenih masa uopće. Izražava uvjerenje da će IV partkonferencija tu zadaću izvršiti i da će ona u historiji KPJ odigrati vrlo značajnu ulogu.

Mirković: Moli drugove da izaberu predsjedništvo.

Satler: Predlaže u predsjedništvo drugove Dragića, Martina i Andrića. . .

Mirković: Konstatuje da su drugovi Dragić, Martin i Andrić jednoglasno izabrani.

Za vođenje protokola određuju se drugovi Satler, Amzel i Ribarević.

Dragić: Preuzimajući predsjedništvo, predlaže da konferencija pošalje pozdrave IKKI, CKSKP(b) i drugu Staljinu, centralnim komitetima: KP Španije, Italije, Bugarske i Mađarske i drugu Dimitrovu, te drugovima na robiji i u zatvorima.

Predlog se prima jednoglasno.

1. Izvještaj CK;
2. Rad u sindikatima;
3. Borba protiv imperijalističkog rata;
4. Rad na selu i među nacionalno ugnjetenim masama;
5. Rad među omladinom;
6. Štampa;
7. Izbor CK;
8. Razno.

Prima se jednoglasno.

Sjednica od 25. 12. 1934. Početak u 12,30 sati

. . .

Predsjednik: Prelazimo na daljnu tačku dnevnoga reda: *Izbor novog CK.*

Tko ima predlog?

Andrić: Predlažem da se u izbornu komisiju izaberu drugovi: Dragić, Mirković i Osvald.

Predsjednik: Dajem na glasanje predlog druga Andrića.

Konstatujem da su drugovi Mirković, Dragić i Osvald jednoglasno izabrani.

Sjednica se prekida na 15—20 minuta, dok komisija završi svoj rad.

Predsjednik: Sjednica se nastavlja. U ime komisije ima riječ drug Mirković.

Mirković: U ime izborne komisije predlažem da se u CK izaberu ovi drugovi:

1. Zagorac (Poldi) [Miha Marinko]
2. Tito [Josip Broz]
3. Milić Dragica [Franjo Kralj]
4. Kraljević [Franc Leskošek]
5. Vodarić [Vicko Jelaska]
6. Heller [Ivan Gržetić]
7. Šmit [Blagoje Parović]
8. Löwy [Adolf Muk]
9. Hagen [Kamilo Horvatin]
10. Hribar (Oskar) [Karl Hudomal]
11. Sommer [Milan Gorkić]
12. Winter [Vladimir Ćopić]

Predsjednik: Stavljam svakog predloženog druga na poimenično glasanje. Drug Mirković će za svakog dati kratku karakteristiku u pogledu socijalnog stanja i porijekla, partijskog staža i aktivnosti u pokretu.

Predsjednik: Konstatujem da su drugovi: Zagorac, Tito, Milić, Kraljević, Heller, Šmit, Löwy, Hagen, Hribar, Sommer i Winter jednoglasno izabrani u CK Partije*.

Predsjednik: Prelazimo na izbor zamjenika (kandidata) u CK. Riječ ima Mirković.

Mirković: Predlaže za zamjenike slijedeće drugove: Sotirović [Dragutin Marušić], Gvozdenović [Ivo Marić], Kopač [Drago Bedek], Rudić [Boris Kidrič], Mladić [Trajko Stamenković], Andrej [Stjepan Cvijić], Đokić [Risto Lekić], Vladić (Bistri) [Srđa Prica] i Janešić (Rihard) [Prežihov Voranc]. Tri mjesta, i to za drugove iz Bosne, Makedonije i Vojvodine, neka se ostave slobodnim za docniju kooptaciju.

Predsjednik: Stavljam na poimenično glasanje spisak zamjenika (kandidata) u CK.

Predsjednik: Konstatujem da su drugovi Sotirović, Gvozdenović, Kopač, Mladić, Đokić, Vladić, Rudić i Janešić jednoglasno izabrani zamjenicima (kandidatima) CK**. Tri mjesta ostavljaju se slobodnim za drugove iz Makedonije, Bosne i Vojvodine.

. . .

Sjednica je zaključena 25. 12. 1934. u 19,30 sati.

Zapisničari:
Amzel Satler Ribarević

ACKSKJ, Fond KI, 1934/276, 1.

---

* Iz izabranog sastava CKKPJ tehničkom greškom izostavljen je Vodarić [Vicko Jelaska], koji se nalazi na kandidacionoj listi za člana CKKPJ. Svi kandidati sa predložene liste bili su izabrani. (Vid. str. 226.) — *Red.*

** Isti je slučaj i sa Andrejom [Stjepanom Cvijićem], koji je ispušten iz liste izabranih zamjenika za članove CKKPJ, za čije kandidate sa predložene liste su delegati takođe glasali bez izuzetka. (Vid. str. 226.) — *Red.*

[ZAPISNIK SJEDNICE CKKPJ OD 29. DECEMBRA 1934]

Prisutni: Hagen, Sommer, Tito, Richter i Löwy.

Pretresli:	*Riješili:*
1. Izvještaj sa IV zem[aljske] konferencije	1. Primiti i odobriti rad i izvještaj delegacije CK na IV zem[aljskoj] konf[erenciji]. 2. Da Hagen sastavi pismeni izvještaj o tome. 3. Da se prizna uspješan i požrtvovan rad Kosa [Borisa Kidriča] i Igora*.
2. Politička rezolucija	1. Rezolucija se prima sa primjedbama zem[aljske] konf[erencije]. 2. Povjerava se Hagenu, Sommeru i *Titu* da dadu konačnu redakciju rezolucije u saglasnosti sa primjedbama zem[aljske] konf[erencije].
3. Rezolucija o unut[ar]part[ijskom] [radu] 1929—1931	1. Prima se u konačnoj redakciji.
4. Rezolucija o radu k[omunističke] omladine	1. Prima se u konačnoj redakciji.
5. Antiratna rezolucija	1. Da se povjeri komisiji od drugova Hagen, Sommer i *Tito* da donesu konačnu redakciju.
6. Sindikalna rezolucija	1. Konačnu redakciju rezolucije povjeriti komisiji u sastavu Sommer, Hagen, Šmit i Heller.
7. Rez[olucija] o nac[ional] rev[olucionarnom] [pokretu] i radu u selj[ačkim] masama	1. Primiti konačnu redakciju.
8. Rezolucija o štampi	1. Prima se u konačnoj redakciji sa primjedbama zem[aljske] konf[erencije].

* Navedeni pseudonim nije dešifrovan. — *Red.*

9. Pismo BLS-u	1. Prima se u datoj redakciji sa učinjenim primjedbama.
10. Mjere popularizacije	1. Odobriti komunike CK o konf[erenciji]. 2. Hagen da napiše članak za »P« [Proleter] i za »R« [Rundschau].[343] 3. Sommer da napiše članak za »K« [Klasna borba][344] i za »KI« [Komunistički internacional][345] 4. *Tito* da napiše članak za »SiC« [Srp i čekić][346]. 5. Žebić za »Selj[ačku] borbu«[347] 6. Löwy da napiše za emigr[antsku] štampu. 7. Hagen da sastavi okružnicu o odl[ukama] konf[erencije] i zadaćama komiteta i ćelija u vezi sa populariz[acijom] z[emaljske] konf[erencije]. 8. Izdati sve odluke u zaseb[noj] brošuri. Odg[ovoran] Sommer. 9. Referate: a. polit[ički], b. sind[ikalni], c) po radu među ženama izdati u zasebnoj brošuri. Redaktor Sommer plus odg[ovorni] referent. 10. Löwy da sastavi direkt[ivni] materijal iz rez[olucija] i ref[erata] za part[ijske] i omlad[inske] kružoke o z[emaljskoj] konf[erenciji].
11. Predlozi za reorg[anizaciju] part[ijskog] rada	1. U toku januara organizovati unutarnji Biro CK u sastavu Bi[stri], Dra[gić], So[tler], te člana CK. U vezi sa tim izvesti izmjenu u sastavu u PK i MK u mjestu sjedišta U[nutrašnjeg] biroa.[348] 2. Sommer i Hagen da sastave projekat odluke CK o dužnostima i djelokrugu rada UB [unutrašnjeg biroa]. 3. U vezi sa reorganizacijom Partije pristupiti izvršenju ovih mjera: a. Organizovati mjesne i okružne part[ijske] konferencije u Hrvatskoj, Dalmaciji, djelom Bosne i Slovenije kao pripreme za konstituirajući kongres KP Hrvatske i KP Slovenije. b. Poslati pismo PK H[rvatske] i PK D[almacije] (Hagen) i PK SL[ovenije] (Löwy) o pripremi kostituirajućeg kongresa.*

---

* Odnosi se na nacionalne kongrese za formiranje KP Hrvatske i KP Slovenije, koji su održani u avgustu, odnosno aprilu 1937. — *Red.*

c. Napisati članak koji razjašnjava odluke z[emaljske] konf[erencije] o reorganizaciji (Sommer).
d. Sprovesti plenarnu sjednicu PKH uz učešće predstavnika PK Dalmacije i sjednicu PK Slovenije sa učešćem Richarda.
e. Izdati brošuru Sommera »Komunisti i hrvatsko pitanje«. Konačna redakcija: Sommer, Hagen i Richter.
4. U Vojvodini, Bosni i Makedoniji pripremiti i sprovesti mjesne i pokr[ajinske] konferencije i u tom cilju poslati u Bosnu I, u Vojvodinu A, u Makedoniju P.
5. U toku januara formirati u zemlji centralna rukovodstva SKOJ-a, CP i HNR (SNR postoji). Sommer da sa odgovarajućim drugovima pripremi oživotvorenje ovih odluka.
6. Winteru poručiti da održi u svim part[ijskim] školama u emigraciji inform[acione] referate o zem[aljskoj] konferenciji. Od sviju part[ijskih] čl[anova] u emigraciji, koji su radi unutarpartijskih pogrešaka dobili kazne ili čiji stav prema CK nije opredijeljen, tražiti da se izjasne po odlukama konf[erencije] i da u duhu tih odluka izvrše javnu samokritiku.
7. Na osnovu odluka konf[erencije] provesti u čitavoj Part[iji] široku kampanju vrbovanja novih članova. Sommer da izradi predloge o tome.
8. Löwy da sastavi projekt odluke o naplaćivanju i raspodjeli čl[anskog] uloga i da se ta odluka CK objavi u štampi.
9. Löwy i Franz* da sastave apel emigr[antima] o sakupljanju novaca za Part[iju].
10. Pozvati Rich[arda] na izv[ještaj] o radu u toku januara.
11. Glavnog povjerenika CT u zemlji — Janeka smijeniti sa sadašnje dužnosti. Rad CT u zemlji ovako reorganizovati:
a. Drug C** odgovoran za tehn[ički] aparat unutr[ašnjeg] biroa i za veze između biroa CK i članova CK.

* Navedeni pseudonim nije razrijesen. — *Red.*
** Inicijal nije razrijesen. Mogućno je da se odnosi na Sigmunda Krausa. — *Red.*

	b. Drug Janek odgovoran za informaciju i za dokumente. c. Drug Pile odgovoran za centr[alnu] literaturu. d. Drug X odgovoran za kanale. e. Drug Đukić [Dragutin Čolić] odgovoran za štampanje »P« [Proletera] u zemlji. Svih pet odjeljenja CT [centralne tehnike] u zemlji organizovati odijeljeno jedno od drugoga.
12. Naš predstavnik u Profinterni	1. Određuje se drug *Tito.*
13. Pozdravi z[emaljske] konf[erencije]	1. Pozdrav CKSKP (b) se prima u predloženoj redakciji. 2. Pozdrav EKKI prima se u predloženoj redakciji. 3. Primaju se u predloženoj redakciji: pozdravi KP Mađ[arske], KP Ital[ije], KP Bug[arske] i KP Špan[ije] i brzojav utamničenicima u Jugoslaviji.
14. Izvjestilac o zem[aljskoj] konf[erenciji] za gore [Moskva]	1. Predloženo da se pošalje sa materijalom i izvještajem gore druga Šmita.
15. Proglas zem[aljskoj] konf[erenciji]	1. Redakciju proglasa zem[aljske] konf[erencije] da donesu: Sommer, Hagen i Löwy.
16. Financijski izvještaj za avgust—oktobar	1. Sommer da sa računoispitačima *Löwy[jem] i Titom izvrše pregled računa.*
17. Fin[ancijski] izvještaj za novembar	1. Löwy da podnese *obračun, a da Tito* i Hagen provjere.
18. Kongres KI	1. Osim okružnice izdati posebni broj »P« [Proletera] posvećen part[ijskoj] zem[aljskoj] konf[erenciji] i k[on]g[re]su KI.
19. Pitanja Lazarenka	1. Ako je Lazarenko [Čepelnik Franc] sposoban i spreman za CT rad, onda ga privremeno uputiti na rad na specijalni tehnički posao.
20. Denisov [Petar Brčić]	1. Na osnovu izjave *Tita,* člana CK, moliti IKK da ponovo pretrese slučaj Denisova i njegovu člansku pripadnost.

21. Dovjanjenko [Anton Franović]	1. Neka nam saopći Senjko [Vladimir Ćopić] stepen njegove provaljenosti u zemlji i mogućnost njegovog legalnog povratka u zemlju preko neke zapadne luke.
12. Vorak	1. Ne odobriti predlog da Vorak ide Winteru na rad.
23. Vraćanje duga Jelki	1. Akonto povratka zajma Jelki odobrava se conto od din. 2000 (Schillinga 240).

ACKSKJ, Fond KI, 1934/278.

[IZVOD IZ IZVJEŠTAJA DELEGACIJE CK SA IV KONFERENCIJE KPJ]

Izbor CK:

Lista članova i kandidata za novi CK, kako ju je izradilo P[rivremeno] r[ukovodstvo], bez izmjene je predložena sa strane komisije za izbore i jednoglasno izabrana na konferenciji. Kod izbora je došlo naročito do izražaja potpuno povjerenje delegata u partijsko rukovodstvo. Komisija je dala samo kratku karakteristiku svakog člana i kandidata (socijalni položaj, staž, da li je bio zatvaran, kakve je u osnovnom vršio funkciju u Partiji) i iza toga se vršilo glasanje za svakog člana i kandidata pojedinačno.

. . .

Sjednica CK i izbor Biroa CK

Prema direktivama P[rivremenog] r[ukovodstva], odmah poslije konferencije održana je sjednica CK s jedinstvenom tačkom dnevnog reda: izbor Biroa CK. Pošto su bila prisutna samo 4 člana CK, privučena su na tu sjednicu i 4 kandidata. Izabrani su: Šmit [Blagoje Parović], Tito [Josip Broz], Löwy [Adolf Muk], Sommer [Milan Gorkić] i Hagen [Kamilo Horvatin]. Izbor je izvršen jednoglasno.

Delegacija CK: Hagen, s. r., Šmit, s. r., Oskar (Karl Hudomal], s. r.

ACKSKJ, Fond KI, 1935/41.

[IZVOD IZ PISMA MILANA GORKIĆA VLADIMIRU ĆOPIĆU OD 16. JANUARA 1935]

...

12. Mi insistiramo da Levc [Edvard Kardelj] bude referent.[349] Ako ne sada, onda bar docnije. A dotle može Andrejev [Božidar Maslarić]. Slažemo se također da i Tito može preuzeti taj posao.[350] Konačnu odluku o tome prepuštamo vama. Ako Tito bude referent, onda uredi da se ljudi k njemu ljudski odnose. Reci Valiji [Henrih Valecki] i drugima da je to radnik, koji je 6 godina probavio na robiji, da on u početku možda neće biti rutiniran onako kao neki izvježbani intelektualci. Ali on poznaje Partiju, on predstavlja najbolji dio našeg rad[ničkog] aktiva i poslije nekog vremena (6—8 mjeseci) mi ga uzimamo natrag za rukovodeći rad u CK. Prema tome, k njemu se niko ne smije odnositi kao k nekom sitnom činovniku, nego kao partijcu koji će u doglednoj budućnosti biti jedan od stvarnih i, nadamo se, dobrih rukovodilaca Partije. Reci to zvanično Valiji i njegovom novom šefu.

S pozdravom
Som[mer Milan Gorkić]

Pisano u Beču
16. januara 1935.

ACKSKJ, Fond KI, 1935/17.

[PROTOKOL SJEDNICE CKKPJ OD 18. JANUARA 1935.]

Prisutni:	Hagen [Kamilo Horvatin], Richter [Prežihov Voranc], Šmit [Blagoje Parović], Heller [Ivan Gržetić], Sommer [Milan Gorkić], Oskar [Karl Hudomal] i Löwy [Adolf Muk].
Pretresli:	*Riješili:*
...	
21. Pitanje Tita	1. Složiti se da Tito bude referent u BLS, ali prepustiti konačnu odluku BLS i partijskom predstavniku da riješe sa Titom kada tamo dospije.
	...

ACKSKJ, Fond KI, 1935/21.

NAPOMENE

[1] Pismo *Drugovi* napisao je Josip Broz vjerovatno do 12. avgusta 1928. u policijskom zatvoru u Zagrebu i ilegalno ga dostavio centralnom partijskom rukovodstvu, zapravo Đuri Đakoviću, organizacionom sekretaru CKKPJ. Po nalogu Filipa Filipovića, člana Izvršnog komiteta Kominterne, koji se u to vrijeme nalazio u Zagrebu, pismo je poslato u Beč. Odatle ga Antun Mavrak (Marić) — tehničar CKKPJ, 20. avgusta šalje Milanu Gorkiću u Moskvu, koji je tada kao delegat KPJ učestvovao na VI kongresu Kominterne. Brozovo pismo je dostavljeno i redakciji časopisa »Internationale Presse Korrespondenz«, organu Kominterne, u kome je, 24. avgusta, objavljeno pod naslovom *Ein Schrei aus der Hölle jugoslawischer Gefängnisse* (Krik iz pakla jugoslovenskih tamnica) sa redakcijskom bilješkom: »Pred nama leži iskidan, prljav komad hartije, ispisan nepravilnim drhtavim slovima iznurene ruke proletera: to je pismo sekretara Saveza kožaraca Jugoslavije Josipa Broza, uhapšenog 4. avgusta, koje je prošvercovano iz zagrebačkog policijskog zatvora — pismo koje u svojoj običnoj jednostavnosti, kao novinski članak od stupca, predstavlja strašnu optužbu protiv tamničkog režima u Jugoslaviji.« Pismo je objavljeno u francuskom i engleskom izdanju (29. i 31. avgusta) pomenutog časopisa Kominterne. Dijelove pisma donio je i »Humanité«, organ KP Francuske, 28. avgusta 1928, u članku *L'appel d'un militant ouvrier prisonnier a la prison de Zagreb*. U Jugoslaviji Brozovo pismo objavio je list Nezavisnih sindikata »Szervezett Munkás« (Organizovani radnik) iz Subotice 2. septembra pod naslovom *Kiáltás a börtönböl (Krik iz zatvora)*. Rukopis Brozovog pisma nije pronađen, već samo njemački prijevod, urađen vjerovatno u Beču za navedeni časopis. Sačuvani njemački prijevod je u osnovi identičan s objavljenim tekstom u »Korrespondenzu«, izuzev nekih mjesta koja je redakcija časopisa ublažila, na primjer, da je Broz prenoćio »kod jednog poznanika«, ili da je u stanu »tobože nađena ilegalna literatura«. U tekstu je, međutim, izostavljen podatak da je u rukovodstvu Partije izbjegnuto da se ta činjenica pomene zbog okolnosti što se Broz nalazio pred sudskim procesom. U objavljenom tekstu u časopisu upotpunjena je i rečenica iz Brozovog pisma »Radije ću umrijeti . . .«, što su priređivači Sabranih djela druga Tita preuzeli i označili zvijezdicom ispod crte, kako je to i ovdje urađeno.

[2] Zagrebačka policija je uhapsila Josipa Broza uz pomoć svojih konfidenata u noći između 4. i 5. avgusta 1928, pri njegovom povratku sa sastanka jedne partijske organizacije, koji se održavao u bašti gostionice »Paromlin«. Istog dana lišeni su slobode vlasnica Brozovog stana Eva Koprivnjak i njen muž Andrija Božičković, radnik.

[3] U stanu u Vinogradskoj cesti broj 46 Broz je juna 1928. iznajmio sobu koja je služila »kao partijsko skladište za literaturu«, a tu je povremeno radila i tehnika Mjesnog komiteta KPJ (umnožavani leci i dr.). Policija je ovdje zaplijenila veću količinu marksističke literature, na primjer: V. I. Lenjin, *Karl Marks* (s predgovorom Bele Kuna), Čikago, Jugoslovenska radnička knjižara, 1927; J. V. Staljin, *Osnovi lenjinizma*, Beč; Karl Marks, *Komunistički manifest;* »Bilten CKKPJ« od jula 1928.

[4] Broz je stupio u štrajk glađu 5. avgusta 1928. u znak protesta što nije pušten na ljekarski pregled, kako bi se konstatovale povrede što su mu ih policijski agenti nanijeli u toku saslušanja u noći između 4. i 5. avgusta 1928. Štrajkovao je osam dana.

[5] Riječ je o Pelagiji Broz, radnici u fabrici »Bothe i Ehrmann«, koja je poslije nekoliko dana puštena na slobodu.

[6] Imaju se u vidu Eva Koprivnjak, Andrija Božičković i Franjo Novoselić.

[7] Prilikom hapšenja kod Broza su zaplijenjene njegove bilješke sa partijskih sastanaka.

[8] »*Glavnjača*«, zloglasni policijski zatvor u Beogradu, u kojem su mučeni komunisti. Bila je sinonim za policijske svireposti. Kasnije su i neki drugi zatvori, npr. u Zagrebu, iz istih razloga nazivani »Glavnjačom«.

[9] Priređivači nisu mogli utvrditi čiji je inicijal M. — da li Muževića (Kamila Horvatina), jednog od urednika zagrebačke »Borbe«, ili Marića (Antuna Mavraka), tehničara Centralnog komiteta KPJ u Beču. Vjerovatno je riječ o Antonu Mavraku, koji je početkom 1928. i ranijih godina sarađivao s Brozom, a poslije je morao preći u ilegalnost, odnosno otići u inozemstvo, što je i Brozu bilo poznato.

[10] Na sudskoj raspravi protiv Josipa Broza i grupe zagrebačkih komunista pred Sudbenim stolom u Zagrebu od 6. do 14. novembra 1928, poznatoj kao »bombaški proces«, Broz je osuđen na 5 godina robije. Poslije izricanja kazne, Broz je 17. novembra uložio tzv. »ništovnu žalbu«, uperenu protiv presude u cjelini i »priziv« na visinu kazne. Kako ni poslije dva mjeseca od Sudbenog stola u Zagrebu nije dobio rješenje, u sporazumu sa svojim advokatom dr Ivom Politeom 24. januara 1929. ponovo se obratio sudskim vlastima u Zagrebu. Imajući u vidu promjenu državnog uređenja u zemlji, tj. zavođenje diktature 6. januara 1929 — što je ukazivalo da nema izgleda za novu sudsku raspravu — Broz u ovom podnesku saopštava da odustaje od »ništovne žalbe« i da ostaje jedino pri »prizivu«.

[11] Odnosi se na Kazneni zakon (Krivični zakonik Hrvatske) o zločinstvih, prestupcih i prekršajih, donesen u Austriji, 27. maja 1852. On je važio za područje Hrvatske i Slavonije sve do januara 1930. kada je, stupanjem na snagu novog Krivičnog zakonika, završena unifikacija krivičnog zakonodavstva u Jugoslaviji.

[12] Riječ je o Zakonu pod nazivom Kazneni postupak koji je 17. maja 1875. stupio na snagu u Hrvatskoj i Slavoniji.

[13] Sudski proces Josipu Brozu i ostalim optuženim radnicima iz Kraljevice, Bakra i Hreljina održan je od 25. do 28. oktobra 1927. pred Sudbenim stolom u Ogulinu. Broz je osuđen na 7 mjeseci zatvora s motivacijom da je u »protekle dvije godine vršio pismenu i usmenu propagandu komunizma«. Do pravosnažnosti presude, na koju su Broz i drugovi, preko svoga advokata dr Zdravka Lenca, podnijeli pravne lijekove: »ništovnu žalbu« i »priziv«, bili su pušteni na uslovnu slobodu.

[14] *Stol sedmorice*, kao kasacioni sud (najviša i posljednja instanca u krivičnim i građanskim parnicama),uveden je u Hrvatskoj i Slavoniji 1862. i taj naziv i nadležnost zadržao je do aprila 1941, pošto do tada nije bio formiran jedinstveni kasacioni sud za cijelu teritoriju Kraljevine Jugoslavije, predviđen Zakonom o uređenju redovnih sudova iz 1929. S obzirom na to, Stol sedmorice u Zagrebu, vršeći i dalje funkciju najviše sudske instance u Hrvatskoj, potvrdio je 31. oktobra 1928. pravosnažnost presude koju je Sudbeni stol u Ogulinu izrekao Josipu Brozu i drugovima, 28. oktobra 1927, a na koju su oni 19. novembra 1927. podnijeli »ništovne žalbe« i »prizive«. Istom prilikom, Stol sedmorice snizio je Josipu Brozu kaznu od 7 na 5 mjeseci zatvora, pa je na osnovu toga Sudbeni stol iz Ogulina dostavio osuđenicima novo rješenje od 10. novembra 1928, s napomenom da do 15. decembra 1928. počnu sa izdržavanjem sniženih kazni. Kako se Josip Broz u to vrijeme nalazio pod novom osudom od 5 godina robije, izdržavanje petomjesečne kazne privremeno mu je odloženo.

[15] *Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi*, u javnosti poznat kao Zakon o zaštiti države, izglasan je u Narodnoj skupštini 1. avgusta 1921, a stupio je na snagu 3. avgusta iste godine, kada je objavljen u »Službenim novinama«. Ovaj

zakon pripreman je od maja 1920, kada je tadašnja vlada Milenka Vesnića, između ostalog, najavila donošenje jedne zakonske osnove, kao oruđa za gušenje svakog pokreta s »revolucionarnim komunističkim tendencijama«, a njegovo donošenje je ubrzano poslije atentata Alije Alijagića i ostalih pripadnika »Crvene pravde« na Milorada Draškovića 21. jula 1921. Na osnovu ovog zakona bila je zabranjena Komunistička partija Jugoslavije i svaka komunistička aktivnost, ukinuto pravo štrajka, poništeni mandati komunističkim poslanicima u Narodnoj skupštini i izvršeno hapšenje jednog njihovog broja, suspendirane komunističke opštinske skupštine, protivno Ustavu uvedena smrtna kazna za političke prestupe i dr.

16 Novim Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, donijetim 6. januara 1929, stavljene su van zakona, pored već zabranjene KPJ, sve političke stranke i udruženja koja su »nosila plemensko i versko obeležje« i vršila propagandu u pravcu promjene postojećeg državnog poretka u Kraljevini SHS.

17 Prema članu 11. Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Vidovdanskog ustava (tako nazvanog što je donijet na Vidovdan 28. juna 1921), istražne vlasti bile su dužne da podnesu vlasniku stana pismeno rješenje prije svakog pretresa prostorija i pretres su mogle vršiti samo u prisustvu predstavnika opštine ili dva prizvana građanina. Po završenom pretresu morale su dati uvjerenje o ishodu pretresa, kao i ovjereni spisak stvari i predmeta koji su oduzeti radi dalje istrage.

18 Zapisnik slične sadržine istoga dana potpisali su i ostali utamničeni komunisti koji su bili stekli pravo na uslovni otpust: Radomir Vujović, Rodoljub Čolaković, Stevo Čolović, Josip Kocman i Jakob Butala. Tom prilikom, svi su oni, kao i Broz, izjavili da ne traže uslovni otpust, već samo *amnestiju za sve političke osuđenike.* Izjava Josipa Broza zabilježena je na slovenačkom jeziku. U prijevodu na srpskohrvatski jezik prvi put je objavljena u knjizi Vladimira Dedijera, *Josip Broz Tito — Prilozi za biografiju*, Beograd 1955, str. 207—219.

19 Prema Zakonu o izvršenju kazni lišenja slobode (od 1. januara 1930), pravo na uslovni otpust sticali su svi osuđenici koji su izdržali polovinu kazne, i to ako su prvi put osuđeni. Odluku o uslovnom otpustu donosilo je Ministarstvo pravde na predlog savjetodavnog odbora kaznenog zavoda, koji su sačinjavali: upravnik kaznionice, zamjenik upravnika, sveštenik, učitelj cenzor, zapovjednik čuvara straže, kao i jedna pouzdana ličnost iz mjesta u kome se kaznionica nalazila.

20 Ovu izjavu Broz je pisao na zahtjev upravnika mariborske kaznionice. Trebalo je da obrazloži u kakvom je srodstvu sa Stevom Šabićem i Katicom Broz, pošiljaocima paketa koje je primio 14. marta 1932.

21 Vjerovatno je Broz o ovoj situaciji izvijestio Stevu Šabića u svom pismu 7. juna 1931, za koje se doznalo iz zavodske evidencije.

22 Ova Titova prepiska iz lepoglavske tamnice nije pronađena.

23 Odnosi se na sinovce Josipa Broza, od brata Dragutina (Karla), koji je umro 1932. godine.

24 Redakcija nije uspjela da pronađe ovo Brozovo pismo.

25 Ovo pismo Broz je uputio iz mariborske tamnice Stevi — Diki Šabiću, iz sela Tomaša (Bjelovar), svom bliskom saradniku iz Okružnog komiteta KPJ u Bjelovaru tokom 1924. kao odgovor na njegovo pismo od 10. marta 1932. i paket primljen 14. marta iste godine. U namjeri da uspostavi vezu sa partijskim rukovodstvom u Zagrebu i drugim gradovima u Hrvatskoj, Josip Broz vodi prepisku sa svojim partijskim saborcima, drugovima, prijateljima i rođacima. Pored Steve Šabića, dopisuje se sa Baricom Lončar iz sela Drnje (Križevci), Katicom Kličko-Postl iz Zagreba i dr. Iz ove prepiske proistekla je stalna veza Broza sa partijskim rukovodstvom u Hrvatskoj, koja je ostvarivana u prvom redu preko Katice Kličko-Postl.

26 Taj drugi paket uputila je Brozova snaha Katica Broz iz Zagreba.

27 Odnosi se na Radomira Vujovića, Rodoljuba Čolakovića, dr Salamona Levija, Jovana Trajkovića, Stevana Čolovića, Jakoba Butalu i Josipa Kocmana.

28 Ima se u vidu Pelagija Belousova-Broz, supruga Josipa Broza, koja je preko Crvene pomoći Jugoslavije početkom 1929. zajedno sa sinom Žarkom iz Zagreba otputovala u SSSR. Dok je boravila u Moskvi, Pelagija je u više mahova slala novac Brozu u Kazneni zavod u Mariboru. Posljednju novčanu pošiljku iz Moskve Broz je primio 18. oktobra 1931.

29 Riječ je o pismu koje je Josip Broz primio od supruge Pelagije i sina Žarka 4. marta 1932. iz Moskve.

30 Broz misli na Zakon o zaštiti zemljoradnika, koji je donijet 19. aprila 1932. Osnovna svrha zakona bila je ublaženje prezaduženosti seljaštva. Zakonom je bila obustavljena prinudna prodaja seljačke pokretne i nepokretne imovine za naplatu duga, a kamata svedena na 10 odsto.

31 Nekrolog Josipu Weigandu (Vajgandu), svom saborcu iz perioda oštre borbe protiv frakcija u rukovodstvu KPJ (1926—1928),Josip Broz je napisao u Zagrebu, i to neposredno poslije tragičnog događaja. Sa Weigandom Broz se posljednji put vidio uoči svog hapšenja, 4. avgusta 1928, na sastanku partijske ćelije, održanom te večeri u bašti gostione »Paromlin« u Zagrebu, u jeku sprovođenja *Otvorenog pisma* Izvršnog komiteta Kominterne članovima KPJ. I umjesto da se po izlasku sa petogodišnje robije, 12. marta 1934, ponovo susretne na revolucionarnom zadatku sa svojim starim drugom, Broz je bio svjedok veličanstvene demonstrativne sahrane sa više hiljada učesnika, koju je, 26. aprila, gotovo cijeli radnički Zagreb priredio Josipu Weigandu. Potresen tragičnom smrću Weiganda i opsjednut teškim utiskom koji je na njega ostavila nezbrinuta porodica Weigand, Broz je o ovom slučaju izvijestio Centralni komitet KPJ, posvetivši mu poseban pasus. O tome je takođe Tito govorio i na sjednici CKKPJ od 11. avgusta 1934, kada je odlučeno da Crvena pomoć uruči porodici Weigand jednokratnu pomoć.

32 *Revolucionarna sindikalna opozicija* (RSO), jedna od glavnih formi za prodiranje i uspješan rad komunista u reformističkim sindikatima i sindikalnim organizacijama ostalih pravaca. RSO se javlja kao sastavni dio direktive *Komunisti u sindikate*, koju je Privremeno rukovodstvo, juna 1932, razradilo u pismu *Svima našim organizacijama i članovima KPJ*. Tada je insistirano da se prekine sa taktikom stvaranja ilegalnih sindikata i bojkota rada u reformističkim sindikatima, što je primjenjivano poslije proglašenja monarhodiktature 6. januara 1929. Prema uputstvima CKKPJ, u RSO grupe trebalo je uključivati sve radnike u preduzećima, spremne da se bore za platformu zahtjeva KPJ, koje je dala protiv reformističkih koncepcija, da podržavaju prodloge komunista da biraju njihove delegate u razne odbore, za radničke povjerenike i ostala rukovodeća tijela i dr. Cjelokupnim sindikalnim radom u preduzećima rukovodila je partijska organizacija (ćelija), a komunisti članovi ilegalnih grupa u preduzećima i reformističkim sindikatima trebalo je da izvršavaju odluke partijske organizacije. Praksa je, međutim, ubrzo pokazala da RSO svojom kompliciranom hijerarhijskom strukturom (od grupa po preduzećima, ili odjeljenskih grupa u većim fabrikama, čiji su izabrani predstavnici sačinjavali rukovodstva profesionalnih saveza, do mjesnih, oblasnih, pokrajinskih odbora i, na kraju, Centralnog odbora RSO) ne doprinosi razbijanju obruča ilegalnosti. Članstvo KPJ, prihvatajući parolu »Komunisti u sindikate«, nastojalo je da se u ovim organizacijama svestrano angažiraju. Stoga nisu mnogo učinili na obrazovanju Revolucionarne sindikalne opozicije, ocjenjujući da njena organizaciona struktura, koja je podsjećala na samostalne organizacije ilegalnih revolucionarnih sindikata, onemogućava direktan kontakt sa širim krugovima radničke klase u preduzećima, kao i sindikatima uopšte. Sličnu ocjenu dala je IV zemaljska konferencija KPJ (24—25. decembra 1934). U njenim dokumentima je, pored ostalog, konstatirano da su dosadašnje direktive Partije, forme i metodi za rad komunista u sindikatima bili isuviše uski, te nisu odgovarali stupnju razvoja pokreta, niti zahtjevima masovnog rada.

33 U prvim mjesecima režima diktature u Kraljevini SHS Josip Weigand je, prema instrukcijama Đure Đakovića, radio u Željezničkoj radionici u Zagrebu na stvaranju ilegalnih sindikata, čiji su članovi ilegalno plaćali članarinu, bez spiskova i kartica, a glavne akcije su im bile borba za povećanje cijena akordnog rada. Komunisti su, međutim, ubrzo uvidili da se u preduzeću ne može uspješno djelovati bez legalnih sindikalnih organizacija. Ovo utoliko prije što su u Željezničkoj radionici postojala dva sindikalna saveza — Ujedinjeni savez železničara u sastavu URSSJ-a i Nacionalno udruženje železničara i brodara (takozvani Žuti režimski sindikat), što je predstavljalo potencijalnu opasnost za rascjep među radnicima. Ocjenjujući da komunisti mogu utjecati na rad URSS-ovih saveza železničara, početkom 1930. među komunistima radnicima iz Željezničke radionice razvija se aktivnost u tom pravcu. U Oblasni odbor Ujedinjenog saveza železničara izabrani su i komunisti. Za potpredsjednika bio je izabran Josip Weigand.

34 Odnosi se na veliku policijsku provalu u tehničkom aparatu KPJ u Zagrebu, koja je započela 28. novembra 1933. kada je uhapšen Nikola Stihović, tehničar MKKPJ Zagreba, a zatim, dan kasnije, 29. novembra zatvoren je i Marijan Stilinović, glavni tehničar CKKPJ u zemlji. Januara 1934. uslijedila su nova hapšenja, i to ilegalca Svetislava Stefanovića, člana CKSKOJ-a, koji je iz Moskve preko Beča upućen na rad u zemlji, a zatim grupe zagrebačkih aktivista — starih partijskih funkcionera.

35 Zakonom o zaštiti radnika od 28. februara (14. juna) 1922. bilo je određeno da se u Kraljevini SHS obrazuje osam radničkih komora: za Srbiju sa sjedištem u Beogradu, Makedoniju u Skoplju, Crnu Goru u Podgorici, Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, Dalmaciju u Splitu, Sloveniju u Ljubljani i za Vojvodinu u Novom Sadu. Osnovni zadatak radničkih komora bio je da posreduju između radnika i kapitalista prilikom zaključivanja kolektivnih ugovora i tarifa, u slučaju kršenja Zakona o zaštiti radnika, da vode evidenciju o radničkim i stručnim organizacijama, da daju mišljenja i predloge o sređivanju radnih odnosa i dr. Rukovodeća mjesta u radničkim komorama držali su poslije 1925. funkcioneri Ujedinjenog radničkog sindikalnog Saveza Jugoslavije (URSSJ) reformisti.

36 Josip Weigand je izvršio samoubistvo 23. aprila 1934, izazvan dolaskom policije u njegovu kuću u Badovinčevoj ulici u Maksimirskom naselju, s namjerom da ga ponovno uhapsi.

37 Ima se u vidu Državni sud za zaštitu države (DSZD), koji je Zakonom od 8. januara 1929. ustanovljen pri Kasacionom sudu u Beogradu kao samostalni sud. Nadležnost DSZD prostirala se na cijelu teritoriju Kraljevine SHS, odnosno Jugoslavije, i to za izviđanje i istragu, za pretres i suđenje po krivičnim djelima iz glava i paragrafa Krivičnog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju od 27. januara 1929. koji su se odnosili na kralja i kraljevski dom, kao i o krivičnim djelima iz čl. 1, 2, 3, 13, 17. i 18. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi od 6. januara 1929, odnosno za delikte komunističke i anarhističke propagande. Kraljevim ukazom, a na predlog ministra pravde, u Državnom sudu za zaštitu države imenovani su: članovi suda, njihovi zamjenici i državni tužilac.

38 U sastavljanju ovog izvještaja — o stanju članstva sindikalnih organizacija — učestvovao je i Broz za vrijeme boravka u Hrvatskoj (Zagreb), april — druga polovina jula 1934, i to najvjerovatnije s Dragutinom Marušićem, tadašnjim članom PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, koji je u to vrijeme vodio sektor sindikata. Prva indicija o autorstvu je dokumenat u Centralnom partijskom arhivu u Moskvi pronađen kao združeni predmet Brozovog *Izvještaja predstavnika zagrebačke organizacije*, od 2. avgusta 1934.

Potvrdu o autorstvu i vremenu nastanka dokumenta redakcija je dobila od druga Tita u ljeto 1972, kada je saopštio da je i on jedan od pisaca ovog »Izvještaja«, nastalog u proljeće 1934.

[39] U ovom prvom odjeljku obuhvaćeni su sindikalni savezi koji su u to vrijeme djelovali u okviru URSSJ. Svi pomenuti strukovni savezi formirani su na teritoriji Hrvatske i Slavonije u ljeto 1907. Do stvaranja Kraljevine SHS sindikati su bili pod utjecajem Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Desničari u njoj insistirali su da se ranije samostalni strukovni savezi pripoje Općem radničkom sindikalnom savezu (ORS), kao njegove sekcije, što je privremeno bilo i ostvareno, s ciljem da se spriječi skretanje članstva ulijevo, njihova »boljševizacija«. Ali već u januaru 1919. u ORS-u nastaje rascjep: ljevica se zalaže za klasnu borbu i stvaranje jedinstvenog sindikalnog pokreta i obrazuje Kartel strukovnih saveza. Njegovi predstavnici su aprila 1919. učestvovali na Kongresu sindikalnog ujedinjenja u Beogradu. Poslije donošenja Obznane i Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi (kraj decembra 1920. i avgusta 1921), klasni revolucionarni pokret bio je zabranjen. Od oktobra 1921, kada su formirani Nezavisni sindikati Jugoslavije, ovi strukovni savezi postali su njihov sastavni dio. Od tada su, s izvjesnim kraćim prekidima, uslijed privremenih policijskih zabrana, djelovali sve do 6. januara 1929, kada su ponovno bili zabranjeni.

[40] Odnosi se na Strokovnu komisiju Slovenije, koja je obuhvatala strukovne organizacije radnika u drvnoj industriji, tekstilnoj industriji, industriji hartije, celuloze, hemikalija, stakla, cementa, tutkala, šećera, čokolade, maziva, piva i sapuna. One su poslije obrazovanja URSSJ, prema osnovici za ujedinjenje, od oktobra 1925, kao tzv. mješoviti sindikati, ostali u sastavu ORS-a. Sve te organizacije, koje su djelovale na teritoriji Slovenije, imale su taj, na prvi pogled zamršen, naziv, koji je označavao da se u Sloveniji nalazi ORS, ali ne kao samostalni sindikat, već kao jedinstvena cjelina URSSJ. Ovo stanje se izmijenilo maja 1931, kada je ORS na svom kongresu odlučio da istupi iz zemaljske sindikalne centrale URSS-a i formirao posebnu organizaciju pod nazivom Radna zajednica općeg radničkog saveza, u koju su ušli: dio saveza živežarskih radnika, kelnerskih radnika iz Zagreba, kao i jedan broj iz Saveza rudarskih radnika Srbije i Opći radnički savez. Ovo je osudio Oblasni odbor URSS-a Slovenije (Strokovna komisija), ističući da dio ORS-a iz Slovenije ne odobrava nikakav rascjep i energično se izjasnio za postojanje samo jedne vrhovne centrale slobodnih radničkih sindikata. U jesen 1933. ORS je isključen iz Amsterdamske sindikalne centrale, koja je pokušala da izgladi sukobe, dok je njegov slovenački dio, kao i do tada, ostao u sastavu URSS-a, odnosno Strokovne komisije Slovenije.

[41] Pod ovim terminom podrazumijevaju se strukovni savezi, koji su se smatrali nezavisnim u odnosu na razne političke partije. *Savez bankovnih, osiguravajućih, industrijskih namještenika Savske banovine* nastao je od *Društva bankovnih činovnika za Hrvatsku i Slavoniju*, osnovanog 8. marta 1906, koje je samostalno djelovalo do juna 1922, kada je na konferenciji u Ljubljani obrazovan *Savez bankovnih činovnika Jugoslavije*, kome su se priključili činovnici i namještenici bankovnih i osiguravajućih zavoda iz ostalih krajeva zemlje, izuzev Srbije, Crne Gore i jednog dijela Vojvodine. Ubrzo poslije održavanja Kongresa ujedinjenja Savez je pristupio Internacionalnom savezu privatnih namještenika u Amsterdamu. Do kraja 1928 ovaj savez, iako autonomna organizacija, bio je pod utjecajem socijaldemokrata. Odmah poslije proklamiranja diktature, 6. januara 1929, Centralna uprava Saveza izdala je okružnicu u kojoj se predstavila novom režimu kao »konstruktivna« antikomunistička organizacija; pošto je dobio potvrdu od vlasti da neće praviti smetnje njegovom radu, Savez je maja 1929, u Ljubljani, održao svoj kongres. Nekoliko mjeseci poslije toga Savez preduzima akciju ujedinjenja sa zabranjenim Savezom iz Beograda (BOTIČ) i Udruženjem bankovnih i osiguravajućih, trgovačkih i industrijskih činovnika u Novom Sadu (decembra 1930, odnosno 24. i 25. maja 1931). Ovako ujedinjeni Savez, u kome su velik utjecaj imali komunisti, djelovao je do kraja 1940, kada je kao i ostali klasni sindikalni pokret bio zabranjen.

Do stvaranja jugoslovenske države, decembra 1918, za *Strukovnu organizaciju grafičkih radnika u Hrvatskoj i Slavoniji* smatralo se da pripada takozvanim stranim sindikatima, zbog toga što su se tipografi i svjetlotiskari organizirali 1904. u Zagrebu

kao podružnica — ogranak austrijskog saveza, tzv. *Senenfeld Bund.* Iste godine stupili su i u Međustrukovni odbor.

Pod kraj 1918. i prvih mjeseci 1919. sindikati tipografskih radnika u Hrvatskoj i Slavoniji bili su glavna podrška u borbi lijevo orijentiranih snaga za stvaranje jedinstvenog jugoslovenskog sindikalnog pokreta. *Hrvatsko tipografsko društvo*, poslije održane likvidacione skupštine (decembra 1920), pristupilo je novoformiranom Savezu grafičkih radnika Jugoslavije u sastavu CRSVJ, koji, međutim, nije stigao da organizira svoj rad, pošto je ubrzo, nakon Obznane, uslijedila zabrana revolucionarnog sindikalnog pokreta. Početkom aprila 1921, pošto je Savez grafičkih radnika Jugoslavije javno deklarirao svoju političku neutralnost, vlasti su dozvolile njegov rad u cijeloj zemlji. Svoju političku nezavisnost Savez grafičkih radnika Jugoslavije zadržao je sve do 1940, do kraja svog postojanja.

Savez apotekarskih radnika na teritoriji Hrvatske i Slavonije imao je dužu prethistoriju, od pedesetih godina 19. vijeka. Postojale su dvije vrste društava apotekara vlasnika, koji su 1858. formirali prvu komoru pod nazivom *Glavni hrvatsko-slavonski ljekarski zbor.* Godine 1891. apotekarski saradnici organiziraju društvo *Aesculap.* Poslije njegove zabrane, članstvo ovog društva je 1905. obrazovalo *Farmaceutsko društvo Hrvatske.* Nakon prvog svjetskog rata Društvo se 1921. integriralo u *Savez apotekarskih radnika* i pokrenulo svoj organ »Apotekarski vjesnik«.

Zemaljski savez konobara — kao organizacija bio je sastavljen pretežno od vlasnika kafana, hotela i drugih radnji te vrste i pripadao je Ženevskom savezu, čija je svrha bila humanog, a ne borbenog karaktera, kao klasnih sindikata. U stvari, *Hrvatsko konobarsko društvo* (osnovano 1902, a koje je svoju djelatnost nastavilo i u Jugoslaviji, organizirano u Ženevskom savezu konobara), bilo je odlučan protivnik formiranju sindikata konobarskih radnika. Tokom 1919. radnici i radnice konobarske struke iz Hrvatske ujedinjuju se u Savez svratištarskih, kavanarskih i gostioničarskih namještenika (decembar 1919) i ulaze u sastav CRSVJ. Poslije Obznane, pomenuti Savez pristupa URSSJ.

Pomorski radnici su relativno rano pristupili profesionalnom i klasnom organiziranju. Godine 1908. stvorili su *Savez pomorskih radnika* sa sjedištem u Rijeci, koji je djelovao do prvog svjetskog rata. Novo udruživanje pomoraca nastalo je 1920, kada je formiran *Savez pomorskih radnika*, s posebnim organizacijama pomorskih radnika trgovačke mornarice, organizacijom kapetana trgovačke mornarice i pomorskih strojara. *Klub pomorskih strojara*, poput svih ostalih pomorskih organizacija, djelovao je i poslije proglašenja apsolutističke diktature, jer su se prema uputstvima rukovodstva URSSJ koristili odredbom iz člana 5. Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, po kome je bio omogućen slobodan rad sindikata. Već 22. i 23. marta 1929. održan je u Splitu Kongres predstavnika svih pomorskih organizacija, na kome je riješeno da se formira *Federacija pomorskih organizacija* sa autonomnim sekcijama: mornara, strojara, kapetana i lučkih radnika.

Dimnjačarski radnici Hrvatske i Slavonije počeli su se organizirati 1912, kada su održali sastanak u Sušaku, izabrali privremeni odbor i izradili pravila. Ubrzo poslije toga stvoren je *Savez dimnjačarskih radnika*, koji je samostalno djelovao. Na Kongresu ujedinjenja građevinskih radnika sa teritorije Kraljevine SHS, održanom 24. i 25. oktobra 1920. u Zagrebu, kada je obrazovan jedinstveni *Savez građevinskih radnika Jugoslavije*, strukovne organizacije dimnjačarskih radnika uključile su se u ovaj sindikat. Od tada su tretirane kao sastavni dio Saveza građevinskih radnika Jugoslavije.

Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati (JNRS), uz punu podršku diktatorskog režima kralja Aleksandra, zvanično su obrazovani 19. oktobra 1930. na Zemaljskoj konferenciji u Beogradu, kojoj su prisustvovali predstavnici nacionalističkih organizacija iz Slovenije — *Narodna strokovna zveza*, Hrvatske i Dalmacije — *Radnički savez jugoslovenskih nacionalista*, zatim iz Srbije i Vojvodine, i odlučili da pristupe federaciji. Okupljanje nacionalističkih organizacija počelo je 1928, kada je, na inicijativu Stojana Stankovića (nekadašnjeg komunista i jednog od ruko-

vodilaca revolucionarnih sindikata, koji je zajedno sa Životom Milojkovićem 1925. isključen iz KPJ), održan sastanak sindikalnih funkcionera renegata sindikata različitih pravaca, osnovan Glavni savez klubova radničkog ujedinjenja i imenovana privremena uprava, sa Stankovićem na čelu.

42 Skraćenica JNS odnosi se na Jugoslovensku nacionalnu stranku, osnovanu 20. jula 1933. u Beogradu, na Kongresu Jugoslovenske radikalno-seljačke demokratije, režimsko-političke formacije nastale poslije parlamentarnih izbora od 8. novembra 1931, i to na taj način što se Parlament organizirao u politički klub. Osnovni cilj organizacije bio je da svojom propagandom i djelovanjem doprinese održavanju unitarističkog državnog uređenja i stvaranja integralnog jugoslovenstva. Uloga JNS počinje da slabi već poslije smrti kralja Aleksandra, ali se na vlasti zadržala do juna 1935, kada se javlja nova vladajuća politička grupacija s dr Milanom Stojadinovićem na čelu. Kao izrazito reakcionarna, JNS se od tada svodi uglavnom na svoje vodstvo, koje je život stranke vještački održavalo u nadi da će ponovo preuzeti vlast u nekoj kombinaciji krune i dvorskih krugova. To im se djelimično ostvarilo poslije puča generala Simovića, marta 1941, kada su izvjesni predstavnici JNS ušli u tu vladu. Tokom drugog svjetskog rata većina pripadnika JNS bila je protiv NOB-a u službi kontrarevolucije.

43 Konstatujući da je KPJ pretrpjela neuspjeh u svom kursu formiranja ilegalnih revolucionarnih sindikata, inaugurisanom poslije proglašenja dikatature od 6. januara 1929, jedan broj rukovodećih kadrova, osobito iz Hrvatske, nakon izlaska iz tamnice i zatvora, insistirao je da se partijsko članstvo aktivira u URSS-ovim sindikatima. U tom smislu su u Zagrebu, Sisku, Slavonskom Brodu, Osijeku i dr. počeli već početkom 1930. da pristupaju legalnim sindikatima URSSJ i dr. Ovaj proces bi vjerovatno tekao ubrzanije da nije bio ometan sektaštvom većine rukovodstava i članstva KPJ, kao i djelovanjem uprava pojedinih saveza URSSJ, čije je socijaldemokratsko vodstvo denunciralo komuniste, sprečavajući njihov prodor u sindikate. Pod utjecajem V kongresa Crvene sindikalne internacionale u ljeto 1931. i centralno rukovodstvo KPJ je deklarativno usvojilo da se rad Partije po liniji sindikata postavi na širu osnovu; na riječima se opredijelilo za obrazovanje Revolucionarne sindikalne opozicije (RSO) u reformističkim i drugim sindikatima i za organiziranje jedinstvenog fronta radničke klase odozdo, dok je u praksi i dalje ostalo pri ranijim stavovima ilegalnih sindikata.

44 Navedeni inicijali odnose se na Vjekoslava Kranjeca, člana – zamjenika Izvršnog odbora URSSJ iz Zagreba.

45 Dok je CKKPJ rezultate rada komunista u reformističkim sindikatima ocjenjivao jedino po tome koliko je u kome savezu — podružnici — preduzeću formirano grupa RSO, u praksi je taj rad bio sasvim drukčiji, znatno uspješniji. Aktivnost komunista i njihovih simpatizera u takozvanim socijalističkim sindikatima bila je usmjerena na pokretanje radničkih akcija, na zahtjeve za izvojevanjem boljih radnih i materijalnih uslova i sl., čime su se afirmirali kao borci za životne interese radnika, obezbjeđujući time da ih članstvo bira i u uprave, što je doprinosilo njihovom nesmetanom legalnom radu.

46 Izraz Žuti sindikati upotrebljavan je za organizacije koje su stajale na pozicijama klasne saradnje i u suštini zastupale očuvanje interesa kapitalističke klase. Najznačajnija njihova uloga bila je štrajkbreherstvo — učešće u gušenju akcija radničke klase. U Kraljevini Jugoslaviji »žutim« su nazivani Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati i drugi režimski sindikati, kao Jugoslovenski radnički sindikati (JUGORAS), Narodni radnički savez — Bosna. U istu kategoriju uvrštavane su i sve radničke organizacije koje su poslodavci pokušavali da oforme.

47 Podrazumijeva se hapšenje komunista u Zagrebu januara 1934, kada su pali u zatvor pojedini instruktori CKKPJ i CKSKOJ i veći broj istaknutih partijskih funkcionera iz Hrvatske (Zagreb).

48 *Izvještaj* pod ovim naslovom Josip Broz je napisao u Beču. Pošto je CKKPJ na svojoj sjednici od 11. jula 1934. odlučio da Broza kooptira u Politbiro, nekoliko dana kasnije uputio mu je poruku u Zagreb da što prije iziđe iz zemlje. Broz je ilegalno prešao jugoslovensko-austrijsku granicu u vrijeme pokušaja nacističkog puča u Austriji i ubistva kancelara Dolfusa (25. jula 1934). Ovo je najraniji dokumenat potpisan novim pseudonimom *Tito*, koji će kasnije postati sastavni dio njegovog imena.

49 Broz je pušten sa robije 12. marta 1934. iz Frankopanove kule (sudski zatvor u Ogulinu), gdje je bio sproveden iz mariborske tamnice radi izdržavanja petomjesečne kazne na koju je bio osuđen 28. oktobra 1927. U pratnji Katice Kličko-Postl doputovao je u Zagreb u Podgorsku ulicu broj 23. Pretpostavlja se da se tu sastao sa Srđom Pricom, delegatom CKKPJ u Hrvatskoj, ili Alfredom Bergmanom, glavnim tehničarem CKKPJ, od kojih je doznao za pomenutu odluku CKKPJ.

50 Iz tamnice ili sudskih zatvora u periodu od 1931. do 1934. izašlo je oko tridesetak komunista, pretežno iz Zagreba. Među njima su bili: Antun Jelenc, Danilo Raušević, Ivan Korski, Anka Gržetić, Mato Koren, Diego Rokov, Rudolf Vlaher, Marija Matošić, Dragutin Petrović, Stjepan Leskovar, Slavko Ćor, Franjo Kordić, Anka Mihota-Kordić, Dragutin Kovačević, Mate Vidaković, Josip Poljanc, Rudolf Hlavaček, Stjepan Kradijan, Jure Mažuran, Fridrih Potisek, Franjo Urban, Eugen Zalaj, Josip Poje, Mato Sudeta, Antun Grosi, Pavao Breyer (Brejer), Dragutin Škorić i dr. Većinu njih Broz je poznavao iz partijskog rada prije hapšenja ili iz tamnice.

51 Tako se mislilo prije svega zato što je do svih masovnih hapšenja komunista u periodu od 1929. do 1934. dolazilo uglavnom kada je centralno partijsko rukovodstvo upućivalo iz Beča na rad u zemlju članove CKKPJ ili CKSKOJ, ili su pak ona izazivana nesmotrenim radom tehničara CKKPJ i članova drugih partijskih foruma u zemlji. U vremenu od avgusta 1931. do sredine 1932, na primjer, uhapšeni su na jugoslovensko-austrijskoj granici u tri maha pojedini saradnici tehničkog aparata CKKPJ ili PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, ili kuriri koji su bili u neposrednoj vezi sa CKKPJ u Beču. Već se za prvo hapšenje u Zagrebu smatrao odgovornim Đura Cvijić-Krešić, odnosno CKKPJ iz Beča. Ovakvo mišljenje komunista iz Hrvatske o Centralnom komitetu KPJ podstakla je ponovno nova velika policijska provala u tehničkom partijskom aparatu u Zagrebu krajem 1933. i početkom 1934. Tada su uhapšeni Marijan Stilinović (29. novembra), glavni tehničar CKKPJ u zemlji, i Nikola Stihović (28. decembra 1933), rukovodilac tehnike MKKPJ u Zagrebu. Početkom 1934. nastaju nova hapšenja: u zatvor padaju Svetislav Stefanović, član CKSKOJ, tek prispio iz Sovjetskog Saveza i grupa zagrebačkih aktivista, starih partijskih funkcionera: Franjo Kralj, Dragutin Saili, Dušan Samardžić, Dušan Grković, Zvonimir Rihtman i drugi; studenti iz Praga — kuriri CKKPJ, sa ilegalnim partijskim materijalom; u Mostaru je bio uhapšen Alfred Bergman, centralni tehničar KPJ u zemlji, i sproveden u Zagreb. Na osnovu zaplijenjenih ilegalnih spisa kod uhapšenih komunista policija je uspjela otkriti aktiviste tehničkog aparata i partijske rukovodioce iz Slovenije, nekih mjesta iz Hrvatske, Makedonije i Crne Gore.

52 Od članova CKKPJ, odnosno Privremenog rukovodstva KPJ, koji su tada bili u Beču, Tito je od ranije poznavao starog partijskog radnika Vladimira Ćopića i Blagoja Parovića, svog bliskog saradnika u Zagrebu. Pored njih, u CKKPJ su bili: Milan Gorkić (Josip Čižinski), Karl Hudomal i Ivan Gržetić.

53 Nastojanja Josipa Broza da otkloni nepovjerenje prema Centralnom komitetu ocijenjena su veoma pozitivno, kako od strane partijskog rukovodstva u Hrvatskoj tako i od CKKPJ. Po povratku iz Zagreba, oktobra 1934, K. Hudomal u svom izvještaju piše: »Nepovjerenje prema CK postojalo [je] i u rukovodećim organima Zagrebačke organizacije sve do danas . . . Tek sa izlaskom druga Tita i ponovnog vraćanja na mjesto gdje je razjasnio da su zagrebački drugovi. . . neosnovano sumnjali u rukovodstvo i tvrdili da u inostranstvu u CK rade neki neodgovorni inteligenti, koji nemaju pojma šta se radi u zemlji . . . prestalo je nepovjerenje i danas

se može reći da je to ... u osnovi barem u rukovodećim krugovima... likvidirano.« Na kraju Hudomal još jednom napominje da je u radu na »likvidaciji tog nepovjerenja... zasluga druga Tita«.

54 Prema dosadašnjim rezultatima istraživanja, ovom sastanku su vjerovatno prisustvovali, pored Josipa Broza, Franjo Kralj, Dragutin Petrović, Dragutin Marušić i Srđa Prica.

55 *Crvena pomoć Jugoslavije* (CPJ) osnovana je decembra 1923. pod rukovodstvom KPJ, odnosno tada legalne Nezavisne radničke partije Jugoslavije. Bila je sastavni dio — sekcija — Međunarodne organizacije za pomoć borcima revolucije (MOPR), koja je krajem 1922, na inicijativu Julijana Marhlevskog, poljskog revolucionara, fomirana u Moskvi s ciljem da pruža materijalnu i moralnu podršku u žrtvama reakcije. Pored akcija na sakupljanju materijalnih priloga za uhapšene i osuđene revolucionare i njihove porodice. CPJ je organizirala i službu pravne zaštite, angažirala se u odbrani uhapšenih na sudskim procesima i za njihova prava u zatvorima i tamnicama; obavještavala je javnost u zemlji i inostranstvu o »bijelom teroru« u Jugoslaviji i sl. U potpunu ilegalnost CPJ je prešla poslije zavođenja diktature, kada je bila zabranjena. Krajem 1932, neposredno poslije Međunarodnog kongresa MOPR u Moskvi, i pod utjecajem započetog procesa obnove KPJ i sve glasnijeg istupanja međunarodne progresivne javnosti protiv fašizma, i u Partiji je počeo da oživljava rad CPJ.

56 Redakcija nije uspjela sasvim pouzdano utvrditi šta znače inicijali T. i B. Sasvim je izvjesno da se organizacija KPJ u Zagrebu u periodu 1932. do početka 1934. sastojala od nekoliko međusobno slabo ili nikako povezanih grupa. Među prvim se javlja grupa oko Đure Cvijića, člana CKKPJ, nastala poslije njegovog izlaska iz zatvora s proljeća 1931. Najistaknutiji članovi te grupe bili su dr Pavle Gregorić i dr Zvonimir Tkalec, koji su 30. aprila 1932. uhapšeni u Zagrebu. S obzirom da je dr Zvonimir Tkalec održavao, do svoga hapšenja, redovnu prepisku s Đurom Cvijićem u Beču, mogućno je da se inicijal T. odnosi na njega. Na čelu slijedeće grupe, studenata i intelektualaca, bio je Pavao Breyer, inače jedan od najogorčenijih protivnika CKKPJ, te se može smatrati da se inicijal B. odnosi na njega. Jednu grupu sastavljenu od radnika i intelektualaca vodio je Dušan Grković, koji je veoma aktivno djelovao u Savezu bankarskih činovnika i trgovačkih pomoćnika. Najbrojnija, sa 50 komunista, bila je grupa na Trešnjevki, kojom je rukovodio Viktor Lipovščak, emigrant iz Istre. U njoj su aktivni bili i studenti emigranti iz Istre. Grupa je izdavala list »Crveni barjak«. Najzad, u to vrijeme jedan broj iskusnijih rukovodilaca KPJ, pretežno radnika, sarađuje s delegatom CKKPJ Srđom Pricom Bistrim, koji je pokušavao da oformi PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Najistaknutiji među njima Franjo Kralj, Dragutin Petrović i Dragutin Marušić, radeći u URSS-ovim sindikatima kao rukovodioci, bili su povezani sa širim krugom saradnika i simpatizera KP — radnicima.

57 Tada su privremeni Mjesni komitet KPJ Zagreba sačinjavali Josip Poje, Mato Sudeta i Antun Rusek. U Politički sekretarijat PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju ušli su Franjo Kralj i Dragutin Petrović, a nešto kasnije Dragutin Marušić i Danilo Raušević. U to vrijeme Broz je radio kao stvarni rukovodilac Pokrajinskog komiteta. Tom prilikom su obrazovani i Mjesni komitet SKOJ, tehnički aparat MKKPJ i rukovodstvo Crvene pomoći.

58 Imaju se u vidu rukovodioci KPJ, koje je Centralni komitet najčešće upućivao iz inozemstva u pojedine krajeve zemlje, u kojima je zbog masovnih hapšenja komunista, ispoljenih slabosti ili drugih uzroka, djelatnost KPJ bila paralisana i s kojima je tada CKKPJ gubio svaki kontakt. Ovi funkcioneri nazivani su delegatima, predstavnicima ili mandatorima CKKPJ. Uobičavano je da se oni ne uključuju u pokrajinska partijska rukovodstva, već da, uz neposrednu vezu sa Centralnim komitetom KPJ, samostalno djeluju.

Funkciju »mandatora« je, u to vrijeme, u Hrvatskoj obavljao S. Prica, koga je na tu dužnost imenovao CKKPJ krajem februara 1934.

59 Riječ je o financijskim sredstvima koja je Crvena pomoć Jugoslavije (CPJ), kao i sva rukovodstva ovog pokreta u svijetu, dobijala od Izvršnog komiteta Međunarodne organizacije proleterske pomoći (MOPR). Nije poznata visina sredstava koja je CPJ primala, ali se zna da je njeno rukovodstvo svake godine podnosilo MOPR financijski plan, odnosno budžet.

60 Tito ima u vidu provođenje odluka III zemaljske konferencije Crvene pomoći Jugoslavije, održane u januaru 1928. Tada je u Hrvatskoj postignuto najviše uspjeha u izvođenju sabirnih akcija za političke uhapšenike i osuđenike, te za njihove porodice. Prihvaćen je stav da se prikupljanjem financijske pomoći legalizira rad Crvene pomoći. U tom cilju je 1928. stvorena Organizacija za pomoć žrtvama reakcije i pokrenut list »Zaštita čovjeka«, »nezavisni glasnik za čovječja i građanska prava«, koji se kao organ Crvene pomoći Jugoslavije pojavio 1. avgusta 1928, pod uredništvom Augusta Cesareca.

61 *Spor između socijalnijh književnika* izbio je tokom 1932. U osnovi razmimoilaženja bili su isti uzroci koji su u to vrijeme doveli do sporova među umjetnicima u svjetskim razmjerama oko pitanja o smislu i ulozi umjetnosti. Na jednoj strani grupacija sovjetskih pisaca, okupljena oko Ruske asocijacije proleterskih pisaca (RAPP), koji su zastupali shvatanje o nužnosti sinteze umjetnosti i revolucije, u težnji da stvori lijevi front pisaca svijeta, osnovala je u Moskvi Međunarodni biro za vezu, a poslije drugog skupa revolucionarnih pisaca, u Harkovu avgusta 1930, precizirala takozvanu »harkovsku liniju« (varijanta RAPP-ovske koncepcije umjetnosti i revolucije). Gotovo u isto vrijeme, uglavnom u Francuskoj, razvija se nadrealistički pravac u književnosti: Luj Aragon (Louis Aragon), Andre Breton (André Breton) — časopis »La Révolution surréaliste« (kasnije »La surréalisme au service de la révolution«), koji je, i pored zastupanja shvatanja o sintezi umjetnosti i revolucije, ipak označavao negaciju socijalne literature. Stoga su se pristalice »harkovske linije« upustile u obračun sa nadrealizmom. I jedni i drugi su imali istomišljenike i među književnicima u Jugoslaviji. Polemika među njima, vođena 1932. u časopisima »Stožer«, »Literatura« i »Nadrealizam danas i ovde«, još više se u proljeće 1936. zaoštrila poslije izlaska publikacije Krste Hegedušića, *Podravski motivi — mapa crteža*, s predgovorom Miroslava Krleže, u kome se ovaj kritički osvrnuo na »harkovsku liniju« i na jugoslovenske književnike, koji pod vidom »socijalne« ili »tendenciozne« umjetnosti »kompromituju istinske umjetničke zamisli«. Na to je zagrebački časopis »Kultura« reagirao člankom A. B. C.-a (pesudonim Bogomira Hermana) *Quo vadis Krleža (Kuda ide Krleža*), u kome je, ustajući u odbranu »socijalno-tendenciozne« književnosti i likovne umjetnosti, okvalificirao Krležina shvatanja kao »larpurlartistička — renegatska i suprotna težnjama revolucionarnog radničkog pokreta«. Na ovo je reagovao CKKPJ tražeći od pokrajinskog rukovodstva KPJ za Hrvatsku i Slavoniju da se prestane s napadima na Miroslava Krležu. Intervencija CKKPJ uslijedila je zbog toga što je tada »harkovska linija«, koju je Krleža oštro kritizirao, bila u Sovjetskom Savezu revidirana i zamijenjena novim pravcem — socijalističkim realizmom i što je klerikalna i nacionalistička štampa (»Evolucija«, »Hrvatska revija« i dr.) vodila u to vrijeme kampanju protiv Miroslava Krleže i njegovog književnog stvaralaštva. Na insistiranje CKKPJ u petom broju časopisa »Kultura« objavljeno je *Pismo redakciji*, s potpisom »Grupa čitalaca socijalne literature«, u kome se osuđuje članak *Quo vadis Krleža*. Spor time nije u potpunosti bio likvidiran, pošto redakcija »Kulture« nije istovremeno izrazila svoju solidarnost s mišljenjem »Grupe čitalaca...«, kako je to bilo dogovoreno. Sukob je dobio nove dimenzije početkom 1934. kada je Krleža, u časopisu »Danas«, objavio članak *Najnovija anatema moje malenkosti*, u kome je izjednačio hajku reakcije i njene štampe s namjerama A. B. C.-a, kao i lijeve literature (takozvane socijalne ili tendenciozne), protiv svog književnog i političkog integriteta.

62 Za vrijeme boravka u mariborskoj tamnici Josip Broz i njegovi saborci, pored proučavanja marksističke teorije, pratili su i društvena, ekonomska i kulturna zbivanja u zemlji i svijetu, saznajući o njima iz časopisa koje su povremeno primali od svojih rođaka i prijatelja, kao i od dr Velizara Kosanovića, koji je redovno dolazio

u posjetu Radomiru Vujoviću. Tokom 1932. i 1933. primali su »Kulturu«, »Literaturu«, »Signale«, »Književnik«, »Socijalnu misao«, »Srpski književni glasnik«, »Narodno blagostanje«, zatim sovjetski časopis »Arhiv«, engleski »Ekonomist« i dr. Nalog da intervenira među književnicima Broz je vjerovatno dobio u jesen 1932, kada je u mariborskoj tamnici, povodom izlaska R. Vujovića i R. Čolakovića na slobodu (26. oktobra 1932), održan sastanak na kome je razrađen plan njihovog djelovanja. Osim toga, nije isključeno da je R. Vujović, koji je uspostavio vezu sa komunistima iz sremskomitrovačke tamnice, prenio Brozu u Kazneni zavod u Mariboru poruku komunista iz Sremske Mitrovice o sporu na takozvanoj »književnoj ljevici«.

63 Broz pod brojem »1« ima u vidu časopis »Književnik«, koga je od broja 4 (1931) pa sve do kraja izlaženja (1939), uređivao Milan Durman. Sa brojem »2« označen je časopis »Danas«, koji je pod uredništvom Miroslava Krleže i Milana Bogdanovića počeo izlaziti januara 1934. u Beogradu.

64 Vjerovatno se misli na »Glas Matice srpske«, koji je izlazio u Novom Sadu od 1. maja 1934. do februara 1941.

65 Odnosi se na članak *Kultura nam priređuje nova iznenađenja*, objavljen u časopisu »Kronika«, u kojem je redakcija časopisa »Kultura« upozorena da će, ukoliko se, u duhu dogovora sa partijskim rukovodstvom, ne solidariše s pomenutim *Pismom* »Grupe čitalaca socijalne literature«, otvoriti javnu diskusiju u vezi sa napadom na Miroslava Krležu. Na to se redakcija »Kulture« u broju 6.1933. pod naslovom *Odgovor uredništvu — Napomena*, saglasila s mišljenjem »Grupe čitalaca socijalne literature«. Tada je na scenu stupio časopis »Književnik«, koji je u broju 5/1934. donio članak svoga urednika M. Durmana pod naslovom: *Naši o nama*, dajući podršku B. Hermanu, autoru članka *Quo vadis Krleža*, u vrijeme kada je taj članak bio osuđen od »cijele lijeve javnosti«.

66 Navedeni inicijali, pored M. Durmana, odnose se najvjerovatnije na dr Mladena Ivekovića i dr Miroslava Juna, jer su oni uz Durmana bili aktivni saradnici časopisa »Književnik«, a ujedno i članovi Agitprop komisije, kojom je rukovodio August Cesarec.

67 Odnosi se na nalog koji je CKKPJ dao MKKPJ Zagreba pod kraj 1933. da se redakcija časopisa »Kultura« saglasi javno sa *Pismom* »Grupe čitalaca socijalne literature« u kome je osuđen napad na Krležu. Taj nalog formulirao je Gorkić prilikom boravka u Zagrebu i usmeno ga izložio sekretaru MKKPJ. Ovaj to nije iznio na sjednicu MK, te rukovodstvo nije bilo u prilici da to oformi kao zvaničnu direktivu.

68 *Klerikalci* — pripadnici *Klerikalne stranke*, kasnije poznate pod nazivom Hrvatska kršćanska socijalna stranka prava, koja se pojavila 1904. zajedno sa dnevnim listom »Hrvatstvo«. Do prvog svjetskog rata stranka je, kao oslonac reakcionarnih režima u Hrvatskoj, štitila interese Austro-Ugarske. Stvaranjem Kraljevine SHS obnavlja aktivnost i pokreće nedjeljni list »Radnička borba«, a 9. marta 1919. osniva i sindikat *Jugoslovenski strukovni savez* (JSZ), koji 1928. mijenja ime u *Hrvatski strukovni savez*. Politička i ideološka aktivnost stranke ogledala se u širokoj izdavačkoj djelatnosti i u osnivanju klubova, čitaonica, kurseva i dr. U tridesetim godinama još dva puta mijenja ime: *Jugoslovenska pučka stranka* i *Hrvatska pučka stranka*, da bi na kraju prerasla u ustaško-klerofašističku organizaciju, pod duhovnim vodstvom Alojzija Stepinca, nadbiskupa, u kome su Pavelićeve ustaše našle vatrenog zaštitnika. U vrijeme književnih sporova na ljevici, klerikalci su pojačali borbu protiv revolucionarnog radničkog pokreta i sve ozbiljnijeg prodora marksističke misli — »lijeve knjige i publicistike uopće«, posebno protiv Krleže, Cesareca i hrvatske ljevice u cjelini.

69 Hrvatska seljačka stranka (HSS) osnovana je 1904. na inicijativu braće Antuna i Stjepana Radića kao Hrvatska pučka stranka. Nakon stvaranja Kraljevine SHS počinje nagli uspon ove stranke. Godine 1919. izjasnila se za republiku i promijenila svoj naziv u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS), tražeći neutralnu hrvatsku seljačku mirotvornu republiku u granicama jugoslovenske države. Poslije

izbora za ustavotvornu skupštinu, na kojima je dobila znatan broj glasova, odbila je da uđe u Parlament, a 1924. pristupila (iz taktičkih razloga) u Seljačku internacionalu. Kada je režim 1925. protiv nje primijenio Obznanu, njeno vodstvo mijenja stav i ubrzo postiže kompromis s režimom, ulazi u vladu s radikalima (vodećom režimskom strankom), priznaje Vidovdanski ustav i mijenja naziv u Hrvatsku seljačku stranku. Poslije prekida s radikalima prelazi ponovo u opoziciju i zajedno s Pribićevićem stvara Seljačku demokratsku koaliciju (SDK). Proglašenjem diktature 6. januara 1929. iako je vođa dr Maček pozdravio, djelovanje HSS-a ubrzo prestaje. Od sredine 30-tih godina rad HSS ponovo oživljava. Veliki uspjeh postiže na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Za HSS je karakteristično postojanje različitih struja i odvajanje pojedinih disidentskih grupa od krajnje desnice, koje su tokom rata sarađivale s ustašama, do lijevo orijentiranih pojedinaca, koji su u izvjesnim pitanjima sarađivali s KPJ.

70 *Križari* — klerikalna organizacija, nastala u prvoj godini diktature kralja Aleksandra, kao sastavni dio Katoličke akcije. Križarstvo je u osnovi predstavljalo zamjenu za Hrvatski orlovski savez (osnovan 1923), a ukinut, kao »versko-plemenska organizacija«, zavođenjem 6-januarskog režima. Prilikom obrazovanja križarskih društava u Zagrebu je pokrenut list »Križ« kao njihovo glasilo. Vođe križarskog pokreta su svoja društva nazivale čisto religioznim imenima: »Žrtve, Euharistije i Apostolata molitve«, da bi se pokretu u javnosti dao privid isključivo religioznih ustanova i omogućilo im se nesmetano djelovanje. Križarski pokret je raspirivao nacionalnu mržnju između hrvatskog i srpskog naroda i propagirao koncepcije ustaškog pokreta.

71 Autor ima u vidu Soko Kraljevine Jugoslavije, koji je osnovan kao sportska organizacija 1919, sa sjedištem u Ljubljani, pod nazivom Sokolski savez Srba, Hrvata i Slovenaca, da bi godinu dana kasnije promijenio ime u Jugoslovenski sokolski savez. Poslije zavođenja diktature donesen je Zakon o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije, po kome su upravu imenovali i razrješavali ministri prosvjete i vojske i mornarice uz saglasnost predsjednika Ministarskog savjeta. Ova organizacija, koja je u Austro-Ugarskoj predstavljala pokret za buđenje nacionalne svijesti kod omladine slovenskih naroda (Južni soko — Slovenija, osnovan 1863; Hrvatski soko — osnovan 1874), pretvara se u državno-unitarističku organizaciju, na čijem je čelu stajao prestolonasljednik Petar II Karađorđević.

72 *Riječ je o Hrvatskom nacional-revolucionarnom pokretu*, kome CKKPJ, poslije izvjesnog zastoja, posvećuje veću pažnju od kraja 1932, kada je donio odluku da se u Hrvatskoj kao pokret formira Grupa hrvatskih nacional-revolucionara (GHNR) za djelovanje KPJ na selu. Slični oblici rada bili su predviđeni za Sloveniju, Crnu Goru i Makedoniju. S obzirom na značaj nacionalnog pitanja, postavljeno je da se organizacije GHNR obrazuju i u fabrikama, radionicama, državnim i privatnim nadleštvima, na fakultetima i školama, po selima, unutar postojećih političkih stranaka i dr. i da se obrazuju pokrajinska rukovodstva GHNR. Međutim, ubrzo se pokazalo da je orijentacija na rad u nacional-revolucionarnim pokretima u tom obliku bila pogrešna, jer je upućivala na »stvaranje uskih sektaških grupa«, umjesto podizanja širokog pokreta. Zbog toga je CKKPJ juna 1935, na plenumu u Splitu, odlučio da se orijentacija na rad u tim uskim grupama, kao pogrešna, napusti.

73 Među prvacima Hrvatske seljačke stranke za vrijeme Brozovog boravka i rada u Velikom Trojstvu bili su dr Franko Vinter i dr Ivša Lebović, koji su sarađivali sa OK Partije Bjelovara, čiji je član bio i Josip Broz. Ta saradnja nastavila se i kasnije. (Dr Vinter je postao član KPJ, a dr Lebović se isticao u odbrani komunista na sudskim procesima — obojica učestvovala u NOP-u.)

74 »*Evolucija*« — list jedne od struja u HSS, koji je izlazio u Zagrebu u periodu 1931—1934. i 1936; zastupao je ideološke i političke koncepcije desnice. Najmarkantnija ličnost ovih stremljenja bio je dr *Anton Trumbić*. Poslije atentata u Narodnoj skupštini na hrvatske predstavnike (1928) i smrti Stjepana Radića, Trumbić je pristupio Poslaničkom klubu HSS, odnosno Seljačko-demokratske koalicije, vršeći

sve veći utjecaj na politiku vodstva HSS, a naročito na dr Vlatka Mačeka. Trumbić se zalagao za okupljanje svih opozicionih snaga u Hrvatskoj i formiranje takozvanog »prečanskog fronta«. Bliži kontakt s dr Mačekom Trumbić je uspostavio tokom 1930, kad se pojavio i u ulozi njegovog advokata branioca na sudskom procesu pred Državnim sudom za zaštitu države. Značajniji činilac u HSS Trumbić je postao ljeta 1933, kada je, poslije ubistva njenog potpredsjednika Josipa Predaveca, na preporuku dr Mačeka, koji je tada bio u zatvoru Okružnog suda u Sremskoj Mitrovici, određen da vodi poslove stranke; u tom svojstvu bio je i u vrijeme kada je Tito pisao ovaj izvještaj.

75 Pod ostali ljevičari vjerovatno se misli i na dr Jureja Draušnika, koji je kao pripadnik takozvanog lijevog krila u Hrvatskoj seljačkoj stranci sarađivao sa komunistima. Njegova aktivnost u Hrvatskom nacional-revolucionarnom pokretu bila je, prema raspoloživoj dokumentaciji, znatno vidnija u toku 1935. kada je, između ostalog, učestvovao na »nacional-revolucionarnoj konferenciji«, koja je održana 28. jula 1935. na inicijativu predstavnika Centralnog komiteta KPJ i pod njegovim neposrednim rukovodstvom.

76 Odnosi se na Dragu Bedeka Seljaka, instruktora CKKPJ za rad u nacional--revolucionarnom pokretu u Hrvatskoj i Slavoniji.

77 Ideja o stvaranju Glavnog seljačkog odbora javila se u CKKPJ pod utjecajem sve većeg kretanja seljačkih masa ulijevo uslijed teškog ekonomskog stanja, razornih posljedica ekonomske krize, ali i pod utjecajem kursa da se stvori nacionalno--revolucionarni pokret. Na ovo su djelovali i sve uspješniji kontakti sa borbenijim ljudima u seljačkim organizacijama, uključivši i organizacije HSS, a naročito njeno lijevo, takozvano Radićevo krilo. Osim toga, Partija je već uspijevala da po selima i nekim opštinskim mjestima stvara seljačke odbore — seljačke komitete, čiji je jedan od prvenstvenih zadataka bio da na osnovu izučavanja položaja i prilika u selima organiziraju »borbu radnih seljaka« i rukovode njome, naročito protiv egzekucije i terora, protiv djelovanja profašističkih organizacija i sl. Iz potreba da pojača rukovođenje tom borbom javila se i ideja o osnivanju Glavnog seljačkog odbora.

78 Jula 1934. Maček je zbog bolesti prebačen iz zatvora Okružnog suda u Sremskoj Mitrovici (Odjeljenje Custodia honesta) u bolnicu katoličkih časnih sestara u Zagrebu, odakle se više nije ni vraćao u Sremsku Mitrovicu, jer je krajem 1934. oslobođen.

79 Riječ je o članku dr Ljudevita Kežmana, prvaka Hrvatske seljačke stranke, pripadnika lijevog krila, koji je štampan u prvom broju lista »Hrvatski put« (1932), glasila Grupe hrvatskih nacional-revolucionara. U ovom napisu Lj. Kežman, koji je poslije Radićeve smrti dobio zadatak da za ciljeve svoje stranke radi u Francuskoj, kritikovao je »miroljubive, sporazumaške i okviraške iluzije i zablude HSS«. Pri tome je isticao da, po mišljenju vodstva HSS, glavnu ulogu u tome ima dr V. Maček. Upoređenje Mačeka sa disidentom Karlom Kovačevićem, bivšim potpredsjednikom HSS, koji je decembra 1929. prišao režimu diktature, učinjeno je stoga što je Maček u to vrijeme kontaktirao sa kraljem Aleksandrom oko rješavanja »hrvatskog pitanja«.

80 »*Hrvatski put*«, glasilo Grupe hrvatskih nacional-revolucionara, koje je pod stvarnim uredništvom Đuke Cvijića, člana CKKPJ (mada je za javnost ovu ulogu vršio dr Ljudevit Kežman, prvak HSS), izdavao CKKPJ. Prvi broj pojavio se u prvoj polovini 1932, u Berlinu. Od početka 1933. izlazio je u Parizu, tokom 1934. i 1935. u Briselu, a kasnije i u Beču. Od početka 1935. »Hrvatski put« je uređivao Ivan Krndelj, instruktor CKKPJ.

81 Pod ovim Tito vjerovatno podrazumijeva »*Pregled*«, list za nauku i društveni život, koji se pojavio 25. aprila 1934. i pod kraj godine imao ulogu mobilizatora u akciji solidarnosti napredne jugoslovenske javnosti sa antifašističkom republikanskom Španijom. Godine 1935. list je bio nezvanično glasilo Jedinstvene radničke partije i Narodnog fronta, čiji je vlasnik i odgovorni urednik za javnost bio Edo Stančić,

dok je partijsku kontrolu vršio Srđa Prica. S obzirom da je list pokrenuo dr Mladen Iveković, pretpostavlja se da je on prisustvovao sastanku o kome autor govori i da pomenuti inicijali predstavljaju početno slovo jednog od njegovih brojnih pseudonima. Navedeni sastanak, prema kazivanjima dr Ivekovića, održan je u ljeto 1934, prije Brozovog odlaska u Beč.

82 Program je objavljen pod naslovom Uputstva grupama i povjerenicima nacional-revolucionarnog pokreta, s potpisom: »Privremeno rukovodstvo, Grupa nacional-revolucionarnog pokreta Hrvatske«,u listu »Hrvatski put«, godina I, broj 2, siječanj—veljača 1933.

83 Dokumenat predstavlja dopunu Brozovog »Izvještaja predstavnika zagrebačke organizacije«, od 2. avgusta 1934. Pošto je na sjednici CKKPJ od 11. avgusta 1934. usmeno izložio stanje na robiji (vid. str. 207), Tito je, na zahtjev CKKPJ, poslije sjednice o tome napisao ovu *Dopunu*, pa se može smatrati da je i ona nastala odmah poslije sjednice CK od 11. avgusta. Datum 25. septembar 1934, koji stoji na dokumentu, označava vrijeme njegovog zavođenja u registraturi Međunarodne organizacije za pomoć borcima revolucije (MOPR), Jugoslovenska sekcija u Moskvi.

84 Očigledno je riječ o greški u kucanju. Trebalo bi da stoji »sa moja dva komilitona« (*commilito, commilitonis*, što u prijevodu znači saborac), pošto se ovdje misli na Andriju Božičkovića i Franju Novoselića, koji su zajedno sa Brozom osuđeni (prvi na godinu dana strogog zatvora, a drugi na dvije godine robije).

85 Moša Pijade, Lajoš Čaki, Petar Grubor i Kosta Čipčić transportirani su 14. februara 1930. iz sremskomitrovačke tamnice u Kazneni zavod u Lepoglavi na osnovu rješenja Ministarstva pravde od 11. februara iste godine. Na taj način su Ministarstvo pravde i uprava kaznionice osujetili štrajk glađu, koji su komunisti u sremskomitrovačkoj robijašnici pripremali s težnjom da im diktatorski režim prizna status političkih kažnjenika.

86 Neposredno po dolasku u lepoglavsku tamnicu Moša Pijade je radio na pripremi za štampu prijevoda prvog toma Marksovog *Kapitala*, koji je, uz saradnju s R. Čolakovićem, preveo pod kraj 1929. u sremskomitrovačkoj kaznionici.(Prvi tom Marksovog *Kapitala* u prijevodu M. Porobića [pseudonim M. Pijade] i R. Bosanca [pseudonim R. Čolakovića], a u redakciji Augusta Cesareca, izdalo je septembra 1933. izdavačko preduzeće »Kosmos« iz Beograda u 5000 primjeraka.) U Kaznenom zavodu u Lepoglavi M. Pijade je od februara 1930. do novembra 1933. preveo drugi i treći tom *Kapitala*.

87 Odnosi se na dolazak dvije veće grupe komunista iz sremskomitrovačke tamnice i iz zatvora Sudbenog stola u Zagrebu. U prvoj grupi, koja je prispjela 12. jula 1930, bilo je petnaest komunista (Branko Solarić, Jovan Trajković, Radivoje Davidović, Mita Aleksić, Stevan Čolović, Milorad Petrović, Andrija Hebrang, Momčilo Đorđević, Blaž Valjin, Antun Pestini, dr Salamon Levi, Ivan Flec, Franjo Jelavić, Mustafa Pašić). Nešto kasnije, dopremljena je i zagrebačka grupa (Franjo Glinšek, Dragutin Kovačević, Oskar Puncer, Mato Koren, Diego Rokov, Vinko Smolčec, Đuro Mihoković, Vid Novak, Stevo Aleksić, Mirko Mucić, Adam Steinbrükner, Hinko Danhauer i Stjepan Kupanovac). I, na kraju, 22. jula, premješteni su iz sremskomitrovačke kaznionice Trajko Stamenković i Đuro Pucar. Tako je izvršena prva veća koncentracija osuđenih komunista u lepoglavskoj tamnici.

88 Jedan od prvih problema s kojim se suočila organizacija KPJ u sremskomitrovačkoj kaznionici, formirana početkom 1930, bilo je određivanje kriterija ko se od osuđenika komunista može i dalje smatrati članom KPJ. Mjesni komitet organizacije zaključio je da članstvo u KPJ zavisi od držanja komunista u istrazi — policijskoj i sudskoj, kao i na sudskim procesima, dok je većina komunista smatrala da kaznionička organizacija nema prava da isključuje iz Partije, već jedino CKKPJ. Kako dugo nije o tome dobijao odgovor od CKKPJ, MK je odlučio da iz Partije isključi izvjestan broj komunista, koji su na saslušanjima u policijskoj istrazi »otkrili celu organizaciju«.

Na osnovu podataka komisije, koja je ispitivala držanje komunista u istrazi i na sudu, Komitet je isključio iz organizacije nekoliko komunista, s tim da definitivno rješenje o tome donese CKKPJ. Oni su s tim kaznama stigli u lepoglavski kazneni zavod.

[89] Od osuđenih komunista, o kojima govori Broz, u Novoj zgradi su ostali uglavnom bolesni i oni komunisti koje je uprava označila kao »izuzetno opasne po red i poredak« u zavodu (karakteristika koju su donijeli iz sremskomitrovačke kaznionice). To su bili: dr Salamon Levi, Ivan Milutinović, Jovan Trajković, Momčilo Đorđević, Radivoje Davidović, Trajko Stamenković, Otokar Keršovani i Milan Mijalković.

[90] U Mjesni komitet KPJ, kao privremeno rukovodstvo lepoglavske partijske organizacije (koji se kasnije u svim kaznionicama po mjestu djelovanja nazivao Kaznionički komitet, ili skraćeno »Kakić«), bili su izabrani Josip Broz (sekretar), Moša Pijade i Milorad Petrović.

[91] Neposredno poslije formiranja partijske organizacije u lepoglavskoj tamnici Mjesni komitet je pristupio organiziranju ideološko-teoretskog i prosvjetnog rada. Glavni predmet je bila politička ekonomija, koju je, na osnovu prijevoda prvog toma Marksovog *Kapitala*, predavao M. Pijade. Poslije predavanja taj rukopis prijevoda je veoma pažljivo izučavan na sastancima kružoka. Sem toga, u interesu boljeg razumijevanja marksističke nauke, bili su pokrenuti kursevi iz opšteobrazovnih predmeta: fizike, hemije, historije, ekonomske geografije, stranih jezika i dr. U tu svrhu stvarana je i biblioteka.

[92] Riječ je o odluci MKKPJ u sremskomitrovačkoj kaznionici, donesenoj u proljeće 1930, da komunisti na Duhove kleče u crkvi za vrijeme službe, kako se na ovako sitnim pitanjima ne bi zaoštravali odnosi sa upravom. Izvjestan broj članova, među kojima i Čolović, nije se pokorio ovoj odluci, te ih je MK, uz saglasnost većine organizacija, kaznio isključenjem iz Partije u trajanju od šest mjeseci.

[93] Ima se u vidu priprema akcije o bjekstvu iz lepoglavske kaznionice koju je, na predlog jednog osuđenika kriminalca, prihvatila nekolicina komunista (uglavnom onih koji su ostali u Novoj zgradi). Prema tom predlogu, trebalo je organizirati bjekstvo svih komunista na taj način što bi se prethodno prebacile grupe iz Nove zgrade u Staru, a otuda, preko tamničkih zidova, na slobodu. Uskoro je o tome ovaj osuđenik kriminalac obavijestio i Josipa Broza, koji je to kategorički odbio, ocjenjujući da je riječ o provokaciji, sa čim se složio i drugi član Mjesnog komiteta M. Pijade. U isto vrijeme, nezavisno od pomenutog plana, na sličnu ideju o bjekstvu došao je i manji broj komunista iz Stare zgrade. Kanal su kopali iz zajedničke sobe bez znanja ostalih njenih žitelja. Mjesni komitet KPJ je veoma oštro reagirao, pogotovo što je u to vrijeme kriminalac, inicijator zajedničkog plana, već bio pobjegao iz kaznionice. Sazvana je partijska konferencija, na kojoj su, između ostalog, isključenjem iz KPJ kažnjeni petorica komunista, ali i Milorad Petrović, član MK, zato što o toj akciji nije obavijestio Mjesni komitet.

[94] *Ova konferencija KPJ* u lepoglavskoj kaznionici održana je u kasnu jesen 1930. Poslije pretresanja izvještaja o rezultatima koje je partijska organizacija ostvarila na svim sektorima svoje djelatnosti, kao i o izvjesnim problemima iz domena međusobnih odnosa komunista, na konferenciji je izabran novi Mjesni komitet KPJ u sastavu: Josip Broz, sekretar, Moša Pijade i Andrija Hebrang, članovi Komiteta. O konferenciji je dostavljen izvještaj Centralnom komitetu KPJ u kome je, pored ostalog, rečeno da su »u Lepoglavi. . . 43 druga organizovala Mjesni komitet za rad u kaznionici i izvan nje«.

[95] »*Posredni odjel*« — slobodnjaštvo, predstavljao je tzv. treći stepen u sistemu izdržavanja kazne, koje je bilo podijeljeno u četiri stepena: ćelijski zatvor; zajednički zatvor; odjeljenje za slobodnjake — posredno odjeljenje; uslovni otpust. To je bio tzv. »progresivni irski sistem« (od 1854, na predlog njegovog stvaraoca Valtera

Kroftona [Walter Crofton], počeo se primjenjivati u kaznenim zavodima u Irskoj), uveden Zakonom o izvršavanju kazni lišenja slobode od 1. januara 1930. u kaznenim zavodima Kraljevine Jugoslavije. U posredno odjeljenje stizalo se poslije izdržane dvije petine kazne, a u njemu su predviđene brojne olakšice — boravak u posebnim zgradama, van tamničkih zidina, duže kretanje na vazduhu, slobodno pušenje, češće pisanje pisama, primanje pošte, paketa i posjeta, kao i izuzimanje od disciplinskih kazni.

96 Prve kontakte sa rukovodstvom KPJ u Zagrebu Broz je uspostavio preko dr Pavla Gregorića u selu Lepoglavi u gostionici Elise Fidler, kod koje je češće vršio popravke na električnim instalacijama. Gregorić je bio pogodna ličnost, s obzirom da je u to vrijeme bio na dužnosti šefa Odjeljenja za zdravstvenu propagandu u školi narodnog zdravlja u Zagrebu. Imajući to u vidu, Mjesni komitet KPJ Zagreba dao je nalog Gregoriću, inače članu ovog partijskog foruma, da otputuje u Lepoglavu na sastanak sa Brozom, koga je poznavao još iz rada u Kraljevici (1925—1926). Od tada su veze između utamničenih komunista iz lepoglavske kaznionice i partijske organizacije Zagreba redovno funkcionirale, osim kraćeg prekida tokom jeseni 1931. Kurirske poslove najčešće je obavljao šofer fabrike »Penkala«. Stoga je Broz vrijeme odlaska u gostionicu »Fidler«, radi opravki, podešavao sa dolaskom šofera fabrike »Penkala« u Lepoglavu, koji je donosio ilegalni partijski materijal, novine i poštu. Ove pošiljke bile su kamuflirane u paketima sa filmovima za kaznionički bioskop, u kome je Broz preuzeo i dužnost kinooperatera. Povoljne okolnosti u kojima se Broz nalazio doprinijele su, između ostalog, da se organizira pismena diskusija između prevodioca Marksovog *Kapitala* M. Pijade i ostalih komunista iz Lepoglave, sa jednim brojem komunista, mahom intelektualaca, iz Zagreba, oko prijevoda Marksove terminologije. Među njima je najznačajniju ulogu imao August Cesarec, jedan od redaktora ovog djela. Pijade je, posredstvom Broza, dostavio drugovima u Zagrebu spisak spornih izraza. Na pripremanju prijevoda prvog toma Marksovog *Kapitala* za štampanje dr Pavle Gregorić je angažirao i Jovana Dugoševića, koji je takođe bio zaposlen u Higijenskom zavodu u Zagrebu. I Dugošević se sastajao sa Josipom Brozom u gostionici Elise Fidler, gdje su razmjenjivali poruke i prihvatali pošiljke.

97 Misli se na zamjenika upravnika Borivoja Spasojevića i tamničara koji su na te dužnosti postavljeni januara 1931, s nalogom »da srede situaciju u kaznionici«. Ubrzo je taj Spasojević, uz podršku učitelja Kostića i još nekolicine zavodskih službenika, posebno zavodskog ljekara dr Otona Šantela, počeo sistematski da pogoršava položaj osuđenih komunista.

98 Prilikom saopštavanja komunistima u Novoj zgradi da je štrajk zaista uspješno završen, pošto je uprava prihvatila zahtjeve štrajkaša, Josip Broz je pozdravljen uzvicima: »Živio drug Broz!«

99 Vjerovatno da je ovaj pretres uprava kaznionice sprovela 3. maja 1931, kada je isto učinila i kod izvjesnog broja osuđenih kriminalaca, koji su bili optuženi da raspolažu komunističkim spisima.

100 Broz, Levi, Trajković i Čolović premješteni su u mariborsku tamnicu 7. maja 1931. na osnovu rješenja Ministarstva pravde od 30. aprila iste godine. Povod za to bila je izjava odbjeglog robijaša iz lepoglavske tamnice na policijskom saslušanju u Velikom Bečkereku da građani iz Zagreba prilikom posjeta kaznionici predaju utamničenim komunistima pisma i novac. Broza je posebno optužio da iz sela Lepoglave donosi u zavod novine, pisma i novac. Ministarstvo pravde je, na osnovu izvještaja svoga izaslanika, koji je 13. marta došao u zavod da ispita tačnost pomenutih navoda, odlučilo da se Broz povuče iz električne centrale i rasporedi na drugi posao, koji bi bio skopčan sa »manje opasnosti po red i mir u zavodu«. Osim toga, zagrebačka policija je izvijestila Ministarstvo pravde da je 25. marta 1931. saznala od jednog bivšeg kriminalca, koji je izdržavao kaznu u lepoglavskoj kaznionici, da utamničeni komunisti, u dosluhu sa komunističkim organizacijama u Zagrebu, pripremaju bjekstvo.

[101] Tito ima u vidu štrajk glađu, koji su desetorica komunista (Radomir Vujović, Rodoljub Čolaković, Ljubomir Dolić, Josip Dužević, Ladislav Goršek, Alojz Kerše, Josip Kocman, Jakob Butala, Gušte Šprljan i Benedikt Skitarelić) u mariborskoj tamnici vodili od 15. septembra 1930. Mada njihovi zahtjevi nisu bili usvojeni, izvojevane su izvjesne olakšice: bili su prevedeni u bolje i svjetlije ćelije, u kojima su do 20 časova gorjele »škiljave« svjetiljke od 15 svijeća, dobili su pravo da primaju i posjeduju veći broj knjiga. Ovako »mršavi« rezultati bili su posljedica postepenog odustajanja pojedinaca od štrajka, tako da su deset dana bez hrane izdržali jedino Vujović i Čolaković. Na ovo su utjecale razne mjere pritiska zavodske uprave, sve do nasilnog »vještačkog hranjenja«. Osim toga, izostala je podrška javnog mnjenja jer je »u zemlji carovala najžešća reakcija«. Koristeći se time, upravnik kaznionice Nikola Vrabl dobio je dozvolu od Ministarstva pravde da komunisti »ostanu u ćeliji preko jedne godine, a po potrebi i do tri godine«.

[102] Još prije dolaska Broza i ostalih komunista iz lepoglavske robijašnice Vujović i Čolaković su odlučili da svoj teški položaj (zimu su proveli u ledenim ćelijama, uz permanentno gladovanje i prinudni rad) poprave novim štrajkom glađu. U proljeće 1931. počele su pripreme za akciju i čim su saznali za dolazak drugova iz lepoglavske tamnice, obavijestili su ih o situaciji u kaznionici i o svojoj riješenosti da uskoro otpočnu štrajk glađu. Međutim, uprava zatvora je zaplijenom pisma Salamona Levija, kojim je ovaj odgovorio na pismo Čolakoviću, prekinula tu vezu. Umjesto očekivanog obavještenja od novodošlih drugova, Čolaković, a i dr Levi, ubrzo su se našli na raportu. Čolaković je izjavio da je štrajk glađu pripremljen i da će u njemu učestvovati svi komunisti, ukoliko se ne prihvate njihovi zahtjevi. S obzirom da su iste zahtjeve na raportima postavljali i Broz, Levi, Čolović i Trajković, upravnik Vrabl je, da bi spriječio štrajk glađu, 7. juna 1931. naredio da se svi komunisti — njih osmorica, smjeste u zajedničku sobu. Tom prilikom dobili su pravo slobodnog čitanja i nabavljanja literature van kaznioničke biblioteke, ali su i dalje morali da rade fizičke poslove. Najteži problemi su bili ishrana i grijanje. Na osnovu »prastarog kućnog reda«, još iz doba Austrije, u ovom zatvoru osuđenici nisu imali prava na prijem paketa. Nabavka dopunske hrane, takozvanog »nuzužitka«, bila je dozvoljena jedino za dio novca »zarađenog« na prinudnom radu, i to u ograničenim količinama. Pošto su instalacije centralnog grijanja bile neispravne, komunisti su, početkom zime 1931/32, izdejstvovali odobrenje da za svoj novac kupe peć na ugalj, koju su zbog pruženog »komfora« nazvali »buržujkom«.

[103] Prilikom formiranja organizacije KPJ, sredinom juna 1931, izabran je i Mjesni komitet u sastavu: Josip Broz, sekretar, Radomir Vujović i Rodoljub Čolaković, članovi Komiteta. Prvi zadatak MKKPJ bio je organiziranje ideološko-političkog i prosvjetnog rada i uspostavljanje veza sa rukovodstvima KPJ i Crvene pomoći u Zagrebu. Osnovan je komunistički univerzitet pod nazivom »Đuro Đaković«. Pored historije KPJ, čiji su predavači bili Broz, Vujović i dr Levi, održavana su predavanja iz političke ekonomije, opšte historije, filozofije, Lenjinove *Države i revolucije*. R. Vujović je redigirao prijevod Engelsovog djela *Anti Dühring* (izdanje »Naučne biblioteke«, Zagreb 1934), pri čemu se konsultirao s Brozom, dr Levijem i Čolakovićem, koji su vladali njemačkim jezikom, a R. Čolaković je preveo *Finansijski kapital* od Rudolfa Hilferdinga. Stvorili su i malu priručnu biblioteku.

U svojstvu sekretara MK Josip Broz je već 15. juna 1931, preko Katice Kličko-Postl, uspostavio veze s rukovodstvom KPJ i Crvene pomoći u Zagrebu. Otada pa sve do izlaska Josipa Broza iz mariborske robijašnice pismeni kontakt nije prekidan.

[104] Izvještaj R. Čolakovića pod naslovom *Položaj političkih osuđenika u tamnicama i odnos partijskog rukovodstva prema njima* pisan je u januaru 1933. u Beču, tadašnjem sjedištu CKKPJ, a preveden je na ruski jezik 11. jula 1933. u Moskvi za potrebe Kominterne. R. Vujović je napisao takođe izvještaj u Beču, 4. septembra 1933, i potpisao ga pseudonimom Maks.

[105] *Vujović* i *Čolaković* su izašli sa robije 26. oktobra 1932, Josip Kocman je dvoipogodišnju kaznu robije završio 17. februara 1932, a Jakob Butala trogodišnju

jula iste godine. U mariborsku tamnicu su 31. maja 1932. dopremljeni komunisti iz Celja — Vinko Dečak i Valentin Mlinarić, a godinu dana kasnije (15. aprila i 31. oktobra 1933) Josip Just, Ivan Rancinger i dr Dušan Kermavner.

106 To je bila prva velika koncentracija komunista u jednom kaznenom zavodu na temelju odluke Ministarstva pravde od aprila 1933, što je imalo za cilj uspostavljanje strožeg režima nad njima i njihovu izolaciju od ostalih kažnjenika. Novembra 1933. u »Mladićkoj zgradi« sremskomitrovačke tamnice okupilo se 247 komunista iz kaznenih zavoda u Lepoglavi, Mariboru, Nišu, Požarevcu, Staroj Gradiški i Zenici.

107 Vjerovatno je riječ o Mati Vidakoviću, koji je 18. septembra 1930. u grupi koju su činili Otokar Keršovani, Alojz Kocmur, Edvard Kardelj, Ibrahim Babović i dr. osuđen na dvije godine robije. S obzirom da je kaznu izdržavao u sremskomitrovačkoj kaznionici, bio je podrobno upoznat sa situacijom koja je vladala u partijskom kolektivu. Vidaković je jedno vrijeme bio i član kaznioničkog komiteta KPJ.

108 Razlike u shvatanjima oko organiziranja rada i cjelishodnosti vođenja akcija uslovile su podjelu komunista u sremskomitrovačkoj kaznionici na tri grupe: na partijsku organizaciju od oko 60 članova, zatim na grupu od blizu 30 komunista (koji su napustili i ekonomsku zajednicu), čiji je idejni vođa sa svojim ekstremnim stavovima ubrzo postao Albin Breznik i, na kraju, na grupu Josipa Kraša, sa 25 uglavnom mlađih radnika. Kraš se lično sukobljavao s Ognjenom Pricom, a potom i sa Stankom Paunovićem, prije svega oko pitanja da li jedino organizacija KPJ ima pravo da donosi sud o kvalitetima članova KPJ ili to može činiti svaki pojedinac član Partije. Iako je izgledalo da je riječ o sukobu radnika i intelektualaca, ipak među njima na toj liniji nije bilo principijelnih razmimoilaženja, jer je Krašova grupa učestvovala u svim akcijama, a u sukobima sa Breznikovom grupom uvijek je zastupala stanovišta partijske organizacije. Breznikova grupa bila je protiv stvaranja partijske organizacije u zatvoru (navodno zbog odvojenosti od proizvodnog procesa i zbog toga što komunisti, po mišljenju ove grupe, padom u zatvor automatski gube pravo na članstvo u KPJ); protiv demokratskog centralizma itd. Od svih radničkih organizacija priznavala je jedino Međunarodnu organizaciju za pomoć borcima revolucije (MOPR), s tim da se njena pomoć dijeli svim političkim osuđenicima, a ne samo komunistima. CKKPJ je sukobe između Price i Kraša okarakterizirao kao frakcijsku borbu između ljevice, koju vodi »profesor iz Sarajeva«,i desnice, na čijem se čelu nalazi »drug iz Zagreba«.

109 Tito ima u vidu transportiranje šezdeset šestorice političkih osuđenika iz sremskomitrovačke u lepoglavsku tamnicu, izvršeno 21. juna 1934, kao mjeru odmazde za njihovo učešće u trodnevnim demonstracijama, marta iste godine, u toj kaznionici.

110 Ima se u vidu »Socijalna misao«, kulturno-socijalna revija, koju je 1928. pokrenuo, uređivao i izdavao dr Božidar Adžija.

111 Odnosi se na *Socijalističku radničku internacionalu*, koja je nastala maja 1923. ujedinjenjem obnovljene Druge, tzv. Bernske internacionale (naziv po Konferenciji u Bernu, februara 1919) i Druge i po internacionale, obrazovane na Kongresu u Beču (otuda poznate i kao Bečka internacionala), februara 1921, pod nazivom Međunarodno radničko udruženje socijalističkih partija. Formirana u vrijeme oseke revolucionarnog pokreta i u uslovima privremene stabilizacije kapitalizma, ova Internacionala se izjasnila protiv svih važnijih aspekata politike i orijentacije Kominterne i oko sebe okupila većinu evropskih nekomunističkih radničkih partija i organizacija koje su, uprkos izvjesnim razlikama, stajale na reformističkim pozicijama. Prevelika i duga saživljenost većine partija ove Internacionale s mnogim institucijama i strukturom kapitalističkog sistema uopšte, koji su neke od tih partija i spasavale u trenucima revolucionarnih potresa, zatim opšta suprotstavljenost oktobarskoj revoluciji i komunizmu utjecale su da se izgubi proklamovana klasna politika. Zbog takve svoje orijentacije ta Internacionala nije mogla jedinstveno djelo-

vati ni na ispunjavanju osnovnog zadatka epohe — suprotstavljanja fašizmu; kada je on uspio da likvidira Njemačku socijaldemokratsku partiju, a, nešto kasnije, austrijsku i čehoslovačku, Internacionala je prestala da postoji.

112 Imaju se u vidu vođe Socijalističke partije Jugoslavije, koja u organizacionom smislu u to vrijeme nije ni postojala. I ova partija, obrazovana 18. decembra 1921, bila je 6. januara 1929, poput svih ostalih političkih organizacija, zabranjena.

113 Centralni komitet KPJ je na sjednici od 11. avgusta 1934. podržao Titov predlog da se sin Andrije Hebranga otpremi u Moskvu, što je i učinjeno s jeseni iste godine. U Moskvi se, uz Titovu pomoć, koji je u proljeće 1935. i sam tamo stigao, zaposlio u jednoj fabrici, da bi izučio metalostrugarski zanat, s tim da se poslije upiše u neku školu. No u međuvremenu je obolio od tuberkuloze, poslan u sanatorijum na liječenje, gdje je ubrzo umro.

114 Odnosi se na *Anku Gržetić*, suprugu Ivana Gržetića — Fleischera (Flajšera), člana CKKPJ, koji je tada bio na radu u Izvršnom komitetu Crvene sindikalne internacionale u Moskvi u svojstvu jugoslovenskog predstavnika.

115 Vid. o tome na str. 12.

116 Broz ima u vidu ženu sekretara CKSKOJ-a Mije Oreškog (koga je ubila policija) Agatu Jagić i njihovog sina Vladu, koji su 1935, poslije ovih Brozovih izvještaja, poslani u Moskvu.

117 Riječ je o pismu koje je Josip Broz Tito sastavio avgusta 1934. Tačan datum nastanka ovoga pisma nije utvrđen, a datum u lijevom gornjem uglu — 26. IX 1934 — označava vrijeme kada je ono stiglo u Moskvu jednom od međunarodnih komunističkih foruma. Do sada je pronađen samo dio ovog Titovog pisma, koji se ovdje objavljuje.

118 U *Oroslavlju* štrajk je izbio 9. maja 1934. u »Zagorskoj tvornici vunenih tkanina« d. d. Štrajkovalo je 600 radnika da im se povećaju nadnice i poboljšaju uslovi rada. Uprava je 15. maja usvojila radničke zahtjeve i zaključen je kolektivni ugovor s važnošću do 14. juna 1935. U *Vinkovcima* metalski radnici »Ferolima« izvršili su trodnevnu obustavu rada od 1. do 3. avgusta 1934, a 4. avgusta je sa poslodavcima sklopljen kolektivni ugovor na osnovu kojeg je zarada povećana za 15 posto i regulirano radno vrijeme i isplata rada po akordu.

U *Zagorju* su rudari u zasavskim rudnicima Trbovljanske premogokopne družbe izveli 72-časovni štrajk glađu, koji je počeo 3. juna 1934. Uzrok je bio pokušaj poslodavaca da snize nadnice. Pošto je uprava prihvatila zahtjeve rudara, štrajk je obustavljen.

119 Odnosi se na Pokrajinsku konferenciju KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, održanu u Zagrebu početkom septembra 1934.

120 Riječ je o III kongresu Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ), održanom 15. i 16. decembra 1934. u Sarajevu uz prisustvo 131 delegata. Vodstvo URSSJ je na Kongresu nastojalo da spriječi usvajanje stavova komunista pristalica RSO koji su se zalagali za ostvarenje akcionog jedinstva radničke klase. Rukovodioci URSSJ kategorički su se izjasnili protiv primjene međunarodnog iskustva u pogledu ujedinjavanja komunista i socijalista u jedinstveni antifašistički front, ističući da o tome treba da odlučuje svaka zemlja samostalno, prema svojim konkretnim prilikama. Za Jugoslaviju, prema mišljenju socijalista, to je značilo »da sa komunistima nema razgovora, ni sporazuma«.

Revolucionarno-sindikalnu opoziciju na III kongresu URSSJ zastupali su samo delegati iz Zagreba, među kojima je bio i Dragutin Marušić, član Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i sekretar Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije.

121 *Opći radnički savez* (ORS) za Hrvatsku i Slavoniju osnovan je novembra 1909. kao mješoviti sindikat fabričkog, rudarskog i nekvalificiranog radništva. ORS

je djelovao do jula 1914, kada je od strane Austro-Ugarske zabranjen zbog izbijanja prvog svjetskog rata. Rad je obnovljen avgusta 1917. Pod utjecajem revolucionarnih kretanja, nastalih poslije oktobarske revolucije, januara 1919, u ORS-u je nastao rascjep. Pristalice ljevice formirale su Kartel strukovnih saveza, koji je pristupio Kongresu ujedinjenja sindikata (1919) u Beogradu. Drugi dio ORS-a, odbivši da prisustvuje Kongresu sindikalnog ujedinjenja, postojao je kao samostalni strukovni savez do 1922, kada je pristupio Glavnom radničkom savezu Jugoslavije. Stvaranjem Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ) oktobra 1925. Opći radnički savez je ušao u njegov sastav.

122 Misli se na *Rezoluciju o sprovođenju direktiva CKKPJ o radu u sindikatima* u kojoj je kritizirana, između ostalog, sporost u formiranju RSO u lokalnim sindikalnim organizacijama i preduzećima.

123 *Pismo* je pisano u Ljubljani, gdje je Tito, kao član Politbiroa CKKPJ, došao iz Beča, s ciljem da pruži pomoć Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju u pripremanju i održavanju okružnih i pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju (pošto je predviđeno da se sve završe do sredine septembra 1934). Slične zadatke Tito je trebalo da obavi i u Hrvatskoj. Tačan datum Titovog dolaska u Sloveniju nije utvrđen. Dvadeset trećeg avgusta 1934. učestvovao je u radu sjednice CKKPJ u Beču, dok sutradan (24. avgusta), na slijedećem sastanku CKKPJ, njegovo prisustvo u zapisniku nije zabilježeno. Na osnovu Titovog izvještaja od 30. avgusta Centralnom komitetu KPJ (koji nije pronađen, ali se podaci o njemu nalaze u pismu Sommera [Zomera] — Milana Gorkića), upućenog 15. septembra 1934. Rudiju (pseudonim Josipa Broza, koji je tada upotrebljavao u Sloveniji i Hrvatskoj), vidi se da je Tito krajem avgusta 1934. već bio u zemlji.

124 »*Svadba*« — naziv za partijske konferencije, koji je zbog konspiracije korišćen u partijskoj prepisci.

125 Tito pridaje posebnu pažnju socijalnom sastavu Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju stoga što je ovo rukovodstvo duže vremena bilo pretežno sastavljeno od intelektualaca. Tako su do početka maja 1934, izuzev sekretara Mihe Marinka, rudarskog radnika, svi ostali članovi: Vilibald Konte, organizacioni sekretar, Edvard Kardelj, Boris Kidrič i Anton Tone Tomšič bili intelektualci. Poslije hapšenja Mihe Marinka i Vilibalda Konta (9. maja 1934) obrazovan je novi PK, u koji su, pored starih članova, ušli Piškur — Rudi Rojc, fabrički radnik, Baraga — Jože Brilej, Stritar — Oskar Kovačić, intelektualci, zatim Vlado Bratec — Karlo Luter, metalski radnik, instruktor CKKPJ, i jedan poljoprivredni radnik, čije ime nije dešifrirano. Dalje kadrovske promjene uslijedile su u drugoj polovini avgusta. Kraće vrijeme pokrajinsko rukovodstvo je djelovalo bez trojice najaktivnijih članova (19. maja uhapšen je A. Tomšič, 7. juna E. Kardelj, koga je 16. jula sud, zbog nedostatka dokaza, oslobodio. Uz to se Kos — B. Kidrič bio teško razbolio). Politbiro CKKPJ, zabrinut za sudbinu dvojice najaktivnijih i najuticajnijih članova PK — E. Kardelja i B. Kidriča, zahtijevao je njihovo povlačenje iz svakodnevnog aktivnog rada u rukovodstvu. Uprkos tim nastojanjima, Kardelj je odmah po oslobođenju od presude nastavio da radi u pokrajinskom forumu. Tito je, u dogovoru s pokrajinskim rukovodstvom, odlučio da se jedan od članova premjesti u agitprop komisiju, a drugi u Revolucionarno-sindikalnu opoziciju, a da u PKKPJ uđu tri industrijska radnika. U skladu s ovim vjerovatno da se oznaka X odnosi na B. Kidriča, a Y na E. Kardelja.

126 Riječ je o Zori Nikolić (Gajić), rukovodiocu Privremenog odbora Crvene pomoći Jugoslavije (CPJ), koja je u to vrijeme ilegalno boravila u Hrvatskoj i Sloveniji, gdje je radila na stvaranju organizacija i rukovodstava Crvene pomoći, nastojeći da ih u akcionom i organizacionom smislu osamostali u odnosu na KPJ. U pogledu odbira kadrova iz KPJ za rad u CP, Nikolićeva je zbog svojih zahtjeva da se odvoje najsposobniji ljudi često dolazila u sukob sa pokrajinskim komitetima KPJ, koji su, poznavajući prilike, tome davali otpor, a po njenom mišljenju se potcjenjivački odnosili prema ovoj organizaciji, koja je permanentno prezentirala CKKPJ. Tito je osuđivao ovakvo držanje Nikolićeve prema pojedinim pokrajinskim rukovodstvima.

[127] U to vrijeme u Sloveniji je uhapšen glavni tehničar pod imenom Jaka Koren, koji je na tu dužnost, prema pisanju Kosa — B. Kidriča, 14. juna 1934, Centralnom komitetu KPJ, postavljen neposredno prije toga.

[128] Prve instrukcije o sazivanju partijskih konferencija CKKPJ je dostavio pokrajinskim rukovodstvima krajem jula 1934. pod naslovom: »Strogo poverljivo! Svim pokrajinskim komitetima KPJ.« Obavještavajući ih o pripremama za IV zemaljsku konferenciju KPJ, CKKPJ je postavio da se održe sastanci ćelija, mjesnih i rajonskih partijskih konferencija, na kojima bi se birali delegati za okružne konferencije. To je u Sloveniji i provedeno za razliku od Hrvatske, gdje su mjesne i rajonske konferencije održane poslije pokrajinske konferencije.

[129] Odnosi se na Pokrajinsku konferenciju KPJ za Sloveniju, održanu 16. i 17. septembra 1934. u ljetnjoj rezidenciji biskupa Rožmana, u Goričanima kod Medvoda, na kojoj je, pored Josipa Broza, prisustvovalo 11 delegata gotovo iz svih krajeva Slovenije. Na dnevnom redu konferencije bili su sledeći referati: 1. *O organizacijskem položaju, delu, napakah in nalogah pokrajinske organizacije Komunistične stranke v Sloveniji;* 2. *KSJ Delo pokrajinske organizacije v kmečkem in nacionalnem vprašanju* (E. Kardelj); 3. *Sindikalno delo strankine organizacije v Sloveniji, razvoj, napakah, naloge* (B. Kidrič); 4. *O agitacijskem in propagandnem delu KS v Sloveniji.* Na osnovu navedenih referata donijete su i rezolucije. Na kraju je izabran Pokrajinski komitet KPJ, u slijedećem sastavu: Tesla — Ivan Maček, tesarski radnik; Baraga — Jože Brilej, intelektualac; Štefan — Jože Vilfan; Tine Železnik — Anton Šušteršič, Seljak (vjerovatno se odnosi na Miheličiča iz Bele Krajine), koji je ubrzo smijenjen sa dužnosti zbog neaktivnosti, i Markoni — Otokar Franko, student Konservatorija, član Okružnog komiteta KPJ za Ljubljanu.

[130] Riječ je o pismu Mjesnog komiteta KPJ Zagreba CKKPJ u kome se centralnom partijskom rukovodstvu i poslije Titovog avgustovskog pisma, upućenog iz Beča, ponovo stavljaju kritičke primjedbe na rad. Ovakav stav Mjesnog komiteta KPJ Zagreba nije bio u skladu sa njegovim cirkularnim pismom od 19. avgusta 1934. pod naslovom *Svim ćelijama zagrebačke organizacije*, u kome je, objašnjavajući, između ostalog, uzroke decembarske policijske provale 1933, oštro osudio »neodgovorne primjedbe«, što su ih pojedinci, a ponegdje i cijela rukovodstva, izricali na račun CKKPJ. Stoga je sasvim realno pretpostaviti da je MK pismo sačinio bez znanja Pokrajinskog komiteta, pod utjecajem »anticekaovske struje«, čiji su najtvrdokorniji zagovornici bili Pavao Breyer i njegova grupa.

[131] S obzirom da je u pitanju razgovor s Markom Zovkom (Janekom), centralnim tehničarem CKKPJ u zemlji, sa sjedištem u Zagrebu, očigledno je da je Tito preuzeo obavezu da obnovi prekinutu vezu između Zagreba i Ljubljane, do čijeg prekida je došlo hapšenjem Jake Korena, glavnog tehničara PKKPJ za Sloveniju.

[132] Odnosi se na izvještaj *Ditriha iz Zagreba* (pseudonim Diega Rokova, sekretara MKKPJ Zagreba i člana PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju), koji je bečka policija zaplijenila kod Jovanke Horvatin, tehničara CKKPJ, marta 1934, prilikom njenog hapšenja, i dostavila ga zagrebačkoj policiji. Aktivist koga je Diego označio brojem 5, a o kome piše Tito, bio je Mihajlo Stipišić, student prava iz Zagreba — koji je, 19. jula 1934, u grupi Natalije Znidarčić bio optužen u odsustvu. Stipišić je tokom 1933. i u prvoj polovini 1934. radio u tehničkom aparatu KPJ u Zagrebu pod pseudonimom Janko, a takođe je bio i sekretar Mjesnog komiteta SKOJ-a, odnosno PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju.

[133] Autor pod ovim podrazumijeva izbore za gradske opštine, raspisane za novembar 1934. Za razliku od direktive »aktivnog bojkota izbora« u vrijeme kampanje za opštinske izbore u selima, u jesen 1933, koju je Kominterna kritizirala, ovoga puta je postavljeno da se »najaktivnije učestvuje u izborima«. S obzirom da CKKPJ nije bio razradio konkretniju taktiku, Tito insistira na »podrobnijim uputstvima«.

134 Ovaj izvještaj iz Ljubljane Tito je napisao neposredno po dolasku iz Zagreba, gdje je namjeravao da prisustvuje Pokrajinskoj konferenciji. Pronađena su dva primjerka ovog *Pisma Tita br. 3* — jedan u Fondu Kominterne — Jugoslovenska sekcija, kucan na pisaćoj mašini, drugi u zbirci *Corpora delicti* Državnog suda za zaštitu države, protkan šifrom, koja je korišćena u partijskoj prepisci. *Pismo Tita br. 3* šifrirao je i u Beč otpremio Sergej Kraigher (Krajger), koji je u to vrijeme bio na dužnosti glavnog tehničara Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju.

135 Vjerovatno je riječ o Ivanu Korskom, studentu tehnike, koji je u to vrijeme bio sekretar PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, te postoji mogućnost da je u tom svojstvu, kao delegat omladine, prisustvovao Pokrajinskoj partijskoj konferenciji. Predstavnik sindikalnog pokreta bio je Dragutin Marušić, tada sekretar Ujedinjenog saveza šivačko-odjevnih radnika, sekretar MKKPJ za Zagreb i član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju.

136 Tito ima u vidu IV zemaljsku konferenciju KPJ, održanu 24. i 25. decembra 1934. u Ljubljani.

137 U istražnoj dokumentaciji ne postoji saglasnost oko mjesta iz kojih su izostali delegati na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Hrvatsku i Slavoniju. U dokumentu pod naslovom *Izvještaj Tita*, koji je pisao u Beču pod kraj septembra 1934, kao i u pismu PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, CKKPJ od 22. septembra iste godine ističe da na konferenciji nisu bili delegati iz Vukovara, Osijeka i Karlovca. Nasuprot tome, u napisu *Pokrajinska partijska konferencija KPJ za Hrvatsku*, objavljenom u *Šta i kako da se radi*, zborniku uputstava i direktiva CKKPJ, 1935, br. 5, kaže se da nisu prisustvovali delegati iz Slavonskog Broda i Osijeka. Kako ne postoje mogućnosti da se ustanovi porijeklo ovih protivrječnosti, uzeta su prva tri dokumenta kao vjerodostojna.

138 Ovdje Tito posebno govori o Željezničkoj radionici i Ložionici u Zagrebu, zato što su u ova dva preduzeća komunisti ranije veoma aktivno i na širem planu djelovali. Oni su se još 1930. uključili u rad URSSJ, a ubrzo poslije toga u Oblasni odbor Ujedinjenog saveza željezničara za Hrvatsku izabrana su četiri komunista iz Željezničke radionice. Na inicijativu komunista, tokom 1933. izbila su i dva štrajka. Komunisti iz ovog preduzeća održavali su direktan kontakt sa CKKPJ u Beču. Situacija se pogoršala pod kraj 1933. i s početka 1934, kada je uhapšen Josip Weigand, jedan od najistaknutijih partijskih i sindikalnih rukovodilaca u to vrijeme ne samo u preduzeću već i u Hrvatskoj. Taj događaj i uopšte tadašnja hapšenja komunista negativno su utjecali na komuniste u ovom preduzeću. Jedan broj članova KPJ sa višegodišnjim partijskim stažom odbacio je saradnju sa partijskim rukovodstvom i pasivizirao se. Tako partijska organizacija u ovim preduzećima izvjesno vrijeme nije postojala. Aktiviranjem nekolicine mlađih partijskih kadrova, u jesen 1934, tj. u vrijeme ovog Titovog boravka, obnovljen je rad Partije u Željezničkoj radionici i Ložionici.

139 Situaciju u Savezu metalskih radnika u Zagrebu, gdje su tri puta uzastopno vršeni izbori uprave zbog toga što su komunisti dobijali većinu glasova, Izvršni odbor URSSJ, u kome su dominirali socijalisti desničari, s Bogdanom Krekićem na čelu, okarakterizirao je kao »ćelijašenje«. Istovremeno je Izvršni odbor URSSJ objavio i saopštenje da je »Savez metalskih radnika« isključio iz organizacije »neke svoje članove« zbog nediscipline. Kako komunisti u Zagrebu nisu reagirali protiv imenovanja »komesara« u Savezu metalskih radnika, Tito im je izložio svoje gledište, s kojim se kasnije saglasio CKKPJ.

140 U sklopu priprema za III kongres URSSJ održane su tokom 1934. oblasne konferencije: 18. marta 1934. u Ljubljani Strokovne zveze Slovenije (Pokrajinskog odbora URSS za Sloveniju); 15. aprila oblasna konferencija u Skoplju uz učešće delegata iz svih mjesta Makedonije; a za 20. maj bila je zakazana oblasna konferencija za Hrvatsku i Slavoniju, ali je odložena i zakazana za 30. septembar 1934. u Zagrebu.

[141] Ovdje Tito vjerovatno misli na hapšenje komunista u Mariboru i Jesenicama, koji su bili angažirani u pripremama akcije solidarnosti radnika Slovenije sa najavljenim štrajkom rudara u Trbovlju, Zagrebu i Hudoj Jami. Najprije je uhapšen kurir iz Ljubljane — Rudi Jančar (avgusta 1934) koji je prenosio letke u Maribor, Ptuj, Guštanj, Celje i Rogašku Slatinu. Između 16. i 19. avgusta dopalo je zatvora u Mariboru još šest komunista. Istovremeno je u Žirovnici pao policiji u ruke kurir iz Ljubljane Drago Košmrlj, koji je pošao da preda letke u Jesenice, gdje je takođe uhapšena grupa komunista. Najzad je, 20. avgusta, uhapšen Anton Tone Tomšič, član PKKPJ za Sloveniju i jedan od rukovodilaca ove akcije. Zahvaljujući dostojanstvenom i nepokolebljivom držanju Tomšiča u istrazi, policija nije uspjela da otkrije Pokrajinski komitet, niti je mogla prodrijeti ni u jednu od osnovnih organizacija KPJ u ovoj pokrajini.

[142] Prilikom podnošenja usmenog izvještaja o radu u Sloveniji i Hrvatskoj, na sjednici CKKPJ, održanoj 23. septembra 1934, Titu je stavljeno u zadatak da napiše izvještaj o Pokrajinskoj partijskoj konferenciji KPJ za Sloveniju. Tito je u izvještaju detaljno opisao bitne momente iz rada u Hrvatskoj i Sloveniji za vrijeme svog boravka od nepunih mjesec dana, kojih se doticao u izvještajima od 13. septembra 1934. i onog, označenog sa br. 3, od septembra 1934. Ovaj *Izvještaj Tita* razmatran je na sastanku CKKPJ od 4. oktobra 1934. Tom prilikom CKKPJ je, pored ostalog, odobrio cjelokupnu Titovu djelatnost u zemlji.

[143] Odnosi se na Jaku Korena, tehničara PKKPJ za Sloveniju.

[144] Što se tiče druge »javke« koju je Tito imao kao rezervu, vjerovatno je bila u pitanju Ana Ziherl, majka B. Ziherla (sa stanom u Trdinovoj ulici broj 8 u Ljubljani), gdje je Tito boravio i prilikom svog drugog dolaska u Sloveniju.

[145] Pisma o kojima Tito ovdje govori nisu pronađena.

[146] Sličnu kombinaciju sa S. Pricom *Bistrim* imao je Centralni komitet KPJ još u vrijeme kada je Bistri imenovan za delegata CKKPJ u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Polazeći od toga da je Prica »stari partijac, provjeren na mučenjima, politički potpuno ispravan . . . i uživa u Zagrebu veliki autoritet« i da je jako kompromitiran, CK je odlučio da on ne uđe ni u jedan partijski forum. To, međutim, nije ostvareno ni do kraja 1935, kada je Prica, zbog nove velike provale, bio prinuđen da napusti zemlju.

[147] Odnosi se na Ivana Korskog.

[148] *Drugi delegat, s kojim se Tito našao*, bio je Dragutin Marušić, član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, sekretar MKKPJ za Zagreb i sekretar Saveza šivačko-odjevnih radnika Jugoslavije. Pred kraj Titovog razgovora došao je Divko Budak, koji je tada bio veoma aktivan u Savezu privatnih namještenika, da bi nešto kasnije postao i član MKKPJ Zagreba.

[149] Odnosi se na štrajk vođen od 9—15. maja 1934, u čijem je organiziranju učestvovao i Titov sagovornik Drago Marušić.

[150] Na III kongresu Ujedinjenog radničkog saveza Jugoslavije (15. i 16. decembar 1934, Sarajevo) učestvovali su jedino delegati Revolucionarne sindikalne opozicije iz Zagreba. Jedan od njih bio je Dragutin Marušić, koji je, uprkos pokušajima predsjedavajućeg da osujeti njegovo istupanje, uzeo riječ u diskusiji povodom izvještaja komisije o akcionom programu. Na Kongresu je govorio i drugi delegat RSO iz Zagreba, koji je obavijestio učesnike da je policija u Zagrebu zatvorila tri sindikalna saveza — kožaraca, drvodjeljaca i kućnih pomoćnica, na šta vodstvo URS nije uopšte reagiralo.

[151] Riječ je o demonstracijama nezaposlenih radnika 4. marta 1933. na Jelačićevom trgu u Zagrebu, koje su izvedene pod parolom: »Rada i hljeba!« Kada je policija odgovorila »kundačenjem i hapšenjem demonstranata« i pomoću sile ih razbila, demonstranti su se ponovo sredili i nakratko pojavili, tražeći da se uhapšeni puste na slobodu

152 Pri drugom dolasku u Ljubljanu iz Zagreba, oko 10. septembra 1934, kad je preko Janeka (Marka Zovka), centralnog tehničara KPJ, obezbijedio novu vezu sa PKKPJ za Sloveniju, Tito je stanovao u kući Ane Ziherl. Tada je Sergej Kraigher organizirao sastanak Tita i Kardelja. Ovaj prvi susret Rudija (novi pseudonim Tita, pod kojim je bio poznat među rukovodiocima u Sloveniji) i Levca (Edvarda Kardelja), održan je u stanu Danila Kraighera, na uglu Hrenove ulice i današnjeg Gornjeg trga. Drugi sastanak je bio u kući Bojana Stupice. Potom su se Levc i Kos (B. Kidrič) sastali s Titom, i to neposredno pred održavanje Pokrajinske konferencije.

153 Odnosi se na uputstvo koje je PK za Sloveniju poslao okružnim i mjesnim komitetima o održavanju konferencija sa tezama za izvještaj o organizacionom položaju i za referate: o sindikalnom radu; o nacionalnom revolucionarnom pokretu; o SKOJ-u; o agitaciji i propagandi i o Crvenoj pomoći. Uz to su bile priložene direktive za sastavljanje rezolucija za okružne konferencije i upitnici na koje je trebalo da odgovore okružni komiteti i partijske ćelije.

154 S obzirom da je ovaj *Izvještaj Tita* nedavno pronađen, a u ostalim arhivskim izvorima nema preciznih podataka o broju delegata na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Sloveniju, to je o tome do sada ustanovljavano i zaključivano na osnovu sjećanja savremenika. Sjećanja učesnika su, međutim, prilično neusaglašena, tako da se broj kreće između 20 i 30 delegata. Na te cifre se nailazi i u postojećoj literaturi.

155 Referat o agitaciji i propagandi nije u pismenoj formi podnesen na konferenciji, već ga je njegov referent, Jože Brilej, usmeno izlagao, na osnovu teza koje je pripremio uz neposrednu pomoć E. Kardelja.

156 Štrajk u Celju vođen je u fabrici »Westen« i u njegovim pripremama tokom oktobra učestvovao je i član PKKPJ za Sloveniju Jože Brilej (Baraga). Radnici su na zboru izabrali akcioni odbor, koji je i uručio zahtjeve poslodavcu. Četrnaest dana nakon toga održan je novi zbor na kome je riješeno da se, ukoliko poslodavac odbije zahtjeve, stupi u štrajk. Na zahtjev poslodavca, a u saglasnosti akcionog odbora i člana PK J. Brileja, pregovori su odloženi za nedjelju dana. Za to vrijeme raspoloženje radnika za akciju bilo je opalo, te do nje nije ni došlo. PKKPJ za Sloveniju označio je kao glavnog krivca za neuspjeh partijsku organizaciju, odnosno njeno saglašavanje da se pregovori odlože, dok je Brilejev stav okarakterizirao kao oportunistički.

157 Riječ je o *Pismu CK komunistima u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju* koje je CKKPJ uputio u Sloveniju 24. II 1935, čiji je jedan od autora bio Tito.

158 Odnosi se na pripreme štrajka, koji je bio planiran za 15. oktobar 1934, kada je prestajao da važi ugovor o zabrani sniženja nadnica, što su rudari Trbovlja, Zagorja i Hude Jame postigli četvorodnevnim avgustovskim štrajkom (od 11. do 15).

159 U Jesenicama je djelovao MKKPJ, koji je istovremeno vršio i ulogu Okružnog komiteta. Rukovodio je radom sa dvije preduzetne ćelije, sa po tri člana. Komitet je uspostavio veze sa Bledom (postojala je jedna ulična ćelija sa tri člana), zatim sa Lescem (tri člana), Hrušicom (tri člana), Kranjskom Gorom (seoska ćelija sa osam članova). U glavni nedostatak ovom rukovodstvu pripisivano je to što nije uspjelo da se poveže sa Bohinjem, gdje je postojala brojno najjača partijska organizacija (30 članova), koju policija nije uspjela provaliti. Slična situacija je bila i u Jesenicama, gdje je po strani držano devet starih članova KPJ. Redakcija, međutim, nije uspjela da ustanovi ime instruktora CKKPJ za Sloveniju koji je radio u Jesenicama. Izvjesne indicije ukazuju na mogućnost da je to bio Stane Krašovec, koji je, prema sopstvenim izjavama, tokom 1934. odlazio u Jesenice.

160 U Javorniku i Jesenicama izvedene su u oktobru 1934. dvije protestne akcije zbog otpuštanja radnika sa posla i obje su uspješno završene.

161 U Ljubljani, sjedištu Okružnog komiteta KPJ i pokrajinskog partijskog rukovodstva za Sloveniju, djelovala su i dva mjesna komiteta, i to MK Ljubljana

(5 članova — dva intelektualca i tri radnika) i MK Zasavje (četiri člana — svi radnici). U Ljubljani je bilo pet ćelija — dvije u preduzećima (Železnička radionica i Fabrika lima) i tri ulične (Moste, Šiška i Vič). Mjesni komitet Zasavje imao je sedam partijskih organizacija (u fabrici hartije »Vevče« i u šest sela: Zalogi, Lazu, Senožeti, Črnuču, Rdu i Sneborju). U gradu je radilo još oko 30 komunista, koji nisu bili povezani u ćelijama, s obzirom da su bili angažirani u radu tehničkog aparata i raznih komisija.

162 Delegat iz Bele krajine, o čijoj diskusiji Tito govori, bio je Mihelčič, seljak, član Okružnog komiteta KPJ za Belu krajinu. Komitet je bio povezan sa pet partijskih ćelija, koje su brojale po pet članova. Najveći uspjeh Partije u ovom kraju bio je u tome što je u rad uključeno oko osamdeset seljaka.

163 U to vrijeme u Novom Mestu je postojao MKKPJ, koji je istovremeno vršio funkciju okružnog komiteta i rukovodio sa četiri partijske organizacije od ukupno 14 članova, održavajući pojedinačne veze sa komunistima iz Dolenjskih Toplica, Šent Jerneja i Zdenske Vasi, koji su vodili grupe od po 10 do 20 seljaka članova Partije. U okolnim mjestima bilo je još oko dvadeset članova KPJ, sa kojima OK nije bio uspostavio vezu. Delegat iz Novog Mesta, o kome govori Tito, bio je Srečko Preželj.

164 Na sjednici CKKPJ, održanoj 23. septembra 1934. u Beču, Tito je dobio zadatak da u ime CKKPJ, zajedno sa Gorkićem, napiše uputstva Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju o pripremama najavljenog štrajka rudara u Trbovlju. S obzirom da je Tito poslije jednomjesečnog boravka u Sloveniji najbolje poznavao tamošnje prilike i da su u ovo pismo ušli svi elementi, sadržani u njegovom prethodnom izvještaju *(Izvještaj Tita)*, kao i na karakteristike stila, očigledno je da je Tito autor ovog pisma. O prvoj verziji pisma raspravljao je CKKPJ 25. septembra, pa je zaključeno da Tito i Gorkić, na osnovu primjedaba, izvrše konačnu redakciju teksta. Pismo je s potpisom CKKPJ 29. IX upućeno u Ljubljanu. U tekstu je brojem (1) označena Pokrajinska konferencija KPJ za Sloveniju; brojem (2) član Pokrajinskog komiteta, brojem (3) tehnika partijskog rukovodstva, odnosno aparati za umnožavanje ilegalnog materijala, a brojem (4) PKKPJ za Sloveniju.

165 Rudari Trbovlja, Zagorja i Hude Jame štrajkovima od 11. do 15. avgusta 1934. uspjeli su samo privremeno, do 15. oktobra zaustaviti sniženje nadnica. Stoga je Pokrajinska konferencija označena u tekstu brojem (1) zaključila da se pristupi svestranim pripremama da rudari poslije toga roka povedu akciju. Pogotovu što su vlasnici rudnika preko vodstva Narodne strokovne zveze i Strokovne komisije Slovenije vodili agitaciju da privole rudare na kompromisni sporazum, koji bi bio polazna tačka za smanjenje nadnica. Okružni komitet KPJ za trbovljanske revire nije, međutim, ispoljavao veću inicijativu, a i djelatnost PK uglavnom se svela na to da na svojim sastancima diskutira o potrebi priprema za štrajk, tako da do njega nije došlo. Tek poslije 15. oktobra PKKPJ je, u više mahova, upućivao u Trbovlje svoje instruktore. Izvjesno vrijeme u Trbovlju je radio član PKKPJ inž. Vilibald Konte.

166 Pod *socijaldemokratima* podrazumijeva se Strokovna komisija Slovenije, koja je do prvog svjetskog rata, kao sindikalna centrala (u stvari kao dio austrijskih sindikata, sa centralom u Beču), okupljala sve socijaldemokratske strukovne saveze u Sloveniji, a aprila 1920. pristupila Centralnom radničkom sindikalnom vijeću Jugoslavije (CRSVJ). Međutim, decembra 1920. isključena je iz CRSVJ, s motivacijom da su njeni socijaldemokratski rukovodioci ometali ujedinjenje strukovnih saveza u Sloveniji u jedinstvene organizacije sa ostalim savezima u zemlji. Poslije Obznane, na konferenciji reformističkih sindikata, 7. i 8. januara 1922, ušla je u sastav Glavnog radničkog saveza Jugoslavije, a oktobra 1925, kao njegov dio pripojila se URSSJ koji je tada formiran.

Jugoslovanska strokovna zveza (JSZ) je kao hrišćansko-socijalistička sindikalna organizacija osnovana 1909. na inicijativu vodstva klerikalne partije (kasnije Slovenske ljudske stranke). Dvadesetih godina dolazi do razmimoilaženja između vodstva stranke i jednog broja istaknutijih lijevo orijentiranih aktivista. Otada se JSZ sve više opredjeljuje za socijalističke ideje.

Narodna strokovna zveza (NSZ) nastala je 1908. u Trstu, da bi se poslije godinu dana pojavila i u Ljubljani. Za vrijeme prvog svjetskog rata organizacije NSZ su bile raspuštene, da bi poslije stvaranja jugoslovenske države obnovile rad. Osnivači NSZ bili su predstavnici slovenačke liberalne buržoazije, koja je nastojala da otrgne radničku klasu od revolucionarnih sindikalnih organizacija pod rukovodstvom KPJ. Unutar ovog nacionalnog sindikata obrazovala se lijeva struja, koja je utjecala na znatan dio članstva, da bi sredinom tridesetih godina prihvatila saradnju na platformi akcionog jedinstva radničke klase.

167 Po odluci PKKPJ za Sloveniju Vilibald Konte, član pokrajinskog partijskog rukovodstva, boravio je četiri dana u Trbovlju poslije 15. oktobra 1934. U Ljubljani je više puta održavao sastanke sa članovima Okružnog i Mjesnog komiteta Trbovlja u vezi sa njihovom predstojećom akcijom. Zajedno sa rukovodiocima iz Trbovlja Konte je napisao tekst za tarifni sporazum.

168 Autor ovdje ima u vidu nabavku aparata za umnožavanje ilegalnog materijala radi formiranja okružne tehnike. Ovaj zahtjev je istican i na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji, a da je bilo neophodno stvoriti okružne tehničke aparate, pokazalo je iskustvo iz nekoliko štrajkova u trbovljanskim revirima tokom 1934; tada su razni materijali dopremani iz pokrajinske tehnike u Ljubljani, i to u uslovima kada je okolina rudarskog bazena bila zaposjednuta žandarmerijom. Zbog toga je PKKPJ za Sloveniju ubrzo poslije pokrajinske partijske konferencije poslao Okružnom komitetu u Trbovlje ciklostil i matrice.

169 *Slovenački nacionalno-revolucionarni pokret* (SNRP), ili Grupe slovenačkih nacional-revolucionara (GSNR), stvara KPJ u isto vrijeme kada i u Hrvatskoj, kako bi seosko stanovništvo uspješnije angažirala u borbi za izvojevanje boljeg ekonomskog položaja i većih političkih prava; isto tako, da bi u gradu i u selu pokrenula akcije za nacionalnu ravnopravnost slovenačkog naroda u mnogonacionalnoj zajednici Kraljevine Jugoslavije, SNRP nastoji da uspostavi tijesnu saradnju sa tzv. lijevo orijentiranim pripadnicima u građanskim strankama, u čemu je prvenstvo davalo Slovenskoj ljudskoj stranci (SLS). U Pokrajinskom komitetu KPJ uveden je sektor rada — nacional-revolucionarni pokret, a pod kraj 1934. bilo je obrazovano i pokrajinsko rukovodstvo SNR pokreta. Na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji održan je poseban referat o seljačkom i nacionalnom pitanju, a o tome se tokom avgusta 1934. raspravljalo i na okružnim i mjesnim partijskim konferencijama. Rezultati su bili: neznatan broj organizacija u Beloj krajini, okolini Rogaške Slatine, Loke kod Tržiča, Otoča u Gorenjskoj itd.

170 Odnosi se na člana Pokrajinskog komiteta. Ovdje je konkretno riječ o J. Brileju, koji je kao delegat PKKPJ učestvovao u pripremama štrajka radnika fabrike »Westen« u Celju.

171 Poslije petnaestodnevnog zadržavanja u sjedištu CKKPJ u Beču, Tito se između 5. i 7. oktobra ponovo vratio na rad u Sloveniju. U Beču je 4. oktobra učestvovao na sjednici CKKPJ, a u Ljubljanu je stigao dan-dva prije 9. oktobra 1934. Na sjednici CKKPJ, 23. septembra 1934, povodom odlaganja zemaljske konferencije (u vezi s izmjenom termina za održavanje VII kongresa Kominterne) Tito je, zajedno s Gorkićem i još jednim članom Politbiroa CK, dobio specijalno ovlašćenje da preuzme odgovornost za dalji tok priprema IV zemaljske konferencije KPJ, pa je to i bio jedan od njegovih zadataka prilikom odlaska u Sloveniju. Ubrzo poslije svoga dolaska u Ljubljanu Tito je napisao tri pisma: jedno pokrajinskom partijskom rukovodstvu — *P. K.-u Slovenije*, s potpisom R[udi], a dva su bila namijenjena Centralnom komitetu KPJ, od kojih je dosad pronađeno jedno, pod naslovom: *Pismo Tita br. 2* od 11. 10. 1934. Pismo PK-u Slovenije nije datirano, ali se na osnovu Titovog izvještaja CKKPJ od 10. oktobra, u kome se, između ostalog, ističe da je PKKPJ napisao »jedno pismo s uputima, s obzirom na najnovije događaje«, zaključuje da je nastalo u noći između 9. i 10. ili 10. oktobra. Tito tim povodom kaže da bi svakako »bilo bolje da sam mogao prisustvovati sjednici osobno, ali je u ovaj čas [bilo] nemoguće. . .« O ovom oktobarskom sastanku PK piše i E. Kardelj u pismu CKKPJ

od 10. oktobra 1934, napominjući da je na njemu, između ostalog, odlučeno da se povodom atentata na kralja Aleksandra izda, pored letka koji je štampao Agitprop, još jedan, u kome bi se u jačoj mjeri ukazalo na ratnu opasnost.

172 Ima se u vidu atentat na kralja Jugoslavije Aleksandra i Luja Bartua (Barthou Jean Louis), ministra inostranih poslova Francuske, 9. oktobra 1934. u Marseju. S obzirom da su izvršioci atentata bili pripadnici hrvatskih i makedonskih nacionalističkih političkih emigracija, čiju su aktivnost već više godina podržavali službeni krugovi Italije i Mađarske, ponovo su zaoštreni odnosi između Jugoslavije i pomenutih država. U jugoslovenskim vladajućim krugovima odlučeno je da se pred Društvom naroda podigne optužba protiv italijanske i mađarske vlade. Na uporno insistiranje zapadnih saveznika, a prvenstveno francuske diplomatije, koja je u to vrijeme radila na pridobijanju Italije, radi uspješnijeg pariranja aspiracijama hitlerovskog režima, jugoslovenska vlada je pristala da se u svojoj tužbi ograniči samo na Mađarsku. Taj stav je prihvatio i Savjet Društva naroda, koji je u svojoj rezoluciji osudio terorizam i mađarske vlasti doveo u vezu sa pripremama atentata.

173 Tito misli na teror koji je nakon proglašenja diktature kralja Aleksandra bio pojačan, osobito prema komunistima. U periodu od 1929. do 1934. održano je pred Državnim sudom za zaštitu države 449 procesa, na kojima je osuđeno 2198 političkih krivaca na kazne robije u trajanju od 4908 godina. Vrhunac terora bila su svirepa mučenja koja su se završavala ubistvom komunista u policijskim zatvorima, oružanim napadima na ulicama i privatnim stanovima ili ubistvima »prilikom bjekstva« i dr. U prve dvije godine diktature ubijeno je oko 20 istaknutih revolucionara rukovodilaca KPJ i SKOJ-a. U povjerljivom cirkularu Ministarstva unutrašnjih poslova svim područnim organima naređeno je da »uhapšene članove CK Komunističke partije, kao i sve poznate komuniste ne predaju sudskim vlastima, nego da se sa njima svrši u policijskom zatvoru«. Raspisana je i nagrada: za svakog uhvaćenog člana KPJ od pet hiljada dinara, a za svakog člana njenog CK od pedeset hiljada dinara. Uprkos tome, KPJ je ipak bila jedina politička snaga u zemlji koja je pisanom ilegalnom riječi i akcijama vodila borbu protiv diktatorskog režima, što je podizalo njen ugled u širokim slojevima naroda i omogućilo joj da se održi i nastavi svoju revolucionarnu političku aktivnost.

174 Namjesnička vlast u Kraljevini Jugoslaviji bila je određena testamentom kralja Aleksandra od 5. januara 1934. Za namjesnike su imenovani: »1. Nj. K. V. Knez Pavle Karađorđević; 2. dr Radenko Stanković, senator i min[istar] prosvete; 3. dr I[van] Perović, ban Savske banovine.«

175 Na sastanku PKKPJ za Sloveniju, 10. oktobra 1934, odlučeno je da se povodom atentata na kralja Aleksandra izda, pored postojećeg, objavljenog na inicijativu Agitpropa PKKPJ, nov letak. Potreba za drugim letkom, koji je izašao pod naslovom: *Slovenskemu delovnemu ljudstvu mesta in vasi! Vsemu slovenskemu narodu!* s potpisom »KSJ Pokrajinski odbor za Slovenijo«, proizašla je iz konstatacije PKKPJ da je neophodno naglašenije ukazati na ratnu opasnost, koju je marsejsko ubistvo sobom nosilo.

176 Redakcija nije uspjela da dešifrira ličnost koja je obilježena brojem (1).

177 Odnosi se na štrajk tekstilnih radnica u fabrici »Jože Polha«, u Novom Mestu, od 20. do 25. septembra 1934. povodom pokušaja poslodavca da snizi nadnice. Štrajkaški odbor je, uz pomoć Franca Leskošeka, predsjednika Strokovne komisije Slovenije (Pokrajinski odbor URSSJ), izradio nacrt kolektivnog ugovora i formulirao zahtjeve koje je uprava fabrike prihvatila. Članak o kome Tito govori objavljen je u 1. broju lista »Proleter«, januara 1935. pod naslovom *Dopis iz Novog Mjesta — (Slovenija)*, s potpisom: *Radnički dopisnik*. Nije ustanovljeno ko je autor ovog članka. Opširniji prikaz o tome nalazi se u izvještaju E. Kardelja CKKPJ od 2. decembra 1934, ali njegov sadržaj, međutim, ne odgovara *Dopisu iz Novog Mjesta*.

178 Vjerovatno se misli na tekstilnu fabriku »Vlach« u Ruše. U postojećoj dokumentaciji nije se, međutim, uspjelo pronaći obavještenje o toku i ishodu označene akcije.

179 Preciznija objašnjenja o problemu koji Tito ističe veoma je teško dati, jer nedostaju podaci. Broj 4 može da se odnosi na Dravograd, Klagenfurt (Celovec) ili Tržič. Ista situacija je i sa pomenutom ličnosti. Moguće je da je riječ o dr Alfredu Šerku, koji je, kao saradnik tehnike PKKPJ za Sloveniju, bio glavna veza sa CKKPJ u Beču. Takođe nije isključeno da se odnosi na Rudolfa Slivnika, koji je na preporuku E. Kardelja otputovao u Beč (sredinom 1934), pošto je prijetila opasnost da bude uhapšen. On je, po povratku iz Beča, u Dravogradu organizirao ilegalni punkt kod raznosača piva preduzeća »Gloke« Franca Lutera.

Heimwehr — Udruženje austrijskih nacionalista, koje su pod kraj 1919. osnovali hrišćanski socijalisti, s ciljem da odbrane postojeći društveni poredak. Kasnije se aktiviralo u odbrani nezavisnosti Austrije od aspiracija Njemačke. Pripadnici udruženja *Heimwehr*! stvorili su u jesen 1931. oružane trupe. Hajmverovci su, februara 1934, ugušili u krvi ustanak radnika u Beču i učestvovali u razoružavanju vojnih snaga Socijalističke partije, tzv. *Schutzbunda*. Jula iste godine oduprli su se austrijskim nacionalsocijalistima, koji su pokušali da izvrše državni udar i 25. jula ubili kancelara Dolfusa. Kao formacija postojali su do »anšlusa« Austrije, marta 1938.

180 U postojećoj dokumentaciji nije pronađen izvještaj koji Tito ovdje najavljuje. O tome, takođe, prema do sada pronađenim zapisnicima, nije bilo riječi ni na sjednicama CKKPJ kojima je Tito po svom dolasku iz zemlje prisustvovao.

181 Vjerovatno se podrazumijeva sjednica PKKPJ za Sloveniju, održana 10. oktobra 1934. povodom situacije nastale poslije atentata u Marseju. Kardelj se najvjerovatnije prije zasjedanja PKKPJ sastao sa Titom, što se zaključuje na osnovu Titovog pisma *P. K.-u Slovenije*, u kome upozorava PKKPJ za Sloveniju i na zadatke postavljene na sjednici o kojoj je riječ. Istina, moguće je i to da je PKKPJ po primitku Titovog pisma sazvao sjednicu.

182 Ove *Direktive* pisao je Tito prema odluci Politbiroa CKKPJ, donijetoj na sjednici od 23. septembra 1934. Pismo je usvojeno na sjednici Politbiroa CKKPJ 19. novembra iste godine. Maja 1935. u *Šta i kako da se radi*, zborniku uputstava i direktiva CKKPJ, štampan je tekst istog sadržaja kao *Direktive o osnivanju proleterske odbrane (Odluka CKKPJ)*.

183 Riječ je o režimskim nacionalističkim, ili drugim, uglavnom militantnim organizacijama, koje su osnivane prije stvaranja jugoslovenske države s ciljem da se zaštiti postojeći poredak i propagira ideja o integralnom srpstvu (velika Srbija na južnoslovenskoj teritoriji), odnosno, kasnije, o unitarnom jugoslovenstvu.

Narodna odbrana (NO) formirana je 1908, u vrijeme aneksione krize Bosne i Hercegovine. Ubrzo se ideja, na kojoj je zasnovana NO, širi i van granica Srbije. Poslije stvaranja Kraljevine SHS režim je NO zvanično dao »novu ulogu« — »rad na kulturnom preporođenju naroda i stvaranju duševne veze i zajednice« među svim dijelovima »Slovenskog juga«. Kako je članstvo NO u većini bilo sastavljeno od demobiliranih boraca balkanskih ratova i prvog svjetskog rata, u prvi plan stavljala se spremnost za odbranu društvenog poretka, s kraljem na čelu. Organizacija *Četnici* (koja je nosila ime »Petra Mrkonjića«, budućeg kralja Kraljevine Srbije Petra I Karađorđevića), obrazovana je 1902. u Beogradu; u njenom se programu predviđala borba za oslobođenje sunarodnika od turske vlasti u takozvanoj staroj Srbiji i Makedoniji. Članovi ove organizacije, svrstani u čete i odrede, pod komandama četovođa ili vojvoda, vršili su protivakcije prilikom upada bugarskih komita na srpsku teritoriju, u Makedoniju i Kosovo, pri čemu su se javljali i kao eksponenti vladajućih i militarističkih krugova u Kraljevini Srbiji. U periodu 1918—1941. četnici postaju najreakcionarnija i najdesnije orijentirana velikosrpska organizacija, koja je učestvovala u gušenju radničkih revolucionarnih organizacija i akcija i nacionalooslobodilačkih

pokreta. U drugom svjetskom ratu četnici su postali glavna kontrarevolucionarna snaga u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta i socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

Bojovnici, Jugoslovenska akcija i *Zbor* nastale su u periodu šestojanuarske diktature, s poluvojničkim i fašističkim tendencijama. Organizacija *Bojovnici* formirana je u Sloveniji 1929. pod imenom *Zveza slovenskih vojakov*, koju su prvenstveno sačinjavali dobrovoljci iz prvog svjetskog rata. Pod kraj 1930. mijenja ime u *Zveza bojovnikov*. Jedno vrijeme (u ljeto 1933) Zveza bojovnikov bila je zabranjena, ali je ta zabrana ubrzo skinuta na inicijativu Udruženja četnika i Udruženja ratnih vojnih invalida. Krajem 1933. ona uzima novi naziv *Združenje borcev Jugoslavije — Boj*. *Boj* je formirao vojnopolicijske odrede (»reditelski odelki«) za odbranu od »tamnih elementov«, tj. od komunista i drugih progresivnih snaga. Slična ovoj bila je *Jugoslovenska akcija* — (JA), osnovana početkom 1930. u Beogradu. Vodstvo JA zastupalo je principe o preuređenju države, prema buržoaskoj tzv. univerzalističkoj teoriji o uvođenju korporativnog, tj. staleškog uređenja. Početkom 1935. integrirala se sa Ljotićevim pokretom pod nazivom Zbor.

Jugoslovenski nacionalni pokret — Zbor javlja se u drugoj polovini 1931, prilikom izrade teksta tzv. oktroisanog Ustava, kada je Dimitrije Ljotić, kao ministar u diktatorskoj vladi generala Petra Živkovića, predložio projekt o staleškom uređenju, koji je odbijen. Tada Ljotić napušta portfelj ministra pravde i u saglasnosti sa kraljem Aleksandrom posvećuje se oživotvorenju svojih idejno-političkih koncepcija, koje su se zasnivale na nacional-socijalizmu. Početkom 1935. Jugoslovenska akcija, Boj i Zbor ujedinjuju se u Jugoslovenski nacionalni pokret — Zbor, s Dimitrijem Ljotićem na čelu. I pored izdašne pomoći od strane pojedinih krugova vladajuće grupacije, Zbor nikad nije uspio da izraste u ozbiljniju političku snagu. Poslije kapitulacije Kraljevine Jugoslavije »Zbor« se stavio u službu njemačkih fašističkih okupatora. Formirao je Srpske oružane dobrovoljačke odrede, koji su učestvovali u borbi protiv partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, zatim Propagandne odseke, a posjedovao je i policijske snage, koje su se, poput Gestapoa i srpske Specijalne policije, na svirep način obračunavale s komunistima i ostalim pripadnicima narodnooslobodilačkog pokreta.

184 *Organizacija jugoslovenskih nacionalista* (ORJUNA) (prvobitni naziv Jugoslovenska napredna nacionalistička omladina), obrazovana je marta 1921. u Splitu na inicijativu Demokratske stranke. Maja 1922, prilikom donošenja statuta, promijenila je naziv u Organizaciju jugoslovenskih nacionalista, čiji je cilj bio borba protiv revolucionarnog radničkog i komunističkog pokreta, kao i gušenje nacionalno-revolucionarnih pokreta, osobito u Hrvatskoj. Terorističko obilježje ORJUNE bilo je zapisano u statutu, u kome je isticano da će se boriti za ostvarenje idejnih načela i pomoću »fizičkih snaga svojih članova«. Osnovni zadatak Akcionih sekcija, koje su se dijelile na čete i bataljone, bio je uvježbavanje članstva da rukuje oružjem, radi uspješnijeg izvođenja akcija. I pored svestrane materijalne i moralne podrške vladajućih krugova, ORJUNA nije postala u pravom smislu jedinstvena organizacija; raspuštena je poslije uspostavljanja šestojanuarske diktature, uz obrazloženje da se »mešala u političke poslove i bavila se politikom...« Novi pokušaji, ali bezuspješni, da se obnovi rad ORJUNE prisutni su od 1931. do sredine 1934.

185 Na pojavu nacionalističkih organizacija ORJUNE, SRNAO (Srpska nacionalistička omladina), HANAO (Hrvatska nacionalistička omladina) i dr., i njihovih učestalih akcija, sa fašističkim tendencijama, koje su ozbiljno ugrožavale interese radničke klase i njenih klasnih i političkih organizacija, rukovodstvo KPJ je pristupilo stvaranju aktivne radničke odbrane. O tome se odlučivalo i na zemaljskim konferencijama KPJ (I zemaljskoj konferenciji KPJ, jula 1922; Drugoj, maja 1923; Trećoj, januara 1924), te na centralnim skupovima legalne i ilegalne omladinske organizacije Saveza radne omladine Jugoslavije (SROJ) i Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ). Nezavisnim sindikatima i Nezavisnoj radničkoj partiji,

kao legalnim organizacijama KPJ, stavljeno je u zadatak da stvore aktivnu odbranu proletarijata za zaštitu vlastitih tekovina od napada fašizma.

Početkom 1923. u Sloveniji, Dalmaciji, a dijelom i u ostalim krajevima Jugoslavije, javljaju se radničke odbrambene čete, i to pod različitim nazivima: Radnička odbrana, Akcione čete, Proleterske akcione čete (PAČ). Osnovni zadatak odbrambenih četa bio je obrazovanje širokog fronta za borbu protiv fašizma i reakcije, kao i odbrana životnih interesa radničke klase, njene imovine i organizacija, zaštite radnika pri izvođenju zborova, demonstracija, štrajkova i dr. Proleterske akcione čete Slovenije zasnivale su se na vojnim principima: na čelu PAČ-a bila je vrhovna komanda, koja je imenovala komande mjesta, sastavljene od članova Partije i SKOJ-a, a komande mjesta su formirale vodove, čije je članstvo biralo vodnike.

186 Pod »terorom jugofašista« Tito ima u vidu istupe pomenutih nacionalističkih organizacija, posebno ORJUNE, protiv KPJ i revolucionarnog radničkog pokreta, koji su se odigrali 21. i 24. jula, te 9. avgusta 1921. u Splitu, Zagrebu, Beogradu i Dubrovniku.

Do najdrastičnijeg obračuna ORJUNE sa Proleterskim akcionim četama došlo je 1. juna 1924. u Trbovlju, kada je rukovodstvo NRPJ i Nezavisnih sindikata, u namjeri da onemogući demonstraciju 800 pripadnika ORJUNE iz Slovenije i Hrvatske, zakazalo radnički zbor. U sukobu, do koga je tom prilikom došlo, usmrćeno je i ranjeno više pripadnika na obje strane. Žrtva ove akcije bio je omladinac France Fakin, koga je žandarmerija uhvatila i predala orjunašima, koji su ga poslije zvjerskog mučenja ubili. Progresivna javnost je odlučno protestirala na brojnim zborovima i demonstracijama po cijeloj zemlji, organiziranim od strane NRPJ, odnosno KPJ. Karakteristično je da poslije svega ovoga ORJUNA nije više preduzimala akcije, izuzev što je tokom 1926. izvela manje terorističke istupe u Trogiru i Splitu, kojima su se komunisti uspješno oduprli.

187 *Denisov* je pseudonim Petra Brčića, bivšeg ključara zatvora Sudbenog stola u Petrinjskoj ulici broj 12 u Zagrebu, koji je u noći 15. avgusta 1929, prema dogovoru sa rukovodiocima KPJ, emigrirao u Grac, a potom u Moskvu. Na ovo se Brčić odlučio zato što je nekoliko mjeseci bio pod sumnjom da sarađuje sa komunistima, radi čega je bio proganjan. Tako je, poslije uspješno izvedene akcije bjekstva iz zatvora dvojice istaknutih rukovodilaca KPJ i SKOJ-a Mihajla Vraneše (1. februara 1929) i Vilima Horvaja (19. marta 1929), u čijoj je realizaciji učestvovao s motivacijom pojačane bezbjednosti, u više mahova premještan s posla na posao. Na kraju, uoči bjekstva, trebalo je da preuzme dužnost čuvanja zatvorenika za vrijeme šetnje u zatvorskom dvorištu.

Izjavu o njegovom radu napisao je Tito u Beču 15. decembra 1934. na zahtjev Kadrovskog odjeljenja IKKI. Na sjednici od 29. decembra iste godine CKKPJ je zaključio da se, »na osnovu izjave Tita«, preporuči Izvršnom komitetu Kominterne da ponovo pretrese »njegovu člansku pripadnost«, s obzirom da je 1932. isključen iz SKP (b), zbog »prikrivanja podataka o službovanju u žandarmeriji«. Nije ustanovljeno kad je i u koju svrhu stavljen datum na kraju teksta. Mogućno je da je izjava toga dana stigla iz Beča u Izvršni komitet Kominterne ili, pak, da ju je tada njegovo Kadrovsko odjeljenje proslijedilo Balkanskom zemaljskom sekretarijatu, s obzirom da je Tito tri dana prije toga (4. marta) prisustvovao njegovoj sjednici. Isto tako, i potpis Valter, pseudonim koji je Tito počeo upotrebljavati po dolasku u Moskvu, stavljen je tada, pošto je izjava bila potpisana sa: Tito. Na originalu rukopisa, ispod potpisa Valter, dopisano je rukom, mastilom, na ruskom jeziku: Sekretar CKKPJ. Najvjerovatnije je da je to Tito učinio za vrijeme boravka u Moskvi između 26. avgusta 1938. i 24. januara 1939, kada je pregledao i korespondenciju Jugoslovenske sekcije KP pri Komunističkoj internacionali; tada je razjasnio i neke nejasnoće u datiranju, potpisima i slično.

188 Tito ima u vidu 11. avgust 1928, kada je Uprava policije u Zagrebu uputila optužnicu protiv Josipa Broza i drugova državnom tužiocu s predlogom da se protiv

Broza i ostalih osumnjičenih po istom djelu povede istraga. Tada je on s drugovima prebačen u istražni zatvor Sudbenog stola, u Petrinjskoj ulici broj 12.

189 Odnosi se na Nikolu Petkovića Seljaka, člana Biroa CKSKOJ-a, koga je beogradska policija uspjela zavrbovati da radi za njene interese, pa ga je pustila iz zatvora.

190 Presuda Brozu i drugovima izrečena je 14. novembra 1928, a bjekstvo o kome je ovdje riječ pripremano je u vrijeme dok se Broz nalazio u zatvoru Sudbenog stola u Zagrebu (druga polovina novembra i decembra 1928). Jedan od glavnih inicijatora i organizatora te akcije bio je Đuro Đaković, koji je tokom 1928. bio na čelu Privremenog rukovodstva KPJ. Osnovna pobuda za bjekstvo bila su hapšenja većeg broja rukovodilaca KPJ i SKOJ-a u ljeto 1928. U tu svrhu Đaković je obrazovao komisiju u sastavu: Anka Butorac, Agata Oreški, Stjepan Cvijić, Antun Jelenc i njegov brat, Mijo Prahin i Tomo Parak. Za neposrednog rukovodioca određen je Blagoje Parović, član Gradskog komiteta KPJ u Zagrebu. Prvi na listi za oslobođenje bio je Josip Broz. Akcija je bila osujećena time što je Broz u međuvremenu prebačen u drugu ćeliju.

191 Andrija Hebrang je uhapšen septembra u Zagrebu, zajedno sa Mihajlom Vranešom. Povodom bjekstva Petra Brčića Hebrang je 27. novembra 1929. saslušan u Okružnom sudu u Sremskoj Mitrovici, pošto je tada bio na robiji u sremskomitrovačkoj tamnici.

192 Pored nekoliko Titovih pisama, upućenih oktobra 1934. iz Ljubljane u Beč, kao i njegovog usmenog izlaganja na sastancima CKKPJ, ima se u vidu *Izvještaj Levca (E. Kardelja) od 2. decembra 1934*, u kome su veoma opsežno i kompleksno obrađeni mnogi problemi iz rada KPJ u Sloveniji.

193 Na ovom mjestu učinjena je štamparska greška u pogledu godine. Trebalo bi da stoji 1924. umjesto 1934, s obzirom da su se juna 1924. odigrali poznati događaji — sukobi između ORJUNE i rudarskih radnika u Trbovlju. Tom prilikom je od strane pripadnika ORJUNE na svirep način ubijen omladinac France Fakin.

194 U vrijeme o kome je ovdje riječ u Ljubljani je postojalo oko 30 tvornica. Većina ih je imala za sobom višedecenijsku tradiciju, jer je Ljubljana bila industrijski centar još u 19. vijeku, kada su u njoj počele nicati prve fabrike. Slično ovim Titovim primjedbama o nedovoljnom broju partijskih organizacija u većini preduzeća u Ljubljani, što je bilo konstatovano i na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji, još septembra 1934, govori se i u već navedenom *Izvještaju Levca.* Na tako usporen proces stvaranja novih organizacija svakako su utjecala i česta hapšenja rukovodećih komunista u Sloveniji gotovo tokom cijele 1934.

195 U Mariboru su u fabrici »Doktor in drug« postojale dvije ćelije KPJ (sa pet članova), a u Željezničkoj radionici bila je jedna partijska organizacija (sa 3 člana). Djelovao je i MKKPJ (sa četiri člana), kome je istovremeno bila namijenjena i uloga Okružnog komiteta KPJ. Međutim, kako MKKPJ svoju djelatnost nije uspio proširiti i na područje okruga, PKKPJ za Sloveniju je neposredno kontaktirao s partijskom organizacijom (od pet članova) u Guštanju, a nešto kasnije i sa organizacijom (od 4 člana) u Mežicama. PK je takođe održavao pojedinačne veze sa članovima Partije, koji su bili veoma aktivni u prethodnom periodu, osobito do 1932, do policijske provale, kada je policija uhapsila mnoge rukovodioce i članove KPJ, poslije čega su se organizacije i pojedini članovi Partije pasivizirali.

196 Na području Savinjske doline u to vrijeme su djelovale partijske organizacije u Šoštanju (jedna ulična sa četiri člana), u Liboju (četiri člana), Št. Paulu (jedna preduzetna ćelija od 8 članova), u Slovenjgradecu (jedna organizacija sa četiri člana).

197 U Notranjskoj — u mjestima Vrhnika, Logatec, Cerknica, Grahovo, Lož, Rakek, Begunje, postojale su brojne partijske organizacije od jeseni 1932. do

jula 1933. sa centrom u Vrhniki, gdje je organizirana prva ćelija, čiji je jedan od zadataka bio i da održava vezu sa Ljubljanom, a poslije su tu formirana i dva okružna komiteta — u Vrhniki i Logatecu. Juna 1933. razgranata partijska aktivnost prekinuta je time što je policija, uz pomoć provokatora, otkrila partijske organizacije u Notranjskoj i njihove veze sa Ljubljanom i uhapsila nekoliko desetina komunista (među njima inž. Fridriha Gerla, glavnog organizatora Partije u ovom kraju Slovenije, B. Ziherla i dr.).

198 Prema navedenom Kardeljevom izvještaju, do novembra 1934. u Kranju nije postojala partijska organizacija, nego samo 4—5 starih članova Partije, koji su se mogli odmah aktivirati. I u Kamniku je bila slična situacija. Nasuprot tome, u kamniškom okrugu bilo je nešto drukčije, jer se u Lukavcu kod Domžala nalazio MK (od tri člana), koji je rukovodio radom tri ćelije, sa 12 do 14 članova.

U Kočevju je djelovao Okružni, odnosno Mjesni komitet, koji je bio sastavljen od tri člana (dva intelektualca i jednog radnika). Međutim, taj rukovodeći organ Partije nije uopšte održavao sastanke, pa se samim tim ni njegovo djelovanje nije osjećalo. Izvjesnu aktivnost ispoljavali su samo pojedini komunisti, dok je većina — njih jedanaestoro (osam radnika i tri intelektualca) bila pasivna, tako da pokrajinsko partijsko rukovodstvo za Sloveniju nije na njih uopšte moglo ni računati.

199 Prilikom diskusije o odlukama IV zemaljske konferencije na sjednici Politbiroa KPJ, 29. decembra 1934, riješeno je da se slijedeći brojevi organa CKKPJ »Proleter« i PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju »Srp i čekić« posvete konferenciji. Tada je Tito dobio zadatak da napiše članak o Zemaljskoj konferenciji KPJ za list »Srp i čekić«, koji je objavljen u januarskom broju ovog lista za 1935. pod naslovom: *O IV zemaljskoj konferenciji KPJ*

200 Četvrti kongres Komunističke partije Jugoslavije održan je u prvoj polovini novembra (od 6. do 16.)1928. u Zenenlandu (neposredna blizina Drezdena), u prostorijama centralne škole KP Njemačke. U radu Kongresa učestvovalo je dvadeset pet delegata iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Crne Gore, Dalmacije i Vojvodine, izabranih na pokrajinskim partijskim konferencijama, tokom septembra i oktobra 1928, i predstavnici IKKI: Erkoli — Palmiro Toljati i Dmitrij Manuilski, kao i dva predstavnika Komunističke omladinske internacionale.

201 Početkom 1935. CKKPJ objavio je brošuru pod naslovom: *Odluke IV zem[aljske] konferencije KPJ* sa materijalima konferencije. Štampana je latinicom na 72 strane, u formatu 1/4 tabaka u listu »Proleter«, organu CKKPJ, u dvobroju 2—3, februara—marta 1935. i u broju 4. marta iste godine, objavljeno je više dokumenata sa IV zemaljske konferencije KPJ, a u *Šta i kako da se radi*, zborniku uputstava i direktiva CKKPJ, 1935, br. 5. publikovano je takođe više napisa.

202 Brojem »10« ili brojem »1« označavan je u partijskoj korespondenciji dr Sima Marković, vođa desne frakcije u KPJ. On je pružao otpor u sprovođenju *Otvorenog pisma članovima Komunističke partije Jugoslavije*. Sa grupom svojih istomišljenika u Beogradu sprečavao je Privremeno rukovodstvo KPJ da uspostavi kontakt sa partijskim organizacijama, tvrdeći da je *Otvoreno pismo* djelo provokatora, sračunato na stvaranje razdora u KPJ. Time je doprinio da se partijska organizacija otcijepi od KPJ i onemogućavao djelovanje Miloša Markovića, novoimenovanog sekretara Pokrajinskog sekretarijata za Srbiju i Marka Mašanovića, delegata CKKPJ. Na IV kongresu KPJ (novembra 1928) Sima Marković je istupio samokritički, ocijenivši svoje stavove kao pogrešne i štetne po KPJ. U skladu s tim uputio je *Pismo — apel članovima otcepljene organizacije grada X* (Beograda), s potpisom »drug br. 1«, pozivajući ih da se vrate u Partiju.

203 *Otvoreno pismo članovima Komunističke partije Jugoslavije*, koje je 13. aprila 1928. uputio Izvršni komitet Kominterne, usvojeno je na Savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ s predstavnicima IKKI, održanom u prvoj polovini istog mjeseca u Moskvi. U pismu je analizirano djelovanje KPJ od njenog osnivanja, s posebnim osvrtom na borbu između »lijeve« i desne frakcije, koja je odlučno osuđena; ukazano

je da je frakcionaštvo nagrizalo životnu snagu KPJ i pokazivalo očigledne tendencije da je uništi, tim prije što je frakcijska borba u vrhovima počela da zahvata cijelu Partiju. Obraćajući se članstvu KPJ *Otvorenim pismom*, IKKI ga je pozivao da prihvati »inicijativu onih mjesnih organizacija, koje su već započele likvidaciju frakcijske borbe u Partiji«, pri čemu se u prvi plan isticalo istupanje zagrebačke partijske organizacije (VIII konferencija), koja je pokazala da »KPJ ima zdravo članstvo, koje zna da čvrstom radničkom rukom zavede poredak u Partiji«. Osnovni smisao *Otvorenog pisma* bio je da »samo sama Partija, koja je spoznala pogrešnost kursa frakcijskih vođa... može da ga svojim snagama ispravi«. Glavna parola u *Otvorenom pismu* bila je: »Dublje u mase«, što je trebalo da »postane reč i delo cele KPJ«. (Vid. tekst *OP* u *Istorijskom arhivu KPJ*, tom II, Beograd 1950, str. 447—453.)

204 Politbiro CKKPJ izabran na IV kongresu u slijedećem sastavu: Milan Martinović, sekretar, Đuro Đaković, organizacioni sekretar, Živojin Pecarski, Đuro Salaj i Lazar Stefanović, doživljavao je česte kadrovske izmjene zbog pogibije pojedinih članova, kao i smjenjivanja od strane Kominterne, što je bilo prouzrokovano sukobima koji su prijetili da se rad paralizira.

U februaru 1929. kooptiran je Janko Mišić, kao sekretar CKSKOJ-a, a maja iste godine na funkciju organizacionog sekretara, umjesto Đ. Đakovića, postavljen je Viktor Koleša, dotadašnji sekretar PKKPJ za Sloveniju. Početkom novembra na II plenumu CKKPJ odstranjen je L. Stefanović, zbog ispoljenih desnih grešaka u radu. Neposredno poslije toga obrazovano je dvojno rukovodstvo: Politbiro (Milan Martinović, Viktor Koleša, Žika Pecarski, Blagoje Nikolić, Marko Mašanović, koji je imao da djeluje u zemlji) i Zagranični biro (Filip Filipović, Đuro Salaj, kao i jedan promjenljivi član Politbiroa; prvi je bio Martinović, koji je imao da koordinira rad između rukovodstva u zemlji i rukovodstva u inozemstvu). U januaru 1930. u rad PB uključeni su Petko Miletić i Rista Samardžić, a u julu, kada je Kominterna nazvala rukovodstvo Centralnom rukovodećom instancom, ističući time njegovu kolektivnost, kooptirani su: Antun Mavrak, Akif Šeremet, Nikola Kovačević i Karl Hudomal. Početkom avgusta smijenjen je Martinović, sekretar, izabran na IV kongresu, zbog sukoba sa cjelokupnim rukovodstvom. Krajem 1930. i tokom 1931. Kominterna je raspustila Centralnu rukovodeću instancu i odredila Privremeno rukovodstvo, s Filipom Filipovićem, kao rukovodiocem, i članovima: Milošem Markovićem, Vojom Semlekanom, Ivanom Gržetićem, Petkom Miletićem. Aprila 1932. Kominterna je opozvala F. Filipovića i uskoro ga smijenila, a u junu 1932, postavila novo Privremeno rukovodstvo u sastavu: Milan Gorkić, Vladimir Ćopić, Blagoje Parović, u čijem su radu učestvovali iz starog rukovodstva, dok nisu ponovo kooptirani: Miloš Marković, Ivan Gržetić i Karl Hudomal.

205 *Đuro Đaković*, organizacioni sekretar CKKPJ, uhapšen je 20. aprila 1929. u Zagrebu, u trenutku kada se sastao sa Nikolom Hećimovićem, sekretarom Crvene pomoći Jugoslavije. Poslije groznog mučenja, zagrebačka policija je, pod izgovorom izviđanja na austrijsko-jugoslovenskoj granici i utvrđivanja kanala kuda su komunisti ilegalno prelazili u Austriju, dovela Đakovića i Hećimovića 24. aprila u blizinu sela Sveti Duh, kod Oštrog Vrha. Tu su u popodnevnim časovima 25. aprila, pri spuštanju u jednu klisuru prema austrijskoj granici, ubijeni s motivacijom da su pokušali bježati. Ekshumacijom leševa, izvršenom 8. maja 1929, ustanovljeno je da je na žrtve pucano spreda, čime je dokazano smišljeno ubistvo. Prvu vijest o zločinu na granici objavila je 29. aprila austrijska štampa. Nakon toga je zagrebačka policija, koja je namjeravala da ovo ubistvo zadrži u tajnosti, izdala zvanično saopštenje.

206 Tito ima u vidu sukobe u rukovodstvu KPJ koji su ponovno izbili neposredno poslije uspostavljanja režima diktature, a došli su do punog izražaja tokom 1930. i 1931. Tome je doprinosilo prisustvo shvatanja desne i lijeve frakcije u rukovodstvu KPJ koja su zvanično bila likvidirana na IV kongresu. Ona su, međutim, i nadalje potajno živila u pojedinaca. Razmimoilaženja su se najprije ispoljila kada su Kominterna i CKKPJ donijeli odluku o povlačenju Nezavisnih sindikata u ilegalnost,

s obzirom da je njihov rad bio zabranjen Zakonom o zaštiti države od 6. januara 1929. Ponovno su se konfrontirale dvije struje. Na izgled glavni otpor zvaničnom kursu davala je Centralna sindikalna frakcija, dok je u suštini njihov inspirator bio dr Sima Marković, kao i jedan broj članova CKKPJ u Beogradu i Zagrebu — njegovi istomišljenici, koji su se zalagali za legalizaciju Nezavisnih sindikata, pa i po cijenu da to izvojuju od policije. Pogibija Đure Đakovića i ubistva više članova CKKPJ i CKSKOJ-a, te niza drugih rukovodilaca iz obje pomenute organizacije, zaoštrili su odnose u Politbirou, osobito poslije njegovog povlačenja maja 1929. u inozemstvo. Nejedinstvenost se očitovala i u procjeni političke situacije u zemlji, a naročito u odnosu na svrsishodnost parole o oružanom ustanku protiv diktature, kao i o uzrocima masovnih hapšenja komunista. Nastali su i sporovi između Politbiroa, koji je djelovao u zemlji, i Zagraničnog biroa, s obzirom da su njegovi funkcioneri separatno održavali veze sa organizacijama i rukovodstvima u zemlji i time stvarali »svoje ljude i grupice«. U tom periodu bila je prisutna i potajna grupaška borba za rukovodeće pozicije pojedinaca, koja je počela prilikom stvaranja a nastavila se tokom djelovanja Centralne rukovodeće instance. Cijela situacija je doprinosila da su se partijske organizacije i rukovodstva zatvarala od masa — postajala sektaška, čime je bio ometan njihov prodor u legalne radničke organizacije, kada su za to stvarane mogućnosti.

207 Prilikom donošenja Obznane rukovodstvo KPJ nije uputilo poziv komunistima i radničkoj klasi da organiziraju masovne protestne akcije, već se ograničilo na interpelacije komunističkih poslanika u Skupštini (29. i 30. januara 1921), zatim na usmene i pismene intervencije Centralnog partijskog vijeća i Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije i Komunističkog poslaničkog kluba predsjedniku vlade, Ustavotvornoj skupštini i ministru za socijalnu politiku (30. decembar 1920, 10. januar i 2. februar 1921). Otpor Obznani je bio neznatan u cijeloj zemlji. Jedino je u Zagrebu proglašen generalni štrajk i održane su demonstracije, a u Vukovaru je došlo do oštrih sukoba između radnika koji su branili Radnički dom i policije.

Komunistički poslanici u Skupštini isticali su da je Obznana nezakoniti akt i da je suprotna Ustavu. Bili su ubijeđeni da je ona privremenog karaktera, da će ubrzo vladu preuzeti liberalnije snage, koje će dozvoliti legalan rad KPJ. Iz takvog vjerovanja proisteklo je i zanemarivanje osnivanja ilegalnih organizacija KPJ.

208 Poslije proglašenja diktature, vodstva građanskih stranaka nisu se upuštala ni u kakvu borbu. Zabranu svojih partija, na osnovu Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, objavljenog u dnevnoj štampi 6. januara 1929, kada i Proklamacija kralja Aleksandra o zavođenju diktatorskog režima, prihvatili su bez otpora. Većina vodstva građanskih stranaka nije uputila u takvoj situaciji nikakvu poruku svojim pristalicama, ostavljajući ih bez stava kako da se ponašaju prema izvršenim promjenama. Mnogi su bili uvjereni da je apsolutistička diktatura prolazno rješenje, poslije čega će biti obnovljen stranačko-parlamentarni život, a dr Maček je dao izjavu u prilog novom stanju *(Lajbek je raskopčan)*. Uglavnom zbog toga je izostao otpor, jer ne treba brzati, zamjerati se dvoru i time gubiti šanse kada dođe vrijeme za povratak stranačkog života.

209 U rukovodstvima i organizacijama KPJ otkriven je cijeli niz provokatora. Ovaj specijalni vid borbe protiv revolucionarnog radničkog pokreta i njegove avangarde KPJ vladajući krugovi u Kraljevini SHS počeli su intenzivno primjenjivati poslije Obznane i Zakona o zaštiti države, od kada je policija pojačala ubacivanje provokatora u KPJ i radila na njihovom vrbovanju među partijskim rukovodiocima i članstvom. Neki komunisti stavili su se u službu policije nakon hapšenja i torture kojoj su bili podvrgnuti, kao što je bio slučaj s Petkom Miletićem.

Među veće provokatore ubrajaju se N. Petković Seljak, član CKSKOJ-a, Ljubomir Mitić (doprinio da policija otkrije, februara 1925, ilegalnu štampariju KPJ, u kojoj je štampan list »Komunist«, i uhapsi njegovog urednika Mošu Pijade), zatim Ilija Šumanovac, koji se prihvatio toga posla iz kukavičluka još za vrijeme izdržavanja kazne u lepoglavskoj tamnici (1927—1929), Matija Brezović, član CKKPJ i sekretar

Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju (izdao policiji Đuru Đakovića i Nikolu Hećimovića, prokazao sjedište CKSKOJ-a u Samoboru, gdje su ubijeni Janko Mišić, sekretar, Mija Oreški, organizacioni sekretar, i Slavko Oreški, tehnički sekretar CKSKOJ-a. Otkrio je i štampariju CKKPJ, u kojoj je štampan »Proleter«, čime je omogućio policiji da pohapsi gotovo cio rukovodeći partijski i skojevski aktiv u Zagrebu); zatim Milivoje Magdić, sekretar Crvene pomoći Jugoslavije (1929—1930); Josip Car, Žiga Engelman i Alma Sonenšajn, Josip Belonček i drugi.

210 Tito je ovo pismo napisao prema odluci donijetoj na sjednici Politbiroa CKKPJ 5. februara 1935.

211 Početak sukoba između rukovodećih organa KPJ i SKOJ u Zagrebu datira s kraja 1934. Glavni povod tome bile su demonstracije koje su 7. novembra 1934. u čast oktobarske socijalističke revolucije uspješno »izveli mladi radnici i studenti pod vodstvom SKOJ-a... na proleterskoj Trešnjevki u Zagrebu...« (*Oktobar u Jugoslaviji 1918—1945*, Beograd 1967, str. 414.) Tom prilikom su dogovorena pomoć i učešće partijskih rukovodstava i organizacija izostali, a, prema izjavi skojevskog rukovodstva, izvjesni partijski komiteti pokušali su da spriječe članove i rukovodioce SKOJ-a da sudjeluju u ovoj akciji. Na to su omladinski komiteti veoma oštro reagirali; u kritici se nisu ograničili samo na pomenuti slučaj već su osudili i rukovodstva KPJ da ništa ne rade. I jedna i druga strana obavijestile su o svemu tome Centralni komitet KPJ u različitim verzijama. Novi, još oštriji, sukob izbio je opet oko demonstracija, ali ovoga puta oko tačnosti podataka o broju učesnika u demonstracijama izvedenim u Zagrebu 6. januara 1935. Partijski forumi su ocijenili da su kod »vodećih omladinskih drugova« u više mahova primijećene tendencije »nepartijnosti i avangardizma«. Pred kraj januara 1935. delegat CKKPJ, u zajednici sa ostalim rukovodećim partijskim forumima, pokušao je da ovo nenormalno stanje razriješi, ali se pošlo pogrešnim putem — kritika je bila jednostrana, osuđene su samo omladinske greške, pa to omladinci nisu mogli prihvatiti. Upravo zbog takve nesamokritičnosti partijskih foruma u Zagrebu CKKPJ je riješio da odigra ulogu arbitra, što je i učinio ovim Titovim pismom.

212 Redakcija do sada nije uspjela pronaći pismo PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, br. 3 od 19. I 1935. godine.

213 Odnosi se na dva januarska štrajka tekstilnih radnika, jedan u Zagrebu i drugi u Oroslavlju. Pored ovih, tokom januara 1935, u Zagrebu je izvedeno oko deset manjih štrajkova i tarifnih pokreta. Jedan od glavnih uzroka pokreta 900 tekstilnih radnika u fabrici »Herman Polak i sinovi«, koji je označio početak štrajkaškog vala radničke klase u Hrvatskoj, bio je pokušaj poslodavaca da reorganizacijom procesa rada sprovedu maksimalnu eksploataciju radne snage, da snižavanjem niskih nadnica ili njihovim zadržavanjem pogoršaju već ionako teške uslove privređivanja i sprovedu što je mogućno brojnije otpuštanje radnika s posla. Uprava fabrike je pokušala da spriječi širenje štrajka raznim mjerama zastrašivanja, a kada u tome nije uspjela, pozvala je policiju da uguši štrajk. S obzirom da štrajkaši nisu ustuknuli ni pred 80 naoružanih žandarma i 30 policajaca, uprava je prihvatila pregovore i zbog toga što su radnici ostalih tvornica, velika masa građana Zagreba i seljaci okolnih mjesta izrazili svoju punu solidarnost sa štrajkašima i pristupili organiziranju pomoći. Pošto su štrajk uspješno okončali, radnici su 16. januara stupili na posao.

Štrajk oko 2000 radnika u tekstilnoj industriji u Oroslavlju započeo je 28. januara 1935. Neposredni povod bilo je hapšenje radničkih povjerenika, pod optužbom da su vršili komunističku propagandu. Sa ovom akcijom radnika, koja je prerasla u masovne političke demonstracije pred opštinom, solidarisali su se i seljaci iz Oroslavlja i okoline; priključivši se povorci štrajkaša, zajedno s njima su zahtijevali da se oslobode zatvoreni radnici. Opštinske vlasti, policija i naoružana žandarmerija, koje su u prvi mah pokušale da silom rastjeraju demonstrante, morale su se povući pred odlučnošću i brojnošću radnika i seljaka i osloboditi uhapšene. Prema ocjeni PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, jedan od nedostataka ovog štrajka bio je to što

radnici u međuvremenu nisu postavili i druge zahtjeve, zbog čega su već 12. marta 1935. ušli u novi štrajk.

[214] Odnosi se na Pismo CKKPJ, br. 8 od 30. oktobra 1934. godine, upućeno Pokrajinskom komitetu KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i MK Zagreba.

[215] Priređivači nisu uspjeli pronaći navedeni članak.

[216] Taj stav je postavljen u *Rezoluciji IV konferencije KPJ o sindikalnom pitanju*, odjeljak II,pod naslovom »Na čelo štrajkaškog pokreta i borbe nezaposlenih«.

[217] Odnosi se na izbore za Narodnu skupštinu, raspisane 7. februara 1935, i zakazane za 5. maj 1935. Za razliku od prethodnih izbora (8. novembra 1931), kada su sve građanske stranke primijenile taktiku apstiniranja, dok je KPJ istakla parolu »aktivnog bojkota«, koja se u praksi svela na apstinenciju, ovoga puta je još prije donošenja zvaničnog akta o izborima došlo do znatne aktivizacije najvažnijih opozicionih partija. Na dan obnarodovanja izbora 7. februara dr Vlatko Maček, predsjednik HSS-a, dao je pristanak vodstvu »srbijanske opozicije« za izbornu saradnju i prihvatio predlog da bude nosilac zajedničke liste. Tako je obrazovana Udružena opozicija, od Demokratske stranke Ljube Davidovića, Zemljoradničke stranke Joce Jovanovića Pižona, Seljačko-demokratske koalicije i Jugoslovensko--muslimanske organizacije dr Mehmeda Spahe, koje su istakle svoju jedinstvenu zemaljsku izbornu listu.

[218] Akciju za donošenje zakona o minimalnim nadnicama povelo je 1934. vodstvo URS-ovih sindikata u zajednici sa radničkim komorama, udruženjima industrijalaca u pojedinim banovinama, te drugim korporacijama. Centralna uprava URSSJ zalagala se da zakonom o minimalnim nadnicama, pored ostalog, bude propisano da odlučujuća uloga u sklapanju kolektivnih ugovora i tarifnih sporazuma (određivanje visine nadnice i rješavanje sporova) pripadne radničkim komorama, berzama rada, poslodavcima i državnim vlastima; zatim, da u odborima za rješavanje sporova pri berzama rada budu zastupljeni predstavnici radnika, koje bi na predlog radničkih komora imenovao ministar socijalne politike i narodnog zdravlja. S obzirom da je CKKPJ zauzeo stav o ovim pitanjima sa zakašnjenjem, početkom februara 1935. dostavio je direktivno pismo partijskim rukovodstvima, a o tome je u »Proleteru« (br. 2—3 za februar—mart 1935) objavljen članak pod naslovom: *Povodom akcije za zakon o minimalnim nadnicama.* Komunisti su dobili zadatak da upornim radom osujete reformiste da svojom kampanjom za ovaj zakon, koja je zahvatila široke slojeve radnika, odgode tarifne i štrajkaške pokrete i skrenu ih na »put peticija i molbašenja. . .« Prednacrt uredbe izrađen tek početkom 1936, a kao *Uredba o utvrđivanju minimalnih nadnica, sklapanju kolektivnih ugovora, mirenju i arbitraži* stupila je na snagu godinu dana kasnije, 13. februara 1937.

[219] Tito ima u vidu *Okružnicu broj 13*, od 3. februara 1935, koju je CKKPJ uputio svim pokrajinskim partijskim rukovodstvima ističući da se u organiziranju kampanje za 8. mart angažiraju partijska i skojevska rukovodstva i organizacije, kako bi se izbjegla dotadašnja shvatanja da je riječ samo o specijalnom zadatku žena.

[220] O ovom pitanju raspravljao je CKKPJ na sjednici 26. marta 1935. i zaključio da se napiše pismo svim pokrajinskim komitetima, sa uputstvima o načinu slanja specijalne ženske delegacije u Moskvu na proslavu Prvog maja. Tim povodom, centralno partijsko rukovodstvo insistiralo je da se u delegaciju, koju je trebalo da sačinjavaju po dvije predstavnice iz svake pokrajine, uključe bar tri radnice. Predviđena delegacija žena iz Jugoslavije otputovala je u SSSR i učestvovala na prvomajskoj proslavi.

[221] Autor podrazumijeva *Okružnicu br. 15*. . ., koju je CKKPJ 24. februara 1935. dostavio pokrajinskim komitetima KPJ, a o tome je objavio i članak u »Proleteru« (marta 1935), pod naslovom *Na izbore.* U oba spisa Centralno partijsko rukovodstvo je više pažnje posvetilo ocjenama političke situacije u zemlji i karakteru vladajućih krugova i opozicionih snaga, nego jasnim i određenim zadacima komu-

nista. Ukazujući na činjenicu da se tim izborima ne rješavaju problemi jugoslovenskog društva, i da KPJ, permanentno progonjena, ne može očekivati veće izborne rezultate, CKKPJ je dao u zadatak komunistima da se u toku izborne kampanje angažiraju na slijedećim pitanjima: da sprečavaju pokušaje režima da porast borbenog raspoloženja naroda »skrene na put izborne komedije«; da povoljne okolnosti, koje će pružiti izborna kampanja, iskoriste za legalno populariziranje stavova i zahtjeva KPJ, mobiliziraju široke slojeve naroda u borbi za njihovo ostvarenje; da pospješe uslove i podstaknu radničku klasu da istupi javno kao »odlučujući činilac u klasnoj borbi« i inicijator jedinstvenog fronta radnika, seljaka i potlačenih naroda. Sve to imalo je za cilj da utiče na partijske organizacije da se oslobode pasivnosti i sektaštva i da se afirmiraju kao nosioci borbe za stvaranje antifašističkog demokratskog fronta. Partijsko rukovodstvo najavilo je da će KPJ samostalno istupiti na izborima, odnosno da će nastojati da stvori »borbeni sporazum sa lijevim elementima seljačkih i nacionalnih pokreta«. Tako su vođeni pregovori sa dr Vladimirom Mačekom, sa socijaldemokratima dr Živka Topalovića, sa lijevim zemljoradnicima dr Dragoljuba Jovanovića u Srbiji i pripadnicima Federalističke stranke u Crnoj Gori. U svemu ovome nisu ostvareni veći uspjesi. Jedan od razloga je bilo kasno preduzimanje mjera. Sem toga, dr Živko Topalović namjeravao je da se lično kandidira. CKKPJ je takođe pokušao da se istakne i samostalna radnička lista, s glavnim kandidatom Trišom Kaclerovićem. Kada u tome nije uspio, dao je direktivu da se glasa za izbornu listu Udružene opozicije.

222 Pismo koje Tito navodi nije pronađeno. Do plenuma CKKPJ, juna 1935, u dva maha su pismeno podsticana pokrajinska rukovodstva da realiziraju odluke IV zemaljske konferencije KPJ o formiranju KP Hrvatske i KP Slovenije. Jedna od prepreka za ostvarenje ovog zadatka bio je ključ koji je određivao potreban broj članova KPJ u Hrvatskoj i Sloveniji, kao preduslov za sazivanje osnivačkih kongresa. Mada se o ovom problemu raspravljalo na plenumu PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, maja 1935, te na nekoliko sastanaka MK Zagreba i rajonskih komiteta, a bio je zastupljen u svim važnijim dokumentima koji su donošeni tokom 1935. i 1936 (Rezolucija plenuma CKKPJ, juna 1935, Odluka Biroa CK o pravima, dužnostima i neposrednim zadacima ZB [Zemaljskog biroa], 27. juna 1935; Odluka PBCKKPJ o zadacima Komunističke partije Jugoslavije poslije VII kongresa Komunističke internacionale, Aprilski plenum CKKPJ 1936; Rezolucija CKKPJ o taktici i radu Partije donesena na savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ, avgusta 1936. itd.).

Efikasnijem radu na ovome pristupilo se, međutim, pod kraj 1936, kada je Tito, sa specijalnim ovlašćenjem Izvršnog komiteta Kominterne, došao u Jugoslaviju da rukovodi radom Partije. Tako su osnivački kongresi KP Slovenije i KP Hrvatske održani aprila, odnosno avgusta 1937.

223 U raspoloživoj dokumentaciji do sada nisu pronađena pisma koja se ovdje navode, izuzev izvještaja MK Zagreba, br. 1 od 17. januara 1935. U njemu centralno mjesto zauzima prikaz štrajka tekstilnih radnika u fabrici »Herman Polak i sinovi«.

224 Sarska oblast, prema odredbama Versajskog ugovora o miru, bila je pod upravom Društva naroda u trajanju od petnaest godina. Nakon toga, narod Sara trebalo je da se izjasni za tri alternative: da se priključi Njemačkoj ili Francuskoj ili da i nadalje ostane pod upravom Društva naroda. Na referendumu, održanom 13. januara 1935, od 539 000 glasača za prisajedinjenje Njemačkoj izjasnilo se 477 000, odnosno većina, 46 000 je bilo za *status quo*, dok je 2000 glasalo da Sar uđe u sastav Francuske.

Svoje poglede o ovim događajima CKKPJ je izložio u dva dokumenta: *Plebiscit u Sarskom području* (»Proleter«, septembar—oktobar 1934, br. 8—9) i *Plebiscit u Saru* (»Proleter«, februar—mart 1935, br. 2—3). U listu »Proleter« od januara 1935, br. 1, nije, međutim, objavljen nijedan napis o ovome problemu, te se pretpostavlja da autor misli na navedeni napis koji je izašao u dvobroju februar—mart 1935. Isto tako ni u »Biljtenu«, br. 1, januara 1935, informativnom organu Centralnog komiteta KPJ, nije štampan nijedan članak povodom plebiscita u Sarskoj oblasti.

225 Riječ je o atentatu na Kirova (Kostukova) Sergija Mironoviča, sekretara CKSKP (b) i sekretara Oblasnog i Mjesnog komiteta u Lenjingradu, koji je izvršen 1. decembra 1934. u Smoljnom, u Lenjingradu. U organu Centralnog komiteta KPJ »Proleteru« izašao je u januarskom broju od 1935. napis: *Ubistvo druga S. M. Kirova.* U »Biljtenu«, informativnom organu CKKPJ, januara 1935, br. 1, nije, međutim, objavljen nijedan članak o ovom događaju. U ovom listu izašao je nekrolog povodom smrti Valerijana Vladimiroviča-Kujbiševa.

226 Ovu autobiografiju Tito je napisao vjerovatno krajem februara 1935, neposredno po dolasku u Moskvu, i ona spada među prve njegove spise nastale za vrijeme boravka u SSSR. Potpisao je svojim novim ilegalnim imenom Valter, koje je ovdje dobio. Pod tim imenom Tito je radio kao politički referent za KPJ u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu KI i njime se služio u prepisci sa rukovodećim organima Kominterne, odnosno KPSS. Tito je autobiografiju napisao svojeručno, mastilom, na ruskom jeziku, na osam stranica.

227 Prema podacima u *Status animarium* Tuheljske župe tačan datum rođenja Josipa Broza je 7. maj 1892. Međutim, u izvjesnim policijskim, kao i ličnim dokumentima pominju se i neki drugi datumi tokom marta i maja 1892. i februara, marta i maja 1893. Datum 25. maj kao dan Titovog rođenja počeli su slaviti najprije njegovi saradnici u Zagrebu 1941. i 1942. Taj dan se proslavljao i 1944, kada su njemački okupatori organizirali poznati desant na Drvar s ciljem da unište Vrhovni štab i Josipa Broza. Nakon pobjede revolucije, 25. maj je počeo da se proslavlja kao dan Titovog rođenja i ujedno kao Dan mladosti u našoj zemlji.

228 U porodici Franje i Marije Broz — roditelja Josipa Broza, rođeno je petnaestoro djece. Većina ih je pomrla u prvim godinama života. Ostali su: Martin, Dragutin, Stjepan-Štefek, Matilda, Vjekoslav-Slavko, Tereza. (Opširnije o tome vid.: Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju.)*

229 Bravarski zanat Broz je izučavao od novembra 1907. do 23. septembra 1910. u radionici »Šašek i Karas« u Sisku (Galdovačka, odnosno Tomislavljeva ulica broj 6). Istovremeno je pohađao šegrtsku školu, koju je također završio 1910.

230 Poslije završenog zanata, u jesen 1910, Josip Broz dolazi u Zagreb i kao kvalificirani radnik najprije se zapošljava u bravarskoj radionici Izidora Haramine (26. septembar — 19. novembar 1910), zatim jedno vrijeme boravi u Kumrovcu, odakle odlazi za Trst; pošto tamo ne nalazi posao, vraća se u Zagreb, gdje je radio u mehaničarskoj radionici Augusta Knausa (13. mart — 1. jul 1911). Još u vrijeme prvog dolaska u Zagreb, oktobra 1910, Josip Broz se učlanio u Savez kovinarskih radnika, čime je istovremeno postao i član Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije (članstvo u socijalističkim sindikatima značilo je i članstvo u Socijaldemokratskoj stranci, u čijem su sastavu bili sindikati).

231 U Sloveniji se Josip Broz našao početkom avgusta 1911, kad je donio odluku da krene u »fremt«. Pošao je u Beč, ali je u Zidanom Mostu odustao od prvobitne namjere i otputovao u Ljubljanu, a otuda u Kamnik, gdje se zaposlio u fabrici metalne robe (danas fabrika »Titan«); tu je radio do početka maja 1912.

232 U spiskovima fabrike metalne robe u Jince-Čenkovu, 60 kilometara daleko od Praga, čiji su vlasnici bili Moric Arndt i Jajteles, utvrđeno je da je Josip Broz radio u toj fabrici od 10. maja do 23. avgusta 1912. Zatim odlazi u Plzen, gdje desetak dana radi u fabrici »Škoda«. U septembru 1912. prelazi u Manhajm i zapošljava se najprije u jednoj fabrici sidra, a zatim kod »Benca«. Mjesec dana kasnije dolazi u Beč u fabriku »Gridl«, a poslije kraćeg vremena prelazi u Bečko Novo Mjesto, u fabriku automobila »Dajmler«.

233 Vojsku je počeo služiti u tehničkoj službi artiljerije u Beču. Ubrzo, na lični zahtjev, premješten je u Zagreb, gdje je raspoređen u 25. domobranski puk.

234 Brozova jedinica nalazila se jedno vrijeme na Bežaniji, a zatim u Rumi.

235 Srpski dobrovoljački korpus formiran je na teritoriji Rusije od Jugoslovena zarobljenih ili prebjeglih iz austrougarske vojske iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Dalmacije, Vojvodine i Slovenije, koji su se mahom nalazili u ruskim zarobljeničkim logorima. Oni su od poslanika srpske vlade u Petrogradu zahtijevali da se organizira njihovo prebacivanje u Srbiju, kako bi se borili protiv Austro-Ugarske. (Poslije sporazuma između srpske i ruske vlade, od avgusta do oktobra 1915. tim putem je u Srbiju prebačeno oko 3500 dobrovoljaca.) Krajem aprila 1916. obrazovana je Prva srpska dobrovoljačka divizija, a Druga divizija i takozvani Dopunski bataljon u kasnu jesen 1916. u Odesi. U Prvoj srpskoj dobrovoljačkoj diviziji javljala su se oprečna shvatanja o nekim suštinskim pitanjima budućeg uređenja države južnoslovenskih naroda i ciljevima borbe: da li »Velika Srbija«, ili federativna Jugoslavija (otuda i stav prema polaganju zakletve na vjernost i odanost srpskom kralju. Većina zarobljenika sa teritorije Hrvatske i Dalmacije, Slovenije i Vojvodine, a naročito pod uticajem socijalista, odbijala je da to učini).

236 *Demonstracije petrogradskog proletarijata*, održane su 16. i 17. jula 1917. Povod je bila vijest o propasti ofanzive na frontu, koju je organizirala Privremena vlada na zahtjev Engleske i Francuske. Demonstracije su najprije izbile u Viborškom rajonu, kao izraz nepovjerenja i nezadovoljstva prema Privremenoj vladi zbog njene nedosljedne politike — obećavala je na riječima mir, a u stvarnosti nastavljala sa imperijalističkim ratom. Boljševička partija je, uprkos tome što u tom momentu nije bila za oružanu akciju, uzela učešća u demonstracijama. Protiv demonstranata Privremena vlada je preduzela represivne mjere. Hapšeni su istaknuti funkcioneri Boljševičke partije, a 20. jula izdat je nalog da se Lenjin liši slobode. Pred opasnošću da i sam bude uhapšen (pošto je lišen slobode njegov stanodavac), Broz bježi u Finsku, ali je u gradu Uleoboru (danas Oulu) uhapšen i vraćen u Petrograd.

237 Vijest o pobjedi oktobarske revolucije zatekla je Broza na putu za Omsk, na željezničkoj stanici Atamanski Hutor, gdje je stigao oko 10. novembra 1917. Po dolasku u Omsk prijavljuje se u Crvenu gardu, odnosno upisuje se u internacionalni odred Crvene garde u kojoj je služio nekoliko mjeseci. U junu 1918, poslije pobune čehoslovačkog korpusa i uspostavljanja Kolčakove kontrarevolucionarne vlasti i pošto su odredi Crvene garde ubrzo bili razbijeni, Josip Broz se sklanja izvan Omska — u selo Mihajlovku — bogoljubovska općina, a tokom avgusta odlazi u jedan kirgijski aul (selo), udaljen 65 km od Omska. Tu je proveo do decembra 1919, kada se ponovo vraća u Omsk, pošto je Kolčak sa svojim trupama otuda bio protjeran.

238 U proljeće 1918. Broz je podnio molbu za prijem u Rusku komunističku partiju (boljševika) i zahtjev za dobijanjem sovjetskog državljanstva, što je tada bilo uobičajeno u nekim internacionalnim jedinicama u Sovjetskoj Rusiji.

239 Pelagija Belousova Denisovna se za vrijeme školovanja na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada u Moskvi (1929—1932) vodila pod imenom Elena Aleksandrovna Nikolajevna. Tokom 1932. i 1933. radila je u Oblasnoj partijskoj školi u Kazahstanu.

240 Misli na period 1918—1919; iako je tek bio podnio molbu za prijem u RKP (b), on je već djelovao kao komunist i održavao veze sa pojedinim članovima Boljševičke partije iz Omska.

241 Josipa Broza je februara ili marta 1920. primio za člana Jugoslovenske komunističke sekcije pri Oblasnom birou Ruske komunističke partije (boljševika) u Omsku Dimitrije Georgijević, koga je Centralni jugoslovenski biro pri RKP (b) uputio tamo iz Moskve da organizira agitacioni rad među Jugoslovenima u Sibiru.

242 Po dolasku u Zagreb, Broz se zaposlio u mehaničarskoj radionici Filipa Bauma, u kojoj je radio od 5. novembra 1920. do 2. januara 1921. Odmah se uključio u rad Pododbora Saveza kovinarskih radnika i učlanio u Komunističku partiju Jugoslavije. Poslije donošenja Obznane Broz je krajem januara 1921. otišao iz Zagreba u selo Veliko Trojstvo, nedaleko od Bjelovara.

243 Josip Broz je bio uhapšen marta 1925, poslije sahrane Josipa Vinceka Valenta, člana Okružnog komiteta KPJ za Bjelovar, učesnika oktobarske revolucije, na čijem je grobu 18. marta održao posmrtni govor antirežimskog karaktera. Broz je sa Đurom Šepovićem, članom OKKPJ za Bjelovar, koji je istoga dana lišen slobode, zadržan osam dana u zatvoru u Bjelovaru, pa su uslijed nedostatka dokaza za krivično-sudsko gonjenje pušteni na slobodu.

244 Poslije izlaska iz bjelovarskog zatvora Broz je bio sve češće izložen maltretiranjima policijskih i žandarmerijskih vlasti (uznemiravan je na poslu, a njegov stan je postao meta stalnih pretresa). Uslijed toga dolazi u sukob i s novim vlasnikom mlina u Velikom Trojstvu (Polakovim zetom Oskarom Rozenbergom), što utiče na Broza da ode iz Velikog Trojstva. Kraće vrijeme se zadržava u Zagrebu, da bi, po preporuci izvjesnih članova PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, 21. septembra 1925. otišao u Kraljevicu i stupio na posao u preduzeće »Jugoslovenska brodogradilišta d. d.«

245 U Kraljevici Broz provodi godinu dana; pored ostalog, organizira šesnaestodnevni štrajk brodograđilišnih radnika (24. avgust — 8. septembar 1926) zbog čega je 2. oktobra otpušten sa posla. Odmah se upućuje u Zagreb, nadajući se da će se tu zaposliti. Ali, kako nije bilo nikakvih izgleda da brzo nađe posao, prihvata poziv izvjesnih funkcionera Centralne uprave Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije SRMI i OJ da dođe u Beograd. I tu se, međutim, ne uspijeva zaposliti, te početkom januara 1927. odlazi u Smederevsku Palanku, gdje stupa na rad kao bravar-alatničar u fabrici za opravku vagona »Jasenica a. d.« (danas fabrika vagona »Dragoslav Đorđević Goša«). Dva mjeseca kasnije Broz je otpušten s posla, pošto vlasnicima nije odgovarala njegova beskompromisna borba za zaštitu radničkih prava. Ponovo se, nakon kraćeg zadržavanja u Beogradu, u nadi da će pronaći novi posao, vraća u Zagreb.

246 Po povratku u Zagreb Broz je kraće vrijeme radio u preduzeću »Umjetna i građevna bravarija Dragutin Hamel« (11—21. maja 1927). Posao je napustio zbog sukoba sa vlasnikom koji mu je osporavao pravo da radi na sindikalnom organiziranju radnika u preduzeću. Pošto je uskoro postavljen za oblasnog sekretara uprave Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije (SRMI i OJ), Broz od tada postaje profesionalni sindikalni, a kasnije i partijski funkcioner.

247 Pojačanu borbu protiv obiju frakcija — desne i lijeve Josip Broz vodi u uslovima kada su se desničari u svakodnevnom radu suprotstavljali odlukama Aprilskog plenuma CKKPJ (1927). Strahujući da ne izgube rukovodeće pozicije u Nezavisnim sindikatima, vođe desnice — dr Sima Marković i Laza Stefanović odlučno su se suprotstavljale premještanju uprava pojedinih strukovnih saveza iz Beograda u Zagreb, s obzirom da su se tu nalazile antifrakcijske snage. U nastojanju da to spriječe, prijetili su da će na predstojećem kongresu objelodaniti djelovanje i utjecaj centralnog partijskog rukovodstva u Nezavisnim sindikatima.

Zahvaljujući tome što su uspjeli da se u uprave većine sindikalnih saveza izaberu njihove pristalice, oni su obezbijedili i prevagu u centralnom rukovodstvu Nezavisnih sindikata, izabranom na I zemaljskom kongresu. U takvim okolnostima desničari su izazvali cijepanje sindikata. Razmimoilaženja su se manifestirala i oko toga da li sindikati treba da budu nezavisni ili neutralni. Desničari su tražili neutralne, apolitične sindikate.

Ogorčeni antipartijskim radom desničara, rukovodioci »lijeve« frakcije, koja je poslije III kongresa KPJ prestala da postoji, počeli su da obnavljaju »lijevu« frakciju — da stvaraju svoje grupe, koncentrišući svu pažnju na to. Stoga su zapostavljali rad u masama i postepeno počeli da među njima gube utjecaj. Rukovodioci lijeve frakcije, koji su sačinjavali većinu u tadašnjem centralnom rukovodstvu KPJ, tokom priprema IV plenuma KPJ borili su se za pobjedu svojih stavova i prevagu svojih snaga. Tako su u jesen 1927. veoma intenzivno djelovali na osvajanju zagrebačke partijske organizacije, koja je važila kao jedna od najbrojnijih i najorganiziranijih u zemlji. U tom cilju ljevičari stvaraju frakciju u Zagrebu, održavaju posebne uže sastanke, pokušavajući da svoje pristalice uključe u takozvane »prijateljske kružoke«.

Tito je, u vezi s tim, u predavanju o historiji Partije, održanom 1943, istakao: »1927. godine došle su te sve partijske trzavice jasnije do izražaja. Članstvo je vidjelo, a u prvom redu zagrebačka organizacija... da nešto ne valja. Na Aprilskom plenumu i Decembarskom plenumu 1927. godine došle su do izražaja sve suprotnosti koje su postojale između ljevice i desnice... Svaka je sebe smatrala pravovjernom, a obje su griješile, mada više desna. A članstvo Partije je osjećalo da griješe obje frakcije.«

248 Autor misli na VIII mjesnu zagrebačku partijsku konferenciju, održanu 25. i 26. februara 1928. Tada je Josip Broz kao organizacioni sekretar, sa pseudonimom Georgijević, u ime manjine MKKPJ istupio sa koreferatom, poslije izvještaja Mjesnog komiteta, čiji je podnosilac bio Dušan Grković, politički sekretar MK. U ovom koreferatu Broz je u sedamnaest tačaka podvrgao oštroj kritici dotadašnji rad MK i iznio predloge da se likvidira frakcionaštvo i koterijaštvo i prevaziđe sektaštvo, kako bi se Partiji omogućilo da se okrene rješavanju životnih problema radničke klase i cjelokupnog naroda. Nakon veoma žučne i duge diskusije, većina delegata je odobrila shvatanja i stavove koreferata; od trideset delegata, dvadeset sedam se izjasnilo za koreferat manjine Mjesnog komiteta, tj. za Broza. Na osnovu toga, usvojeni su Rezolucija Konferencije, tromjesečni plan rada MK i Direktive za predstavnika zagrebačke partijske organizacije izabranog za Savjetovanje, koje je sazvao IKKI za mart 1928, a u vezi sa stanjem u KPJ. Konferencija je izabrala Mjesni komitet, u koji su ušli predstavnici antifrakcijskih snaga, s Titom, kao političkim sekretarom, na čelu.

249 Mjesni komitet KPJ Zagreba, koliko se moglo utvrditi, tada su sačinjavali: Dušan Grković, politički sekretar, Josip Broz, organizacioni sekretar, Milan Milanović, Andrija Hebrang i Zora Nikolić, članovi Komiteta. Većina članova MKKPJ, sa D. Grkovićem kao političkim sekretarom na čelu, pripadala je ultralijevoj grupaciji u KPJ. Manjinu MK sačinjavali su Broz i Hebrang.

250 Podrazumijevaju se *Direktive delegatu zagrebačke organizacije za Savjetovanje*, koje je IKKI bio zakazao za početak marta 1928, u kojima se iznose pogledi zagrebačke partijske organizacije na stanje u KPJ i kako da se nađe izlaz. Zalagali su se za organizaciono i idejno-političko jačanje Partije, njeno omasovljenje i za uklanjanje iz rukovodstva i »lijevih« i desnih frakcionaša. U skladu s tim, preporučili su IKKI da se oformi sposobno nefrakcijsko centralno rukovodstvo Partije, koje bi uz pomoć članstva KPJ moglo pružiti garanciju da će sve postavljene zadatke izvršiti. Osnovne poruke sa ove Konferencije nalaze se u *Otvorenom pismu članovima KPJ*, koje im je Kominterna uputila aprila 1928.

251 Riječ je o hapšenju Josipa Broza 14. jula 1927, što je učinila zagrebačka policija na zahtjev Komande 9. žandarmerijskog puka u Sušaku, povodom zatvaranja izvjesnog broja radnika komunista iz Kraljevice, Bakra i Hreljina, sa kojima je Broz sarađivao dok je radio u preduzeću »Jugoslovenska brodogradilišta d. d.« u Kraljevici tokom 1925—1926. Pod stražarskom pratnjom, Broz je najprije dopremljen u policijsko povjereništvo u Sušaku, a otuda je, 16. jula, sproveden u zatvor Kotarskog suda u Bakru. Izvjesno vrijeme nakon toga, 21. jula, premješten je sa šestoricom uhapšenih drugova u zatvor Sudbenog stola (u Frankopanovoj kuli) u Ogulinu. Na suđenju, održanom 25—28. oktobra 1927. pred Sudbenim stolom u Ogulinu, Broz je osuđen na sedam mjeseci zatvora. Do pravosnažnosti presude, Broz i ostali osuđeni radnici bili su pušteni na uslovnu slobodu.

252 Broz je uhapšen 1. maja 1928. zbog organiziranja majskih demonstracija zagrebačkog proletarijata i osuđen na 14 dana zatvora. Po isteku kazne preveden je u zatvor Sudbenog stola pod optužbom da je učestvovao u demonstracijama. Uslijed nedostatka dokaza, pušten je na slobodu 19. maja 1928. Broz je ponovo uhapšen 27. jula 1928. u svome stanu u Petrovoj ulici broj 62. Otuda je sproveden najprije u policijski zatvor, a zatim u prostorije SRMI i OJ u Ilici broj 49, s ciljem da se tamo izvrši pretres. Tom prilikom Broz je iskoristio pogodnu priliku i iz sporednih prostorija kroz prozor skočio na krov šupe u dvorište i otuda pobjegao.

[253] Obavezu da napiše pismo komunistima u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju Tito je preuzeo 1. februara 1935. na sjednici Politbiroa CKKPJ. Ovo je ujedno bio i posljednji zadatak koji je Tito u to vrijeme obavio u Beču kao član Politbiroa, pošto se već nalazio neposredno pred odlaskom u Moskvu, gdje ga je očekivao novi posao u .IKKI. Na pomenutom sastanku Politbiroa odlučeno je da Tito i Heller (Ivan Gržetić) sastave koncept pisma. Kako je, međutim, Gržetić nedavno prije toga došao iz SSSR, gdje je godinu dana radio u Sindikalnoj internacionali u svojstvu jugoslovenskog predstavnika, nije bio mnogo upućen u prilike u Sloveniji. Tako je Tito samostalno sačinio tekst pisma, tim prije što je ono bilo i izvršenje obaveze koju je dao PKKPJ za Sloveniju, kao i predstavnicima KPJ iz rudarskog bazena tokom svog boravka u Sloveniji.

[254] Autor ima u vidu štrajkaški pokret nekoliko desetina hiljada rudarskih radnika u SAD, koji je počeo jula 1934. zahvatajući najprije rudnike u Norandu, Flin Gloru, zatim ubrzo u Principale Pa, poslije čega se u akciji koncentriralo oko pedeset hiljada radnika. Kada se pokret proširio i na Pitsburg, broj štrajkaša se povećao na sto hiljada. Sindikalno rukovodstvo SAD nastojalo je da se štrajk proširi na sve rudnike i da preraste u generalni štrajk svih radnika ove struke. U tom cilju bile su organizirane skupštine rudara, a akciju je veoma svesrdno podržavala Nacionalna unija rudara *(National Mines Union)* pozivajući u posebnom letku rudare da obrazuju jedinstveni front. Pod kraj 1934. štrajk se proširio i na rudarska područja Wielks—Bar u Pensilvaniji, Belleville (Ilinos), Berginghem—Elebana. Ovaj pokret rudarskih radnika bio je samo dio štrajkaškog vala radničke klase u SAD.

[255] Ima se u vidu štrajk radnika Dombrovskog rudarskog basena, koji je izbio u januaru 1935, a obuhvatio je preko 80 posto rudarskih radnika. Istodobno su štrajkovali i tekstilni radnici u fabrikama u Lođu, uz učešće više od 90 posto tekstilaca. Jedna od bitnih karakteristika rudarskog štrajka u Dombrovskom basenu bila je odbrana sindikata u Poljskoj od pokušaja kapitalista i države da sprovedu fašističku unifikaciju. Time su pokreti poljskih rudara i tekstilaca, kojima su se iz solidarnosti priključili i metalci, dobili politički karakter.

[256] Riječ je o više štrajkova radnika različitih struka u Dalmaciji, koji su se odigrali posljednjih mjeseci 1934. Jedan od prvih bio je štrajk preko šest stotina obalskih radnika u Gružu, koji je počeo 3. septembra 1934. Punih dvadeset dana, koliko je štrajk trajao, bio je obustavljen željeznički i brodski promet. Vagoni nisu istovarivani, dok su lađe u luci mirovale. Za to vrijeme svi štrajkaši su boravili na brodu, gdje je bila organizirana i ishrana. Mjesec dana kasnije, 4. oktobra, izbio je štrajk radnika, zaposlenih u cementnom kartelu — Split, Solin, Kaštele. Prilikom pregovora, koji su prethodili štrajku, poslodavci su odbili predloge iz projekta kolektivnog ugovora, s motivacijom da cementna industrija, uslijed velikih državnih davanja, radi sa gubitkom. Prvih dana štrajka stigla je vijest o ubistvu kralja Aleksandra u Marseju, te su štrajkaši odmah podvrgavani svakovrsnim progonima i maltretiranjima od strane policije, poslodavaca i ostalih organa režima. Sindikalni lideri iz Radničke komore i Inspekcije rada insistirali su da se štrajk, uslijed »opšte državne žalosti«, zaključi. Uprkos ogromnoj upornosti radnika i solidarnosti seljaka iz okolnih sela, koji su, uz to, prisiljavani da rade kao štrajkbreheri u kamenolomima, štrajk je na kraju ugušen. Sve fabrike cementnog kartela bile su zaposjednute jakim odredima žandarmerije, koji su pribjegli teroru; pored ostalog, uhapšeni su članovi centralnog štrajkaškog odbora i najugledniji radnici. To je uslijedilo i kao kazna »nepokornom štrajkaškom odboru« što je odbio da ide na pregovore kod ministra rada — koji im je u tu svrhu bio poslao automobil. Na kraju su radnici nasilno oterani na rad; njihov odgovor na to bio je pasivna rezistencija na poslu.

[257] Tačan datum nastanka ovog izvještaja *Iz života komunista na robiji u Jugoslaviji* nije ustanovljen. Kako je, međutim, u registraturi Kominterne bio zaveden pod 2. aprilom 1935, može se pretpostaviti da je pisan tokom marta, jer je Tito već tada radio u Balkanskom sekretarijatu IKKI i bio imenovan za člana Predstavništva KPJ pri Kominterni. Ovaj napis Tito je pisao na zahtjev pomenutih institucija i

Emigracionog komiteta KPJ, odnosno Centralnog odbora patronatskog pokreta u Parizu, koji je u to vrijeme pokrenuo kampanju u svim zemljama gdje je djelovala ekonomska emigracija iz zemalja Jugoslavije za amnestiju političkih osuđenika u Jugoslaviji. I ovo Titovo saopštenje trebalo je da posluži toj svrsi. Od aprila do juna 1935. u tim zemljama je vršen izbor za amnestijsku delegaciju, koja se pripremala da posjeti vladajuće faktore u Jugoslaviji i da obiđe kaznene zavode, kako bi se na licu mjesta upoznala sa položajem političkih osuđenika.

[258] Poslije trogodišnjeg boravka u lepoglavskoj tamnici, u koju je 15. februara 1930. stigao iz Kaznenog zavoda u Sremskoj Mitrovici, M. Pijade je početkom novembra 1933. zajedno sa svojim saborcima premješten u Kazneni zavod u Sremskoj Mitrovici. Ministarstvo pravde je krajem 1933. izvršilo koncentraciju političkih osuđenika u ovu robijašnicu, kako bi ih odvojilo od ostalih osuđenika, na koje su komunisti vršili snažan politički utjecaj. Sedam mjeseci kasnije, juna 1934, M. Pijade je zajedno sa pedeset devetoricom političkih kažnjenika ponovo vraćen u lepoglavsku kaznionicu. Glavni povod premještaja bile su demonstracije političkih kažnjenika u sremskomitrovačkoj tamnici (2—4. marta 1934), poslije čega je dvadeset sedmorici utamničenih komunista održan 21. juna sudski proces u samoj zgradi tamnice. Četvrto transportovanje doživio je Pijade 20. avgusta 1935. Da bi se obračunala sa utamničenim komunistima i ostalim političkim osuđenicima zbog demonstracija priređenih 21. jula i 8. avgusta i opšteg štrajka svih osuđenika u lepoglavskoj tamnici, koji je bio sproveden 17—19. avgusta 1935, uprava kaznionice u Lepoglavi, u dogovoru sa izaslanikom Ministarstva pravde, organizirala je oružani napad na političke osuđenike; tom prilikom jedan osuđenik je ranjen, dok su svi ostali zadobili ozbiljnije povrede; potom su svi ponovo bili sprovedeni u Sremsku Mitrovicu.

[259] Prvi put je *Zlatko Aurel Šnajder* premješten 22. maja 1928, zajedno sa R. Vujovićem, u sremskomitrovačku tamnicu iz zatvora na Adi Ciganliji (Beogradski kazneni zavod, Čukarica), čemu je prethodio njihov štrajk glađu objavljen devet dana ranije (13. maja) u znak protesta protiv ponižavajućeg postupka zavodskog osoblja prema Zlatku Šnajderu i batinanja R. Vujovića. Nepune dvije godine kasnije, Zlatko Šnajder je premješten (14. februara 1930) u Kazneni zavod u Zenici pod optužbom da je učestvovao u organiziranju akcije političkih osuđenika za poboljšanje uslova njihovog života. U zeničkoj kaznionici Šnajder se ubrzo teško razbolio (najprije je dobio tuberkulozu pluća, a zatim je »vještački inficiran« bacilima dizenterije). Uprava kaznionice je veoma brutalno postupila, nije odmah obavijestila ni njegovu porodicu o bolesti, a tek 25. februara 1931. izdato je rješenje da se premjesti u Kazneni zavod u Lepoglavi. Dozvolivši mu da se uz put pregleda u državnoj klinici u Zagrebu, Ministarstvo se, međutim, nije saglasilo s predlogom ljekara da se Šnajder zadrži na klinici u Zagrebu, pošto je bolest bila veoma teška. Otpremljen je u lepoglavsku tamnicu i smješten u zavodsku bolnicu (24. marta 1931), ali ni tamo uopšte nije bio liječen. Tek kada je stanje bolesnika postalo beznadno, izdat je nalog da se pusti na uslovni otpust radi kućnog liječenja (23. aprila 1931). No tada je to bilo i suviše kasno; nepuna četiri mjeseca poslije toga, 14. avgusta 1931, umro je Zlatko Šnajder, sekretar CKSKOJ-a.

[260] Prema osnovici o rasporedu osuđenika komunista na pojedine kaznene zavode, koja je u smislu paragrafa 7. Zakona o izvršenju kazni lišenja slobode stupila na snagu 22. decembra 1929, svi osuđenici osuđeni od Državnog suda za zaštitu države određeni su da izdržavaju kazne u slijedećim kaznenim zavodima: u Požarevcu—Zabeli — svi punoljetni i po pravilu stariji maloletnici osuđeni na kazne zatočenja, strogog zatvora i zatvora u trajanju od 1 do 5 godina; u Ženskom kaznenom zavodu — sve punoljetne osuđenice i po pravilu starije maloljetnice sa kaznama robije, zatočenja, strogog zatvora i zatvora. Sremskomitrovačka tamnica bila je određena za punoljetne i po pravilu starije maloljetnike koje je Državni sud za zaštitu države bio osudio na kaznu robije. Od ovoga je režim odstupio već u februaru (11) i julu (12. i 22) 1930, kada je veći broj utamničenih komunista po kazni zbog organiziranja, pripremanja i učestvovanja u akcijama za sticanje političkog statusa premje-

šten iz sremskomitrovačke robijašnice u lepoglavsku, mariborsku i zeničku kaznionicu. Od tada je režim, suočen sa štrajkovima glađu osuđenika komunista, u namjeri da ih izoluje od ostalih osuđenika, vodio naizmjeničnu politiku njihove koncentracije u jednom kaznenom zavodu, ili razbacivanja manjih grupa po više tamnica.

261 Moša Pijade je uhapšen 17. februara 1925. i osuđen 29. maja 1925. na 20 godina robije. Kao osnovni i najteži razlog uzeto je njegovo učešće u organiziranju ilegalne štamparije CKKPJ u kojoj je odštampan prvi broj lista »Komunist«, organa Centralnog partijskog rukovodstva, kao i dva letka, s potpisom CKKPJ. Apelacioni sud je 29. septembra 1925, uvažavajući njegovu žalbu, smanjio kaznu na 12 godina robije. Dvije dodatne godine robije dobio je na sudskom procesu održanom u sremskomitrovačkoj kaznioni 21. juna 1934.

262 Tito ima u vidu odlazak Stjepana Radića, predsjednika Hrvatske republikanske seljačke stranke (kasnije HSS) u inozemstvo, gdje je boravio od 2. jula 1923. do 11. avgusta 1924, sa ciljem da zainteresira velike sile za rješavanje hrvatskog pitanja u Kraljevini SHS. Za vrijeme dvomjesečnog zadržavanja u Sovjetskoj Rusiji (2. jun — 2. avgust 1924), Radić je 27. juna učlanio HRSS u Crvenu seljačku internacionalu.

263 U Minhenu je M. Pijade studirao slikarstvo od jeseni 1906. do februara 1909, kada je poslije završenog šestog semestra prešao u Pariz, na slikarsku akademiju *(Academie de la Grande Chaumière)*. Godinu dana kasnije, uslijed nedostatka materijalnih sredstava, napušta studije slikarstva i odlazi najprije u Pont Rean (malo selo u Bretanji), da bi se ubrzo vratio u Beograd, gdje se u prvo vrijeme bavio slikarstvom.

264 Pijade se počeo baviti novinarstvom još u jesen 1910, kada je postao saradnik lista »Mali žurnal« (piše kraće napise, prevodi feljtone i crta karikature), zatim do sredine 1911. radi u redakciji lista »Novo vreme«, uporedo organizira izdavanje lista »Pijemont«, gdje je do kraja 1911. saradnik. Početkom decembra 1913. Pijade je ponovo u listu »Mali žurnal«, a od aprila 1913. prelazi u list »Pravda«. Kako ne uspijeva da dobije stipendiju za nastavljanje studija, odlazi u Ohrid, gdje je od kraja 1913. do juna 1915. radio u gimnaziji kao nastavnik crtanja, sekretar škole, a nekoliko mjeseci i vršio dužnost direktora. Tokom prvog svjetskog rata živi u unutrašnjosti Srbije i Makedonije (Valjevo, Bitolj). U ljeto 1916. Pijade se vraća u Beograd, gdje ilegalno živi, bavi se slikarstvom, prevođenjem i pisanjem studije o Ivanu Meštroviću. 1922, po nalogu rukovodstva KPJ otkupljuje »Beogradski dnevnik«, koji uskoro mijenja naziv u »Radnički dnevnik«, nezavisan politički list. Nakon njegove zabrane, Pijade u ulozi urednika, mada je u javnosti fungirao kao sekretar redakcije, krajem novembra 1922. počinje da izdaje list »Radnik—Delavec«, koji od marta 1923. postaje zvanični organ NRPJ. U ljeto 1923, na inicijativu CKKPJ, Pijade se angažirao na pokretanju i uređivanju marksističkog časopisa »Borba«.

265 Osnivački kongres Jugoslovenskog novinarskog udruženja, na kome je Pijade izabran za generalnog sekretara, održan je od 27. do 29. marta 1921. u Sarajevu.

266 Greška je nastala vjerovatno u prekucavanju, pošto je Pijade, kao što je već rečeno, uhapšen 17. februara 1925. Dvadesetogodišnja kazna robije smanjena mu je na 12 godina robije.

267 Pijade se još prije konačnog izricanja presude pripremao za ovaj rad, pa je već u topčiderskom zatvoru donio odluku o prevođenju najznačajnijih djela Karla Marksa, kao i o učenju kineskog jezika.

U sremskomitrovačkoj tamnici, zajedno sa R. Čolakovićem, Pijade je do 1929. preveo prvi tom *Marksovog Kapitala* i *Bijedu filozofije*. Oba djela su izašla iz štampe tokom 1933. U sremskomitrovačkoj tamnici Pijade je završio prijevod Marksovog rada *Uvod za jednu kritiku političke ekonomije*, koju je 1. maja 1934. objavio časopis »Danas«. Drugi i treći tom *Kapitala* preveo je u lepoglavskoj tamnici

za vrijeme prvog boravka — 1930—1933. Drugi tom *Kapitala* u izdanju »Kosmosa« izašao je iz štampe oktobra 1934. O ovim prevodilačkim rezultatima utamničenih komunista moskovska »Pravda« je 6. septembra 1935. objavila članak profesora dr Bazila Spirua, tadašnjeg funkcionera Izvršnog komiteta MOPR-a, pod naslovom: *Nepokolebljivi revolucionar*, sa fotografijom M. Pijade. Obavještavajući međunarodnu javnost o ovom grandioznom poduhvatu, autor je pisao »da je osuđenik komunist Moša Pijade, osuđen na 12 godina robije, sremskomitrovačku tamnicu pretvorio u univerzitet i u naučnoistraživački institut«.

268 Kao pasionirani slikar, M. Pijade je počeo da se bavi ovim poslom već u ljeto 1926. U početku je slikao portrete izvjesnih činovnika iz Kaznenog zavoda u Sremskoj Mitrovici, a zvaničnu dozvolu za rad dobio je poslije uspješno završenog štrajka glađu aprila 1927.

269 Riječ je o jedanaestodnevnom štrajku glađu političkih osuđenika u sremsko-mitrovačkoj tamnici, koji je započeo 3. aprila 1927. U ovoj akciji, čiji je inicijator i organizator bio Pijade, uz svestranu saradnju Čolakovića, učestvovali su još Nikola Petrović, Lajoš Čaki, Dušan Buača, Jovan Sačić, Kosta Čipčić, komunisti, i Kosta Cipušević stariji, Kosta Cipušević mlađi, makedonski nacionalisti. Osnovni cilj štrajka bio je izvojevanje statusa političkih osuđenika, odnosno prekidanje s dotadašnjom praksom režima, koji je političke osuđenike osuđene na robiju izjednačavao u načinu izdržavanja kazni sa osuđenicima kriminalcima.

Jedanaestog dana štrajka, 14. aprila, uprava Kaznenog zavoda primila je akt Ministarstva pravde, u kome joj je naloženo da se štrajkaši smjeste u zajedničku sobu u zgradi za maloljetnike, takozvanoj »Mladićkoj zgradi« i da se prema njima postupi shodno njihovim zahtjevima izloženim u predstavci. Na kraju je Ministarstvo napomenulo da sve navedene mjere važe do donošenja dalje odredbe i odnose se isključivo na podnosioce predstavke.

270 O ovoj akciji vid. napomenu 98.

271 Tito ima u vidu štrajk glađu utamničenih komunista u lepoglavskoj kaznionici, vođen od 20. jula do 3. avgusta 1931, u izvanredno pogoršanim uslovima, nastalim poslije 7. maja 1931, kada su Broz, Levi, Trajković i Čolović, kao »najopasniji rušioci reda«, premješteni u mariborsku tamnicu. Ministarstvo pravde je 25. maja poručilo upravi kaznionice da preduzme mjere u pravcu zavođenja režima »čvrste ruke« prema komunistima. Prebacivanje utamničenih komunista iz Stare zgrade u samice pratilo je svakodnevno fizičko i psihičko maltretiranje. Suočeni sa takvom situacijom, komunisti su odlučili da stupe u štrajk glađu. Prethodno su se dogovorili da, zbog međusobne izolacije, učestvuju svi zajedno u pregovorima i da akcija traje 20 dana. Neposredno prije početka štrajka uprava je zaplijenila pismo koje su komunisti bili uputili partijskom rukovodstvu u Zagrebu, s predlogom da se, po ugledu na njih, organiziraju akcije i u ostalim tamnicama. Uprava je pribjegla drastičnim mjerama — okovala je štrajkaše i otjerala ih u podrumske ćelije samice, gdje su proveli osam dana, uz primjenu slanog klistira i vještačkog hranjenja. Sve to je negativno djelovalo na zdravstveno stanje osuđenika, osobito onih koji su već bolovali od raznih akutnih i hroničnih bolesti. Dobar dio osuđenika komunista nalazio se na ivici života i smrti. Taj momenat i teško zdravstveno stanje odigrali su presudnu ulogu pri zaključivanju štrajka na dan 3. avgusta 1931. Nakon toga, svi učesnici su izdržavali kaznu samotnog zatvora, pooštrenu osmodnevnim kratkim vezivanjem; bilo im je uskraćeno pravo na prijem paketa, pisama, posjeta, kao i kupovine dodatne hrane u trajanju od tri mjeseca; uskraćena im je nabavka knjiga, a oduzeta im je i cjelokupna raspoloživa literatura. Najtragičniji epilog toga štrajka bila je smrt Antuna Festinija, koja je nastupila 21. avgusta 1931. kao posljedica višednevnog gladovanja, slanog klistira i vještačkog hranjenja.

272 Andrija Hebrang je osuđen na 12 godina i dva mjeseca robije, Franjo Jelavić na 10 godina robije, Stevan Boljević je kažnjen sa 10 godina robije, Branko Solarić na 6 godina robije, Milorad Petrović na 10 godina robije, Petar Grubor na

deset godina robije, dr Salamon Levi na 10 godina robije, Jovan Trajković na dvanaest godina robije. Radivoje Davidović je osuđen na 4 godine robije (ostalih 11 godina zaradio je u tamnicama, i to 10. aprila 1930. kažnjen je sa tri godine dodatne robije, 23. septembra 1932. osuđen je na 5 godina, a juna 1934. na još 3 godine dodatne robije), Mita Aleksić na 10 godina robije i Đuro Pucar na 8 godina robije. Otokar Keršovani na 10 godina robije, dok je Momčilu Đorđeviću dosuđena kazna od 12 godina robije. Antun Festini je osuđen na kaznu od 8 godina robije. Inače, Festini je, kao što je već rečeno u prethodnoj napomeni, umro u lepoglavskoj tamnici 21. septembra 1931, a ne 1932, kako u tekstu piše.

273 Riječ je o sastanku Tita sa članovima Balkanskog zemaljskog sekretarijata IKKI, što se zaključuje na osnovu pseudonima Špiner, koji je pripadao Ivanu Karaivanovu, članu ovog međunarodnog komunističkog foruma, dok identitet Jakubovića redakcija nije uspjela odgonetnuti. S obzirom da je Špiner u to vrijeme bio zadužen da u zajednici sa još jednim članom Balkanskog zemaljskog sekretarijata pripremi referat o kadrovskoj situaciji u balkanskim komunističkim partijama, vjerovatno je da su podaci koje je Tito dao u ovom razgovoru za Kamila Horvatina bili tome namijenjeni. U vezi s datumom ovog dokumenta napominje se da je tog istog dana, 4. marta 1935, održan sastanak Balkanskog zemaljskog sekretarijata kome je prisustvovao Tito i kao referent za KPJ podnio informaciju. Ovo su ujedno prvi podaci koji su u dosadašnjim istraživanjima pronađeni o radu Tita u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu IKKI nakon njegovog dolaska iz Beča u Moskvu.

274 Vjerovatno je da je Broz čuo o radu Kamila Horvatina (sredinom 1921), kada se u Zagrebu susreo sa Mijom Mlinarićem i Ivanom Krndeljem, članovima Pokrajinskog radničkog sindikalnog odbora za Hrvatsku i Slavoniju, kako bi uspostavio partijsku vezu. Može se pretpostaviti da su ova dvojica sindikalnih funkcionera u razgovoru sa Brozom pominjali aktivnost K. Horvatina. Drugi, neposredni kontakt sa Horvatinom, tada članom pokrajinskog partijskog rukovodstva u Hrvatskoj, pretpostavlja se da je Broz uspostavio u jesen 1925, kada na preporuku izvjesnih članova KPJ za Hrvatsku i Slavoniju odlazi iz Zagreba u Kraljevicu, da bi pomogao u organiziranju radnika. Bližu saradnju sa Horvatinom Tito je ostvario u proljeće 1927, od kada je radio kao funkcioner Nezavisnih sindikata i mjesne partijske organizacije u Zagrebu. U to vrijeme je Horvatin bio član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, a nešto kasnije i sekretar. Češće su se susretali, utoliko više što je Broz od jula 1927. bio organizacioni sekretar MKKPJ za Zagreb. Stoga nije nimalo slučajno što su se Broz i Horvatin 1. maja 1928. našli na istom zadatku — organiziranju proslave praznika rada.

275 Autor ima u vidu atentat koji su hrvatski omladinci, pripadnici nacional-revolucionarnog pokreta, pokušali da izvrše 8. juna 1912. nad Slavkom Cuvajem, banom i kraljevskim povjerenikom Austro-Ugarske u Hrvatskoj. Tim povodom vlasti su pohapsile velik broj omladinaca, među njima i Horvatina. Suđenje pred Sudbenim stolom u Zagrebu održano je 12. avgusta 1912. Osuđena su osmorica omladinaca — Luka Jukić, koji se javlja kao neposredni izvršilac ovog promašenog akta, na smrt vješanjem, Roman Horvat, na 6 godina tamnice, Đuro Cvijić, August Cesarec, Dragutin Bublić, Franjo Najdhart i Kamilo Horvatin, na po pet godina tamnice, i Josip Šarinić, na šest mjeseci tamnice. Jukiću je, kasnije, smrtna kazna zamijenjena doživotnom tamnicom, a ostalima su smanjene kazne od 6 na 4 i od 5 na 3 godine tamnice. Tako je Horvatin bio osuđen na 3 godine tamnice.

276 Horvatin i Broz su zajedno uhapšeni 1. maja 1928. u sali kina »Apolo« u Zagrebu, prilikom pokušaja da miting mjesne organizacije Socijalističke partije, koji se tu održavao, pretvore u prvomajski skup Nezavisnih sindikata. To su učinili stoga što je policija zabranila održavanje skupštine Nezavisnih sindikata u čast praznika rada Prvog maja, koju su MKKPJ Zagreba i PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju bili zakazali u sali kina »Olimp«. Istim planom bilo je predviđeno da se poslije svečane skupštine na više mjesta u gradu (kod Kazališta, na Zrinjevcu, na Jelačićevom trgu, na Savskoj cesti, kod Zagrebačkog zbora i dr.) prirede demonstracije. Uprkos

policijskoj intervenciji, kojom prilikom su uhapšeni glavni organizatori: Broz, sekretar MKKPJ Zagreba, i Kamilo Horvatin, sekretar PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, prvomajske demonstracije su, mada u manjem obimu od onoga što je plan postavio, ipak održane. Broz i Horvatin, sa još trojicom radnika (Boškom Kovačevićem, Slavkom Ferderom i Mihajlom Bačvardom), koji su bili uhapšeni za vrijeme demonstracija na Ilici, proveli su četrnaest dana u policijskom zatvoru u Zagrebu, na što ih je kaznilo Kraljevsko redarstveno ravnateljstvo 2. maja 1928. Pri isticanju ovog roka, 14. maja, Broz, Horvatin i ostali, prevedeni su u zatvor Sudbenog stola. Kako, međutim, nije bilo dovoljno krivičnih elemenata za pokretanje sudskog postupka, oni su 15. maja 1928. pušteni na slobodu.

277 Na sjednici CKKPJ, održanoj 11. jula 1934, riješeno je pored ostalog da za člana Politbiroa umjesto Wintera (Vladimira Ćopića), koji se nalazio pred odlaskom na dužnost predstavnika KPJ u IKKI, dođe iz Moskve Petrovski (K. Horvatin), tadašnji upravnik jugoslovenskog sektora na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ). On je stigao u Beč — sjedište Politbiroa CKKPJ, drugom polovinom septembra 1934. Tako se Tito sa Horvatinom ponovo našao 23. septembra 1934. na sjednici CKKPJ.

278 Pošto je 2. oktobra 1926. otpušten s posla u Brodogradilištu u Kraljevici, Broz prihvata predlog izvjesnih funkcionera Centralne uprave Saveza radnika metalne industrije da potraži zaposljenje u Beogradu, gdje je boravio od druge polovine oktobra 1926. do početka januara 1927. Za to vrijeme nekoliko sedmica bio je zaposlen u privatnoj mehaničarskoj radionici Laze Markovića, kao mašinski mehaničar. Drugi put je Broz ostao u Beogradu samo nekoliko dana, i to u drugoj polovini marta 1927. nakon što je bio otpušten iz fabrike vagona »Jasenica« u Smederevskoj Palanci.

279 Josip Broz je izučavao bravarski zanat u radionici »Šašek i Karas« u Sisku od novembra 1907. do 23. septembra 1910.

280 Dužnost sekretara Oblasnog odbora SRM i OJ Josip Broz je napustio 14. jula 1927. zbog hapšenja, a ponovo je preuzeo pod kraj novembra iste godine po odlasku Đure Đakovića u Moskvu na školovanje. Đaković je za vrijeme Brozovog odsustvovanja u zatvoru u Ogulinu bio na toj funkciji. Broz je krajem septembra postao sekretar Centralne uprave Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije namjesto uhapšenog Blagoja Parovića.

281 Riječ je o parlamentarnim izborima održanim u Kraljevini SHS 11. septembra 1927.

282 Suđenje Josipu Brozu i drugovima pred Okružnim sudom u Ogulinu održano je od 25—28. oktobra 1928, kada je osuđen na sedam mjeseci zatvora. Kaznu nije bio izdržao, jer je 11. novembra iste godine uložio žalbu i priziv na presudu.

283 Odnosi se na Republikanski savez radnika i seljaka (RSRS), kako je KPJ nazvala svoju izbornu platformu u ljeto 1927. pred parlamentarne izbore, s težnjom da ostvari široki savez radničkih slojeva i ideju jedinstvenog fronta ne samo radnika već i seljaka. Time je KPJ namjeravala da obezbijedi isticanje svojih izbornih lista. Centralni izborni odbor je izradio Platformu, koja je bila sadržana u njegovom Otvorenom pismu, upućenom nizu radničkih i građanskih partija i grupa, s pozivom da zajedno učestvuju u izborima. Smisao idejnih i političkih koncepcija, izloženih u Platformi, bio je borba protiv imperijalizma na Balkanu, imperijalističkog rata, protiv monarhije, vojne diktature, reakcije i bijelog terora u Jugoslaviji i na Balkanu, protiv Zakona o zaštiti države, a za slobodu štampe, sindikata, koalicije i zborova, protiv nacionalnog ugnjetavanja i dr.

284 Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) osnovan je 10. oktobra 1919. na konferenciji predstavnika omladinskih komunističkih organizacija i klubova u Zagrebu. Tom prilikom je odlučeno da SKOJ bude samostalna i nezavisna organizacija, ali da programski i politički bude vezana za Socijalističku radničku partiju Jugo-

slavije (komunista), u čije rukovodeće organe delegira svoje rukovodioce. Prvi kongres SKOJ-a održan je od 10. do 14. juna 1920. u Beogradu.

285 Stan u Vinogradskoj cesti 46 Josip Broz je iznajmio pred kraj juna 1928. kod radnika Andrije Božičkovića za potrebe prihvatanja i transportovanja literature i drugog ilegalnog materijala, koji su Centralni komitet KPJ i Mjesni partijski komitet grada Zagreba upućivali organizacijama i rukovodstvima u zemlji i gradu Zagrebu.

286 U kući u Vinogradskoj cesti broj 46 Broz je u noći između 4. i 5. avgusta 1928. namjeravao da zanoći zato što je njegov stan u Petrovoj ulici 62 bio pod prismotrom policije, a osobito od 27. jula, kada je u njemu Broz uhapšen. Ali, on je, prilikom odvođenja u prostorije Nezavisnih sindikata u Ilici, u kojima je policija namjeravala da izvrši pretres, uspio pobjeći.

287 Riječ je o Zapisniku, sastavljenom 4. avgusta 1928. u 24 časa u III stražarnici zatvora Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, Ilica broj 105. U popisniku zaplijenjenih stvari kod Josipa Broza pominje se samokres — revolver marke *Browning* sa 8 naboja — metaka, jedan blok, svojina Josipa Broza, sa raznim bilješkama brojeva i slova, čiji original nije sačuvan, nego samo policijski prepis.

288 Misli se na letak pod naslovom: *Drugovi radnici — drugarice radnice!*, koji je 22. juna 1928. izdao Pokrajinski radnički sindikalni odbor povodom zabrane rada Nezavisnih sindikata, s potpisom Josipa Broza, u kome je upućen poziv radnicima da stupe u generalni štrajk.

289 Georgijević je bio pseudonim Josipa Broza pod kojim je istupio na VIII zagrebačkoj konferenciji KPJ februara 1928. Pod istim pseudonimom izabran je 20. juna 1928. za člana Zamjeničkog odbora CKKPJ, a 2. avgusta na sastanku Politbiroa CKKPJ imenovan je za sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju.

290 Broz je sa Pelagijom Belousovom sklopio brak u Omsku pred sovjetskim vlastima 7. septembra 1919, pod imenom Josif Brozovič. Brak je zaveden u knjizi broj 691, pod brojem 53.

291 Odnosi se na Josipa Čižinskog, koji je od sredine 1923, kada je emigrirao u SSSR, uzeo ime Milan Gorkić. U to vrijeme Gorkić, inače organizacioni sekretar KIM-a, nalazio se kao delegat KPJ na VI kongresu Kominterne, gdje je izabran za kandidata za člana IKKI.

292 Za političkog sekretara MKKPJ Zagreba Broz — Georgijević je izabran na VIII zagrebačkoj partijskoj konferenciji, održanoj 25. i 26. februara 1928. u Zagrebu, na Pantovčaku broj 104, u gostionici »Dobra mamica«.

293 U listu »Borba«, 11. avgusta 1928, objavljen je napis *Senzacija zagrebačke policije*, u kome se saopštava da su uhapšeni Josip Broz, Pelagija Broz i Pavao Breyer, i još oko 10 osoba, čija imena se ne donose. Međutim, istoga dana kada i Broz u Vinogradskoj cesti 46, u popodnevnim časovima uhapšeni su Andrija Božičković, Eva Koprivnjak, a nešto kasnije Ignac Koprivnjak, Franjo Novoselić i na kraju Pelagija Belousova-Broz i Katica Gačić.

294 Riječ je o stanu Josipa Broza u Petrovoj ulici broj 61 u kome je 27. jula 1928. uhapšen, ali je kasnije uspio pobjeći.

295 Odnosi se na pismo pod naslovom: *Drugovi*, koje se objavljuje u ovoj knjizi.

296 Vjerovatno je riječ o pseudonimu Antona Mavraka, koji je do sredine januara 1928. bio član Organizacionog biroa CKKPJ, kada je, pred opasnosti od hapšenja, emigrirao u SSSR. Po odlasku u Beč radio je kao tehničar CKKPJ pod pseudonimom Marić.

297 Josip Broz je završio tri godine šegrtske škole, koja je, prema njegovim riječima, radila u zgradi Građanske škole u Sisku. Iz Sovjetske Rusije Broz se vratio krajem oktobra 1920.

[298] Riječ je o osuđeniku kriminalcu, krznarskom radniku, koji je pobjegao iz lepoglavske kaznionice: prvih dana marta 1931. uhapšen u Orlovatu kod Velikog Bečkereka (Zrenjanina). Na saslušanju kod policije u Velikom Bečkereku, obavljenom 6. marta 1931, izjavio je, pored ostalog, da nedjeljom i praznikom iz Zagreba dolaze građani, koji kontaktiraju sa osuđenicima komunistima, doturaju im novac i pisma. Broza je optužio da se, s obzirom da radi u električnoj centrali, slobodno kreće i van zavoda, te donosi ilegalno novine, pisma i novac.

[299] Na odluku o premještanju Broza i drugova utjecalo je nekoliko događaja, koji su se ređali jedni za drugim. Prvi je bio hapšenje odbjeglog osuđenika kriminalca iz lepoglavske tamnice Jovana Almažana, koji je na saslušanju u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) 6. marta optužio osuđenike komuniste. Uskoro, 25. marta 1931, u zagrebačkoj policiji jedan robijaš kriminalac, otpušten iz lepoglavske tamnice, tvrdio je da osuđenici komunisti pripremaju bjekstvo, kojim u Novoj zgradi rukovodi dr Salamon Levi, a u Staroj M. Pijade. Povodom svega toga, Ministarstvo pravde je 10. aprila donijelo odluku »da se ovoj eventualnoj akciji stane na put«. Jedna od mjera bilo je njegovo rješenje od 30. aprila da se Broz, Levi, Trajković i Čolović premjeste iz Lepoglave u Maribor.

[300] Ovo pismo predstavlja odgovor S. Levija R. Čolakoviću, na njegovo pismo koje mu je, prema dogovoru sa R. Vujovićem, dostavio preko stražara, s ciljem da obavijesti novopridošle drugove iz lepoglavske tamnice o teškom položaju u mariborskoj kaznionici. U kontekstu toga Čolaković je iznio da su pred objavljivanjem štrajka, pozivajući Broza i drugove na solidarnost. Uprava je, međutim, zaplijenila Levijevo pismo, tako da je Čolaković, umjesto očekivanog odgovora od drugova iz Lepoglave, pozvan na raport kod upravnika kaznionice.

[301] Riječ je o dolasku utamničenih komunista iz sremskomitrovačke tamnice, 12. jula 1930, kao i tek osuđenih komunista iz zatvora u Zagrebu.

[302] Druga grupa iz Kaznenog zavoda u Sremskoj Mitrovici stigla je u Lepoglavu 22. jula 1930, dok je Ljubomir Dolić premješten iz mariborske tamnice septembra iste godine. Zlatko Šnajder, koji je bio u veoma kritičnom zdravstvenom stanju — bolestan od dizenterije i tuberkuloze, premješten je iz zeničke kaznionice 24. marta 1931. u Lepoglavu.

[303] U lepoglavskoj tamnici M. Pijade je, uz svesrdnu saradnju Josipa Broza, koji je organizirao pismenu diskusiju sa komunistima iz Zagreba, prvenstveno sa Božidarom Adžijom, redaktorom ovog djela, pripremao prijevod prvog toma Marksovog *Kapitala* za štampu. Pod kraj 1930. Pijade je dobio dozvolu od Ministarstva pravde da prijevod dostavi bratu Davidu u Beograd, s napomenom da se ne smije štampati. Odmah poslije toga, komunisti iz Zagreba i Beograda organizirali su štampanje prvog toma.

[304] Prvi jednodnevni protestni štrajk glađu utamničeni komunisti u lepoglavskoj tamnici sproveli su početkom aprila 1931. zato što je upravnik šikanirao njihovog druga Antuna Festinija, koji je bio težak plućni bolesnik.

Drugi, jednoipodnevni štrajk glađu počeo je 8. aprila 1931.

[305] U Novoj zgradi su se nalazili uglavnom bolesni komunisti, kao i oni koji su iz sremskomitrovačke tamnice donijeli karakteristiku da su »izuzetno opasni po red i poredak«. To su bili: dr Salamon Levi, Jovan Trajković, Ivan Milutinović, Momčilo Đorđević, Radivoje Davidović, Trajko Stamenković, Otokar Keršovani, Milan Mijalković.

[306] Dimitrije Dika Lopandić poslije odlaska Čolakovića i Nikole Petrovića (1923), pošto je bio nervno obolio, smješten je 13. juna 1926. u Slobodnjačko odjeljenje u Posredni zavod — ekonomiju, takozvani Čret, gdje je boravio sve do marta 1930. Na insistiranje Broza i Pijade doveden je u Staru zgradu.

[307] Odnosi se na štrajk osuđenica komunistkinja, koji je započeo 17. septembra 1930, a završio se između 23. i 24. septembra iste godine. Prilikom stupanja u

akciju osuđenice komunistkinje: Savka Tasić, Roza Keri, Marija Breznik i Eva Nuskern-Šal postavile su pred upravu kaznionice slijedeće zahtjeve: oslobođenje od prinudnog rada, nošenje sopstvenog odijela, redovno primanje novina i knjiga, kao i premještaj u drugu kaznionicu. Poslije sedmodnevnog gladovanja Ministarstvo pravde je odlučilo da ih premjesti u Ženski kazneni zavod u Požarevcu, te su na osnovu toga obećanja osuđenice komunistkinje prekinule sa gladovanjem 23. ili 24. septembra. Transportovanje u Požarevac obavljeno je 28. septembra 1930.

308 U Muškom kaznenom zavodu u Požarevcu, prema osnovici Ministarstva pravde za raspored osuđenika komunista po tamnicama, koja je u smislu paragrafa 7. Zakona o izvršenju kazni lišenja slobode stupila na snagu 22. decembra 1929. upućivani su osuđenici suđeni na kaznu zatočenja, strogog zatvora i zatvora od 1 do 5 godina. Ovdje je tokom ljeta 1930. izdržavalo kaznu dvadeset pet osuđenika komunista.

Septembra 1930. doveden je u Zabelu E. Kardelj.

U Ženskom kaznenom zavodu u Požarevcu kaznu su u to vrijeme izdržavale: Kata Govorušić, Anka Mihota, Barbara Seleši, Savka Tasić, Eva Nuskern-Šal, Marija Breznik.

309 Ideju o istovremenoj akciji političkih osuđenika u svim kaznionicama za izvojevanje političkog statusa inicirali su utamničeni komunisti iz takozvanog Političkog odjeljenja u sremskomitrovačkoj tamnici (M. Pijade, R. Čolaković, R. Vujović, Z. Šnajder, N. Petrović, Lajoš Čaki i dr.) januara 1930. Tada su izvijestili CKKPJ o položaju osuđenika komunista u Kaznenom zavodu u Sremskoj Mitrovici, koji su dopremani tokom 1929. i predložili da se pri centralnom partijskom rukovodstvu obrazuje specijalna komisija, sa zadatkom da sistematski prati probleme komunista u robijašnicama i pruža sistematsku pomoć u njihovoj borbi za izvojevanje boljih uslova u izdržavanju kazni. U kontekstu toga komisija je trebalc da vrši pripreme u zemlji i inozemstvu za pokretanje opšte akcije.

310 Ovo pismo je odgovor Steve Šabića na Brozovo pismo od 28. februara 1932. iz mariborske tamnice, koje nije sačuvano. Podaci o njemu pronađeni su u arhivi Kaznenog zavoda u Mariboru.

311 Odnosi se na svjetsku ekonomsku krizu, koja je u drugoj polovini 1929. buknula u Sjedinjenim Američkim Državama, a zatim se proširila ne evropske zemlje, da bi u drugoj polovini 1930. zahvatila industriju u Kraljevini Jugoslaviji. Tom prilikom došlo je i do produbljivanja postojeće agrarne krize, njenog proširivanja na sve grane poljoprivrede. U doba krize dugovi i kamate seljaka stalno su rasli. Seljak je bio opterećen vanrednim porezima, a cijene poljoprivrednih proizvoda bile su u stalnom padu, dok su se cijene monopolskih proizvoda i industrijske robe neprestano povećavale.

312 Misli se na R. Vujovića, R. Čolakovića, S. Čolovića, S. Levija, Jovana Trajkovića, Josipa Kocmana, Jakoba Butalu i dr., koji su u to vrijeme izdržavali kaznu sa Brozom u Mariboru. Zbog Šabićevog interesiranja za ostale komuniste, kao i njegovog dopisivanja sa Brozom, uprava kaznionice se obratila upravi policije u Bjelovaru, sa zahtjevom da joj dostavi podatke o njegovom političkom opredjeljenju. To je učinjeno na osnovu odluke Ministarstva pravde od 3. aprila 1931. u kojoj je, pored ostalog, zahtijevano od uprava tamnica da »odmah obaveštavaju mesne vlasti o osobama koje bi političkim osuđenicima slale pakete, novčane pošiljke, ili običnu prepisku«. Saradnja sa upravama kaznionica omogućavala je policijskim vlastima da stvaraju kartoteku o sumnjivim licima saradnicima komunista.

313 Siromašni i srednji slojevi seljaštva u Kraljevini Jugoslaviji bili su prezaduženi. Ti dugovi su 1928. iznosili 5—6 milijardi, a 1933. popeli su se na 7 milijardi, od čega je samo na banke otpadalo oko 3 milijarde. Kamata na dugove iznosila je nešto preko 40—60 posto vrijednosti cijelog katastarskog prinosa. Na otplatu kamate otpadalo je 40—80 posto čistog katastarskog prihoda. U vezi sa insolventnošću

seljačkih dužnika u vrijeme agrarne krize, buržoazija je počela da traži način da obezbijedi ova svoja potraživanja intervencijom države i njihovim pretvaranjem u dugoročna konsolidovana dugovanja, naplaćivana zajedno sa porezom.

314 Istragu protiv dr Maksimilijana Bohačeka Ministarstvo pravde je sprovelo zbog bjekstva osuđenika kriminalca, koji je marta 1931. uhapšen u Velikom Bečkereku, zatim zbog njegovog odlaska na godišnji odmor jedan dan poslije početka julskog štrajka glađu utamničenih komunista. Ovaj posljednji Bohačekov korak, njegov zamjenik Spasojević prikazao je pred organima Ministarstva pravde kao dezerterstvo. Inače, kampanja protiv Bohačeka započela je još od januara 1931, kada je za njegovog pomoćnika postavljen Borivoje Spasojević. Od tada novi pomoćnik, u zajednici sa učiteljem Kostićem i lekarom dr Otonom Šantelom, optužuje Bohačeka za liberalan odnos prema osuđenicima komunistima. Na osnovu navedenih optužbi, kao i navedenih događaja, Ministarstvo pravde je poslije sprovedene istrage zaključilo da se »u interesu dalje istrage i ugleda zavoda . . . Bohaček penzioniše . . .«, Krajem juna on je sa 23 godine službe penzionisan.

315 Ivan Ljevaković nije bio osuđenik komunist, već ustaša. On je, međutim, kao politički osuđenik najprije sarađivao sa komunistima, da bi kasnije postao konfident — špijun Ministarstva unutrašnjih poslova, kome je dostavljao izvještaje iz sremskomitrovačke tamnice o radu osuđenika komunista, osobito o njihovom Komunističkom univerzitetu.

Mlinarić i Dečak došli su u kaznionu 31. maja 1932, te su bili na izdržavanju prvostepene kazne u samici u trajanju od tri mjeseca.

316 Josip Šunić nije bio komunist, već je suđen kao hrvatski nacionalist — »radićevac«, zbog atentata na beogradskog novinara Ristića, koji je tražio ubistvo Stjepana Radića. Osuđen je na 15 godina robije, od čega je izdržao 8 godina, s obzirom da je bio amnestiran.

317 Misli se na štrajk glađu utamničenih komunista, 8. aprila 1931.

318 Politički utjecaj na grupu osuđenika kriminalaca — bistrih i borbenih radnika, koji su uslijed nezaposlenosti i bijede učinili sitnije prestupe, krađe vršili su osuđenici komunisti u lepoglavskoj kaznionici, i to prvenstveno oni koji su bili smješteni u Novoj zgradi. Dobijali su na čitanje *Razvitak društva* od Filipa Filipovića, radničke pjesme i razne druge propagandne materijale: *Omladinski dan AMI propagande*« [*Antimilitaristička propaganda*], *O državi*, pjesme »Internacionala« i dva omladinska marša. Uprava kaznionice uspjela je da sav pomenuti propagandni materijal maja 1931. zaplijeni kod jednog osuđenika kriminalca, koji je poslije duže torture priznao da ga je primao od Radivoja Davidovića. Na to je uprava kaznionice podnijela tužbu državnom tužiocu Kraljevskog sudbenog stola u Varaždinu protiv osuđenika komunista Radivoja Davidovića i osuđenika kriminalca Dobrosava Grmušića. Suđenje je održano 23. septembra 1932. Tom prilikom je Kraljevski banski sudbeni stol u Zagrebu osudio Davidovića na pet godina dodatne kazne robije.

319 Misli se na jednoipodnevni štrajk glađu 8. aprila 1931.

320 Povodom zaplijene propagandnog komunističkog materijala kod osuđenika kriminalaca, maja 1931, Ministarstvo pravde je 25. maja uputilo upravi lepoglavske kaznionice naredbu da se prema osuđenicima najstrože postupa, da se zavede režim »čvrste ruke«. Tada su svi osuđenici komunisti, njih 24, prebačeni u samice u Novoj zgradi. Lepoglavska kaznionica je počela da se pretvara u pravi pakao za utamničene komuniste. Psihička tortura i raznovrsna maltretiranja bili su svakodnevna pojava bez kraja. Osuđenici komunisti su se dogovorili da štrajkuju glađu, o čemu su pokušali da obavijeste partijsko rukovodstvo u Zagrebu, s obzirom da je postojao dogovor o istovremenim akcijama u svim kaznionama. Pismo je uprava zaplijenila, tako da je štrajk otpočeo 20. jula 1931. bez znanja partijskog rukovodstva. Akcija je zaključena 3. avgusta.

321 Ovaj izvještaj Rodoljub Čolaković je napisao januara 1933. u Beču, tadašnjem sjedištu CKKPJ, a preveden je na ruski jezik jula iste godine, u Moskvi, za potrebe Kominterne.

322 U Lepoglavi su bili: Josip Broz, Dimitrije Lopandić, Andrija Božičković, Franjo Novoselić, Ilija Šumanovac.

U sremskomitrovačkoj tamnici bili su osuđenici komunisti: Moša Pijade, Radomir Vujović, Rodoljub Čolaković, Zlatko Šnajder, Lajoš Čaki, Kosta Čipčić, Dušan Bauča, Nikola Petrović, Jovan Sačić, U Zenici — Jure Kerošević, Jole Marković, a u Požarevcu — Ivan Brijaček, Josip Cazi, Pavle Kovačević, Josip Radobolja, Obren Nikolić, Koča Mitić, Luka Marušić, Bogosav Todorović, Otokar Keršovani, Gojko Samardžić, Vasilije Stajkić, Petar Praštalo, Danilo Guja i dr.

323 Odnosi se na jedanaestodnevni aprilski štrajk glađu (od 3. do 14) 1927. utamničenih komunista u sremskomitrovačkoj tamnici. Ovu prvu akciju komunista robijaša u tamnicama Jugoslavije organizirao je M. Pijade, s ciljem da im režim prizna politički status, a ne da se tretiraju kao osuđenici kriminalci.

Jedanaestog dana štrajka, 14. aprila, Ministarstvo pravde je usvojilo sve njihove zahtjeve i naložilo upravi kaznionice da se osuđenici komunisti koji su štrajkovali smjeste u jednu ili dvije posebne sobe u takozvanoj »Mladićkoj zgradi« sremskomitrovačke tamnice. Tako su utamničeni komunisti stvorili »političko odjeljenje« u kome su obrazovali naučno-prevodilački institut i školu.

324 U vrijeme kada su Čolaković, Vujović i Dolić dospjeli u Kazneni zavod u Mariboru, tamo su se na izdržavanju kazne nalazili: Josip Dužević, Ladislav Goršek, Alojz Kerše, Josip Kocman, Jakov Butala, Gušte Šprljan, Benedikt Skitarelić. Kasnije su došli omladinci iz Ljubljane: Boris Kidrič, Anton Lulik, Viktor Kobal i Anton Makovec.

325 Čolaković ima u vidu Vinka Dečaka i Valentina Mlinarića, koji su u mariborsku kaznionicu stigli 31. maja 1932.

326 Vujović je sproveden u Požarevac.

327 Riječ je o hapšenju 22. jula 1927. u Beogradu R. Vujovića, čiji je partijski pseudonim bio Panta.

328 Prvog februara 1932. dr Sima Marković je u Beogradu počeo da izdaje petnaestodnevni list »Komunistički bilten«.

329 Riječ je o grupi koja se pojavila u Beogradu u proljeće 1932, sastavljena od zanatlijskih radnika i studenata, među kojima je bio i jedan stari član KPJ. Tražeći vezu sa rukovodstvom KPJ, grupa je počela najprije da sarađuje sa S. Markovićem, ali se brzo osamostalila i napustila ga. Poslije toga izbjegavala je i vezu sa zvaničnim partijskim rukovodstvom. Od 1. decembra 1932. ova grupa je počela da izdaje list pod nazivom »Udarnik«, po čemu je dobila i naziv.

330 Odnosi se na štrajk glađu, koji su početkom maja 1933. povele osuđene komunistkinje Kata Govorušić i Ivanka Ivić, postavivši pred upravu slijedeće zahtjeve: da im se poboljša hrana, da se oslobode prinudnog rada, da se prema njima čovječnije postupa, da im se odobri slobodno čitanje literature i dr. U namjeri da uguši štrajk, uprava je primijenila nasilne mjere, u prvom redu vještačko hranjenje. Saznavši za to, osuđenici komunisti u Muškoj kaznionici u Zabeli, kraj Požarevca, solidarisali su se sa akcijom 9. maja, i zaključili je 12. maja 1933. Osuđenice komunistkinje štrajkovale su jedanaest dana i postigle vidne rezultate — oslobođene su prinudnog rada, produženo im je vrijeme za šetnju na čistom zraku, odobrena nabavka i upotreba primusa za kuvanje, a uz to im je dozvoljeno čitanje knjiga. Ostale osuđene komunistkinje nisu učestvovale u štrajku glađu zbog razdora koji je vladao u njihovom kolektivu. Uzrok nije ustanovljen, mada neki izvori ukazuju da je u pitanju bilo oboljenje jedne osuđenice od zarazne bolesti, pri čemu nije vodila računa, jer za to nisu postojali u zavodu uslovi, o higijeni, niti je pokušala da se na neki način

izoluje od ostalih osuđenica. Inače, ovaj majski štrajk glađu nije jedini primjer pojedinačnog štrajka. Takav način akcije u ženskoj kaznionici u Požarevcu vodila je januara i aprila 1931. Savka Tasić, a juna iste godine Eva Nuskern-Šal.

331 U mariborskoj kaznionici su u vrijeme o kome je riječ bili slijedeći osuđenici komunisti: Josip Broz, Vinko Dečak, Valentin Mlinarić, Josip Just, Ivan Rancinger, a 31. oktobra došao je i Dušan Kermavner.

332 Podrazumijeva se Balkanski zemaljski sekretarijat — pomoćni organ Izvršnog komiteta Kominterne za rad komunističkih partija u balkanskim zemljama. Obrazovan je 1923. umjesto Balkanske komunističke federacije, koja je tada ukinuta, prilikom sprovođenja reorganizacije u Komunističkoj internacionali. Balkanski zemaljski sekretarijat djelovao je u smislu usklađivanja odluka i akcija balkanskih komunista u rješavanju zajedničkih problema sve do oktobra 1935, kada je ukinut, s obzirom na reorganizaciju aparata Izvršnog komiteta Kominterne.

333 Riječ je o postavljanju Wintera (V. Ćopića) na dužnost predstavnika KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne, umjesto Grgura Vujovića, koji se na toj funkciji nalazio od juna 1932.

334 Odnosi se na Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada, osnovan decembra 1921. u Moskvi, na kome su partijski radnici komunističkih partija zemalja zapadne Evrope studirali marksizam. Rad na KUNMZ odvijao se preko sektora, kojih je u prvo vrijeme bilo devet: poljski, njemački, rumunjski, finski, dva letonska, litvanski, estonski, jevrejski. Godine 1925. formiran je jugoslovenski sektor. Nastava je izvođena na nacionalnim jezicima — prema podjeli na sektore. Školovanje je trajalo 4 godine. Rukovodioce sektora imenovao je IKKI u saglasnosti sa centralnim komitetima dotičnih partija. Komunistički univerzitet je djelovao do maja 1936, kada je ukinut.

335 *Šta i kako da se radi*, zbornik uputstava i direktiva CKKPJ. Izlazio je povremeno od proljeća 1933. do 1935. Na koricama je, s obzirom da je bio ilegalno izdanje KPJ, imao različite naslove: *Namire za nuspristojbe*, *Vegetarizam*, *Šta znači tvoje ime? Kako se čisti kukolj* i dr.

336 Sedmi kongres Kominterne održan je od 25. jula do 20. avgusta 1935. u Moskvi, uz učešće predstavnika 65 komunističkih partija, od ukupno 76 članica Komunističke internacionale. Delegaciju KPJ sačinjavali su: Milan Gorkić, Blagoje Parović ispred CKKPJ. Izabrani delegati iz Jugoslavije bili su: Ivan Marić (Dalmacija); Drago Petrović (Hrvatska); Milan Radovanović (Srbija), zatim Vladimir Ćopić i Josip Broz, kao partijski predstavnici u Kominterni. Stalni i punopravni član delegacije bio je i Filip Filipović, član Izvršnog komiteta Kominterne, dok su sa savjetodavnim pravom glasa učestvovali Prežihov Voranc i Stjepan Cvijić.

337 Riječ je o skraćenici za *Rothe Gewerksschaft Internationale* — Crvena sindikalna internacionala (CSI) — koja je osnovana jula 1920. na međunarodnom savjetovanju predstavnika revolucionarnih sindikata, odnosno jula 1921, kada je održan I osnivački kongres CSI. Tokom svog šesnaestogodišnjeg postojanja (ukinuta je 1937) Crvena sindikalna internacionala je, poput Kominterne, okupljala sve komunistički orijentirane sindikalne organizacije u svijetu i preko njih rukovodila klasnom borbom proletarijata.

338 Misli se na Pokrajinsku partijsku konferenciju KPJ za Srbiju. Ona je, iz predostrožnosti od policijske provale, tim prije što je u junu 1934. u Beogradu pao u zatvor znatan broj rukovodećeg kadra KPJ i SKOJ-a, održana u dva dijela. Prvi dio održan je 16. septembra 1934. na Zlatiboru, uz učešće Blagoja Parovića, kao delegata CKKPJ. Dnevni red je bio slijedeći: 1. Izvještaj predstavnika CKKPJ (Blagoja Parovića); 2. Izvještaj delegata mjesnih organizacija; 3. Rad u sindikatima; 4. Rad na selu i 5. Izbori.

Glavni dokumenat Konferencije bile su *Odluke* koje su formulirane u četiri tačke. Odobren je u cjelini izvještaj predstavnika CKKPJ, prihvaćeno je rješenje

o isključenju iz Partije grupe Sime Markovića, istaknuta neophodnost konkretiziranja i populariziranja linije i rješenja CK; i određene organizacione mjere radi dalje izgradnje Partije i revolucionarnog pokreta.

Drugi dio konferencije održan je u Beogradu.

339 Ima se u vidu Mihajlo Stipišić, koji je upućen u Moskvu, gdje je studirao na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada. Janek — Marko Zovko je išao u Beograd da uputi u rad novog tehničara Lazara Lilića, čiji je pseudonim bio Sava.

340 Ovaj izvještaj, koji se objavljuje u izvodima, napisao je Karl Hudomal (Oskar), član Politbiroa CKKPJ, početkom oktobra 1934, poslije svoga povratka iz Hrvatske, gdje je kao delegat CKKPJ učestvovao u radu Pokrajinske partijske konferencije.

341 Odnosi se na Pokrajinski komitet KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, izabran na Pokrajinskoj konferenciji, čiji je sastav bio slijedeći: Franjo Kralj, Dragutin Marušić, Dragutin Petrović, Danilo Raušević, Drago Bedek Seljo.

342 Pokrajinska konferencija KPJ za Hrvatsku i Slavoniju održana je 8. septembra 1934, uz prisustvo 9 delegata, i to 6 radnika, 2 seljaka i jednog intelektualca. U radu konferencije učestvovao je i delegat CKKPJ Oskar (Karl Hudomal), dva člana PK, predstavnik omladine i delegat po nacional-revolucionarnoj liniji. Izostali su delegati iz Osijeka, Vukovara i Karlovca. Dnevni red je bio slijedeći: 1. Izvještaj PK i delegata o stanju i zadacima; 2. Izvještaj o revolucionarnom radu u sindikatima i zadacima; 3. Rad na selu i nacionalno-revolucionarni rad; 4. Zadaci SKOJ-a; 5. Borba protiv imperijalizma i rata i rad u vojsci; 6. Izbor PK.

343 Odnosi se na »Rundschau«, list za politiku, privredu i radnički pokret, koji je periodično izdavala Kominterna u Bazelu od 1. jula 1932. do 18. oktobra 1939.

344 »Klasna borba«, marksistički časopis, organ Komunističke partije Jugoslavije. Izlazio ilegalno od decembra 1926. do 1938. s prekidom od 1935. do 1937.

345 »Komunistički internacional«, organ Izvršnog komiteta Komunističke internacionale. Izlazio od 1919—1943. na ruskom, engleskom, francuskom i kineskom jeziku.

346 »Srp i čekić«, kao organ Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju izlazio do septembra 1934, a od 1937. do juna 1941. bio je organ Centralnog komiteta KPJ za Hrvatsku.

347 »Seljačka borba«, list KPJ za probleme sela; pod kraj 1934. počeo ga je izdavati Pokrajinski komitet KPJ i SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju u tehnici ciklostila. Izašla su samo tri broja.

348 Konačna odluka o formiranju unutrašnjeg biroa CKKPJ donesena je poslije junskog plenuma CKKPJ 1935. u Splitu. Ona je razrađena u dokumentu koji je Biro CKKPJ izdao 25. juna 1935. u kome se novi organ naziva Zemaljski biro (ZB) i preciziraju se njegova prava i dužnosti. ZB je bio operativni organ Biroa CK za neposredno rukovođenje cjelokupnim radom partijskih organizacija u zemlji; on je održavao neposrednu vezu sa svim pokrajinskim komitetima, o čijem radu je, na osnovu njihovih izvještaja, zauzimao stavove, davao direktive, upućivao u organizacije svoje instruktore i članove i rukovodio radom instruktora CK u zemlji. Svoj djelokrug rada ZB je koncentrisao i na nacional-revolucionarne pokrete, na Crvenu pomoć, na CKSKOJ-a, kao i na sve vanpartijske pokrete i organizacije. Takođe je rukovodio cjelokupnom izdavačkom djelatnošću u zemlji — kako ilegalnom tako i legalnom, kao i ilegalnom tehnikom, koja je umnožavala i dostavljala partijskim komitetima i organizacijama sve direktive Biroa CKKPJ. U svom cjelokupnom radu ZB je bio potčinjen Birou CKKPJ.

Za sjedište Zemaljskog biroa bio je određen Zagreb, pa, s obzirom da su njegovi članovi bili Franjo Kralj, sekretar PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, te Dragutin Marušić, član PKKPJ, odnosno sekretar MKKPJ Zagreba, to je Biro CK, s tim u vezi, insistirao da se izvrši izmjena u sastavu PK, odnosno MK Zagreba.

[349] Ima se u vidu predlog Politbiroa CKKPJ da se Kardelj, koji je upućen u Moskvu, na Međunarodnu lenjinsku školu — aspiranturu, postavi za referenta u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Izvršnog komiteta Kominterne, čijim sastancima je povremeno prisustvao od marta 1935.

[350] Misli se na dužnost političkog referenta u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu IKKI, s obzirom da je prvobitan predlog Politbiroa CKKPJ, od 29. decembra 1934, bio da Tito u Moskvi preuzme posao predstavnika KPJ u Profinterni. Konačna odluka o tome donesena je početkom marta 1935, a već 4. marta Valter (Tito) prisustvovao je sjednici Balkanskog zemaljskog sekretarijata IKKI u svojstvu referenta.

HRONOLOGIJA

1928.

4\. avgust

Poslije hapšenja u Vinogradskoj cesti 46, Josipa Broza u 24 časa dovode u zatvor Redarstvenog ravnateljstva u Ilici 105, gdje se, najprije u III stražarnici, sačinjava zapisnik kod njega pronađenih stvari.

5\. avgust

Istražni policijski organi pristupaju prvom saslušanju Josipa Broza. Na postavljena pitanja on daje osnovne podatke o svom životnom putu — izučavanju zanata, o vojevanju u prvom svjetskom ratu na ruskom frontu, o padu u rusko zarobljeništvo, zatim o povratku iz Sovjetske Rusije u Jugoslaviju, pod kraj 1920, te o svom zaposljenju kao strojomehaničar u Velikom Trojstvu, Beogradu, Zagrebu. U kontekstu toga govori i o svom sindikalnom radu u svojstvu sindikalnog funkcionera, oblasnog sekretara Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije, te sekretara Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije. Napominje da politički pripada Savezu radnika i seljaka, dok je idejno opredijeljen komunistički. O radu CKKPJ kaže da ne zna ništa, a takođe ne poznaje funkcionere Saveza komunističke omladine.

U istražnom policijskom zatvoru Broz štrajkuje glađu osam dana u znak protesta protiv fizičkog maltretiranja, kao i zbog toga što mu nije dozvoljen lekarski pregled, na kome bi se konstatovale povrede koje su mu policijski agenti nanijeli tokom saslušanja.

6\. avgust

Pošto saslušaju Evu Koprivnjak, policijski organi je suočavaju sa Josipom Brozom, koji izjavljuje da je ne poznaje.

Predsjednički ured Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva izvještava Ministarstvo unutrašnjih dela i velikog župana zagrebačke oblasti o pretresu stana u Vinogradskoj cesti 46, u kojoj je zaplijenjeno oružje, ilegalni komunistički spisi i literatura, te pritvoreno nekoliko lica, među kojima i Josip Broz, »poznati komunista kod kojeg je pronađen jedan samokres ‚Browning' sa 8 naboja«.

7\. avgust

Zagrebački list »Obzor« donosi vijest o hapšenju Josipa Broza i drugova u napisu *Pred novim hapšenjima u Zagrebu.* O istom događaju govori i šef zagrebačke policije u svojoj izjavi za štampu, ističući u prvi plan zapljenu oružja.

8\. i 9. avgust

U zagrebačkoj i beogradskoj štampi (»Večer«, »Obzor«, »Novosti« i »Vreme«) objavljuje se više napisa o hapšenju Josipa

Broza i drugova pod senzacionalnim naslovima: *Tajna pronađenog oružja; Naduvavanje jednog policijskog delikta; Tajna kuće Vinogradske ceste br. 50; Noćni sastanci; Anonimna prijava; Vrebanje policije; Bombe njemačke provenijencije, revolveri i dr.; Apšenja; Po informacijama zagrebačkih novina u Zagrebu je uhapšeno 17 lica.*

9. i 11. avgust — Radnički listovi »Zaštita čovjeka«, »Riječ radnika i seljaka« i »Borba« obavještavaju javnost o hapšenju Josipa Broza u svojim člancima: *Senzacija o bombama...; Hapšenja u Zagrebu; Senzacije zagreb[ačke] policije.*

11. avgust — Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu sprovodi Broza i drugove u zatvor Sudbenog stola, predaje ih najprije tamničaru, koji ih uvodi u tamnički zapisnik i ustanovljava lični karton.

12. avgust — Predsjednički ured Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva dostavlja krivičnu prijavu protiv Broza i drugova Kraljevskom državnom odvjetništvu.

13. avgust — Detektivi Redarstvenog ravnateljstva pišu izvještaj Državnom odvjetništvu u kome upozoravaju da je Broz prilikom hapšenja pred njima izjavio: »Da sam imao samo 1 posto mogućnosti, ja bih bježao ili pucao.« Nastojeći da Broza prikažu kao izuzetno opasnog po red i bezbjednost, navode da je kod njega pronađen »oštro nabijen samokres s metkom u cijevi...«, da je »sklon bijegu«, te da je za vrijeme svog ropstva u Rusiji, a i poslije toga, »služio boljševicima«.

Prva polovina avgusta — Iz zatvora Josip Broz ilegalno šalje CKKPJ pismo pod naslovom *Drugovi*, u kome opisuje način svoga hapšenja, daje podatke o zaplijenjenoj marksističkoj literaturi, ilegalnim komunističkim spisima, o situaciji u zatvoru, o mučenjima kojima je bio podvrgnut, zbog čega je osam dana štrajkovao glađu. Pismo se uručuje Đuri Đakoviću, sekretaru KPJ.

U zatvoru, tokom sudskog isljeđenja, Broz odlučuje da na sudskoj raspravi istupi kao organizirani član Komunističke partije Jugoslavije, da otvoreno i odlučno brani njenu ideologiju, zastupa interese i prava radničke klase. O tome se konsultira sa Đurom Đakovićem, sekretarom CKKPJ, koji se potpuno saglašava sa Brozovim stavovima.

Povodom pokretanja sudskog krivičnog postupka protiv Broza, Đuro Đaković, Nikola Hećimović i Branislav Resimić angažuju dr Ivu Politea, kao njegovog advokata, branitelja.

Neposredno po dolasku u istražni sudski zatvor Broz se upoznaje sa Petrom Brčićem, ključarem zatvora, koji, kao simpatizer KPJ, čini razne usluge uhapšenim komunistima. Preko njega Broz šalje CKKPJ odnosno Đuri Đakoviću podatke o provokatorskoj djelatnosti Nikole Petkovića Seljaka, člana CKSKOJ-a.

14. avgust — Kraljevsko državno nadodvjetništvo postavlja isljednom sudiji Kraljevskog sudbenog stola prijavu s predlogom da se protiv Josipa Broza i ostalih uhapšenika povede istraga, određujući istovremeno i istražni zatvor.

Povodom predavanja sudu Josipa Broza i drugova list »Obzor« objavljuje članak *Epilog jedne naduvene afere.* Napis sličnog sadržaja donose zagrebačke »Novosti« 15. avgusta pod naslovom: *O borbama u Vinogradskoj cesti. Pronađen je komunistički propagandistički materijal. Tko su uapšenici?*

15. avgust — Zagrebačka »Borba« u članku *Mrcvarenje hapšenika na policiji* obavještava javnost o batinanju Josipa Broza i drugih uhapšenika u zagrebačkoj »Glavnjači«.

19. avgust — Beogradske »Novosti« objavljuju u broju 2289 vijest da su 18. avgusta u Okružnom sudu u Zagrebu počela saslušanja optuženika u »bombaškoj aferi«.

20. avgust — Po nalogu Filipa Filipovića, člana Izvršnog komiteta Kominterne, koji se tada nalazi na radu u Zagrebu u povodu *Otvorenog pisma*, tehničar CKKPJ u Beču Antun Mavrak (Marić) dostavlja Milanu Gorkiću u Moskvu informaciju o hapšenju Josipa Broza i drugova. U prilogu šalje i Brozovo pismo pod naslovom *Drugovi*, koje se uručuje redakciji časopisa »Internationale Presse Korrespondenz«.

22. avgust — U rubrici »Žrtve reakcije« list »Borba« u broju 50 saopštava javnosti da su zbog »bombaške afere« Josip Broz i drugovi predani sudu. Sličnu vijest objavljuje 23. avgusta i »Zaštita čovjeka« u broju 4, u rubrici »Progoni i premetačine«.

24. avgust — Organ Komunističke internacionale »Internationale Presse Korrespondenz« iz Berlina objavljuje sa Brozovim potpisom pismo *Ein Schrei aus der Hölle jugoslawischer Gefängnisse.* Pomenuto pismo štampano je u francuskom i engleskom izdanju ovog časopisa 29. odnosno 31. avgusta, a u listu Nezavisnih sindikata »Szervezett Munkás« iz Subotice 2. septembra, pod naslovom *Kiáltás a börlönböl.*

Beogradske »Novosti« objavljuju vijest pod naslovom *Bombaška afera,* sa prvim rezultatima sudske istrage Brozu i drugovima. Istoga dana i »Pravda« donosi obavještenje pod naslovom *Bombaška afera.*

25. avgust — Zagrebačka »Borba« objavljuje članak pod naslovom *Bombaška zavjera pomalo splašnjava.*

8. septembar — U rubrici »Progoni i hapšenja« zagrebačka »Borba« piše da su Josip Broz i njegovi drugovi pod sudskom istragom zbog »bombaške afere«.

20. septembar — List »Zaštita čovjeka« izvještava u članku *Povedimo borbu protiv zagrebačke »Glavnjače« dok je još čas* da je glavni okrivljenik u »bombaškoj aferi« Josip Broz tučen.

26. septembar — List »Obzor« donosi izjavu šefa političkog odsjeka zagrebačke policije o pojačanoj komunističkoj djelatnosti u napisu *Komunistička afera u Zagrebu.* Istu izjavu prenose 27. septembra i zagrebačke »Novosti« pod naslovom *Policija u akciji protiv komunističke propagande.*

27. septembar	Zagrebački radnički list »Zaštita čovjeka« objavljuje pregled političkih žrtava zagrebačke »Glavnjače«. Podaci za Josipa Broza dati su pod brojem 130.
28. septembar	Povodom završavanja sudske istrage nad Josipom Brozom i drugovima listovi »Novosti« i »Obzor« objavljuju članke *Završena istraga »bombaške afere«* i *»Bombaška afera« pred državnim odvjetništvom.*
29. septembar	U rubrici »Progoni i hapšenja« zagrebačka »Borba« donosi vijest da su Josip Broz i drugovi još pod istragom.
6. oktobar	Kraljevsko državno nadodvjetništvo u Zagrebu podiže optužnicu protiv Josipa Broza, Andrije Božičkovića, Eve Koprivnjak, Franje Novoselića, Ignaca Koprivnjaka i Pavla Breyera.
7. oktobar	Državno tužilaštvo vraća Kraljevskom sudbenom stolu u Ogulinu predmet osuđenih Josipa Broza i drugova.
9. oktobar	Kraljevski sudbeni stol u Ogulinu dostavlja Sudbenom stolu sedmorice na rješenje »ništovne žaobe« Josipa Broza i drugova, kao i »priziv« državnog tužioca.
10. oktobar	Centralni komitet Crvene pomoći Jugoslavije (CPJ) obavještava Izvršni komitet Međunarodne organizacije pomoći borcima revolucije (MOPR) u Moskvi o novim hapšenjima sindikalnih i partijskih aktivista, tražeći, istovremeno, subvenciju za procese Josipu Brozu i drugovima i M. Vranešu — V. Horvaju.
11. oktobar	Povodom dizanja optužnice protiv Josipa Broza i drugova zagrebački »Obzor« donosi u broju 274 članak *Optužnica zbog bomba.*
21. oktobar	Na plenarnoj sjednici Centralne uprave SRMI i OJ konstatuje se da je Josip Broz, član plenuma, u zatvoru, pa se na njegovo mjesto kooptira Slavko Cesar, limarski radnik.
	Centralni komitet CPJ upućuje pismo Izvršnom komitetu MOPR-a u kojem se obavještava da će odbrana na procesima Broza i Vraneša stajati oko 300—350 $ i da će sudska rasprava Brozu početi 6. novembra.
30. oktobar	Predstavnik Balkanskog biroa MOPR-a u Beču obavještava Centralni komitet MOPR-a u Moskvi da će se uskoro održati sudski proces protiv Broza i drugova.
31. oktobar	Kraljevski sudbeni stol sedmorice drži sjednicu povodom rješavanja »ništovne žaobe« i »priziva« na osude Josipa Broza i drugova, izrečene na ogulinskom sudskom procesu, te priziva Državnog tužilaštva koje se nije složilo s visinom kazne. Sud je riješio da se odbaci priziv i žalba Državnog tužilaštva, a da se osuđenim, pošto »postoje mnogobrojne i vrlo važne okolnosti olakotne naznačene od prvostepenog suda« smanje kazne, i to: I. Dujmiću na 9, J. Brozu i R. Celeru na po 5, a I. Pravdici na 3 mjeseca zatvora, s tim da im se u dosuđene kazne uračuna i istražni zatvor.

1. novembar — Listovi »Borba« i »Zaštita čovjeka« obavještavaju javnost da je sudski proces Josipu Brozu i drugovima zakazan za 6. novembar. Istovremeno, pozivaju radnike da procesu prisustvuju u što većem broju. Isti poziv zagrebačka »Borba« uputila je radnicima i 3. novembra.

3. novembar — Centralni komitet CPJ ponovo obavještava Izvršni komitet MOPR-a da će sudski proces Josipu Brozu i drugovima početi 6. novembra.

6. novembar — Poslije tromjesečne policijske istrage i sudskog isljeđenja, pred Kraljevskim sudbenim stolom u Zagrebu počinje proces Josipu Brozu i drugovima, u javnosti poznat pod nazivom »bombaški proces«. U toku prvog dana rasprave, koja je vođena od $9^1/_2$ do 13 i od 16 do 18 časova, optuženima su uzete generalije, pročitana optužnica i saslušani A. Božičković, E. Koprivnjak i F. Novoselić.

Sva zagrebačka štampa prati prilično detaljno »bombaški proces«. Prve vijesti o toku suđenja objavio je list »Večer«, u članku *Bombe i komunisti*, dok »Novosti« i »Obzor« donose članke o pripremanju procesa — *Afera sa bombama i komunizam* i *Epilog »bombaške afere«*.

7. novembar — U toku drugog dana rasprave (vođene cijeli dan) saslušani su J. Broz, I. Koprivnjak, P. Breyer i još nekoliko svjedoka. Napominjući da optužnicu razumije, Josip Broz je na početku saslušanja izjavio: »Ja se ne ćutim krivim . . . jer ne smatram ovaj [sud] kompetentnim, već samo sud Partije. Priznajem da sam član ilegalne Komunističke partije Jugoslavije, priznajem da sam radio na širenju komunističkih ideja i propagirao komunizam . . . Ja Zakon o zaštiti države nisam čitao, ali sam bio svjestan da svojim činom griješim protiv toga zakona. Ja držim da su prirodni zakoni viši od onih koje stvori jedna klasa da pritisne drugu. Ja sam za svoje ideale spreman žrtvovati i svoj život . . .«

Suđenje Josipu Brozu i drugovima prate listovi »Večer«, »Novosti«, »Jutarnji list« i »Obzor« u člancima: *Bombe i komunisti*, *Nastavak jučerašnje rasprave*, *Komunistički proces pred sudom*, *Prvi dan bombaškc-komunističkog procesa* i *Nastavak komunističkog procesa*.

8. novembar — Trećeg dana rasprave, koja je vođena samo prije podne, saslušava se izvjestan broj svjedoka.

U »Novostima«, »Obzoru«, »Jutarnjem listu« i »Večeri« objavljuju se opširni napisi o toku rasprave Josipu Brozu i drugovima — *Nastavak komunističkog procesa* (s Brozovim crtežom), *Iz sudnice*, *Drugi dan komunističko-bombaškog procesa* i *Bombe i komunisti*, *Današnja rasprava*. Prilično objektivan i interesantan prikaz toka suđenja, na kojem je glavna ličnost Josip Broz, donose »Novosti«. Reportaže je pisao i Brozov lik nacrtao novinar i slikar Mihovil Kara.

Od radničke štampe članke donose »Zaštita čovjeka«: *Pripovijesti o »Glavnjači« samo radi novca iz Moskve* i splitski »Radnički odjek«: *Veliki komunistički proces u Zagrebu*.

9. novembar	U toku četvrtog, posljednjeg dana sudske rasprave, osim saslušanja izvjesnih svjedoka i riječi državnog tužioca koji traži da proširi optužbu za Broza i Novoselića, govori dr Ivo Politeo, branilac optuženih. Poslije Politea, Broz traži da govori o svom životu, što mu predsjednik suda ne dozvoljava, već zaključuje raspravu. Na ovo Broz oštro reagira, a prilikom izvođenja iz sudnice uzvikuje: »Živjela Komunistička partija Jugoslavije!« Listovi »Večer«, »Novosti«, »Jutarnji list« i »Obzor« objavljuju članke: *Komunisti i bombe*, *Državni odvjetnik proširio optužnicu protiv Broza i Novoselića*, *Uoči završetka komunističkoga procesa*, *Treći dan komunističko-bombaškog procesa* i *Komunisti sa Vinogradske ceste.*
10. novembar	Povodom završetka »bombaškog procesa« »Jutarnji list« i »Novosti« donose članke: *Komunističko-bombaški proces završen* i *Burni završetak komunističkog procesa.*
	Po prijemu rješenja Kraljevskog sudbenog stola sedmorice na »ništovnu žaobu« i »priziv« Josipa Broza i drugova, Sudbeni stol u Ogulinu zasijeda i zaključuje da se na osuđenike ne može primijeniti amnestija. Istovremeno, poziva ih da do 15. decembra dođu na izdržavanje preostalog dijela kazne. Broz je trebalo da izdrži još 3 mjeseca i 24 dana zatvora.
11. novembar	Kako je broj 81 zagrebačke »Borbe« od 10. novembra bio zabranjen, u posebnom izdanju, u broju 82, objavljuje se članak o toku suđenja Josipu Brozu i drugovima pod naslovom *»Bombaška« afera pred sudom*, *Policijska zločinstva i pakovanja*, *Još jedan primjer »nezavisnosti sudova«.*
Između 9. i 13. novembra	Na sjednici Sudskog vijeća, koje je predsjedavalo na suđenju Brozu, prilikom odlučivanja o visini kazne govorilo se i o Brozovom držanju za vrijeme rasprave.
14. novembar	U Kraljevskom sudbenom stolu u Zagrebu izrečena je, na osnovu Zakona o zaštiti države, presuda u tzv. »bombaškom procesu«. Kao »glavni organizator« cijele akcije Josip Broz je osuđen na 5, Franjo Novoselić na 3 i Andrija Božičković na 2 godine robije; ostali su oslobođeni. U dosuđene kazne nije bio uračunat tromjesečni istražni zatvor. Prije proglašenja presude predsjednik suda zahtijeva da se protiv Broza dostavi prijava državnom tužiocu zbog njegovog postupka na raspravi od 9. novembra. Prilikom izlaska iz sudske dvorane Broz uzvikuje: »Živjela Komunistička partija Jugoslavije!« i »Živjela Treća internacionala!«.
	Nakon izrečene presude Broz ostaje u samici na II spratu u zatvoru Sudbenog stola, na uglu Amruševe ulice i Zrinjevca. Zagrebačka policija obavještava Ministarstvo unutrašnjih poslova i velikog župana zagrebačke oblasti da je izrečena presuda Josipu Brozu i drugovima.
	Povodom izricanja presude Josipu Brozu i drugovima »Večer«, »Obzor« i sarajevska »Večernja pošta« objavljuju u brojevima 2391, 307 i 2217 članke: *Osuda komunista*, *Tri osude, troje riješeno*, *Osuda u komunističkom procesu* i *Osuda u bombaškoj aferi.*

15. novembar — Listovi »Novosti«, »Jutarnji list«, »Pravda« i »Zaštita čovjeka« donose članke o izricanju presude Josipu Brozu i drugovima: *Osuda u komunističkom procesu*, *Broz kliče u sudnici Trećoj internacionali*, *Osuda u komunističko-bombaškom procesu*, *Osuđeni komunisti u Zagrebu* i *Metode suda u »bombaškom« procesu*. Kako je broj 83 zagrebačke »Borbe« bio zabranjen, u broju 84 štampan je članak o posljednjem danu suđenja Josipu Brozu i drugovima pod naslovom *»Bombaška« afera pred sudom, Nečuven postupak suda, koji još jednom pokazuje da se naše sudstvo srozalo na ekspozituru policije.*

Povodom održavanja procesa Brozu i drugovima moskovska »Pravda« objavljuje u broju 265 članak *Proces komunistima u Zagrebu.*

16. novembar — Glasilo Socijalističke partije Jugoslavije »Crvena zastava« i Ljubljanski radnički list »Enotnost« objavljuju članke *»Bombaški proces završen drakonskom osudom* i *Komunistični proces v Zagrebu.*

17. novembar — Preko svoga advokata branioca dr Ive Politea Josip Broz podnosi sudu »ništovnu žaobu« i »priziv«.

Zagrebačka »Borba« donosi cenzurirani članak *Osuda u »bombaškoj aferi«, Klasna pravda buržoazije nad radničkom klasom, Nakon nečuvenog sudskog skandala sud izriče klasnu osudu*, koji je bio odštampan u zabranjenom broju 85. Pored ovog članka, objavljuje se i kratka vijest o presudi pod naslovom *Zemlja pod čizmom reakcije.*

Slične vijesti štampaju 18. novembra beogradski »Organizovani radnik« i moskovska »Pravda« pod naslovom: *Osuda naših drugova u Zagrebu* i *Osuda jugoslovenskih komunista na kazne zatvora.*

29. novembar — U rubrici »Progoni i hapšenja« »Borba« objavljuje da su osuđeni Josip Broz i drugovi u zatvoru Sudbenog stola u Zagrebu. Povodom sniženja kazni Josipu Brozu i drugovima u ogulinskom procesu list »Zaštita čovjeka« donosi članak *Vukićevićev režim i osuda u Ogulinu.* U članku se ističe da je Ministarstvo unutrašnjih poslova bilo direktno zainteresirano da se donesu što oštrije kazne.

Kraj novembra — početak decembra — Uz pomoć Petra Brčića, stražara sudskog zatvora, inače kovačkog radnika i simpatizera KPJ, Josip Broz uspostavlja vezu s Đurom Đakovićem, organizacionim sekretarom KPJ. Đaković formira specijalnu komisiju, sa zadatkom da organizuje bjekstvo iz zatvora uhapšenih komunista, koji su pali u zatvor posle junskih demonstracija u Zagrebu. Prvi po redu je bio Broz, kome se u hljebu dostavlja pila sa kojom je, uz pomoć Brčića, uspio da prereže pet šipki na prozoru. Bjekstvo je, međutim, osujećeno Brozovim iznenadnim premještajem u drugu ćeliju.

23. decembar — Zagrebačka »Borba« donosi vijest da su osuđeni Josip Broz i njegovi drugovi iz ogulinskog procesa 10. decembra 1928. počeli da izdržavaju kaznu.

1929.

24. januar — U saglasnosti sa svojim advokatom dr Ivom Politeom, Josip Broz upućuje Sudbenom stolu u Zagrebu novu predstavku. Saopštava da odustaje od »ništovne žaobe«, protesta na presudu, u cjelini i da ostaje kod priziva, uperenog protiv visine dosuđene kazne. Istovremeno, izjavljuje da od 24. januara počinje da izdržava dosuđenu kaznu.

21. februar — Kraljevski banski stol u Zagrebu odbacuje priziv Josipa Broza i potvrđuje pravosnažnost presude, kojom je 14. novembra 1928. od strane Sudbenog stola osuđen na pet godina robije. Nasuprot tome, Sud uvažava prizive Franji Novoseliću i Andriji Božičkoviću i snižava im kazne: prvome na dvije godine robije, a drugom na godinu dana zatvora.

Kraj februara — Josip Broz i njegovi suborci Franjo Novoselić i Andrija Božičković optpremljeni su iz zatvora Sudbenog stola u Zagrebu u Kazneni zavod u Lepoglavi na izdržavanje dosuđenih kazni.

Kraj februara—kraj maja — U lepoglavskoj tamnici Broz je u samici, gdje izdržava prvostepenu kaznu u trajanju od tri mjeseca. Za to vrijeme potpuno je izolovan od spoljnog svijeta — ne može se dopisivati sa porodicom i prijateljima, primati posjete, knjige, pakete niti novac. Zabranjen mu je i svaki kontakt sa ostalim osuđenicima.

Kraj maja — Poslije izdržane prvostepene kazne samice, Broz je raspoređen na rad u zavodsku električnu centralu. Time prelazi na drugi stepen kazne, takozvani zajednički zatvor, koji, pored prinudnog rada, određuje boravak u zajedničkim sobama sa osuđenicima kriminalcima. Od tada Broz, kao glavni majstor »Munjare«, vrši opravke na električnim instalacijama u zavodu, a povremeno iste poslove obavlja po privatnim kućama i drugim objektima u Lepoglavi.

1930.

15. februar — U ranim jutarnjim časovima Broz se susreće u dvorištu Kaznenog zavoda u Lepoglavi sa utamničenim komunistima: Mošom Pijade, Lajošem Čakijem, Petrom Gruborom i Kostom Čipčićem. Oni su upravo tada stigli iz sremskomitrovačke tamnice, odakle su po kazni premješteni kao organizatori i učesnici u pripremama opšte akcije političkih osuđenika za izvojevanje političkog statusa u izdržavanju kazni.

Od marta do druge polovine jula — Broz se upoznaje ili obnavlja stara poznanstva s većim brojem osuđenika komunista — istaknutih partijskih i skojevskih rukovodilaca iz svih krajeva Jugoslavije, koji su po kazni premješteni iz sremskomitrovačke kaznionice. Istovremeno, u dvije grupe komunista koji su neposredno poslije osude dopremljeni u Lepoglavu iz zatvora okružnih sudova u Zagrebu i Osijeku nalazi stare znance i suborce iz perioda partijskog i sindikalnog rada u Hrvatskoj i Slavoniji, prije svoga avgustovskog hapšenja 1928.

Avgust	Po dogovoru sa Mošom Pijade, a u interesu bolje organizacije života i rada u tamnici, Broz, zahvaljujući slobodi kretanja po zavodu, obavještava novopridošle utamničene komuniste, koji su pretežno bili smješteni u Novoj zgradi, da na raportu kod upravnika kaznione zahtijevaju premještaj kod njih, u Staru zgradu.
Kraj ljeta	Neposredno poslije sprovedene koncentracije u Staroj zgradi, gdje su se okupili gotovo svi utamničeni komunisti — njih preko trideset, izuzev sedmorice koji su i nadalje ostali u Novoj zgradi, obrazuje se u lepoglavskoj tamnici partijska organizacija. Imenuje se Mjesni komitet u sastavu: Josip Broz Tito, sekretar, članovi: Moša Pijade i Milorad Petrović.
Avgust—septembar	Josip Broz i Moša Pijade (koji je po dolasku u lepoglavsku tamnicu bio zaposlen u »Munjari« kao Brozov pomoćnik) priređuju svojevrsnu umjetničku izložbu u prostorijama radionice. Tu je duže vremena bio izložen portret Dimitrija Dike Lopandića, sputanog u okovima na podu samice, koji je naslikao Moša Pijade, kao asocijaciju na ropski i ponižavajući život osuđenika komunista. Ova »specifična« izložba skinuta je sredinom septembra na zahtjev zagrebačke policije.
Septembar—oktobar	Pored rješavanja niza problema organizacionog i kadrovskog karaktera, Mjesni komitet KPJ obrazuje partijsku školu, čiji se program realizira na kursevima. Drže se predavanja i završne diskusije, dok se literatura izučava po kružocima. Glavni predmet je politička ekonomija, koju na osnovu prijevoda *prvog toma* Marksovog *Kapitala* predaje njegov prevodilac Moša Pijade. Istovremeno, otvaraju se kursevi i iz opšteobrazovnih predmeta (fizika, kemija, historija, ekonomska geografija, strani jezici i dr.).
	Broz, koristeći se povoljnim okolnostima da je kao električar u »Munjari« odlazio u selo Lepoglavu, uspostavlja vezu sa partijskim rukovodstvom u Zagrebu, koje u tu svrhu delegira svog predstavnika dr Pavla Gregorića. Sastanci između Josipa Broza i dr Pavla Gregorića održavaju se u gostioni Elize Fidler.
Kasna jesen	Mjesni komitet, sa sekretarom Josipom Brozom na čelu, saziva konferenciju kazneničke organizacije KPJ. Na ovom skupu utamničeni komunisti delegati raspravljaju o unutarpartijskim odnosima. Glavna tema je nedisciplina izvjesnog broja članova koji, nasuprot odlukama MK i stavovima većine organizacije, prihvataju inicijativu jednog osuđenika kriminalca o organiziranju bjekstva iz tamnice. Konferencija kažnjava petoricu utamničenih komunista najaktivnijih u ovom poduhvatu isključivši ih iz KPJ. Na kraju, konferencija bira Mjesni komitet u sastavu — Josip Broz, sekretar, Moša Pijade i Andrija Hebrang, članovi.
Novembar—decembar	U svojstvu sekretara MKKPJ i neposrednog realizatora veze sa partijskim rukovodstvom u Zagrebu, Broz organizira pismenu diskusiju oko adekvatnosti prijevoda terminologije u *prvom tomu Marksovog Kapitala.* U ovoj svojevrsnoj raspravi učestvuje, pored utamničenih komunista, i izvjestan broj članova KPJ iz Zagreba, među kojima istaknuto mjesto pripada Augustu

Cesarecu, jednom od redaktora prijevoda ovoga djela. Poslije svestranog razmatranja svakog izraza, M. Pijade, posredstvom Broza, dostavlja drugovima u Zagreb spisak spornih termina, s napomenom da se bez njegovog znanja i drugova iz Lepoglave ne vrše konačne izmjene.

Tokom godine — Zahvaljujući renomeu kvalitetnog majstora, koji je Josip Broz uživao kod uprave zavoda, »Munjara« je pretvorena u prevodilačku instituciju Marksovih djela i slikarski atelje. Ovdje Pijade, uz konsultovanje sa Brozom, piše predgovor za *prvi tom Marksovog Kapitala*, redigira svoj prijevod, pripremajući djelo za štampu. U isto vrijeme intenzivno radi na prevođenju *drugog toma Kapitala*, slika više umjetničkih slika — pejzaža i nekoliko portreta, među kojima i dva portreta Josipa Broza.

1931.

6. mart— 25. mart — Odbjegli robijaš kriminalac iz lepoglavske tamnice, koji je utamničenim komunistima predlagao da zajednički organiziraju bjekstvo, na saslušanju kod policije u Velikom Bečkereku (Zrenjaninu) optužuje Josipa Broza, Mošu Pijade i dr Salamona Levija. Za Broza izjavljuje da svoje česte odlaske u mjesto Lepoglavu koristi za ilegalno donošenje novina, pisama i novca u zavod. Slične informacije dobija zagrebačka policija i od jednog optuženog osuđenika kriminalca.

13. mart — Povodom optužbi koje je bjegunac robijaš iz lepoglavske tamnice izrekao na račun Josipa Broza, Moše Pijade i dr Salamona Levija, Ministarstvo pravde sprovodi istragu. Opunomoćeni organ Ministarstva pravde za vrijeme boravka u Lepoglavi ustanovljuje da Broz radi u električnoj centrali više od dvije godine i da je za sve to vrijeme njegovo držanje bilo ispravno. Uprkos takvom mišljenju, Ministarstvo pravde preporučuje upravi zavoda da Broza povuče sa toga rada i da ga uputi u neku drugu radionicu, u kojoj je posao skopčan sa »manje opasnosti po red i mir u zavodu«.

Prva polovina aprila — Osuđenici komunisti u lepoglavskoj tamnici, među kojima i Broz, protestiraju jednoipodnevnim štrajkom glađu protiv samovolje zavodskog stražara, koji je jednom bolesnom političkom osuđeniku produžio kaznu samotnog zatvora u okovima za cio dan. Solidarnost sa akcijom izražava preko hiljadu osuđenika kriminalaca, zato što je i nekoliko ovih osuđenika bilo kažnjeno tamnim podrumom u okovima. Poslije usvajanja zahtjeva štrajkaša od strane uprave, Broza upućuju u Novu zgradu da saopšti da je štrajk završen, a Pijade dobija nalog da to isto učini u Staroj zgradi.

30. april — Polazeći od martovsko-aprilskih događaja, kao i od upornih tvrdnji pojedinih članova zavodske uprave da utamničeni komunisti politički djeluju među osuđenicima kriminalcima, Ministarstvo pravde izdaje rješenje da se pooštri režim u kaznioni.

Usljeđuje i odluka da se »najopasniji« utamničeni komunisti, među kojima Josip Broz, dr Salamon Levi, Stevan Čolović i Jovan Trajković, premjeste na dalje izdržavanje kazne u Kazneni zavod u Mariboru.

3. maj

Uprava Kaznenog zavoda u Lepoglavi, prilikom pretresa izvjesnih soba osuđenika kriminalaca, pronalazi u jednoj od njih ilegalne komunističke spise: *Omladinski dan — AMI [antimilitaristička] propaganda* o državi, kao i nekoliko pjesama: »Internacionala« i dva omladinska marša. U toku isljeđenja okrivljeni osuđenici priznaju da su zaplijenjene stvari dobili od utamničenih komunista. Uprava zavoda ovim povodom pretresa lične stvari Josipa Broza i Moše Pijade.

7. maj

Iz Kaznenog zavoda u Lepoglavi transportovani su u mariborsku tamnicu osuđenici komunisti: Josip Broz, Stevan Čolović, dr Salamon Levi i Jovan Trajković. U popratnom aktu stavlja se do znanja upravi mariborske kaznionice da na premještene obrati posebnu pažnju, s obzirom da su okvalificirani »kao opasni za red i bezbjednost u zavodu«.

8. maj

Josipa Broza kao i ostale utamničene komuniste koji su sa njim došli iz Lepoglave raspoređuju po samicama, mada su prvostepenu kaznu već ranije bili izdržali. To je, u stvari, bila praksa upravnika mariborske tamnice Nikole Vrabla, primjenjivana prema osuđenicima komunistima koje su Broz i njegovi drugovi ovdje zatekli.

Maj

Uprkos strogoj izolaciji, Rodoljub Čolaković i Radomir Vujović ubrzo uspostavljaju pismenu vezu sa Josipom Brozom i drugovima. Čolaković u pismu Salamonu Leviju obavještava novodošle o teškim uslovima koji vladaju u tamnici i o tome da su, radi poboljšanja položaja, odlučili da uskoro stupe u štrajk glađu. Solidarnost Broza i ostalih utamničenih komunista premještenih iz Lepoglave sa planiranom akcijom sastojala se u tome što su pojedinačno na raportima kod upravnika zavoda isticali zahtjeve za boljim uslovima u izdržavanju kazni. Istina, to su činili i prije saznanja o planiranom pokretu, i to odmah po dolasku, s obzirom da su i sami osjetili da ih u ovoj tamnici očekuje težak život.

Kraj maja—početak juna

Uprava zavoda zapljenjuje odgovor Salamona Levija Čolakoviću, čime se dovodi u opasnost planirana akcija. Pogotovu što se u pismu ističe da će »ovog ljeta po svim kaznionicama biti vođene borbe za poboljšanje režima«, te bi »trebalo ... da se i mi dogovorimo i pripremimo za to ...« U skladu s tim Levi preporučuje Čolakoviću da Vujovića »odmah poveže sa drugom Brozom«.

7. jun

U nastojanju da spriječi štrajk glađu, koji Čolaković na saslušanju povodom Levijevog pisma najavljuje, uprava zavoda smješta sve utamničene komuniste: Broza, Vujovića, Čolakovića, Levija, Čolovića, Trajkovića, Butalu i Kocmana u zajedničku sobu. Dozvoljava im da primaju knjige i da ih slobodno čitaju, ali i nadalje moraju raditi fizičke poslove. Tako je Broz, u zajednici sa Vujovićem, Čolovićem, Levijem i Trajkovićem lijepio u sobi kese.

Broz čini prve pokušaje da iz mariborske tamnice uspostavi korespondenciju sa svojim starim znancima iz borbe — prijateljima i rođacima u Hrvatskoj, kako bi uspostavio kontakt sa rukovodstvima KPJ. U tu svrhu šalje tri pisma: Stevi Šabiću u selo Tomaš kod Bjelovara, Barici Lončar u selo Drnje kod Križevaca i Katici Kličko-Postl u Zagreb.

15. jun	Josip Broz prima pismo od Katice Kličko-Postl iz Zagreba, koju je partijsko rukovodstvo ovlastilo da, u njegovo ime, održava vezu sa utamničenim komunistima iz mariborske tamnice. Postlova je, osim toga, zadužena da, kao delegat organizacije Crvene pomoći, šalje Brozu pakete i novac.
Sredina juna	U mariborskoj tamnici Broz učestvuje na sastanku osuđenika komunista na kome se obrazuje kaznionička organizacija KPJ. Bira se Mjesni komitet u sastavu: Josip Broz, sekretar, a članovi R. Vujović i R. Čolaković.
30. jun	Broz prima pismo od supruge Pelagije i sina Žarka, koje je, početkom 1929, Crvena pomoć Jugoslavije uputila u Sovjetski Savez. Istoga dana, uprava uručuje Brozu dopisnu kartu od Steve Šabića.
25. jul	Josipu Brozu stiže pismo od sestre Barice iz Zagreba — Borongajska 46. U isto vrijeme Broz šalje pismo supruzi Pelagiji i sinu Žarku u Moskvu.
2. avgust	Uprava uručuje Josipu Brozu pismo od Katice Kličko-Postl iz Zagreba.
6. avgust	Iz Moskve Josip Broz prima pismo od supruge Pelagije i sina Žarka.
24. avgust	Josip Broz se javlja pismom supruzi Pelagiji i sinu Žarku.
Druga polovina godine	Na inicijativu Mjesnog komiteta KPJ utamničeni komunisti u mariborskoj kaznionici organiziraju Komunistički univerzitet »Đuro Đaković«. Pored političke ekonomije, na Univerzitetu se izučava historija KPJ, koju predaju: Josip Broz, Radomir Vujović i Salamon Levi. Broz se u to vrijeme bavi filozofskim, socijalnim i ekonomskim pitanjima. Osobitu pažnju posvećuje temama iz političke ekonomije.
3. septembar	Josip Broz prima pismo od S. Šabića.
20. septembar	Broz dostavlja pismo Katici Kličko-Postl u Zagreb.
1. oktobar	U mariborsku tamnicu stiže pismena pošiljka od supruge Pelagije i sina Žarka iz Moskve.
16. oktobar	Broz prima pismo od Katice Kličko-Postl iz Zagreba.
18. oktobar	Od supruge Pelagije iz Moskve Josip Broz dobija 50 dinara i 60 šilinga.
20. oktobar	Josip Broz šalje pismo supruzi Pelagiji i sinu Žarku u Moskvu.
21. oktobar	Brozu stiže pismo iz Zagreba od Katice Kličko-Postl.
Oktobar	U Kaznenom zavodu u Mariboru održava se konferencija kaznioničke organizacije KPJ, u čijem radu učestvuje Josip Broz. Ovaj najviši partijski organ utamničenih komunista zasijeda dva dana i razmatra pitanje cjelishodnosti preduzimanja novog štrajka glađu. Ovaj problem je u centru pažnje stoga

što je kvalitativno i kvantitativno bila pogoršana redovna osuđenička ishrana, dok je kupovina namirnica za vlastiti novac ograničena. Uz to, zima je bila na pragu, a zagrijevanje nije bilo regulirano. Izgovor je bio nedostatak novčanih sredstava. Ekonomska kriza je zahvatila i kaznionice u Kraljevini Jugoslaviji.

15. novembar — Broz odgovara Katici Kličko-Postl na njeno pismo od 21. oktobra.

Tokom novembra — Josipu Brozu stiže paket od njegove snaje Katice Broz.

Kraj novembra — Poslije dobijanja dugoočekivane dozvole, Broz i njegovi suborci kupuju za vlastiti novac peć i ugalj. Radi asocijacije na komfor nazivaju je »buržujkom«.

Tokom decembra — Uprava kaznionice predaje Brozu paket od Katice Kličko-Postl iz Zagreba.

1932.

20. januar — U mariborsku tamnicu stiže Josipu Brozu pismo od Katice Kličko-Postl iz Zagreba.

24. januar — Josip Broz dostavlja pismo supruzi Pelagiji u Moskvu.

12. februar — Na saslušanju kod upravnika mariborske kaznionice Broz odbija da podnese molbu za uslovni otpust, ističući da »cilj uslovnog otpusta jeste da se uslovno otpušteni osuđenik popravi, odnosno da bar pokaže volju za popravljanjem. Ja se pak svog političkog uvjerenja ne mogu odreći, uslijed čega niti ne molim za uslovni otpust«. Izjave slične sadržine daju i svi ostali utamničeni komunisti: Radomir Vujović, Rodoljub Čolaković, Stevan Čolović i dr.

16. februar — Brozu uručuju pismo Katice Kličko-Postl.

28. februar — Ponovo se Josip Broz pismom javlja Stevi Šabiću.

Kraj februara — Utamničeni komunisti, među njima i Josip Broz, disciplinski su kažnjeni jednomjesečnom zabranom kupovine dodatne hrane, zato što nisu ispunili predviđene radne norme u lijepljenju kesa.

4. mart — Iz Moskve dolaze pisma Josipu Brozu od supruge Pelagije i sina Žarka, koji prilaže svoju fotografiju i crteže.

14. mart — Na ime Josipa Broza u mariborsku tamnicu stižu istovremeno dva paketa od ukupno 14 kilograma. Jedan iz Zagreba, od snahe Katice Broz, a drugi, zajedno sa pismom, datiranim sa 10. martom 1932, od Steve Šabića iz sela Tomaša. Šabić saopštava Brozu da je najzad primio njegovo pismo, koje ga je obradovalo, pošto su već svi njegovi prijatelji i rođaci posumnjali da li je među živima. Obećava Brozu da će mu svakog mjeseca, uprkos teškoj ekonomskoj situaciji, slati po jedan paket od 10 kilograma. Interesira se i za ostale osuđenike komuniste i moli Broza da ga obavijesti o njihovom materijalnom položaju, kako bi i njima pokatkad uputio po koji paket.

16. mart — Uprava Kaznenog zavoda u Mariboru obraća se Upravi policije u Zagrebu zahtijevajući da ispita u kakvom je srodstvu Katica Broz sa osuđenikom komunistom Josipom Brozom, kome je uputila paket.

16. mart — Uprava Kaznenog zavoda u Mariboru obavještava Žandarmerijsku stanicu u Bjelovaru da je S. Šabić, penzionirani natporučnik iz Ciglene, pošta Severin, kraj Bjelovara, poslao pismo i paket osuđeniku komunistu Josipu Brozu. Dostavljajući prepis Šabićevog pisma, zavodska uprava traži da se provjeri u kakvom je srodstvu Šabić s Brozom i zbog čega se interesira za sudbinu ostalih utamničenih komunista.

27. mart — Broz piše dva pisma: Katici Kličko-Postl, kao odgovor na njeno pismo primljeno istoga dana, i Pelagiji i sinu Žarku u Moskvu.

19. april — Uprava policije u Zagrebu saopštava upravi Kaznenog zavoda u Mariboru da je izvršila provjeru lica koja su se dopisivala s Josipom Brozom. Utvrđeno je da je Katica Broz, koja je novembra 1931. poslala Brozu paket, a kasnije, u više mahova, i pisma, njegova snaha. Što se tiče K. Kličko, koja mu je decembra 1931. uputila paket, navodi se da je riječ o prijateljici Brozove žene Pelagije sa kojom je radila u fabrici »Bothe i Ehrman« u Zagrebu. Sem toga, saznali su da je Broz kod Kličkove ostavio na čuvanje i neke svoje stvari.

8. maj — Josip Broz upućuje pismo S. Šabiću u kojem potvrđuje prijem paketa i pisma. Zahvaljujući mu na pažnji, poručuje Šabiću da mu, pošto je u martu dobio dva paketa, te narednog mjeseca nema prava na prijem novog, umjesto namirnica, koje je očigledno kupovao, pošalje novac, ističući da mu je on prijeko potreban. Izražava, takođe, želju da mu Šabić u narednom pismu opiše prilike na selu, s posebnim osvrtom o izgledima na žetvu. Interesira se i za svoju braću, kao i za neke prijatelje iz Velikog Trojstva.

9. maj — Uprava Kaznenog zavoda u Mariboru dostavlja Žandarmerijskoj stanici prijepis pisma Josipa Broza od 8. maja upućenog Stevi Šabiću.

26. jun — Iz mariborske kaznionice Josip Broz se javlja pismom bratu Martinu Brozu u Bečko Novo Mjesto.

30. jun — Prima dopisnu kartu od Katice Broz iz Zagreba. Istoga dana Brozu stiže i novčana pošiljka od 100 dinara od Ferda Broza, kovača iz Velikog Trojstva.

7. avgust — Broz upućuje pismo Katici Kličko-Postl.

16. avgust — Dobija pismo od Katice Kličko-Postl iz Zagreba.

2. septembar — Josip Broz prima pismo od Franje Novoselića iz Osijeka, svog suborca iz »bombaškog procesa«, novembra 1928, kao i iz lepoglavske tamnice.

12. septembar	Broz dostavlja dva pisma: Katici Kličko-Postl u Zagreb i Stevi Šabiću u Veliko Trojstvo.
27. septembar i 29. oktobar	Josip Broz prima dva pisma, od Katice Kličko-Postl i od Steve Šabića.
Druga polovina oktobra	Povodom izlaska sa robije Radomira Vujovića i Rodoljuba Čolakovića održava se u mariborskoj tamnici sastanak, na kome, pored njih, učestvuju Josip Broz i dr Salamon Levi. Tada se, između ostalog, odlučuje da se Vujović izvjesno vrijeme zadrži u Jugoslaviji (Požarevac, Beograd), kako bi se detaljnije upoznao sa opštom situacijom u zemlji, kao i sa stanjem u komunističkom pokretu. Stavlja mu se u zadatak da uspostavi čvrste i solidne veze između partijskih rukovodstava i utamničenih komunista iz tamnica u Sremskoj Mitrovici, Mariboru, Požarevcu i dr. Što se Čolakovića tiče, preporučuje mu se da odmah obezbijedi put u Sovjetski Savez, gdje bi pohađao jedan od komunističkih univerziteta.
25. oktobar	Josip Broz prima pismo od supruge Pelagije iz Moskve.
6. novembar	Dostavlja pismo supruzi Pelagiji u grad Đakertu, u Kazahstanskoj SSR.
15. novembar	Broz prima pismo od Katice Kličko-Postl.
26. novembar	Katica Kličko-Postl dostavlja Josipu Brozu uplatnicu na 400 dinara.
4. decembar	Odgovara Katici Kličko-Postl na njeno pismo od 15. novembra, zahvaljujući joj se, ujedno, na novčanoj pošiljci.
10. decembar	Josip Broz se javlja pismom Katici Kličko-Postl.
23. decembar	Iz Đakerte, Kazahstanska SSR, Brozu stiže prvo pismo od supruge Pelagije. Istoga dana, piše pismo Katici Kličko-Postl u Zagreb.

1933.

1. januar	Broz dostavlja pismo supruzi Pelagiji u Đakertu.
8. januar	Josip Broz šalje pismo Stevi Šabiću u selo Tomaš.
15. januar	Dobija pismo od Katice Kličko-Postl.
17. januar	Od supruge Pelagije iz Đakerte Josipu Brozu stiže novčana pošiljka u iznosu od 4,9 dolara.
22. januar	Josipu Brozu uručuju pismo od brata Steve Broza iz Turn-Severina.
23. januar	Broz prima četiri stotine dinara od Petra Broza iz sela Tomaša, kraj Bjelovara.
29. januar	Upućuje pismo Katici Kličko-Postl.

5. maj	Josipu Brozu stiže pismo iz Zagreba od Katice Kličko-Postl.
21. maj	Broz odgovara na pismo Katice Kličko-Postl, od 5. maja.
18. jun	Šalje pismo bratu Dragutinu Brozu, bravarskom pomoćniku iz Zagreba.
24. jun	Od supruge Pelagije, iz Kazahstanske SSR, Broz prima 365 dinara.
27. jun	Broz šalje pismo Katici Kličko-Postl.
13. i 14. novembar	Pošto je izdržao kaznu petogodišnje robije, Broza otpuštaju iz mariborske robijašnice, da bi odmah bio stražarno sproveden u zatvor Okružnog suda u Ogulinu, radi izdržavanja preostale kazne zatvora izrečene 1927. na sudskom procesu u Ogulinu.
15. novembar	U zatvoru Okružnog suda u Ogulinu — Frankopanova kula-Josip Broz počinje da izdržava ostatak petomjesečne kazne zatvora u trajanju od 3 mjeseca i 24 dana.

1934.

12. mart	Josipa Broza puštaju iz Frankopanove kule — zatvora Okružnog suda u Ogulinu. Tom prilikom policijske vlasti iz Ogulina saopštavaju Brozu da mu je kao stalno prinudno prebivalište određeno njegovo rodno mjesto Kumrovec. Istovremeno mu se naređuje da se svakodnevno javlja opštinskim vlastima — Sela Zagorska.
	U Ogulinu Josipa Broza sačekuje Katica Kličko-Postl, koja je, vjerovatno, po nalogu komunista iz Zagreba, donijela novac za putne troškove i dnevnice njegovom stražaru pratiocu. U protivnom, Broz bi, po tada ustaljenoj praksi režima, koja je osobito primjenjivana prema osuđenicima komunistima, bio nasilno protjeran.
	Zahvaljujući novčanim sredstvima, Broz stiže u Zagreb po danu. Tu se, po dozvoli stražara, zadržava u kući porodice Postl, u Podgorskoj ulici br. 23, gdje i prenoći. Ova povoljna okolnost omogućila je Brozu da se sastane sa predstavnicima komunista Zagreba, koji su mu saopštili odluku CK o njegovom odlasku u inozemstvo. Do toga vremena preporučeno je da se skloni negdje u unutrašnjost i da mirno sačeka vrijeme polaska.
14. mart	Okružni sud u Ogulinu dostavlja raspis područnim organima, obavještavajući ih da je Josip Broz izdržao kaznu zatvora i da je 12. marta 1934. pušten na slobodu.
Druga polovina marta	Iz Zagreba Broz putuje u Kumrovec. Najprije svraća u rodnu kuću, gdje zatiče jedino snahu i djecu svoga brata Dragutina Karla, koji je u međuvremenu umro. Za vrijeme kraćeg boravka

u Kumrovcu Josip Broz posjećuje više sela u Hrvatskom zagorju, upoznajući se sa ekonomskom i političkom situacijom. Ima priliku da o tim problemima čuje živu riječ od seljaka, omladinaca, kao i od pripadnika Hrvatske seljačke stranke.

Kraj marta — Izvjesno vrijeme Josip Broz se zadržava u Bjelovaru i okolini, kada obilazi i Veliko Trojstvo. U ovom kraju se, pored svojih starih znanaca iz partijskog rada, susreće i sa nekolicinom prvaka Hrvatske seljačke stranke — dr Ivšom Lebovićem i dr Frankom Vinterom, koji su bili lijevo orijentirani i težili da ostvare saradnju sa KPJ, radi oživljavanja političkog rada u selima.

30. mart — Sresko načelstvo u Klanjcu izvještava svoje pretpostavljene da se Josip Broz poslije izlaska iz zatvora Okružnog suda u Ogulinu nastanio u Kumrovcu. Načelstvo izdaje naređenje da se sprovede stroga kontrola nad Brozovim kretanjem i djelovanjem.

Početak aprila — Pošto je pod stalnom policijskom prismotrom, što ga sprečava da se slobodno kreće, kontaktira sa ljudima i partijski djeluje, Josip Broz napušta Hrvatsko zagorje i privremeno se nastanjuje u Samoboru, kod svoje sestre Tereze. Otuda češće odlazi u Zagreb radi liječenja i efikasnijeg ilegalnog partijskog rada. Prilikom boravka u Zagrebu Broz najčešće odsijeda kod porodice Postl.

Tokom aprila — U Zagrebu Josip Broz ostvaruje svestranu saradnju sa komunistima intelektualcima i radnicima, te sa svojim suborcima iz tamnica. Tim putem dobija informacije o situaciji što je vladala u partijskim organizacijama i forumima. Tako zaključuje da KPJ kao integralna organizacija u Zagrebu i u Hrvatskoj ne postoji, nego da se rad odvija u okviru pojedinih međusobno nepovezanih grupa. Odmah preduzima energične mjere da se prilike normaliziraju.

April — Josip Broz se sastaje sa Dragom Bedekom, koji, po nalogu Centralnog komiteta KPJ, rukovodi radom Hrvatskog nacional-revolucionarnog pokreta. Obavjestivši Bedeka da u Bjelovaru i okolini lijevo orijentirane pristalice HSS-a izražavaju spremnost za saradnju sa KPJ, preporučuje mu da otputuje tamo.

Početak maja — Josip Broz drži sastanak sa grupom tada najaktivnijih komunista iz Zagreba, ranije istaknutim partijskim funkcionerima, koji su neposredno poslije proglašenja monarho-diktature, 6. januara 1929, hapšeni i osuđivani na kazne zatvora i robije. To su bili: Franjo Kralj, Dragutin Petrović, Dragutin Marušić i Srđa Prica, tadašnji delegat Centralnog komiteta KPJ. U centru pažnje na ovom sastanku su dva problema: organizaciono sređivanje KPJ u Zagrebu i normaliziranje odnosa između komunista iz Zagreba i Centralnog komiteta KPJ, koji su bili poremećeni poslije nekoliko uzastopnih masovnijih hapšenja rukovodećeg aktiva KPJ u Zagrebu. Na sastanku se imenuje Mjesni komitet KPJ Zagreba i privremeni Pokrajinski komitet KPJ za Hrvatsku i Slavoniju u sastavu: Franjo Kralj, Dragutin Petrović i Dragutin Marušić.

7. maj — Okružni sud u Ogulinu umnožava kazneni spis Josipa Broza i dostavlja ga nadležnim institucijama.

28. maj — Kraljevska banska uprava Savske banovine izvještava da se Josip Broz za vrijeme boravka u zatvoru Okružnog suda u Ogulinu družio sa izvjesnim kažnjenicima suđenim za monopolske krivice, sa kojima se, između ostalog, dogovorio da se poslije izlaska iz zatvora dopisuju.

Maj—jun — Josip Broz zajedno sa Dragutinom Marušićem, članom PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, piše izvještaj o sindikalnom pokretu u Hrvatskoj i Slavoniji.

Maj—jul — Pored aktivnog angažiranja u partijskom radu, Josip Broz se interesira za položaj porodica od policije ubijenih rukovodilaca KPJ i SKOJ-a, kao i onih koji su bili u tamnicama, zatvorima ili su živjeli u inozemstvu kao politički emigranti. Posjećuje Agatu Jagu Oreški, suprugu sekretara CKSKOJ Mije Oreškog. Anku Gržetić, suprugu Ivana Gržetića, tadašnjeg člana Centralnog komiteta KPJ, zatim suprugu Adama Weigenda nedavno preminulog revolucionara i dr.

29. jun — Odsjek za državnu zaštitu Kraljevske banske uprave Savske banovine dostavlja Upravnom odjeljenju Banske uprave opširne podatke o Josipu Brozu, radi stvaranja njegovog dosijea u evidenciji politički sumnjivih ličnosti.

Jun—jul — Za vrijeme svog djelovanja u Zagrebu Broz je povremeno odsjedao u Ljubljanskoj cesti 17, u stanu Mata Baća, koji je aktivno radio u studentskom pokretu na Filozofskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta.

Po nalogu svojih suboraca sa robije, kao i partijske organizacije Zagreba, Josip Broz se zalaže da razriješi spor koji je u proljeće 1933. izbio među književnicima komunistima i »lijevo orijentiranim« intelektualcima oko problema »socijalnog« ili »tendencioznog« u književnosti i umjetnosti uopšte. S obzirom da su u ovom slučaju dvije antagonističke strane bile Miroslav Krleža sa svojim časopisom »Danas« i časopisi »Kultura« i »Književnik«, pod uredništvom Đure Tiljaka i Milana Durmana, i njihovi saradnici, to se Josip Broz u dva maha pojedinačno sastaje sa njima. Istovremeno, o tim pitanjima vodi razgovore sa Durmanom, dr Mladenom Ivekovićem i dr Miroslavom Junom u prostorijama redakcije časopisa »Književnik«.

Početak jula — Josip Broz drži sastanak u redakciji časopisa »Književnik« sa dr Božidarom Adžijom, koji u to vrijeme nastoji da se uključi u rad KPJ.

Jul — U Zagrebu, u stanu jednog simpatizera KPJ, čije ime nije ustanovljeno, Josip Broz se sastaje sa dr Mladenom Ivekovićem i sa još nekolicinom rukovodećih komunista. Tom prilikom raspravljano je o radu komunista u sindikatima, zatim o mogućnostima raznih formi legalnog djelovanja KPJ, o hrvatskom seljačkom pokretu i, u vezi s tim, o formiranju Glavnog seljačkog odbora, što je bila tadašnja direktiva CKKPJ.

11. jul	Na sjednici Politbiroa CKKPJ, održanoj u Beču, odlučeno je, između ostalog, da se Josip Broz kooptira za člana ovog najvišeg partijskog foruma.
12. jul	Prilikom diskusije o pripremama za IV zemaljsku konferenciju KPJ na sastanku centralnog partijskog rukovodstva, utvrđuje se dnevni red i predviđaju referenti. Predloženo je da referent o četvrtoj tački dnevnog reda: »Borba protiv rata i antiratni rad« budu Broz ili Jelka — Adolf Muk.
13. jul	Centralni komitet KPJ dostavlja Marku Zovku, svom glavnom tehničaru u Zagrebu, pismenu poruku da se Josip Broz što prije uputi u Beč. Kanal za prebacivanje trebalo je da obezbijedi Stevan Lilić, centralni tehničar CKKPJ u Beču.
Druga polovina jula	Broz se sastaje sa Zorom Nikolić, svojim suradnikom u Mjesnom komitetu KPJ Zagreba iz 1928, koja je u to vrijeme u Zagrebu kao ilegalac instruktor Centralnog komiteta KPJ za rad Crvene pomoći.
	Za vrijeme boravka u Zagrebu Broz se bavi i problemima iz rada omladinske organizacije (SKOJ). Poslije sastanka sa Leom Matesom, jednim od rukovodilaca SKOJ-a u Zagrebu, Broz za partijsku organizaciju Zagrebačkog sveučilišta piše duži referat o fašizmu.
24. jul	Na poziv Centralnog komiteta KPJ, a po sporazumu sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, Josip Broz kreće u Beč, tadašnje ilegalno sjedište centralnog foruma KPJ. Cilj ovoga Brozovog puta, osim odlaska na rad u CKKPJ, bio je da kao ovlašćeni delegat PKKPJ za Hrvatsku obavijesti CKKPJ o stanju partijske organizacije u Zagrebu, kao i u Hrvatskoj i Slavoniji u cjelini, da iznese njihove stavove i zahtjeve. Na put kreće sa članskom kartom Hrvatskog planinarskog društva, koja mu je, kao, uostalom, i svim planinarima, omogućavala da na određenim graničnim mjestima zađe desetak kilometara na austrijsku teritoriju. Odjeven u kompletno planinarsko odijelo, uz ostalu opremu što je nabavio u Ljubljani, putuje biciklom do Tržiča. Tu pronalazi vodiča, koji ga za novac prevodi ilegalnim kanalom (preko Zelenice prelaze Karavanke).
25. jul	Iz prvog graničnog austrijskog mjesta, gdje je stigao u ranim jutarnjim časovima, Broz kreće prema željezničkoj stanici, put Beča. Zbog izvjesnih neprilika, međutim, u dva maha je — jednom od strane hitlerovaca, a drugi put od strane hajmverovaca, koji su, s obzirom da je toga dana u Beču ubijen kancelar Dolfus, vodili međusobne borbe — vraćan na jugoslovensku teritoriju, što je veoma vješto izbjegao. Zavaravajući trag, uspio je da se zaobilaznim putem ilegalno probije do Celovca, a otuda vozom za Beč.
Između 27. i 28. jula	Josip Broz stiže u Beč i, prema dogovoru sa Pokrajinskim komitetom KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, javlja se na dobijenu adresu Nani Šilović, koja radi u tehničkom aparatu CKKPJ. Šilovićeva smješta Broza u jedan stan u XIX becirku, u ulici Deblinger. Potom organizira sastanak sa sekretarom Gorkićem i nekim članovima Centralnog komiteta KPJ.

29. jul

U Beču se Broz sastaje, osim sa Milanom Gorkićem, i sa članovima Politbiroa CKKPJ — Blagojem Parovićem i Vladimirom Ćopićem, svojim znancima iz partijskog rada u Zagrebu u periodu prije no što su emigrirali u Sovjetski Savez.

Poslije toga, po nalogu Centralnog komiteta KPJ, Broz piše izvještaj o situaciji u radničkom pokretu i KPJ u Hrvatskoj, sa posebnim osvrtom na prilike u Zagrebu.

Jul

U listu »Proleter«, organu Centralnog komiteta KPJ, objavljuje se članak Josipa Broza s naslovom: »Ubijstvo druga Weiganda«, koji je napisan u Zagrebu, maja 1934.

2. avgust

Josip Broz završava izvještaj za Centralni komitet KPJ pod nazivom *Izvještaj predstavnika zagrebačke organizacije*, s potpisom Tito, novim pseudonimom, koji je tada prvi put zvanično upotrebio.

10. avgust

U Beču Broz prvi put prisustvuje sjednici Centralnog komiteta KPJ, i u zapisniku je zabilježen pod pseudonimom Tito. Na ovom sastanku, uz učešće Oskara Karla Hudomala, Wintera Vladimira Ćopića i Sommera Milana Gorkića (Josipa Čižinskog), raspravlja se o pripremama za IV zemaljsku konferenciju KPJ. Odluka je da se projekti referata završe za pet dana. Tito i Šmit Blagoje Parović određeni su da skiciraju referat *Rad na selu i nacionalno-revolucionarni rad* .

Istovremeno, Tito dobija zadatak da napiše specijalno pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, sa opširnim uputstvima o pripremama partijskih konferencija — Pokrajinske konferencije KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i IV zemaljske konferencije.

11. avgust

Na sjednici CKKPJ u Beču, kojoj prisustvuju: Vladimir Ćopić, Blagoje Parović, Milan Gorkić, Karl Hudomal i Tito, razmatra se, između ostalog, i *Izvještaj predstavnika zagrebačke organizacije* — Tita, od 2. avgusta, koji se prihvata i izražava potpuna saglasnost sa stavovima i djelatnošću njegovog autora u Zagrebu i Hrvatskoj. Sem toga, Tito usmeno referiše o životu i radu osuđenika komunista u lepoglavskoj i mariborskoj kaznioni, zatim o položaju porodica revolucionara koje je pogubila policija, kao i onih koji su bili u tamnicama, zatvorima, ili u političkoj emigraciji i dr. U vezi s tim, CKKPJ donosi zaključke i odluke o svakom pojedinačnom slučaju. Riješeno je da Tito svoja usmena izlaganja oblikuje u zaseban izvještaj.

13. avgust

Zajedno sa Parovićem, Ćopićem, Hudomalom i Gorkićem Tito učestvuje u radu sjednice Centralnog komiteta KPJ, na kojoj je u središtu pažnje određivanje delegacije za IV zemaljsku konferenciju KPJ i VII kongres Kominterne. S obzirom na uslove održavanja ovih skupova, CK, uzimajući u obzir specifičnosti u angažiranju članova, opasnosti od hapšenja i sl., priprema više predloga za sastav delegacija. Tito je, međutim, u svim kombinacijama uziman u obzir kao delegat za VII kongres Kominterne.

16. avgust

Održava se sjednica CKKPJ u Beču, kojoj, pored Tita, prisustvuju: Parović, Ćopić, Hudomal i Gorkić. Glavna tačka

dnevnog reda je diskusija o projektima rezolucija za IV zemaljsku konferenciju. Zatim se pretresa pitanje održavanja IV kongresa Ujedinjenog radničkog sindikalnog saveza Jugoslavije (URSSJ), kao i neki problemi iz oblasti kadrovske politike.

18. avgust Na sastanku CKKPJ, u prisustvu Tita, Gorkića, Parovića, Ćopića i Hudomala, prihvataju se u osnovi svi projekti rezolucija za IV zemaljsku konferenciju KPJ. U vezi s tim zaključuje se da se u toku dana sadržajno usklade sa primjedbama i dopunama, koje su, uzimajući riječ u diskusiji, stavili članovi centralnog partijskog rukovodstva.

23. avgust Tito, pored Gorkića, Parovića i Ćopića, učestvuje u radu sjednice CKKPJ, na kojoj se, između ostalog, raspravlja o izvještaju Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, zatim o sindikalnom izvještaju iz ove pokrajine, čiji je jedan od autora bio i Tito. Na kraju se razmatra i izvještaj Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju o štrajku u Trbovlju i zahtjevu da CK pošalje svoga instruktora.

24. avgust Po nalogu CKKPJ, Tito putuje u Jugoslaviju, sa zadatkom da pruži pomoć pokrajinskim komitetima KPJ za Sloveniju i Hrvatsku i Slavoniju u pripremanju i održavanju partijskih konferencija — okružnih i pokrajinskih. Istovremeno, ovlašćen je da razmotri uslove za održavanje IV zemaljske konferencije KPJ u zemlji, odnosno da u Sloveniji, u zajednici sa drugovima, izabere jedno od najprikladnijih mjesta gdje bi se ovaj skup mogao održati. Istoga dana CKKPJ poručuje Pokrajinskom komitetu za Sloveniju da nije u mogućnosti da mu uputi svog stalnog instruktora, već šalje predstavnika CK za konferenciju, koji će im pomoći i u tekućem radu.

25. i 26. avgust Istim putem kojim je išao u Beč, pod kraj jula, preko Karavanki — Zelenice i Tržiča, Tito stiže u Sloveniju. Tu ga dočekuje glavni tehničar CKKPJ za Sloveniju.

Vjerovatno krajem avgusta S obzirom da glavni tehničar CKKPJ za Sloveniju poslije dva dana nije došao na ugovoreni sastanak, Tito odlazi u mjesto »njegove rodbine i tu saznaje da je pao«, odnosno da je uhapšen. Nemajući mogućnosti i načina da ustanovi o kakvim je hapšenjima riječ i kolike su razmjere zauzela, Tito putuje u Zagreb, kako bi se kod tehničkog punkta CKKPJ, koji je bio smješten u ovom gradu, svestranije informirao o situaciji u Sloveniji i dobio novu javku.

Kraj avgusta Po dolasku u Zagreb, Tito se smješta u stanu Mata Baća u Ljubljanskoj cesti 17, s obzirom da je imao ključ od stana koji je zadržao od julskih dana, kada je u više mahova, dolazeći iz Samobora, ovdje stanovao.

Tito se u Zagrebu sastaje sa Markom Zovkom, glavnim tehničarem CK; sa Srđom Pricom, zatim sa sekretarom MKKPJ, koji je istovremeno i član PK — Dragutinom Marušićem, kao i sekretarom MKSKOJ Ivanom Korskim. Tom prilikom Tito, pored ostalog, posebno razgovara sa sekretarom Mjesnog komiteta KPJ u pogledu novih tendencija komunista iz Zagreba

da se zaoštre odnosi sa Centralnim komitetom. Tito zahtijeva da se pismo zagrebačkih drugova, u kome se ponovo energično osuđuje Centralni komitet KPJ, ne šalje u tom obliku u Beč, nego da ga zajednički redigiraju. U tome, međutim, ne uspijeva, jer kopiju pisma dobija tek pošto je ono otpremljeno Centralnom komitetu.

30. avgust — Tito dostavlja Centralnom komitetu KPJ u Beč izvještaj o prvim rezultatima svoga rada.

Prvi dani septembra — Pošto u Zagrebu obezbjeđuje novu vezu, Tito se vraća u Ljubljanu, gdje se smješta u stanu Ane Ziherl, majke Borisa Ziherla, u Trdinovoj ulici broj 8. Od tada Tito uzima pseudonim Rudi, po kome je bio poznat među partijskim rukovodiocima u Sloveniji s kojima je surađivao.

4. septembar — Preko ilegalnog kanala Tito prima u Ljubljani pismo od CKKPJ, koje je tehničar PKKPJ za Sloveniju — Sergej Kraigher, (Krajger) u pošiljci zabilježio kao *Pismo za Tita, br. 1/3. 9. 1934.*

4. i 10. septembar — Po povratku iz Zagreba u Ljubljanu Tito uspostavlja preko Milene Bežan-Kos, kurirke, direktnu vezu sa Bevcom — Edvardom Kardeljem i Kosom — Borisom Kidričem. Prvi sastanak sa Kardeljem, koji organizuje Sergej Kraigher, održava se u stanu Danila Kraighera, na uglu Hrenove ulice i Gornjeg trga, a drugi u kući Bojana Stupice. Glavni predmet razgovora prilikom oba susreta su rezultati postignuti na mjesnim i okružnim konferencijama, koje su do 8. septembra bile održane, kao i pripreme za pokrajinsku konferenciju. Određuje se i novi termin za pokrajinsku partijsku konferenciju — 16. septembar. Slična pitanja pretresaju se i na sastanku kojem, pored Kardelja, prisustvuje Boris Kidrič. Od posebnog značaja i interesa za buduće djelovanje KPJ u Sloveniji je kadrovsko pitanje uopšte, a posebno Pokrajinskog komiteta. Stoga Tito nastoji da pred pokrajinsku konferenciju poboljša sastav pokrajinskog partijskog rukovodstva, prije svega povećavanjem broja članova iz redova radničke klase. Na ovim sastancima Tito veoma pozitivno ocjenjuje stavove, shvatanja, te praktično djelovanje Kardelja i Kidriča, njihove intelektualne i uopšte radne sposobnosti.

6. septembar — Gorkić obavještava Blagoja Parovića, koji je u to vrijeme po istom zadatku u Srbiji, u Beogradu, da je Tito otputovao iz Beča i da je već na mjestu kamo je upućen.

8. septembar — Na poruku Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, Tito dolazi u Zagreb da prisustvuje pokrajinsko partijskoj konferenciji. Kad je stigao, konferencija je, međutim, već bila pri završetku, tako da nije učestvovao u njenom radu. Istog dana uveče Tito se sastaje sa sekretarom MKSKOJ Ivanom Korskim, koji ga upoznaje sa radom ovog najvišeg partijskog pokrajinskog skupa. Podrobnija obavještenja dobija na sastanku sa Dragutinom Marušićem, članom PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, delegatom konferencije, inače referentom o radu sindikata. Ovaj razgovor traje pet časova — od 22 do 3 ujutru. Pored svestrane razmjene mišljenja o brojnim problemima radničkog pokreta i KPJ u Hrvatskoj i Slavoniji, Tito nastoji da

pruži Marušiću pomoć oko razrješavanja izvjesnih konkretnih zadataka. Kraju razgovora prisustvuje i Divko Budak, tadašnji funkcioner u Savezu privatnih namještenika, koji ubrzo postaje član Mjesnog komiteta KPJ Zagreba.

9. septembar — Za vrijeme kraćeg boravka u Zagrebu Tito se sastaje sa još jednim od rukovodilaca partijske organizacije (vjerovatno je riječ o Pavlu Breyeru), koji je svojim stavovima veoma mnogo doprinio produbljivanju nepovjerenja zagrebačkih komunista prema Centralnom komitetu KPJ, i to u vrijeme kada je ovo pitanje bilo u fazi pozitivnog razrješavanja. Istoga dana, Tito se nalazi sa Markom Zovkom, glavnim tehničarom CKKPJ u Zagrebu, s kojim se, pored ostalog, dogovara o reguliranju veza sa Slovenijom. Istovremeno, Zovko uručuje Titu pismo od CKKPJ i uputstva za dalji rad.

10. septembar — Poslije trodnevnog zadržavanja u Zagrebu, pošto ugovoreni sastanak sa Srđom Pricom, zatim sa sekretarom PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, te sekretarom MKKPJ Zagreba, nije održan, Tito se vraća u Ljubljanu. (Do sastanka nije došlo jer se određeni stan nalazi pod policijskom prismotrom.)

Po dolasku iz Zagreba Tito se u Ljubljani ponovo sastaje s Kardeljem i Kidričem.

13. septembar — Tito iz Ljubljane preko tehnike PKKPJ za Sloveniju dostavlja izvještaj Centralnom komitetu KPJ u Beč. U njemu u kratkim crtama opisuje svoj boravak u Zagrebu povodom održavanja Pokrajinske konferencije KPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Nasuprot tome, veoma detaljno izlaže sve probleme u vezi sa pripremom pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju. Tito obavještava CK o novom sastavu Pokrajinskog komiteta KPJ za Sloveniju, u kome će, kako ističe, biti »nekompromitovanih ljudi, i to 3 radnika«.

Između 13. i 16. septembra — Iz Ljubljane Tito upućuje Centralnom komitetu KPJ novi izvještaj, koji je, shodno uputstvima najvišeg partijskog foruma, pristiglih 13. septembra iz Beča glavnom tehničaru PK — Sergeju Kraigheru, o novoj numeraciji pisama, obilježen arapskim brojem 3. To je značilo da je Tito do tog vremena uputio CKKPJ tri pisma.

16. septembar — U pratnji Sergeja Kraighera Tito u toku prijepodneva taksijem odlazi u Goričane kraj Medvoda u ljetnju rezidenciju biskupa Rožmana, da bi učestvovao u radu Pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju.

17. septembar — Kao delegat Centralnog komiteta KPJ na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji za Sloveniju, koja je u prisustvu 11 delegata počela rad, umjesto u 20 časova uveče, u 3 sata ujutru, Tito govori prvi. U uvodnoj riječi ističe značaj i zadatke konferencije. Zahvaljujući veoma plodnoj i kritičkoj diskusiji delegata, koja se odvijala poslije svakog od održanih referata (o organizacionim pitanjima, o radu u sindikatima, seljačkom i nacionalnom pitanju), Tito uspijeva da se veoma detaljno upozna s radom KPJ u Sloveniji — da stekne pravu sliku o njenim problemima, nivou kadrova, njihovim shvatanjima, načinu mišljenja i dr.

Druga polovina septembra	Tito prima pismo od sekretara CKKPJ Sommera — Milana Gorkića, datirano sa 15. septembrom, a naslovljeno Rudiju. U njemu se skreće pažnja na materijale koje je CKKPJ dostavio partijskim rukovodstvima, s ciljem da se razmotre i u osnovnim organizacijama KPJ. Gorkić takođe poručuje Titu: »Ti požuri svoj dolazak ovamo. Dođi na javku na koju si prvi put došao...«
19. septembar	Titu u Ljubljanu stiže pismo Mjesne organizacije KPJ Zagreba, kao i odgovor CKKPJ na ovaj dokumenat. U pismu komunisti iz Zagreba oštro osuđuju rad centralnog partijskog rukovodstva i njegovo neodgovorno ponašanje prema kadrovima.
Poslije 20. septembra	Na poziv CKKPJ Tito kreće u Beč. Jugoslovensko-austrijsku granicu prelazi ilegalno (put Tržiča — Zelenice preko Karavanki). Prilikom ovog svog drugog dolaska u sjedište centralnog partijskog foruma Tito se uz pomoć Hilde Falinc-Majer, koja je, kao član KP Austrije, bila angažirana na poslovima tehnike CKKPJ, smješta u stan njenog oca, u ulici Klajstgase broj 29.
23. septembar	Tito prisustvuje sjednici Centralnog komiteta KPJ u Beču; prisutni su takođe: Gorkić, Kamilo Horvatin, Parović, Alfred Bergman. Tito, između ostalog, podnosi usmeni izvještaj o Pokrajinskoj partijskoj konferenciji KPJ za Sloveniju i drugim problemima u vezi sa svojim jednomjesečnim djelovanjem u zemlji. Povodom toga dobija zadatak da o svemu tome sačini opširan izvještaj. S obzirom na odlaganje održavanja IV zemaljske konferencije KPJ, jer je pomjeren i termin za VII kongres Kominterne, Centralni komitet KPJ daje specijalna ovlašćenja Titu, Gorkiću i Bergmanu da se ubuduće samostalno bave izradom planova rada i rješavanjem drugih problema koji iskrsnu oko pripremanja IV zemaljske konferencije KPJ. Sem toga, CKKPJ daje Titu u zadatak da u saradnji sa Gorkićem napiše pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju u vezi s predstojećim štrajkom rudara u Trbovlju. Uz to se Tito prihvata da samostalno sastavi tekst uputstava o organizaciji odbrambenih četa.
Poslije 23. septembra	Tito završava izvještaj o svom boravku i radu u zemlji. Detaljno je obradio rezultate svog jednomjesečnog djelovanja u Zagrebu i Ljubljani, sa opširnim osvrtom na tok Pokrajinske konferencije KPJ u Sloveniji.
25. septembar	Na sastanku CKKPJ, kome, osim Tita, prisustvuju K. Horvatir B. Parović i M. Gorkić, prilikom razmatranja sadržaja zbornik *Šta i kako da se radi*, broj 5, Tito dobija zaduženje da napiš članak *Dužnosti komunista u zatvorima i kaznionicama.*
29. septembar	Centralni komitet KPJ dostavlja direktivno pismo Pokrajir skom komitetu KPJ povodom planiranog štrajka rudara Trbovlju, koje su sastavili Tito i Sommer — Milan Gorki
1. oktobar	Tito učestvuje u radu sjednice CKKPJ u Beču, kojoj prisustvuju K. Horvatin, B. Parović, K. Luter i M. Gorkić. Diskutuje s pored ostalog, o nacrtima rezolucija za IV zemaljsku konferer ciju KPJ. U kontekstu toga Tito dobija zadatak da zavr projekt rezolucije o antimilitarističkom radu. Prilikom usvajanj projekta rezolucije o radu u sindikatima Tito i Šmit — Blagoj

Parović glasaju protiv formulacije da se komunističke frakcije stvaraju u sindikatima. Nasuprot tome, oni kao iskusni sindikalni funkcioneri nekadašnjih Nezavisnih sindikata u Jugoslaviji, zastupaju mišljenje da se frakcije obrazuju u Revolucionarno-sindikalnoj opoziciji.

4. oktobar — U Beču se održava sastanak Centralnog komiteta KPJ, u prisustvu Tita, K. Horvatina, B. Parovića, M. Gorkića i K. Lutera, kao predstavnika omladine. Osim ponovljene rasprave o projektima rezolucija za IV zemaljsku konferenciju KPJ, te izvještaja PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, na dnevnom redu je i *Izvještaj Tita* o njegovom jednomjesečnom radu u Hrvatskoj i Sloveniji. Odobrava se cjelokupna njegova djelatnost kao »predstavnika CKKPJ na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Sloveniju« i odlučuje da se poslije prijema cjelokupnog materijala sa konferencije dostavi ovom pokrajinskom rukovodstvu opširno političko pismo. Zatim, da se na osnovu analize djelovanja partijskih rukovodstava i organizacija u basenu Trbovlja i u Jesenicama uputi komunistima u ovim okruzima direktivno-kritičko pismo.

5. oktobar — Centralni komitet KPJ upućuje pismo Srđi Prici u kome, pored ostalog, saopštava da je Tito napisao izvještaj o Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Hrvatsku i Slavoniju.

Između 5. i 7. oktobra — Tito napušta Beč i po odluci CKKPJ kreće u Sloveniju, da u suradnji sa partijskim rukovodstvom ove pokrajine razmotri mogućnosti za održavanje zemaljske konferencije KPJ u Sloveniji. Drugi njegov specijalni zadatak sastoji se u pružanju pomoći partijskim rukovodstvima u organiziranju planiranog štrajka rudara u Trbovlju.

Početak oktobra — Karl Hudomal, delegat CKKPJ na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, izvještavajući centralno rukovodstvo KPJ o stanju partijske organizacije u ovoj pokrajini u periodu od 1929. do 1934, veoma pozitivno ocjenjuje Titovu djelatnost poslije njegovog izlaska iz zatvora Okružnog suda u Ogulinu. Tim povodom ističe da je »zasluga druga Tita« što je nepovjerenje rukovodećih krugova KPJ u Hrvatskoj prema Centralnom komitetu likvidirano.

Po dolasku u Ljubljanu, Tito u pogledu realiziranja priprema za održavanje IV zemaljske konferencije KPJ, tog veoma delikatnog i povjerljivog zadatka, održava konsultativne sastanke jedino sa Borisom Kidričem Kosom i Edvardom Kardeljom Bevcom. U isto vrijeme sastaje se i sa Pokrajinskim komitetom KPJ u Žagarevoj kući, Resljeva cesta broj 14. Tu se, u prisustvu Edvarda Kardelja, Ivana Mačeka, sekretara PK, i Antona Šušteršiča raspravlja o sprovođenju odluka Pokrajinske partijske konferencije.

10. oktobar — U pismu koje Edvard Kardelj Bevc dostavlja Centralnom komitetu KPJ saopštava se, pored ostalog: »Što se tiče Rudijeve misije, mi ćemo u svakom slučaju naći što se traži. Imamo više mogućnosti, od njih ćemo izabrati što će biti najbolje.« U stvari, sve ove nedorečene misli odnose se na pronalaženje bezbjednog mjesta i zgrade za održavanje IV zemaljske konferencije KPJ.

Istog dana, na vijest o atentatu na kralja Aleksandra Karađorđevića i Luja Bartua, ministra inostranih poslova Francuske u Marseju, Tito piše pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju, pošto uslijed nastale situacije nije u mogućnosti da prisustvuje sastanku. U ovom direktivnom spisu, potpisanom pseudonimom Rudi, upozorava pokrajinsko rukovodstvo na stavove i način rada, koje su zahtijevale političke prilike poslije marsejskog događaja.

11. oktobar — Tito iz Ljubljane šalje pismo Centralnom komitetu KPJ u Beč, numerisano sa brojem 2. U njemu opisuje uzroke neuspjelog pokušaja da se organizira štrajk rudara u Trbovlju, kao i izvjesne momente iz ekonomske borbe radnika u fabrikama u Jesenicama, Celju, Novom Mestu, Rušeu i dr.

U večernjim časovima toga dana Tito se sastaje sa izvjesnim partijskim rukovodiocima iz Slovenije, koji ga upoznaju sa razvojem pokreta radnika u Trbovlju i Celju, gdje pokrajinsko rukovodstvo pokušava da organizira štrajkove.

Druga polovina oktobra — Zbog pooštrene policijske kontrole, osobito prema komunistima, nastale u zemlji poslije marsejskog atentata, Tito odlazi u selo Trebče, pokraj Podsrede, kod svoje tetke Ane Kolar, da bi se, uskoro po zadatku, vratio u Beč.

30. oktobar — Centralni komitet KPJ, u pismu broj 8, upućenom PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, izražava svoju saglasnost sa uputstvima koje je Tito dao MKKPJ za Zagreb povodom rješavanja spora između Zagrebačke podružnice Saveza metalskih radnika i Glavne uprave URSSJ u Beogradu.

19. novembar — Tito se na sjednici CKKPJ, kojoj prisustvuju i B. Parović, K. Horvatin, K. Hudomal, A. Muk, M. Gorkić, uzdržava od glasanja za predlog Ivana Gržetića, predstavnika KPJ u Profinterni, izložen u njegovom pismu o sindikalnoj politici, da se formiraju mjesna, okružna i centralna rukovodstva Revolucionarne sindikalne opozicije. Na istom sastanku Tito čita *Direktive organizacijama KPJ o stvaranju odbrambenih radničkih četa*, koje je, s izvjesnim prekidima, pisao od 23. septembra.

6. decembar — Obavještavajući CKKPJ o razgovorima sa Trišom Kaclerovićem, koji je u vezi s uspostavljanjem akcionog i političkog jedinstva radničke klase trebalo da stupi u kontakt sa dr Živkom Topalovićem, Gorkić predlaže da se početkom januara 1935, radi nastavljanja započetog posla, uputi u Beograd predstavnik CKKPJ. Među predviđenim kandidatima za rukovodioce pregovora je i Tito.

7. decembar — Na sjednici CKKPJ odlučuje se, između ostalog, da Tito, koji inače nije prisutan, napiše izjavu o Danici Kirš — Tatjani Marinić, supruzi Đuke Cvijića, koja je bila predviđena da radi ilegalno u Hrvatskoj.

15. decembar — Tito piše izjavu o Denisovu (Pjotru Nikiforoviću) — Petru Brčiću, ključaru zatvora Sudbenog stola u Zagrebu, koji je 1929. uz pomoć partijskog rukovodstva iz Hrvatske emigrirao u SSSR.

24—25. decembar Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ, koja se održava u Ljubljani, u stanu Ane Ziherl, Trdinova ulica broj 8, u prisustvu 11 delegata, Tita i još 11 članova biraju u Centralni komitet KPJ.

26. decembar Na prvom konstitucionom sastanku novoizabranog Centralnog komiteta KPJ, kome prisustvuju jedino oni članovi koji su kao delegati učestvovali u radu IV zemaljske konferencije KPJ, Tito je, pored Gorkića, Parovića, Horvatina i Muka, izabran za člana Politbiroa CKKPJ.

29. decembar Na sjednici CKKPJ povodom diskusije o izvještaju delegacije CKKPJ o radu i odlukama IV zemaljske konferencije, Tito dobija više zadataka. Zajedno sa Gorkićem i Horvatinom treba da izvrši konačnu redakciju Rezolucije o izvještaju Centralnog komiteta KPJ i Rezolucije o antimilitarističkom radu. Zatim, prilikom razmatranja sadržaja narednih brojeva listova »Proleter«, organa CKKPJ, i »Srp i čekić«, glasila Pokrajinskog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, posvećenih IV zemaljskoj konferenciji KPJ, Titu se stavlja u dužnost da napiše prikaz o ovom visokom skupu KPJ za *Srp i čekić*. Takođe se zaključuje da se »na osnovu izjave Tita, člana CK« o »Denisovu« — P. Brčiću, koji je u Moskvi, preporuči Izvršnom komitetu Kominterne da ponovo pretrese »njegovu člansku pripadnost«, pošto je bio isključen iz SKP(b). Sem toga, odlučuje se da Tito, Gorkić i Muk pregledaju financijske obračune za avgust i oktobar, a da Tito sa Horvatinom prokontroliše financijski izvještaj za novembar.

Na kraju ove sjednice predlaže se da Tito ide u Moskvu za predstavnika KPJ u Profinterni.

1935.

5. januar Na sjednici CKKPJ, održanoj u Beču, Tita, pored I. Gržetića, K. Horvatina i M. Gorkića, imenuju za člana komisije čiji je zadatak da na osnovu primjedaba delegata IV zemaljske konferencije KPJ izredigira tekst Sindikalne rezolucije. Uz to se Titu u okviru razrade projekta za izdanja vanrednog broja »Proletera«, posvećenog IV zemaljskoj konferenciji KPJ, i pripremama za VII kongres Kominterne stavlja u zadatak da napiše članak *Radničko-seljačka odbrana*, a zatim da sa Gorkićem i Horvatinom sastavi direktivno pismo za Đorđa Mitrovića, instruktora CKKPJ, koji se tada nalazio u zemlji. Poslije usvajanja nacrta direktiva o financijama Partije, Tito, Gržetić i A. Muk preuzimaju obavezu da izvrše konačnu redakturu.

10. januar Tito u Beču prisustvuje sjednici CKKPJ i tom prilikom, povodom razmatranja problema iz rada SKOJ-a i odnosa KPJ prema ovoj organizaciji, dobija zadatak da zajedno sa I. Gržetićem oformi tekst okružnice centralnog partijskog rukovodstva pokrajinskim komitetima. Istovremeno, centralno partijsko rukovodstvo odlučuje da Tito i I. Gržetić napišu okružnicu partijskim komitetima u vezi sa organiziranjem akcija za nezaposlene radnike i izborom za radničke povjerenike. Jedan odjeljak ovih direktiva trebalo je da bude posvećen i izborima za gradska

zastupstva. Treća obaveza koju Tito prihvata na ovoj sjednici je da u zajednici sa Gržetićem, na osnovu izvještaja Edvarda Kardelja od 2. decembra 1934, napiše direktivno pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju.

14. januar — Centralni komitet KPJ upućuje rukovodstvima KPJ i SKOJ-a Direktive o financijama Partije, iz pera Tita, Gržetića i A. Muka.

16. januar — Sekretar Centralnog komiteta KPJ Milan Gorkić šalje u Moskvu pismo V. Ćopiću, predstavniku KPJ u Kominterni, u kome, povodom odluke o skorašnjem odlasku Tita u Sovjetski Savez, zahtijeva da se u međunarodnim forumima prema njemu ophode s dužnim poštovanjem.

Dalje, poručuje Ćopiću da objasni rukovodećem aktivu u Kominterni da je Tito radnik, »koji je 6 godina probavio na robiji, da on u početku možda neće biti rutiniran onako kao neki izvježbani intelektualci. Ali, on poznaje Partiju, on predstavlja najbolji dio našeg radničkog aktiva i poslije nekog vremena — 6 do 8 mjeseci — mi ga uzimamo natrag za rukovodeći rad u CK. Prema tome, k njemu se niko ne smije odnositi kao k nekome sitnom činovniku, nego kao partijcu koji će u doglednoj budućnosti biti jedan od stvarnih i, nadamo se, dobrih rukovodilaca Partije...«

18. januar — Na sjednici CKKPJ, održanoj u Beču, Tita, u odsustvu, biraju sa Parovićem i Gržetićem u komisiju kojoj se stavlja u zadatak da napiše uputstva Pokrajinskom komitetu KPJ u Hrvatskoj i Slavoniji o njegovom odnosu i djelovanju u vezi s raspuštanjem izvjesnih podružnica URSS-ovih sindikata u Zagrebu. Drugi nalog komisije je redigiranje Okružnice CKKPJ o nezaposlenim radnicima, a zatim slijedi i pisanje pisma Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju. Usvojeno je da se Tito po odlasku u Moskvu rasporedi na dužnost referenta za jugoslovensku problematiku u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Izvršnog komiteta Kominterne. Konačno rješenje, međutim, CK prepušta predstavniku KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne i Balkanskom zemaljskom sekretarijatu.

1. februar — Tito u Beču učestvuje u radu sjednice CKKPJ i tom prilikom dobija zaduženje da sa I. Gržetićem sastavi pismo okružnom partijskom rukovodstvu u Trbovlju; da izredigira tekst usvojenog pisma Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju, kao i da provjeri financijski obračun za januar 1935.

5. februar — Na sastanku CKKPJ, održanom u Beču, razmatra se, između ostalog, već usvojeno pismo komunistima u Trbovlju, čiji je jedan od autora i Tito. Za konačnu redakciju teksta određuju se Tito i Prežihov Voranc. Istovremeno, Tito dobija zaduženje da napiše pismo Pokrajinskom komitetu KPJ za Hrvatsku i Slavoniju u povodu »spora sa SKOJ-em«.

14. februar — Centralni komitet KPJ upućuje PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju pismo koje je Tito napisao u vezi s njegovim sporom sa SKOJ-em.

Prva polovina februara — Tito putuje vozom preko Poljske za Sovjetski Savez. Granicu prelazi kod mjesta Nagorjeloje.

Sredina februara — Po dolasku u Moskvu, Tito se smješta u hotel »Luks« (danas »Centraljnaja«), u Ulici Maksima Gorkog, u kome su boravili funkcioneri Kominterne iz cijelog svijeta. Potom se javlja Vladimiru Ćopiću, predstavniku KPJ u Kominterni, a preko njega i Izvršnom komitetu ove međunarodne institucije. Tada vjerovatno dobija novo ime — Friedrich Walter (Fridrih Valter).

Za potrebe Izvršnog komiteta Kominterne — kadrovsko odjeljenje, Tito, kao pristupni dokumenat za rad u ovoj instituciji, piše autobiografiju pod imenom Fridriha Valtera.

4. mart — Pod pseudonimom Valter Josip Broz prisustvuje sjednici Balkanskog zemaljskog sekretarijata, na kojoj istupa kao jedan od referenata o prvoj tački dnevnog reda, Informacije referenata. Ovom sastanku takođe prisustvuju Henrih Valecki, rukovodilac Balkanskog zemaljskog sekretarijata, Alihanov, Gorecki, (KP Rumunije), Očalis, Gromov, Špiner (Ivan Karaivanov), Iskrov, Senjko (Vladimir Ćopić), Abenov, Petkov, Zadobra, Popović (Đorđe Pašalić), Bolond, Vladimirov, Železov, Grozdanov, Filipov, Bogdanov, Aleksejev (Ernest Blank, KP Jugoslavije).

Tito učestvuje u razgovoru sa funkcionerima Izvršnog komiteta Kominterne — Balkanskog zemaljskog sekretarijata Jakubovičem (pseudonim nedešifrovan) i Špinerom (Ivanom Karaivanovim), i daje izjavu o Hagenu — Kamilu Horvatinu.

8. mart — Na sastanku održanom u Beču Centralni komitet KPJ prihvata predlog predstavnika KPJ u Kominterni V. Ćopića, koji potiče od Izvršnog komiteta Komunističke internacionale, da se Tito postavi za referenta u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu.

25. mart — Poslije raspravljanja o stanju među jugoslovenskim partijskim rukovodećim kadrom koji djeluje u Sovjetskom Savezu, Centralni komitet na sastanku donosi odluku o naimenovanju Predstavništva KPJ u Kominterni u slijedećem sastavu: Vladimir Ćopić, Josip Broz i Stjepan Cvijić.

Kraj marta — prva polovina aprila — Tito je na jednomjesečnom odmoru u Sovjetskom Savezu.

REGISTRI

REGISTAR IMENA

Abenov, učestvovao u radu Balkanskog zemaljskog sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne, a inače je radio u Međunarodnoj lenjinskoj školi — 317

Adžija dr Božidar (1890—1941), publicist; godine 1919. povjerenik za socijalnu politiku u Zemaljskoj vladi u Zagrebu; do 1935. jedan od istaknutih rukovodilaca Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, član Glavnog odbora; razočaran u politiku, taktiku i strategiju socijaldemokratskih vođa 1935. definitivno prilazi KPJ. Radi na organiziranju Narodnog fronta u Jugoslaviji — jedno vrijeme je predsjednik Jedinstvene radničke partije Jugoslavije, kasnije Stranke radnog naroda. Aktivno sarađuje u legalnoj partijskoj štampi, a bio je i urednik »Naših novina«. Zbog revolucionarne djelatnosti dva puta hapšen. U decembru 1939. sproveden u koncentracioni logor u Lepoglavi, a marta 1941. u koncentracioni logor u Kerestincu. Strijeljan od ustaša 9. jula 1941; narodni heroj — 27, 207, 249, 280, 306.

Alihanov, zamjenik rukovodioca Balkanskog zemaljskog sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne. Poslije 1936. rukovodio Odjeljenjem za kadrove u IKKI — 317

Alijagić Alija (1896—1922), stolarski radnik. Godine 1912. pristupa sindikalnom pokretu. Član KPJ od 1919. Od marta 1921. član terorističke omladinske organizacije Crvena pravda. U znak protesta protiv Obznane i nasilja nad radničkom klasom i KPJ Alijagić je, kao član Crvene pravde, izvršio 21. jula 1921. u Delnicama atentat na Milorada Draškovića, ministra unutrašnjih poslova u ostavci. Suđenje Alijagiću i drugovima održano je od 6. do 26. oktobra 1921. u Zagrebu. Alijagić je osuđen na smrt i 8. marta 1922. obješen — 233

Aleksejev Pavel Nikolajevič — vid. Blank Ernest

Aleksić Mita (1907—) student prava iz Velikog Bečkereka (danas Zrenjanin). Aktivno učestvovao u radu KPJ u svome mjestu i bio član Mjesnog komiteta KPJ. Uhapšen juna 1929. Osuđen na 10 godina robije. Učestvovao je u akcijama osuđenika komunista. Tim povodom, juna 1934. osuđen je na još dvije godine robije. Iz sremskomitrovačke tamnice je avgusta 1941. pobjegao u Fruškogorski partizanski odred. Poginuo u partizanima — 85, 245, 277.

Aleksić Stevo — 182, 245

Almažan Jovan, krznarski radnik, kao osuđenik kriminalac pobjegao iz lepoglavske tamnice 1931. Poslije hapšenja, marta 1931, na saslušanju u Velikom Bečkereku, optužio osuđenike komuniste iz lepoglavske tamnice: Josipa Broza, Mošu Pijade, dr Salamona Levija i dr. — 179, 280

Amzel — vid. Kidrič Boris

Andrej — vid. Cvijić Stjepan

Andrejević — vid. Maslarić Božidar

Andrić — vid. Parović Blagoje

Anđelinović — 170

Antonieta, poznanica Franje Novoselića — 100

Anzulović Jerko, policijski agent Ureda redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu, koji je 4. avgusta 1928. hapsio Josipa Broza u Vinogradskoj cesti 46 — 91, 101, 105, 110, 114, 137. 141

Aragon Luj (Aragon Luois, 1897), francuski književnik i publicist, jedan od osnivača nadrealizma. Godine 1930. ističe se kao pristalica socijalističkog realizma i postaje član KP Francuske. Boravio u SSSR-u, poslije čega objavljuje zbirku pjesama posvećenih zemlji socijalizma. Učestvovao u španskom građanskom ratu i Pokretu otpora Francuske. Poslije drugog svjetskog rata vraća se poeziji; inspirira se pjesničkom tradicijom — od srednjeg vijeka do kraja 20. stoljeća — 241

Arh Jurij, sindikalni funkcioner. Do 1923. član rukovodstva socijalističke unije slovenačkih rudara, zatim sekretar Saveza rudarskih radnika Jugoslavije i Mjesnog međustrukovnog sindikalnog odbora u Zagorju na Savi; funkcioner Socijaldemokratske stranke Jugoslavije do 1941. Radi saradnje sa okupatorom osuđen od partizanskog narodnog suda na smrt i strijeljan — 78, 79

Arnt Moric, vlasnik fabrike metalne robe u Jince-Čenkovu u kojoj je Josip Broz radio 1912. godine — 269

Aurel — vid. Šnajder Zlatko

Babović Ibrahim (1905—1935), geometar, partijski radnik, sekretar MKKPJ Beograd. Uhapšen februara 1930. i 16. septembra iste godine osuđen na 7 godina robije. Zbog pokušaja bjekstva iz sremskomitrovačke tamnice 1932. osuđen februara 1933. na još dva mjeseca dodatne kazne robije. U Staroj Gradiški tamnovao pod veoma teškim uslovima, te se teško razbolio. Novembra 1933. prebačen u Sremsku Mitrovicu. Juna 1934. transportovan u Lepoglavu, gdje je, bez ikakvog liječenja, kao težak plućni bolesnik umro 4. oktobra 1934. — 249

Bačvald Mihailo, zagrebački radnik koji je zajedno sa Josipom Brozom bio uhapšen u prvomajskim demonstracijama u Zagrebu 1928. — 278

Baće Mate (1914), tokom studija na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu bio član ilegalne grupe studenata marksista. Godine 1932. bio je član Vijeća Studentskog središnjeg udruženja. Zbog komunističke propagande hapšen 1935. Savjetnik u Bibliografskom institutu u Beogradu i Univerzitetskoj biblioteci, penzioner — 306, 309

Bajc Franc, zavodski pisar u mariborskoj kaznionici — 192

Baraga — vid. Brilej Jože

Barković Marica, svjedok na suđenju Josipu Brozu u »bombaškom procesu«. Bila je kućna pomoćnica kod Drage Vaclavek — 110, 117, 119, 122, 142, 149, 151, 152

Bartu Žan Luj (Barthou Jean Louis 1862—1934), francuski političar. Ministar rata 1920. Predlagao oštre mjere protiv Njemačke. Kao ministar spoljnih poslova (1934) posjetio Prag, Varšavu i Beograd, pripremajući sklapanje Istočnog pakta pod vođstvom Francuske. Ubijen 9. oktobra 1934. u Marseju zajedno sa Aleksandrom Karađorđevićem — 258, 314

Basariček dr Đuro (1884—1928), političar. Član i zastupnik Hrvatske seljačke stranke (HSS). Na sjednici Narodne skupštine prvi upozorio na »tamne sile« koje pripremaju diktaturu. Ubijen 20. juna 1928. prilikom atentata Puniše Račića na Stjepana Radića i poslanike HSS-a — 99, 109, 147

Bauer Otto (1882—1938), austrijski političar, jedan od istaknutih teoretičara austrijske socijaldemokracije, pripadnik II internacionale — 197

Baum Filip — 270

Bauman — vid. Filipović Filip

Bebel August (1840—1913), političar. Jedan od najistaknutijih vođa Socijaldemokratske stranke Njemačke i II internacionale. Godine 1896. osniva Socijaldemokratsku stranku Njemačke i postaje njen parlamentarni vođa sve do svoje smrti. Istupajući 1871. u Rajhstagu u korist pariskih komunara utro je put međunarodnoj proleterskoj solidarnosti. Optužen za veleizdaju, osuđen 1872. na dvije godine zatvora. U tamnici osniva univerzitet, poznat kao Bebelov univerzitet. Piše djelo *Njemački seljački rat* i koncipira svoje glavno djelo *Žena i socijalizam* — 197

Bedek Drago (Seljak, Frost, Kopač), (1903—1935), seljak, partijski radnik. Kao seljački pjesnik bio prijatelj sa Augustom Cesarecem. Član KPJ od

1933. Bio rukovodilac Nacional-revolucionarnog pokreta i član PKKPJ za Hrvatsku. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za kandidata za člana CKKPJ. U septembru 1935. teško noževima ranjen od Mačekove seoske garde. Podlegao ranama u bolnici — 22, 218, 220, 244, 285, 305

Behterev Vladimir Mihajlovič (1827—1927), ruski neurolog. U svojim djelima *Opšta psihologija, Opšti osnovi refleksologije čovjeka* i dr. zalagao se da se psihologija mora zasnivati na objektivnim metodima prirodnih nauka, odbacujući subjektivne podatke svijesti — 201

Belonček Josip, metalski radnik. Rukovodilac SKOJ-a. Godine 1928. član MKSKOJ-a u Beogradu. Hapšen januara 1929. pušten maja iste godine. Ponovo uhapšen avgusta 1929, kada je bio instruktor MKKPJ Beograda. Likvidiran kao provokator — 266

Belousova Adarija, majka Pelagije Bjelousove, supruge Josipa Broza — 103

Belousov Denis, otac Pelagije Bjelousove, supruge Josipa Broza — 103

Belousova Denisovna Broz Pelagija (Nikolajevna Aleksandrovna Elena Poljka, 1904—1967), supruga Josipa Broza. Radnica, član KPJ od 1926, član SKP (b) od 1929. Studirala na KUNMZ 1929—1923. Potom je upućena na rad u Kazahstansku SSR u Oblasnu školu za partijske radnike — 10, 74, 92, 97, 100, 103, 106, 182, 202, 204, 232, 234, 279, 300, 301, 302, 303, 304

Beltov N. — vid. Plehanov Georgi Valentinovič

Bergman Alfred (Lenz, 1901—1941), politički radnik. U revolucionarnom radničkom pokretu učestvuje od početka dvadesetih godina. Godine 1928. preko Beča odlazi u Jugoslaviju, gdje je bio centralni tehničar. U proljeće 1934. u Beču nastavlja rad u centralnoj tehnici. U ljeto 1935. odlazi u SSSR. Najprije studira na Međunarodnoj lenjinskoj školi, a zatim radi u Opštem međunarodnom sekretarijatu Kominterne na organiziranju pomoći španskim revolucionarima. Decembra 1935. odlazi u Prag, Beč i Pariz, gdje po zadatku OMS-a IKKI rukovodi radom na odašiljanju dobrovoljaca u Španiju. Bergman je u Španiju otišao februara 1937. Strijeljan od ustaša jula 1941 — 211, 239, 312,

Bistri — vid. Prica Srđa

Blank Ernest (Tomas Karl—Aleksejev Pavel Nikolajevič, 1901—1939). Član SKOJ-a od 1929. Na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada studirao 1929—1932. Iz SSSR-a otišao u Španiju, gdje je postavljen za komesara njemačke brigade. Poginuo januara 1939 — 317

Bogdanov — vid. Kozinarov Anton — 317

Bogdanović Milan (1892—1964), istaknuti književni kritičar. Pripadao Republikanskoj stranci 1900—1930. i bio urednik njenog lista »Republika«. Zbog ljevičarske orijentacije često hapšen i proganjan. Uređivao veći broj književnih časopisa. Sa M. Krležom uređivao časopis »Danas«. U zarobljeničkom logoru (1941—1945) u Njemačkoj bio član ilegalnog antifašističkog komiteta. Od 1949. upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu, vanredni profesor Univerziteta. Niz godina bio predsjednik Udruženja književnika Srbije i potpredsjednik Saveza književnika Jugoslavije. Član SANU — 242

Bogić Milan, trgovački pomoćnik iz Zagreba, sa stanom u Kapucinskoj ulici bro. 3, kod koga je policija namjeravala da izvrši pretres istoga dana kada i u Vinogradskoj cesti 46 — 103

Bogić Mirko, trgovački pomoćnik iz Zagreba, kog koga je policija 4. avgusta 1928. takođe namjeravala da izvrši premjetačinu — 102, 103

Bogić Stjepan, činovnik Središnjeg ureda, u čijem je stanu, u Kapucinskoj ulici 3, policija namjeravala da izvrši pretragu 4. avgusta 1928. ali nije uspjela radi njegove odsutnosti — 101

Bogičević dr Z., sreski pristav. Saslušavao Josipa Broza i drugove u sudskom zatvoru u Zagrebu — 94, 95, 140

Bohaček dr Maksimilijan, upravnik Kaznenog zavoda u Lepoglavi — 25, 181, 189, 194, 195, 282

Bolond, ilegalno ime, predstavnik jedne od KP Balkana u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Kominterne — 317

Boljević Stevan (1905—1974), obućarski radnik. Kao skojevski rukovodilac u Beogradu uhapšen januara 1929. Osuđen na 10 godina robije. Juna 1934. osuđen zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika u sremskomitrovačkoj tamnici na još dvije godine robije. Aktivno učestvovao u narodnooslobodilačkoj borbi — 25, 85, 276

Bošković — vid. Filipović Filip

Božičković Andrija (1901), podvornik. Uhapšen u Zagrebu 4. avgusta 1928. kada su agenti Uprave policije vršili pretres u Vinogradskoj cesti 46, u stanu koji je Josip Broz bio zakupio za partijske potrebe. Novembra 1928. na »bombaškom procesu« osuđen na 2 godine robije. Kaznu izdržavao u lepoglavskoj tamnici. Ustaše su ga uhapsile 1941. uputile u logor, odakle se nije vratio — 93, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 146, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 164, 167, 168, 172, 173, 175, 177, 178, 204, 231, 232, 245, 279, 283, 292, 293, 294, 296

Božičković Stjepan, otac Božičković Andrije — 103

Božičković Terezija, majka Božičković Andrije — 103

Bračko, osuđenik u mariborskoj kaznioni — 192

Bratec Vlado — vid. Luter Karlo

Brčić Petar (Denisov Pjotr Nikolajevič, 1899—1938), kovački radnik, žandarm, ključar Sudbenog stola u Zagrebu. Dolazeći u kontakt sa uhapšenim komunistima počeo da simpatiše komunistički pokret. Poslije bjekstva Vilima Horvaja i Vraneša Mihajla (februara—marta 1929) iz zatvora, čemu je znatno doprineo i Brčić, postao je sumnjiv pretpostavljenima. Uz pomoć partijskog rukovodstva u Zagrebu 1929. emigrirao u Beč, a otuda u SSSR. Učio na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada (1929—1932). Član SKP(b) od 1931. Godine 1932. isključen iz SKP(b) zbog prikrivanja podataka da je službovao u žandarmeriji. Marta 1938. uhapšen i osuđen. Rehabilitiran 1. avgusta 1963. — 56, 57, 224, 261, 262, 290, 295, 314, 315

Breberin Stevan, zamjenik državnog nadodvjetnika, tužioca u predmetu Josipa Broza i drugova — 175

Breton Andre (Breton André, 1896—1966), francuski književnik i pjesnik. Glavni teoretičar nadrealizma — 241

Breznik Albin (1898), željeznički činovnik, član KPJ. Radio u tehničkom partijskom aparatu u Ljubljani. Rukovodio kanalom za prebacivanje ilegalnog materijala iz Beča u Jugoslaviju, kao i ilegalaca komunista. U drugoj polovini januara 1930. osuđen na 6 godina robije. Od prvih dana robijanja došao u sukob sa svojim suborcima. Davao otpor svakom organiziranju komunista u tamnicama. Po izlasku sa robije aprila 1935. neprijateljski se držao prema KPJ — 249

Breznik Marija (1893), domaćica. Kao pripadnik KPJ više puta hapšena i osuđivana. Marta 1929. osuđena na 6 mjeseci zatvora, 17. jula iste godine na još tri mjeseca i januara 1930. na 3 godine robije. Kaznu izdržavala u zagrebačkoj ženskoj kaznionici i u Kaznenom zavodu u Požarevcu — 281

Brezović Matija (1897—1931?), privatni namještenik. Kao vojnik austrougarske armije avgusta 1916. bio zarobljen od Rusa. Nalazio se u dobrovoljačkim kontrarevolucionarnim jedinicama sve do sloma Kolčakove armije decembra 1919. Januara 1920. uključuje se u internacionalnu crvenu diviziju koju su formirali Mađari na strani boljševika. Marta 1920. pristupa Ruskoj komunističkoj partiji, a od 1921—1925. pohađa partijsku školu. Godine 1927. vraća se u Jugoslaviju, gdje je bio organizacioni i politički sekretar CKSKOJ-a. U junu 1928. otišao u SSSR, odakle se vratio oktobra. Tada je u Zagrebu postavljen za sekretara PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, a nešto kasnije preuzima dužnost sekretara MKKPJ Zagreb. Delegat je na IV kongresu KPJ, gdje je izabran za kandidata za člana CKKPJ. Krajem juna 1929. preuzeo dužnost rukovodioca tehničkog aparata CKKPJ. Ubrzo je bio uhapšen. Iz zatvora pobje-

gao u Beč, odakle je 1930. ili 1931. otišao u Moskvu, gdje je likvidiran kao agent provokator — 265

Brezovnik Mijo, trgovački pomoćnik, stanovao kao podstanar kod Božičković Andrije — 102

Breyer Ivka, majka Breyer Pavla — 103

Breyer Jože, otac Breyer Pavla — 103

Breyer Pavao (1904—1944), student prava, kasnije vlasnik knjižare u Zagrebu. Poslije oslobađanja na »bombaškom procesu«, novembra 1928. nastavio aktivnost u KPJ. Često je tokom 1929—1933. hapšen i osuđivan na po nekoliko mjeseci zatvora. Tokom 1935. sarađivao sa Zemaljskim biroom CKKPJ. U novembru 1935. uhapšen i početkom juna 1936. osuđen na godinu dana robije. Po izlasku sa robije jedno vrijeme se pasivizirao. Učestvovao u narodnooslobodilačkoj borbi, iz koje se nije vratio — 97, 100, 101, 103, 106, 108, 110, 112, 114, 115, 117, 122, 127, 128, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 149, 155, 156, 157, 158, 161, 169, 173, 177, 178, 239, 252, 279, 292, 293, 311.

Brijaček Ivan (1907—1938), krojački radnik. U najranijoj mladosti pristupa revolucionarnom radničkom i komunističkom pokretu u Beogradu. Godine 1927. bio član CKSKOJ-a. Oktobra iste godine uhapšen i februara 1928. osuđen na 5 godina zatvora. Po izlasku iz tamnice nastavio rad u Zagrebu, gdje je bio član MKKPJ. Ponovo je uhapšen novembra 1935. Osuđen na dvije godine robije. Izašao 30. novembra 1937. i ubrzo poslije toga, marta 1938. otišao u Španiju, gdje je poginuo 11. septembra 1938. — 283

Brilej dr Jože (Baraga, 1910), politički radnik, pravnik. Član KPJ od 1932. Član PKKPJ za Sloveniju od 1934. Jedan od urednika »Ljudske pravice«. Za vrijeme NOB bio, između ostalog, pomoćnik političkog komesara Glavnog štaba NOV i POJ za Sloveniju; komesar II operativne zone u Gorenjskom, XIV divizije i VII korpusa. Poslije rata bio pomoćnik ministra za spoljne poslove, ambasador u Velikoj Britaniji i UAR, šef misije FNRJ u OUN. Bio član SIV-a, potpredsjednik Skupštine SR Slovenije. Prvi put za člana CKSK Slovenije biran na II kongresu SKS — 251, 252, 255, 257

Broz Barica — 300

Broz Dragutin — Karlo (1885—1932), zemljoradnik, stariji brat Josipa Broza — 93, 233, 269, 304

Broz Ferdinand, sinovac Josipa Broza od brata Dragutina Karla — 9, 10, 184, 302

Broz Franjo (1856—1936), otac Josipa Broza — 9, 10, 92, 93, 103, 184, 203, 204, 269

Broz-Javeršek Marija (1864—1918), majka Josipa Broza — 92, 103, 204, 269

Broz Katica, snaha Josipa Broza, supruga Vjekoslava Broza — 9, 185, 187, 190, 233, 301, 302

Broz Martin (1884—1974), željeznički službenik, stariji brat Josipa Broza — 93, 269, 302

Broz Matilda (1896), sestra Josipa Broza — 269

Broz Petar — 303

Broz Stjepan — Štefek (1893—1973), brat Josipa Broza — 269, 303

Broz Belousova Denisovna Pelagija — vid. Bjelousova D. Pelagija

Broz Tereza (1902), mlađa sestra Josipa Broza, živi u Samoboru — 269, 305

Broz Vjekoslav — Slavko (1898), službenik — 269

Broz Žarko (1924), sin Josipa Broza — 10, 184, 234, 300, 301, 302

Buača Dušan (1897—1941), berberski radnik. Učesnik u oktobarskoj revoluciji i u Crvenoj gardi bio četni politički rukovodilac. Osuđen 1924. u Novom Sadu na 4 godine robije zbog komunizma. Za vrijeme okupacije ubijen na zvjerski način od Mađara — 276, 283

Bublić Dragutin, hrvatski omladinac, pripadnik nacional-revolucionarnog pokreta. Zajedno sa grupom omladinaca istomišljenika učestvovao 8. juna 1912. u pokušaju ubistva Slavka Cuvaja, bana i kraljevskog povjerenika Austro-Ugarske Monarhije u Hrvatskoj. Osuđen zbog učestvovanja u atentatu — 277

Budak Divko (1897—1941), privatni činovnik. Član KPJ od 1921. Bio član

MKKPJ Zagreba 1935. Po nalogu centralnog partijskog rukovodstva 1935. emigrirao iz zemlje. Radio u Pragu, Parizu i Belgiji. Učesnik u španskom građanskom ratu od 1937. U zemlju se vratio 1939. Uhapšen aprila 1941. od Mačekove zaštite i otjeran u logor Kerestinec. Organizator bjekstva iz logora. Pri izlasku iz logora, ustaška policija ga je izrešetala. Narodni heroj — 254, 311

Bumbulović Mihailo (1902), stolarski radnik. Od 1925. radio u Francuskoj. Član KPJ od 1923. U Lionu je 1926—1928. bio sekretar jugoslovenske partijske grupe pri KP Francuske. Istu dužnost obavljao i u Parizu 1928—1929. Novembra 1929. otišao u SSSR, gdje je do 1932. u Moskvi pohađao Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Pod kraj 1934. došao iz SSSR-a kao instruktor CKKPJ. Uhapšen 1935. i osuđen 1936. na 6 godina robije. Avgusta 1941. pobjegao u partizane iz sremsko-mitrovačke tamnice — 211

Bunjac Stevan, stražar Kaznenog zavoda u Mariboru — 191, 192, 193

Butala Jakob (1903—1942), krojački radnik. Okružni sud u Celju osudio ga je jula 1929. na 3 godine robije. Kaznu je izdržavao u Mariboru. Učesnik NOB od 1941. Poginuo avgusta 1942. — 26 190, 196, 197, 233, 234, 248, 281, 283, 299

Butorac-Parović Anka (1903—1942), radnica, partijski radnik. Član KPJ od 1926. Bila član Centralne uprave Saveza radnika odjevne industrije i Izvršnog odbora zagrebačkog Mjesnog sindikalnog vijeća Nezavisnih sindikata. Jedan od odlučnih boraca protiv frakcija u KPJ u Zagrebu. Često hapšena zbog revolucionarnog djelovanja. Od 1931—1934. na partijskom školovanju u SSSR. Po povratku u zemlju nastavlja partijsko-političku aktivnost. Na prvoj konferencije Komunističke partije Hrvatske 1940. izabrana za člana CKKPH. Uhapšena i sprovedena u koncentracioni logor u Lepoglavi. Početkom 1942. pokušala bjekstvo iz logora. Tom prilikom ranjena i zarobljena. Ustaše su je zvjerski mučile i umorile. Narodni heroj — 262

Cajhen Ana, svjedok na prosecu Josipu Brozu i drugovima u Zagrebu 1928.— 110

Car Josip, tehničar Higijenskog zavoda u Zagrebu. Tokom 1929—1930. radio u tehnici MKKPJ Zagreba i PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Uhapšen 20. II 1930. u Zagrebu. Car pije izveden pred sud već je pušten iz zatvora, jer je pristao na saradnju sa policijom, postavši agent provokator — 266

Cazi Josip (1907—1977), politički radnik. Član SKOJ-a od 1922. Do 1926. skojevski rukovodilac u Vukovaru. Od 1926. je u Beogradu, gdje je bio član rejonskog i gradskog komiteta SKOJ-a, a od proljeća 1927. sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a. Uhapšen decembra 1927. i osuđen na 5 godina robije. Od 1934. član PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. Godine 1936. uhapšen i osuđen na 2 godine robije. Do 1941. u Zagrebu je sekretar Mjesnog sindikalnog vijeća Zagreba, a tokom 1939—1940. sekretar Oblasnog saveza sindikata metalskih radnika, član sindikalne komisije, te Komisije za agitaciju i propagandu CKKPH. U narodnooslobodilačkom ratu bio vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio na raznim funkcijama u sindikatu, saveznoj vladi i vladi NRH, Saveznoj skupštini, Saboru NRH. Bio član CKSKH i CKSKJ. Bavio se publicistikom i književnim radom — 283

Celer Rade (1896—1930), postolarski radnik, sindikalni aktivist u Kraljevici. Uhapšen jula 1927. sa grupom primorskih radnika pod optužbom da je učestvovao u komunističkom radu. Osuđen sa Brozom na ogulinskom prosecu 1927. na 7, odnosno 5 mjeseci zatvora — 292

Cesar Lovro, svjedok na suđenju Josipu Brozu i drugovima 1928. u Zagrebu — 110, 119, 130, 131, 142, 143

Cesar Slavko, limarski radnik. Poslije hapšenja Josipa Broza kooptiran u centralnu upravu SRMI i OJ — 292

Cesarec August (1893—1941), književnik, publicist, politički radnik. Kao pripadnik nacional-revolucionarne omladine Hrvatske učestvuje u atentatu na bana Slavka Cuvaja. Osuđen na 5 godina teške tamnice, koja je smanjena na 3 godine. Godine 1919. pokreće, sa Miroslavom Krležom, časopis »Plamen«, prvi književni list toga vremena na Bal-

kanu. Krajem oktobra 1922. putuje u SSSR, gdje početkom novembra učestvuje na IV kongresu Kominterne. Po povratku iz SSSR-a napisao niz članaka za »Borbu« i »Književnu republiku«. Period 1923—1929. ispunjen je njegovim bogatim književnim i publicističkim stvaralaštvom. Duže vremena Cesarec je rukovodio radom Agitpropa PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. U SSSR odlazi septembra 1934. i ostaje do sredine 1937. Učestvuje u radu VII kongresa Kominterne. Objavio više knjiga o SSSR-u. Sredinom 1937. obreo se i u Španiji, poslije čega je napisao knjigu: *Španjolski susreti*. Surađivao u mnogobrojnim lijevo orijentalnim književnim časopisima. Godine 1941. Cesarec je uhapšen, otjeran u koncentracioni logor Kerestinec i sredinom jula iste godine ubijen od ustaša — 241, 242, 245, 247, 277, 298

Cipušev Konstantin—Kosta (1876), profesor, makedonski nacionalist. Zbog svog nacionalističkog opredjeljenja Okružni sud u Štipu osudio ga 27. decembra 1919. na 20 godina robije. Izašao iz sremskomitrovačke tamnice 27. decembra 1929. — 276

Cipušev Konstantin—Kosta mlađi, makedonski nacionalist. Prvostepeni sud u Štipu osudio ga je na 15 godina robije — 276

Cuvaj Slavko (1851—1931), upravni činovnik, komesar i ban u Hrvatskoj. Zbog nasilja izaziva ogorčenje kod naroda, osobito među omladinom. Poslije dva neuspjela atentata od strane nacional-revolucionarno orijentirane omladine (Luka Jukić izvršio neuspjeli pokušaj atentata, a nešto kasnije isto pokušao i đak Ivan Planinčak), za usluge dvoru i tadašnjem režimu imenovan za barona — 277

Cvijić Đuro—Đuka (Krešić, 1896—1938), publicist, politički radnik. Kao pristalica omladinskog nacional-revolucionarnog pokreta učestvuje u atentatu na hrvatskog bana Slavka Cuvaja, juna 1912, zbog čega je osuđen na 3 godine teške tamnice. Od osnivanja KPJ 1919. pa sve do 1928. biran u centralne rukovodeće partijske organe. Pripadao »lijevoj frakciji« i bio jedan od njenih najistaknutijih privrženika i vođa. Višegodišnji urednik i saradnik partijskih i radničkih listova. U zatvorima proveo više od tri godine. Krajem 1932. emigrira u Beč, a zatim u Moskvu. Zbog svoj h pogleda i shvatanja stalno je bio u sukobu sa CKKPJ u Beču, čiji je član bio. Godine 1937. isključen iz Partije zbog učešća u frakcijskoj borbi. Do hapšenja 1938. radio u svojstvu političkog referenta u Međunarodnom poljoprivrednom institutu. U zatvoru NKVD-a osuđen i ubijen. Rehabilitiran 10. oktobra 1963. — 87, 239, 240, 244, 277, 314

Cvijić Stjepan (Andrej, 1905—1938), Član KPJ od 1921. Član CKSKOJ-a i sekretar PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju do 1924. Od 1924—1928. u SSSR-u, gdje je pohađao Komunistički univerzitet Sverdlova. Bio član Izvršnog komiteta Komunističke omladinske internacionale. Član Politbiroa CKKPJ od 1933. do avgusta 1936, kada je na Savjetovanju aktiva KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne smijenjen iz rukovodstva zbog grupaških borbi. Godine 1938. uhapšen i nestao u Staljinovim »čištkama« — 220, 262, 284, 317

Čaki Lajoš (1869—1936) tkački radnik. Januara 1920. izabran za člana Izvršnog odbora Pokrajinskog sindikalnog vijeća za Vojvodinu. Osuđen 23. februara 1922. na 20 godina robije u lakom okovu. Od 1927, i pored starosti i oronulosti, sudjelovao u svim štrajkovima glađu i drugim akcijama, usmjerenim na izvojevanje boljih uslova života i rada u tamnicama. Ubijen je u lepoglavskoj tamnici jula 1936. — 24, 82, 84, 182, 196, 245, 276, 281, 283, 296

Čepelnik Franc (Lazarenko, 1908—1944), rukovodilac SKOJ-a u Sloveniji do 1926, kada odlazi u SSSR. Na KUNMZ studira od 1926—1929. Poslije toga ostao na radu u aparatu KIM-a. Vratio se na rad u Jugoslaviju i na IV konferenciji SKOJ-a izabran za člana CKSKOJ-a. Po povratku u SSSR jedno vrijeme zaposlen u Izdavačkom preduzeću »Inostrani radnik« u Moskvi. Godine 1938. uhapšen i osuđen. Umro 1944. Posmrtno rehabilitiran — 224

Červenkov Vlko (Vladimirov, 1900), bugarski politički radnik. Godine 1925. emigrirao u SSSR. Radio u Kominterni kao predstavnik KP Bugarske. Rukovo-

dilac Međunarodne lenjinske škole 1937. Tokom drugog svjetskog rata bio spiker Radio-stanice »Hristo Botev« u Moskvi. U Bugarsku se vraća 1945. Od tada se nalazi na odgovornim državnim i partijskim dužnostima. Godine 1962. isključen iz KPB kao pristalica »kulta ličnosti« — 317

Čipčić Kosta (1895), stolarski radnik. Uhapšen februara 1925. povodom otkrivanja ilegalne štamparije CKKPJ u kojoj je štampan »Komunist«, ilegalni organ CKKPJ. Osuđen 29. maja 1925. na 6 godina robije. Za vrijeme drugog svjetskog rata ubijen od mađarskih okupatora — 24, 82, 182, 245, 276, 283, 296

Čižinski Josip — vid. Gorkić Milan

Čolaković Rodoljub (Rozenko, 1900), političar, publicist, književnik. Član KPJ od 1919. Učestvuje u osnivanju organizacije Crvena pravda i zajedno sa Alijagićem u atentatu na Milorada Draškovića, ministra unutrašnjih djela u ostavci. Osuđen na 12 godina robije. U sremskomitrovačkoj tamnici sarađuje sa M. Pijade na prevodima I toma Marksovog *Kapitala* i *Bijede filosofije*, kao i Lenjinove *Države i revolucije*, a u Mariboru prevodi *Finansijski kapital* od R. Hilferdinga. Po izlasku sa robije emigrira januara 1933. u Beč, a otuda u Moskvu, gdje do 1935. studira na Međunarodnoj lenjinskoj školi. Poslije VII kongresa Kominterne imenovan za instruktora CKKPJ i do ljeta 1936. djeluje u Beču. Član Politbiroa CKKPJ od avgusta 1936. do 1938. Godine 1939. i 1940. radi u Jugoslaviji. Po odluci CKKPJ 1941. uključuje se u rad PKKPJ za Srbiju. Poslije okupacije Jugoslavije radi na organiziranju ustanka u Srbiji. Član je Glavnog štaba Srbije. Od septembra 1941. postaje politički komesar Glavnog štaba BiH. Vijećnik AVNOJ-a (I i II zasjedanje) i ZAVNOBiH-a. Poslije pobjede socijalističke revolucije prvi je predsjednik vlade BiH, zatim ministar prosvjete vlade FNRJ, potpredsjednik SIV-a, poslanik SNS, član CKKPJ i CKBiH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 26, 182, 190, 192, 196, 197, 199, 201, 233, 234, 242, 245, 248, 275, 276, 280, 281, 283, 299, 300, 301, 303

Čolić Dragutin (Đukić, 1907), kompozitor, muzički kritičar i publicist, vanredni profesor Muzičke akademije u Beogradu. Godine 1932. dolazi po direktivi CKKPJ iz Praga, gdje je studirao i uključuje se u rad beogradske partijske organizacije. Član je PKKPJ za Srbiju i rukovodi radom tehnike. Organizirao izdavanje organa PKKPJ za Srbiju »Komunista«. Hapšen 1935. Uslijed nedostatka dokaza oslobođen — 224

Čolović Stevan (1910—1941), trgovački pomoćnik. U Beogradu 1926. prilazi naprednom radničkom pokretu. Član je MKSKOJ-a Beograda i PKSKOJ-a za Srbiju. Član KPJ od 1928. Uhapšen januara 1929. i osuđen na 5 godina robije. U ljeto 1934. izašao iz tamnice i nastavio revolucionarnu djelatnost u Ivanjici i Požegi. Poslije 22. juna 1941. radio na formiranju ariljske partizanske čete, čiji je prvi politički komesar. Oktobra 1941. postaje komandant moravičke partizanske čete. U sukobu sa četnicima, 2. novembra 1941, poginuo odbijajući njihove napade na Ivanjicu. Narodni heroj — 24, 25, 26, 180, 181, 190, 196, 197, 233, 234, 245, 246, 247, 276, 280, 281, 298, 299, 301

Ćopić Vladimir (Winter, Senjko, Widas, 1891—1939), političar, partijski radnik, publicist. Učestvuje u oktobarskoj revoluciji i 1918. postaje član RKP(b) i jugoslovenske komunističke grupe. Po dolasku u Jugoslaviju jedan je od organizatora formiranja jedinstvene revolucionarne radničke partije. U KPJ bio sekretar i član Izvršnog odbora, član Politbiroa CKKPJ, predstavnik KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne. Do 1925. više puta hapšen, a februara 1922. na takozvanom vidovdanskom prosecu osuđen na dvije godine zatvora. Emigrira 1925. u Beč, a potom u Moskvu, gdje je radio kao instruktor u Izvršnom komitetu Kominterne. Od 1926—1929. pohađao Međunarodnu lenjinsku školu. Tokom 1930—1931. radio u Čehoslovačkoj kao instruktor Kominterne. Od juna 1932. bio član Privremenog rukovodstva KPJ u Beču, a potom predstavnik KPJ u Kominterni. Poslije VII kongresa KI ponovo na radu u Politbirou sve do novembra 1936. kada je odstranjen iz rukovodstva zbog sukoba sa Gorkićem. Od januara 1937. učestvuje

u španskom građanskom ratu, kao komandant XV internacionalne brigade u činu pukovnika. Novembra 1937. uhapšen u SSSR-u i umro u zatvoru aprila 1939. Rehabilitiran 10. juna 1958. — 87, 205, 206, 207, 209, 219, 220, 223, 225, 239, 264, 278, 284, 308, 309, 316, 317

Ćor Slavko (1897), poslužitelj. Zbog aktivnosti u SKOJ-u uhapšen je i aprila 1930. osuđen na 2 godine robije — 239

Danhauer Hinko. Osuđen od Okružnog suda u Osijeku sa grupom radnika i seljaka 3. oktobra 1929. na 18 mjeseci zatvora — 245

Davidović Ljuba (1863—1940), profesor, političar i državnik. Jedan od osnivača i vođa Samostalne radikalne stranke, a od 1919. predsjednik Demokratske stranke. Predsjednik vlade od 16. avgusta 1919. do februara 1920. i od 27. jula do 6. novembra 1924. Od 1935. organizator Udružene opozicije, sarađuje sa Seljačkom demokratskom koalicijom, odnosno sa HSS-om — 267

Davidović Radivoje (1909), političar, profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1929. Uhapšen u ljeto 1929. i decembra iste godine osuđen na 4 godine robije. Tokom izdržavanja kazne u tamnicama Sremske Mitrovice i Lepoglave još tri puta osuđivan na dodatne kazne robije — ukupno još 11 godina. Na robiji je bio do oslobođenja Lepoglave, 1943, od kada aktivno učestvuje u NOP-u. Poslije oslobođenja zemlje obavljao niz političkih i naučnih dužnosti, profesor univerziteta. Objavio veliki broj naučnih radova. Biran za saveznog poslanika, člana CKKPS — 85, 194, 212, 245, 246, 277, 280, 282

Dečak Vinko (1895), trgovački pomoćnik. Zbog učešća u revolucionarnom pokretu dva puta osuđivan — marta 1925. na 3 godine zatvora i maja 1932. na 2 godine robije — 190, 249, 282, 283, 284

Dedijer dr Vladimir (1914), istoričar, publicista. Do 1941. bio saradnik lista »Politika«. Uređivao časopis »30 dana«. Učesnik NOP-a od 1941. Bio jedan od urednika »Borbe« (Užice 1941. i Drinići 1942) i radio u Agitpropu CKKPJ na kojoj dužnosti je bio i poslije oslobođenja. Bio direktor NIP »Borba« i direktor Ureda za informacije. Za člana CKSKJ biran na VI kongresu 1952. Objavio više istorijskih naučnih radova, naročito iz NOR-a, kao i nih publicističkih djela. Dopisni član SANU — 11, 233, 269

Denisov Pjotr Nikolajevič — vid. Brčić Petar

Dimitrov Georgij (1882—1949), bugarski političar i državnik. Jedan od osnivača Komunističke partije Bugarske. Član Centralnog komiteta Bugarske radničke socijaldemokratske partije (tesni socijalisti) i BKP od 1909. do 1949. Od 1921. član IKKI i Crvene sindikalne internacionale. Narodni poslanik u Bugarskoj od 1913. do 1923. kada je emigrirao u Jugoslaviju, a potom u Austriju i Njemačku. Do 1933. u Beču i Berlinu rukovodilac Balkanske komunističke federacije. Iste godine (1933) uhapšen je u Berlinu i optužen za organiziranje i učešće u paljevini Rajhstaga. Na sudskom procesu u Lajpcigu (31. septembra do 23. decembra 1933) oslobođen od optužbe. Tome je doprinijelo njegovo odlučno držanje, te se od optuženog pretvorio u tužioca fašizma. Od 1935. do 1943. bio generalni sekretar Komunističke internacionale. Po njegovoj direktivi BKP organizira 1942. Otečestveni front za borbu protiv fašizma. U Bugarsku se vraća 1945. i postaje prvi predsjednik vlade NR Bugarske i generalni sekretar Bugarske radničke partije (komunista) — 218

Ditrih — vid. Rokov Diego

Dogan Petar (1903—1928), metalski radnik. Predsjednik podružnice Saveza radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije u Smederevskoj Palanci; član uprave Pododbora metalaca u Zagrebu. Kao sindikalni funkcioner često proganjan od režima. Sa Doganom se Broz upoznao u Smederevskoj Palanci. Ponovo su se sreli u Beogradu. Tada je Dogan izrazio želju da ide u Zagreb da bi se zaposlio u nekom većem preduzeću. Tako je stigao u Zagreb, ali se ubrzo poslije toga razbolio od tuberkuloze i umro — 91, 101

Dolić Ljubomir (1906), student filozofije. Radio u tehnici MKKPJ Zagreba. Uhapšen marta 1929. Osuđen oktobra 1929. na 6 godina robije. Za vrijeme

izdržavanja kazne odrekao se komunizma i pušten na uslovni otpust — 182, 196, 248, 280, 283

Dollfuss Engelbert (1892—1934), austrijski državnik. Od 1932. savezni kancelar i ministar spoljnih poslova. Oslanjajući se na italijanski fašizam počeo sa uništenjem klasnog radničkog pokreta i u krvi ugušio 1934. generalni štrajk i ustanak radnika u Beču. Po dolasku Hitlera na vlast suprotstavljao se pripajanju Austrije Njemačkoj. Ubijen 25. jula 1934. prilikom pokušaja austrijskih nacionalsocijalista da uz pomoć njemačkih fašista izvrše državni udar — 239, 259

Dragica Dragić — vid. Kralj Franjo

Drašković dr Milorad (1873—1921), bankar i političar, narodni poslanik. Jedan od prvaka Samostalne radikalne stranke, a od 1919. Demokratske stranke. Ministar unutrašnjih dela (1920—1921); tvorac Obznane i nacrta Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi. Ubijen u atentatu koji je 21. jula 1921. izvršio u Delnicama Alija Alijagić, član organizacije Crvena pravda — 194, 233

Draušnik dr Juraj (1910), politički radnik. Član KPJ i učesnik NOP od 1941. Član ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio ministar za socijalnu politiku i ministar za saobraćaj u vladi NRH. Više puta biran za republičkog i saveznog narodnog poslanika — 244

Dugošević Jovan (1902), inženjer hemije, direktor Instituta za rudarska istraživanja u Zagrebu. Član KPJ od 1927. Do 1929. radio u tehnici MK Zagreba i PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, kada je zbog hapšenja svojih saradnika otišao u Beograd. Više puta je hapšen zbog svog revolucionarnog rada, a juna 1935. izveden je pred Državni sud za zaštitu države u Beogradu sa grupom komunista iz Beograda i Novog Sada. Uslijed nedostatka dokaza oslobođen od optužbe. U toku drugog svjetskog rata bio u logoru u Francuskoj. Poslije oslobođenja na raznim dužnostima u privredi — 247

Dujmić Ivan (1892—1962), politički radnik. Učesnik u radničkom pokretu od 1919. Uhapšen jula 1927. Na procesu pred Sudbenim stolom u Ogulinu 28. oktobra 1928. osuđen na 9 mjeseci zatvora. Ponovo uhapšen 17. novembra 1934. i osuđen na 3 godine robije — 513

Dukić M., policijski agent Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu — 95

Dundović Danilo, policijski agent Redarstvenog ravnateljstva u Zagrebu — 100

Durman Milan (1902—1941), književnik, publicist. Kao student prava prišao revolucionarnom radničkom pokretu i uređuje izdanja biblioteke »Progres«. Prešavši na pozicije građanske ljevice bavi se novinarstvom i sarađuje u časopisima »Kritika«, »Stožer« i »Literatura«. Također prevodi i izdaje naučna djela iz oblasti društvenih nauka. Od 1932. do 1939. odgovorni urednik i vlasnik časopisa »Književnik«. Poginuo na Ilidži 13. aprila 1941. prilikom njemačkog vazdušnog napada — 20, 21, 242, 306

Dužević Josip (1903), trgovački pomoćnik iz Starigrada na Hvaru. Skojevski i partijski aktivist od 1924. Godine 1928. delegat SKOJ-a na V kongresu KIM-a u Moskvi. Okružni sud u Mariboru osudio ga aprila 1929. na 2 godine robije — 248, 283

Đaković Đuro (1886—1929), metalski radnik, revolucionar, partijski rukovodilac. Revolucionarnom radničkom pokretu prišao kao osamnaestogodišnji mladić. Odlučno se bori za formiranje jedinstvene revolucionarne radničke partije. Od osnivanja KPJ više puta biran u centralni forum KPJ, a na izborima za Ustavotvornu skupštinu izabran za narodnog poslanika na listi KPJ. Među prvima od rukovodilaca KPJ sagledava opasnost od frakcionaštva, daje odlučan otpor i »lijevoj« i desnoj frakciji i zalaže se za jedinstvo snaga u KPJ. Izvršni komitet Kominterne je 1928. godine imenovao Privremeno rukovodstvo KPJ s Đurom Đakovićem na čelu. Početkom novembra 1928. na IV kongresu KPJ, izabran je za organizacionog sekretara KPJ. Njegova bogata i veoma intenzivna aktivnost prekinuta je 20. aprila 1929. kada je uhapšen u Zagrebu. Poslije inkvizitorskog mučenja u zagrebačkoj »Glavnjači« ubijen je na jugoslovensko-austrijskoj granici 25. aprila 1929 — 64, 196, 231, 235, 262, 264, 265, 266, 278, 290, 295

Đokić — vid Lekić Risto

Đorđević Momčilo (1900—1941), advokatski pripravnik. Tokom studija u Njemačkoj postaje 1922. čaln KP Njemačke. Maja 1929. član MKKPJ za Beograd, a juna njegov sekretar. Osuđen 6. III 1930. na 12 godina robije. Dodatnu kaznu od 2 godine robije dobio juna 1934. zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika. Godine 1939. ljekarska komisija predložila da se, kao veoma težak bolesnik, uslovno otpusti. Iz tamnice izašao 1939. — 85, 245, 246, 277, 280

Džaksenbajev Isaija, vlasnik mlina u kirgijskom aulu, gdje je Broz radio od avgusta 1918. kao mašinist — 74

Eisenhit Marko, zapisničar na sudskom procesu protiv Josipa Broza i drugova — 175

Engelman Žiga, student medicine iz Osijeka, član SKOJ-a. Bio veoma aktivan u tehnici PK i CKSKOJ-a. Radio na štampanju »Mladog boljševika«, organa CKSKOJ-a. Uhapšen u Osijeku i u zatvoru pristao na saradnju sa policijom — postao provokator. Uz pomoć policije emigrirao u Latinsku Ameriku — 266

Engels Friedrich (1820—1895), sociolog, filozof. Jedan od osnivača marksizma — teorije naučnog socijalizma i dijalektičkog i istorijskog materijalizma. Prisni prijatelj i vjerni suradnik Karla Marksa. Napisao niz naučnih radova iz oblasti ekonomije, filozofije, dijalektike — 248

Erkoli — vid. Toljati Palmiro

Fakin Franc (?—1924), radnik, omladinac, zvjerski ubijen od orjunaša u Trbovlju juna 1924. — 59, 261, 262

Falina-Majer Hilda, član KP Austrije koja je radila u tehnici CKKPJ u Beču — 312

Farkaš, pisar u Kaznenon zavodu u Mariboru — 191

Ferder Slavko, grafički radnik, uhapšen zajedno sa Josipom Brozom prilikom prvomajskih demonstracija u Zagrebu 1928. — 102, 103, 278

Ferjančič Miroslav, stražar u Kaznenom zavodu u Mariboru — 191

Festini Antun (1897—1931), keramičarski radnik, član MKKPJ Beograd i sekretar. Uhapšen avgusta 1929, a marta 1930. osuđen na 10 godina robije. Festini je bio težak plućni bolesnik. Od posljedica trinaestodnevnog štrajka glađu (20. jul—3. avgust 1931) i maltretiranja uprave — nasilnog hranjenja, slanog klistira i dr. što je izazvalo krvoliptanje, koje je trajalo tri nedjelje — umro je 21. septembra 1931. — 85, 182, 276, 277, 280

Fidler Elisa, vlasnica gostionice u selu Lepoglava — 189, 247, 297

Filipin Urša — 93

Filipov, jedan od rukovodilaca KP Bugarske, funkcioner Balkanskog zemaljskog sekretarijata Kominterne — 317

Filipović Filip (Bošković, 1878—1938), profesor, političar i partijski radnik. Pripadnik najstarije plejade revolucionara u Jugoslaviji koji su osnovali KPJ. Od 1919. stalno biran u najviše partijske forume: prvi sekretar KPJ, predsjednik komunističke opštine u Beogradu, komunistički narodni poslanik, predsjednik Centralnog odbora Crvene pomoći, predsjednik NRPJ. Osuđen februara 1922. na dvije godine robije. U tamnici napisao *Razvitak društva u ogledalu marksizma.* Juna 1924. emigrirao u SSSR i od tada kao partijsko-politički radnik djeluje u Austriji, Njemačkoj i SSSR-u. Više godina bio član Izvršnog komiteta Kominterne. Od 1929. do aprila 1932. bio član Zagraničnog biroa KPJ; član Politbiroa i rukovodilac Privremenog rukovodstva KPJ. Odlukom izvršnog komiteta Kominterne povučen sa rada iz Beča. Od tada radio kao odgovorni referent u Međunarodnom agrarnom institutu u Moskvi. Februara 1938. uhapšen, osuđen i ubijen u poznatim Staljinovim »čistkama«. Rehabilitiran 3. oktobra 1957. — 107, 231, 264, 270, 282, 284, 291

Filipović Miroslav — 190

Firšt, detektiv — 139

Flec Ivan (1908), zidarski pomoćnik. Kao član SKOJ-a djelovao u Osijeku. Godine 1929. bio član MKSKOJ-a. Uhapšen 1929. i marta 1930. osuđen na 6 godina robije. Pušten 10. avgusta 1935. — 245

Fleischer — vid. Gržetić Ivan

Franko Otokar (Markoni, 1907—1945), student Muzičke akademije u Ljubljani. Član KPJ od 1929. Godine 1934. bio član OKKPJ za Ljubljanu. Tokom 1935. centralni tehničar. Na toj dužnosti uhapšen 4. decembra 1935. Oktobra 1936. osuđen na 4 godine robije. Pušten decembra 1939. učestvovao u NOB-u. Poginuo 1945. — 252

Franović Anton (Dovjanenko, 1889), mornar. Član KPJ od 1923. Upućen u SSSR 1927. Pohađao KUNMZ. Kao instruktor CKKPJ djelovao u Dalmaciji od 1935. do početka 1936, kada je emigrirao u Francusku. Jedan od organizatora neuspjele ekspedicije za transport dobrovoljaca iz Jugoslavije u Španiju brodom »Korzika«. Uhapšen marta 1937. Osuđen oktobra 1937. na 5 godina robije. Iz sremskomitrovačke tamnice pobjegao avgusta 1941. u Fruškogorski partizanski odred. Živi u Kotoru — 225

Fridman Branimir (1908—1941), parvnik. Bio član MKSKOJ-a Osijek. Marta 1930. osuđen na 7 godina robije. Zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika, osuđen na još 2 dodatne godine robije. Sa robije izašao 18. jula 1938, ubijen od ustaša 1941. u Zagrebu — 182

Frković, vlasnik tekstilne tvornice u Zagrebu — 101

Frost — vid. Bedek Drago

Gačić Katica, supruga Gačić Matije, člana Politbiroa CKKPJ — 97, 100, 103, 106, 279

Gačić Matija (1906—1960), radnik, član KPJ od 1926. Od 1927—1929. studirao na KUNMZ. Godine 1929. vratio se na rad u Jugoslaviju i bio sekretar PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, a kasnije PKKPJ za Sloveniju i sekretar MKKPJ za Ljubljanu. Izvršni komitet Kominterne imenovao ga u Zagranični biro KPJ, a 1931. ponovo dolazi na dužnost sekretara Oblasnog komiteta KPJ u Sloveniji. Iste godine vraća se u SSSR i radi kao elektromonter u Lenjingradu. Zbog učešća u grupaškoj borbi 1933. isključen iz KPJ. U vrijeme Staljinovih »čistki« uhapšen. U zatvoru bio od 1938—1949. Umro u Lenjingradu 1960. — 264

Gajić — vid. Nikolić Zora

Galović — 162

Georgijević Dimitrije (1892—1959), političar, partijski radnik. Učesnik u oktobarskoj revoluciji. Bio član rukovodstva jugoslovenske grupe u RKP(b) i u tom svojstvu početkom 1920. putovao u Sibir, gdje je kandidovao Josipa Broza za člana Partije. Živio u SSSR do početka 1937. kada odlazi u španski građanski rat. Po kapitulaciji demokratske Španije interniran u Francusku, a zatim odlazi u SSSR. Godine 1944. dolazi u Jugoslaviju. Na V kongresu KPJ biran u Centranu revizionu komisiju — 270

Gerl inž. Fridrih (1901), inženjer hemije, redovni profesor Fakulteta za prirodoslovlje i tehnologiju u Ljubljani. Jedan od organizatora KPJ u Notranjskoj 1932 — 1934. Marta 1934. osuđen na 6 godina robije. Iz tamnice pušten 20. juna 1939. U socijalističkoj Jugoslaviji kao naučni radnik bavi se pronalazaštvom. Dobio brojna priznanja. Doživotni počasni predsjednik i član Saveza inženjera i tehničara Slovenije — 263

Glinšek Franjo (1898), podvornik. Član KPJ, sekretar partijske ćelije. Radio u tehnici u Zagrebu na transportiranju ilegalnog komunističkog materijala i literature iz Beča u Zagreb, preko Celja. Osuđen juna 1930. na 2 godine zatvora — 182, 245

Golub Anton, agent Uprave redarstvenog ureda u Zagrebu, koji je 4. avgusta 1928. prisustvovao pretresu stana Andrije Božičkovića u Vinogradskoj cesti 46 — 100, 140, 149

Gorecki, referent KP Rumunije u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu IKKI — 317

Gorkić Milan (Čižinski Josip, Sommer, 1904—1937), politički radnik. Član KPJ od 1919. Godine 1923. emigrirao u Austriju, otuda u Čehoslovačku, Njemačku, a u julu iste godine stigao u Moskvu. Član SKP(b) od 1923. Radi u međunarodnim komunističkim forumima — instruktor u Izvršnom komitetu Kominterne. Bio član IK Komunističke omladinske internacionale, a od 1928. drugi sekretar. Na VI kongresu IK Kominterne izabran za kandidata za člana Izvrš-

nog komiteta Kominterne. Član CKKPJ od 1928. Juna 1932. imenovan od IK Kominterne u Privremeno rukovodstvo KPJ. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ izabran u Politbiro CKKPJ. Bio na dužnosti političkog sekretara do juna 1937. Uhapšen novembra 1937. i osuđen. Nestao u Staljinovim »čistkama«. Rehabilitiran 31. marta 1956. — 107, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 227, 228, 231, 239, 242, 251, 256, 264, 279, 284, 291, 308, 309, 312, 313, 314, 315, 316

Goršek Ladislav (1909). rudar. Uhapšen decembra 1928. i osuđen juna 1929. na 2 godine robije. Iz tamnice izašao decembra 1930. — 248, 283

Govorušić Kata (1885—1957), fabrička radnica, član KPJ od 1919. Član MKKPJ i sekretar Pokrajinskog odbora Crvene pomoći za BiH. Godine 1929. uhapšena i marta 1930. osuđena na 5 godina robije. Tokom narodnooslobodilačke borbe bila politički komesar partizanskih bolnica u Slagoniji. Veoma aktivno radila u Antifašističkom frontu žena — 183, 281, 283

Gregor — vid. Vujović Grgur

Gregorić dr Pavle (1892), ljekar, politički radnik. Učesnik je oktobarske revolucije. Godine 1919. organizira prelaz puka »Matija Gubec« na stranu Crvene armije. U zimu 1920. radi u Moskvi na formiranju škole crvenih komandira za Jugoslovene. Avgusta 1921. odlazi u Jugoslaviju, gdje se odmah uključuje u rad KPJ. Po završetku medicinskog fakulteta radi kao ljekar u nizu mjesta, koristeći svoj položaj za rad u KPJ. Oktobra 1932. osuđen je na 2 godine robije. Dvogodišnju dodatnu kaznu robije dobio je juna 1934. Po izlasku sa robije djeluje u Zagrebu — na odašiljanju dobrovoljaca u Španiju, u tehnici, kao i na uređivanju ilegalnog »Vjesnika«. Avgusta 1937. na Osnivačkom kongresu KPH izabran za člana CK. Neposredno po osnivanju koncentracionih logora u Hrvatskoj uhapšen i konfiniran u Lepoglavu. Tokom ljeta i jeseni 1941. radi na organiziranju ustanka u Moslavini i Slavoniji, zatim u Lici i Kordunu. Izabran je za vijećnika I i II zasjedanja AVNOJ-a. Jedan od osnivača ZAVNOH-a i njegov sekretar. Poslije oslobođenja član savezne vlade, predsjednik Savjeta za narodno zdravlje, član SIV-a, poslanik Sabora Hrvatske i Savezne skupštine, član CKSKJ i CKSKH i dr. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 199, 240, 247, 297

Grković Dušan Dule (1901—1941). Kao srednjoškolac postao član SKOJ-a. Od 1922. do 1928. bio u uredništvu »Borbe«, a od 1927. do februara 1928. politički je sekretar MKKPJ Zagreb. Pripadao »lijevoj« frakciji. U partijskom rukovodstvu ponovo je 1932. na dužnosti sekretara PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Stalno bio pod policijskom prismotrom i često se nalazio u zatvoru. Strijeljan od ustaša avgusta 1941. — 239, 240, 247, 272

Grmušić Dragutin, osuđenik kriminalac koji je osuđen zajedno sa Davidovićem Radivojem zbog toga što je od njega primao komunističke spise i marksističku literaturu u Kaznenom zavodu u Lepoglavi — 194, 282

Gromov, ilegalno ime predstavnika KP Bugarske u BLS — 317

Grosi Antun (1899), bankarski činovnik. Član KPJ od 1928. Prije toga od 1923. aktivno djelovao u Savezu bankarskih činovnika u Zagrebu. U ljeto 1928. bio sekretar ulične partijske ćelije, a početkom 1929. član rajonskog komiteta KPJ. Radio među pristalicama Stjepana Radića u HSS-u. Aprila 1930. osuđen na 4 godine robije — 239

Grozdanov, ilegalno ime predstavnika jedne od balkanskih komunističkih partija u BLS — 317

Grubar Petar (1902—1944), opančarski radnik. Član KPJ od 1927. Ubrzo postaje član MKSKOJ-a Beograda. Sredinom januara 1929. uhapšen i poslije inkvizitorskog mučenja maja 1929. osuđen na 10 godina robije. Juna 1934. osuđen na još dvije dodatne godine robije. Poslije okupacije zemlje odlazi u otočački kotar, gdje formira partijske organizacije i vojne jedinice. Decembra 1941. postavljen je za obavještajnog oficira štaba grupe NOP odreda za Liku. U jesen 1942. postaje obavještajni oficir Glavnog štaba Hrvatske. Poginuo januara 1944. u otočačkom kraju u sukobu sa njemačkom

lovačkom divizijom. Narodni heroj — 24, 82, 85, 86, 182, 276, 296

Gržetić Anka (1896), radnica. Učestvovala u radničkom pokretu u Zagrebu. Zbog komunističke djelatnosti često hapšena. Juna 1930. osuđena na godinu dana zatvora. Tokom 1935. i 1936. nalazi se u Moskvi, gdje pohađa Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Pri povratku u zemlju uhapšena 1. juna 1938. i osuđena na dvije godine robije. Aprila 1941. sa grupom osuđenica komunistkinja pobjegla iz kaznionice — 28, 207, 239, 250, 306

Gržetić Ivan (Fleischer, Heller, 1896—1937), sindikalni i partijski radnik. Član KPJ od 1920. Jedan od istaknutih sindikalnih funkcionera u Zagrebu. Na IV kongresu KPJ izabran za člana CKKPJ; tridesetih godina član Politbiroa CKKPJ. Predstavnik KPJ u Crvenoj sindikalnoj internacionali, a kasnije i u Izvršnom komitetu Kominterne. Smenjen sa te dužnosti 1937. Uhapšen 1937. i ubijen — 28, 206, 210, 219, 220, 221, 228, 239, 250, 264, 273, 306, 314, 315, 316

Guja Danilo, osuđen od Prvostepenog suda za grad Beograd 16. februara 1928. na 6 mjeseci zatvora. Kaznu je izdržavao u Kaznenom zavodu u Požarevcu — 283

Gvozdenović — vid. Marić Ivo

Hagen — vid. Horvatin Kamilo

Haramina Izidor, vlasnik bravarske radionice u Zagrebu u kojoj je Josip Broz radio od 27. septembra do 19. novembra 1910. — 269

Hebrang Andrija (1899—1949), privatni namještenik, politički radnik. Član KPJ od 1920. Godine 1927. bio član MKKPJ Zagreb. Osuđen 1929. na 12 godina robije. Iz tamnice je izašao februara 1941. Do hapšenja, februara 1942, bio član CKKPH i radio po vojnoj liniji. U ustaškom zatvoru tajno prihvatio suradnju sa neprijateljem. Po izlasku iz ustaškog zatvora 23. septembra 1942. kada je izvršena zamjena između partizana i ustaša, Hebrang je, pošto je prikrio izdaju, bio član ZAVNOH-a i član Predsjedništva AVNOJ-a. Uhapšen je u vrijeme napada Informbiroa i Staljina na našu zemlju zbog neprijateljskog rada protiv KPJ i socijalističke Jugoslavije, maja 1948, kada je utvrđena i njegova suradnja sa ustašama. U zatvoru je izvršio samoubistvo — 27, 28, 56, 85, 86, 245, 246, 250, 262, 276, 297

Hećimović Nikola (1900—1929), privatni namještenik, partijski radnik, od 1928. sekretar Centralnog odbora Crvene pomoći Jugoslavije. Uhapšen 20. avgusta 1929. u policijskoj raciji u Zagrebu zajedno sa Đurom Đakovićem. Poslije zvjerskog mučenja u zagrebačkoj »Glavnjači«, mučki ubijen 25. aprila 1929. sa Đurom Đakovićem na jugoslovensko-austrijskoj granici — 264, 265, 290

Hegedušić Krsto (1901—1975), akademski slikar. Jedan od osnivača napredne grupe slikara »Zemlja« u Zagrebu (1929), koja je bila zabranjena 1935. Godine 1930. stvara Hlebinsku školu slikara naivaca. Zbog komunističke djelatnosti više puta hapšen. Od 1926. priređivao mnoge samostalne izložbe u zemlji i inozemstvu. Za vrijeme rata 1941. bio konfiniran u Gospiću, a zatim u zatvoru Gestapoa. Boi redovan profesor Likovne akademije u Zagrebu, upravnik Državne majstorske radionice, redovni član JAZU od 1948. i dopisni član SANU. Jedna od najznačajnijih ličnosti jugoslovenskog likovnog života. Nagrađivan mnogobrojnim nagradama za slikarstvo, opremu i ilustraciju knjiga — 241

Heller — vid. Gržetić Ivan

Herman Bogomir (A.B.C.), član MKKPJ u Vukovaru 1920. Hapšen 1921. Poslije toga odlazi u Beograd i sarađuje u »Organizovanom radniku« do 1928. Kao učesnik u književnim raspravama istupa sa sektaških pozicija — 20, 21, 241

Hilferding Rudolf (1877—1941), njemački političar, jedn od vođa njemačke Socijaldemokratske stranke i II internacionale. Iz oblasti ekonomije napisao djelo *Financijski kapital*. Negativno se odnosio prema oktobarskoj revoluciji i bio protivnik III internacionale. Godine 1933. emigrirao u Francusku, gdje su ga nacisti, poslije invazije Francuske, uhvatili. U zatvoru je 1941. navodno izvršio samoubistvo — 197, 248

Hirš Elza, svjedok na suđenju Josipu Brozu i drugovima 1928. u Zagrebu —

101, 103, 110, 112, 114, 115, 117, 120, 138, 141, 143, 155, 161

Hirš Stjepan, suprug Hirš Elze, svjedoka na suđenju Josipu Brozu i drugovima — 101

Hlavaček Rudolf (1901), tvornički radnik, koji je 1929. bio član KPJ i radio u mjesnoj partijskoj organizaciji Zagreb. Bio je i vođa odbrambene grupe, takozvane četvorke. Uhapšen novembra 1929. i osuđen jula 1930. na 3 godine robije — 239

Horvaj Vilim (1901—1938), član KP Rumunije od 1922. a član KPJ od 1923. Član CKSKOJ-a. Od 1925—1929. funkcioner Komunističke omladinske internacionale. U Moskvu došao 1933. Radio u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu KIM-a. Od 1934—1935. studira na KUNMZ. Godine 1936. u Međunarodnoj lenjinskoj školi rukovodi jugoslovenskim sektorom, a zatim do novembra 1938. radi u izdavačkom preduzeću *Inostrana knjiga* u Moskvi. U vrijeme Staljinovih »čistki« uhapšen novembra 1938. i osuđen. Rehabilitiran 10. juna 1958. — 261, 292

Horvat Ivan, ložač u električnoj centrali u Lepoglavi u kojoj je Josip Broz radio kao osuđenik — 189

Horvat Roman, omladinac, pripadnik nacional-revolucionarnog pokreta koji je zajedno sa grupom naprednih hrvatskih omladinaca učestvovao 1912. u atentatu na Slavka Cuvaja, bana i kraljevskog povjerenika Austro-Ugarske Monarhije u Hrvatskoj — 277

Horvatić Danica, namještenik kod »Divote« — 99

Horvatin-Mileusnić Jovanka (1900), službenik. Član KPJ od 1928. Maja 1929. emigrira u Beč, gdje radi u tehnici CKKPJ. Od 1930—1933. nalazi se u Moskvi na KUNMZ-u. Član SKP(b). U Beč se vraća jula 1933. i ponovo preuzima posao u tehnici CKKPJ. Uhapšena marta 1934. i policijski protjerana u Prag. U avgustu 1935. odlazi u Moskvu i studira na Međunarodnoj lenjinskoj školi — 252

Horvatin Kamilo (Petrovski, Hagen, Mirković, 1896—1938), novinar, politički radnik. Kao pripadnik nacional-revolucionarne omladine 1912. učestvovao u pokušaju atentata na hrvatskog bana Slavka Cuvaja, radi čega je osuđen na tri godine teške tamnice. Član KPJ od 1919. Od tada stalno biran u centralna rukovodeća tijela KPJ — član i sekretar PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, član CKKPJ i Politbiroa CKKPJ. Do proljeća 1928. pripadao »lijevoj« frakciji u KPJ. Često hapšen i proganjan. Početkom 1929. emigrirao u Beč, a potom u Moskvu. Član SKP(b) od 1930. Za vrijeme boravka u SSSR-u radio u Međunarodnom agrarnom institutu i kao referent u Izvršnom komitetu Kominterne, upravnik jugoslovenskog sektora KUNMZ. Član Politbiroa CKKPJ u Beču od septembra 1934. do kraja 1935. Godine 1936. član je Predstavništva KPJ u Moskvi. U vrijeme Staljinovih »čistki« uhapšen, osuđen i ubijen. Rehabilitiran 3. oktobra 1963. — 87, 205, 206, 211, 213, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 226, 228, 232, 277, 278, 312, 313, 314, 315, 317

Hribar — vid. Hudomal Karl

Hudomal Karl (Hribar, Oskar, 1904—1943), mašinbravar, politički radnik. Član SKOJ-a od 1920, a KPJ od 1927. Godine 1927. upućen odlukom CK SKOJ-a na školovanje u SSSR. Kooptiran u CKSKOJ-a. Bio je sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Sloveniju. Početkom 1931. postaje organizacioni sekretar CKSKOJ-a. Od novembra 1931. do avgusta 1932. bio glavni tehničar CKKPJ. U SSSR se ponovo vraća u novembru 1932. kada je do oktobra 1933. radio u KIM-u. Zbog sukoba sa Gorkićem 1936. odstranjen iz rukovodstva. Po Titovoj preporuci upućen na rad u Francusku među jugoslovenske iseljenike. Za vrijeme drugog svjetskog rata učestvovao u pokretu otpora u Austriji. Poginuo 1943. — 31, 206, 207, 209, 218, 219, 220, 226, 228, 239, 240, 285, 308, 309, 313, 314

Hupert Šimun, radnički i sindikalni povjerenik u Koprivnici, čija je adresa nađena na jednoj priznanici zaplijenjenoj prilikom hapšenja Josipa Broza 1928. — 91, 93, 101, 102

Igor, pseudonim slovenačkog aktivista, koji je 1934. sa Borisom Kidričem radio

na tehničkim pripremama za IV zemaljsku konferenciju KPJ — 221

Iskrov, ilegalno ime predstavnika KP Bugarske u IKKI. Član Internacionalne kontrolne komisije IKKI — 317

Iveković dr Mladen (1903—1970), politički radnik. Član KPJ od 1934. Sarađivao u lijevo orijentiranim listovima i časopisima. Godine 1935. bio sekretar Glavnog inicijativnog odbora Stranke radnog naroda. U godinama pred rat bio član Agitpropa CKKPH i urednik lista »Vjesnik radnog naroda«. Više puta hapšen. Učesnik NOP od 1941. Bio član AVNOJ-a i njegovog Izvršnog odbora, član ZAVNOH-a, urednik lista »Vjesnik«, član Agitpropa CKKPH. Poslije oslobođenja bio ministar u prvoj narodnoj vladi Hrvatske, zatim više godina funkcioner u diplomatskoj službi. Biran za člana CKKPH — 21, 22, 23, 242, 245, 306

Ivić Ivanka (1906), krojačka radnica. Učestvovala u radu KPJ od 1930. do 1932. Pružala pomoć svom suprugu Mihajlu Iviću, sekretaru PKKPJ za Srbiju. Održavala kurirske veze sa CK KPJ u Beču. Uhapšena septembra 1932. povodom hapšenja Petka Miletića, koji je kao član Politbiroa CKKPJ dolazio u stan Ivićevih (u podrumu Narodnog pozorišta, gdje je Ivić bio zaposlen kao mašinist ložač). Osuđena decembra 1932. na 2 godine robije — 283

Jajteles, jedan od vlasnika fabrike metalne robe u Jince-Čenkovu u kojoj je 1912. radio Josip Broz — 269

Jakubovič (ilegalno ime), funkcioner Izvršnog komiteta Komunističke internacionale, vjerovatno iz Kadrovskog odjeljenja — 87, 277

Jančar Rudi (1914), pomoćnik direktora Instituta za elektroniku i vakuumsku tehniku u Ljubljani. U radničkom pokretu Slovenije od 1932. Uhapšen 19. avgusta 1934. i osuđen na godinu dana zatvora. U NOP Slovenije učestvuje od jula 1941. Sa Antonom Tomšičem formira Centralnu tehniku KPS u kojoj radi do aprila 1942. Kasnije, uz pomoć radio-tehničara Kominterne Kopinića i njegove drugarice, uspostavlja kraće vrijeme radio-vezu sa Moskvom. Poslije oslobođenja takođe radi na uspostavljanju radio-stanica. Od 1947. do 1960. direktor je Instituta za elektroveze — 254

Janek — vid. Zovko Marko

Janešić — vid. Prežihov Voranc

Jenko — vid. Stipišić Mihailo

Janković Ivan, vijećnik Kraljevskog banskog stola u Zagrebu, koji je 21. februara 1929. učestvovao u donošenju odluke o pravosnažnosti presude Josipa Broza i drugova, izrečene od Sudbenog stola u Zagrebu, 14. novembra 1928. — 175

Javeršek Marija — vid. Broz-Javeršek Marija

Jelaska Vicko (Vodarić, 1897—1969), zemljoradnik, član KPJ od 1919. Član Pokrajinskog sekretarijata KPJ za Dalmaciju, član CKKPJ, izabran na IV kongresu. Isključen iz CKKPJ oktobra 1929. na II plenumu. Ponovo biran u CKKPJ na IV zemaljskoj konferenciji KPJ. Osuđen 25. juna 1936. na jednu godinu robije. Zbog likvidatorskih tendencija isključen iz KPJ 1939. Od 1941. u italijanskom koncentracionom logoru — 219

Jelen — 192

Jelavić Franjo (1897), zidarski radnik. Osuđen 22. marta 1930. na 10 godina robije. Ponovo je osuđen juna 1934. zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika na dvije godine robije. Kao veoma težak bolesnik, Jelavić je na preporuku ljekarske komisije pušten na uslovni otpust — 85, 245, 276

Jelenc Antun (1905), obućarski radnik, rukovodilac SKOJ-a u Zagrebu, član udarne grupe u Zagrebu, koju je formirao Đuro Đaković za oslobođenje rukovodilaca KPJ iz zatvora u Zagrebu. Neposredni izvršilac oslobodenja Mihajla Vraneša 1. II 1929. i Horvaja Vilima, člana PKSKOJ-a, iz zatvora Sudbenog stola u Zagrebu 19. marta 1929. Osuđen u Zagrebu 31. avgusta 1929. na dvije godine robije — 182, 239, 262

Jelić dr Ilija, inspektor u Ministarstvu pravde, šef odjeljenja za kaznene zavode — 179

Jelka — vid. Muk Adolf

Jaška, mašinist u mlinu Samuela Polaka u Velikom Trojstvu — 10

Jovanović dr Dragoljub (1895—1977), političar. Učestvovao u formiranju Socijalno-kulturne akcije, a 1940. osnovao sopstvenu partiju — Narodnu seljačku stranku. Za vrijeme okupacije 1941—1944. živio u Beogradu, a poslije oslobođenja pristupio Narodnom frontu — postaje narodni poslanik i sekretar Narodnog fronta Srbije. Sve se više, u međuvremenu, udaljava od platforme Narodnog fronta, dolazi u sukob i zbog svog otvorenog protivnarodnog rada biva 1947. osuđen — 268

Jovanović Jovan (Pižon, 1869—1939), političar i istoričar. Kratko vrijeme 1912. bio ministar inostranih djela Kraljevine Srbije. Od tada bio poslanik u Beču, Londonu, Vašingtonu. Godine 1920. učestvuje u osnivanju Saveza zemljoradnika i od 1923. do smrti bio predsjednik njegovog Glavnog odbora. Za vrijeme šestojanuarske diktature i docnije nalazio se među vođama Udružene opocije. Objavio veći broj istorijskih radova — 267

Jovanović Rajko (1898—1942), advokat, političar, partijski radnik. Član KPJ od 1919. Učesnik II kongresa KPJ u Vukovaru. Saradnik i urednik »Radničkih novina«, organa KPJ. Poslije Obznane 1921. aktivan u formiranju ilegalnih organizacija KPJ. Kao advokat istupa u svojstvu branioca na mnogim komunističkim procesima. Učestvuje u osnivanju Nezavisne radničke partije Jugoslavije (1923), sekretar je Oblasnog odbora MRPJ za Srbiju. Jedan od urednika brojnih listova organa KPJ. Niz godina bio član CKKPJ, a od 1926. član Politbiroa CKKPJ. Bio jedan od vođa lijeve frakcije u Partiji. U ljeto 1932. emigrirao u SSSR. CKKPJ 1937. ga upućuje u Pariz, odakle se 1939. vraća u zemlju. Uhapšen je 1940. i sproveden u koncentracioni logor u Bileći, odakle je pušten krajem godine. U Jablaničko-pasjački partizanski odred odlazi 1941. U borbama protiv okupatora poginuo 1942. na Malom Jastrepcu — 87, 169

Jug Pavao, svjedok policije na sudskom procesu Josipu Brozu i drugovima, novembra 1928. — 119, 142, 143

Jun dr Miroslav (1897—1941), publicist, učesnik u oktobarskoj revoluciji, jedan od istaknutih lijevo orijentiranih intelektualaca. Saradnik lista »Književnik« i drugih književnih časopisa. Član KPJ, bio partijski veoma angažiran u Zagrebu. Od 1935. član Inicijativnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije, a kasnije i Stranke radnog naroda. Godine 1939—1940. zajedno sa većom grupom komunista intelektualaca organizira kampanju za povratak jugoslovenskih interbrigadista u zemlju, koji su bili u koncentracionim logorima u Francuskoj. Poslije okupacije zemlje 1941. strijeljan od ustaša — 21, 242, 306

Jukić Luka (1887—1929), pravnik. Pripadnik nacionalističke omladine u Hrvatskoj. Jedan od organizatora đačkog štrajka i demonstracija početkom 1912. protiv bana Slavka Cuvaja. Zatim je 8. juna 1912. izvršio u Zagrebu na ulici atentat na Cuvaja, tada kraljevskog komesara u Hrvatskoj, ali ga nije usmrtio. Izveden na sud i osuđen najprije na smrt, a potom na doživotnu tamnicu. U lepoglavskoj kaznionici proveo do propasti Austro-Ugarske, a potom se teško bolestan od tuberkuloze povukao iz javnog života — 277

Just Josip (1909), staklarski radnik. Uhapšen krajem 1932. i januara 1933. osuđen na dvije i pol godine robije. Dodatnu kaznu robije izrekao mu Okružni sud u Sremskoj Mitrovici juna 1934. zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika — 249, 284

Kaclerović Triša (1879—1964), novinar i advokar, partijsko-politički radnik. Jedan od osnivača Srpske socijaldemokratske partije i Glavnog radničkog saveza. U saradnji sa Tucovićem radi na stvaranju socijalističke federacije balkanskih naroda. Bio socijalistički narodni poslanik. Član Centralnog partijskog veća od septembra 1919. Biran za narodnog poslanika na listi KPJ novembra 1920. Od proljeća 1921. nalazi se u centralnim rukovodećim telima KPJ. Od avgusta 1921. sekretar ilegalne KPJ. Sekretar Centralnog odbora NRPJ. Delegat na V kongresu Kominterne. Sa aktivnim radom u radničkom pokretu prestaje 1926. — 268, 314

Kajtner Katica, svjedok na Bombaškom procesu — 102

Kalin Aleksandar, zidarski pomoćnik — 91, 102

Kara Mihovil, slikar, novinar lista »Novosti«, reporter sa procesa Josipu Brozu i drugovima, novembra 1928. Nacrtao Brozov lik uz članak o »bombaškoj aferi« — 293

Karas Nikola, strojomehaničar u Sisku kod kog je Jodip Broz učio zanat — 92

Karađorđević Aleksandar (1888—1934), kralj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Jugoslavije, pristalica apsolutističkog režima. Za vrijeme njegove vladavine izglasana Obznana u Narodnoj skupštini i donesen Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi (decembar 1920 — avgust 1921). Godine 1929. uspostavlja režim diktature. Ubijen sa Lujem Bartuom 9. oktobra 1934. u Marseju — 237, 238, 243, 258, 260, 265, 273, 314

Karađorđević Pavle (1893—1976), princ, brat kralja Aleksandra. Jedan od trojice kraljevih namjesnika (1934—1941). U Namjesništvu preuzima glavnu ulogu kao knez namjesnik. U unutrašnjoj politici oslanjao se na predsjednika vlade M. Stojadinovića, a potom na D. Cvetkovića, za čije je vrijeme stvoren sporazum (1939) između srpske i hrvatske buržoazije, zvani sporazum Cvetković-Maček. U spoljnoj politici razvio saradnju sa fašističkim zemljama — Njemačkom i Italijom i 27. marta sklopio Trojni pakt. Poslije vojnog puča u noći između 26. i 27. marta 1941. smijenjen i odlazi u inostranstvo — 258

Karađorđević Petar I (1844—1921), kralj Srbije. Presto preuzima poslije ubistva Aleksandra Obrenovića (1903). Pod pritiskom krugova Crne ruke 1914. povlači se i prenosi vršenje kraljevske vlasti na prijestolonasljednika Aleksandra. Od tada pa do svoje smrti nema nikakvog utjecaja na vođenje unutrašnje i spoljne politike — 259

Karađorđević Petar II (1923—1970), sin kralja Aleksandra, na presto stupio 27. marta 1941. poslije vojnog puča grupe vazduhoplovnih oficira, s generalom Simovićem na čelu, koji su odstranili kneza namjesnika Pavla Karađorđevića. Poslije napada Njemačke na Jugoslaviju 15. aprila bježi iz zemlje u London. Tokom drugog svjetskog rata aktivno podržava pokret Draže Mihailovića, koga januara 1942. imenuje za »ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva«. Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije na II zasjedanju, 29. XI 1943, zabranjuje Petru Karađorđeviću povratak u zemlju, s tim da pitanje kralja i monarhije riješi narod sopstvenom voljom po oslobođenju cijele zemlje. Konačno riješenje pitanja monarhije donijela je Ustavotvorna skupština 29. XI 1945. na osnovu koje se u ime svih naroda Jugoslavije ukida monarhija u Jugoslaviji, a Petar II sa dinastijom lišava svih prava koja su njemu i dinastiji pripadala — 243

Karaivanov Ivan (Špiner, 1889—1960), revolucionar i politički radnik. Član KP Bugarske do 1918. U septembarskom ustanku 1923. protiv fašističke diktature član revolucionarnog komiteta i blizak saradnik G. Dimitrova. Poslije ugušenja ustanka odlazi najprije u Beč, a zatim 1926. u SSSR. Kao funkcioner Kominterne boravio u Kini, a od 1934. do 1944. radi u Izvršnom komitetu Kominterne, kada se vraća u Bugarsku. Zbog neslaganja 1945. napušta Bugarsku i stalno se nastanjuje u Jugoslaviji. Bio član CKKPJ i savezni narodni poslanik — 87, 277, 317

Kardelj Edvard (Levc, Bevc, Birk, 1910—1979), revolucionar, društveno-politički radnik, teoretičar. Član SKOJ-a od 1926. a član KPJ od 1928. Početkom iste godine član MKSKOJ-a za Ljubljanu. Slijedeće, 1929. član PKSKOJ-a za Sloveniju, a zatim i sekretar. Februara 1930. osuđen na dvije godine strogog zatvora. Početkom 1932. nastavlja aktivni rad u Sloveniji — uspostavlja PKKPJ u kome djeluje sve do novembra 1934. kada odlazi u Beč — skedište CKKPJ. Jedan od organizatora i učesnika Pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju (16—17. septembar 1934). U SSSR-u od početka 1935. do kraja 1936. pohađao Međunarodnu lenjinsku školu — aspiranturu, a istovremeno bio i predavač. Za to vrijeme bio i član rukovodećeg aktiva KPJ u Moskvi. Učestvuje avgusta 1936. na poznatom Savjetovanju rukovodilaca KPJ na kome je postavljeno novo centralno rukovodstvo. Na Titov zahtjev

vraća se u Jugoslaviju početkom 1937. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije, 18. aprila 1937. izabran za člana CKKP Slovenije. Od početka 1939. član CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ drži referat o političkoj situaciji i biran je za člana CKKPJ i Politbiroa. Učesnik na Majskom savjetovanju CK KPJ u Zagrebu. U ljeto 1941. kao delegat CKKPJ radi na organiziranju ustanka u Sloveniji i Hrvatskoj. U jesen 1941. odlazi u Vrhovni štab za čijeg člana je izabran na Savjetovanju u Stolicama. U Vrhovnom štabu na oslobođenoj teritoriji u Užicu uređuje list »Borbu«. Od početka januara 1942. ponovo je u Zagrebu, gdje sa Ivom Lolom Ribarom sačinjava Povjerenstvo CKKPJ za okupirani dio Jugoslavije. U martu iste godine odlazi u Ljubljanu, a u ljeto 1942. prebacuje se na oslobođenu teritoriju zajedno sa Glavnim štabom Slovenije. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a, 26. decembra 1942. biran je za potpredsjednika Izrvšnog odbora. Početkom oktobra 1943. oldazi u Vrhovni štab NOV i POJ, a radi i u CKKPJ. Na II zasjedanju AVNOJ-a, u čijim pripremama je veoma aktivno učestvovao, biran je u predsjedništvo AVNOJ-a i za potpredsjednika Nacionalnog komitata oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja nalazi se na najodgovornijim partijskim i državnim funkcijama. Stalno biran za člana CK SKJ, Politbiroa, sekretara CKSKJ, člana Predsjedništva CKSKJ i člana Predsedništva SFRJ. Narodni heroj — 40, 227, 249, 251, 252, 255, 257, 258, 259, 262, 263, 281, 310, 211, 313, 316

Kaurić Leon, vijećnik Kraljevskog banskog stola u Zagrebu, koji je 21. II 1929. učestvovao u rješavanju pravosnažnosti presude Josipu Brozu i drugovima od 14. novembra 1928. — 175

Kermavner dr Dušan (1903—1975), književnik, prevodilac. Kao aktivist i rukovodilac KPJ više puta hapšen i osuđivan. Marta 1931. osuđen na dvije godine robije, a 30. maja 1933. Okružni sud u Ljubljani osudio ga je na tri godine robije. Tokom drugog svjetskog rata bio u talijanskim i njemačkim logorima. Poslije rata naučni saradnik i autor niza kulturno-istorijskih publikacija — 249, 284

Keri Roza (1901), krojačica. Aktivni saradnik i rukovodilac SKOJ-a i KPJ u Velikom Bečkereku (Zrenjanin), član MKKPJ. Juna 1929. uhapšena i osuđena decembra 1929. na 10 godina robije — 281

Kerošević Jure (1900—1976), rudarski radnik. Kao učesnik u generalnom štrajku rudarskih radnika Bosne i Hercegovine i sukoba štrajkača sa žandarmerijom, 9. decembra 1920. u selu Husinu, osuđen februara 1920. na smrt vješanjem. Pod pritiskom jugoslovenskog i međunarodnog proletarijata i progresivnog javnog mnijenja, kazna mu je decembra 1922. zamijenjena sa 20 godina robije. Učesnik je narodnooslobodilačkog rata — 283

Kerše Alojz (1895), radnik. Član KPJ. Zbog aktivnosti u Celju uhapšen i osuđen 1929. na 18 mjeseci strogog zatvora — 248, 283

Keršovani Otokar (1902—1941), novinar, publicist. Član PKSKOJ-a za Srbiju 1927. Član KPJ od 1928. Saradnik mnogih listova i časopisa. Uhapšen oktobra 1927. i 1928. osuđen na 6 mjeseci zatvora. Po izdržanoj kazni postaje sekretar PKSKOJ-a i urednik njegovog »Biltena«. Juna 1930. ponovo osuđen na 10 godina robije. Aktivno učestvovao u svim akcijama političkih osuđenika za izvojevanje političkog statusa. Na robiji je mnogo prevodio i pisao. Bio je predavač na Komunističkom univerzitetu i jedno vrijeme njegov rektor. Uređivao veći broj listova u sremskomitrovačkoj tamnici. Jula 1941. strijeljan od ustaša — 85, 182, 246, 249, 277, 280, 283

Kežman dr Ljudevit, novinar, političar. Kao pripadnik HSS-a bio 1928. narodni poslanik — 23, 244

Kidrič Boris (Kos, Amzel, Rudić, 1912—1935), revolucionar, političar i naučni radnik. Član SKOJ-a 1927. a član KPJ od 1928. Pod kraj 1929. uhapšen i 1930. osuđen na godinu dana strogog zatvora. Od 1932—1935. član PKKPJ za Sloveniju — organizator, delegat i referent na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Sloveniju (16—17. septembar 1934). Organizator IV zemaljske konferencije na kojoj je izabran za kandidata za člana CKKPJ. Od sredine maja 1935. sek-

retar CKSKOJ-a i član Zemaljskog biroa KPJ u Zagrebu. Krajem 1935. učestvuje na VI kongresu KIM-a. Sredinom juna 1936. uhapšen u Beču, tadašnjem sjedištu CKKPJ. U zatvoru ostao godinu dana, a zatim protjeran u Čehoslovačku. U jesen 1937. odlazi u Pariz — sjedište CKKPJ, gdje nastavlja revolucionarni rad. Na radu u Sloveniji je ponovo od jeseni 1939. Poslije okupacije zemlje, 1941. jedan od organizatora Osvobodilne fronte. Politički komesar Glavnog štaba Slovenije gotovo cijelog rata. Vođa slovenačke delegacije na II zasjedanju AVNOJ-a. Poslije oslobođenja 1945. najprije prvi predsjednik slovenačke vlade, a zatim od 1946. ministar industrije savezne vlade, predsjednik Savezne planske komisije i predsjednik Privrednog savjeta. Od V kongresa KPJ član Politbiroa CKKPJ. Objavio niz naučnih radova, naročito iz oblasti ekonomije. Član JAZU. Narodni heroj — 40, 218, 220, 221, 251, 252, 255, 283, 310, 311, 313

Kirov Mironovič Sergije (1886—1934), ruski revolucionar, učesnik oktobarske revolucije. Naročito se istakao u razbijanju Denjikinovih bjelogardejskih trupa. Član CKRKP(b) od 1923, kandidat za člana Politbiroa CKSKP(b) 1926. član Politbiroa od 1930, a sekretar Politbiroa CK od 1934. Ubijen u atentatu u Lenjingradu 1934, gdje je bio na dužnosti sekretara lenjingradskog Oblasnog i Gradskog komiteta Boljševičke partije — 72, 269

Kirš Danica — vid. Marinić Tatjana

Kličko-Postl Katica (1895—1967), aktivni učesnik i saradnik u revolucionarnom pokretu i KPJ između dva svjetska rata. Najduže radila u Crvenoj pomoći. Svoj stan veoma često stavljala na raspolaganje za održavanje ilegalnih sastanaka. Od prvih dana ustanka 1941. radila ilegalno za NOP — 9, 10, 185, 187, 190, 233, 239, 248, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305

Knaus Avgust, vlasnik mehaničarske radionice u Zagrebu, u kojoj je radio Josip Broz od 13. marta do 1. jula 1911. — 269

Kobal Viktor (1910), fabrički radnik. Kao član SKOJ-a pod rukovodstvom Borisa Kidriča učestvovao tokom 1929. na rasturanju komunističkih letaka. Uhapšen 4. novembra 1929. i osuđen na 10 mjeseci strogog zatvora — 283

Kocman Josip, radnik, član KPJ. Osuđen od Okružnog suda u Celju 17. jula 1929. na 2,5 godine robije, koju je izdržao u Kaznenom zavodu u Mariboru — 26 190, 196, 197, 233, 234, 248, 281, 283, 299

Kocmur Alojz (1908—1942), pedagog, partijski radnik. Član SKOJ-a od 1923. Godine 1925. upućen u SSSR, gdje je pohađao Sverdlovski komunistički univerzitet. U drugoj polovini septembra 1929. učestvuje na sastanku Balkanskog omladinskog sekretarijata KIM-a. Januara 1930. dolazi u Sloveniju, a potom u Beograd, gdje je uhapšen 16. II 1930. i osuđen na 12 godina robije. Iz sremskomitrovačke kaznionice pobjegao sa tridesetoricom utamničenih komunista avgusta 1941. i uključio se u narodnooslobodilačku borbu. Godine 1942. pao u ruke ustašama, koje su ga objesile — 249

Kolar Ana, tetka Josipa Broza, koja je živjela u selu Podsreda — 314

Kolčak Aleksandar Vasiljevič (1873—1920), ruski admiral. Vođa kontrarevolucionarnih trupa koje su se borile protiv sovjetske vlasti od novembra 1918. do decembra 1919. Strijeljan februara 1920. — 92, 270

Koleša Viktor (1884—1946), politički radnik. Član KPJ od 1919, SKP(b) do 1931, a KP Španije od 1937. Jedan od osnivača KPJ za Sloveniju. Član CKKPJ od 1928—1932. Maja 1929. kooptiran za organizacionog sekretara KPJ. Godine 1930—1931. pohađao Međunarodnu lenjinsku školu u Moskvi. Ponovo u CKKPJ juna 1931. Oktobra 1931. rukovodi radom tehnike. Oktobra 1936. po odluci Kominterne odlazi u Španiju. Imao je čin kapetana. Inspektor vojne proizvodnje u Ministarstvu narodne odbrane. Po povratku u SSSR 1939. radi u zavodima »Kaganovič«. U Jugoslaviju se vratio 1945. — 264

Konte inž. Vilibald (1908—1948), rudarski inženjer. Osuđen 1931. na 7 mjeseci strogog zatvora. Ubrzo po izlasku iz zatvora postaje član pokrajinskog partijskog rukovodstva. Jedno vrijeme 1933. i 1934. bio organizacioni sekretar PKKPJ za Sloveniju. Marta 1935. osuđen na 4

godine robije. Poslije izlaska, avgusta 1938. završio rudarski fakultet i kao rudarski inženjer sve do oslobođenja radio u Hrvatskom zagorju. Poslije oslobođenja bio direktor rudnika Raša u Istri — 251, 256

Kopač — vid. Bedek Drago

Koprivnjak Eva (1894), domaćica, žena Andrije Božičkovića. U »bombaškom procesu« protiv Josipa Broza i drugova oslobođena od optužbe. Do 1955. živjela u Zagrebu — 95, 96, 97, 100, 103, 106, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 138, 139, 140, 145, 146, 148, 149, 151, 152, 155, 157, 160, 162, 167, 168, 169, 170, 173, 175, 177, 178, 231, 232, 279, 289, 292, 295

Koprivnjak Ignac (1887), radnik, brat Eve Koprivnjak. U procesu Josipu Brozu i drugovima, novembra 1928. bio oslobođen od optužbe. Živio do 1952. u selu Antunovcu kod Osijeka — 96, 97, 100, 103, 106, 108, 110, 113, 114, 115, 117, 122, 127, 128, 130, 132, 138, 145, 146, 149, 155, 159, 161, 171, 173, 177, 178, 279, 292, 293

Koprivnjak Ljubica, kćer Eve Koprivnjak — 115

Kordić Mihota Anka (1895—1970), privatna činovnica. Član KPJ od 1919. Član Pokrajinskog odbora Crvene pomoći. Od 1929. do proljeća 1930. kada je uhapšena, bila povezana sa Matijom Gačić, članom Politbiroa CKKPJ. Osuđena na dvije godine strogog zatvora. Godine 1939. član redakcije lista »Ženski svijet« — 182, 239

Kordić Franjo (1895), student medicine. Kao čin KPJ radio u tehnici koja je 1929—1930. bila smještena u Ortopedskoj klinici u Zagrebu. Održavao vezu sa centralnim partijskim rukovodstvom u Beču. Uhapšen u proljeće 1930. i osuđen na dvije godine strogog zatvora — 239

Koren Jaka, glavni tehničar PKKPJ za Sloveniju 1934. — 252, 254

Koren Mato (1907), obućarski radnik. Aktivan član Saveza kožarskih radnika od 1927. Bio član Izvršnog odbora Saveza kožarskih radnika Jugoslavije i član Rajonskog komiteta KPJ u Zagrenu. Uhapšen u ljeto 1929. Juna 1930. osuđen na 15 mjeseci zatvora. Drugi put osuđen septembra 1933. na 2,5 godine robije — 182, 239, 245

Korošec — 188

Korski Ivan (1909—1941), student tehnike. Kao student na Zagrebačkom sveučilištu uključuje se u napredni studentski pokret. Poslije policijskog protjerivanja odlazi u Osijek, gdje djeluje kao rukovodilac mjesne organizacije SKOJ-a. Uhapšen avgusta 1929. i osuđen marta 1930. na 1 godinu strogog zatvora. Godine 1934. sekratar je MKSKOJ-a Zagreba, kao i sekretar PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. Uhapšen u proljeće 1935. i osuđen na 4 godine robije. Za vrijeme tamnovanja bio član Kaznioničkog komiteta KPJ u sremskomitrovačkoj kaznionici. Strijeljan od ustaša 9. jula 1941. — 239, 253, 254, 309, 310

Kos-Bežan Milena (1913), profesor. Kao član Univerzitetskog kluba »Njiva« u Ljubljani sarađivala sa KPJ. Radila kao kurir PKKPJ za Sloveniju, zatim u Crvenoj pomoći, kao i u tehnici PKKPJ. Za vrijeme rata bila aktivist Osvobodilne fronte. Poslije oslobođenja profesor engleskog jezika na Višoj pedagoškoj školi u Ljubljani, a zatim u Zavodu za izdavanje udžbenika — 310

Kos — vid. Kidrič Boris

Kosanović dr Velizar (1899—1941), ljekar. Tokom studija u Francuskoj, za vrijeme prvog svjetskog rata, postaje komunist. Uhapšen januara 1921. zajedno s Radomirom Vujovićem i sproveden u tamnicu »La San«. Aprila 1921. protjeran iz Francuske. Po dolasku u zemlju učestvuje u radu KPJ. Najviše djelovao u rukovodstvima Crvene pomoći Jugoslavije. Držao vezu između utamničenih komunista u kaznionicama Sremske Mitrovice i Maribora i rukovodstva KPJ. Strijeljan u koncentracionom logoru na Banjici 17. oktobra 1941. — 241

Kosier dr Đuro, kraljevski sudbeni vijećnik koji je učestvovao u suđenju Josipu Brozu i drugovima novembra 1928. — 119, 128, 146

Kostić Boško, učitelj Kaznenog zavoda u Lepoglavi, režimski čovjek, ogorčeni protivnik komunista — 25, 179, 247, 282

Košmrlj Drago (1911), profesor, član KPJ od 1935, s prekidom od 1936. do februara 1942. kada je ponovo primljen. Tokom tridesetih godina, kao simpatizer KPJ, aktivan je u Akademskom agrarnom klubu »Njiva« na ljubljanskom univerzitetu, kao i »Savezu seoskih momaka i djevojaka«. Osam mjeseci proveo je u zatvoru (1934—1935). Godine 1941. neposredno pred izbijanje rata, interniran je u vojni koncentracioni logor u Ivanjici. Učesnik je NOB od 1941. Bio je 18 mjeseci u internaciji u Trevisi i u Gonarsu, a poslije kapitulacije Italije nalazi se u partizanskim odredima u Primorskoj, gdje je bio komesar Bazoviške brigade. Poslije oslobođenja nalazio se na odgovornim funkcijama u Ministarstvu inostranih poslova (otpravnik poslova u Tirani). Kasnije je komentator RTV Ljubljana iz oblasti spoljne politike, a danas u slovenačkoj redakciji »Komunist« — 254

Kovačević Boško, pekarski radnik, kod koga je policija u kući na Trešnjevki izvršila premetačinu prije hapšenja Josipa Broza — 102, 103, 278

Kovačević Dragutin (1905), opančarski radnik. Jedan od rukovodilaca u Nezavisnim sindikatima Jugoslavije. Godine 1927. bio predsjednik podružnice Saveza kožarskih radnika u Šapcu, a 1928. izabran za člana Centralne uprave istog saveza, čije je sjedište bilo u Zagrebu. Uhapšen jula 1929. i osuđen na dvije godine zatvora — 182, 239, 245

Kovačević Karlo, zemljoradnik, narodni poslanik HSS-a. Jedan od potpredsjednika Glavnog odbora stranke, koji je 1930. napustio položaj i prišao režimu diktature — 23, 244

Kovačević Nikola (1890—1967), politički radnik. Član KPJ od 1920. Narodni poslanik na listi KPJ 1920. Godine 1925. sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Podgoricu. Na III kongresu KPJ (1926) izabran za kandidata za člana CKKPJ. Po odluci CKKPJ 1928. emigrira u SSSR; Delegat KPJ na VI kongresu Kominterne. U Moskvi je do 1934. vršeći razne odgovorne dužnosti: predstavnik KPJ u Kominterni, upravnik jugoslovenskog sektora na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada. Godine 1930—1931. član Zagranićnog komiteta KPJ u Beču i član Politbiroa CKKPJ. Po odluci CKKPJ i KI 1934. odlazi u SAD kao predstvnika KPJ i KPSAD i član Biroa rukovodstva KPJ jugoslovenskih iseljenika komunista. U SAD je legalno novinar. Krajem 1937. odlazi u Kanadu po odluci CKKPJ, gdje radi isti posao kao i u SAD. Za vrijeme drugog svjetskog rata radi na populariziranju narodnooslobodilačke borbe. Po povratku u Jugoslaviju 1945. ostavljen za opunomoćenog ministra u Sofiji. Od 1948. biran za člana CKKPJ i člana CKKP Crne Gore — 264

Kovačević Pavle (1905—1943), politički i partijski radnik. Član KPJ od 1924. Tokom 1926. i 1927. sekretar PKSKOJ-a za Srbiju i član CKSKOJ-a. Uhapšen 1927. i februara 1928. osuđen na 5 godina zatvora. Po izlasku nastavlja revolucionarnu aktivnost u Beogradu i Zagrebu. Godine 1931. član OKKPJ Nikšić. Jedan od organizatora i rukovodilaca ustanka u tom kraju. U proljeće 1943. član Oblasnog komiteta KPJ za južnu Hercegovinu i pomoćnik političkog komesara Operativnog štaba za Hercegovinu. Juna 1943. uhvaćen od četnika, predat talijanskim okupatorima, koji su ga strijeljali — 263

Kovačič Oskar (Stritar, 1908—1944), politički radnik. Član KPJ od 1931. Od 1932. do 1934. rukovodio partijskom tehnikom PKKPJ za Sloveniju. Član toga komiteta od 1934. Novembra 1934. uhapšen i 5. marta 1935. osuđen na 18 mjeseci robije. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije 1937. izabran za člana CKKP za Sloveniju. Februara 1940. uhapšen i interniran u koncentracioni logor u Bileći. Po dolasku u Ljubljanu član je Vojne komisije CKKP Slovenije. Od početka ustanka član Glavnog štaba Slovenačkih partizanskih četa. Početkom avgusta odlazi u Trst, gdje organizira Osvobodilnu frontu i Pokrajinski komitet KP Slovenije za Slovenačko primorje i Istru, čiji je sekretar. Na ovom zadatku uhapšen i septembra 1942. zajedno sa bratom Levom, osuđen na 30 godina zatvora. Kaznu je izdržavao u Kastelu Franko, gdje je obolio od tuberkuloze. Pušten je iz zatvora decembra 1943, a krajem januara 1944. umro. Narodni heroj — 251

Kovačić, sudija Kraljevskog banskog stola u Zagrebu, koji je potpisao izvještaj o pravosnažnosti presude Josipu Brozu i drugovima — 178

Kozinarov Anton (Bogdanov), bugarski emigrant u SSSR. Sredinom tridesetih godina djelovao je u BLS, zatim kao instruktor KI. Poginuo u Bugarskoj sredinom 1943 — 239

Kradijan Stjepan (1902), zidar. Član KPJ. Tokom 1930. i 1931. bio veza partijskih rukovodstava i organizacija u Hrvatskoj sa centralnim partijskim rukovodstvom u Beču. U njegovom stanu bila je centralna tehnika iz koje je odašiljan materijal širom zemlje. Takođe je organizirao i vezu rukovodstava KPJ Zagreba sa utamničenim komunistima iz lepoglavske tamnice. Osuđen marta 1932. na godinu i pol strogog zatvora — 239

Kraigher Danilo (1912—1977), student tehnike u Ljubljani. Češće angažiran u radu tehnike MKKPJ za Ljubljanu i PKKPJ za Sloveniju — 255, 310

Kraigher Sergej (1914), društveno-politički radnik. Član KPJ od 1934. Od tada i član Univerzitetskog komiteta KPJ Ljubljane. Istovremeno i glavni tehničar PKKPJ za Sloveniju. Uhapšen novembra 1934. i marta 1935. osuđen na dvije godine strogog zatvora. Godine 1941. sekretar Okružnog komiteta KP Trbovlje, a decembra iste godine postaje sekretar PKKPJ za Štajersku. Za sve vrijeme narodnooslobodilačkog rata istaknuti partijski rukovodilac. Poslije oslobođenja zemlje bio na raznim odgovornim partijskim i državnim dužnostima. Član CKSKJ i CKSK Slovenije, predsjednik Predsjedništva SR Slovenije, član Predsjedništva CKSKJ i Savjeta Federacije — 253, 255, 310, 311

Kralj Franjo (Dragić, 1901—1941), fabrički radnik. Djelovao u Nezavisnim sindikatima Jugoslavije do njihove zabrane 1929. Pod režimom diktature bio jedan od rukovodilaca KPJ u Zagrebu. Uhapšen januara 1930. i osuđen na dvije godine robije. Sekretar PKKPJ postaje u proljeće 1934. Na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji KPJ za Hrvatsku i Slavoniju izabran za člana pokrajinskog partijskog rukovodstva, odnosno za njegovog sekretara. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za člana CKKPJ. Godine 1935. postaje član Zemaljskog biroa KPJ. Na toj dužnosti uhapšen novembra 1935. u Zagrebu i osuđen juna 1936. na 3 godine robije. Uhapšen marta 1941. od Mačekove zaštite i poslije kapitulacije Jugoslavije i formiranja Nezavisne Države Hrvatske predan ustašama, koje su ga ubile — 218, 219, 220, 222, 239, 240, 285, 286, 305

Kraljević — vid. Leskošek Franc

Kranželić Filip, seljak iz Velikog Trojstva, poznanik Josipa Broza za vrijeme njegovog rada u mlinu Samuela Polaka (1921—1926) — 11

Kranjec Vjekoslav, član Izvršnog odbora URSSJ u Zagrebu — 238

Kraš Josip (1900—1941), pekarski radnik, politički i partijski radnik. Član KPJ od 1919. Bio tehnički urednik »Borbe«. Uhapšen 1929. i novembra iste godine osuđen na 5 godina robije. Na osnivačkom kongresu KP Hrvatske izabran za člana CKKP Hrvatske, a na V zemaljskoj konferenciji KPJ (oktobra 1940) za člana CKKPJ. Poslije okupacije Jugoslavije, kao delegat CKKPH odlazi u Karlovac, gdje vrši pripreme za oružani ustanak, Osniva Vojni komitet za Kordun, Baniju i Gorski kotar. U organiziranju svakodnevnih diverzantskih akcija prokazan je ustašama od strane provokatora, te je novembra 1941. mučki ubijen s leđa. Narodni heroj — 26, 249

Krašovec ing. dr Stane (1905), ekonomist. Pred drugi svjetski rat privatni namještenik. Član KPJ postao je tokom studija na ekonomsko-komercijalnoj školi u Zagrebu. Od avgusta 1935. do januara 1936. član PKKPJ za Sloveniju, potom 4 godine na robiji u Kaznenom zavodu u Sremskoj Mitrovici, gdje je na Komunističkom univerzitetu osuđenika komunista, predavao političku ekonomiju. U vremenu od 1932. do 1935. objavio je više brošura i članaka o aktuelnim političkim i ekonomskim problemima, potpisujući ih raznim pseudonimima. Učesnik je NOB od 1941. Poslije oslobođenja na raznim odgovornim dužnostima — direktor Saveznog statističkog ureda, profesor političke ekonomije na Ljubljanskom univerzitetu. Objavio niz publicističkih i naučnih radova iz oblasti ekonomije. Dobitnik je nagrade AVNOJ. — 255

Kraus Sigmund — 223

Krekić Bogdan (1893—1970), član Centralnog radničkog sindikalnog vijeća Jugoslavije od aprila 1919. Pripadao centrunašima i kao jedan od potpisnika *Manifesta opozicije KPJ* isključen iz KPJ decembra 1920. Poslije toga učestvuje u osnivanju reformističke Socijalističke radničke partije — 253

Kreps Rudolf, klesarski radnik, pominje se u »bombaškom procesu« protiv Broza i drugova — 102

Krešić — vid. Cvijić Đuro

Krleža Miroslav (1893), književnik, direktor Leksikografskog zavoda u Zagrebu. Član KPJ od 1919. Pokretač i urednik prvog književnog časopisa na Balkanu »Plamen« (januar — 8. avgust 1919). Januara 1934. sa Milanom Bogdanovićem pokreće časopis »Danas«, a 1939/40. časopis »Pečat«. Napisao veliki broj romana, eseja, drama i drugih djela. Poslije drugog svjetskog rata (1947—1957) potpredsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, predsjednik Saveza književnika Jugoslavije, poslanik Sabora SRH i Savezne narodne skupštine. Bio biran u CKKPJ i CKKPH. Jedan od najistaknutijih književnih stvaralaca Jugoslavije. Za svoja književna ostvarenja nagrađen je za životno djelo Njegoševom nagradom i nagradom AVNOJ-a. Redovni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti od 1947. i Srpske akademije nauka, glavni i odgovorni urednik Enciklopedije Jugoslavije — 20, 21, 241, 242, 306

Krndelj Ivan (Rihter, 1888—1941), partijski i sindikalni funkcioner. Član KPJ od 1919. Izabran za narodnog poslanika na listi KPJ (1920). Sekretar Pokrajinskog sindikalnog vijeća, član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, delegat na III kongresu KPJ. Uređivao list »Organizovani radnik«. Poslije uspostavljanja monarhističke diktature uhapšen i konfiniran u Krapinu, odakle bježi u Beč, a potom u SSSR. Najprije je u Moskvi upravnik KUNMZ. Radi u aparatu Crvene sindikalne internacionale do 1934. kada je prešao na rad u KPJ. Početkom 1937. odlazi u Pariz i učestvuje u radu komisija CKKPJ. Godine 1939. vraća se u zemlju, gdje je ubrzo interniran u koncentracioni logor u Lepoglavi. Jula 1940. pušten je iz logora, ali je ponovo uhapšen, predat ustašama i bačen u logor Kerestinec, u blizini kojeg je poginuo — 102, 221, 244, 277

Krofton Valter (Crofton Walter), pravnik, osnivač »irskog sistema« u izdržavanju kazni lišenja slobode — 246

Kujbišev Valerijan Vladimirovič (1888—1935), sovjetski partijski i državni rukovodilac. Član Komunističke partije od 1904. U godinama građanskog rata istakao se kao organizator i politički rukovodilac Crvene armije. Na X kongresu RKP(b) 1922. izabran za člana CK, a aprila 1922. za sekretara CKRKP(b) — 269

Kun Bela (1886—1939), mađarski revolucionar. Jedan od osnivača KP Mađarske i rukovodilac Mađarske sovjetske republike (1919). Radio je u Izvršnom komitetu Kominterne, čiji je bio dugogodišnji član sve dok nije stradao u Staljinovim »čistkama«. Poslije XX kongresa KPSS rehabilitiran — 99, 109, 111, 121, 147, 176, 231

Kunce Mato, policijski svjedok na sudskom procesu Josipu Brozu i drugovima — 110, 115, 117, 119, 138, 142

Kunce Slava, policijski svjedok na sudskom procesu Brozu i drugovima novembra 1928. — 110

Kupanovac Stjepan, uhapšen u Osijeku sa grupom radnika i seljaka i 3. oktobra 1929. osuđen od osječkog Okružnog suda na 15 mjeseci zatvora — 245

Kurto Mehmed (Vorak, 1898), krojački radnik, partijski funkcioner. Bio član Mjesnog komiteta i Okružnog komiteta 1927. u Sarajevu. Član KPJ od 1925. Godine 1928. odlukom CKKPJ upućen u Moskvu na Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Jedno vrijeme radio na Uralu, a zatim ga je CKKPJ povukao na rad u Beč. Bio instruktor CKKPJ. Godine 1935. i s početka 1936. kao instruktor CKKPJ radio u Zagrebu i Ljubljani pod pseudonimom Alojz. Na tom poslu uhapšen 19. februara 1936. u Ljubljani. Odmah otpremljen u sremskomitrovačku tamnicu na izdržavanje desetogodišnje kazne robije na koju je u odsustvu bio osuđen

marta 1930. Iz sremskomitrovačke tamnice pobjegao avgusta 1941. — 211, 225

Kurtić Petar, sindikalni funkcioner u Zagrebu — 91, 93, 101, 102, 112, 116, 124, 129, 130, 136, 154

Kus-Nikolajev Mirko, doktor filozofskih nauka od 1924. Bio inicijator stvaranja socijalističke omladine Jugoslavije (sa sjedištem u Zagrebu), na čijem je čelu od 1921. Od sredine tridesetih godina zastupa trockistička gledišta — 27

Lazarenko — vid. Čepelnik Franc

Lazarević L., službenik referent u Ministarstvu pravde Kraljevine Jugoslavije — 180

Lebović dr Ivan (1875—?), advokat. Član Glavnog odbora HSS-a. Godine 1941. učestvovao u narodnooslobodilačkoj borbi. Učesnik je na I i II zasjedanju AVNOJ-a. Oba puta je biran za člana Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije — 22, 243, 305

Lekić Risto (Ribarević, Đokić, 1909—1943), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1931. Odlazi u Crnu Goru i po direktivi PKKPJ za Crnu Goru radi na formiranju organizacija i rukovodstava u Crmini i drugim krajevima. Godine 1934. postaje sekretar OKKPJ za okrug barski, a nešto kasnije prešao na rad u Podgoricu, gdje je obavljao dužnost sekretara SKKPJ. Septembra 1934. postaje član PKKPJ za Crnu Goru i sekretar PKSKOJ-a. U drugoj polovini 1936. odlazi sa sekretarom PKKPJ za Crnu Goru Nikolom Lekićem u Albaniju, gdje učestvuje u formiranju revolucionarnih organizacija radničkog pokreta. Vraća se 1937. Poslije kapitulacije Jugoslavije 1941. radi na pripremanju i dizanju naroda na oružani ustanak u Crmnici i Baru. Ovablja razne vojne i političke dužnosti u jedinicama. Na položaju rukovodioca politodjela 4. proleterske brigade poginuo juna 1943. kod Foče. Narodni heroj — 218, 220

Lenac dr Zdravko, advokat, branio Josipa Broza na sudskom procesu pred Sudbenim stolom u Ogulinu 1927 — 232

Lenjin (Lenin Uljanov) Vladimir Iljič, (1870—1924), revolucionar, ekonomist, sociolog, teoretičar revolucionarnog marksizma, organizator i vođa marksističke radničke partije boljševika u Rusiji. Organizator i vođa oktobarske socijalističke revolucije i međunarodnog radničkog pokreta. Tvorac sovjetske države — 96, 99, 106, 109, 111, 121, 147, 176, 231, 248, 270

Leskošek Franc (Kraljević, 1897), politički i partijski radnik. U sindikalni pokret uključuje se 1913. Član KPJ od 1926. Godine 1933. biran za sekretara Pokrajinskog odbora Saveza metalskih radnika. Naredne 1934. izabran za predsjednika Strokovne komisije Slovenije. Na avgustovskom savjetovanju 1936. rukovodećeg aktiva KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne imenovan za člana Politbiroa CKKPJ, a poslije dvije godine, kada je Tito 1938. formirao u zemlji Politbiro CKKPJ, ponovo postavljen na tu dužnost. Na osnivačkom kongresu KP Slovenije, aprila 1937. izabran za sekretara. U Politbiro CKKPJ izabran na V zemaljskoj konferenciji KPJ (oktobra 1940). Juna 1941. postaje komandant Glavnog štaba slovenačkih partizanskih četa. Bio i član Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije. Poslije oslobođenja zemlje obavljao odgovorne državne i partijske dužnosti. Bio član Politbiroa CKSKJ, odnosno član Izvršnog komiteta CKSKJ. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 219, 220, 258

Leskovar Stjepan (1912), obućarski radnik. Kao skojevski rukovodilac u Zagrebu uhapšen u ljeto 1929. Osuđen na dvije godine robije — 239

Levc — vid. Kardelj Edvard

Levi dr Salamon (1896), sanitetski general-major u penziji. Član KP Austrije od 1922. Saradnik lista »La Fédération Balcanique« i lista jugoslovenskih komunista »Srp i čekić«. Zbog komunističke djelatnosti presudom policijske direkcije (26. juna 1926) izgnan iz Austrije. U Jugoslaviju dolazi 1928. i u Zagrebu po odluci CK KPJ radi u centralnoj tehnici. Bio član MKKPJ Zagreba i sekretar rajonskog komiteta. Krajem zime 1929. postaje tehnički sekretar CKKPJ. Uhapšen juna 1929. i aprila 1930. osuđen na 10 godina robije. Godine 1941. postaje politički komesar čete, a potom upravnik bolnice u Drvaru. Decembra 1942. šef je saniteta 7. krajiške brigade. Sve vrijeme rata bio na rukovodećim sani-

tetskim dužnostima. Po oslobođenju zemlje načelnik saniteta Armije, načelnik Vojnomedicinske akademije, zamjenik načelnika Sanitetske uprave JNA — 26, 85, 179, 180, 181, 182, 190, 194, 196, 197, 199, 201, 234, 245, 247, 248, 276, 277, 280, 281, 298, 299, 300, 303

Lilić Lazar (Sava, 1910), pravnik, novinar i diplomat. Član KPJ od 1931. Više puta hapšen (1932, 1934, 1935). Jula 1936. osuđen na godinu dana robije. Od 1932—1935. rukovodilac ilegalnog partijskog punkta za Beograd i Srbiju. Održavao šifriranu vezu sa CKKPJ u Beču, kao i kurirsku preko ilegalnog kanala kojim je rukovodio. Organizator Pokrajinske partijske konferencije za Srbiju (septembar 1934). Od 1937. djeluje kao advokatski pripravnik u udruženju pravnika. Tokom rata 1941—1944. ilegalno radi za NOP u Srbiji i Beogradu. Poslije oslobođenja novinar, a zatim u diplomatskoj službi — 285

Lilić Stevan (1906—1938), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1929. Do 1932. aktivno radio u revolucionarnom pokretu u Kragujevcu i Beogradu. Novembra 1932. odlazi u Beč, gde je postavljen za instruktora CK u tehničkom aparatu. Ubrzo postaje rukovodilac centralne tehnike KPJ. Oktobra 1934. CKKPJ ga upućuje u Moskvu, gde studira na Međunarodnoj lenjinskoj školi. Po povratku u Beč nastavlja rad u centralnoj tehnici, a istvoremeno je i partijski instruktor. Početkom 1937. dolazi u Jugoslaviju radi organizovanja dobrovoljaca za Španiju. Početkom septembra 1937. po odluci CKKPJ odlazi u Španiju. Poginuo aprila 1938. na aragonskom frontu (Morelja) — 307

Lipovščak Viktor (1905—1937), partijsko-politički radnik. Lipovščak rukovodi partijskom grupom od 50 komunista, koji su djelovali u radničkom kraju Zagreba — Trešnjevka. Izdavali su list »Crveni barjak«. Februara 1934. upućen je u Moskvu, gde je pohađao Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Po povratku u zemlju, kao instruktor CKKPJ 1935, ponovo se našao u zatvoru februara 1936. gdje je proveo oko 8 mjeseci. Kada je u oktobru pušten, ilegalno odlazi u Beč, a zatim za Španiju. Poginuo početkom januara 1937. na madridskom frontu — 240

Jenar Ivo, privatni namještenik — 99

Lončar Barica, rođaka — sestra Josipa Broza, koja je živjela u selu Drnje kod Križevaca — 233, 299

Lopandić Dimitrije Dika (1899—1941), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1919. Kao član omladinske terorističke organizacije Crvena pravda učestvovao 1921. u atentatu na Milorada Draškovića. Osuđen oktobra 1921. na 12 godina robije. Izašao iz tamnice oktobra 1933. Nastavio s partijskim radom iako je bio teško bolestan. U junu 1941. uhapšen od ustaša i otjeran u koncentracioni logor Kerestinec. Ubijen u julu poslije neuspjelog bjekstva grupe zatvorenih komunista — 24, 182, 194, 280, 283, 297

Löwy — vid. Muk Adolf

Lulik Anton (1912), radnik. Kao član SKOJ-a u Ljubljani u prvim danima šestojanuarske diktature učestvovao u akcijama pod rukovodstvom Borisa Kidriča. Uhapšen i osuđen aprila 1930. na 9 mjeseci strogog zatvora — 283

Luter Franc, radnik, raznosač piva preduzeća »Gloke« u Dravogradu kod koga je bio organiziran ilegalni punkt za vezu Partije sa Bečom — 259

Luter Karlo (Vlado, Bratec, 1910—1948), član SKOJ-a od 1926. Radio na rasturanju partijske ilegalne literature i njenom prenošenju iz Austrije u Jugoslaviju — rukovodio i ilegalnim kanalom na jugoslovensko-austrijskoj granici za prijenos literature. Odlukom CKKPJ avgusta 1929. odlazi u Moskvu na KUNMZ. Krajem 1934. dolazi u Beč, gdje postaje član CKSKOJ-a. Ilegalno odlazi u Sloveniju, gdje djeluje kao omladinski rukovodilac i instruktor CKKPJ. U tom svojstvu učestvuje u radu PKKPJ za Sloveniju. Delegat SKOJ-a na VI kongresu KOI. Poslije toga 1935. i jedno vrijeme 1936. bio predstavnik SKOJ-a u Komunističkoj omladinskoj internacionali. U julu 1936. ponovo na radu po liniji SKOJ-a u zemlji, a u jesen 1937. na radu u Parizu. Za vrijeme rata hapšen od ustaša u Slavonskom Brodu, a od avgusta 1944. učestvuje u NOB-u u Sloveniji. Umro 1948. u Jugoslaviji — 214, 215, 251, 312, 313

Ljevaković Ivan, suđen kao frankovac. Za vrijeme izdržavanja kazne robije postao špijun Ministarstva pravde, kojem je tokom 1936. i 1937. dostavljao izvještaje o radu osuđenika komunista na idejnom obrazovanju i o njihovom univerzitetu u sremskomitrovačkoj kaznionici — 190, 191, 282

Ljotić Dimitrije (1891—1945), ratni zločinac. Osnivač i vođa nacionalističkog pokreta pod nazivom *Jugoslovenski nacionalni pokret — Zbor*, koga je formirao početkom 1935. Poslije okupacije zemlje Ljotić se sa svojom organizacijom stavlja u službu okupatora. Formira *Srpske dobrovoljačke odrede* koji su učestvovali u borbi protiv partizanskih odreda i Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije — 180, 260

Ljubljankić Ahmet, frankovac. Suđen 23. decembra 1929. na 11 godina robije. Poslije stvaranja Nezavisne Države Hrvatske stupa u ustašku obaveštajnu službu kao agent — 182

MacDonald James Ramsay (1866—1937), britanski državnik. Jedan od osnivača i vođa Nezavisne radničke partije i kasnije Laburističke stranke. Niz godina bio lider laburista, prvi predsjednik laburističke vlade. Više puta bio ministar i predsjednik vlade. Protivnik marksizma i klasne borbe — 165

Maček Ivan (Tesla, Martin, 1908), politički radnik, član Savjeta Federacije. Član KPJ od 1930. Ubrzo postaje član OKKP Ljubljana i član PKKPJ za Sloveniju. Na IV partijskoj konferenciji za Sloveniju izabran za sekretara PK. Od 1935—1937. pohađa Međunarodnu lenjinsku školu u Moskvi. Na osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran za člana CKKPS. Uhapšen 1938. i osuđen na 4 godine zatvora. Bio član KKKPJ u zavodu u Sremskoj Mitrovici. Zajedno sa većom grupom komunista osuđenika pobjegao 21. avgusta 1941. u partizane. Početkom 1942. postaje komesar Glavnog štaba Slovenačkih partizanskih odreda, a oktobra iste godine komandant Glavnog štaba. Jula 1943. kao član Politbiroa CKKPS, bavi se partijsko-političkim radom. Delegat na II zasjedanju AVNOJ-a. General-major od decembra 1944. Poslije oslobođenja obavlja niz najistaknutijih partijskih, državnih i društvenih funkcija. Više puta biran u CKSKS i CKSKJ. Narodni heroj — 218, 252, 313

Maček dr Vladimir (1879—1964), advokat i političar. Jedan od vođa Hrvatske seljačke stranke, a poslije ubistva Stjepana Radića 1928. predsjednik HSS i Seljačko-demokratske koalicije. U avgustu 1939. sklopio sporazum sa tadašnjim predsjednikom vlade D. Cvetkovićem i postao potpredsjednik vlade. Pobornik pristupanja Jugoslavije Trojnom paktu. Poslije okupacije pozvao hrvastki narod na pokornost. Sve vrijeme rata podržavao ustaški pokret u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Emigrirao sa ustašama u Francusku, a zatim u SAD — 22, 23, 243, 244, 265, 267, 268

Magdić Milivoje, bio u službi zagrebačke policije kao provokator — 266

Maican Julio, kraljevski sudbeni vijećnik, učestvovao u suđenju Josipu Brozu i drugovima 1928. u Zagrebu — 119, 129, 146

Makovec Anton (1911), knjigovezac. Početkom 1929. radio na umnožavanju ilegalnog propagandnog materijala u Ljubljani. Uhapšen i 14. aprila 1930. osuđen na 9 mjeseci zatvora — 283

Maks — vid. Vuljović Radomir

締Mališić Jovan — vid. Martinović Milan

Manuilski Dmitrij Zaharović (1883—1959), sovjetski državnik i partijski radnik. Član Partije od 1903. Obavljao razne partijske funkcije u zemlji i inozemstvu. Aktivno učestvuje u oktobarskoj revoluciji. Bio na raznim dužnostima u Ukrajini i Kominterni. Od 1944—1952. ministar spoljnih poslova USSR — 263

Maretić Tomislav, (1854—1938), pisac udžbenika *Hrvatska gramatika* — 201

Marhlevski Julijan (1866—1925), poljski revolucionar i teoretičar, doktor ekonomskih nauka. Radničkom pokretu pristupio 80-tih godina 19. vijeka. Djelovao u Poljskoj, Litvi, Njemačkoj. Učesnik oktobarske revolucije. Član CKKP Njemačke 1919. Obavljao delikatne diplomatske misije u prvim godinama stvaranja sovjetske države. Rektor Komunističkog univerziteta nacionalnih ma-

njina Zapada. Na njegovu inicijativu stvorena je Međunarodna organizacija za pomoć borcima revolucije (MOPR). Prvi predsjednik CK ove organizacije. Umro u Italiji 1925, gdje je bio na liječenju — 240

Marić — vid. Mavrak Anton

Marić Ivan (Gvozdenović, 1893—1968), član KPJ od 1919. Od 1928, do 1935. član OK KPJ za Dalmaciju. Bio član CKKPJ. Kao kandidat za člana Politbiroa CKKPJ uhapšen 17. juna 1936. u Beču. U zatvoru bio godinu dana. Nakon toga odlazi u Pariz, gdje je bilo centralno partijsko rukovodstvo KPJ. Tu je stvorio grupu koja je djelovala protiv zvaničnog rukovodstva KPJ. Povezao se sa sremskomitrovačkom tamnicom i davao podršku Petku Miletiću u njegovoj frakcijskoj borbi. Kada je Gorkić, juna 1937, opozvan u Moskvu, Marić je pokušao da se nametne kao jedan od kandidata za budućeg rukovodioca KPJ. Sebe je proglasio čovjekom Kominterne. U drugoj polovini decembra 1937. osuđen je njegov antipartijski rad. Početkom marta 1938. na sjednici Politbiroa CKKPJ u Parizu odlučeno da se Marić odstrani iz svih partijskih poslova. O njegovom isključenju iz Partije objavljeno je saopštenje u »Proleteru« maja 1939. — 211, 220, 284

Marinić Tatjana (Danica Kirš, 1897), učiteljica, radnik na zaštiti i odgoju djece. Aktivno djeluje u KPJ i revolucionarnom pokretu od 1919. Od 1929. do 1932. pohađala KUNMZ u Moskvi. Sukobila se sa Gorkićevim rukovodstvom zbog »čistke« koja je od 1931. do 1932. sprovođena u redovima ekonomske emigracije KPJ u Moskvi. Kritizirala metode i način postupka prema ljudima. Radi toga kažnjena. Od 1934. rukovodilac Crvene pomoći u Hrvatskoj. Hapšena 1936, ali uslijed nedostatka dokaza oslobođena. Aktivno učestvovala u NOB-u od 1941. Član Odjela za socijalnu politiku ZAVNOH-a. Birana za člana Glavnog odbora AFŽ Hrvatske — 314

Marinko Miha (Zagorac, Poldi, 1900), političko-partijski radnik. Član SKOJ-a od 1920. Član KPJ od 1923. Juna 1924. uhapšen sa većim brojem rudara Trbovlja. Po izlasku iz zatvora odlazi u Francusku, gdje radi kao rudar. Član je jugoslovenske sekcije KPF među rudarima iz Jugoslavije. U ljeto 1931. odlazi u Moskvu na školovanje. Tu od avgusta 1931. do kraja 1932. studira na KUNMZ. Decembra 1932. dolazi u Beč, gdje se povezuje sa Privremenim rukovodstvom KPJ, koje ga imenuje za sekretara PKKPJ za Sloveniju. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za člana CKKPJ. Bio član Inicijativnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije i član Radničko-seljačkog pokreta Slovenije. Na osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran za člana CK. Godine 1940. radio kao član CKKPJ u Dalmaciji, Makedoniji i u Zagrebu. U ustanku 1941. bio politički komesar Glavnog štaba Slovenije, član Glavnog štaba NOV i POJ Slovenije i član Izvršnog odbora Osvobodilne fronte. Krajem 1941. bio uhapšen i sproveden u koncentracioni logor, odakle je oslobođen poslije kapitulacije Italije, septembra 1943. Poslije oslobođenja zemlje vršio najodgovornije državne i društvene dužnosti — predsjednik vlade NR Slovenije, predsjednik Narodne skupštine NR Slovenije, politički sekretar CKSK Slovenije, član CKSKJ. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 219, 220, 251

Markić, nerazriješeni pseudonim delegata IV zemaljske konferencije KPJ iz Dalmacije — 218

Marković Jole (1905), kao član SKOJ-a četovao sa grupom komunista po crnogorskim šumama. Uhvaćen sa cijelom grupom 1922. i osuđen na 15 godina robije. Iz tamnice izašao 1939. Učestvovao u NOB-u. Član KPJ do 1948. — 283

Marković Laza, vlasnik mehaničarske radionice u Beogradu, kod koga je kao strojomehaničar radio Josip Broz nekoliko sedmica krajem 1926. — 92, 278

Marković Miloš (1901—1933), metalski radnik, partijsko-politički funkcioner. Godine 1920. član KPJ, a tri godine kasnije postaje član MKSKOJ-a i član MKKPJ za Niš. Od 1926. sekretar OK KPJ za Niš, član CKKPJ. Na novembarsko-decembarskom plenumu CKKPJ suprotstavlja se frakcijskim borbama u KPJ, i tada je izabran za delegata za Savjetovanje rukovodećeg aktiva KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne. Ali na njemu nije učestvovao, jer je marta 1928.

na austrijsko-jugoslovenskoj granici uhapšen sa grupom delegata. Juna 1928. određen za sekretara OKKPJ u Beogradu, ali mu desna frakcija nije dozvoljavala da preuzme dužnost. Početkom 1929. emigrira u SSSR, gdje do 1931. pohađa Međunarodnu lenjinsku školu u Moskvi. Zatim odlazi u Beč u kome do avgusta 1933. radi kao član Privremenog rukovodstva KPJ u dva sastava. Umro u Moskvi kao težak plućni bolesnik — 263

Marković dr Sima (drug br. 1, 1888—1938), profesor Univerziteta, politički radnik. Učesnik u socijaldemokratskom pokretu Srbije od 1907. Jedan od osnivača KPJ. Od samog njenog formiranja biran u centralne forume — više puta bio sekretar CKKPJ, a bio i član Izvršnog komiteta Kominterne. Često zbog revolucionarne aktivnosti hapšen, a decembra 1922. osuđen da dvije godine zatvora. Kao jedan od nosilaca i kreatora desnih shvatanja u KPJ i vođa »desne frakcije« u njenom rukovodstvu, Marković je 1929. isključen iz KPJ. Godine 1935. na zahtjev rukovodstva KPJ emigrirao u SSSR, gdje je radio kao naučni saradnik u Institutu za filozofiju pri Akademiji nauka u Moskvi. Uhapšen 1937. za vrijeme Staljinovih »čistki« i osuđen na deset godina robije. Umro tokom izdržavanja kazne — 199, 263, 271, 283, 284

Marks Karl (Marx Karl, 1818—1883),, revolucionar i ideolog proleterskog pokreta, osnivač naučnog socijalizma-komunizma. Osnivač međunarodne komunističke organizacije Prve internacionale — 3, 196, 231, 246, 275, 297, 298

Marochino dr Ivan, državni odvjetnik, tužilac na suđenju Josipu Brozu i drugovima u Zagrebu 1928 — 128, 146, 168, 173

Martin — vid. Maček Ivan

Martinović Milan (Mališić Jovan, 1902—1938), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1919. Godine 1920—1924. član OKKPJ. Potom odlazi u emigraciju u SSSR. Član SKP(b) od 1924. Studirao na Sverdlovskom univerzitetu. Završio u Lenjingradu vojno-političku akademiju. Od sredine 1928. do sredine 1930. bio na radu u KPJ. Na IV kongresu KPJ izabran za političkog sekretara CKKPJ. Po povratku u Moskvu 1932—1935. završio Institut Crvene profesure, odsek filozofije. Zatim bio predavač na KUNMZ i MLŠ. Godine 1937—1938. nalazi se na španskom ratištu, gdje je bio komandant Vojne škole za interbrigadiste. Iz Španije se vraća 1938, kada je u poznatim Staljinovim »čistkama« uhapšen i osuđen. Rehabilitiran juna 1958. — 264

Marušić Dragutin (Satler, Sotirović, 1910—1942), krojački radnik. Bio sekretar Saveza šivačko-odjevnih radnika i član Glavne uprave URSS od 1931. Maja 1934. postaje član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, septembra 1934, podnio referat o sindikalnom radu i izabran za člana PKKPJ. Jedno vrijeme bio i sekretar MKKPJ Zagreba. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ, decembra 1934, izabran za člana zamjenika CKKPJ. U drugoj polovini 1935. odlukom Politbiroa CKKPJ imenovan za člana Zemaljskog biroa KPJ. Emigrira po odluci CKKPJ u Prag, pa u Beč, gdje učestvuje u radu Politbiroa CKKPJ. Uhapšen u Beču 17. juna 1936. Poslije izlaska iz zatvora odlazi u Pariz, a otuda odlukom CKKPJ odlazi septembra iste godine u Belgiju. Od prvih dana ustanka 1941. učestvuje u ratu na terenu Slavonije — 218, 220, 222, 235, 240, 250, 253, 254, 285, 286, 305, 206, 209, 210, 311

Marušić Luka, krojački radnik. U Beogradu je tokom 1927. bio rukovodilac SKOJ-a. Osuđen februara 1928. na godinu dana zatvora — 283

Maslarić Božidar (1895—1963), političko-partijski radnik. Član KPJ od 1919. Zbog revolucionarne aktivnosti uhapšen i 7. jula osuđen na dvogodišnju robiju. Po izlasku sa robije od 1924—1928. radio u Osijeku na raznim partijskim dužnostima. Učestvuje na III kongresu KPJ 1926. Zbog stalnog policijskog progona 1928. odlazi u emigraciju u SSSR. Pohađa KUNMZ, a kasnije je predavač na njemu. Zatim prelazi na Međunarodnu lenjinsku školu, gdje studira do 1929, a zatim je docent na KUNMZ. Septembra 1936. godine odlazi u Španiju. Od januara 1937. koman-

dant bataljona 62. španske brigade. Poslije pogibije Blagoja Parovića postavljen za predstavnika KPJ u KP Španije. U proljeće 1939. dolazi u SSSR. Radio na popularizaciji narodnooslobodilačke borbe jugoslovenskih naroda preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. U zemlju se vratio 1944, gdje obavlja razne najodgovornije državne i političke dužnosti. Bio član CKSKJ i član CKSKH — 227

Masleša Veselin (1906—1943), književnik. Godine 1921. postaje član SKOJ-a. Po dolasku u Beograd 1928. postaje član KPJ i radi na propagiranju komunističkih ideja putem javne riječi. Sa Keršovanijem 1928. pokreće časopis »Nova literatura«. Tokom 1935. i 1936. bio veoma angažiran na stvaranju Jedinstvene radničke partije Jugoslavije i Narodnog fronta. Poslije kapitulacije Jugoslavije odlazi u Crnu Goru, gdje učestvuje u pripremanju ustanka. Avgusta 1942. član je Politodjela 4. crnogorske brigade. U selu Drini u u drugoj polovini 1942. zajedno sa M. Pijade obnavlja list »Borbu«, organ KPJ, u kojoj objavljuje brojne napise. Na I zasjedanju AVNOJ-a održao referat *Narodnooslobodilačka borba i stvaranje Antifašističkog vijeća.* Tada izabran u Izvršni odbor AVNOJ-a. Poginuo prilikom pokušaja proboja neprijateljskog obruča na Sutjesci, 14. juna 1943. Narodni heroj — 211

Mašanović Marko (1894—1930), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1919. Poslije *Obznane* otpušten iz službe, te 1925. ilegalno odlazi u Moskvu, gdje pohađa Međunarodnu lenjinsku školu. Juna 1928. odlukom IKKI dolazi u Jugoslaviju radi sprovođenja *Otvorenog pisma.* Na IV kongresu KPJ izabran za člana CKKPJ. Uskoro kooptiran u Politbiro CKKPJ. U tom svojstvu više puta dolazi u Jugoslaviju. Prokazan od provokatora. Pri pokušaju policijskih organa da ga uhapse odupro se oružjem. Poginuo pošto je usmrtio jednog žandarma, a dvojicu ranio — 263

Mates Leo (1911), politički radnik. Naprednom revolucionarnom pokretu pristupa za vrijeme školskih dana — na Sveučilištu u Zagrebu. Radio među radnicima. Jedno vrijeme tokom 1935/36. nalazio se u tehnici CKKPJ u Pragu. Bio član i sekretar PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju i član CKSKOJ-a. Godine 1941. radio na organizovanju diverzantskih akcija u Zagrebu i na pripremama za ustanak. Početkom 1942. odlazi na oslobođenu teritoriju, gdje se nalazio na raznim političkim i vojnim dužnostima. Poslije oslobođenja bio urednik »Tanjuga«, a kasnije prelazi u diplomatsku službu. Bio generalni sekretar Predsjednika Republike. Objavio više radova iz oblasti međunarodne politike. Duže vremena bio direktor Instituta za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu — 307

Matošić Marija (1893—?), radnica. Kao rukovodilac SKOJ-a uhapšena i osuđena 18. septembra 1930. na godinu dana strogog zatvora — 239

Mavrak Anton (Marić, 1899—1938), partijski radnik. Član KPJ od 1924. Surađivao u listu »Borba« i neko vrijeme bio njen urednik. Godine 1925. sekretar MKKPJ Zagreba, gdje se istakao kao odlučni protivnik frakcijskih borbi u rukovodstvu KPJ. Tokom 1928. bio sekretar PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Emigrira u Beč, gdje radi kao tehničar CKKPJ. Poslije progona iz Austrije odlazi u Francusku, gdje radi među jugoslovenskim ekonomskim emigrantima. U SSSR otišao 1929. i studirao na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada. Sredinom 1930. Kominterna ga upućuje u Beč u centralno rukovodstvo KPJ. Pred kraj 1931. opozvan od Izvršnog komiteta Kominterne u Moskvu zbog učešća u grupaškoj borbi i isključen iz KPJ. U Moskvi radio kao bravar u Moskovskom automobilskom zavodu. Februara 1938. uhapšen i osuđen. Rehabilitiran decembra 1963. — 107, 231, 232, 264, 279, 291

Mažuran Jure (1908), student tehnike. Surađivao u tehničkom aparatu KPJ u Zagrebu. Uhapšen 19. marta 1932. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora — 239

Mering Franc (Mehring, 1846—1919), učesnik u njemačkom radničkom pokretu, filozof, istoričar, literarni kritičar, marksist. Glavna su mu djela: *Istorija njemačke socijaldemokracije*, zatim *Istorijski materijalizam*, *Karl Marks*, *Legende o Lesingu* i dr. — 197

Merkuš N., neidentificirana ličnost na čije ime je nađena priznanica prilikom policijskog pretresa Josipa Broza u Vinogradskoj cesti 46 u Zagrebu 1928. — 91, 101

Meštrović Ivan (1883—1962), vajar i prvi rektor Umjetničke akademije u Zagrebu. Jedan od velikih svjetskih savremenih umjetnika. Izlagao je na mnogim izložbama u zemlji i inostranstvu (Beč, Pariz, London i dr). Na Međunarodnoj umjetničkoj izložbi aprila 1911. u Rimu izlagao u srpskom paviljonu i nagrađen prvom nagradom za skulpturu. U Jugoslaviji radio do okupacije 1941, kada je emigrirao (Italija, Švajcarska, SAD). U SAD je živeo do smrti — 275

Mihelčič Jože Seljak (1904—1941), zemljoradnik: revolucionarnom pokretu prišao u vreme monarhističke diktature 1929. U tridesetim godinama postaje član KPJ, a ubrzo i član OKKPJ za Belu krajinu. U septembru 1934. na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Sloveniju izabran za člana PK, a u aprilu 1937. na Osnivačkom kongresu KP Slovenije izabran za člana CK. Učesnik NOB od 1941, bio jedan od organizatora ustanka. Novembra 1941. uhvaćen od talijanskih okupatora i pri hapšenju suprotstavio se oružjem. U zatvoru je proveo mjesec dana i nakon strahovitih mučenja strijeljan. Narodni heroj — 252, 256

Mihoković Đuro, uhapšen u Zagrebu krajem aprila ili početkom maja 1929. s velikom grupom rukovodilaca SKOJ-a. Prilikom sudske istrage u Zagrebu pušten uslijed nedostatka dokaza — 182, 245

Mihota-Supanc Anka (1895—1970), privatna namještenica. Član KPJ od 1919. Zbog revolucionarnog rada uhapšena i juna 1930. osuđena od Državnog suda za zaštitu države na 2 godine strogog zatvora. Kaznu je izdržavala u ženskom kaznenom zavodu u Požarevcu. Po izlasku iz tamnice nastavila je revolucionarnu djelatnost. Bila je član Pokrajinskog odbora Crvene pomoći, Centralne uprave sindikata privatnih namještenika. Početkom 1939. bila je član prve redakcije novopokrenutog ženskog lista »Ženski svijet«. Učesnik je NOR od 1941. — 281

Mijalković Milan (1897—1941), političko-partijski radnik. Član SKOJ-a od 1920. Za vrijeme službovanja u Vršcu 1923/24. radio na formiranju organizacija SKOJ-a i KPJ. Nastavlja da djeluje i kada je premješten u Kumanovo i kasnije u Kragujevac. Avgusta 1929. uhapšen je i 1. februara 1930. osuđen na 7 godina robije. Dodatnu kaznu od dvije godine robije dobio je juna 1934. zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika. Po izlasku sa robije postaje sekretar Okružnog komiteta Partije za okrug Jagodinu, a 1940. na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Srbiju izabran je za člana PK. Poslije okupacije zemlje u užičkom kraju sprovodi pripreme za oružanu borbu protiv okupatora. Poginuo avgusta 1941. Narodni heroj — 25, 182, 246, 280

Mikašinović Vasa, sudija Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu, koji je kao član sudskog vijeća u Zagrebu učestvovao u osnaživanju presude Josipu Brozu i drugovima, februara 1929. — 175

Milanović Milan Baja, član MKKPJ Zagreba, čiju je izjavu o neslaganju sa zvaničnim referatom sekretara MK Dušana Grkovića pročitao Josip Broz na VIII zagrebačkoj partijskoj konferenciji 1928. — 272

Milenković Mihajlo, osuđenik iz mariborske kaznionice — 191, 192

Miletić Petko (1897—1939), stolarski radnik, partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1919. Početkom decembra 1926. po odluci CKKPJ odlazi u SSSR, u kome do kraja 1929. pohađa KUNMZ. Odlukom Izvršnog komiteta Kominterne postavljen za člana CKKPJ, te odlazi u Beč, a zatim u Jugoslaviju, gdje vrši funkciju sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Srbiju. Uhapšen u Horgošu juna 1932. i osuđen 12. maja 1933. na 7 godina robije. Na robiji okupio oko sebe veći broj osuđenika komunista, koji su se suprotstavljali politici rukovodstva Partije. Svojim frakcionaškim držanjem onemogućavao konsolidaciju Partije. Stoga smijenjen sa dužnosti sekretara Kazneničkog komiteta KPJ. Poslije izdržane kazne ilegalno odlazi, preko

Bugarske i Turske, za SSSR, gdje je likvidiran u Staljinovim »čistkama« — 264, 265

Milić Dragica — vid. Kralj Franjo

Milojković Života (1888—1947), publicist i novinar. Član KPJ od 1919, a od 1920. član Centralnog izvršnog odbora KPJ. Godine 1919—1920. urednik »Radničkih novina«, organa KPJ. Osuđen februara 1922. na dvije godine zatvora. Isključen iz KPJ krajem 1924. zbog sprovođenja antipartijske politike — 238

Milutinović Ivan (1901—1944), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1923, kada je i sekretar partijske ćelije na Pravnom fakultetu; član rukovodstva Crvene pomoći u Beogradu i instruktor MKKPJ. Marta 1928. uhapšen i osuđen na 6 mjeseci zatvora. Tokom 1928. radi na sprovođenju *Otvorenog pisma* i pripremama za IV kongres KPJ. Po partijskom zadatku odlazi u Crnu Goru i vraća se 1929. Osuđen 28. februara 1930. na 6 godina robije. Juna 1934. kazna mu je povećana za dvije godine robije zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika. Godine 1939. postaje član CKKPJ. Januara 1940. sproveden u koncentracioni logor u Bileći. Učestvuje u pripremama i radu V konferencije KPJ (oktobra 1940) kada je izabran za člana Politbiroa CKKPJ. Poslije kapitulacije Jugoslavije 1941. učestvuje kao član CKKPJ u pripremanju ustanka. Po tom zadatku odlazi u Crnu Goru. Septembra 1941. izabran je za člana Vrhovnog štaba NOPOJ. Preuzima dužnost komandanta Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru i Boku. Organizira Ostrošku skupštinu i učestvuje u njenom radu februara 1942. Na I zasjedanju AVNOJ-a izabran za člana Izvršnog odbora, a na II zasjedanju AVNOJ-a izabran u Predsjedništvo. Poginuo oktobra 1944. na domaku Beograda. Narodni heroj — 182, 246, 280

Miljković Nikola, načelnik u Ministarstvu pravde Kraljevine Jugoslavije — 189

Mirt Ljubica, služavka porodice Divota, na čije je ime jedan primjerak lista »Privatni namještenik« nađen prilikom pretresa stana u Vinogradskoj cesti 46, gdje je 1928. uhapšen Josip Broz — 99

Mišić Janko (1900 — 1929), partijski radnik, sekretar CKSKOJ-a. Revolucionarnom pokretu prilazi u Zagrebu, gdje postaje član SKOJ-a od njegovog osnivanja. Godine 1921. pristupa omladinskoj terorističkoj organizaciji Crvena pravda. Uhapšen marta 1921. zbog prvog pokušaja atentata na M. Draškovića. Po izlasku iz zatvora odbacuje ideje individualnog terora. U periodu 1922—1926. sekretar MKSKOJ-a Zagreba, član PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, osnivač Saveza radne omladine Jugoslavije i član Biroa CKSKOJ-a. Godine 1926. odlazi u Moskvu, gdje pohađa Sverdlovski univerzitet. Po povratku 1928. organizacioni sekretar CKSKOJ-a. Poginuo jula 1929. u Samoboru, u prostorijama CKSKOJ-a u borbi sa policijskim agentima — 264, 266

Mitić Koča — 283.

Mitić Ljubomir (1901), drvodjeljski radnik, sindikalni funkcioner. Godine 1925. bio sekretar Pokrajinskog odbora Saveza drvodjeljskih radnika. Kao delegat KPJ učestvuje na V plenumu Kominterne u Moskvi (1925). Po povratku u zemlju, početkom 1926, isključen iz KPJ. Od 1928. prilazi režimskim sindikatima. Sekretar Radničke komore od 1938. do 1941. i potpredsjednik režimskog sindikata JUGORAS-a od 1939. do 1941. Za vrijeme okupacije radio u Nedićevoj Srpskoj zajednici rada — 265

Mitrović Đorđe (Šmit, 1906—1936), knjigovezački radnik, političko-partijski radnik. Član KPJ od 1919. Godine 1931. bio sekretar MKKPJ Subotica. Pod kraj ljeta 1931. odlazi u SSSR na školovanje, gdje ostaje do 1934. U jesen iste godine, odlukom Politbiroa CKKPJ, dolazi u Jugoslaviju i radi kao instruktor CKKPJ. Poslije formiranja Zemaljskog biroa KPJ u ljeto 1935. postavljen za njegovog sekretara. Na ovom zadatku uhapšen sredinom novembra 1935. Poslije strahovite torture u policijskim zatvorima u Beogradu i Zagrebu osuđen 4. juna 1936. na 5 godina robije. U mariborskoj kaznionici je, tokom štrajka glađu, izmučen i isprebijan, umro 31. oktobra 1936. — 211

Mladić — vid. Stamenković Trajko

Mlinarić Valentin (1909), radnik. Zbog revolucionarne aktivnosti u Celju veoma

često hapšen i osuđivan. Prvi put suđen juna 1928, drugi put 2. decembra 1930. (na 3 i 6 mjeseci zatvora) i treći put maja 1932, na godinu i 10 mjeseci robije i godinu prisilnog rada. Januara 1934, po izlasku iz tamnice, upućen na prisilni rad — 190, 197, 249, 282, 283, 284

Mlinarić Mijo, sindikalni fukcioner. Član KPJ od 1919. Sekretar Saveza građevinskih radnika bio 1920, a i poslije donošenja Obznane 1921. Godine 1920. biran za narodnog poslanika na listi KPJ. Bio i član Pokrajinskog sindikalnog vijeća za Hrvatsku i Slavoniju. Umro pred drugi svjetski rat — 277

Močnik Anton, službenik mariborske kaznionice — 8

Mojžeš Jozef (1885—?), molerski radnik. Uhapšen juna 1921. kao saučesnik u atentatu Spasoja Stejića na regenta Aleksandra. Na sudskom procesu 23. februara 1922. oslobođen optužbe — 165

Mucić Mirko, vjerovatno uhapšen u ljeto 1929. u Zagrebu, ali nije suđen — 245, 288

Muk Adolf (Jelka, Löwy, 1893—1943), privatni činovnik, političko-partijski radnik. Član KPJ od 1919. Član Oblasnog komiteta KPJ za Podgoricu, sekretar PKKPJ za Crnu Goru. Član CKKPJ. Kooptiran u Privremeno rukovodstvo KPJ jula 1934. Od tada pa do 1936. stalno bio član Politbiroa u koji je izabran na IV zemaljskoj konferenciji KPJ. Pod kraj 1936, kada je Gorkić zakupio francuski brod »Korziku« za transport dobrovoljaca iz Jugoslavije u Španiju, Muk je određen za rukovodioca broda. Marta 1937. brod je zarobljen, a Muk uhapšen. Osuđen na 10 godina robije, a kazna kasnije snižena na 5 godina. Zbog nedostojnog držanja pred klasnim neprijateljem isključen iz KPJ. Za vrijeme okupacije Jugoslavije strijeljan je od talijanskih okupatora 1943. — 199, 201

Müller dr Fera, advokat — 192

Najdhart Franjo, omladinac, pripadnik hrvatskog nacional-revolucionarnog pokreta koji je učestvovao u atentatu na S. Cuvaja, bana i kraljevskog namjesnika Austro-Ugarske u Hrvatskoj, 8. juna 1922. Osuđen zbog toga na 5 godina tamnice. — 277

Neumann Gina, bila zaposlena u preduzeću »Divota«. Na njeno ime adresovan jedan primjerak lista »Privatni namještenik«, nađen prilikom pretresa stana u Vinogradskoj cesti 46 u Zagrebu, u kome je uhapšen Josip Broz avgusta 1928. — 99

Nežić Janko, vijećnik Kraljevskog sudbenog stola, koji je učestvovao u suđenju Josipu Brozu Titu i drugovima 1928. u Zagrebu — 119, 128, 146

Nikolić Blagoje (1895—1943), stolarski radnik, rođen u Leskovcu. Učesnik oktobarske revolucije. Delegat na II konferenciji KPJ i IV kongresu KPJ, na kome je izabran za člana CK. Sekretar Okružnog komiteta KPJ u Leskovcu u periodu 1929—1935. Učesnik NOB-a od prvih dana. Kao borac II proleterske brigade u jurišu na Zelengori juna 1943. bio je teško ranjen. Sa grupom ranjenika zarobljen u dolini Sutjeske i ubijen — 264

Nikolić Obren, obućarski radnik. Bio član OKSKOJ-a za okrug beogradski. Osuđen 16. februara 1928. na godinu dana zatvora. Poslije izdržane kazne nastavio ilegalni partijski rad. Poginuo 1941. prilikom povlačenja jedinica iz Sandžaka u pravcu Bosne i Hercegovine — 283

Nikolić Zora (Gajić ,1901), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1927. Od februara 1928. član MKKPJ Zagreba. Godine 1928. odlazi u SSSR, gdje od 1929. do 1931. pohađa Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Poslije toga radila u MOPR-u, odakle je 1933. prešla na rad u KPJ. Do 1936. bila instruktor CKKPJ za sektor Crvene pomoći, a kasnije član CK Crvene pomoći Jugoslavije. Uhapšena je 9. jula 1936. i osuđena na 4 mjeseca zatvora. Ponovo osuđena 24. februara 1939. na 6 godina robije. Aprila 1941. pobjegla sa velikom grupom osuđenica. Učesnik narodnooslobodilačkog rata od 1941. — 31, 251, 272, 307

Novak Vid (1903), podvornik. Član KPJ od 1928. Bio blagajnik ćelije. Uhapšen avgusta 1929. i osuđen 27. juna 1930. na 18 mjeseci robije — 182, 245

Novoselić Franjo (1907—1944), tipografski radnik, skojevski i sindikalni ru-

kovodilac. Član PKSKOJ-a za Hrvatsku. Godine 1928. radio u tehnici omladinskog rukovodstva u Zagrebu. Uhapšen 4. avgusta 1928. u Vinogradskoj cesti 46, a novembra 1928, na »bombaškom procesu«, osuđen na 3 godine robije. Kazna mu smanjena na 2 godine. Aktivno učestvovao u narodnooslobodilačkom ratu. Godine 1944. otjeran u logor Dahau, odakle se nije vratio — 94, 96, 97, 100, 102, 103, 106, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 122, 124, 126, 127, 128, 130, 132, 133, 134, 125, 136, 138, 140, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 152, 153, 156, 157, 159, 166, 172, 175, 176, 177, 178, 232, 245, 279, 283, 292, 293, 294, 296, 302

Novoselić Franjo, otac Novoselić Franje, koji je uhapšen sa Josipom Brozom, avgusta 1928. u Zagrebu — 103

Novoselić Josip, krojački radnik, brat Franje Novoselića — 102

Novoselić Terezija, majka Novoselić Franje — 100, 103

Nuskern-Šal Eva (1908), domaćica. Aktivno radila u organizaciji SKOJ-a u Osijeku. Uhapšena u ljeto 1929. Osuđena 22. marta 1930. na 3 godine strogog zatvora — 281, 284

Očalis, funkcioner u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu IKKI. Godine 1935. prisustvovao sjednicama BLS zajedno sa Josipom Brozom Titom — Valterom — 317

Oreški Agata Jaga (1906.) tvornička radnica. Supruga Mije Oreškog, sekretara CKSKOJ-a. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupila 1924. Uhapšena u Samoboru 27. jula 1929. neposredno poslije pogibije trojice sekretara CK SKOJ-a Janka Mišića, Mije Oreškog i Slavka Oreškog, kada je i sama bila ranjena. U zatvoru odležala do 1931. Godine 1935, na inicijativu Josipa Broza, odlazi sa sinom u SSSR. Do 1938. radila u fabrici »Krasnij profintern« u Ordžonikidzeu. Za vrijeme Staljinovih »čistki« uhapšena i odvedena u Sibir. Po logorima provela 8 godina. U Jugoslaviju se vratila 1947. — 250, 262, 306

Oreški Mijo (1905—1929), partijsko-politički radnik. Komunističkoj omladinskoj organizaciji pristupa kao zidarski radnik neposredno po njenom osnivanju. Član MKSKOJ-a Zagreba, a 1924. sekretar ovog komiteta i član PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. Član CKSKOJ-a postaje 1925. i tada sa Jankom Mišićem i Francem Klopčičem pokreće i uređuje njegov organ »Mladi boljševik«. Na III kongresu SKOJ-a 1926. izabran za organizacionog sekretara. Poslije hapšenja Paje Marganovića (aprila 1929) preuzima dužnost sekretara CKSKOJ-a i u prvim mjesecima diktature razvija veoma široku djelatnost u zajednici sa Jankom Mišićem. Kada je policija, uz pomoć provokatora, opkolila kuću u Samoboru, zajedno sa Mišićem i Slavkom Oreškim pruža otpor, s namjerom da se probiju, ali budu poubijani — 28, 207, 250, 266, 306

Oreški Vjekoslav Slavko (1901—1929), radnik, politički radnik. Bio tehnički sekretar CKSKOJ-a. U Samoboru radio u tehnici CKSKOJ-a. Tehnički uređivao list »Mladi boljševik« i izvršavao razne tehničke poslove. Poginuo zajedno sa svojim bratom Mijom i Jankom Mišićem, 27. jula u Samoboru — 266

Oreški Vlado (1929). Zajedno sa majkom Agatom otišao u SSSR, gdje je učio školu i živio po raznim dječjim domovima. Godine 1944. stupio u jugoslovensku tenkovsku brigadu formiranu u SSSR-u i tako se, kao sedamnaestogodišnji tenkist, vratio u zemlju i učestvovao u njenom oslobođenju. Na prilazu Zagrebu teško ranjen. Poslije oslobođenja aktivni oficir JNA. Godine 1959. penzioniran po molbi — 250

Oskar — vid. Hudomal Karl

Panić, neidentificirana ličnost, čiji se potpis nalazio na jednoj ceduljici, koju je policija pronašla prilikom hapšenja Josipa Broza u Zagrebu 1928. — 91, 93, 101

Parak Tomo, član udarne grupe, koja je u ljeto 1928. formirana na inicijativu Đure Đakovića, organizacionog sekretara CKKPJ za oslobođenje iz zatvora u Zagrebu uhapšenih rukovodilaca KPJ — 262

Parović Blagoje (Šmit, Andrić, 1903—1937), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1924. Godine 1927. u Zagrebu uključuje se u organiziranu odlučnu bor-

bu protiv frakcija. Bio sekretar Saveza kožaraca Jugoslavije. Uhapšen septembra 1927. Na VIII zagrebačkoj konferenciji KPJ izabran za člana MK. Po uspostavljanju monarhodiktature prelazi u ilegalnost, a potom u emigraciju u SSSR. U Moskvi pohađa Međunarodnu lenjinsku školu od 1929—1932. U proljeće 1932. Izvršni komitet Kominterne obrazuje novo Privremeno rukovodstvo KPJ u koje ulazi i Parović. Od juna iste godine radi u Beču, sjedištu CKKPJ. Već u kasnu jesen 1932. na ilegalnom je radu u Beogradu, gdje obnavlja partijske organizacije i rukovodstva. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ je član delegacije CKKPJ i referent. Na njoj je izabran za člana Politbiroa. Kao nepomirljivi borac protiv frakcija dolazi u sukob sa Gorkićem, koji koristi jednu neobazrivost Parovića da bi ga smijenio. Početkom 1936. odlazi u Moskvu, a marta 1937. u Španiju, kao predstavnik KPJ u KP Španije. Sa grupom jugoslovenskih komunista pokreće i uređuje list »Dimitrovac«, organizira srpskohrvatske emisije na madridskom radiju, sabira jugoslovenske dobrovoljce u Bataljon »Đuro Đaković«. Početkom jula postavljen za komesara XIII interbrigade, na čijem je čelu poginuo u borbama kod Brunetea 1937. — 205, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 224, 226, 228, 239, 262, 264, 278, 284, 308, 309, 312, 313, 314, 315, 316

Paskijević — 170

Pašalić Đorđe (1898—1938), partijsko-politički radnik. Učestvovao u oktobarskoj revoluciji. Od 1926—1930. na radu u Vojvodini, gdje je bio sekretar PKKPJ. Godine 1930. emigrira za SSSR, gdje studira od 1931—1933. na KUNMZ-u. Po završenim studijama radi u Uralmašu. Bio član KPSS. Godine 1938. uhapšen i osuđen. Umro 1942. Rehabilitiran — 317

Pašić Mustafa (1906—1942), partijski radnik. Član KPJ od 1925. Poslije uspostavljanja monarhodiktature uhapšen i 24. jula 1929. osuđen na 5 godina robije. Dodatnu kaznu od dvije godine robije dobio zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika u Sremskoj Mitrovici. Po izlasku sa robije bio sekretar MKKPJ u Mostaru, a od 1939. sekretar Oblasnog komiteta KPJ u Hercegovini. Godine 1938. izabran u PKKPJ za BiH. Učestvuje na V zemaljskoj konferenciji KPJ oktobra 1940. u Zagrebu. Poslije okupacije zemlje komesar Oblasnog štaba za Hercegovinu. Poginuo 1942. — 245

Paternost — 192

Paunović Stanko (1908—1942), bravarski radnik. Član SKOJ-a od 1926, kada je bio sekretar aktiva u železničko-radioničkoj školi i član MKSKOJ-a. Uhapšen 6. maja 1929. i januara 1930. osuđen na 16 godina robije. Bio član Kazninoičkog komiteta Partije i energično se suprotstavljao frakcionaštvu Petka Miletića. Godine 1940. bio sekretar KKKPJ. Avgusta 1941. pobjegao iz tamnice u partizane, u Frušku goru. Postaje član OK KPJ za Srem i politički komesar Fruškogorskog partizanskog odreda. Poginuo za vrijeme njemačko-ustačke ofaznive avgusta 1942. Narodni heroj — 249

Pavelić Ante (1889—1959), ratni zločinac. Advokat u Zagrebu. Od 1929. u emigraciji, gdje osniva ustašku terorističku organizaciju. Poslije okupacije Jugoslavije od fašističkih sila, kao njihov kvisling, osniva Nezavisnu Državu Hrvatsku. Organizirao masovne pokolje stanovništva, logore smrti, po uzoru na nacističke koncentracione logore. Nakon poraza hitlerovske Njemačke pobjegao pred jedinicama JNA u Austriju, a otuda u Argentinu — 242

Pecarski Živojin (1894), član KPJ od 1919. Partijski rukovodilac u Nišu. Član Oblasnog komiteta KPJ do 1924. Tada odlazi u Moskvu, gdje pohađa Sverdlovski univerzitet. Delegat na IV kongresu KPJ, oktobra 1928. u Drezdenu, kada je izabran za člana CKKPJ. Na konstitutivnom sastanku CKKPJ izabran u Politbiro, kao i u najuže tijelo — sekretarijat. U rukovodstvu je bio do oktobra 1929, kada je na II plenumu CKKPJ isključen. Tada odlazi u emigraciju u SSSR, gdje živi sve do završetka drugog svjetskog rata, kada se vraća u Jugoslaviju. Član KPJ do 1948. — 264

Perović dr Ivan, ban Savske banovine Kraljevine Jugoslavije, koji je testamentom kralja Aleksandra bio imenovan za jednog od namjesnika — 258

Petkov, funkcioner Balkanskog zemaljskog sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne — 317

Petković Nikoja (Seljak, 1900—1929), tekstilni majstor. Više godina bio član CKSKOJ-a. Godine 1928. stupio u policijsku službu kao agent. Otkriven kao provokator oktobra 1928, kada je prokazao Josipa i Baricu Debeljak. Odveden u Moskvu, gdje je likvidiran — 56, 262, 265, 290

Petri, pisac knjige *Handbuch der Fremdwörter* (*Priručnik stranih riječi*) — 201

Petrović, pisac udžbenika *Gramatika ruskog jezika* — 201

Petrović Dragutin (Milenković, 1899—1941), partijsko-politički radnik. Član KPJ od 1919. U toku 1928. bio sekretar partijske ćelije. Sekretar rajonskog komiteta u Beogradu. Početkom 1930. osuđen na dvije godine robije. Po izlasku bio predsjednik Saveza keramičarskih radnika, a nešto kasnije član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Godine 1934. izabran u PKKPJ. U drugoj polovini 1935. postaje sekretar PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Na Osnivačkom kongresu KP Hrvatske izabran u CKKPH. Decembra 1939. uhapšen u sproveden u koncentracioni logor u Lepoglavi. Kasnije pušten. Poginuo u NOP-u — 239, 240, 284, 285, 305

Petrović Milorad (1903—1942), obućarski radnik. U radnički pokret aktivira se 1919. u Beogradu. Član KP od 1922. Do 1928. bio sekretar Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika. Na IV kongresu KPJ izabran u CKKPJ. Po povratku iz Drezdena uhapšen u Austriji. Predat jugoslovenskoj policiji, koja ga je podvrgla strahovitim mučenjima, tako da je dugo nosio rane po cijelom tijelu. Uprkos tome imao besprekorno držanje pred klasnim neprijateljem. Osuđen 1. novembra 1929. na 10 godina robije. Dvije godine dodatne kazne robije dobio juna 1934. zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika. U tamnicama je bio član partijskog rukovodstva. Po izlasku iz robijašnice aprila 1941. kreće u partizane u Mačvu, ali je ranjen od njemačkih fašista. Postavljen za komesara Suvoborskog partizanskog odreda, ali je kod Ljiga uhvaćen od Specijalne policije. Podvrgnut strahovitoj torturi. Sproveden u logor na Banjici. Strijeljan 5. maja 1942. Narodni heroj — 25, 85, 245, 246, 276, 297

Petrović Nikola (1900), član KPJ od 1919. Poslije donošenja Obznane pristupa terorističkoj organizaciji Crvena pravda. Zajedno sa Alijom Alijagićem, R. Čolakovićem i dr. učestvuje u atentatu na Milorada Draškovića 1921. Tim povodom, oktobra 1921, osuđen na 12 godina robije. Kao težak plućni bolesnik pušten 1932. na uslovni otpust — 182, 276, 280 281, 283

Petrovski — vid. Horvatin Kamilo

Pijade David (1881—1942), inženjer, pjesnik i prevodilac. Najstariji brat Moše Pijade — 280

Pijade Moša (M. Porobić, 1890—1957), novinar, publicist, prevodilac, slikar, političar i državnik. Član KPJ od 1920. Odbornik opštine beogradske 1920. Od prvih dana odlučno se suprotstavlja svim deformacijama u KPJ — centrumaštvu, revizionizmu, frakcionaštvu. Kao član Zamjeničkog izvršnog odbora KPJ veoma mnogo učinio na stvaranju Nezavisnih sindikata i Nezavisne radničke partije Jugoslavije, kao i na obezbjeđenju legalne pisane riječi KPJ. U tom cilju od 1921. do 1925. pokreće , uređuje i sarađuje u brojnim legalnim glasilima KPJ (»Radniku«, »Okovanom radniku«, marksističkom časopisu »Borba« i dr.). Pod kraj 1924. dobija zadatak da organizira ilegalnu štampariju CKKPJ, da pokrene i uređuje ilegalni organ KPJ »Komunist«. Na ovom zadatku je februara 1925. bio uhapšen i osuđen na 12 godina robije. U kaznionicama Sremske Mitrovice i Lepoglave organizira borbu osuđenika komunista za sticanje političkog statusa. Pretvara kaznionice u komunističke univerzitete, prevodilačke institucije i slikarska ateljea. Po izlasku sa robije nastavlja revolucionarni rad u Beogradu. Januara 1940. ponovo je uhapšen i sproveden u koncentracioni logor u Bileći. Tokom 1940. učestvuje na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Srbiju, a oktobra iste godine i na V zemaljskoj konferenciji KPJ, na kojoj je izabran za člana CKKPJ. Poslije aprilskog sloma odlazi u Crnu Goru, gdje vrši pripreme za oružani ustanak. Potom prelazi u Vrhovni štab, u kojem od početka 1942,

radi na organiziranju narodne vlasti, čemu su doprinijeli Fočanski propisi, u čijem stvaranju učestvuje. Takođe je mnogo doprinio stvaranju AVNOJ-a, kao temelja nove socijalističke vlasti. Na II zasjedanju AVNOJ-a izabran je za potpredsjednika. Poslije oslobođenja bio na odgovornim državnim i partijskim dužnostima — predsjednik Zakonodavnog i Ustavotvornog odbora u Narodnoj skupštini, potpredsjednik Saveznog izvršnog vijeća, predsjednik Narodne skupštine FNRJ. Na tim dužnostima istakao se u daljem razvoju narodne vlasti i njenom učvršćivanju, i razvoju socijalističkog zakonodavstva. Stalno biran u CKKPJ i Politbiro, odnosno CKSKJ i u Izvršni komitet — 24, 25, 82, 83, 179, 182, 194, 245, 246, 265, 274, 275, 276, 280, 281, 283, 296, 297, 298, 299

Pile, pseudonim koji nije razrešen. Funkcioner KPJ odgovoran za centralnu literaturu — 224

Piškur — vid. Rojc Rudi

Pižon — vid. Jovanović Jovan

Plehanov Georgi Valentinovič (Beltov N., 1856—1918), ruski filozof, književni kritičar, političar. Učestvovao u osnivanju prve ruske socijaldemokratske organizacije i II internacionale. Poslije 1905. jedan od vodećih menjševika. Oktobarsku revoluciju nije prihvatio, ali nije ni radio protiv nje — 201

Pliberšek Franc, privatni činovnik. Sindikalni funkcioner u Trbovlju i Sloveniji. Bio član uprave Radničke komore Slovenije. Pripadao socijalreformističkoj struji u radničkom pokretu Slovenije — 50, 78, 79

Poje Josip (1905), stolarski radnik. Bio član PKSKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju 1928. Uhapšen jula 1929. i osuđen 10. aprila 1930. na 4 godine robije. Po izlasku sa robije aktivan partijski radnik u Zagrebu, zbog čega je ponovo uhapšen i pod kraj februara 1935. osuđen na 5 godina robije. Poginuo u NOB — 239, 240

Polak Samuel, vlasnik mlina u Velikom Trojstvu kod Bjelovara, kod koga je od 1921—1925. radio Josip Broz — 10, 271

Polh Jože (1897), vlasnik tekstilne fabrike u Novom Mestu. Pred kapitulaciju Italije (septembar 1943) član Internacionalnog odsjeka Glavnog štaba NOV i POS. Poslije rata državni i privredni funkcioner — 260

Politeo dr Ivo (1887—1956), pravnik i publicist. Zagrebački advokat od 1919. do smrti. Između dva rata isticao se kao branitelj u mnogim političkim procesima (Aliji Alijagiću, Josipu Brozu). Obavljao mnoge dužnosti u pravničkim i posebno advokatskim organizacijama (predsjednik Advokatske komore Zagreba do 1941; predsjednik Saveza advokatskih komora Jugoslavije 1931—1938 i dr.). Za počasnog potpredsjednika Međunarodne unije advokata izabran 1956. — 7, 128, 146, 168, 169, 173, 290, 294, 295

Paljanc Josip (1895), rudarski radnik. Tokom 1929. i 1930. radio kao partijski rukovodilac u Celju. Osuđen 26. marta 1931. na godinu dana zatvora — 239

Poljka — vid. Broz Bjelousova Pelagija

Porobić M. — vid. Pijade Moša

Potisek Fridrih (1903), obućarski radnik. Radio na tehničkim poslovima KPJ — u takozvanom bečkom centru na granici. Uhapšen i oktobra 1932. osuđen na godinu dana strogog zatvora — 239

Povrzanović, predsjednik Okružnog suda u Ogulinu 1934. u vrijeme kada je Josip Broz, poslije puštanja sa robije, izdržavao ostatak petomjesečne kazne zatvora, izrečene od ogulinskog suda — 203

Prahin Mijo, član udarne grupe u Zagrebu, koja je, na inicijativu Đure Đakovića, fromirana u jesen 1928. za oslobođenje iz zatvora rukovodilaca KPJ — 262

Praštalo-Petrović Petar. Kao rukovodilac SKOJ-a tokom 1927. u Beogradu uhapšen i osuđen februara 1928. na godinu dana strogog zatvora — 283

Pravdica Ivan (1908—1932), mašinbravar. Uhapšen jula 1927. sa grupom primorskih radnika pod optužbom da je tokom 1925/26. širio komunističku propagandu. Osuđen od Okružnog suda u Ogulinu na procesu 25—28. oktobra 1927. na šest mjeseci zatvora — 292

Präger, vlasnik krojačke radionice u Zagrebu — 102

Predavec Josip, posjednik. Još od 1910. bio poslanik Seljačke stranke u Hrvatskom saboru. Član Glavnog odbora Hrvatske seljačke stranke i potpredsjednik poslije smrti Stjepana Radića. U vrijeme diktature bio osuđen na dvije i pol godine zatvora. Godine 1932. ubijen u Zagrebu — 244

Prežel j Srečko (1910), član KPJ od 1930, a član SKOJ-a od 1928. Kao delegat Okružnog komiteta Novog Mesta učestvovao na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Sloveniju septembra 1934. — 256

Prežihov Voranc (Richard, 1893—1950), politički radnik, književnik. Član KPJ od 1919. Rukovodio ilegalnim partijskim graničnim punktom prema Austriji. Emigrirao iz zemlje 1930. Odlazi u SSSR i u Moskvi radi u Međunarodnoj organizaciji za pomoć borcima revolucije (MOPR). Godine 1933. prelazi na rad u KPJ, najprije kao instruktor, a zatim kao član CKKPJ. Rukovodio radom Crvene pomoći Jugoslavije — bio sekretar Centralnog odbora. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za člana CKKPJ. Od 1934. rukovodi Emigracionim komitetom KPJ u Parizu. Godine 1935. učestvuje kao delegat na VII kongresu Kominterne, a istovremeno je delegat Crvene pomoći Jugoslavije na II plenumu MOPR-a. Jedno vrijeme, kao član Politbiroa CKKPJ, bio na dužnosti organizacionog sekretara. U Parizu rukovodi radom Crvene pomoći među ekonomskom emigracijom iz Jugoslavije u cijelom svijetu, kao i knjižarom »Horizonte«. U zemlju se vratio 1939. Učestvuje u NOP Slovenije. Godine 1943. uhapšen i sproveden u logor Saksenhauzen, a zatim u Mauthauzen, odakle se vratio 1945. — 209, 220, 223, 228, 284, 316

Pribićević Svetozar (1875—1936), političar i publicist. Jedan od šefova Demokratske stranke, kasnije Samostalne demokratske stranke. Više puta ministar prosvjete i ministar unutrašnjih djela u vladama Kraljevine SHS. Sa Stjepanom Radićem stvorio Seljačko-demokratsku koaliciju. Napušta centralističke koncepcije uređenja države i bori se za federalizam. Kao protivnik kralja Aleksandra i njegovih političkih planova uoči zavođenja diktature u Jugoslaviji interniran je 1929, a 1931, na zauzimanje vlade Čehoslovačke, emigrirao u Prag a potom u Pariz gdje je 1933. objavio knjigu *Diktatura kralja Aleksandra*. Sarađivao sa KPJ — 243

Prica Ognjen (1899—1941), književnik, publicist, partijski radnik. Član KPJ postaje 1919. Zbog revolucionarnog rada protjeran iz Sarajeva na 5 godina. Odlazi u Beč, Prag, Berlin, gdje nastavlja studije. U Beču radi u birou Balkanske komunističke federacije i bavi se prevođenjem marksističke literature. Po povratku u zemlju (1923) često je hapšen, osuđivan i otpuštan iz službe. Godine 1928. član PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu. Zbog progona odlazi u Zagreb — živi ilegalno i uređuje list »Borbu«. Uhapšen 1929. i marta 1930. osuđen na 7 godina robije. U tamnici se bavi prevodilaštvom i marksističko-pedagoškim radom među osuđenicima komunistima. Po izlasku iz tamnice sa Adžijem uređuje lijevo orijentirane književne časopise. Uhapšen 31. marta 1941. Poslije okupacije zemlje predan u ruke ustaša i 9. jula 1941. ubijen. Narodni heroj — 26, 249

Prica Srđa (1905), društveno-politički radnik. Član KPJ od 1926. Pod kraj 1933. imenovan je od CKKPJ za njegovog delegata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Organizirao održavanje Pokrajinske partijske konferencije KPJ za Hrvatsku i Slavoniju septembra 1934, a na IV zemaljskoj konferenciji KPJ izabran za zamjenika člana CKKPJ. U ljeto 1935. imenovan za člana Zemaljskog biroa CKKPJ u Zagrebu. Emigrirao je pod kraj 1935. Radio u Beču u CKKPJ. Uhapšen od austrijske policije juna 1936. U zatvoru bio godinu dana i protjeran u Čehoslovačku. Otuda odlazi u Pariz, tadašnje sjedište CKKPJ, a krajem 1937. Tito ga upućuje u SAD kao izaslanika CK. U SAD uređuje list »Srpska reč«, organ iseljeničke organizacije. U zemlju se vraća poslije oslobođenja. Bio na raznim društveno-političkim funkcijama; najviše radio u DSIP-u. Za člana CKKPJ biran na VII kongresu SKJ — 31, 36, 37, 205, 208, 220, 222, 239, 240, 245, 254, 305, 309, 311, 313

Pucar Đuro (1899—1979), društveno-politički radnik. Član SKOJ-a od 1922, a KPJ od 1924. Bio sindikalni funkcioner u Osijeku i Subotici. Uhapšen 1929. i 11. decembra osuđen na 8 godina robije. Dodatnu kaznu od dvije godine robije dobio 1934. zbog učešća u demonstracijama i pjevanja revolucionarnih pjesama. Po izlasku sa robije izabran za člana PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu. Za člana CKKPJ izabran oktobra 1940. na V zemaljskoj konferenciji KPJ. Poslije okupacije zemlje 1941. učestvuje u pripremanju oružane borbe u Bosansku krajinu. Formira prvi štab partizanskih odreda za Bosansku krajinu; 1942. sekretar je OKKPJ za Bosansku krajinu, a krajem 1943. politički sekretar PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu. Na I zasjedanju AVNOJ-a izabran za vijećnika, a na II zasjedanju za člana Predsjedništva. Potpredsjednik je ZAVNO-BiH-a. Poslije oslobođenja obavlja razne partijske i državne dužnosti. Sekretar PK, odnosno CKKPJ Bosne i Hercegovine, član CKSKJ, Politbiroa CKSKJ i Izvršnog komiteta. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 85, 245, 264, 277

Puck dr Ivo, vijećnik Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu, koji je učestvovao u sudskom procesu Josipu Brozu i drugovima 1928. — 119, 127, 128, 146

Puncer Oskar (1901), pekarski pomoćnik. Član KPJ. Bio angažiran u radu partijske tehnike u Zagrebu. U njegovom stanu nalazilo se skladište propagandnog materijala, literature i dr. Uhapšen jula 1929. i osuđen juna 1930. na 15 mjeseci zatvora — 245

Pušić Vaso, upravnik Kaznenog zavoda u Sremskoj Mitrovici, poznat po izuzetno okrutnim postupcima prema osuđenicima komunistima — 82

Rabrenović Mihajlo, osuđenik u Kaznenom zavodu u Mariboru — 192

Radić Antun (1868—1919), književnik i političar. Svojim radovima položio temelje hrvatskoj etnografiji. Bio sekretar Matice hrvatske. Početkom 1900. pokreće list »Dom«, koji je niz godina presudno utjecao na kulturni i nacionalno-politički razvoj sela. Zajedno sa mlađim bratom Stjepanom osniva 1904. Hrvatsku pučku stranku, u kojoj je Antun bio ideolog, a Stjepan glavni politički vođa — 242

Radić Pavle (1880—1928), političar. Jedan od vođa Hrvatske seljačke stranke i njen poslanik od 1925. do kraja života. Bavio se posebno zadrugarstvom. Bio 1926—1927. ministar agrarne reforme. Ubijen 20. VI 1928. u Skupštini prilikom Račićevog atentata na Stjepana Radića, čiji je Pavle bio sinovac — 96, 99, 109, 147

Radić Stjepan (1871—1928), političar i pisac. Godine 1904, s bratom Antunom osniva Hrvatsku pučku stranku, kojoj 1918. mijenja ime u Hrvatsku seljačku republikansku stranku. Zalaže se za federalizam, ravnopravnu federativnu zajednicu Hrvatske sa Srbijom i Crnom Gorom. Pristupa Seljačkoj internacionali. Više puta hapšen. Pušten je kada je njegova stranka dala 1925. izjavu da priznaje monarhiju i centralistički vidovdanski ustav. Postaje ministar prosvjete, ali već 1927. ponovo prelazi u oštru opoziciju protiv tadašnjeg centralističkog državnog sistema. U atentatu Puniše Račića u Skupštini 20. VI 1928. teško je ranjen i ubrzo, 8. VIII 1928. umire — 83, 102, 242, 243, 244, 275, 282

Radabolja Josip, fabrički radnik iz Omiša. Od 1922. sekretar MKSKOJ-a u Omišu, član Oblasnog komiteta SKOJ-a za Dalmaciju i član CKSKOJ-a. Uhapšen u ljeto 1927. u Beogradu i februara 1928. osuđen na 5 godine robije. Učestvovao u NOB-u — 283

Radovanović Milan (1904—1979), metalski radnik, oficir JNA, pukovnik u penziji. Član KPJ od 1928. Od 1932. do 1935. član Oblasnog komiteta KPJ i član PKKPJ za Srbiju. Uhapšen novembra 1936. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Učesnik NOB od 1941. — 284

Rakić Milan, policijski agent, koji je 4. VIII 1928. učestvovao u pretresu stana Božičković Andrije u Vinogradskoj cesti 46, gdje je iste noći uhapšen Josip Broz — 100, 114, 126, 140, 141, 149, 152, 162, 167

Ramljak dr Ante, doktor prava. Član KPJ. Jedan od advokata branilaca na sudskim procesima protiv komunista. Član rukovodstva Crvene pomoći u Hrvatskoj. Juna 1941. na suđenju utam-

ničenim komunistima u sremskomitrovačkoj tamnici bio advokat branilac. Učestvovao u NOB-u. Savezni narodni poslanik (1945—1957) — 29

Rancinger Ivan (1909), stolarski radnik. Zbog revolucionarnog rada u Trbovlju, u organizacijama i rukovodstvima SKOJ-a, uhapšen i avgusta 1930. osuđen na 10 mjeseci zatvora. Ponovo uhapšen krajem 1932. i u januaru 1933. osuđen na dvije i pol godine robije. Izašao 17. maja 1935. — 249 284

Raušević Danilo (1900), političko-partijski radnik. Član KPJ postao u Beogradu, gdje je tokom 1928. i 1929. bio član Rajonskog komiteta KPJ. Uhapšen u drugoj polovini 1929. i 6. marta 1930. osuđen na godinu dana robije. Po izlasku iz robijašnice odlazi u Zagreb i uključuje se u rad. U proljeće 1934. kooptiran u PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju, a septembra iste godine na Pokrajinskoj partijskoj konferenciji izabran u isti forum. Pod kraj 1935. emigrirao u Prag. Otuda odlazi oktobra u Španiju. Tokom drugog svjetskog rata umro u logoru u Njemačkoj — 239, 240, 285

Remić, neidentificirana ličnost, na čije je ime nađena potvrda o primljenoj sindikalnoj članarini, prilikom hapšenja i pretresa Josipa Broza, 4. VIII 1928. u Zagrebu — 91, 101

Renčelj Anton, stražar u Kaznenom zavodu u Mariboru — 192

Resimić Branislav (1897—1962), radnički povjerenik u zagrebačkoj bravarskoj radionici »Hamel«, biran 23. aprila 1928 — 97, 290

Ribarević — vid. Lekić Risto

Richard — vid. Prežihov Voranc

Richter — vid. Krndelj Ivan

Rihtman Zvonimir (1901—1941), elektroinženjer i fizičar. Profesor srednjotehničke škole u Zagrebu. Isticao se javnim predavanjima i člancima u naprednoj štampi sa pozicija dijalektičkog materijalizma. Više puta hapšen. Marta mjeseca 1941. uhapšen i u julu iste godine strijeljan zajedno sa Božidarom Adžijom, Augustom Cesarecem i dr. od strane ustaša — 239

Rimay Julio, nadzornik policijskih agenata pri Kraljevskom redarstvenom ravnateljstvu u Zagrebu. Učestvovao u istrazi i saslušanju Josipa Broza i drugova 1928. Prilikom saslušanja fizički zlostavljao Broza — 94, 95, 100, 110 114, 131, 137, 139, 162, 167

Ristić, novinar — 282

Rojc Rudi (Piškur, 1912—1945), metalski radnik, proleterski pjesnik. Član PKKPJ za Sloveniju 1933—1934. Umro u logoru u Njemačkoj 1945. — 251

Rokov Diego (Ditrih, 1883—1943), mornar, politički radnik. Član KPJ postao 1919. Godine 1926. kažnjen sa 6 mjeseci zatvora. U Zagrebu aktivno djelovao u Nezavisnim sindikatima. Godine 1928—1929. bio član MKKPJ Zagreba. Uhapšen 21. jula 1929. i osuđen 27. juna 2930. na 18 mjeseci zatvora. Po izlasku bio sekretar MKKPJ i član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Emigrirao u Prag. CKKPJ ga upućuje u Francusku na rad među ekonomskom emigracijom iz Jugoslavije. Otuda je februara 1937. otišao u Španiju. Poslije poraza republikanske španske vojske 1939. vraća se u Francusku, gdje je stavljen u koncentracioni logor. Sudjelovao u Pokretu otpora Francuske i 1943. umro u jednom francuskom logoru — 239, 245, 252

Rozenko — vid. Rodoljub Čolaković

Rozenberg Oskar — 271

Rožman, ljubljanski biskup u čijoj je ljetnoj rezidenciji u Medvodama održana IV pokrajinska partijska konferencija za Sloveniju (16—17. septembra 1934) — 252, 311

Rudinić — vid. Kidrič Boris

Rusek Antun (1899—1968), obućarski radnik. Bio član Saveza kožarskih radnika i organizirani član KPJ. Uhapšen jula 1929. i osuđen na 4 godine robije — 240

Sačić Jovan Joca, krojački radnik. Osuđen zbog komunističke djelatnosti od Sudbenog stola u Novom Sadu na 4 godine robije — 276, 283

Saili Dragutin (1899—1968), politički radnik. Član KPJ od 1919. Bio član MKKP Zagreb, sekretar partijske organizacije u željezničkoj radionici Zagreb, član PKKP za Hrvatsku, član biroa

CKKPH. Često hapšen, a 1934. osuđen na godinu i pol robije. U narodnooslobodilačkom ratu obavljao niz partijskih i političkih dužnosti. Bio član Glavnog štaba Hrvatske i ZAVNOH-a. Poslije oslobođenja na mnogim istaknutim dužnostima. Biran u CKKPH i CKKPJ, bio član Izvršnog komiteta CKKPH — 12, 239

Salaj Đuro (1889—1958), krojački radnik, partijski i sindikalni funkcioner. U radničkom pokretu Hrvatske i Slanovije djeluje od 1906. Član KPJ od 1919. Komunistički poslanik 1920. Na tzv. vidovdanskom procesu 23. februara 1922. osuđen na dvije godine robije. Član Politbiroa CKKPJ od III kongresa maja 1926. Jula 1930. odlazi na V kongres Sindikalne internacionale u Moskvu: Za vrijeme Staljinovih progona bio na Krimu, gdje je radio po preduzećima. Od 1942. do 1944. redaktor i spiker Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. Krajem 1944. vraća se u zemlju i od januara 1945. predsjednik Centralnog odbora Jedinstvenih sindikata Jugoslavije. Na V kongresu KPJ juna 1948. izabran za člana Politbiroa CKKPJ — 264

Samardžić Dušan, član PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju 1933—1934. Uhapšen januara 1934. Ubrzo pušten iz zatvor — 239

Samardžić Gojko (1896—1938), partijski radnik. Član KPJ od 1920. Od 1923. instruktor MKKPJ Beograda i član Rajonskog komiteta »Sava«. Godine 1926. član Sekretarijata PKKPJ za Srbiju. Uhapšen oktobra 1927. Februara 1928. osuđen na godinu dana robije. Zbog bolesti pušten iz požarevačke kaznionice. Rad nastavio u Beogradu u PKKPJ za Srbiju. Ponovo uhapšen avgusta 1929, ali je pobjegao iz zatvora Prvostepenog suda 22. I 1930. Aprila mjeseca prebacio se u Beč. Od avgusta 1930. djeluje u centralnom partijskom rukovodstvu KPJ. Odstranjen iz rada zbog učešća u grupaškoj borbi. U takozvanoj »čistki«, koju je Kontrolna komisija Izvršnog komiteta Kominterne sprovela među rukovodiocima KPJ koji su se nalazili u emigraciji u Moskvi, isključen iz KPJ s motivacijom da se slabo držao na robiji. Uhapšen u Staljinovim »čistkama« vjerovatno 1938, i strijeljan u nekom logoru, jer mu se gubi svaki trag — 283

Samardžić Rista (1895—1930), partijsko-politički radnik. Sindikalnom pokretu Bosne i Hercegovine pristupio 1910. Član KPJ od 1919. Član SKP(b) od 1926, kada je došao iz Jugoslavije na školovanje (KUNMZ). Po odluci CK KPJ i Izvršnog komiteta Kominterne povučen 1929. iz škole, kooptiran u Politbiro CKKPJ u Beču i upućen na rad u zemlju. Uhapšen avgusta 1930. u Zagrebu. Mučen na policiji, umro je u Zagrebu 15. oktobra 1930. — 264

Satler — vid. Marušić Dragutin

Sedel Stjepan, vijećnik kraljevkog banskog stola, koji je predsjedavao sudskim vijećem prilikom donošenja rješenja o pravosnažnosti presude Josipu Brozu i drugovima — 175

Seleši Barbara (1909—1942), krojačka radnica. Rukovodilac SKOJ-a u Velikom Bečkereku (danas Zrenjanin). Radila i u tehnici KPJ i SKOJ-a. Uhapšena avgusta 1930. i 28. maja 1931. osuđena na dvije godine strogog zatvora. Nastavila rad među radnicima u Bečkereku (tada Petrovgradu), Beogradu i Sarajevu. Učesnik NOB od 1941. Uhapšena marta 1942. Poslije strašnog mučenja strijeljana, a zatim obješena 21. juna 1942. u Perlezu — 281

Seljak — vid. Bedek Drago

Seljak — vid. Mihelčić

Seljak — vid. Petković Nikola

Semlekan Vojo (1907), obućarski radnik, rukovodilac SKOJ-a. Studirao na KUNMZ. Član CKSKOJ-a, a kraće vrijeme i sekretar. U tom svojstvu učestvovao u radu CKKPJ u Beču. U ljeto 1931. upućen na rad u zemlju. Ubrzo je usapšen i osuđen februara 1932. na 6 godina robije. Po izlasku iz tamnice 1937. pasivizirao se. Za vrijeme rata sarađivao s neprijateljem — 264

Senjko — vid. Ćopić Vladimir

Silvester Toma, vijećnik Kraljevskog banskog stola u Zagrebu koji je učestvovao u donošenju rješenja o pravosnažnosti presude Josipu Brozu i drugovima februara 1929. — 175

Simeoni Marija, radnica, na čije je ime pronađena potvrda prilikom hapšenja i pretresa Josipa Broza 1928. U njenom stanu policija je poslije toga, bez uspjeha, vršila premjetačinu — 93, 102

Simović Dušan (1882—1962), general jugoslovenske vojske i predsjednik vlade. Učestvovao u I i II balkanskom ratu i u I svjetskom ratu. Između dva svjetska rata bio komandant dizivijske oblasti, načelnik Glavnog generalštaba i komandant vazduhoplovstva. Poslije potpisivanja Trojnog pakta stavio se na čelo grupe prozapadno orijentiranih oficira, koja je 27. marta srušila izdajničku vladu Cvetković—Maček i obrazovala novu vladu. Po kapitulaciji Jugoslavije emigrirao u London, gdje je sve do početka 1942. bio na čelu vlade neprijateljski orijentirane prema NOP-u. Izjasnio se 1944. za sporazum Tito — Šubašić — 238

Skitarelić Benedikt (1899), radnik. Zbog komunističke djelatnosti uhapšen i maja 1929. od Okružnog suda u Šibeniku osuđen na dvije godine robije — 248, 283

Slivnik Rudolf, poljoprivredni radnik, baštovan u biskupskoj bašti u Ljubljani. U KPJ i SKOJ-u surađivao od 1927. Po direktivi rukovodstva KPJ zaposlio se kod biskupa radi obavljanja raznih ilegalnih poslova — organizirao održavanje raznih ilegalnih sastanaka u biskupovom dvoru. Od 1933. tu je bila glavna ilegalna javka za sve ilegalce iz zemlje i inozemstva. Po direktivi PKKPJ za Sloveniju u ljetnjoj rezidenciji biskupa Rožmana u Medvodama održana je Pokrajinska partijska konferencija, u čijoj tehničkoj organizaciji učestvuje. Poslije toga obavljao razne zadatke tehničke prirode za PKKPJ za Sloveniju. Učesnik u NOP-u — 259

Smolčec Vinko (1888), podvornik. Član KPJ postao vjerovatno 1928. Uhapšen u ljeto 1929. i osuđen 27. juna na 18 mjeseci robije. Kaznu izdržavao u lepoglavskoj tamnici — 182, 245

Solarić Branko (1901—1942), trgovački pomoćnik. Član KPJ od 1927. U proljeće 1929. imenovan za sekretara MKKPJ u Beogradu. Ubrzo uhapšen i 6. marta 1930. osuđen na 6 godina robije. Po izlasku sa robije nastavio rad. Bio član Inicijativnog odbora za formiranje Stranke radnog naroda. Poginuo u NOB 1942. — 85, 245, 276

Sommer — vid. Gorkić Milan

Sonenšajn Alma, studentkinja medicine iz Osijeka. Radila u tehnici CKSKOJ-a 1928. i 1929. U policijskom zatvoru prihvatila saradnju sa policijom i zajedno sa Žigom Engelmanom odala policiji prostorije CKSKOJ-a u Samoboru, čime je doprinijela pogibiji trojice sekretara: Janka Mišića, Mije Oreškog i tehničkog sekretara Slavka Oreškog. Uz pomoć policije emigrirala sa Žigom Engelmanom, za koga se udala, u Latinsku Ameriku — 266

Sonja, neidentificirana ličnost, čiji se potpis nalazio na jednoj dopisnoj karti koja je zaplijenjena prilikom pretresa stana Andrije Božičkovića u Vinogradskoj cesti 46 u Zagrebu — 100

Sotirović — vid. Marušić Dragutin

Spaho dr Mehmed (1882—1940), političar. Jedan od osnivača i šef Jugoslovenske muslimanske zajednice. Više godina bio ministar. Zajedno sa M. Stojadinovićem i A. Korošcem osnovao 1935. režimsku stranku Jugoslovensku radikalnu zajednicu (JRZ) — 267

Spasojević Borivoje, službenik Ministarstva pravde Kraljevine Jugoslavije, koji je obavljao razne rukovodeće dužnosti u kaznenim zavodima. Početkom 1931. postavljen najprije za pomoćnika, a zatim za upravnika Kaznenog zavoda u Lepoglavi. Ozloglašen zbog drastičnih postupaka prema komunistima osuđenicima — 195, 247, 282

Spiru dr Bazil, Rumun, koji je kao član KP Rumunije radio u Izvršnom komitetu Međunarodne organizacije za pomoć borcima revolucije. Godine 1935. napisao članak u moskovskoj »Pravdi«, pod naslovom *Nepokolebljivi revolucionar*, u kome govori o radu Moše Pijade na prevođenju djela K. Marksa u sremskomitrovačkoj tamnici. Dr Bazil Spiru je profesor na Univerzitetu u Lajpcigu — 276

Stajkić Vasilije (1907), stolarski radnik. Član KPJ od 1926. Godinu dana poslije toga uhapšen u Beogradu i februara 1928.

osuđen na 6 mjeseci zatvora. Po izlasku iz zatvora pripadao grupi koja je u Beogradu izdavala list »Udarnik«. Uhapšen ponovo aprila 1933. i osuđen novembra 1933. na 6 godina robije — 283

Staljin Josif Visarionovič (1879—1951), državnik, političar, generalisimus. Član CK Ruske socijaldemokratske radničke partije od 1912, generalni sekretar SKP(b) od 1924, član Prezidijuma Komunističke internacionale od 1925, predsjednik vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR od 1941. — 96, 99, 111, 121, 147, 176, 218, 231

Stamenković Trajko (Mladić, 1909—1942), partijski radnik. Član KPJ od 1929. Za vrijeme šestojanuarske diktature osuđen na 4 godine robije. Po izlasku, sekretar PKKPJ za Srbiju. U novembru 1935. ponovo uhapšen i osuđen na 6 godina robije. Avgusta 1941. pobjegao iz sremskomitrovačkog kaznenog zavoda. Za vrijeme rata djeluje kao instruktor u valjevskom odredu, zatim postaje član Glavnog narodnooslobodilačkog odbora za Srbiju. Uhvaćen od četnika i predat Nijemcima. Dugo je u policiji mučen, a zatim prebačen u banjički logor, gdje je krajem 1942. strijeljan. Narodni heroj — 220, 245, 246, 280

Stančić Edo, krojački radnik, koga je KPJ od 1934. koristila za izdavanje svoje polulegalne štampe u Zagrebu. Najprije je, pod njegovim nominalnim uredništvom, izlazio »Pregled«, list za umjetnost i nauku. U svim ostalim novinama, koje su naslijeđivale »Pregled«, javlja se kao član redakcije. Bio je vlasnik i odgovorni urednik lista »Naše novine«, koje su izlazile od 25. aprila 1934. do 12. oktobra 1935. — 244.

Stanković dr Radenko (1880—1956), profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu. Profesorski poziv napušta 1932, kada postaje senator u Senatu Kraljevine Jugoslavije. Od 1934—1941. kraljevski namjesnik — 258

Stanković Stojan, abadžijski radnik. Član i sekretar IO Nezavisnih sindikata. Kao pripadnik desnog krila u KPJ u jesen 1925. napusta Partiju i Nezavisne sindikate, prilazi reformistima i učestvuje u stvaranju URSSJ. Podržava šestojanuarsku diktaturu 1929. i 1930. osniva režimske Jugoslovenske nacionalne radničke sindikate (JNRS); s istih pozicija učestvuje i u stvaranju JUGORASA — Jugoslovenskih radničkih sindikata — 273

Stebih Franc, žandarm, desetar stražara u Kaznenom zavodu u Mariboru — 192

Stefanović Lazar (1885—1950), stolarski radnik, partijski i sindikalni funkcioner. Član Srpske socijaldemokratske partije od 1903. Delegat na Kongresu ujedinjenja aprila 1919. Na Vukovarskom kongresu 1920. izabran za člana Izvršnog odbora Centralnog partijskog vijeća KPJ. Komunistički poslanik 1920. Na vidovdanskom procesu 1922. osuđen na dvije godine robije. Po izlasku kao funkcioner aktivno djeluje u sindikatu i Nezavisnoj radničkoj partiji Jugoslavije. Delegat je na III zemaljskoj konferenciji KPJ i na III kongresu KPJ, kada je izabran za člana Politbiroa CKKPJ. Godine 1928. odlazi u Moskvu. Najprije radi kao predstavnik sindikata Jugoslavije u Crvenoj sindikalnoj internacionali, a zatim je član i sekretar Međunarodnog komiteta drvodjeljskih radnika. U Jugoslaviju se vraća 1944, učestvuje u osnivanju sindikata, potpredsjednik je Centralnog odbora Jedinstvenih sindikata Jugoslavije. Bio član CKKP Srbije — 264, 271

Stefanović Svetislav Ćeća. Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. U SSSR-u od 1930. do 1933. gdje je završio KUNMZ Godine 1934. nalazio se kao instruktor CKKPJ u Zagrebu, gdje je bio uhapšen i osuđen na 4 godine robije. Po izlasku sa robije sekretar PO Narodne pomoći za Srbiju, instruktor CKKPJ u Crnoj Gori, Sandžaku i Dalmaciji. Pomoćnik komesara Durmitorskog odreda, komesar Hercegovačkog odreda. U OZNI od 1944. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije rata zamjenik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, savezni sekretar za unutrašnje poslove, član SIV, član CKSKJ. Zbog zloupotrebe položaja u službi Državne bezbjednosti na IV plenumu CKSKJ (jula 1960) razrešen svih političkih funkcija, isključen iz CKSKJ i penzionisan — 235, 237

Steinberger, pritvorenik u mariborskom kaznenom zavodu — 192

Steinbrükner Adam, rodom iz Osijeka, osuđen od Okružnog suda u Osijeku 3. oktobra 1929. na 4 godine robije — 245

Stejić Spasoje (1892—1943), melerski radnik. Učesnik oktobarske revolucije. Po povratku u zemlju aktivno radi u Partiji. Zbog pokušaja atentata na regenta Aleksandra 29. juna 1921. uhapšen i na tzv. vidovdanskom procesu 23. februara 1922. osuđen na smrt. Kazna mu je zamijenjena sa 20 godina teške robije u okovu. Zajedno sa grupom osuđenika pobjegao avgusta 1941. iz sremskomitrovačke kaznionice u partizane. Poginuo 1943. u borbama na Sutjesci — 84

Stepinac Alojzije (1898—1960), kardinal Tokom II svjetskog rata bio zagrebački nadbiskup. Godine 1941. pozdravio obrazovanje NDH i aktivno sarađivao sa ustašama u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta i prevođenju Srba u katoličanstvo. Odobravao masovne zločine ustaša. nad narodom Hrvatske. Poslije oslobođenja osuđen na 16 godina zatvora — 242

Stihović Nikola (1901), činovnik u Finansijskoj direkciji u Beogradu. Simpatizer KPJ. Sarađivao sa Otokarom Keršovanijem, sekretarom PKSKOJ-a za Srbiju tokom 1929. Uhapšen februara 1930. i osuđen 18. septembra 1930. na dvije godine robije — 235, 239

Stilinović, sudija Kraljevskog banskog stola u Zagrebu koji je potpisao rješenje ovog suda o pravosnažnosti presude Josipu Brozu i drugovima 1929. — 178

Stilinović Marijan (1904—1959), politički radnik. Član SKOJ-a od 1920, član KPJ od 1924. Radio u tehnici CKSKOJ-a i bio njegov instruktor. Uhapšen 27. jula 1929. i osuđen 10. aprila 1930. na tri godine robije. Poslije izlaska sa robije nastavlja aktivno da djeluje u zagrebačkoj partijskoj organizaciji. Postaje glavni tehničar-rukovodilac tehnike CK u zemlji. Ponovo uhapšen novembra 1933. i osuđen juna 1934. na 10 godina robije. Avgusta 1941. pobjegao iz sremskomitrovačke tamnice i priključio se Fruškogorskom partizanskom odredu. Godine 1943. u Slavoniji teško ranjen. Poslije rata glavni urednik »Borbe«, predsjednik Komiteta za škole i nauku FNRJ — 12, 182, 213, 235, 239

Stipišić Mihajlo (Janko, 1906), politički radnik. Član KPJ od 1930. U Zagrebu bio sekretar MKSKOJ-a i sekretar PKSKOJ-a u formiranju. Zbog opasnosti od hapšenja odlazi preko Beča za Moskvu, gdje je 1934. primljen u SKP(b) i određen na rad u Izvršni komitet MOPR-a. Početkom 1937. vraća se u Jugoslaviju i radi kao instruktor CK-SKOJ-a — 32, 252, 285

Stojadinović dr Milan (1888—1961), političar. U periodu od 1922. do 1935. više puta bio ministar finansija u vladama Kraljevine Jugoslavije. Godine 1935. postaje predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova. Vodi izrazitu politiku fašizacije zemlje, vezivanja Jugoslavije za Njemačku i Italiju, podređivanja jugoslovenske privrede njemačkom kapitalu. Zastupao interese krupne buržoazije, posebno financijskog kapitala. Za vrijeme rata bio u britanskoj internaciji — 238

Stritar — vid. Kovačić Oskar

Strlić Edvare, žandarm, stražar u Kaznenom zavodu u Mariboru — 191, 192

Stupica Bojan (1910—1970), reditelj i scenograf, arhitekt. Režijom i pozorišnim radom između dva rata bavio se u Mariboru, Skoplju, Splitu, Ljubljani, Zagrebu. Pripadao naprednom pokretu. Godine 1942. uhapšen i sproveden u logor u Severnu Italiju. Poslije oslobođenja kao režiser djelovao u Ljubijani, a od 1949. u Jugoslovenskom dramskom pozorištu u Beogradu, čiji je jedan od glavnih organizatora. Režirao i postavljao scene za mnogobrojna dramska djela širom zemlje. Projektovao zgradu Ateljea 212 i bio njen upravnik. Ostvario mnogobrojna izuzetna rediteljska dostignuća — 255, 310

Sudeta Mato (1910), stolarski radnik. Član KPJ od 1928. Zbog ilegalnog komunističkog rada i akcija koje je izvodila njegova organizacija u Zagrebu uhapšen i osuđen 2. jula 1930. na 4 godine robije. Po izlasku postaje član MKKPJ Zagreba u proljeće 1934. i na toj dužnosti ostaje sve do novembra 1935, kada je emigrirao u SSSR zbog opasnosti od hapšenja — 239, 240

Supanić Gertruda, svjedok na suđenju Josipu Brozu i drugovima 1928. u Zagrebu — 110

Šabić Stjepan Stevo (1895—1942), učestvovao u prvom svjetskom ratu kao oficir austrougarske vojske. Godine 1915. na Karpatima zarobljen. Neposredno po izbijanju oktobarske revolucije stupio u Crvenu armiju. Ubrzo postao načelnik štaba armije. Po završteku građanskog rata vratio se u selo Tomaš, gdje je živio kod roditelja, imućnih seljaka. Do poznanstva s Brozom nije bio član KPJ. Član KPJ postao marta 1923. Početkom 1924. postaje član OKKP za križevačko-bjelovarsku županiju. Svoju aktivnost kao organizirani komunist nastavio sve do 1941, kada su ga ustaše uhapsile i sprovele najpre u logor Koprivnicu, a potom u Jasenovac, u kome je 1942. ubijen — 9, 10, 182, 186, 190, 233, 281, 299, 301, 303

Šalamun Stjepan (1893), član Pokrajinskog odbora Nezavisnih sindikata za Hrvatsku i Slavoniju 1928. — 102

Šantel dr Oton, ljekar Kaznenog zavoda u Lepoglavi, poznat po veoma rigoroznom odnosu prema osuđenicima komunistima, s potpunim odsustvom ljekarske etike — 247, 282

Šašek, jedan od vlasnika strojomehaničarske radionice u kojoj je Josip Broz izučavao zanat od 1907—1910. —92

Šarinić Josip, učesnik u atentatu na bana Cuvaja 1912. Osuđen na šest mjeseci tamnice — 277

Šegović Đuro, bravarski majstor. Član KPJ od 1920. Sa manjim prekidima aktivno djelovao u radničkom pokretu. Godine 1941. ustaški prijeki sud osudio ga na 15 godina robije. Kaznu izdržavao u Lepoglavi, odakle je oslobođen 1943. prilikom upada partizana. Do kraja rata ostao u partizanima — 271

Šeremet Akif (1899—1938), profesor, politički radnik. Član KPJ od 1919. Od druge polovine 1930. član centralnog partijskog rukovodstva KPJ u Beču. Jedno vrijeme radio među ekonomskom emigracijom u Francuskoj i Belgiji. Zbog sukoba u rukovodstvu u drugoj polovini 1931. opozvan od Kominterne i u »čistki«, koju je Internacionalna kontrolna komisija krajem 1931. i početkom 1932. sprovela među ekonomskom emigracijom KPJ u Moskvi, smijenjen iz rukovodstva i isključen iz KPJ. Upućen u Alma-Atu, gdje ostaje do marta 1935. Po povratku u Moskvu držan je na raspolaganju od Ispolkoma Kominterne (Odjeljenja za kadrove). U julu 1938. uhapšen i osuđen. Rehabilitiran od nadležnih sovjetskih vlasti — 264

Šerko dr Alfred (1910—1948), saradnik tehničkog aparata PKKPJ za Sloveniju tokom 1933—1934. Uhapšen novembra 1934. Osuđen od Državnog suda za zaštitu države marta 1935. na 1 godinu robije — 259

Šilović Nana (1912—1946), član KPJ od 1929. Bila angažirana u tehnici u Zagrebu od 1927. Godine 1930. emigrira u SSSR, gdje pohađa Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada. Radila u tehnici CKKPJ u Beču. U SSSR se ponovo vraća 1935. Pohađala inženjersko-tehničku akademiju za vezu, zatim radila u Izdavačkom preduzeću za literaturu na stranim jezicima. Tokom II svjetskog rata radila u Jugoslovenskoj redakciji Saveznog radio-komiteta. Kao pripadnik Sovjetske armije bila 1943—1945. u Jugoslaviji. Poginula u Beču 1946. u saobraćajnoj nesreći — 307

Škljarov S., ruski seljak u selu Mihajlovka, bogoljupska opština, srez Omsk, kod koga je Josip Broz radio kao mašinist na vršalici 1918. — 74

Škorić Dragutin (1896—1976), tipografski radnik, radnički književnik i publicist. Sindikalni funkcioner, saradnik i urednik brojnih listova i časopisa lijeve orijentacije, koji su od 1932—1940. izlazili u Hrvatskoj (»Literatura«, »Književnik«, »Glas Trešnjevke«, »Signali«, »Pregled«, »Odjek«, »Naše novine« i dr.) Kao član KPJ više puta hapšen. Osuđen od Okružnog suda u Ogulinu novembra 1934. na godinu i 10 mjeseci strogog zatvora. U sremskomitrovačkoj tamnici bio član Kaznioničkog komiteta KPJ. Učestvovao u NOP-u — 239

Šlandel Anton, zamjenik upravnika Kaznenog zavoda u Mariboru 1932. — 191

Šmit — vid. Parović Blagoje

Šnajder Aurel Zlatko (1903—1931), političar, partijski rukovodilac. U revolucionarnom pokretu od 1919. Godine 1922. sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju, a od 1924. sekretar CKSKOJ-a i predstavnikSKOJ-a u CKKPJ. Više puta hapšen (1921, 1925, 1926). U proljeće 1927. od Prvostepenog suda za grad Beograd osuđen na 5 godina robije. U tamnicama na Adi Ciganliji, Zenici, i Lepoglavi zbog čestih maltretiranja i loših uslova života godine 1930. teško se razbolio i 14. avgusta 1931. umro u Zagrebu — 280, 281, 283

Špiner — vid. Karaivanov Ivan

Šprljan Gušte (1905), zemljoradnik, politički radnik. Član KPJ od 1919. Uhapšen u Vodicama zbog revolucionarnog rada početkom 1929. i maja iste godine osuđen na dvije godine robije. Po izlasku iz tamnice bio član OKKPJ za Šibenik. Godine 1932. uhapšen i podvrgnut stravičnim mučenjima. Osuđen 27. septembra 1933. na 10 godina robije. Aktivni učesnik u NOB od početka ustanka. Poslije rata bio predavač na Višoj partijskoj školi »Đuro Đaković« u Beogradu — 248, 283

Štefan — vid. Vilfan Jože

Štefulj Anton, policijski agent koji je učestvovao u hapšenju Josipa Broza u Vinogradskoj cesti 46 u Zagrebu 1928. U posebnoj pismenoj prijavi optužio je Broza kao opasnog komunistu — 100, 105, 110, 114, 141, 142

Šumanovac Ilija (1900—1930), obućarski radnik. Radio u Nezavisnim sindikatima. Bio i član Centralne uprave Saveza radnika kožarsko-prerađivačke industrije. Uhapšen u Zagrebu i 13. avgusta 1927. osuđen na godinu i 9 mjeseci zatvora. U zatvoru stupio u policijsku službu. Likvidiran kao provokator — 24, 265, 283

Šunić Josip, radnik. Kao pripadnik omladinske organizacije HSS osuđen zbog atentata na novinara Ristovića iz beogradskog lista »Jedinstvo«, koji je svojim napisima podstrekavao na ubistvo Stjepana Radića, na 15 godina robije. Amnestiran poslije osam godina tamnovanja — 194, 282

Šušteršić Anton (Tine Železnik, 1903), društveno-politički radnik. Član KPJ od 1932. Zajedno sa Borisom Kidričem radio na obnavljanju organizacija KPJ i SKOJ-a u Sloveniji. Duže vrijeme bio sekretar partijske ćelije na željeznici. Godine 1932. bio član OKKPJ za Ljubljanu, koji je kasnije prerastao u PKKPJ za Sloveniju. Na IV zemaljskoj konferenciji KPJ za Sloveniju (septembra 1934) izabran za člana PKKPJ za Sloveniju. Često hapšen, a 26. marta 1931. osuđen na godinu dana robije. U NOB učestvuje od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Beloj krajini, a od 1942. politički komesar Gorenjskog bataljona. Poslije rata obavljao niz društveno-političkih funkcija — 252, 313

Tabaček D., ruski seljak iz sela Mihajlovka, bogoljupska opština, omski srez, na čijoj je vršalici radio Josip Broz kao mašinist 1918. — 74

Tarakanov, monter u električnoj centrali u Omsku. Član SKP(b), s kojim je Josip Broz održavao vezu — 74

Tasić Savka (1891—1949), službenik. U revolucionarnom radu učestvuje od 1920. u Beogradu i Nišu. Godine 1922. član partijske sekcije; godine 1924. sekretar NRPJ u jednom beogradskom rajonu. Početkom 1928. protjerana iz Beograda. Tokom 1928—1929. radila u partijskoj tehnici u Nišu. Uhapšena novembra 1929. i januara 1930. od Državnog suda za zaštitu države osuđena na 10 godina robije. Puštena 8. maja 1939, kada nastavlja započetu djelatnost. Učestvuje u NOP-u — 281, 284

Tesla — vid. Maček Ivan

Tiljak Đuro (1895—1965), slikar, grafičar i likovni kritičar. Bio član udruženja »Zemlja« i više drugih slikarskih grupa u okviru kojih je izlagao. Od 1930—1939. kao likovni kritičar sarađivao u časopisu »Književnik«. Godine 1938. bio urednik lijevo orijentiranog časopisa »Kultura«. Od 1942. godine u partizanima, član AVNOJ-a i ZAVNOH-a. Redovni profesor Akademije likovnih umjetnosti od 1945. — 306

Tkalec dr Zvonimir (1906), zamjenik glavnog redaktora Enciklopedije Jugoslavije u penziji. Član KPJ od 1929. Godine

1932. osuđen na 5 godina robije. Po izlasku sa robije nastavio aktivni rad. Uhapšen od ustaša 1941. i 1942. interniran u logor Stara Gradiška, iz koga je oslobođen zamjenom. Član redakcije lista »Naprijed« 1944, zatim glavni urednik u izdavačkom preduzeću »Kultura«, a od 1953. u Jugoslovenskom leksikografskom zavodu. Prevodilac brojnih djela klasika marksizma-lenjinizma — 240

Todorović Bogosav, osuđen od Prvostepenog suda za grad Beograd februara 1928. na godinu dana zatvora — 283

Togliatti Palmiro (Ercoli, 1893—1964), talijanski političar i revolucionar. Jedan od osnivača KP Italije. Od 1922. član CK, od 1923. član Izvršnog komiteta KP Italije. Na dužnosti generalnog sekretara KP Italije nalazio se od 1927. do smrti. Bio član Izvršnog komiteta Kominterne i njegovog predsjedništva. Odigrao veoma značajnu ulogu u okupljanju demokratskih snaga protiv fašizma. Od 1937—1939. bio organizator Internacionalnih brigada u Španiji. Za vrijeme rata bio u SSSR-u, odakle se 1944. vraća u Italiju, gdje sve vrijeme rukovodi radom KP Italije i aktivno učestvuje u političkom životu zemlje. Istakao se i teoretskim radovima, posebno kritikom staljinističkog dogmatizma — 263

Tomašić Mijo, službenik Kraljevskog kotarskog suda. Učestvovao kao policijski svjedok na suđenju Josipu Brozu i drugovima 1928. u Zagrebu — 119, 142, 143

Tomić Svetozar, sudija, potpredsjednik Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu. Predsjedavao sudskim vijećem koje je vodilo tzv. »bombaški proces« protiv Josipa Broza i drugova 1928. u Zagrebu — 119, 127, 128, 145, 146, 156

Tomin N., pisac brošure *Nad grobom agrarne reforme* — 99

Tomšič Anton Tone (1910—1942), političko-partijski radnik. Član SKOJ-a od 1928, a od 1930. član KPJ. Maja 1932. osuđen je na 18 mjeseci strogog zatvora. Po izlasku iz tamnice nastavlja aktivan rad. Postaje član PKKPJ za Sloveniju — najprije odgovara za sektor Crvene pomoći, zatim rukovodi tehnikom i na kraju je organizacioni sekretar. Uhapšen 19. avgusta 1934. i marta 1935. osuđen na dvije i pol godine robije. Sredinom 1937. postao član CKKP Slovenije, a početkom 1938. organizacioni sekretar, koju je dužnost obavljao sve do pogibije. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ (oktobra 1940) izabran za kandidata za člana CKKPJ. Jedan od najznačajnijih organizatora narodnooslobodilačkog pokreta Slovenije. Uhapšen od Gestapoa 10. decembra 1941. Poslije stravičnog mučenja vojni sud osudio ga na smrt. Kazna je izvršena 21. maja 1942. Narodni heroj — 251, 254

Topalović dr Živko (1886—1972), advokat i političar. U radu Srpske socijaldemokratske partije učestvovao prije I svjetskog rata. Na Kongresu, aprila 1919, izabran za člana Izvršnog odbora Centralnog partijskog vijeća. Decembra 1920. isključen iz KPJ. Postaje jedan od lidera reformističke Socijalističke partije Jugoslavije, sekretar Centralnog sekretarijata radničkih komora Jugoslavije. Kao renegat sarađivao sa buržoarskim režimom u borbi protiv revolucionarnog radničkog pokreta i KPJ. Za vrijeme okupacije aktivno učestvuje u pokretu Draže Mihailovića. Bio je istaknuti član njegovog Centralnog komiteta. Posle 1944. emigrirao u Francusku, odakle je nastavio borbu protiv socijalističke Jugoslavije — 268, 314

Topić, osuđenik iz mariborske tamnice — 192

Trajković Jovan (1907—1942), partijski radnik. Član KPJ od 1929. Iste godine uhapšen i osuđen na 12 godina robije. Zbog učešća u demonstracijama političkih osuđenika u sremskomitrovačkoj tamnici osuđen na još dvije godine robije. Avgusta 1941. sa grupom osuđenika komunista pobjegao iz mitrovačke kaznionice i uključio se u Fruškogorski partizanski odred. Bio prvi urednik lista »Istina«, organa PKKPJ za Srem. Poginuo u borbama sa ustašama 25. II 1942. — 26, 85, 180, 181, 190, 196, 177, 201, 232, 245, 246, 247, 276, 277, 280, 298, 299

Treursić Josip, radnik. Član KPJ od 1919. Godine 1931. postaje sekretar PKKPJ za Dalmaciju. Uhapšen krajem 1932. zbog letaka o oktobarskoj revoluciji koji su bili rastureni na širen području

Dalmacije. Osuđen je na dvije i pol godine zatvora. Po izlasku iz zatvora nastavlja rad u URSSJ-u — 213

Trocki Lav (Lav Davidovič Bronštajn, 1879—1940), ruski revolucionar, političar i publicist. Učestvuje u revoluconarnom pokretu od kraja prošlog vijeka. U vrijeme oktobarske revolucije bio član Politbiroa za rukovođenje ustankom. Obavljao visoke dužnosti u partijskim, državnim i vojnim organima. Od 1923. na čelu opozicije. Iz Politbiroa isključen 1926, a iz CK 1927. Nešto kasnije isključen iz Partije i 1929. protjeran iz SSSR-a. Njegove pristalice organizirale IV internacionalu. Ubijen 1940. u Meksiku — 111, 147, 176

Trumbić dr Ante (1864—1938), advokat i političar. Bio poslanik u Dalmatinskom saboru 1895—1918. i u Carevinskom vijeću u Beču od 1897. Jedan od osnivača i predsjednik Jugoslovenskog odbora u Londonu. Potpisnik Krfske deklaracije. Prvi ministar spoljnih poslova u Kraljevini SHS. Razočaran vladajućom centralističko-hegemonističkom političkom nastavlja borbu za nacionalnu ravnopravnost i za federalističko preuređenje države. Oštro je 1925. osudio Radićevu kapitulaciju. Poslije atentata na S. Radića pristupa HSS-u — 22, 243

Turina Zvonko, pisar Kraljevkog sudbenog stola koji je vodio zapisnike na procesu Josipu Brozu i drugovima 1928. u Zagrebu — 119, 127, 128, 145, 146, 156

Urbas Franjo (1883), bravarski radnik. Godine 1929. radio u partijskoj organizaciji u Zagrebu. Uhapšen u Zagrebu i osuđen 3. oktobra 1932. na godinu dana strogog zatvora — 239

Vaclavek Dragica, svjedok na suđenju Josipu Brozu i drugovima u Zagrebu 1928. Kćer vlasnice kuće u Vinogradskoj cesti 46, u kojoj je, u suterenu, stanovao Andrija Božičković i gdje je uhapšen Josip Broz — 100, 103, 110, 115, 122, 139, 149, 150, 152, 161

Valecki Henrih Vali (Walecki, Valija, 1877—1938), poljski revolucionar. Član Poljske socijalističke partije 1904—1905. i jedan od vođa lijevog krila. Član Centralnog radničkog komiteta PPS. Poslije obrazovanja KP Poljske 1918. bio član CK. U godinama 1921—1925. predstavnik KP Poljske u Izvršnom komitetu Kominterne. Radio u aparatu IKKI. Na VII kongresu KI 1935. izabran za člana Internacionalne kontrolne komisije. Godine 1938. u Staljinovim »čistkama« uhapšen i ubijen. Naknadno rehabilitiran — 227, 317

Valentin Vincek Josip (1888—1925), učesnik oktobarske revolucije. Član Okružnog komiteta KPJ za križevačko-bjelovarsku županiju — 271

Valeskini, osuđenik u mariborskoj tamnici — 192

Valjin Blaž (1896—1942), partijsko-politički radnik. Funkcioner u revolucionarnim i Nezavisnim sindikatima Jugoslavije. Delegat na VIII zagrebačkoj partijskoj konferenciji, na kojoj je podržao Josipa Broza u borbi protiv frakcija u KPJ. Iste godine urednik legalnog organa KPJ »Borba«. Dva puta hapšen i osuđivan. Godine 1941. uhapšen i poslije okupacije zemlje predat ustašama. Jedan od 13 preživjelih boraca iz ustaškog logora u Kerestincu. Priključio se partizanskim jedinicama u Hrvatskom zagorju, gdje je i poginuo — 245

Varga Mihovil, krojački radnik, koji je jedno vrijeme, kao podstanar, stanovao kod Andrije Božičkovića u Vinogradskoj cesti 46 u Zagrebu — 102

Veber Dragutin, trgovac na čije su ime nađene dvije dopisne karte prilikom policijskog pretresa i zaplijene materijala u Vinogradskoj cesti 46 u Zagrebu — 100

Vesnić dr Milenko (1862—1921), profesor i diplomat. Jedan od istaknutih lidera Radikalne stranke. Ministar u vladama Kraljevine Srbije od 1893—1904, a zatim poslanik u Carigradu, Parizu i Rimu. Predsjednik vlade Kraljevine Jugoslavije od maja 1920. do januara 1921. Njegova vlada sprovela je izbore za Ustavotvornu skupštinu, izradila nacrt vidovdanskog ustava i donijela Obznanu na osnovu koje je zabranjen rad KPJ — 233

Vidaković Mate (1907—1942), obućarski radnik, partijski rukovodilac. Uhapšen 1930. i osuđen 18. septembra 1930. na 2 godine robije. U sremskomitrovačkoj tamnici bio član MKKPJ kaznioničke organizacije. Kao instruktor CKKPJ u

ljeto 1932. započeo aktivnost u Vojvodini (Bečkerek, Novi Sad, Subotica). Radi na formiranju partijskih rukovodstava i organizacija. Vidaković, zbog opasnosti od hapšenja, napušta Vojvodinu i emigrira u SSSR. Februara 1936. odlazi u Španiju. Poginuo 1942. u NOB-u — 26, 239, 249

Vilfan dr Jože (Štefan, 1908), društveno-politički radnik. Član KPJ od 1934. Član PKKP za Sloveniju od 1935—1936. Član redakcije »Ljudske pravice« i urednik legalnog partijskog lista »Stara pravda«. Maja 1941. protjeran u Srbiju. Januara 1942. vraća se u Ljubljanu, gdje ilegalno djeluje u OF. Godine 1943. i kasnije obavlja mnoge političke i partijske dužnosti u Slovenačkom primorju i Trstu. Bio delegat na Kočevskom saboru i II zasjedanju AVNOJ-a. Poslije oslobođenja obavlja niz veoma odgovornih dužnosti (javni tužilac FNRJ, funkcioner u Ministarstvu spoljnih poslova, generalni sekretar Predsjednika Republike, potpredsjednik Izvršnog vijeća Slovenije i dr.). Više puta biran za člana CKKP Slovenije — 252

Vinter Franko (1897—1944), advokat. Član KPJ od 1934. Radio po liniji HSS-a. Član OKKPJ za Bjelovar postao 1937. Pred sam napad sila Osovine na Jugoslaviju bio uhapšen i interniran u koncentracioni logor »Danica«. Pušten iz logora kao pripadnik HSS-a. Od 1941. aktivni saradnik NOP-a. Radio sa dr Jančikovićem i imao poverljiv zadatak da u partizane dovede nadbiskupa Ritiga, što je i učinio. Na II zasjedanju ZAVNOH-a izabran za vijećnika. Prilikom odlaska na III zasjedanje ZAVNOH-a poginuo marta 1944. — 243, 305

Vladimirov — vid. Červenkov Vlko

Vlahek Rudolf (1905), monter. Član KPJ od 1928. Sekretar IV rajonskog komiteta KPJ u Zagrebu. Osuđen 2. jula 1930. na godinu dana robije. Po izlasku iz tamnice nastavlja rad. Ponovo biva uhapšen i avgusta 1937. osuđen na 3 godine robije — 239

Vodarić — vid. Jelaska Vicko

Vorak — vid. Kurto Mehmed

Vrabl Nikola, upravnik Kaznenog zavoda u Mariboru — 8, 186, 183, 201, 299

Vragović dr Josip, šef Uprave policije u Zagrebu u vrijeme hapšenja Josipa Broza i drugova 1928. — 96, 157

Vraneš Mihajlo (1900), politički radnik. Član KPJ od 1924. Član MKKPJ Zagreba. Uhapšen septembra 1928. i 13. novembra 1930. osuđen u odsustvu, s obzirom da je 1. februara 1929. uz pomoć partijske organizacije Zagreba, pobjegao iz zatvora Sudbenog stola u Zagrebu. Emigrirao u SSSR, gdje 1930. postaje član SKP(b). Do 1932. studira na KUNMZ. Decembra 1936. otišao u Španiju. Bio vojni instruktor u španskim brigadama — 261, 262, 292

Vučković Milan, neidentificirana ličnost kod koje je zagrebačka policija vršila pretres 1928. — 142

Vujović Grgur (Gregor, 1901—1937), politički radnik. Član KP Austrije od 1922. Godine 1924. došao u Sovjetski Savez i u Moskvi radio u Izvršnom komitetu Kominterne. Na rad u Jugoslaviju vraća se 1926. i ostaje do 1928. Bio član CKSKOJ-a. Oktobra 1927. uhapšen u Beogradu, ali je oslobođen od optužbe uslijed nedostatka dokaza. Ponovo odlazi u Moskvu 1928. i do juna 1932. radi u Izvršnom komitetu Komunističke omladinske internacionale. Jedno vrijeme sekretar Balkanskog komiteta IKKOI. Od 1932. do 1934. predstavnik KPJ u Izvršnom komitetu Kominterne. Poslije toga opet u KOI. U julu 1937. uhapšen, osuđen i likvidiran. Rehabilitiran jula 1957. — 205, 284

Vujović Radomir (Maks, Liht 1895 — 1938), politički radnik. Član KPJ od 1919. Tokom 1919. u Parizu uključuje se u komunistički pokret i od novembra kao saradnik Komunističke omladinske internacionale djeluje među socijalističkom omladinom Francuske. Poslije protjerivanja iz Pariza, aprila 1921. u Beču učestvuje u radu Zagraničnog komiteta KPJ. Član je Sekretarijata Balkanske komunističke omladinske internacionale. Januara 1924. izabran za sekretara Balkanske komunističke omladinske internacionale. Godine 1926. na III kongresu KPJ izabran za člana CKKPJ, a na plenarnoj sjednici za organizacionog sekretara. U drugoj polovini jula 1927. uhapšen u Beogradu i februara 1928. osuđen na 5 godina robije. Po

izlasku boravi u Jugoslaviji do avgusta 1933, kada odlazi u Beč, a otuda u Moskvu. Radi u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu. Uhapšen septembra 1938, osuđen i od tada mu se gubi trag. Rehabilitiran 10. juna 1958. — 26, 182, 190, 196, 197, 199, 205, 233, 234, 242, 248, 274, 280, 281, 283, 299, 300, 301, 303

Vukićević Velimir Velja (1871—1930), profesor. Prvi put je izabran za poslanika 1906. na listi Radikalne stranke u Pirotu. U vladama Kraljevine SHS bio ministar građevina (1923), pošta i telegrafa (1924—1925), prosvjete (1926), od aprila 1927 — jula 1928. predsjednik vlade — 295

Weigand Josip Adam (1901—1934), metalski radnik. Član KPJ postao u Zagrebu u Radionici željezničkih vozila između 1922—1924. Njegovo najznačajnije polje djelatnosti bili su Nezavisni sindikati i URSS. Godine 1928. tokom priprema VIII zagrebačke partijske konferencije dao je apsolutnu podršku antifrakcijskoj borbi Josipa Broza. U periodu diktature 1929—1934. Weigand radi u sindikatima. Bio funkcioner Oblasnog odbora Saveza železničarskih radnika za Hrvatsku i Slavoniju. Često hapšen pod kraj 1933. i marta 1934. Slomnjen maltretiranjima na policiji, kao i u radionici od poslodavaca, izvršio 23. aprila 1934. samoubistvo — 12, 13, 28, 29, 207, 234, 235, 253, 306, 308

Westen prezime oca i dva sina, vlasnika fabrike emajliranog posuđa u Gaberju kod Celja, saradnici nacističke pete kolone i okupatora. U Westenove ruke prešla je neposredno pred rat i Krajnska industrijska družba (željezara Jesenice) — 59, 255

Winter — vid. Ćopić Vladimir

Zagorac — vid. Marinko Miha

Zagrafos, rukovodilac KP Grčke u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Izvršnog komiteta Kominterne — 317

Zavadlal Pavle, sveštenik iz Maribora — 191

Zebić — vid. Bedek Drago

Ziherl Ana, majka Borisa Ziherla — 254, 255, 310, 315

Ziherl Boris (1910—1976), profesor sociologije na Ljubljanskom univerzitetu, društveno-politički radnik. Član KP od 1930. Djelovao na Ljubljanskom univerzitetu, kao i među komunistima u Notranjskoj. Uhapšen i maja 1934. osuđen na 4 godine robije. Jedan od osnivača Osvobodilne fronte Slovenije, a od aprila 1941. član njenog Izvršnog odbora. Za vrijeme rata bio ilegalni partijski radnik na okupiranoj teritoriji. Od 1943. rukovodilac Politodjela XVIII divizije. Poslije oslobođenja zemlje bio na odgovornim društvenim, državnim i političkim funkcijama. Bio član CKSKJ i član CKSKS. Član Slovenačke akademije znanosti i umjetnosti — 263, 310

Zinovjev Grigorij Evsejevič (1883—1936), sovjetski političar, Socijaldemokratskoj partiji pristupio 1902, boljševicima 1903. Blizak lenjinov saradnik. U toku priprema oktobarske revolucije imao kolebljiv stav. Poslije revolucije bio predsjednik Petrogradskog sovjeta, član Vojnog revolucionarnog komiteta i predsjednik Komiteta za odbranu republike. Predsjednik Izvršnog komiteta Kominterne od 1919—1926. Novembra 1927. isključen iz Partije kao jedan od lidera antipartijskog bloka. Slijedeće godine vraćen u Partiju. Godine 1934. optužen kao pripadnik tzv. zinovjevsko-buharinovskog neprijateljskog centra i likvidiran 1936. — 165

Znidarčić Natalija (1909—1975), diplomirani filozof. U studentskom pokretu na Zagrebačkom sveučilištu od 1931. Decembra iste godine hapšena u studentskim demonstracijama. Radi u tehnici PKSKOJ-a (1933—1934).) U proljeće 1934. hapšena i u zatvoru odležala 10 mjeseci. Član odbora za prihvatanje povratnika (španskih dobrovoljaca). Učesnik u NOP-u — 252

Zovko Marko (Janek, 1894), carinski službenik. Član SKOJ-a 1919. Sekretar Kluba studenata marksista i istovremeno sekretar Pokrajinskog odbora SKOJ-a za Hrvatsku i Slavoniju. Krajem 1933. glavni tehničar PKKPJ za Hrvatsku i Slavoniju. Od ljeta 1935. radi u tehnici Zemaljskog biroa KPJ u Zagrebu. Uhapšen krajem 1935. i juna 1936. osuđen na dvije godine robije od Državnog suda za zaštitu države. Po izlasku iz

tamnice nastavlja rad. Učesnik u NOP-u — 285, 307, 309, 311

Zuber — 189

Železnik Tine — vid. Šušteršič Anton

Železov, rukovodilac KP Bugarske u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Izvršnog komiteta Kominterne — 317

Željezar — vid. Marić Ivan

Živanović Živan (1854—1931), profesor. Bio direktor gimnazije, član Državnog savjeta od 1874—1892. Do 1924. bio ministar prosvjete. Pisac knjige *Politička istorija Srbije u drugoj polovini XIX veka* i drugih djela — 201

Živković Petar (1879—1947), armijski general. Izraziti pristalica monarhije i dinastije Karađorđević. Komandant kraljeve garde 1917. Prilikom zavođenja šestojanuarske diktature 1929. kralj Aleksandar ga postavio za predsjednika vlade i ministra unutrašnjih poslova. U kasnijim vladama više puta bio ministar vojske i mornarice. Aprila 1941. emigrirao. Bio ministar u izbjegličkoj vladi i postavljen za pomoćnika vrhovnog komandanta oružanih snaga Draže Mihailovića. Razvijao najširu aktivnost usmjerenu protiv narodnooslobodilačkog pokreta — 260

REGISTAR GEOGRAFSKIH IMENA

ADA CIGANLIJA — 274
ALATIR — 73
AMSTERDAM — 236
ARDATOV — 73
ARGENTINA — 116
ASCHAFFENBURG — 100
ATAMANSKI HUTOR — 270
AUSTRIJA — 40, 51, 73, 92, 133, 159, 239, 248, 259, 264
AUSTRO-UGARSKA — 242, 243, 251, 270, 277

BAKAR — 75, 104, 204, 232, 272
BALKAN — 278
BANJA LUKA — 217
BAZEL — 28
BEČ — 29, 30, 44, 99, 100, 103, 117, 155, 191, 196, 231, 232, 239, 240, 244, 245, 248, 249, 251-253, 256, 257, 259, 261, 262, 269, 273, 277-279, 291, 292, 306-317
BEČKO NOVO MJESTO — 93, 269, 302
BEGUNJE — 262
BELA KRAJINA — 41, 43, 252, 256, 257
BELLEVILLE — 273
BEOGRAD — 11, 14, 22, 25, 35, 38, 92, 99, 109, 137, 157, 160, 180-182, 184, 191, 194, 197, 199, 211, 212, 232, 233, 235, 236, 237, 245, 351, 259-261, 263, 265, 266, 271, 275, 278-280, 283 289, 303, 310, 314.
BERGINHGEM-ELEBANA — 273
BERLIN — 99, 100, 102, 152, 244, 291
BERN — 249
BEŽANIJA — 269
BJELOVAR — 11, 22, 74, 92, 129, 137, 190, 233, 243, 270, 271, 281, 299, 301, 303, 305;
BLED — 255
BOGOLJUPSKA OPĆINA — 74, 103, 270
BOHINJE — 255
BOSNA — 100, 111, 220, 222, 223
BOSNA I HERCEGOVINA — 254, 259, 263, 270
BRETANJA — 275
BRISEL — 244
BRUCK — 133
BUGARSKA — 112, 219

CELOVEC — 259, 307
CELJE — 41, 42, 43, 46, 49, 51, 58, 59, 254, 257, 314
CIGLENA — 184, 186, 302
CERKNICA — 262
CRNA GORA — 64, 100, 111, 206, 235, 236, 239, 243, 263, 268

ČEHOSLOVAČKA — 73, 74, 133
ČIKAGO — 99, 109, 121, 147, 176, 231
ČRET — 182, 280
ČRNOMELJ — 197
ČUKARICA — 274

DALMACIJA — 52, 64, 91, 136, 196, 206, 218, 222, 235, 261, 263, 270, 284
DOBRUDŽA — 73
DOLENJSKE TOPLICE — 256
DOMBROVSKI BASEN — 273
DOMŽALE — 263
DRAVOGRAD — 259
DREZDEN — 263
DRNJE — 233, 299
DRVAR — 269
DUBROVNIK — 261
DUNAV — 191

ĐAKERTA — 303

ENGLESKA — 143, 165, 270
ESTONIJA — 92
EVROPA — 83

FINSKA — 73, 74, 270
FLIN GLOR — 273
FRANCUSKA — 241, 244, 268, 270

GALICIJA — 73, 92
GORENJSKA — 257
GORIČANI — 252, 311
GRAC — 100, 133, 261
GRADAC — 197
GRAHOVO — 262
GRUŽ — 273
GUŠTANJ — 254, 262

HARKOV — 241
HRASTNIK — 26, 46, 77, 255, 273
HRELJIN — 75, 232, 272
HRUŠICA — 255
HRVATSKA — 12, 30, 31, 64; 67, 72, 75, 206, 207, 210, 216, 218, 222, 232, 233, 235-237, 239, 241-244, 251-254, 257, 260, 263, 266, 268, 270, 277, 284, 296, 305-308, 310, 313, 314
HRVATSKO ZAGORJE — 17, 73, 305
HUDA JAMA — 254, 256

ILINOIS — 273
IRSKA — 247
ISTRA — 240, 422
ITALIJA — 219, 258

JAVORNIK — 255
JESENICE — 41, 42, 46, 51, 58, 61, 254, 255, 258, 313, 314
JINCE—ČENKOV — 73, 269
JUGOSLAVIJA — 52, 53, 64, 67, 73, 74, 77, 80, 82, 83, 86, 160, 197, 199, 202, 216, 224, 232-237, 240, 241, 257, 258, 260, 261, 267, 268, 273, 274, 278, 281, 289, 301, 303, 309
JUŽNA SRBIJA — 114

KALASJEJEVO — 73
KAMNIK — 62, 263, 269
KARAVANKE — 307, 309, 312
KARLOVAC — 30, 33, 37, 217, 253

KAŠTELE — 273
KAZAHSTAN — 270
KAZAHSTANSKA SSR — 303, 304
KLAGENFURT — 259
KLANJEC — 92, 96, 103, 185, 186, 202, 305
KOČEVJE — 62, 263
KOPRIVNICA — 91, 93, 101, 102
KORENICA — 103
KOSOVO — 259
KRALJEVAC — 197
KRALJEVICA — 75, 137, 160, 232, 247, 271, 272, 277, 278
KRANJ — 62, 263
KRANJSKA GORA — 255
KRAPINSKE TOPLICE — 96, 103
KRIŽEVCI — 103, 108, 149, 177, 217, 233, 299
KUMROVEC — 92, 93, 96, 103, 108, 146, 175, 202, 204, 304, 305,
KUNGUR — 74

LAJPCIG — 133, 152
LAZE — 256
LEITA ST. MIKLOŠ — 93
LENJINGRAD — 73, 74, 269
LEPOGLAVA — 9, 24, 25, 26, 27, 75, 82, 84, 85, 158, 179, 180, 181-183, 189, 194, 196, 200, 245, 246, 247, 249, 274, 280, 283, 296, 298, 299
LESCE — 255
LIBOJ — 262
LIKA — 10, 75
LOĐ — 273
LOGATEC — 61, 262, 263
LOKE — 257
LOŽ — 262
LUKAVAC — 263
LJUBLJANA — 35, 36, 40-42, 48, 51, 58, 60-63, 73, 102, 212, 235, 236, 243, 251-257, 262, 263, 269, 283, 307, 310-315

MAĐARSKA — 219, 258
MAKARSKA — 101, 102
MAKEDONIJA — 64, 83, 100, 111, 220, 223, 235, 239, 243, 253, 259, 263
MALA ERPENIJA — 96, 103, 108, 149, 177
MANHAJM — 73, 269
MARIBOR — 8-10, 25, 41, 61, 75, 100, 113, 133, 180-182, 185-188, 190-194, 196, 197, 199-201, 233, 234, 262, 281, 298, 300-303
MARIJA BEDNJA — 161
MARSEJ — 258, 259, 273, 314
MEDVODE — 252, 311
MEŽICE — 262
MIHAJLOVKA — 74, 103, 270
MINHEN — 83
MOSKVA — 76, 86, 87, 111, 112, 123, 137, 151, 231, 234, 240, 241, 245, 250, 261, 267, 270, 273, 277, 278, 283-285, 291-293, 300-303, 315-317
MOSTAR — 239
MOSTE — 256
MURSKA SOBOTA — 41

NAGORJELOJE — 316
NARVA — 92
NIŠ — 249
NORAND — 273
NOTRANJSKA — 262, 263
NOVI SAD — 20, 165, 235, 236, 242
NOVO MESTO — 41, 51, 58, 256, 258, 314

NJEMAČKA — 40, 73, 92, 117, 124, 133, 136, 143, 159, 259, 268,

ODESA — 270
OGULIN — 26, 104, 113, 123, 145, 151, 172, 175, 197, 202-204, 232, 239, 272, 278, 292, 294, 295, 304-306, 313
OHRID — 275
OKNO — 92
OMSK — 74, 92, 103, 160, 270, 279
OMSKI SREZ — 74
ORLOVAT — 280
OROSLAVLJE — 30, 38, 69, 217, 266
OSIJEK — 33, 37, 96, 100, 102, 103, 124, 129, 133, 148, 152, 167, 172, 176, 238, 253, 296, 302,
OŠTRI VRH — 264
OTOČE — 257
OULU — 270

PARIZ — 83, 244, 275
PENSILVANIJA — 273
PETROGRAD — 92, 270
PITSBURG — 273
PLZEN — 73, 269
PODGORA — 91, 101
PODGORICA — 235
PODSREDA — 314
POLJSKA — 273, 316
PONT REAN — 275
POŽAREVAC — 196, 249, 274, 281, 283, 284, 303
POSAVINA — 11
PRAG — 100, 239, 269
PREGRADA — 96 103
PREVALJ — 61
PRIMORJE — 75
PRINCIPALE PA — 273
PTUJ — 41, 254
PUŠCA BISTRA — 142

RAKEK — 262
RĐE — 256
RETFALA — 96, 103, 108, 132, 146, 175
ROGAŠKA SLATINA — 41, 46, 254, 257
RUMA — 269
RUMUNIJA — 317
RUSIJA — 22, 83, 92, 103, 105, 160, 187, 204, 270
RUŠE — 51, 259, 314

SAD — 273, 281
SAMOBOR — 17, 266, 305, 309
SAR — 268
SARAJEVO — 83, 249, 275
SAVINJSKA DOLINA — 61, 262
SAVSKA BANOVINA — 202, 204, 258, 306
SELA ZAGORSKA — 92, 96, 98, 104, 185, 186, 204, 304
SENOŽETA — 256
SEVERIN — 301
SIBIR — 74, 92, 270
SISAK — 33, 92, 217, 238, 269, 278, 279
SKOPLJE — 235, 253
SLATINA — 96, 97, 103
SLAVONIJA — 12, 28, 30, 210, 232, 235-237, 244, 296, 306, 307, 310
SLAVONSKA POŽEGA — 368
SLAVONSKI BROD — 238, 253
SLOVENIJA — 36, 40, 41, 43, 44, 45, 48, 49, 52, 58, 60, 62, 63, 64, 67, 73, 77, 80, 196, 206, 207, 210, 213, 218, 222, 235, 236, 239, 243, 251, 252, 254, 255-258, 260, 263, 268-270, 309-311, 313, 314
SLOVENJGRADEC — 262
SLJEME — 28
SMEDEREVSKA PALANKA — 75, 271, 278
SNEBORJE — 256
SOFIJA — 102
SOLIN — 273
SPLIT — 211, 235, 243, 260, 261, 273
SREM — 11
SREMSKA MITROVICA — 24, 26, 82, 84, 85, 182, 183, 191, 192, 196, 200, 201, 211, 244, 262, 274, 276, 280, 281, 303

SRBIJA — 64, 75, 100, 111, 206, 207, 235-237, 259, 260, 263, 268, 270, 284, 310
SSSR — 71, 111, 239, 241, 269, 270, 273, 275, 279, 281, 289, 308, 314, 316, 317
STARA GRADIŠKA — 197, 200, 249
SUBOTICA — 109, 121, 147, 176, 231, 291
SUŠAK — 75, 272
SVETO TROJSTVO — 92, 289
SVETI DUH — 264
SVIJAŽSK — 73

ŠENT JERNEJ — 256
ŠILOVSKI RAJON — 74
ŠOŠTANJ — 262
ŠPANIJA — 219, 244
ŠTETIN — 92
ŠT. PAUT — 262
ŠVAJCARSKA — 159

TOMAŠ — 9, 233, 299, 301, 303
TOPLICE — 256
TRBOVLJE — 41-43, 44, 45, 49-51, 58-63, 77, 78, 210, 213, 254, 255-257, 261, 262, 273, 308, 312-314, 316
TREBČE — 314
TREŠNJEVKA — 240
TROGIR — 261
TRST — 257, 269
TRŽIČ — 257, 259, 307, 309, 312
TUHELJSKA ŽUPA — 269
TURN-SEVERIN — 303

ULEOBOR — 270
URAL — 73
USPENSKI MANASTIR — 73

VALJEVO — 275
VARAŽDIN — 70, 142, 197, 217, 282
VELENJE — 46
VELIKI BEČKEREK (ZRENJANIN) — 247, 280, 282, 298,
VELIKO TROJSTVO — 11, 243, 270, 271, 302, 303, 305
VERSAJ — 268
VEVČE — 256
VIBORG — 270
VINKOVCI — 30, 250
VOĆIN — 96, 97, 103, 108, 129, 146, 175
VOJVODINA — 100, 111, 206, 211, 220, 223, 235-237, 263, 270
VRHNIKA — 262, 263
VUKOVAR — 33, 37, 217, 253

WEILKS — BAR — 273
WIEN (BEČ) — 133

ZABELA — 199, 274, 281, 283
ZAGORJE — 10, 22, 30, 41, 42, 50, 77, 238, 161, 250, 254-256, 273
ZAGREB — 3, 4, 7, 9, 12, 14, 16-18, 20, 22, 23, 28, 31-33, 36-41, 52, 68, 73-75, 91-97, 99-101, 103-109, 111, 113, 115, 116, 118, 122-125, 128, 129, 133, 136-138, 140, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 151-157, 160, 161, 164, 167, 175, 177, 178, 183, 185-187, 189, 190, 194, 197, 204, 207, 213, 216, 231-236, 238-240, 242-245, 247-250, 252-255, 261, 262, 264-266, 269-272, 274, 277-280, 282, 285, 289-312, 314, 316.
ZAGREBAČKA OBLAST — 96, 289, 294
ZALOGA — 256
ZAPADNA EVROPA — 284
ZASAVJE — 256
ZDENČINA — 93
ZDENSKA VAS — 256
ZELENICA — 307, 309, 213
ZENENLAND — 263
ZENICA — 182, 183, 196, 249, 274, 283
ZIDANI MOST — 269
ZLATIBOR — 284

ŽIROVNICA — 254

SKRAĆENICE

ACKSKJ — Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
ACKZKS — Arhiv Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije
AFŽ — Antifašistički front žena
AIHRPH — Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske
AJ — Arhiv Jugoslavije
AMI — Antimilitaristički
AVNOJ — Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BiH — Bosna i Hercegovina
BKP — Bugarska komunistička partija
BLS — Balkanski (lender) zemaljski sekretarijat
CK — Centralni komitet
CKSKH — Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske
CP — Crvena pomoć
CPJ — Crvena pomoć Jugoslavije
CRSVJ — Centralno radničko sindikalno vijeće Jugoslavije
CSI — Crvena sindikalna internacionala
CT — Centralna tehnika, centralni tehničar
DO — Državni odvjetnik
DSIP — Državni sekretarijat inostranih poslova
DSZD — Državni sud za zaštitu države
EKKI — Egzekutivni komitet Komunističke internacionale
EKKOI — Egzekutivni komitet Komunističke omladinske internacionale
FNRJ — Federativna Narodna Republika Jugoslavija
GHNR — Grupe hrvatskih nacional revolucionara
GSNR — Grupe slovenačkih nacional-revolucionara
HANAO — Hrvatska nacionalna omladina
HNR — Hrvatski nacional-revolucionari
HRSS — Hrvatska republikanka seljačka stranka
HSS — Hrvatska seljačka stranka
IKK — Izvršni komitet Kominterne
IKKI — Izvršni komitet Komunističke internacionale
JA — Jugoslovenska akcija
JNA — Jugoslovenska narodna armija
JNRS — Jugoslovenski nacionalni radnički sindikati
JNS — Jugoslovenska nacionalna stranka
JUGORAS — Jugoslovenski radnički sindikati
KI — Komunistička internacionala
KIM — Komunistička internacionala mladih
KK KPJ — Kaznionički komitet Komunističke partije Jugoslavije
KP — Komunistička partija
KPF — Komunistička partija Francuske
KPH — Komunistička partija Hrvatske
KPJ — Komunistička partija Jugoslavije
KPSS — Komunistička partija Sovjetskog Saveza
Kraljevina SHS — Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca
KUNMZ — Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada

MK	—	Mesni komitet
MLŠ	—	Međunarodna lenjinska škola
MOPR	—	Međunarodna organizacija za pomoć borcima revolucije
MP	—	Ministarstvo pravde
NDH	—	Nezavisna Država Hrvatska
NKVD	—	Narodni komesarijat (vnutrenjih) unutrašnjih djela
NO	—	Narodna odbrana
NOB		Narodnooslobodilačka borba
NOP	—	Narodnooslobodilački pokret
NOV	—	Narodnooslobodilačka vojska
NR Bugarska	—	Narodna Republika Bugarska
NRH	—	Narodna Republika Hrvatska
NRPJ	—	Nezavisna radnička partija Jugoslavije
NSZ	—	Narodna strokovna zveza
OK	—	Okružni komitet; oblasni komitet
ORJUN-a	—	Organizacija jugoslovenskih nacionalista
ORS	—	Opći radnički savez
OUN	—	Organizacija ujedinjenih nacija
P	—	»Proleter«
PAČ	—	Proleterske akcione čete
PB	—	Politbiro
PK	—	Pokrajinski komitet
PKD	—	Pokrajinski komitet Dalmacije
PKH	—	Pokrajinski komitet Hravtske
PKS	—	Pokrajinski komitet Slovenije
R	—	»Rundschau«
RAPP	—	Revolucionarna asocijacija proleterskih pisaca
RGI	—	(Rote gewerkschaftlich Internationale) vid. CSI
RKP(b)	—	Ruska komunistička partija (boljševika)
RSO	—	Revolucionarna sindikalna opozicija
RSRS	—	Republikanski savez radnika i seljaka
SAD	—	Sjedinjene Američke Države
SANU	—	Srpska akademija nauka
SDK	—	Seljačko-demokratska koalicija
SIV	—	Savezno izvršno vijeće
SKOJ	—	Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP(b)	—	Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SLS	—	Slovenska ljudska stranka
SNRP	—	Slovenski nacional-revolucionarni pokret
SRMI OJ	—	Savez radnika metalne industrije i obrta Jugoslavije
SRNAO	—	Srpska nacionalna omladina
SROJ	—	Savez radne omladine Jugoslavije
SSSR	—	Savez Socijalističkih Sovjetskih Republika
TPD	—	Trbovljanska premogokopna družba
UB	—	Unutrašnji biro
URS	—	Ujedinjeni radnički sindikati
URSSJ	—	Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
ZAVNOBiH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođena Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	—	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZB	—	Zemaljski biro

ILUSTRACIJE

Portret Josipa Broza iz 1932.

Faksimil pisma Josipa Broza iz policijskog zatvora u Zagrebu, objavljenog u organu Kominterne »Internationale Presse Korrespondenz«, 24. avgusta 1924.

Soba Sudbenog stola u Zagrebu u kojoj je novembra 1928. održan sudski proces Josipu Brozu

Faksimil novinskog izvještaja o suđenju Josipu Brozu objavljen u listu »Novosti«, 8. novembra 1928.

Faksimil evidentnog kartona Josipa Broza iz zatvora Sudbenog stola u Zagrebu od 11. avgusta 1928.

Portret Josipa Broza (rad Moše Pijade u lepoglavskoj kaznionici 1930)

Faksimil jedne strane bibliografije članaka o trgovini iz časopisa »Narodno blagostanje«, koju je radio Josip Broz u mariborskoj tamnici 1932.

Faksimil prepisa Josipa Broza iz knjige Rudolfa Hilferdinga: *Finansijski kapital* rađen u mariborskoj tamnici 1932—1933.

Faksimil potjernice Banske uprave Savske banovine za Josipom Brozom od 29. juna 1934.

Faksimil članske karte Hrvatskog planinarskog društva na ime Josipa Broza sa kojom je jula 1934. ilegalno otputovao u Beč

Faksimil zapisnika sjednice CKKPJ od 11. avgusta 1934.

Faksimil Dopune prvom izvještaju predstavnika zagrebačke organizacije Tita od prve polovine avgusta 1934.

Zgrada u kojoj je 16. septembra 1934. održana pokrajinska konferencija KPJ za Sloveniju uz prisustvo delegata CKKPJ Tita

Faksimil Titovog izvještaja CKKPJ od kraja septembra 1934.

Faksimil autobiografije Josipa Broza Valtera pisane u Moskvi februara 1935.

Faksimil *Direktiva o osnivanju proleterske obrane* od 26. novembra 1934, koje je pisao Tito i naslovna strana zbornika CKKPJ u kome su one objavljene

SADRŽAJ

	Strana
PREDGOVOR	VII
JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA avgust 1928 — mart 1935.	
Pismo iz policijskog zatvora u Zagrebu, prva polovina avgusta 1928 (preveo Milorad Simonović)	3
Predstavka Josipa Broza Kraljevskom sudbenom stolu u Zagrebu, 24. januar 1929.	4
Zapisnik o saslušanju Josipa Broza, 12. februar 1932.	8
Izjava Josipa Broza Upravi kaznenog zavoda u Mariboru, 28. mart 1932.	9
Stevi Šabiću, 8. maj 1932.	10
Ubijstvo druga Weiganda, maj 1934.	12
Sindikalni izvještaj iz Zagreba, jun 1934.	14
Izvještaj predstavnika zagrebačke organizacije. Formiranje Mjesnog komiteta i pokrajinskog sekretarijata u Zagrebu, 2. avgust 1934.	17
Dopuna prvom izvještaju predstavnika zagrebačke organizacije, sredina avgusta 1934.	24
Izvodi iz pisma Centralnog komiteta KPJ Pokrajinskom komitetu KP Hrvatske i Slavonije, prva polovina avgusta 1934.	30
Pismo Tita od 13. septembra 1934. Centralnom komitetu KPJ	31
Pismo Tita broj 3, Centralnom komitetu KPJ, septembar 1934.	33
Izvještaj Tita Centralnom komitetu KPJ, 23. septembar — 4. oktobar 1934.	36
Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju, br. 4, 23—29. septembar 1934.	45
Pokrajinskom komitetu KPJ za Sloveniju, 11. oktobar 1934.	48
Pismo Tita broj 2 od 11. oktobra 1934. Centralnom komitetu KPJ	50
Svim pokrajinskim komitetima KPJ i SKOJ — Okružnica br. 9, 26. novembar 1934.	52
O drugu Denisovu, 15. decembar 1934.	56
Pokrajinskom sekretarijatu KPJ za Sloveniju, br. 3, 22. januar 1935.	58
O IV zemaljskoj konferenciji KPJ, januar 1935.	64
Pismo Centralnog komiteta KPJ za MK i PK u Zagrebu, 14. februar 1935.	68
Autobiografija Broza Josipa Valtera (prevela Marija Agapova) sredina februara 1935.	73

Strana

Pismo CK komunistima u Trbovlju, Hrastniku i Zagorju, 25. februar 1935. 77

Iz života komunista na robiji u Jugoslaviji, kraj marta 1935. 82

Razgovor Jakubovića i Špinera s Titom, 4. mart 1935. 87

PRILOZI

1. *Dokumenti o hapšenju i suđenju Josipu Brozu 1928—1929.*

Zapisnik o zaplenjenim stvarima kod Josipa Broza, 4. avgust 1928. 91

Zapisnik o prvom saslušanju Josipa Broza, 5. avgust 1928. 92

Zapisnik o suočenju Josipa Broza sa Evom Koprivnjak, 6 avgust 1928. 95

Izvještaj Predsjedničkog ureda Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva ministru unutrašnjih djela o hapšenju Josipa Broza i drugova i pretresu stana, 6. avgust 1928. 96

Izvještaj tamničara zatvora Sudbenog stola u Zagrebu o preuzimanju optuženih uhapšenika Josipa Broza i drugova, 11. avgust 1928 97

Evidentni karton Josipa Broza iz zatvora Sudbenog stola u Zagrebu, 11. avgust 1928. 98

Krivična prijava Predsjedničkog ureda Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva protiv Josipa Broza i drugova Kraljevskom državnom odvjetništvu, 12. avgust 1928. 99

Izvještaj detektiva Uprave redarstvenog ravnateljstva Kraljevskom državnom odvjetništvu o Josipu Brozu, 13. avgust 1928. 105

Nalog Kraljevskog državnog odvjetništva sucu istražitelju za vođenje sudske istrage protiv optuženih Josipa Broza i drugova, 14. avgust 1928. 106

Informacija Filipa Filipovića Milanu Gorkiću o hapšenju Josipa Broza i drugova, 20. avgust 1928. 107

Optužnica Državnog odvjetništva protiv Josipa Broza i drugova, 6. novembar 1928. 108

Zapisnik o vijećanju na glavnoj sudskoj raspravi protiv Josipa Broza i drugova, 6. novembar 1928. 119

Zapisnik sa glavne sudske rasprave protiv Josipa Broza i drugova, 6—9 i 14. novembar 1928. 128

Presuda Kraljevskog sudbenog stola u Zagrebu Josipu Brozu i drugovima, 14. novembar 1928. 146

Izvještaj Predsjedničkog ureda Kraljevskog redarstvenog ravnateljstva ministru unutrašnjih djela o izricanju sudskih presuda Josipu Brozu i drugovima 157

Nastavak komunističkog procesa: Završeno preslušavanje optuženih — Kako je uhapšen Broz i Breyer, 8. novembar 1928. 158

»Bombaška afera« pred sudom: Policijska zločinstva i pakovanja — Još jedan primjer »nezavisnosti sudova«, 11. novembar 1928. 164

»Bombaška afera« pred sudom: Nečuven postupak suda, koji još jednom pokazuje da se je naše sudstvo srozalo na ekspozituru policije, 15. novembar 1928. 166

Juristički škandal non plus ultra povodom komunističkog procesa protiv Broza i drugova 169

Osuda u »bombaškoj aferi«, 17. novembar 1928. 172

Stana

Rješenje Kraljevskog banskog stola u Zagrebu Sudbenom stolu o pravosnažnosti presude Josipu Brozu i drugovima, 21. februar 1929. 175

2. *Tamnovanje Josipa Broza u Lepoglavi i Mariboru i u ogulinskom zatvoru februar 1929—mart 1934.*

Izvod iz izvještaja dr Ilije Jelića Ministarstvu pravde o položaju osuđenika komunista u Kaznenom zavodu u Lepoglavi, 13. mart 1931. 179

Rješenje Ministarstva pravde o premještaju osuđenika komunista Josipa Broza i drugova iz Kaznenog zavoda u Lepoglavi u Kazneni zavod u Mariboru, 20. april 1931. 180

Izvještaj Uprave Kaznenog zavoda u Lepoglavi Ministarstvu pravde o transportovanju osuđenika komunista Josipa Broza i drugova u Maribor, 8. maj 1931. 181

Izvodi iz pisma dr Salamona Levija Rodoljubu Čolakoviću, maj 1931. 182

Pismo Steve Šabića Josipu Brozu, 10. mart 1932. 184

Uprava Kaznenog zavoda u Mariboru traži od Uprave policije u Zagrebu podatke o Katici Broz, 16. mart 1932. 185

Uprava Kaznenog zavoda u Mariboru traži od Žandarmerijske stanice u Bjelovaru podatke o Stevi Šabiću, 16. mart 1932. 186

Izvještaj Uprave policije u Zagrebu Upravi Kaznenog zavoda u Mariboru o Katici Broz i Katici Kličko, 19. april 1932. 187

Izvod iz saslušanja dr Maksimilijana Bohačeka, upravnika lepoglavske kaznionice o njegovom odnosu prema Josipu Brozu, 3. maj 1932. 189

Izvještaj upravnika Kaznenog zavoda u Mariboru Ministarstvu pravde o položaju osuđenika komunista, 17. jun 1932 (Preveo Gligorije Ernjaković) 190

Izvještaj zamjenika upravnika lepoglavske kaznionice Ministarstvu pravde o položaju osuđenika komunista 1930—1932, 17. oktobar 1932. 194

Izvodi iz izvještaja Rodoljuba Čolakovića predstavništvu KPJ pri Kominterni — Položaj drugova u tamnicama i stav partijskog rukovodstva prema njima, januar 1933. 196

Izvod iz izvještaja Radomira Vujovića Centralnom komitetu KPJ.o položaju osuđenika komunista u tamnicama Kraljevine Jugoslavije, 4. septembar 1933. 199

Izvještaj upravnika Kaznenog zavoda u Mariboru Upravi Kaznenog zavoda u Sremskoj Mitrovici o literaturi osuđenika komunista, 27. januar 1934. 201

Kazneni list Josipa Broza iz Okružnog suda u Ogulinu, 7. maj 1934. 202

Potjernica Kraljevske banske uprave Savske banovine za Josipom Brozom, 29. jun 1934. 204

3. *Dokumenti KPJ o radu Josipa Broza sredina 1934 — mart 1935.*

Zapisnik sjednice CKKPJ, 11. jul 1934. 205

Zapisnik sjednice CKKPJ, 12. jul 1934. 206

Zapisnik sjednice CKKPJ, 11. avgust 1934. 207

Izvodi zi zapisnika sjednice CKKPJ, 13. avgust 1934. 209

Zapisnik sjednice CKKPJ, 23. avgust 1934. 210

Strana

Zapisnik sjednice CKKPJ, 23. septembar 1934. 211
Zapisnik sjednice CKKPJ, 25. septembar 1934. 213
Izvod iz zapisnika sjednice od 1. oktobra 1934. 214
Izvod iz zapisnika sjednice CKKPJ, 4. oktobar 1934. 215
Izvod iz izvještaja Karla Hudomala, predstavnika CKKPJ na pokrajinskoj partijskoj konferenciji za Hrvatsku i Slavoniju, oktobar 1934. 216
Izvod iz protokola IV konferencije KPJ, 24—25. decembar 1934. 218
Zapisnik sjednice CKKPJ, 19. decembar 1934. 221
Izvod iz izvještaja delegacije CK sa IV konferencije KPJ 226
Izvod iz pisma Milana Gorkića Vladimiru Ćopiću, 16. januar 1935. 227
Protokol sjednice CKKPJ, 18. januar 1935. 228
NAPOMENE 229
HRONOLOGIJA 287
REGISTAR IMENA 321
REGISTAR GEOGRAFSKIH IMENA 372
SKRAĆENICE 375
ILUSTRACIJE 377

NIRO »KOMUNIST« — Izdavački centar »Komunist«, Beograd
Izdavačko-knjižarsko poduzeće »Naprijed«, Zagreb
Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 2

Prevodioci
Marija Agapova
Gligorije Ernjaković
Milorad Simonović

Jezički redaktor
Vera Popović

Likovno rješenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Sovra Baračković

Korektori
Milica Miljković
Zorka Jančić

Štampa

Grafička radna organizacija »Liburnija«
Rijeka, Bulevar Marxa i Engelsa 20

Tiraž 10 000

Izišlo iz štampe avgusta 1983.